

<p>Засновники журналу: Білоцерківський національний аграрний університет ПВНЗ "Університет економіки і підприємництва" ПП "Інститут економіки, технологій і підприємства"</p> <p>Головний редактор: Даниленко А.С., д.е.н., проф., акад. НААНУ</p> <p>Заступник головного редактора: Стельмашук А.М., д.е.н., професор Капітанець С.В., к.п.н., доцент</p> <p>Редакційна рада: Варченко О.М., д.е.н. професор Капітанець Ю.О., к.е.н., доцент Малік М.Й., д.е.н., проф., академік НААНУ</p> <p>Редакційна колегія: Баланюк І.Ф., д.е.н., проф. Борщовецька В.Д., к.п.н. Губенко В.І., д.е.н., професор Івашук Н.Л., д.е.н., професор Кузьмін О.Є., д.е.н., професор Паска І.М., д.е.н., професор Пупентейло П.Р., д.е.н., професор Сатир Л.М., д.е.н. Свиноус І.В., д.е.н., професор Семів Л.К., д.е.н., професор Сокольська М.О. Шевчук Л.Т., д.е.н., професор Шуст О.А., д.е.н.</p> <p><i>Зарубіжні вчені:</i> Василь Симчера, д.е.н., професор (Росія) Мірослав Сватош, д.е.н., професор (Чехія) Станіслав Шидло, д.е.н., професор (Польща) Тетяна Вархолова, д.е.н., професор (Словаччина) Йозеф Оленські, д.е.н., професор (Польща)</p> <p>Наукові редактори: Джерелейко С.Д., к.е.н., доцент Кемеляш І.Г., к.е.н. Нянько В.М., к.е.н., доцент Сава А.П., к.е.н., ст.н.с. Хома Д.М., к.е.н., доцент</p> <p>Редактор: Федоришина Л.М., к.е.н., доцент</p>	<h1>СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ</h1> <p>Міжнародний науково-виробничий журнал</p> <h2>2' 2017 (35)</h2>	
	Зміст	
	<u>Економіка та управління національним господарством</u>	
	Капітанець С.В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ДФС	5
	Красностанова Н.Е., Горголюк Я.Ю. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇНИ.....	11
	Лаврук В.В. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА.....	18
	Лупак Р.Л. СЕКТОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ В УКРАЇНІ.....	25
	Сава А.П. ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	33
	Степанова І.В. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	40
	Мостіпака О.В. ПАРАМЕТРИ ПОРЯДКУ ЯК АТРАКТИВНА СТРУКТУРА ДЛЯ АРХІТЕКТОНІКИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	47
	Коробкова О.М. ОПТИМІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ІНСТИТУТУ МИТНИХ БРОКЕРІВ.....	57
	<u>Світове господарство</u> <u>і міжнародні економічні відносини</u>	
Туржанський В.А., Хома Д.М. НОВАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА В УКРАЇНІ	64	
<u>Економіка та управління підприємствами</u>		
Гривківська О.В., Сахно А.А. МОТИВАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОТИВАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ.....	72	
Свиноус І.В., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ОСНОВИ ТАКТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	78	
Балахонова О.В., Захарченко Н.В. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У НЕСТАБІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	83	
Федоришина Л.М. МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ: ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ.....	90	
Петришин Л.П. ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПОЗИТИВНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНІЙ ПОВЕДІНЦІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	96	
Орлик О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА».....	105	

<p>Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 16753-5327P від 10.06.2010 р. перереєстрацію: серія KB № 20300-10100 НР від 23.09.2013 р.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського національного аграрного університету, протокол № 7 від 14 червня 2017 р.</p> <p><i>Затверджено Постановою Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р. № 1-05/8 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 № 1021 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>Журнал входить до таких національних та міжнародних наукометричних баз реферування та індексування: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) IndexCopernicusJournalsMasterList, Польща (http://journals.indexcopernicus.com/+_p24781498,3.htm)</p> <p>Матеріали журналу знаходяться у вільному доступі на сайті: www.uniepr.km.ua</p> <p>Підписано до друку 18 червня 2017 р.</p> <p>Адреса редакції: 29016, м. Хмельницький, вул. Львівське шосе, 51/2 тел. (096) 01-09-709 www.uniepr.km.ua s.kapitanets@mail.ru</p> <p>Тираж 120 прим. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Ум. друк арк. 25,3</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Усі права захищені. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p> <p>©Білоцерківський національний аграрний університет © ПВНЗ “Університет економіки і підприємництва” © ПП “Інститут економіки, технологій і підприємства”</p>	<p>Станкевич І.В. УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ОБГРУНТУВАННЯ СКЛАДОВИХ ТРАЄКТОРІЙ РОЗВИТКУ.....</p>	110
	<p>Кундеус О.М., Зарудна Н.Я. РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ І РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ У СИСТЕМІ ОБЛІКУ.....</p>	122
	<p>Мушеник І.М., Бурлаков О.С. ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....</p>	133
	<p>Бабовал Н.Р. РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ.....</p>	138
	<p>Берлоус М.В. РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРЕТЬОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПАКЕТУ.....</p>	144
	<p><u>Розвиток продуктивних сил, регіональна економіка, демографія, соціальна економіка і політика</u> Баланюк І. Ф., Матковський П. Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ...</p>	150
	<p><u>Економіка природокористування і екологія</u> Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В., Малевич Н.Ю. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....</p>	156
	<p><u>Інноваційно-інвестиційна діяльність</u> Волощук К.Б. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....</p>	163
	<p><u>Облік, аналіз і аудит</u> Левченко Н.М., Помульєва В.М., Боровських О.В. ПОДАТОК НА ВИВЕДЕНИЙ КАПІТАЛ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК.....</p>	169
	<p>Макаренко І.О., Пластун О.Л. СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЗВІТНОСТІ ЗІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ ЯК ЗАПОРУКА ЇЇ ЯКОСТІ: МІЖНАРОДНИХ ДОСВІД.....</p>	176
	<p>Панченко О.М., Гура І.Н. ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО РОЗРАХУНКІВ ЗА СТРАХУВАННЯМ.....</p>	181
	<p><u>Менеджмент, маркетинг, підприємництво</u> Юркевич Г. Й. ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ БІЗНЕСОМ.....</p>	188
	<p>Кульчицька Н.Є., Гуменюк О.Г. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРИ РІЗНОМУ СТУПЕНІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ.....</p>	195
	<p><u>Фінансово-кредитна система</u> Андрушків І.П., Мушинський Б.М. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КЛІЄНТІВ: НОРМАТИВНІ ВИМОГИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....</p>	204
	<p>Пахомова І.Г., Фещенко М.С. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2014-2016 РОКІВ.....</p>	209
	<p>Маринчак Л.Р., Клим'юк Т.Я. СТРЕС-ТЕСТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ...</p>	215
<p>Жихарцева О.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНТЕГРОВАНІХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМАХ.....</p>	221	
<p>Автори номера.....</p>	227	
<p>Хроніка подій. Повідомлення.....</p>	233	

<p>Founders of the journal: Bila Tserkva National Agrarian University Private Institution of Higher Education "University of Economics and Entrepreneurship" Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"</p> <p>Chief editor: Danylenko A.S., dr.econ.sc, prof., acad. of NAAS</p> <p>Deputy chief editor: Stelmashchuk A.M. dr.econ.sc., prof. Kapitanets S.V., cand.p.sc., assoc. prof.</p> <p>Editorial Council Varchenko O.M., dr.econ.sc., prof. Kapitanets Yu.O., cand.econ.sc., assoc. prof. Malik M.Y., dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS</p> <p>Editorial Board: Balaniuk I.F., dr.econ.sc., prof. Borshchovetska V.D., cand.p.sc. Hubenko V.I., dr.econ.sc., prof. Ivashchuk N.L., dr.econ.sc., prof. Kuzmin O.Ye., dr.econ.sc., prof. Paska I.M., dr. econ.sc., prof. Putsenteilo P.R., dr.econ.sc., prof. Satyr L.M., dr.econ.sc. Svynous I.V., dr.econ.sc., prof. Semiv L.K., dr.econ.sc., prof. Sokolska M.O. Shevchuk L.T., dr.econ.sc., prof. Shust O.A., dr.econ.sc.</p> <p>Foreign scientists Vasiliy Simchera, dr.econ.sc., prof. (Russia) Miroslav Svatosh, dr.econ.sc., prof. (Czechia) Stanislav Shydlo, dr.econ.sc., prof. (Poland) Tetiana Varkholova, dr.econ.sc., prof. (Slovakia) Jozef Olenski, dr.econ.sc., prof. (Poland)</p> <p>Scientific editors: Dzhereleiko S.D., cand.econ.sc., assoc. prof. Kemeniash I.H., cand.econ.sc. Nianko V.M., cand.econ.sc., assoc. prof. Sava A.P., cand.econ.sc., senior research fellow Khoma D.M., cand.econ.sc., assoc. prof.</p> <p>Editor: Fedoryshyna L.M., cand.econ.sc, assoc. prof.</p>	<h1 style="margin: 0;">SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMY</h1> <p style="margin: 0;">International scientific and production journal</p> <h2 style="margin: 0; color: blue; text-decoration: underline;">2' 2017 (35)</h2>	
	Contents	
	<u>Economy and management of a national economy</u>	
	Kapitanets S.V. THEORETICAL, ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE SYSTEM FOR INCREASING THE LEVEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF OFFICIALS OF SFS BODIES.....	5
	Krasnostanova N.E., Horholiuk Ya.Yu. MECHANISM OF STATE REGULATION OF PRICES AS A FACTOR OF ECONOMIC STABILITY OF THE COUNTRY.....	11
	Lavruk V.V. STATE SUPPORT OF ANIMAL HUSBANDRY MODERNIZATION.....	18
	Lupak R.L. SECTORAL FEATURES OF IMPORT DEPENDENCE IN UKRAINE.....	25
	Sava A.P. JUSTIFICATION METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF RURAL DEVELOPMENT.....	33
	Stepanova I.V. TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF STATE INSTITUTIONAL POLICY IN RISING COMPETITIVE ABILITY OF UKRAINE'S AGRARIAN SECTOR IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION.....	40
	Mostipaka O.V. PARAMETERS OF ORDER AS ATTRACTIVE STRUCTURE FOR ARCHITECTONICS OF SOCIOECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE.....	47
	Korobkova O.M. OPTIMIZATION OF THE STATE POLICY OF REGULATION AND SUPPORT OF THE INSTITUTE OF CUSTOMS BROKERS.....	57
	<u>World economy and international economic relations</u>	
	Turzhanskyi V.A., Khoma D.M. NOVATION ON IMPROVING NORMATIVE LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF THE AUTHORIZED ECONOMIC OPERATOR IN UKRAINE.....	64
<u>Economy and enterprises management</u>		
Hryvkivska O.V., Sakhno A.A. MOTIVATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN MOTIVATION ENTERPRISES.....	72	
Svynous I.V., Havryk O.Yu., Khomiak N.V. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF BUDGETING AS THE BASIS FOR TACTICAL PLANNING OF ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES	78	
Balakhonova O.V., Zakharchenko N.V. THEORY AND PRACTICE OF REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS IN AN UNSTABLE ENVIRONMENT.....	83	
Fedoryshyna L.M. MOTIVATION OF LABOR: APPROACHES TO INTERPRETATION.....	90	
Petryshyn L.P. GROWTH OF INCOME OF HOUSEHOLDS AS A NECESSARY CONDITION FOR POSITIVE CHANGES IN ECONOMIC BEHAVIOR OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	96	
Orlyk O.V. CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF «ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE».....	105	
Stankevych I.V. MANAGEMENT ACTIVITIES OF EDUCATIONAL ORGANIZATIONS IN MODERN CONDITIONS: RATIONALE FOR INCLUDING TRAJECTORIES OF DEVELOPMENT.....	110	
Kundeus O.M., Zarudna N.Ya. RESTRUCTURING AND REORGANIZATION OF THE ENTERPRISE: LEGAL PROVISION AND REFLECTION IN THE ACCOUNTING SYSTEM.....	122	
Mushenik I.M., Burlakov O.S. ASSESSMENT OF THE STATE OF FINANCIAL PROVISION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	133	
Baboval N.R. DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF HIGH SCHOOL IN UKRAINE.....	138	

<p>The collection is recommended to the type by the Scientific Council of Bila Tserkva National Agrarian University, protocol № 7 from 14.06.2017</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 16753-5327P from 10.06.2010</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 20300-10100 HP from 23.09.2013</p> <p>Approved as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/8; issued 22.12.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 07.10.2015, No 1021 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2308-1988 (Print) ISSN 2308-2011 (Online)</p> <p>Signed for printing 18.06.2017</p> <p>Address of the editorial: 29016, Khmelnytsky, str. Lviv highway, 51/2 tel. (096) 01-09-709 www.uniep.km.ua s.kapitanets@mail.ru</p> <p>The journal is included in the following national and international scientometric databases of abstracting and indexing: <i>National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky</i> (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) <i>Index Copernicus Journals Master List, Poland</i> (http://journals.indexcopernicus.com/++p24781498,3.htm)</p> <p>Materials of the journal are freely available on the site: www.uniep.km.ua</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 25,3</p> <p>Circulation is 120 copies.</p> <p>It has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>All the rights reserved Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p> <p>©Bila Tserkva National Agrarian University ©PIHE “University of Economics and Entrepreneurship” ©PE “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”</p>	<p>Berlous M.V. REVITALIZATION OF THE ENTERPRISES OF THE OIL AND GAS COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE THIRD ENERGY PACKAGE..... 144</p>
	<p>Development of productive forces, regional economics, the demography, social economics and politics</p> <p>Balaniuk I.F., Matkovskyyi P.Ye. THE MODERN STATE AND MODERNIZATION OF INFRASTRUCTURE OF AGRICULTURAL TERRITORIES..... 150</p>
	<p>Environmental economics and ecology</p> <p>Hevko R.B., Dziadykevych Yu.V., Malevych N.Yu. ENVIRONMENTAL ASPECTS OF AGRICULTURAL PRODUCTION.... 156</p>
	<p>Innovation and investment activities</p> <p>Voloshchuk K.B. RESOURCE PROVIDING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT..... 163</p>
	<p>Accounting, analysis and audit</p> <p>Levchenko N.M., Pomulieva V.M., Borovskykh O.V. TAX ON THE WITHDRAWN CAPITAL AS THE ALTERNATIVE OF INCOME TAX... 169</p>
	<p>Makarenko I.O., Plastun O.L. STANDARDIZATION OF COMPANIES SUSTAINABILITY REPORTING COMPANIES AS A GUARANTEE OF ITS QUALITY: INTERNATIONAL EVIDENCE..... 176</p>
	<p>Panchenko O.M., Hura I.N. FORMATION OF ACCOUNTING POLICIES OF THE ENTERPRISE REGARDING PAYMENTS FOR INSURANCE..... 181</p>
	<p>Management, marketing, entrepreneurship</p> <p>Yurkevych H.Y. ECONOMIC PSYCHOLOGY OF MANAGEMENT OF MODERN BUSINESS..... 188</p>
	<p>Kulchytska N.Ye., Humenyuk O.H. RISK MANAGEMENT CONCEPT WITH VARYING DEGREES OF FINANCIAL MARKETS.. 195</p>
	<p>Financial and credit system</p> <p>Andrushkiv I.P., Mushynskyyi B.M. PERSONAL CUSTOMER'S DATA PROTECTION: NORMATIVE REQUIREMENTS IN UKRAINE AND EUROPEAN UNION..... 204</p>
	<p>Pakhomova I., Feshchenko M. ANALYSIS OF THE CAPITAL STRUCTURE OF BANKS OF UKRAINE FOR THE PERIOD 2014-2016 209</p>
	<p>Marynychak L.R., Klymiuk T.Ya. STRESS TESTS AS AN INSTRUMENT FOR DIAGNOSTIC OF THE BANK'S CREDIT RISK.. 215</p>
	<p>Zhykhartseva O.O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR EFFICIENCY MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES IN THE INTEGRATED CORPORATE SYSTEMS..... 221</p>
	<p>INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 227</p>
<p>CHRONICLE OF EVENTS. MESSAGE..... 233</p>	

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 352.088.6 (477)

*Капітанець С.В.,
канд. пед. наук, доцент, старш. наук. співроб. відділу дослідження
проблем організації боротьби з митними правопорушеннями,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ДФС

Постановка проблеми. Україна на сучасному етапі свого розвитку потребує чіткої стратегії за всіма головними напрямками власної розбудови як демократичної та правової держави. З огляду на це, особливого значення набуває проблема створення надійного підґрунтя щодо комплектування органів державної влади належним чином підготовленими кадрами. Це пов'язано з тим, що саме від якісної роботи останніх залежить стабільність функціонування державного апарату з реалізації найрізноманітніших функцій держави, зокрема у сфері здійснення фіскальної політики. Відзначена проблематика актуалізується ще й у зв'язку з інституційними змінами в Україні та загостренням проблем, що доводиться розв'язувати під час проведення реформ в нашій державі. У цьому сенсі необхідною умовою сьогодення є не лише наявність глибоких знань у професійній сфері та високого рівня освіченості посадових осіб фіскальної служби, а й постійне поповнення та поновлення знань, високий рівень професіоналізму. Саме тому підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів Державної фіскальної служби України (далі – ДФС) набуває надзвичайної важливості. За таких умов наука як ключовий інструмент повинна давати обґрунтовані відповіді на питання, пов'язані із завданнями поліпшення організації та посилення вимог до якості підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації кадрового потенціалу органів ДФС та подальшого вдосконалення його професійних компетенцій.

Означена місія, у першу чергу, покладається саме на систему підвищення рівня професійної компетентності, що є органічною складовою системи безперервної освіти і спрямована на приведення професійного рівня посадових осіб органів ДФС у відповідність до світових стандартів, вимог часу, індивідуально-особистісних запитів та потреб фіскальної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми змісту, формування та розвитку професійної компетентності розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці на різних рівнях та під різними кутами зору. Так, питанням розвитку професійної компетентності державних службовців займалися Алюшина Н. О., Болюбаш Н. М., Гончарук Н. Т., Грицяк Н. В., Чикаренко О. О. [1-5]. Результати досліджень цих вчених є важливими в розрізі проблеми готовності державних службовців до здійснення професійної діяльності.

Важливими і цікавими є результати вивчення питання професійної та післядипломної освіти посадових осіб органів ДФС такими науковцями, як: Пашко П. В., Гармаш Є. В., Нагорічна О. С., Buyonge A., Widdowson D., Poro A. [6-10].

Ці та інші наукові розвідки свідчать, що успішне професійне становлення та розвиток посадовців фіскальної служби відбувається через систему підвищення рівня професійної компетентності в умовах якісно організованої безперервної освіти. Зазначена система розглядається вченими як багатогранний феномен, основні визначники якого характеризуються цілісністю, динамічністю та відкритістю, а найважливішими атрибутами є належна структура, мета й завдання, зміст, методи і форми діяльності.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких висвітлюються проблеми, пов'язані з професійною компетентністю, на нашу думку, у зв'язку з реформуванням фіскальної служби, що супроводжується внесенням змін у спеціальне законодавство та висуває якісно нові вимоги до організації роботи з підвищення кваліфікації, спеціальної, спеціалізованої підготовки та професійного навчання, особливої уваги потребує вивчення питання теоретичних та організаційно-методичних засад системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС.

Постановка завдання. З огляду на актуальність проблеми, основна мета статті полягає у виокремленні та аналізі теоретичних і організаційно-методичних засад системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційні зміни в Україні міцно пов'язані зі змінами державної політики, що є предметом реформ у системі державного управління. Зокрема, реформування всієї системи публічного управління, у тому числі і Державної фіскальної служби України (далі – ДФС), що відбувається на сучасному етапі розвитку української держави, висуває нові вимоги до професійних та особистісних якостей посадових осіб органів ДФС, рівня їх професіоналізму та компетентності. Посадові особи повинні володіти базовими знаннями й уміннями, необхідними для роботи в умовах демократизації українського суспільства, суттєвих змін у законодавстві України, розвитку конкуренції та громадянського суспільства, світових процесів глобалізації та інформатизації. Все це потребує випереджаючого характеру і практичного спрямування навчання посадових осіб органів ДФС. Вивчення навчальних потреб має стати прерогативою структурних підрозділів фіскальної служби, у функції яких входить організація роботи з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових (службових) осіб ДФС та її територіальних органів. А створення гнучкої моделі підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, орієнтованої на динамічні зміни у спеціальному законодавстві, та розвиток служби в цілому дозволить забезпечити зв'язок оцінок навчальних потреб та індивідуальних планів кар'єрного розвитку посадових осіб фіскальної служби. Слід також нагадати, що у Концепції реформування ДФС, розробленій на основі рекомендацій Міжнародного валютного фонду, Міністерства фінансів США, Прикордонної служби США, Європейської комісії та схваленої Урядом України у березні 2017 р., визначено ряд змін у різних напрямках роботи ДФС. Частина цих змін стосується розвитку професійної компетентності посадових осіб органів ДФС.

Як відомо, професійна компетентність посадової особи – це система компетенцій, яка детермінує готовність і здатність особи до реалізації наданих їй державно-владних повноважень [11]. Це також наявність глибоких фахових знань у податковій та митній сферах, уміння аналізувати та прогнозувати розвиток ситуацій та використовувати здобуті на практиці знання щодо вирішення певних проблем.

Сьогодні досягнення основних цілей та виконання пріоритетних завдань кадрової політики ДФС в питаннях підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації посадових осіб відбувається на основі Положення про систему підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, затвердженого наказом ДФС від 02.04.2015 року № 236 [12]. Це положення розроблене відповідно до Закону України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про державну службу», Митного та Податкового кодексу України, Постанови Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 року № 564. Проте, наразі, існують проблеми, пов'язані з неузгодженістю окремих правових норм з питань підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС вимогам нового законодавства про державну службу. Тому варто зауважити, що зміни у спеціальному законодавстві щодо функціонування системи підвищення рівня професійної компетентності мали б передбачати отримання належного комплексу інструментів як організаційного, так і правового характеру.

Інституційне реформування у нашій державі також висуває сучасні вимоги до організації роботи та рівня підготовки, професіоналізму та компетентності посадових осіб органів ДФС. Це означає – система підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС повинна суттєво трансформуватись з урахуванням нових теоретичних та організаційно-методичних засад, що забезпечуватимуть синергізм та емерджентність системи та базуватимуться на принципах:

- обов'язковості;
- плановості навчання;
- випереджувальному характері навчання;
- безперервності, наступності, цілісності, інноваційному характері;
- індивідуалізації та диференціації підходів до навчання.

Також, слід враховувати, що система підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС передбачає навчання дорослих осіб з метою оновлення та набуття ними умінь, знань, навичок і здатності виконувати завдання та обов'язки, необхідні для провадження професійної діяльності в органах ДФС. А тому, на навчальну діяльність в рамках згаданої вище системи покладається виконання низки функцій, зокрема: використання соціального досвіду й залучення до розв'язання сучасних проблем суспільства (соціальна); регулювання відносин у швидкозмінному зовнішньому середовищі (адаптивна); доступ до необхідної інформації, її пошук, відбір, систематизація, відтворення, використання (інформаційна); компенсування недоліків попередніх рівнів освіти й забезпечення балансу власної компетентності і сучасних вимог до професії (компенсаційна); оволодіння новими методами, способами дій (розвивальна функція), уможливлення саморозвитку, самоорганізації, оновлення, зміни та прогностичного впливу на соціальні процеси (соціокультурна функція).

На наш погляд, важливим в ефективному розвитку професійної компетентності посадових осіб органів ДФС є вибудова процесів підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації на акмеологічному підході, що спрямований на вдосконалення і корекцію професійної діяльності, забезпечує керування індивідуально-професійним розвитком фахівця, орієнтує його на постійне самовдосконалення і здатність до самореалізації, саморегуляції і самоорганізації. Акмеологічний підхід забезпечує розвиток особистості посадовця через органічну єдність складових професійного виховання, соціалізації, а також самовиховання і саморозвитку. Слід зауважити, що такий підхід до розвитку професійної компетентності фахівця є одним із найважливіших сучасних підходів, що передбачає вивчення людини як цілісної особистості [13]. Ґрунтуючись на акмеологічному підході, можна визначити основні положення щодо підвищення кваліфікації та професійного навчання системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, а саме: 1) посадовим особам органів ДФС належить провідна роль у процесі свого навчання (тому він (посадовець) той, хто навчається, а не той, кого навчають); 2) посадова особа органів ДФС, яка навчається, прагне до самореалізації, до самостійності, до самоуправління; 3) посадова особа органів ДФС, яка навчається, володіє певним життєвим (побутовим, соціальним, професійним) досвідом, що може бути використаний як важливий компонент навчання як його самого, так і його колег; 4) посадова особа органів ДФС навчається передусім для вирішення важливої життєвої проблеми і досягнення конкретної мети; 5) посадова особа органів ДФС, яка навчається, розраховує на невідкладне застосування отриманих у ході навчання умінь, навичок, знань та якостей; 6) навчальна діяльність посадових осіб органів ДФС здебільшого детермінується соціально-психологічними факторами, що або обмежують, або сприяють процесу навчання; 7) процес навчання посадових осіб органів ДФС організовується у вигляді спільної діяльності того, хто навчається, і того, хто навчає, на всіх його етапах: планування, реалізації, оцінювання і у процесі корекції; 8) спрямованість навчання посадових осіб органів ДФС на їхній прогресивний особистісно-професійний розвиток аж до рівня професіоналізму.

В успішності реалізації системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС чимала роль відводиться її організаційно-методичній складовій. Адже фундаментальності навчання сприятиме створення навчальних програм курсів, що якісно відрізняються від традиційних за структурою, змістом і спрямованістю на формування загальної культури посадовця органів ДФС нового типу. Насамперед це стосується навчальних курсів з питань реформування та вдосконалення діяльності ДФС, запобігання та протидії корупції тощо. Також існує необхідність модифікації навчальних програм, зокрема, професійних програм підвищення кваліфікації державних службовців, з урахуванням потреб служби та вимог посади, а також фактичного рівня підготовки посадової особи та попереднього досвіду. Крім того, зміст навчальних курсів має спрямовуватись не лише на оновлення та поглиблення знань у галузі митної та податкової сфери, а й у соціально-гуманітарній, політично-правовій, управлінській, на основі адаптації провідного зарубіжного досвіду реформування державної служби в цілому, і фіскальної служби зокрема [5]. Варто звернути увагу й на інноваційні форми, методи і технології навчання, приміром, із застосуванням сучасних комп'ютерних систем та спеціального програмного забезпечення. Так, навчання у віртуальному середовищі дозволить отримувати знання без відриву від основної діяльності, за індивідуальною траєкторією, за гнучким та зручним для посадової особи графіком. Крім того, мережеві технології дозволяють використовувати Інтернет для мультимодального представлення навчальної інформації, автоматизації контролю, моніторингу, професійного спрямування змісту [2].

У контексті нашого дослідження можна усвідомлено стверджувати про реальну й об'єктивну потребу використання проаналізованих вище теоретичних та організаційно-методичних засад в модернізації існуючої системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС. Подальша реалізація цієї системи дозволить очікувати успішне формування та розвиток у посадових осіб органів ДФС не лише важливих складових професійної компетентності, як наприклад, функціональної, інтелектуальної, управлінської, комунікативної, ситуативної тощо, а й загальних компетентностей, що характеризують універсальні навички та вміння, здатності, зокрема:

- здатність до аналізу і синтезу; здатність до організації і планування; базові загальні знання; усне і письмове спілкування рідною мовою; комп'ютерні навички; вміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел; розв'язання проблем; прийняття рішень (*інструментальні компетентності*);

- здатність до критики та самокритики; взаємодія (робота в команді); здатність спілкуватися з експертами з інших галузей; етичні зобов'язання (*міжособистісні компетентності*);

- здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі навички і вміння; здатність до навчання; здатність продукувати нові ідеї (креативність); лідерські якості; здатність працювати самостійно; турбота про якість; бажання досягти успіху (*системні компетентності*).

Також оновлена система підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС сприятиме розвитку таких кваліфікаційних та моральних якостей, як:

- патріотизм, вільне володіння державною мовою;

- тактичне та стратегічне визначення свої поведінки відповідно до цінностей демократичної, соціальної, правової держави;
- готовність до активної творчої професійної та соціальної діяльності;
- законослухняність та здатність відстоювати принципи верховенства права;
- стійка громадянська позиція, високі моральні якості, дотримання засад законності та правопорядку;
- недопущення дій і вчинків, що можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця;
- сумлінне виконання службових обов'язків.

Отже, з огляду на все викладене вище можна з впевненістю стверджувати, що лише сучасна системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС забезпечить належний розвиток професійної компетентності посадовців фіскальної служби (удосконалення правової, соціально-економічної, інформаційно-комунікативної, професійно-фахової підготовки); формування комплексу додаткових знань для успішної реалізації завдань фіскальної служби та вироблення умінь і навичок щодо ефективного виконання посадових обов'язків, необхідних для професійного розвитку та забезпечення реалізації соціально-економічних реформ, спрямованих на перетворення України в сучасну європейську країну.

Висновки з проведеного дослідження. Система підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, як і будь-яка інша система складна соціальна система, час від часу під впливом соціально-економічних чи соціально-політичних змін потребує оновлення або ж повної трансформації. При цьому важливою є не лише зміна в структурі чи міжкомпонентних зв'язках системи, але і у вдалому використанні таких базових принципів, підходів та положень, що сприятимуть ефективності функціонування системи. На нашу думку, має бути побудована мобільна, більш гнучка модель системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, орієнтована на динамічні зміни у спеціальному законодавстві та розвиток служби в цілому. Саме така системи надаватиме надійні умови для формування високого рівня професіоналізму посадових осіб фіскальної служби та обумовить сталий розвиток ДФС, сприятиме досягненню оптимального балансу збереження якісного складу персоналу та забезпеченню кваліфікованими кадрами органи ДФС, підвищенню ефективності реалізації функцій та покладених на службу завдань.

Бібліографічний список

1. Алюшина Н.О. Індивідуалізація і самоосвітня мотивація державних службовців – шлях до професіоналізації державної служби / Н.О. Алюшина // Технології дистанційної (електронної) освіти в сучасній державній кадровій політиці : матер. першої наук.-практ. конф.-виставки за міжнар. участю, м. Київ, (26 травня 2011 р.) ; за заг. ред. М.М. Білинської, В.А. Гошовської, А.І. Семенченка, А.В. Журавльова. – К. : НАДУ при Президентіві України, 2011. – С. 8-11.
2. Болюбаш Н.М. Формування професійної компетентності державних службовців у вищих навчальних закладах / Н.М. Болюбаш // Державне управління. – 2012. – Вип. 182. – Т. 194. – С. 31-35.
3. Гончарук Н.Т. Керівний персонал у сфері державної служби України: формування та розвиток : [монографія] / Н.Т. Гончарук ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. – 238 с.
4. Грицяк Н.В. Проблеми ефективності підвищення кваліфікації керівних кадрів : [колектив. моногр.] / Н.В. Грицяк, В.О. Гущенко, Н.Г. Протасова ; наук. ред. І.В. Розпутенко ; Укр. Акад. держ. упр. при Президентіві України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. – К. : К.І.С., 2003. – 222 с.
5. Чикаренко О.О. Формування професійних компетентностей персоналу органів державної фіскальної служби / О.О. Чикаренко, І.А. Чикаренко // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 6-7. – С. 103-110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_6-7_14.
6. Рекомендації державної митної служби України до варіативних частин освітньо-професійних програм підготовки магістрів для митної служби / [Пашко П.В., Гармаш Є.В. та ін.] ; Академія митної служби України. – Дніпропетровськ, 2010. – 39 с.
7. Нагорічна О.С. Післядипломна підготовка працівників митної служби до професійної діяльності на основі особистісно-орієнтованого підходу : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Нагорічна Ольга Степанівна ; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2008. – 212 с.
8. Buyonge C. East and Southern Africa benefits from new MBA with Customs specialization / C. Buyonge // WCO News. – October 2011. – № 66. – pp. 38-39.
9. Widdowson D. Raising the academic standing of the Customs profession / D. Widdowson // WCO News. – February 2011. – № 64. – pp. 29-30.
10. Poro A. European Customs training community benefits from new knowledge sharing tool / A. Poro // WCO News. – February 2011. – № 64. – pp. 32-33.

11. Нагорічна О.С. Значення компетенцій у комплексному підході при прийнятті кадрових рішень в ДФС України / О.С. Нагорічна, С.В. Капітанець // Прогнозування економічного та соціального розвитку національної економіки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, (22.04.16 р.), КПУ. – Запоріжжя, 2016. – С. 35-38.

12. Про затвердження Положення про систему підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС : Наказ ДФС від 02.04.2015 № 236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

13. Кузьмина Н.В. Акмеология качества профессиональной деятельности специалиста / Н.В. Кузьмина, С.Д. Пожарский, Л.Е. Паутова. – СПб. : Коломна, Рязань, 2008. – 76 с.

References

1. Aliushyna, N.O. (2011), "Personalization self education and motivation of civil servants – the way to the professionalization of the civil service", *Tekhnologii dystantsiynoi (elektronnoi) osvity v suchasni derzhavni kadrovii politytsi* [Technologies of the controlled (electronic) from distance education at the modern public skilled policy], *Mater. pershoi nauk.-prakt. konf.-vystavky za mizhnar. uchastiu, 26 travnia, 2011* [Materials of the first research and practice conference-exhibition with international participation, (26 May, 2011)], NADU pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine, pp. 8-11.

2. Boliubash, N.M. (2012), "Forming of professional competence of public servants is in higher educational establishments", *Derzhavne upravlinnya*, Iss. 182, Vol. 194, pp. 31-35.

3. Honcharuk, N.T. (2007), *Kerivnyi personal u sferi derzhavnoi sluzhby Ukrainy: formuvannia ta rozvytok* [Leading personnel in the field of government service of Ukraine: forming and development], monograph, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, Dnipropetr. rehion. in-t derzh. upr., Dnipropetrovsk, Ukraine, 238p.

4. Hrytsiak, N.V., Hushchenko, V.O. and Protasova, N.H. (2003), *Problemy efektyvnosti pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh kadrov* [Problems of efficiency of in-plant training of leading shots], coll. monograph, Ukr. Akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy, In-t pidvyshch. kvalifikatsii keriv. kadrov, K.I.S., Kyiv, Ukraine, 222 p.

5. Chykarenko, O.O. and Chykarenko, I.A. (2016), "Forming of professional competence of personnel of organs of government fiscal service", *Aspekty publichnoho upravlinia*, no. 6-7, pp. 103-110, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_6-7_14 (access date April 22, 2017).

6. Pashko, P.V., Harmash, Ye.V. et al. (2010), *Rekomendatsii derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy do variatyvnykh chastyn osvitho-profesiinykh prohram pidhotovky mahistriv dlia mytnoi sluzhby* [Recommendations of government custom service of Ukraine are to variant parts of the educationally-professional programs of preparation of master's degrees for custom service], *Akademiia mytnoi sluzhby Ukrainy*, Dnipropetrovsk, Ukraine, 39 p.

7. Nahorichna, O.S. (2008), "The customs service workers' after diploma training for professional activities on the personality oriented approach", Dissertation of Cand. Sc. (Pedag.), 13.00.04, The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, Ukraine, 212 p.

8. Buyonge, C. (2011), "East and Southern Africa benefits from new MBA with Customs specialization", *WCO News*, no. 66, pp. 38-39.

9. Widdowson, D. (2011), "Raising the academic standing of the Customs profession", *WCO News*, no. 64, pp. 29-30.

10. Poro, A. (2011), "European Customs training community benefits from new knowledge sharing tool", *WCO News*, no. 64, pp. 32-33.

11. Nahorichna, O.S. and Kapitanets, S.V. (2016), "The value competencies in an integrated approach in making personnel decisions in the DFS Ukraine", *Prohnozuvannia ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky: zbirnyk tez Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (22.04.16 r.)* [Forecasting economic and social development of the national economy: a collection of abstracts of the International Scientific Conference (22.04.16)], KPU, Zaporizhzhia, pp. 35-38.

12. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy (2015), *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro systemu pidvyshchennia rivnia profesiinoi kompetentnosti posadovykh osib orhaniv DFS* [On approval of the Regulations on the system of raising the level of professional competence of officials of the SFS], *Nakaz DFS dated 02.04.2015 no. 236*, available at: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/navchalni-zakladi/povidomlennia> (access date April 24, 2017).

13. Kuzmina, N.V., Pozharskiy, S.D. and Pautova L.E. (2008), *Akmeologiya kachestva professionalnoy deiatelnosti spetsialista* [Acsemeology of quality at the professional activity of specialist], Saint-Peterburg, Kolomna, Riazan, Russia, 76 p.

Капітанець С.В. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ДФС

Мета - виокремлення та аналіз теоретичних та організаційно-методичних засад системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в даній статті використано такі методи: індукції та дедукції, теоретичного узагальнення, монографічний – при вивченні наукових джерел, при дослідженні законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань професійної підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб фіскальної служби; системно-аналітичний та системного аналізу – для виокремлення теоретичних та організаційно-методичних засад системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто та проаналізовано деякі теоретичні та організаційно-методичні засади системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС. Обґрунтовано важливість використання нових принципів, підходів та положень, що забезпечуватимуть синергізм та емерджентність системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС. Це, як наслідок, сприятиме поліпшенню якості підготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації кадрового потенціалу Державної фіскальної служби України. Визначено, що завдяки модернізації існуючої системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС та подальшій реалізації цієї системи можна з впевненістю очікувати успішне формування та розвиток у посадових осіб органів ДФС професійних та загальних компетентностей, кваліфікаційних та моральних якостей.

Наукова новизна. Обґрунтовано припущення, що удосконалення та оновлення системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС забезпечить належний розвиток професійної компетентності посадовців фіскальної служби (удосконалення правової, соціально-економічної, інформаційно-комунікативної, професійно-фахової підготовки); формування комплексу додаткових знань для успішної реалізації завдань фіскальної служби та вироблення умінь і навичок щодо ефективного виконання посадових обов'язків, необхідних для професійного розвитку та забезпечення реалізації соціально-економічних реформ, спрямованих на перетворення України в сучасну європейську країну.

Практична значущість. Основні положення даного дослідження у формі теоретичних рекомендацій можуть бути використані в процесі побудови мобільної, більш гнучкої моделі системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС.

Ключові слова: професійна компетентність, система підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, посадові особи органів ДФС.

Kapitanets S.V. THEORETICAL, ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE SYSTEM FOR INCREASING THE LEVEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF OFFICIALS OF SFS BODIES

Purpose. The aim of the article is to highlight and analyze theoretical, organizational and methodical principles of the system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies.

Methodology of research. The following methods are used to achieve the goal in this article: induction and deduction, theoretical generalization, monographic – during the study of scientific sources, in the study of legislative and other normative and legal acts on issues of professional training and qualification improvement of fiscal service officials; system-analytical and system analysis – to distinguish theoretical, organizational and methodical principles of the system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies; abstract and logical method – for generalization of theoretical positions, formation of conclusions and proposals.

Findings. Some theoretical, organizational and methodical principles of the system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies have been considered and analyzed. The importance of using new principles, approaches and provisions to ensure synergy and emergence of the system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies is substantiated. This, as a result, will contribute to improving the quality of training, specialization and improvement of qualification of the personnel potential of the State fiscal service of Ukraine. It is determined that due to the modernization of the existing system for raising the level of professional competence of SFS officials and the further realization of this system one can safely expect the successful formation and development of SFS officials of professional and general competencies, qualifications and moral qualities.

Originality. The scientific novelty of the obtained results is to substantiate the assumption for improvement and updating the system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies (improvement of the legal, social, economic, information and communication, vocational and professional training); formation of a complex of additional knowledge for the successful implementation of the tasks of the fiscal service and the development of skills and abilities for the effective performance of official duties that are necessary for professional development and ensuring the implementation of social and economic reforms aimed at transforming Ukraine into a modern European country.

Practical value. The practical significance lies in the fact that the main provisions of this study in the form of theoretical recommendations can be used in the process of constructing a mobile, more flexible model of the system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies.

Key words: professional competence, system for raising the level of professional competence of officials of SFS bodies, officials of the system of the SFS.

Капитанец С.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СИСТЕМЫ ПОВЫШЕНИЕ УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ОРГАНОВ ДФС

Цель статьи заключается в выделении и анализе теоретических и организационно-методических основ системы повышения уровня профессиональной компетентности должностных лиц органов ДФС. Методика исследования. Для достижения поставленной цели в данной статье использованы такие методы: индукции и дедукции, теоретического обобщения, монографический – при изучении научных источников, при исследовании законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам профессиональной подготовки и повышения

кваліфікації посадових осіб фінансової служби; системно-аналітичний і системний аналіз – для виділення теоретичних і організаційно-методических основ системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків і пропозицій.

Результати. Розглянуті і проаналізовані деякі теоретичні і організаційно-методическі основи системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС. Обґрунтована важливість використання нових принципів, підходів і положень, які будуть забезпечувати синергізм і згуртованість системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС. Це, як наслідок, буде сприяти покращенню якості підготовки, спеціалізації і підвищення кваліфікації кадрів потенціалу Державної фінансової служби України. Визначено, що завдяки модернізації існуючої системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС і подальшій реалізації цієї системи можна з впевненістю очікувати успішне формування і розвиток у посадових осіб органів ДФС професійних і загальних компетентностей, кваліфікаційних і моральних якостей.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні припущення, що удосконалення і оновлення системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС забезпечить належне розвиток професійної компетентності посадових осіб фінансової служби (удосконалення правової, соціально-економічної, інформаційно-комунікативної, професійно-професійної підготовки); формування комплексу додаткових знань для успішної реалізації завдань фінансової служби і виробки умінь і навичок стосовно ефективного виконання посадових обов'язків, необхідних для професійного розвитку і забезпечення реалізації соціально-економічних реформ, спрямованих на перетворення України в сучасну європейську країну.

Практична значимість полягає в тому, що основні положення цього дослідження в формі теоретичних рекомендацій можуть бути використані в процесі побудови мобільної, більш гнучкої моделі системи підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС.

Ключові слова: професійна компетентність, система підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб органів ДФС, посадові особи органів ДФС.

УДК 005.34:332.1

*Красностановова Н.Е.,
канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри менеджменту організацій,
Горголюк Я.Ю.,
ст. викл. кафедри менеджменту організацій,
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України*

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇНИ

Постановка проблеми. В результаті динамічного розвитку економічних процесів та суспільства, загострення проблем світової кризи, постає вирішення таких важливих питань для країни, як формування та забезпечення соціального розвитку держави в цілому, а також окремих її регіонів. Тому, з огляду на це, постають питання вирішення важливих аспектів цінової політики, вибір методів, заходів та способів її здійснення. Держава відіграє важливу роль в процесі ціноутворення, здійснює контроль над рівнем цін, регулює інфляцію, конкуренцію, а також попереджає фінансову кризу. Можна стверджувати, що важливість державного регулювання цін є дуже необхідним та доцільним в теперішній час, коли економічний, політичний та соціальний стан країни є нестабільним.

Крім того, цінова політика та процеси ціноутворення відіграють важливе значення для роботи підприємств, тому що ціна виступає одним із основних важелів ринку. Важливість створення системи державного регулювання цін виступає як складова, що доповнює та удосконалює саморегулювання ринку, розвиває економічні та суспільні взаємовідносини. Це зумовлює необхідність та доцільність вивчення механізму державного регулювання цін як фактора економічної стабільності країни і створення комплексу заходів щодо впровадження засобів ціноутворення. Правильно вибрана мета державного регулювання цін набирає особливого значення для соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, розвитку та вдосконалення державного механізму регулювання цін, ринкового ціноутворення, вплив державної цінової політики на економічні процеси розглядають у своїй праці такі видатні вітчизняні вчені, як: В. Геєць, В. Єлейко, А. Бакаєв, В. Вітлінський, В. Микитенко, С. Наконечний, Н. Костіна, Ю. Лисенко, Я. Юрик, І. Лукінов, І. Ляшенко, М. Артус, В. Корнієв, П. Саблук, Г. Чубаков, кожен із яких розглядає ціноутворення з різних позицій. Наприклад, П. Саблук, – в залежності від аспектів цінової політики підприємств, у своїй праці М. Артус аналізує складові державного механізму з урахуванням факторів, що забезпечують рівноважну ціну. Г. Чубаков за допомогою лінійних функцій визначає формування ціни рівноваги між попитом та пропозицією, такої ж думки дотримується В. Пінішко.

Отже, не зважаючи на значну кількість публікацій на сьогоднішній день щодо формування та розвитку механізму державного регулювання цінової політики, відкритим залишається таке питання, як функціонування дієвого механізму ринкового ціноутворення та взаємодія з суб'єктами господарювання.

Дане дослідження є актуальним, а всі аспекти механізму державного ціноутворення потребують детального вивчення та дослідження.

Досить важливим питанням на сьогодні виступає дослідження факторів формування ціни та вплив держави на її регулювання. Всі ці складові процесу ціноутворення виступають як єдина система і перебувають у тісному взаємозв'язку з усіма суб'єктами ринку та забезпечують узгодження їх інтересів.

В період переходу до розвинутого ринку та економічного зростання, спостерігається поступове зменшення впливу держави на регулювання цін. Проте, зменшений вплив держави на ціноутворення не завжди є правомірним та часто виникають побічні наслідки вільного ціноутворення. Тому система механізму державного регулювання цін повинна бути направлена на зміцнення ринкових відносин, стимулювання розвитку виробництва та підприємництва, а також одночасно виступати як перешкода на шляху до зниження прожиткового мінімуму населення. Це дає можливість створити умови для стабільного зростання економіки країни.

Постановка завдання. Головною метою статті є дослідження механізму впливу держави на процеси ціноутворення та забезпечення належного економічного розвитку, та, як наслідок, досягнення високих соціальних результатів, запровадження єдиних соціальних стандартів, підтримка населення на належному рівні життя та соціальний захист.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним документом, що регулює ціноутворення та встановлює основні принципи цінової політики, виступає Закон України «Про ціни і ціноутворення». Цей документ регулює всі відносини, які виникають в процесі державного контролю над ціноутворенням [5]. Контроль над ціноутворенням здійснює центральний орган виконавчої влади, до складу якого входить Державна інспекція України контролю над цінами, підпорядкована Кабінету Міністрів України [3].

До функцій Державної інспекції відносяться державне спостереження над ціноутворенням та запобігання порушень у цій сфері, здійснення контрольних-наглядових функцій щодо дотримання вимог в процесі формування, застосування державних цін, що регулюються [3]. Всі функції взаємопов'язані між собою та високоефективні лише у тому випадку, якщо держава здійснює контроль над ціноутворенням шляхом розроблення відповідної цінової політики.

Якщо держава створює умови для вільного ціноутворення, то ціни формуються під впливом ринкових факторів. Це характеризує неспроможність вільної ціни враховувати різноманітність функцій та умов соціально-економічного розвитку і тому не може бути універсальним засобом регулювання економічних процесів [7].

Закордонний досвід свідчить, що уряди більшості країн із розвинутою ринковою економікою не здійснюють надмірного контролю над процесами ціноутворення, проте повної свободи в цій сфері немає, і держава продовжує слідкувати за цінами. Ступінь, форми та масштаби впливу держави на процеси ціноутворення залежать, в першу чергу, від економічного розвитку країни, інтенсивності інфляційних процесів, рівнів монополізації та конкуренції, інших факторів [7].

Можна стверджувати, що головною метою соціально-економічного розвитку є державне регулювання системи цін та забезпечення взаємодії між всіма її елементами.

Крім держави, значний вплив на формування цін здійснюють також інші суб'єкти, такі як підприємства-виробники товарів або послуг, реалізатори та споживачі. Кожен з цих суб'єктів здійснює вплив на формування ціни за допомогою тих методів, які відповідають особливостям їх діяльності. Так, держава здійснює регулювання рівнів цін за допомогою нормативно-правових документів та законодавчого забезпечення. Підприємства-виробники та реалізатори товарів або послуг регулюють ринкові ціни, опираючись на методичні підходи і способи формування цін, що забезпечують реалізацію їх цінової політики. Споживачі здійснюють вплив на формування ціни за рахунок купівлі або відмови від купівлі тих чи інших товарів або послуг. Кожен із суб'єктів ринкових відносин має відповідний вплив на формування ціни, за рахунок цього утворюється відповідний механізм регулювання цін, який виступає основним фактором економічної стабільності та розвитку країни [8].

Досить важливим та актуальним питанням щодо ціноутворення на сьогоднішній день є запровадження екологічно безпечних технологій виробництва. Такі фактори чинять значний вплив на соціально-економічний та екологічний розвиток і не повинні враховуватися при формуванні ціни, тому держава повинна стежити за цим та вирішувати проблеми щодо обмеження обсягів забруднення навколишнього середовища.

Серед важливих питань, які також значно впливають на формування ціни, слід виділити наступні:

- запобігання держави щодо формування природних монополій та обмеження підвищення рівня ціни підприємствами, що займають монопольне положення на ринку;
- захист внутрішнього ринку від зовнішньої конкуренції;
- включення до складу ціни непрямих податків як потреба формування фінансового базису для забезпечення діяльності держави або у обмеженні споживання деяких груп товарів (акцизний збір).

Такі напрями держави щодо процесів ціноутворення та регулювання ціни дають можливість здійснити рівномірний розподіл національного доходу між різними галузями економіки, стримати розвиток монополій на ринку та виробництв, що здійснюють надмірне забруднення навколишнього середовища, підвищити якість та удосконалити рівень існуючих товарів, забезпечити соціальний захист населення.

Існує досить велика кількість різноманітних факторів щодо державного регулювання ціни. Деякі з них узгоджуються між собою і можуть бути досягнуті одночасно, інші ж викликають так званий «конфлікт цілей», вимагаючи застосування протилежних заходів для їх досягнення. З огляду на це, доцільним є встановлення однієї чи двох пріоритетних (головних) цілей цінової політики та декількох проміжних, що сприяють досягненню основної мети [6, с. 152].

Пріоритетність цілей цінового регулювання залежить як від загальної стратегії економічної політики держави, так і зумовлюється впливом об'єктивних чинників, зокрема циклом ділової активності, станом ринкової кон'юнктури та загальним рівнем економічного розвитку країни. Відповідно до встановлених пріоритетних цілей цінового регулювання обираються відповідні методи та інструменти регулюючого впливу, які забезпечують найкраще досягнення цільових орієнтирів (рис. 1).

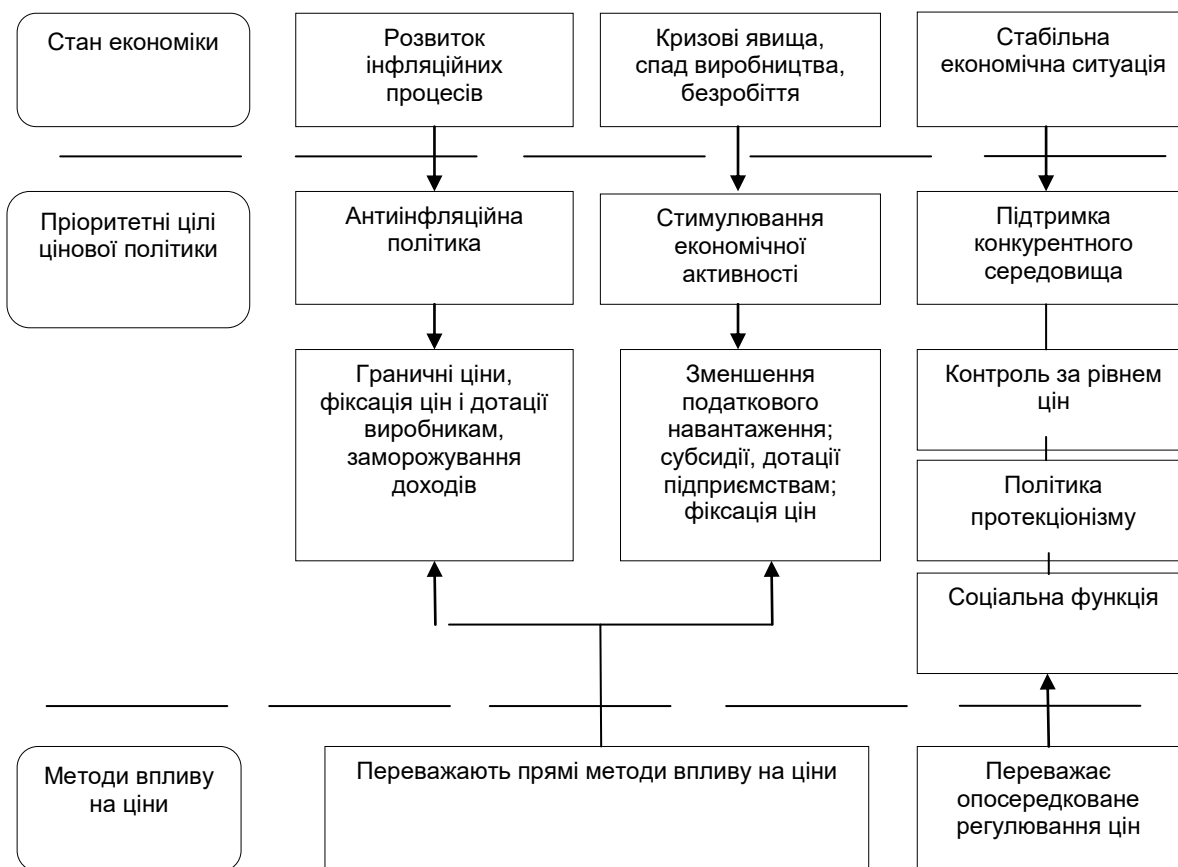

Рис. 1. Цільові орієнтири цінового регулювання залежно від стану економіки та кон'юнктури ринку

Джерело: [6, с. 153]

Слід звернути увагу на те, що не завжди державне регулювання ціни має позитивний характер, в деяких випадках відмічаються негативні наслідки.

Розглянемо детальніше та порівняємо фактори, що визначають необхідність державного впливу на процеси ціноутворення, та фактори, які гальмують розвиток економіки. Необхідно виділити такі чинники, що мають негативні наслідки в результаті впливу держави на процеси ціноутворення. Серед них виділяють дві основні групи: необхідність державного регулювання цін, що визначається недоліками ринкової саморегуляції; необхідність впливу на ціни, що викликані потребами держави.

Перша група направлена на вирішення таких завдань:

– вільне ціноутворення, при якому не враховуються соціальні, екологічні та інші потреби суспільства;

– при виникненні кризових явищ, інфляційних процесів, потрібен дуже тривалий період часу для стабілізації економічної ситуації.

Друга група факторів ставить перед собою:

– необхідність включення непрямих податків у ціну, як основного джерела доходів бюджету;

– необхідність обмеження споживання деяких товарів;

– підтримка цінової конкуренції, контроль цін природних монополій.

Разом ці групи взаємопов'язані між собою та формують третій сектор. Тут говориться про те, що ринкові механізми не дозволяють захистити національного виробника, проведення політики протекціонізму.

Звідси витікають такі наслідки державного впливу на ціни, що мають позитивний характер:

– забезпечення задоволення потреб у споживанні товарів першої необхідності всіх верств населення;

– вирішення гострих проблем соціальної, екологічної сфери, охорони здоров'я;

– згладжування циклічних коливань в економіці, обмеження інфляцій, сприяння швидкому подоланню наслідків впливу кризових явищ [6].

Проте існує інший бік державного регулювання ціноутворення, який призводить до зниження темпів розвитку економіки та чинить негативний вплив на діяльність вітчизняних виробників та споживачів. Тому виникає необхідність відмови від державного регулювання цін та ліквідації Державної інспекції України з контролю над цінами.

В результаті зазначеного постає питання у визначенні небезпечності державного контролю над цінами та потребі в перегляді функціонування державного механізму ціноутворення [1]. Розглянемо сфери, на яких негативно позначається державне регулювання цін, та які наслідки від цього.

Досить великий вплив цінового регулювання відображається на компаніях-виробниках, тому що в результаті державного втручання страждає їх інвестиційна привабливість. Інвестиції не знаходять в ті сфері діяльності, де має місце цінове регулювання, це спричиняє перешкоду модернізації виробництва та обмеження зростання сектору економіки [4].

Державне регулювання цін чинить значні перешкоди для зростання сектору. Оскільки встановлення цін на середньому рівні створює сприятливі умови для функціонування підприємств з неефективним виробництвом. Такими діями держава підтримує неефективні виробництва, уповільнюється модернізація виробництва, впровадження нових технологій та зростання сектору. Все це призводить до зниження темпів розвитку економіки.

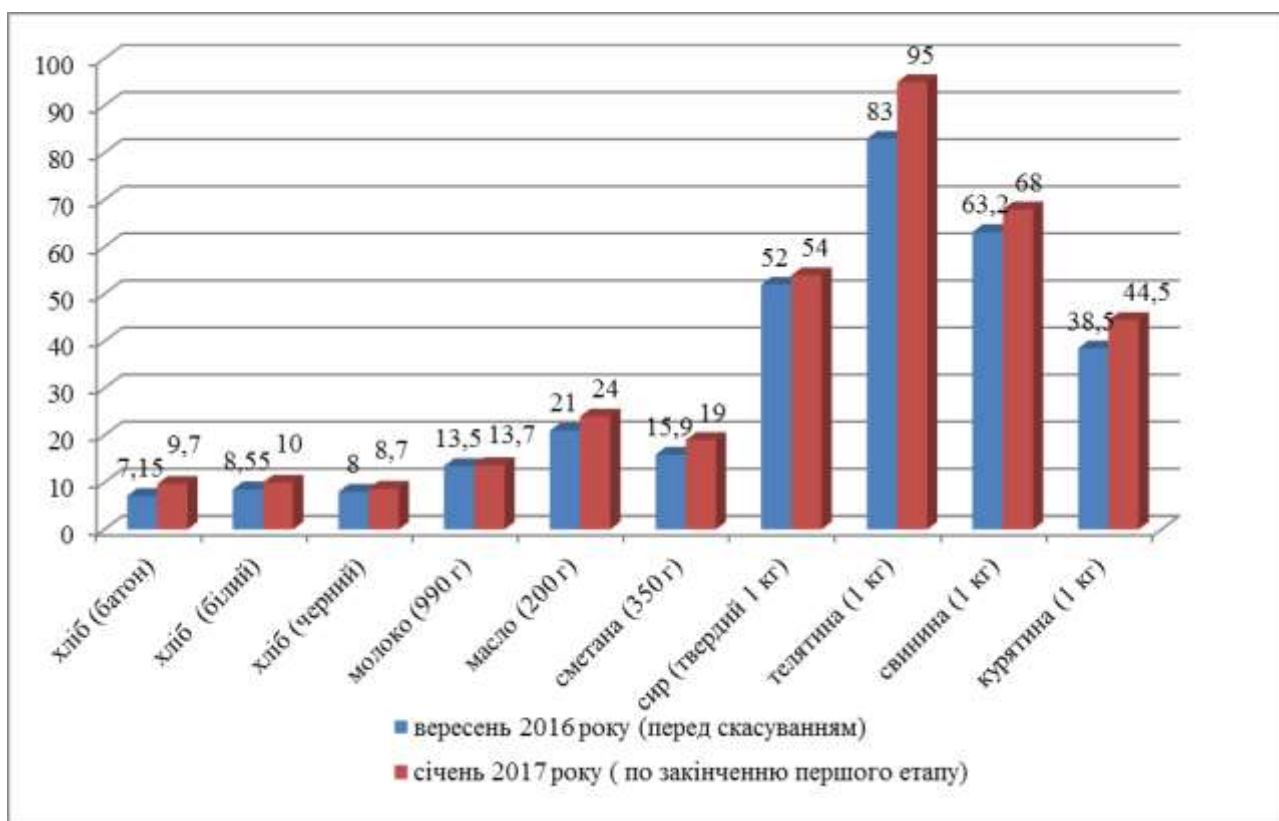
Великий вплив держава відіграє у відносинах між постачальниками та виробниками, внаслідок цього страждає здорова конкуренція між суб'єктами ринку. Виникає невелика кількість підприємств, які можуть ефективно займати відповідний сектор та приймати встановлені ціни збоку держави. Саме втому виникають монополії та слабшає вільна конкуренція.

Державне регулювання цін, крім виробників, також має вплив і на споживачів. Особливо це стосується соціальних програм та підтримки верств населення з низькими доходами. Держава має підтримувати малозабезпечені верстви населення через адресну підтримку, тому що це найбільш ефективний та соціально справедливий метод.

Можна дотримуватися думки, що виробники та споживачі за умов вільного ціноутворення можуть працювати ефективніше. Але це не є підтвердженням, тому що навіть у розвинутих країнах залишається державний контроль над цінами.

Важливу увагу слід приділити такому явищу, як зростання цін в результаті відмови від державного контролю. Як приклад, розглянемо скасування державного регулювання над цінами в четвертому кварталі 2016 року. За даними Державної служби статистики за останні місяці минулого року ціни зросли на 3,2%. В загальному вигляді це не відіграє великого значення, але якщо розглянути такий ріст цін по окремим категоріям, то можна простежити суттєві зміни. В результаті видно, що ціни на хліб зросли на 7,4%, молочні продукти – 33-34% (рис. 2).

У січні 2017 року спостерігалось підвищення цін на продукти соціального значення. Зросли ціни: на хліб – 2%, телятину та молочну продукцію – 5%, овочі – 8%, картоплю – 12%. Звідси випливає те, що держава повинна працювати у сфері ціноутворення, особливо у харчовій сфері, для того, щоб уникнути можливих негативних наслідків для суспільства.

Рис. 2. Зростання цін до скасування державного регулювання та після
Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2]

Важливу увагу слід приділити органам, які здійснюють контроль над цінами, а саме Державній інспекції. Діяльність цієї структури має ряд повноважень, які аналогічні до повноважень інших органів з контролю над цінами, таких як, Антимонопольний Комітет, Державна служба статистики України. В порівнянні з Державною інспекцією, більшість аналогічних органів мають у своєму розпорядженні значно ефективніші методи для отримання інформації про ціни та її вплив на діяльність суб'єктів ринку.

Посилаючись на це ствердження, можна сказати, що відповідає потреба у існуванні ідентичних органів державної влади, які мають схожі функції роботи. Існує Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», в статті 3 зазначено неприпустимість дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимості здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання [4].

Із перелічених вище факторів можна говорити про доцільність скасування державного контролю над цінами та ліквідувати діяльність Державної інспекції. Тому необхідно забезпечити ефективне функціонування системи, що дозволить здійснювати державний контроль над цінами без будь-яких побічних наслідків.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасний стан економіки характеризується ефективними методами, інструментами та процесами ціноутворення, які здійснює держава в своїй ціновій політиці. Постало питання про відмову від державного регулювання цін в Україні. Можна дійти висновку, що на даному етапі Україна має досить добру перспективу державного регулювання цін, проте цей аспект не має логічного завершення. Це пов'язано з постійною зміною товарів, що підлягають обов'язковому регулюванню, недосконалістю законодавчої бази та наявністю органів, які виконують подібні функції щодо ціноутворення. Також, існує ризик підвищення цін на продукти та товари, що відносяться до груп першої необхідності, в результаті відмови від державного регулювання. Ціни можуть різко піти в гору, у свою чергу, це спричинить збідніння населення. В результаті можуть постраждати як споживачі, так і продавці та виробники.

З іншого боку, надмірне державне регулювання цін призводить до зниження інвестиційної привабливості виробництва певного сектору, зниження конкуренції, гальмування розвитку економіки, уповільнення модернізації виробництва та впровадження нових технологій.

Але не слід відмовлятися від повного державного регулювання цін, слід створити таку систему, яка буде тримати баланс між виробниками та споживачами, забезпечить збалансування ринку, дасть

змогу розширювати сектори економіки та уникнути всіх негативних наслідків, забезпечити соціально-економічний розвиток країни.

Бібліографічний список

1. Глуценко С.В. Аргументи на користь відмови від регулювання цін. Або чому варто ліквідувати Державну інспекцію України з контролю за цінами / С.В. Глуценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/comu-derzavi-vidmovidis-vid-reguluvanna-cin>.
2. Індекс споживчих цін у 2016 році : [статистичний збірник]. – К. : «Мінстат України», 2017. – 176 с.
3. Про затвердження Положення про Державну інспекцію України з контролю за цінами : Указ Президента України від 30.03.12 р. № 236/2012, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/2012>.
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-v>.
5. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.12 р. № 5007-VI, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.
6. Рогова Н.В. Аналіз форм та методів державного регулювання цін та процесів ціноутворення / Н.В. Рогова // Фінансовий простір. – 2014. – № 1 (13). – С. 150-155.
7. Тормос Ю.Г. Ціни та цінова політика : [навч. посібник] / Ю.Г. Тормос. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
8. Хижа Н.М. Формування механізму ринкового ціноутворення в роздрібній торгівлі / Н.М. Хижа // Інноваційна економіка : [всєукр. наук.-виробн. журнал]. – 2013. – № 5 (43). – С. 224-226.

References

1. Hlushchenko, S.V. "Arguments in favor of non-price regulation. Or why it is necessary to eliminate the Ukraine State Inspectorate to control prices", available at: <http://agravery.com/uk/posts/show/comu-derzavi-vidmovidis-vid-reguluvanna-cin> (access date May 04, 2017).
2. Ministerstvo statystyky Ukrainy (2017), *Indeks spozhyvchykh tsin u 2016 rotsi* [Consumer prices index in 2016], Statistical compendium, Minstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 176 p.
3. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu inspektsiiu Ukrainy z kontroliu za tsinamy* [On approval of the State Inspectorate of Ukraine on Price Control], Ukaz Prezydenta Ukrainy dated 30.03.2012 no. 236/2012, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/2012> (access date April 20, 2017).
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2007), *Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti* [On Government Oversight (Control) of economic activity], Zakon Ukrainy dated 05.04.2007 no. 877-V, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-v> (access date May 01, 2017).
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Pro tsiny i tsinoutvorennia* [On prices and pricing], Zakon Ukrainy dated 21.06.2012 no. 5007-VI, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (access date May 04, 2017).
6. Rohova, N.V. (2014), "Analysis of forms and methods of state regulation of prices and the pricing", *Finansovi prostir*, no. 1 (13), pp. 150-155.
7. Tormos, Yu.H. (2001), *Tsiny ta tsinova polityka* [Prices and pricing], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 122 p.
8. Khyzha, N.M. (2013), "The formation mechanism of market pricing in retail", *Innovatsiina ekonomika* : [vseukr.nauk.-vyrobn. zhurnal], no. 5 (43), pp. 224-226.

Красностанова Н.Е., Горголюк Я.Ю. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇНИ

Мета – теоретичне обґрунтування сутності та доцільності діяльності механізму державного контролю над цінами.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані методи: опис та аналіз – для формування теоретичних узагальнень щодо діяльності держави у сфері контролю над цінами та процесами ціноутворення; графічний – для наочного відображення динаміки зміни цін в результаті відмови від державного регулювання; аналогія та співставлення – для порівняння державних органів з контролем над цінами, що мають схожі повноваження та функції; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Досліджено форми, методи, інструменти та процеси державного регулювання цін та процесів ціноутворення. Виявлено позитивні та негативні аспекти державної цінової політики. Проаналізовано ефективність розвитку економіки в результаті обмеження цінового контролю та попередження можливих негативних наслідків.

Проведено порівняльний аналіз індексу споживчих цін в Україні за період відмови від державного регулювання цін та після припинення даного проекту. За результатами розрахунків визначено приріст інфляції та коливання цін та тарифів на продовольчі товари, сировину та матеріали.

Встановлено, що досконале управління економічними процесами реалізується за допомогою запровадження ефективної державної цінової політики.

Наукова новизна полягає у формуванні системного підходу щодо удосконалення механізму державного регулювання цін, з метою створення об'єктивних умов для збалансованого розвитку економіки країни.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть стати основою для вдосконалення механізму державного регулювання цін, що виступає як основний інструментарій ефективного соціально-економічного розвитку країни, зниження інфляції, підвищення рівня прожиткового мінімуму, збалансування ринку, модернізація виробництва.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, державне регулювання цін, цінова політика, форми, методи та інструменти державного регулювання.

Krasnostanova N.E., Horholiuk Ya.Yu. MECHANISM OF STATE REGULATION OF PRICES AS A FACTOR OF ECONOMIC STABILITY OF THE COUNTRY

Purpose – a theoretical study of the nature and feasibility of the mechanism of state control over prices.

Methodology of research. To write scientific articles were used methods: description and analysis – for the theoretical generalizations about the activities of the State in controlling prices and the price formation process; graphics – for visual display of the dynamics of price changes as a result of the rejection of state regulation; analogy and comparison – comparison of the state of control over prices, with similar powers and functions; abstract logical – to summarize theoretical positions, draw inferences and suggestions.

Findings. Studied the forms, methods, tools and processes of state regulation of prices and the pricing. Positive and negative aspects of state price policy. The efficiency of the economy as a result of restricting price controls and prevent possible negative consequences.

A comparative analysis of consumer prices in Ukraine for the period rejection of state regulation of prices and after the termination of the project. The calculations determined the increase of inflation and fluctuations in prices and tariffs on food products, raw materials.

Found that perfect economic management realized by implementing effective public pricing.

Originality is to create a systematic approach to improve the mechanism of state regulation of prices, which, in turn, will create the right conditions for sustainable economic development.

Practical value. The results of research could be the basis for improvement of the state regulation of prices, which acts as the main instrument of effective socio-economic development, reduce inflation, improve living wage, balancing the market, modernization of production.

Key words: cost, pricing, government regulation of prices, pricing policies, forms, methods and tools of state regulation.

Красностанова Н.Э., Горголюк Я.Ю. МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕН КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ СТРАНЫ

Цель – теоретическое обоснование сущности и целесообразности деятельности механизма государственного контроля над ценами.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: описание и анализ – для формирования теоретических обобщений о деятельности государства в сфере контроля над ценами и процессами ценообразования; графический – для наглядного отображения динамики изменения цен в результате отказа от государственного регулирования; аналогия и сопоставление – для сравнения государственных органов по контроль над ценами, имеющими сходные полномочия и функции; абстрактно-логический – для обобщения теоретических положений, формирование выводов и предложений.

Результаты. Исследованы формы, методы, инструменты и процессы государственного регулирования цен и процессов ценообразования. Выявлены положительные и отрицательные аспекты государственной ценовой политики. Проанализирована эффективность развития экономики в результате ограничения ценового контроля и предупреждения возможных негативных последствий.

Проведен сравнительный анализ индекса потребительских цен в Украине за период отказа от государственного регулирования цен и после прекращения данного проекта. По результатам расчетов определен прирост инфляции и колебания цен и тарифов на продовольственные товары, сырье и материалы.

Определено, что совершенное управление экономическими процессами реализуется с помощью введения эффективной государственной ценовой политики.

Научная новизна заключается в формировании системного подхода по совершенствованию механизма государственного регулирования цен, что, в свою очередь, создаст правильные условия для сбалансированного развития экономики страны.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут стать основой для совершенствования механизма государственного регулирования цен, выступает как основной инструментальный эффективно-экономического развития страны, снижение инфляции, повышение уровня прожиточного минимума, сбалансирования рынка, модернизация производства.

Ключевые слова: цена, ценообразование, государственное регулирование цен, ценовая политика, формы, методы и инструменты государственного регулирования.

УДК 351.821.1:631.152:636

Лаверук В.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи і страхування,
Подільський державний аграрно-технічний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА

Постановка проблеми. Тваринництво України є дуже важливою складовою аграрного сектору економіки, оскільки забезпечує населення продуктами харчування, а харчову промисловість – цінною і необхідною сировиною, а також сприяє екологічному використанню та збереженню якості земельних ресурсів, які є основою для формування кормової бази. Однак, сучасний стан тваринництва на підприємствах щорічно все менше відповідає його природному потенціалу, а тому потребує контролю і додаткової підтримки з боку держави та широкого використання кращих досягнень світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення ролі держави і обґрунтування механізмів її впливу на розвиток економічних процесів у розвитку сільського господарства і, зокрема, галузі тваринництва досліджувалася багатьма вітчизняними економістами: Андрійчук В. Г. [1], Гудзь О. Е. [2], Дем'яненко М. Я. [3], Левковець О. М. [6], Мельник Т. М. [7], Науменко І. В. [8] та ін. Разом з цим, існує ряд ще не повністю вирішених питань, які стосуються дослідження специфіки економічної модернізації, формування механізму державного регулювання галузі тваринництва та встановлення пріоритетних напрямів його подальшого розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методологічних положень та розробка пропозицій щодо активізації та підвищення ефективності державної підтримки модернізації галузі тваринництва. Відповідно до мети поставлені наступні завдання: визначити роль та значення державної підтримки у здійсненні модернізаційних процесів і розвитку тваринництва; провести вибіркове опитування у регіонах і показати сучасний стан та структуру надання державної підтримки; розробити заходи та вказати напрями державного регулювання проведення процесу модернізації тваринництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щорічна державна підтримка аграрних працівників поки що немає системного та послідовного характеру і є незначною для того, щоб прискорити розвиток модернізаційних процесів, підвищити рівень інноваційного оновлення і ефективність тваринництва. Велику допомогу у цьому відношенні може надати державне регулювання визначених пріоритетних напрямів щодо створення належних умов для виробництва конкурентоспроможної продукції тваринництва (відповідно до потреб населення), в основі яких знаходиться стимулювання розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, контроль ціноутворення, збалансування бюджетної, страхової і податкової політики.

Окрім цього, не менш важливе значення має розвиток інтеграційних процесів між виробниками молока, переробниками молочної сировини і реалізаторами молочної продукції та удосконалення митно-тарифного захисту вітчизняних виробників молока і молочної продукції [4].

Нині стан тваринництва, як однієї із життєво необхідних галузей сільського господарства, є досить складним, оскільки досягнутий рівень розвитку не відповідає його стратегічним можливостям. Більше того, загострення соціально-економічних проблем, безперервність виробничого процесу та посилення вимог ринкового механізму до виробництва якісної продукції тваринництва потребують активної регулюючої участі держави за рахунок формування механізму державного регулювання тваринництва з метою забезпечення стабільних економічних, правових, соціальних і екологічних передумов його розвитку. Отже, механізм державного регулювання є частиною тієї системи, яка поєднує діяльність державних органів з аграрним виробництвом, постачальниками (техніки, технологій, племінних тварин), споживачами і переробниками тваринницької продукції.

Стверджується, що державне регулювання передбачає: «створення державних законодавчих актів і ринкових стимулів, що використовуються для контролю за рішеннями підприємств у області ціноутворення, збутової політики або методів і обсягів виробництва» [10, с. 287]. погоджуємося з висловлюванням В. Андрійчука, який вважає, що під державним регулюванням «слід розуміти систему економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою з метою забезпечення ефективного і стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва та повного забезпечення населення якісним продовольством за прийнятними ринковими цінами» [1, с. 594]. У даному випадку важливо оптимально поєднати принципи державного регулювання з ринковими регуляторами (встановлення цін на молоко, визначення альтернативних каналів реалізації продукції), що дозволить прискорити узгодження інтересів держави, тваринницьких

підприємств, приватних господарств і суспільства.

Наразі визначимо основні питання, які повинні знаходитися у підпорядкуванні механізму державного регулювання модернізації і розвитку тваринництва: обсяг робіт по здійсненню модернізаційних робіт, номенклатура інноваційних видів продукції, встановлення єдиних цін відповідно до стандартів якості продукції, порядок розрахунків за продану продукцію, координування обсягів постачання продукції на ринок і переробні підприємства, дотримання правил і вимог конкуренції, проведення наукових досліджень, навчання і перепідготовка працівників безпосередньо на виробництві.

Визначені передумови створюють підґрунтя для досягнення беззбитковості виробництва у господарствах різних форм господарювання, повного забезпечення населення продуктами харчування тваринного походження відповідно до фізіологічних норм споживання, продовольчої безпеки держави, формування експортних ресурсів якісної тваринницької продукції і насамкінець можна буде підвищити рівень зайнятості сільського населення та рівень доходів працівників тваринництва.

Про необхідність державного регулювання модернізаційних змін у розвитку тваринництва підтвердили результати вибіркового соціологічного дослідження, проведеного в осінній період 2016 р. на тваринницьких підприємствах областей (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька) України. Зокрема, 67,2% тваринників вважають рівень державного регулювання розвитку тваринництва низьким, 22,1% – дуже низьким і 10,7% – нормальним. А тому респонденти висловили думку про необхідність держави більше уваги надавати встановленню оптимальних і економічно обґрунтованих закупівельних цін на тваринницьку продукцію (33,6%), модернізації виробничих потужностей і процесів при утриманні, обслуговуванні і годівлі тварин (27,4%), фінансовій підтримці (18,1%), розвитку виробничої інфраструктури (11,4%) і соціальній сфері села (9,5%).

Отримані результати опитування працівників дають підстави до висновку, що сучасні умови господарювання тваринницьких підприємств потребують негайного удосконалення механізму державного регулювання ефективного розвитку тваринництва, заснованого на потребі економічного і техніко-технологічного оновлення його виробництва. Для цього необхідно, як стверджують відомі вітчизняні вчені, органічно поєднати підтримку виробництва, створення ринкової інфраструктури і регулювання доходів товаровиробників з підтримкою формування сприятливого життєвого середовища на селі [11].

Державному регулюванню повинен піддаватися такий дієвий до цих пір фінансово-економічний метод цільового спрямування коштів за розробленими програмами, як бюджетна підтримка. Вона передбачає здійснення, за рахунок фінансування із державного бюджету, регулювання виробничої діяльності працівників тваринництва. Вважаємо, що державна стратегія інвестиційного забезпечення сільського господарства повинна забезпечити трансформацію і переорієнтацію механізму бюджетної інвестиційної підтримки товаровиробників тваринництва у межах тих програм, що відповідають ринковим умовам господарювання і вимогам СОТ.

Після вступу України до СОТ дискусійними є заходи щодо потреби класифікувати заходи державного фінансування видатків на розвиток сільського господарства відповідно до критеріїв і вимог «зеленої», «жовтої» або «блакитної скриньки». За цей період витрати на заходи «зеленої скриньки» зросли до 9 млрд. грн. у 2012 р., але після цього почали поступово знижуватися у зв'язку з погіршенням ситуації у країні, яка викликала дефіцит коштів бюджету. На 2017 р. передбачається збільшення бюджетних коштів на заходи «зеленої скриньки» (рис. 1).

Рис. 1. Витрати державного бюджету України на розвиток сільського господарства
Джерело: [9]

Зазвичай бюджетні видатки, що не забезпечують підтримку обсягів виробництва продукції і цін сільськогосподарських товаровиробників, відносяться до «зеленої скриньки» та «блакитної скриньки». До них включаються наукові дослідження, створення резервів продуктів, підготовка кадрового складу, розбудова інфраструктури, програми охорони довкілля (рис. 2).

Рис. 2. Складові витрат «зеленої скриньки»

Джерело: [9]

Можна побачити, що основною статтею витрат є адміністративні (складають у середньому близько 45% від усіх витрат) та витрати на наукові дослідження. Зменшилися витрати на освіту і проведення наукових досліджень. Вважаємо, що названі витрати повинні відповідати таким критеріям: підтримка повинна надаватися за діючими бюджетними програмами, запропонованими урядом, а також не слід надавати цінову підтримку товаровиробникам.

В останні роки в Україні спостерігається зменшення фінансової підтримки підприємств, що пов'язується з фінансовою кризою і необхідністю скорочення видатків бюджету. Рівень підтримки за заходами (впливають на ринкову рівновагу) «жовтої скриньки» передбачає контроль цін та виплати, що пов'язуються з обсягом виробництва продукції. Розміри «жовтої скриньки» узгоджуються під час обговорення і фіксуються у зобов'язаннях держави, оскільки не можуть бути більшими за річний сукупний вимір підтримки (СВП), що надається на користь усіх виробників продукції.

Витрати (виробничі субсидії) «жовтої скриньки» здійснюються у вигляді безпосередньої фінансової допомоги підприємствам і податкових пільг та фінансової допомоги у формі зменшення податкових витрат підприємств (рис. 3).

Рис. 3. Виробничі субсидії сільському господарству з Державного бюджету

Джерело: [9]

Водночас заходи «жовтої скриньки» сприяють підвищенню конкурентоспроможності продукції за

її ціною і обсягами виробництва, а це не у повній мірі відповідає вимогам СОТ. Заходи «зеленої скриньки» характеризують соціально економічне і екологічне спрямування державних інвестицій у сільське господарство, а заходи «жовтої скриньки» направлені на його прибутковість.

А тому розподіл коштів відбувається шляхом надання прямих субсидій (74,3-98,6%), державного кредиту (0,7-24,9%) і фінансових інтервенцій (0,7-0,8%). До цих пір зберігається тенденція помірною збільшення фінансування програм «зеленої скриньки» і скорочення програм «жовтої скриньки» в обсязі бюджетних витрат [3, с. 4].

Зазвичай таке скорочення програм, при якому фінансування не вбачає обмежень з боку СОТ, характерне як для країн ЄС, так і ряду інших розвинених країн. Зокрема, частка державного фінансування (програми «зеленої скриньки») складає у Австралії 91%, США – 77% від загальної суми. У країнах ЄС, Бразилії, Канаді питома вага таких програм від розміру загальної підтримки коливається у границях 50...60%, а в Україні – 75 % від загальної підтримки припадає на «жовті» програми підтримки і лише 25 % – на «зелені» [5, с. 133].

Варто зазначити, що у подальшому витрати держави в межах «зеленої скриньки» повинні здійснюватись (у будь-якому розмірі при наявних можливостях бюджету) за напрямками:

- здійснення структурної перебудови аграрного виробництва;
- формування продовольчих запасів для забезпечення продовольчої безпеки кожного регіону країни;
- удосконалення виробничої і соціальної інфраструктури;
- переоснащення тваринницьких ферм і комплексів;
- сприяння реалізації сільськогосподарської (тваринницької) продукції, контроль безпеки продуктів харчування;
- підтримка доходів товаровиробників, що не пов'язується з видом і обсягом виробництва продукції;
- зооветеринарні заходи збереження і охорони генетичного потенціалу та навколишнього середовища;
- сприяння проведенню наукових досліджень та інформаційно-консультаційній діяльності.

Вважаємо, що інтенсивний розвиток тваринництва у значній мірі буде залежати від розширення розміру державної підтримки, у середовищі якої вагоме місце повинно належати субсидіям на закупівлю елітних тварин, насіннєвого матеріалу для відтворення стада, збільшення поставок виробленого молока високої якості на молокопереробні підприємства, відшкодуванню частини витрат на модернізацію тваринницьких ферм і комплексів та покращенню екологічної ситуації приналежних територій. Паралельно з цими заходами повинен знайти своє місце оновлений пільговий режим оподаткування при закупівлі підприємствами племінних сільськогосподарських тварин, фермських машин і технологічного обладнання.

Основними напрямками удосконалення організаційно-економічного механізму державної підтримки тваринників слід вважати:

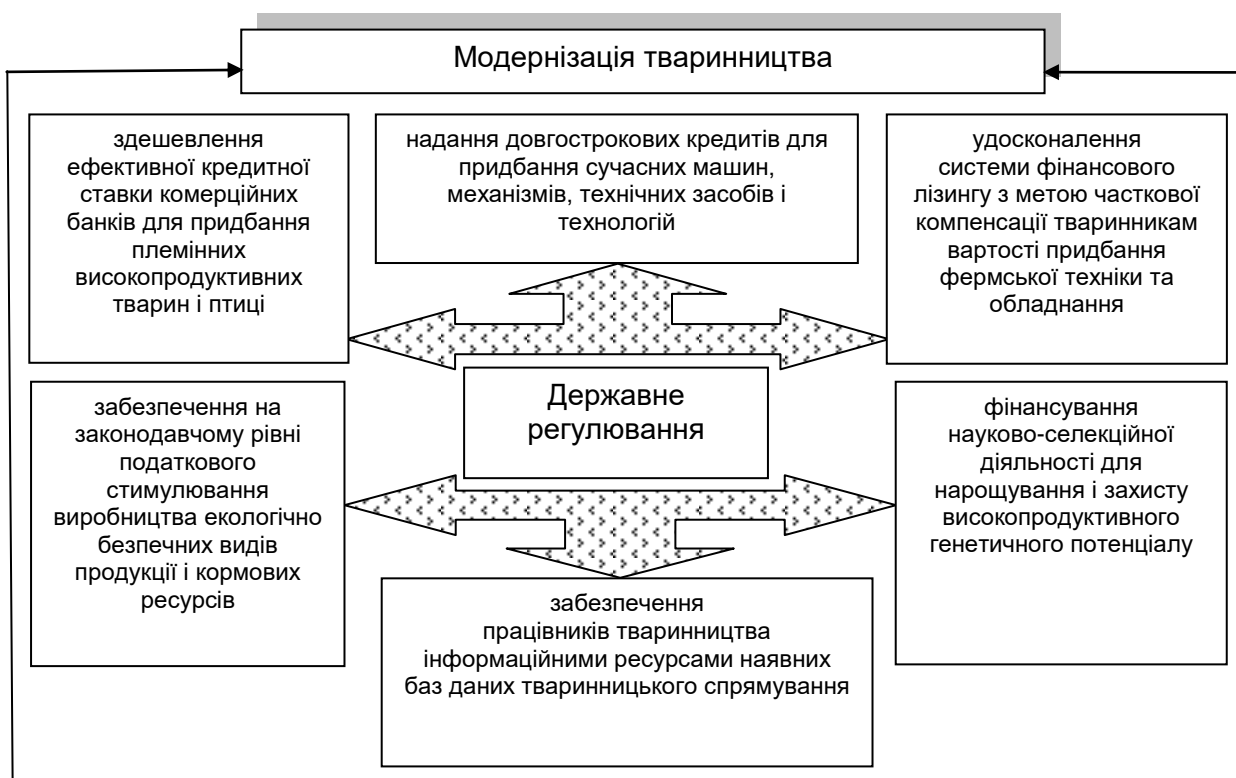
1. збільшення обсягів фінансування і економічне обґрунтування принципів розподілу бюджетних коштів;
2. підвищення ефективності видатків державного бюджету і раціонального використання бюджетних коштів у тваринництві;
3. забезпечення рівного доступу працівників тваринництва до участі у програмах державної фінансової підтримки економічної модернізації тваринництва з метою цільового і ефективного використання грошових коштів;
4. своєчасне проведення моніторингу та постійний контроль фінансово-кредитних взаємовідносин;
5. фінансову підтримку пріоритетних інноваційних проектів у основних галузях тваринництва;
6. оцінку отриманих показників ефективності від вкладених грошових коштів у модернізацію виробничих процесів і розвиток тваринництва.

Безсумнівно, стан модернізації у різних галузях тваринництва слід оцінювати за досягнутим рівнем ресурсного потенціалу та можливостями його реалізації з урахуванням ряду найбільш важливих чинників: наявність власних грошових коштів і державна підтримка, що визначають область впровадження інновацій; обсяги, прибутковість і рентабельність виробництва (характеризують фінансову здатність до проведення модернізаційних змін); встановлені підприємствами першочергові позиції масштабів (визначаються кількістю і якістю впроваджених інноваційних розробок) нововведень у основних галузях тваринництва.

Здебільшого навіть високоприбуткові рослинницькі і овочівницькі підприємства мають також високу інноваційну активність у тваринництві, оскільки розводять нові породи тварин, закупляють фермську техніку і обладнання вітчизняного виробництва, застосовують сучасні прогресивні технології виробництва тваринницької продукції.

Отже, для удосконалення механізму державного регулювання розвитку тваринницьких підприємств необхідно:

- практикувати застосування принципів цільового методу (рейтингова оцінка кінцевих результатів господарювання) формування і використання бюджетних коштів;
  - збільшити обсяги фінансування при забезпеченні надійного контролю за використанням грошових ресурсів;
  - раціоналізувати розподіл бюджетних коштів за пріоритетними напрямками і потребами підприємств;
  - підвищити ефективність видатків бюджету для підтримки тваринництва за рахунок ліквідації малоефективних програм;
  - забезпечити можливість рівномірної участі тваринників у програмах державної фінансової підтримки (впровадження інноваційних технологій) і розподілу грошових коштів;
  - здійснювати моніторинг і інформаційне ознайомлення з виконанням бюджетних програм.
- Встановлено, що важливою ознакою напрямів державного регулювання модернізації є розширення можливостей тваринництва для використання сучасних технологій і створення необхідних умов для розвитку нових видів виробництва (рис. 4).

Рис. 4. Основні напрями державного регулювання проведення модернізації тваринництва
Джерело: авторська розробка

Проблематичною є перспектива модернізації тваринництва у малих і менш стійких до вимог зовнішнього середовища тваринницьких підприємствах, особливо сімейного типу, оскільки у попередні роки тут відбувалося скорочення м'ясного і молочного поголів'я великої рогатої худоби, що вплинуло на рівень ефективності виробництва і потребу впровадження інноваційних розробок. А тому такі господарства у першу чергу потребують державного регулювання здійснення інноваційних процесів відновлення і розширення (можливо за умови кооперативних об'єднань) розмірів тих галузей, які забезпечують населення необхідною високопоживною продукцією.

Щодо господарств населення, які у даний час виробляють 54,4% валової тваринницької продукції від її загального обсягу в усіх категоріях підприємств і 35,9% - від виробленої тут сільськогосподарської продукції, то вони взагалі мають обмежені можливості не тільки для підвищення рівня своєї ефективної діяльності, але й впровадження інноваційних розробок, а тому потребують фінансової державної підтримки.

З метою удосконалення механізму державного регулювання проведення економічної модернізації і розвитку тваринництва необхідно:

- раціоналізувати принципи формування і розподілу бюджетних коштів;
- збільшити обсяги фінансування модернізації тваринництва та забезпечити повний контроль розподілу виділених грошових коштів;

- забезпечити рівномірну участь тваринницьких підприємств у програмах державної фінансової підтримки та ефективного використання коштів;
- підвищити рівень ефективності використання бюджетних коштів на пріоритетні програми модернізації і розвитку тваринництва та інших галузей сільського господарства;
- постійно здійснювати моніторинг доцільності впровадження і виконання бюджетних програм;
- сприяти розвитку фінансового лізингу з метою інноваційного техніко-технологічного оновлення виробничих процесів у тваринництві;
- спрямовувати фінансові ресурси на виконання тих програм, які забезпечують інноваційний і ефективний розвиток тваринництва.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, механізм державного регулювання характеризує сукупність цілеспрямованих економічних заходів і методів впливу на виробничу діяльність. А тому він повинен забезпечити регуляторний процес модернізаційного і інвестиційно-інноваційного розвитку тваринництва, оскільки повне фінансове забезпечення наукових інновацій і капітальні інвестиції сприяють ефективному розвитку тваринницьких підприємств.

За результатами дослідження до основних пріоритетних напрямів державної політики слід віднести: встановлення доплати тваринникам за якісну і екологічно чисту тваринницьку продукцію; державна підтримка у придбанні сучасних машин і обладнання для тваринницьких ферм і комплексів; налагодження і розвиток селекційно-плеєнної роботи, розробка програм і державне регулювання пільгового кредитування виробників тваринницької продукції.

Вважаємо, що у перспективі важливу роль слід надати удосконаленню державного регулювання цінних важелів, розвитку внутрішніх і зовнішніх ринків тваринницької продукції, удосконаленню технології її виробництва, модернізації виробничих потужностей і процесів на основі інноваційних нововведень, які сприятимуть зменшенню виробничих витрат, збільшенню обсягів конкурентоспроможної та високоякісної тваринницької продукції.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В.Г. Андрійчук. – [2-е вид., переробл. і допов.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Гудзь О.Е. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О.Е. Гудзь, А.В. Сомик // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 54-63.
3. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3-9.
4. Канцевич С.І. Державний механізм регулювання ринку молока / С.І. Канцевич // Економіка АПК. – 2008. - № 9. – С. 133-139.
5. Кобута І.В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ / І.В. Кобута // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 132-136.
6. Левковець О.М. Модернізація економіки України: зміст, умови, ризики / О.М. Левковець // Бізнесінформ. – 2011. – № 10. – С. 4-9.
7. Мельник Т.М. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України / Т.М. Мельник, О.С. Головачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. - 2013. – № 3. – С. 169-184.
8. Науменко І.В. Державне регулювання технічного оновлення аграрних підприємств / І.В. Науменко // Агроінком. – 2013. – № 7–9. – С. 40-43.
9. Німецько-український агрополітичний діалог [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://apd-ukraine.de/ua>.
10. Самуельсон П. Економіка / Пол Э. Самуельсон, Вільям Д. Нордхаус ; [пер. з англ. под ред. Н.В. Шульпиной]. – М. : Вільямс, 2001. – 688 с.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – К. : ІАЕ, 2012. – 182 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/docs/strateg.pdf>.

References

1. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agricultural enterprises], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 624 p.
2. Hudz, O.E. and Somyk, A.V. (2008), "The State Program for financial support of agricultural enterprises through the mechanism cheaper loans", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 54-63.
3. Demianenko, M.Ya. and Ivanyna, F.V. (2009), "The state support as a factor in ensuring competitive agricultural production", *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 3-9.
4. Kantsevych, S.I. (2008), "The state regulation of the milk market mechanism", *Ekonomika APK*, no. 9, pp. 133-139.
5. Kobuta, I.V. (2009), "The policy of state support for agriculture WTO members", *Ekonomika APK*,

no. 12, pp. 132-136.

6. Levkovets, O.M. (2011), "Modernization of Economy of Ukraine: the content, conditions, risks", *BiznesInform*, no. 10, pp. 4-9.

7. Melnyk, T.M. and Holovachova, O.S. (2013), "Assessment of state support for the agricultural sector of Ukraine", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3, pp. 169-184.

8. Naumenko, I.V. (2013), "State regulation of agrarian enterprises technical upgrade", *Ahroinkom*, no. 7-9, pp. 40-43.

9. *Nimetsko-ukrainskyi ahropolitychnyi dialoh* [German-Ukrainian Agricultural Policy Dialogue], available at: <https://apd-ukraine.de/ua> (access date May 18, 2017).

10. Samuelson, Paul E. and Nordhaus, William D. (2001), *Ekonomika* [Economics], Translated by N.V. Shulpina, Williams, Moscow, Russia, 688 p.

11. Lupenko, Yu.O. and Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [The strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020], IAE, Kyiv, Ukraine, 182 p., available at: <http://agroua.net/docs/strateg.pdf> (access date May 18, 2017).

Лаврук В.В. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА

Мета - дослідження основних тенденцій формування державної підтримки галузі тваринництва, визначення напрямів її активізації з метою підвищення ефективності модернізації виробничих процесів та виробництва тваринницької продукції.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані наступні методи: економіко-статистичного аналізу – при характеристиці стану та перспектив державної підтримки модернізації тваринництва; вибіркового соціологічного дослідження – для визначення і обґрунтування реальної ситуації надання державної підтримки тваринникам; логічного узагальнення – при обґрунтуванні наукових понять, формулюванні висновків і пропозицій; графічний – для наочного зображення досліджуваних показників. Методологічною основою дослідження є наукові розробки вітчизняних вчених з питань модернізаційних перетворень та ефективного розвитку тваринництва.

Результати. Встановлено, що державна підтримка до цих пір є незначною для прискорення розвитку модернізаційних процесів і підвищення рівня інноваційного оновлення тваринництва. Обґрунтовано необхідність збільшення розміру державної підтримки та удосконалення механізму державного регулювання забезпечення економічної модернізації і ефективного розвитку тваринництва.

Доведено, що одним із напрямів державного регулювання економічної модернізації є розширення можливостей тваринництва для використання сучасних технологій з метою виробництва нових видів високоякісної тваринницької продукції. Вказано на доцільність застосування оновленого пільгового режиму оподаткування при закупівлі підприємствами племінних сільськогосподарських тварин, фермських машин і технологічного обладнання.

Наукова новизна. Запропоновано напрями підвищення ефективності державної підтримки модернізації тваринництва, серед яких особливо важливими є удосконалення державної цінової політики, сприяння розвитку ринку тваринницької продукції, покращення технології її виробництва і модернізації виробничих процесів на основі інноваційних нововведень.

Практична значущість. Наукова цінність результатів дослідження і пропозицій щодо необхідності активізації державної підтримки модернізації тваринництва полягають у можливості їх використання для покращення сучасного стану виробництва тваринницької продукції та забезпечення продовольчої безпеки в департаменті тваринництва Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Ключові слова: державна підтримка, тваринництво, тваринницька продукція, державне регулювання, модернізація, ефективний розвиток.

Lavruk V.V. STATE SUPPORT OF ANIMAL HUSBANDRY MODERNIZATION

Purpose is to study the main trends in the formation of the State support of the animal husbandry, identify the areas of its activation in order to increase the effectiveness of the production processes modernization in livestock industry.

Methodology of research. The following methods were used in writing the article: economic and statistical analysis - while characterizing the status and prospects of the state support in the animal husbandry modernization; selective sociological research - to identify and study the real situation of providing State support to breeders; logical generalization - while grounding the scientific concepts, formulating conclusions and proposals; graphic - for the visual image of the investigated indices. The methodological basis of the study is the research and development of domestic scientists on modernizing reforms and effective development of animal husbandry.

Finding. It was grounded that till now the State support is not sufficient for accelerating the development of modernized processes and increasing the level of livestock innovative updates. The need to increase the size of State support and improvement of the State regulation mechanism of ensuring economic modernization and effective development of animal husbandry were substantiated.

It was proved that one of the directions in State regulation of economic modernization is the empowerment of livestock to use modern technologies to produce new types of high-quality livestock products. It was indicated the necessity of applying the updated grace taxation while purchasing breeding farm animals, agricultural machinery and technological equipment.

Originality. There were proposed the directions of State support efficiency increase for animal husbandry modernization, the most important of which is to improve the State pricing policy promoting the development of the livestock production market, improvement of production technology and modernization of production processes based on

the innovations.

Practical value. The scientific value of the research results and proposals as for the need to intensify State support modernization of the animal husbandry lies in possibilities of their use in improving the present level of livestock production and food security in Livestock Department in the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine.

Key words: state support, animal husbandry, livestock production, state regulation, modernization, effective development.

Лаврук В.В. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА МОДЕРНИЗАЦИИ ОТРАСЛИ ЖИВОТНОВОДСТВА

Цель - исследование основных тенденций формирования государственной поддержки отрасли животноводства, определение направлений ее активизации с целью повышения эффективности модернизации производственных процессов и производства животноводческой продукции.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: экономико-статистического анализа – при характеристике состояния и перспектив государственной поддержки модернизации животноводства; выборочного социологического исследования – для определения и обоснования реальной ситуации оказания государственной поддержки животноводцам; логического обобщения – при обосновании научных понятий, формулировании выводов и предложений; графический – для наглядного изображения исследуемых показателей. Методологической основой исследования являются научные разработки отечественных ученых по вопросам модернизационных преобразований и эффективного развития животноводства.

Результаты. Установлено, что государственная поддержка до сих пор является незначительной для ускорения развития модернизационных процессов и повышения уровня инновационного обновления животноводства. Обоснована необходимость увеличения размера государственной поддержки и усовершенствования механизма государственного регулирования обеспечения экономической модернизации и эффективного развития животноводства.

Доказано, что одним из направлений государственного регулирования экономической модернизации является расширение возможностей животноводства для использования современных технологий с целью производства новых видов высококачественной животноводческой продукции. Указано на целесообразность применения обновленного льготного режима налогообложения при закупке предприятиями племенных сельскохозяйственных животных, фермских машин и технологического оборудования.

Научная новизна. Предложены направления повышения эффективности государственной поддержки модернизации животноводства, среди которых особенно важны: усовершенствование государственной ценовой политики, содействие развитию рынка животноводческой продукции, улучшение технологии ее производства и модернизации производственных процессов на основе инновационных нововведений.

Практическая значимость. Научная ценность результатов исследования и предложений о необходимости активизации государственной поддержки модернизации животноводства заключаются в возможности их использования для улучшения современного состояния производства животноводческой продукции и обеспечения продовольственной безопасности в департаменте животноводства Министерства аграрной политики и продовольствия Украины.

Ключевые слова: государственная поддержка, животноводство, животноводческая продукция, государственное регулирование, модернизация, эффективное развитие.

УДК 339.562

*Лупак Р.Л.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет*

СЕКТОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Виявлено, що для економіки України властиво перебувати у високій залежності від імпортних поставок товарів (послуг) та малоефективно реалізовувати політику із їх заміщення виробленими аналогами. З огляду на регіональні особливості, рівень імпортозалежності є диференційованим і зростає (знижується) по мірі переміщення товарної маси імпорту по окремим територіям держави. Вивчення імпортозалежності з погляду секторального виміру об'єктивно доводить специфічність рис її виникнення. Робота у цьому напрямі дозволяє уточнити концептуальні засади реалізації державної політики імпортозаміщення та доповнити їх секторальною специфікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження імпоротної політики можна віднести до тих питань, які традиційно викликали високий інтерес з боку науковців і практиків. Спектр наукових підходів до пояснення функціональних аспектів проникнення імпорту на внутрішній ринок країни було

сформовано на основі фундаментальних досліджень П. Самуельсона, Дж. Хікса, М. Фелдстайна, М. Бруно, Ф. Модільяні, Д. Патінкіна та ін., які у другій половині ХХ ст. представляли модель економічного розвитку держави через процеси витіснення імпортованих товарів вітчизняними, пріоритетного використання внутрішніх ресурсів, відмови від зовнішніх джерел фінансування економіки.

Сучасні тенденції посилення імпортової залежності різними країнами світу обґрунтовуються в наукових працях К. Бархоумі, П. Ватсона, А. Венейблса, Х. Касахари, П. Кольє, С. Кука, Б. Лефем, Г. Федосєєва та ін. Проблемні аспекти імпортозалежності в новій історії України вивчаються Т. Васильцівим, О. Власюком, В. Волошиним, В. Геєцем, В. Горбуліним, А. Двігун, Я. Жалілом, О. Ляшенко, О. Собкевич, А. Сухоруковим, А. Шевченком, Л. Шинкарук та ін. Проте, попри вагомий внесок науковців, усе більше актуалізується необхідність уточнення секторальних особливостей формування імпортозалежності економіки країни, що дозволяє раціональніше визначити пріоритетні напрями, засоби, інструменти її подолання.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування виявлених секторальних особливостей імпортозалежності економіки України та розробка практичних рекомендацій щодо її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення секторальних особливостей імпортозалежності необхідно згрупувати галузі національної економіки в окремі сектори, зокрема використавши теорію структурних змін (гіпотези трьох секторів економіки) А. Фішера [1, с. 24-38; 2, с. 32-110], К. Кларка [3, с. 201-266], Ж. Фурастьє [4, с. 5-20]. Таким чином секторально економіку України поділимо на первинну, вторинну і третинну (табл. 1).

Таблиця 1

Показники імпортозалежності за секторальною структурою економіки України у 2005-2015 рр.

Сектори економіки	Показники	Рік										
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Первинний	обсяг імпорту сектору, млрд дол. США	11,4	11,8	15,1	21,3	14,2	19,3	26,1	23,0	19,9	11,2	9,6
	частка сектору у загальному обсязі імпорту, %	25,8	22,1	20,9	20,7	25,9	26,2	26,4	22,8	20,4	17,6	18,9
	коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,35	0,31	0,25	0,45	0,52	0,42	0,44	0,64	0,76	1,15	1,20
	частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	57,6	54,8	53,4	56,9	66,9	61,9	63,4	70,0	60,4	63,5	70,0
	імпортна квота, %	91,8	87,9	89,0	83,0	98,9	96,8	98,1	93,9	70,7	57,9	56,9
	коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,01	1,04	0,99	1,07	0,84	1,02	0,99	1,04	1,33	1,22	1,02
Вторинний	обсяг імпорту сектору, млрд дол. США	26,9	34,5	47,4	67,5	31,3	43,7	62,1	66,1	64,4	43,5	33,5
	частка сектору у загальному обсязі імпорту, %	60,7	64,7	65,7	65,4	57,1	59,5	62,7	65,5	66,1	68,3	65,8
	коефіцієнт покриття експортом імпорту	1,24	1,08	1,03	0,94	1,10	1,10	1,00	0,84	0,76	0,82	0,82
	частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	108,4	91,1	92,0	100,5	96,4	117,9	126,2	147,5	99,5	105,4	152,5
	імпортна квота, %	85,9	84,9	89,8	107,0	87,7	105,9	126,5	194,4	129,9	130,5	128,0
	коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,01	1,01	0,94	0,84	1,22	0,83	0,84	1,20	1,50	1,00	1,02

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Третинний	обсяг імпорту сектору, млрд дол. США	6,0	7,0	9,7	14,3	9,3	10,5	10,8	11,8	13,1	9,0	7,8
	частка сектору у загальному обсязі імпорту, %	13,4	13,2	13,4	13,9	17,0	14,3	10,9	11,7	13,5	14,1	15,3
	коефіцієнт покриття експортом імпорту	1,27	1,32	1,20	1,06	1,19	1,29	1,42	1,41	1,33	1,22	1,31
	частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	13,7	13,0	12,8	13,6	13,6	13,4	12,1	12,5	12,1	13,2	17,2
	імпортна квота, %	13,2	12,5	12,5	13,5	13,2	12,9	11,5	11,9	11,6	12,9	15,5
	коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,02	1,06	1,00	0,93	1,02	1,03	1,11	0,97	1,02	0,90	0,83

Джерело: складено автором за [5]

Так, отримані результати засвідчують високу імпорту залежність вторинного сектора економіки України, яка за останнє десятиліття лише посилилась. У 2015 р. обсяг імпорту у вторинному секторі склав 33,5 млрд дол. США, що на 16,1 млрд дол. США або майже 2,0 рази більше, ніж у первинному та третинному секторів разом взяті. Тут, насамперед, визначальною є техніко-технологічна залежність, яка пов'язана з накопиченням відсталості та застарілістю виробничих потужностей національної промисловості (у переробній промисловості рівень зношеності основних засобів підвищився з 59,2 % (2005 р.) до 75,8 % (2015 р.) – на 16,6 в.п.) [6, с. 16-17]. Закріплення низькотехнологічної структури економіки призвело до того, що у 2015 р. частка імпорту у внутрішньому споживанні вторинного сектора склала 152,5 %, а покриття експорт імпорту – 82,0 %. Негативно, що проникнення імпорту відбувається високими темпами, зокрема упродовж 2005-2015 рр. його обсяг збільшився на 6,6 млрд дол. США або 24,5 в.п., частка у внутрішньому споживанні зросла на 44,1 в.п., а покриття експортом знизилось на 42,0 в.п.

Про високу імпортозалежність вторинного сектора свідчать і інші показники. Зокрема, протягом останніх п'яти років спостерігається перевищення імпорту над ВВП (станом на 01.01.2016 р. становило 28,0 %, а найбільше у 2012 р. – 94,4 %), втім позитивно, що ВВП зростав більшими темпами, ніж імпорт (у 2015 р. на 2,0 в.п., а найбільше у 2013 р. – 50,0 %).

Відомо, що вторинний сектор економіки є визначальним порівняно із іншими секторами при забезпеченні розвитку країни, оскільки об'єднує галузі, котрі здійснюють виробництво готової до споживання продукції. Негативно, що основна маса імпорту в національній економіці перерозподіляється саме у вторинному секторі (у 2015 р. частка сектору у загальному обсязі імпорту дорівнювала 65,8 % і порівняно з 2005 р. підвищилась на 5,1 в.п.) і це не може не створювати істотних загроз економічній безпеці нашої держави.

Відмітимо, що за такої критичної ситуації у вторинному секторі економіки в Україні досі не розроблено та імплементовано національну стратегію забезпечення технологічної конкурентоспроможності на довгострокову перспективу, принаймні до 2020 р., не реформовано наявну організаційно-інституційну систему управління технологічним розвитком, повільно відбувається розбудова фінансової інфраструктури технологічного та інноваційного виробництва, не створено ефективних каналів обміну високими технологіями між Україною і Світом тощо [7, с. 260-264].

Імпортна залежність первинного і вторинного секторів національної економіки є нижчою за загальнодержавне значення і це дозволяє стверджувати про існування в них достатнього ресурсу для конкуренції на внутрішньому ринку із аналогічною імпортною продукцією. Особливо це виражено у первинному секторі, що об'єднує ресурсно-сировинні галузі економіки (сільське господарство, добувну та лісозаготівельну промисловість, рибальство). Так, за остання десятиліття у 2015 р. імпортовано у первинний сектор національної економіки найменше товарів (послуг) – 9,6 млрд дол. США, частка сектору у загальному обсязі імпорту одна з найменших – 18,9 %, вдруже експорт повністю покрив імпорт маючи запас у 20,0 %. Також позитивно, що істотно знизився рівень імпортової квоти – на 35,0 в.п. (з 91,8 % у 2005 р. до 56,8 % у 2015 р.) та у більшості років ВВП зростав випереджаючими темпами ніж імпорт.

Поряд з тим, упродовж 2005-2015 рр. рівень внутрішнього споживання імпорту у первинному секторі національної економіки постійно зростав і у 2015 р. досягнув найвищого значення – 70,0 %, що на 12,4 в.п. більше порівняно з 2005 р. Відмітимо внутрішні передумови, що вплинули на таку тенденцію: низький науково-технічний рівень виробничих процесів та відсутність вітчизняних ефективних сучасних інформаційно-індустріальних технологій і техніки; недостатню зацікавленість

вітчизняних підприємств фінансувати власними силами наукові та науково-технічні роботи і зміцнювати зв'язки з науковими структурами; незадовільні фінансові результати діяльності підприємств, передусім через збільшення собівартості продукції та зниження рівня використання виробничих потужностей; відсутність інтеграційних і технологічних зв'язків із іншими секторами економіки, які б були об'єднані у єдиний технологічний ланцюг виробництва продукції високого ступеня готовності; звуження ресурсно-сировинної бази через гібридну військову агресію та втрату державного контролю над частиною територій Донбасу [8].

Серед секторів національної економіки найнижчий рівень імпортозалежності властивий третинному сектору, який включає економічну діяльність, пов'язану із послугами. Втім останні тенденції засвідчують про поступове зростання залежності сектору від поставок імпорту. Так, збільшився обсяг імпорту на 1,8 млрд дол. США або 30,0 в.п. (з 6,0 млрд дол. США у 2005 р. до 7,8 млрд дол. США у 2015 р.), підвищилась до 15,3 % частка сектора у загальному обсязі імпорту (за останні п'ять років найвище значення), зростання імпорту було випереджаючим порівняно з ВВП (у 2015 р. на 17,0 в.п.).

Відмітимо, що на початок 2016 р. імпортозалежність третинного сектора національної економіки була найвищою за увесь аналізований період, про що свідчать значення частки імпорту у внутрішньому споживанні (17,2 %) та імпортової квоти (15,5 %). З однієї сторони, можна стверджувати, що зростання імпортозалежності обумовлене інтенсивним розвитком економіки країни, в рамках якого виникла додаткова потреба у використанні сучасних інноваційно-технологічних продуктів, а з іншої – низькою якістю споживчих товарів і послуг вітчизняних підприємств та організацій, яка не дозволяє забезпечувати економічний розвиток країни і, відповідно, відбувалась їх заміна імпортом. Тут варто притримуватись другого варіанту, коли очевидно є неконкурентоспроможність наявної моделі надання вітчизняних послуг, яка малоефективно сприяє підвищенню інвестиційного та споживчого попиту на продукцію внутрішніх виробників.

В Україні досі ігнорується сервісний підхід при наданні комерційних послуг, а особливо суб'єктами адміністрування. Також повільно відбувається перехід до послуг з високою доданою вартістю в тих галузях економіки, за якими існують ресурсні переваги. Посилює негатив для економіки те, що реорганізаційні процеси у третинному секторі національної економіки мало пов'язані з формуванням якісного людського капіталу та виведенням його на новий рівень розвитку.

Щодо національної системи надання адміністративних послуг, то її децентралізації відбувається дуже повільно, роботою громадяни залишаються мало задоволені (у 2015 р. 52,0 %) та недостатньо поінформовані (67,0 %) [9], питання розвитку досі законодавчо не врегульовані, зокрема щодо встановлення адміністративного збору, повноцінного впровадження електронного документообігу, запровадження багатоканального підходу у наданні державних послуг. Все це лише посилює використання імпортних технологій і залежність від них.

Також залишаються невирішеними питання, до прикладу в галузі освіти (щодо удосконалення стандартів освіти, фінансового забезпечення функціонування професійно-технічної та вищої освіти, диверсифікації форм освіти), науки (щодо стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень, зміцнення матеріально-технічної бази, інтеграції у світовий науковий простір), інформації та телекомунікації (щодо державної підтримки розвитку індустрії програмної продукції, роздержавлення та розвитку суспільного мовлення, захисту медійного та загалом інформаційного простору), соціального забезпечення (щодо розвитку пенсійної системи, запровадження медичного страхування, формування цілісного соціального страхування).

У підсумку відмітимо, що розвиток третинного сектора національної економіки відбувається досить повільно і зростання його імпортозалежності істотно ослаблює економічну безпеку держави в умовах необхідного переходу промислово-виробничого комплексу на новий технологічний рівень. Очевидно, що імпортування інноваційних технологій стимулює розвиток країни на окремому етапі, хоча і вимагає значних фінансових ресурсів, але це не повинно тривати довгий час і більше мати цільовий характер. На нашу думку, у третинному секторі національної економіки має бути чітко визначені критичні імпортні продукти, які у близькому майбутньому необхідно використовувати при збільшенні його результативності та масштабів. Таким чином вдасться підвищити безпеку, побудувати комплексний захист та забезпечити стійкість національної критичної інфраструктури із врахуванням всього існуючого спектру загроз при зростанні імпортозалежності економіки.

Втім, виділення трисекторної моделі також не в повній мірі дозволяє з'ясувати сучасний стан та тенденції імпортозалежності національної економіки і тому варто зробити акцент на функціонування реального сектору, згідно чого вдасться відобразити базові передумови її конкурентоспроможності і життєздатності, а, відтак, і імпортозалежності та економічної безпеки (табл. 2).

Без сумніву, що у секторі матеріального виробництва створюється більша частина ВВП країни, згруповані базові галузі економіки, які формують її конкурентоспроможність, а відтак, і економічну безпеку. Тому виникнення залежності від імпорту у відповідному секторі формує загрозу розвитку національної економіки та перешкоджає фінансовій стабільності і виробничій ритмічності її галузей.

Таблиця 2

Показники імпортозалежності реального сектора економіки України
у 2005-2015 рр.

Складові реального сектора економіки	Показники	Рік										
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Сектор матеріального виробництва	обсяг імпорту сектору, млрд дол. США	38,2	38,2	38,2	38,2	24,1	24,4	24,2	88,7	84,0	54,7	43,1
	частка сектору у загальному обсязі імпорту, %	87,1	85,4	81,5	75,2	75,1	72,2	71,1	89,0	87,4	87,1	86,5
	коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,98	1,07	1,37	1,90	1,73	2,28	3,03	0,78	0,76	0,88	0,90
	частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	92,7	81,6	78,8	81,6	82,0	96,6	113,1	122,3	91,3	98,0	126,1
	імпортна квота, %	94,7	77,4	61,1	47,0	51,4	43,1	34,4	166,1	116,6	110,7	105,5
	коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,10	1,22	1,27	1,30	0,91	1,19	1,25	0,21	1,42	1,05	1,05
Сектор торговельних послуг	обсяг імпорту сектору, млрд дол. США	4,1	5,1	6,2	9,6	5,5	6,5	6,6	8,5	9,4	5,9	4,6
	частка сектору у загальному обсязі імпорту, %	9,3	11,4	13,3	19,0	17,2	19,3	19,4	8,5	9,8	9,4	9,2
	коефіцієнт покриття експортом імпорту	1,66	1,57	1,50	1,24	1,60	1,66	1,88	1,60	1,49	1,49	1,87
	частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	17,9	17,7	15,7	18,3	18,1	17,3	14,6	18,4	18,0	18,3	21,9
	імпортна квота, %	16,0	16,1	14,6	17,6	16,3	15,5	13,0	16,5	16,6	16,8	17,4
	коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,01	1,00	1,10	0,83	1,08	1,05	1,20	0,57	1,00	0,99	0,97
Сектор індивідуальних (споживчих) послуг	обсяг імпорту сектору, млрд дол. США	1,6	1,4	2,4	3,0	2,4	2,9	3,2	2,5	2,7	2,2	2,1
	частка сектору у загальному обсязі імпорту, %	3,6	3,2	5,2	5,8	7,6	8,4	9,5	2,5	2,8	3,5	4,3
	коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,54	0,86	0,82	0,95	0,82	0,83	0,87	1,20	1,21	0,92	0,77
	частка імпорту у внутрішньому споживанні, %	7,9	5,9	7,2	6,6	7,7	8,0	8,1	5,6	5,1	6,9	9,7
	імпортна квота, %	8,2	6,0	7,3	6,6	7,8	8,1	8,2	5,5	5,1	6,9	9,4
	коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,15	1,37	0,82	1,11	0,84	0,96	1,00	1,47	1,09	0,73	0,74

Джерело: складено автором за [5]

Нажаль в Україні утворився саме такий стан реального сектора економіки та ще більше негативно, що імпортозалежність його матеріальної сфери постійно посилюється. Так, упродовж 2005-2015 рр. обсяг імпорту збільшився на 12,8 в.п. (4,9 млрд дол. США), частка імпорту у внутрішньому споживанні – на 33,4 в.п., імпортна квота – на 10,8 в.п., а також знизився рівень покриття експортом імпорту на 8,0 в.п., темп випередження ВВП над імпортом – на 5,0 в.п.

Відмітимо, що при загальному загостренні інвестиційної кризи, збереженні застарілого технологічного укладу, низькому рівні інтелектуалізації праці, збільшенні монополізації ключових галузей економіки та інших негативних тенденціях не варто очікувати розвитку реального сектора економіки, а більше – підвищення рівня імпортозалежності матеріального виробництва є необхідним для збереження та зменшення втрат у забезпеченні належної функціональності внутрішнього ринку. На нашу думку, для подолання цих викликів та загроз насамперед необхідно змінити національну модель співробітництва між промисловими підприємствами, органами державного управління, наукою та громадськістю і, при цьому, керуватись принципами економічної саморегуляції, самодостатності, стабільності та ін.

На шляху формування рамкових умов реалізації державної політики імпортозаміщення особливу увагу слід приділити сектору торговельних послуг, в масштабах якого на сьогодні практично не сформовано бар'єрних можливостей протидії імпорту, а навпаки – посилюється вплив чинників, які стимулюють збільшення його обсягів. Так, до таких чинників слід віднести розширення місткості та зниження монополізації внутрішнього ринку, розбудову торговельної інфраструктури, оновлення законодавчої та нормативно-правової бази регулювання торговельних відносин, покращення можливостей входження у вітчизняну систему торгівлі [8; 10, с. 56-58]. У підсумку можемо спостерігати надмірну імпорту залежність сектору торговельних послуг, яка підтверджується критичними значеннями частки імпорту у внутрішньому споживанні (у 2015 р. близько 22,0 %) та імпортової квоти (більше 17,0 %). Імпортні поставки в торговельну сферу національної економіки особливо у великих обсягах збільшувались у передкризові періоди (у 2008 р. і 2013 р. більше ніж у 2,0 рази порівняно з 2005 р.) та починаючи з 2012 р. їх інтенсивність зростання була вищою, ніж ВВП.

Також сформувалась залежність від імпорту і сектора індивідуальних (споживчих) послуг, втім її оцінюємо як оптимальну та допустиму з огляду на необхідність швидкого вирішення економічних завдань щодо врівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку. При цьому такі висновки мають свої об'єктивні передумови, як обмеженість імпорту платоспроможним попитом населення, низька привабливість ринку споживчих послуг для іноземних контрагентів в міру їх невисокої доданої вартості, значна державна підтримка та малоактивний розвиток галузей споживчого сектору.

Для відповідного сектору характерно, що упродовж 2005-2015 рр. не перевищували 10,0 % значення частки імпорту у внутрішньому споживанні, імпортової квоти, частки сектора в загальному обсязі імпорту. Також вдалось посилити експортний потенціал і, тим самим, більше ніж на 20,0 в.п. збільшити рівень покриття експортом імпорту. Попри це імпортна залежність сектору підвищується, що засвідчується прискоренням імпорту порівняно з ВВП (на 41,0 в.п.), збільшенням його обсягу (на 31,3 в.п.) та іншими тенденціями.

Висновки з проведеного дослідження. Вважаємо, що у майбутньому варто очікувати таких тенденцій в секторальному вимірі національної економіки, якщо не буде проведено необхідних структурних змін у сферах виробництва і споживання товарів (послуг). Відтак, у державній політиці імпортозаміщення варто передбачити імплементацію міжнародних стандартів якості виробництва; формування дієвої та дієздатної підприємницької інфраструктури; створення площадок інтеграції виробничого та торговельно-посередницького секторів; удосконалення механізмів кредитування, обліку грошових розрахунків, розвитку інтернет-технологій з продажу вітчизняних товарів; розбудову недержавної системи контролю якості та безпечності товарів, доступності споживчих послуг; деформування структури роздрібного споживання на користь товарів тривалого використання та з вищою часткою доданої вартості. При цьому повинна бути досягнена системність та комплексність структуризації виробничо-споживчих відносин для забезпечення глибинності секторального реформування національної економіки, яке необхідне для ефективного реалізації державної політики імпортозаміщення.

Бібліографічний список

1. Fisher A. Production, primary, secondary and tertiary / A. Fisher // Economic Record. – 1939. – Vol. 15.1. – P. 24-38.
2. Fisher A. The Clash of Progress and Security / A. Fisher. – London : Macmillan, 1935. – 230 p.
3. Clark C. The Conditions of Economic Progress / C. Clark. – London : Macmillan, 1940. – 504 p.
4. Fourastié J. Le Grand Espoir du XXe siècle: Progrès technique, progrès économique, progrès social / J. Fourastié. – Paris : Presses Universitaires de France, 1949. – 22 p.
5. Державна служба статистики України. Економічна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах / [Наук. керівник проекту акад. НАН України М.З. Згуровський]. – К. : НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2016. – 184 с.
7. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.

8. Гуменюк А.М. Стан та напрями реалізації державної структурної політики імпортозаміщення в Україні / А.М. Гуменюк, Р.Л. Лупак, С.А. Рудик // Глобальні та національні проблеми економіки : [електронне наукове фахове видання]. – 2015. – Вип. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf.

9. Оцінки населенням України якості надання адміністративних послуг (2015 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/ocinki-naselen-rokami-.htm>.

10. Vasylytsiv T.H. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine / T.H. Vasylytsiv, R.L. Lupak // Actual problems of economics. – 2016. – № 1 (175). – P. 52-60.

References

1. Fisher, A. (1939), "Production, primary, secondary and tertiary", *Economic Record*, Vol. 15.1, pp. 24-38.

2. Fisher, A. (1935), *The Clash of Progress and Security*, Macmillan, London, Great Britain, 230 p.

3. Clark, C. (1940), *The Conditions of Economic Progress*, Macmillan, London, Great Britain, 504 p.

4. Fourastié, J. (1949), *Le Grand Espoir du XXe siècle: Progrès technique, progrès économique, progrès social*, Presses Universitaires de France, Paris, France, 22 p.

5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ekonomichna statystyka* [State Statistics Service of Ukraine. Economic statistics], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (access date February 02, 2017).

6. Zhurovskiy, M.Z. (2016), *Forsait ta pobudova stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy na serednostrokovomu (do 2020 roku) i dovhostrokovomu (do 2030 roku) chasovykh horizontakh* [Forsyth and construction strategy for socio-economic development of Ukraine in the medium (2020) and long term (2030) time horizons], NTUU «KPI im. I. Sikorsko», Kyiv, Ukraine, 184 p.

7. *Analychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2016»* [The analytical report to the annual President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2016] (2016), NISD, Kyiv, Ukraine, 688 p.

8. Humeniuk, A.M., Lupak, R.L. and Rudyk, S.A. (2015), "Status and trends of realization of state structural policy in Ukraine import", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, no 6, available at: http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf (access date March 01, 2017).

9. *Otsinky naselenniam Ukrainy yakosti nadannia administratyvnykh posluh (2015 rik)* [Estimates of the population of Ukraine as of administrative services (2015)], available at: <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/ocinki-naselen-rokami-.htm>. (access date February 04, 2016).

10. Vasylytsiv, T.H. and Lupak, R.L. (2016), "Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine", *Actual problems of economics*, no 1, pp. 52-60.

Лупак Р.Л. СЕКТОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМПОРТОЗАЛЕЖНОСТІ В УКРАЇНІ

Мета - наукове обґрунтування виявлених секторальних особливостей імпортозалежності економіки України та розробка практичних рекомендацій щодо її подолання.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувались такі методи: системного аналізу і синтезу – для обґрунтування передумов імпортозалежності держави; статистичного та системно-структурного аналізу – для виявлення диспропорцій імпортозалежності України за секторальною структурою економіки та складовими реального сектора економіки; логічного аналізу та стратегічного менеджменту – для обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики імпортозаміщення в Україні.

Результати. З'ясовано, що вивчення імпортозалежності з погляду секторального виміру об'єктивно доводить специфічність рис її виникнення.

Надано характеристику секторальним особливостям імпортозалежності в Україні через групування галузей економіки в окремі сектори, використавши теорію структурних змін. Відповідно секторально економіку України поділено на первинну, вторинну і третинну.

Зробивши акцент на функціонування реального сектора економіки, відображено імпортозалежність України у сферах матеріального виробництва, торговельних послуг, індивідуальних (споживчих) послуг. Для проведення розрахункових операцій по кожному підходу використано наступні показники: обсяг імпорту сектору, частку сектору у загальному обсязі імпорту, коефіцієнт покриття експортом імпорту, частку імпорту у внутрішньому споживанні, імпорнтну квоту, коефіцієнт випередження ВВП над імпортом.

Виділено низку пропозицій за окремими секторами економіки для подолання імпортозалежності України в контексті розроблення та реалізації державної політики імпортозаміщення.

Наукова новизна. Набули подальшого розвитку наукові напрацювання щодо огляду проблеми імпортозалежності, її визначеності секторальним особливостям економіки та вирішення через поступову та комплексну реалізацію державної політики імпортозаміщення.

Практична значущість. Результати розрахунків показників імпортозалежності за секторальною структурою економіки та складовими реального сектора економіки орієнтовані на формування та закріплення структурних змін у державній політиці імпортозаміщення.

Ключові слова: імпортозалежність, сектор економіки, імпортозаміщення, імпорт, експорт, внутрішнє споживання.

Lupak R.L. SECTORAL FEATURES OF IMPORT DEPENDENCE IN UKRAINE

Purpose - scientific rationale for the identified sectoral features of import dependence of the economy of Ukraine and development of practical recommendations to overcome it.

Methodology of research. In the process of research the following methods were used: system analysis and synthesis – to justify the preconditions of import dependence of the state; statistical and systematic structural analysis – to identify imbalances of import dependence of Ukraine on the sectoral structure of the economy and components of the real sector of the economy; logical analysis and strategic management to support the strategic priorities of the state policy of import substitution in Ukraine.

Findings. It was found that the study of import dependence in terms of a sectoral measure objectively proves the specificity of the traits of its occurrence.

Given the characteristic features of sectoral import dependence in Ukraine through the grouping of industries into particular sectors by using the theory of structural changes. According to the sectoral economy of Ukraine is divided into primary, secondary and tertiary.

Focusing on the functioning of the real sector of the economy is reflected in the import dependence of Ukraine highlighting the sphere of material production, commercial services, personal (consumer) services. To conduct settlement operations for each approach used the following parameters: the import volume of sector share of sector in total imports, the coverage ratio of export of import, import share in domestic consumption, the import quota, the rate of advance of GDP over imports.

Highlighted a number of proposals for specific sectors of the economy to overcome dependence on imports of Ukraine in the context of the development and implementation of state policy of import substitution.

Originality. Further development of scientific solutions to review problems of import dependence, its certainty sectoral features of the economy and solutions through a gradual and comprehensive implementation of the state policy of import substitution.

Practical value. The results of calculations indicators of import dependence in the sectoral structure of the economy and components of the real sector economy is focused on the formation and consolidation of structural changes of the state policy of import substitution.

Key words: import dependence, economic sector, import substitution, import, export, domestic consumption.

Лупак Р.Л. СЕКТОРАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИМПОРТОЗАВИСИМОСТИ В УКРАИНЕ

Цель - научное обоснование выявленных секторальных особенностей импортозависимости экономики Украины и разработка практических рекомендаций по ее преодолению.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: системного анализа и синтеза – для обоснования предпосылок импортозависимости государства; статистического и системно-структурного анализа – для выявления диспропорций импортозависимости Украины по секторальной структуре экономики и составляющими реального сектора экономики; логического анализа и стратегического менеджмента – для обоснования стратегических приоритетов государственной политики импортозамещения в Украине.

Результаты. Выяснено, что изучение импортозависимости с точки зрения секторального измерения объективно доказывает специфичность черт ее возникновения.

Предоставлено характеристику секторальным особенностям импортозависимости в Украине через группировку отраслей экономики в отдельные секторы, используя теорию структурных изменений. В соответствии секторально экономику Украины разделено на первичную, вторичную и третичную.

Сделав акцент на функционировании реального сектора экономики, отражена импортозависимость Украины в сферах материального производства, торговых услуг, индивидуальных (потребительских) услуг. Для проведения расчетных операций по каждому подходу использованы следующие показатели: объем импорта сектора, доля сектора в общем объеме импорта, коэффициент покрытия экспортом импорта, доля импорта во внутреннем потреблении, импортную квоту, коэффициент опережения ВВП над импортом.

Выделено ряд предложений по отдельным секторам экономики для преодоления импортозависимости Украины в контексте разработки и реализации государственной политики импортозамещения.

Научная новизна. Получили дальнейшее развитие научные наработки по обзору проблемы импортозависимости, ее определенности секторальным особенностям экономики и решения через постепенную и комплексную реализацию государственной политики импортозамещения.

Практическая значимость. Результаты расчетов показателей импортозависимости по секторальной структуре экономики и составляющими реального сектора экономики ориентированы на формирование и закрепление структурных изменений в государственной политике импортозамещения.

Ключевые слова: импортозависимость, сектор экономики, импортозамещение, импорт, экспорт, внутреннее потребление.

УДК 338.43:332.14

Сава А.П.,
канд. екон. наук, с.н.с., докторант
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Питання розвитку сільських територій необхідно розглядати з позицій їх теоретичного осмислення сутності економічної категорії та вирішення наукових і практичних завдань дослідження понятійного апарату. Виходячи із цього, слід розуміти, що сільська територія – це складна, динамічна, комплексна природно-ресурсна, адміністративно-територіальна, соціально-демографічна, економіко-галузева система із наявною на ній сукупністю ресурсів, населенням, виробничих структур. У попередніх дослідженнях було зазначено, що однієї із ознак цієї категорії є її здатність розвиватись.

Сприйняття цього процесу з точки зору ефективності є природним бажанням її досягти, а з іншого – одним із найскладніших наукових завдань як в методологічному, так і прикладному аспектах. Це пов'язано з проблемою формування обґрунтованих критеріїв ефективності, необхідністю зменшення впливу людського суб'єктивного чинника у формуванні об'єктивного судження про її рівень [8].

Має місце, на нашу думку, ця складність і при дослідженні соціально-економічного розвитку сільських територій та їх управління. Причин такого твердження є декілька: просторова полівекторність, структурна багатоелементність, динамічність внутрішнього й зовнішнього середовища їх функціонування та розвитку.

Рівень такого розвитку сільських територій як складної соціально-економічної системи встановлюється після проведення науково і методологічно обґрунтованої, комплексної оцінки стану усіх її складових.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Застосування методологічних підходів з вивчення економічних, соціальних та екологічних процесів в сільських територіях, оцінки їх стану за усіма складовими елементами сталого розвитку, вибір методів та послідовності стадій дослідження розглядалися як проблеми наукової думки багатьма вченими протягом довгого періоду часу.

Так, питання обґрунтування теоретичних засад, методологічних підходів і принципів до оцінки соціально-економічного розвитку сільських територій та управління ним достатньо глибоко досліджували такі економісти-аграрники, як В.А. Барановський, О.М. Бородіна, О.Г. Булавка [16], І.В. Гончаренко [2], Ю.Е. Губені, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, О.В. Заставецька, В.К. Збарський, М.Ф. Кропивко, І.М. Куліш, А.В. Лісовий, І.І. Лукінов, Ю.О. Лупенко [16], Г.Л. Монастирський [8], М.Й. Малік [16], О.І. Павлов [10], І.В. Прокопа [11], В.А. Пулім, П.Т. Саблук, О.П. Славкова, Т.М. Талавіря, М.М. Федоров, О.В. Шибаніна, В.В. Юрчишин та ін.

Зокрема Г. Л. Монастирський вважає, що розвиток сільських територій необхідно розглядати через систему суспільних цінностей, що відповідають потребам суспільного розвитку, і трактувати як здатність системи до виконання функцій цілепокладання (формулювання цілей відповідно до потреб), цілезабезпечення (використання соціально схвалених цілей), досягнення мети, економічності (досягнення певного співвідношення між результатами і витратами), факторної обумовленості (врахування зовнішніх та внутрішніх чинників умов функціонування організації) [8].

З огляду на це, у наукових дослідженнях залишаються несистематизованими основні методологічні підходи до розгляду сільських територій як складної економічної системи, обґрунтування вибору існуючих методів дослідження вивчення їх розвитку, оцінки соціально-економічних процесів сільських територій та управління ними. Це і обумовило необхідність проведення даного дослідження.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтувати методологічні підходи до вивчення соціально-економічних процесів у сільських територіях, сформувати послідовність стадій наукового дослідження їх розвитку та запропонувати системну методику оцінки стану сільських територій в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою реалізації задуму щодо застосування методологічних засад до оцінки організаційного становлення сільських територій у науковому дослідженні необхідно використати різноманітні підходи. Серед них можна виділити наступні:

– офіційно визначені показники рівня регіонального розвитку, зазначені в Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів»;

– узагальнення досліджень науковців та різних методичних підходів до оцінювання сільських територій;

– соціально-економічна, демографічна, територіальна сутність дефініції «сільська територія»;
– функції сільських територій і тенденції їх змін у часі;
– показники стимулятори та дестимулятори сільського розвитку, які впливають на кінцевий інтегральний показник рівня розвитку сільських територій.

Обрання того чи іншого підходу базується на методологічному підґрунті, що забезпечують об'єктивність та повноту наукового дослідження розвитку сільських територій та управління ними.

Методологічну базу вивчення зазначених соціально-економічних процесів становлять як загальнонаукові підходи, принципи та положення науки методології, так і широкий спектр методів, які перейшли з інших наук, у тому числі з філософії, економічної теорії, політології та соціології.

Термін методологія (з грецьк. *methodos* – шлях дослідження або пізнання, *logos* – слово, поняття, вчення) означає сукупність способів, прийомів і операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, тобто шлях пізнання. З філософського погляду, методологія – вчення про метод, розгляд відповідності методу предмету дослідження з метою створення цілісної системи принципів діяльності. В сучасній науці термін методологія застосовують на трьох різних рівнях: загальна методологія – це сукупність загальних принципів, способів організації (побудови) і стандартів достовірності наукового знання; приватна методологія – система приватних принципів, постулатів, посилок тощо, вживаних в конкретній сфері знання; методологічні прийоми – безліч методик дослідження, проведення експериментів, дослідів і т.п. [1, с. 8; 14]. Під методологією з точки зору економіки розуміють принципи побудови методів, їх наукове узагальнення [12, с. 196].

Під методом розуміють сукупність конкретних прийомів і способів пізнання, перетворення або оцінку дійсності. В цьому випадку методи є складовою методології дослідження, базовим етапом методологічного комплексу тієї або іншої науки. В іншому контексті під методом розуміють методологічний комплекс як сукупність принципів, методів і прийомів. У такому широкому сенсі поняття метод і методологія збігаються, проте під методологією розуміють вчення про метод, а під методом – певну сукупність прийомів і способів. У методі науки міститься одне смислове значення, а в методології – два: по-перше, осмислення обґрунтованих методів, або концептування, а по-друге, – теоретизація конкретних методів, кожний з яких є певною концепцією [3; с. 376].

Досягнення поставлених наукових завдань: оцінка соціально-економічного стану сільських територій, формування механізму управління ними, інструментів політики їх розвитку у багатьох аспектах залежить застосування адекватної методології. Тому насамперед необхідно вирішувати проблему вибору певного методу в науці, що зводиться до вивчення способів і прийомів наукового пізнання реальності та особливостей їх практичного застосування.

За висновками окремих вчених, метод сучасної науки охоплює методологію пізнання (яку вивчає гносеологія), методологію оцінки (яку досліджує аксіологія), методологію практики (яку досліджує праксеологія) (рис. 1).

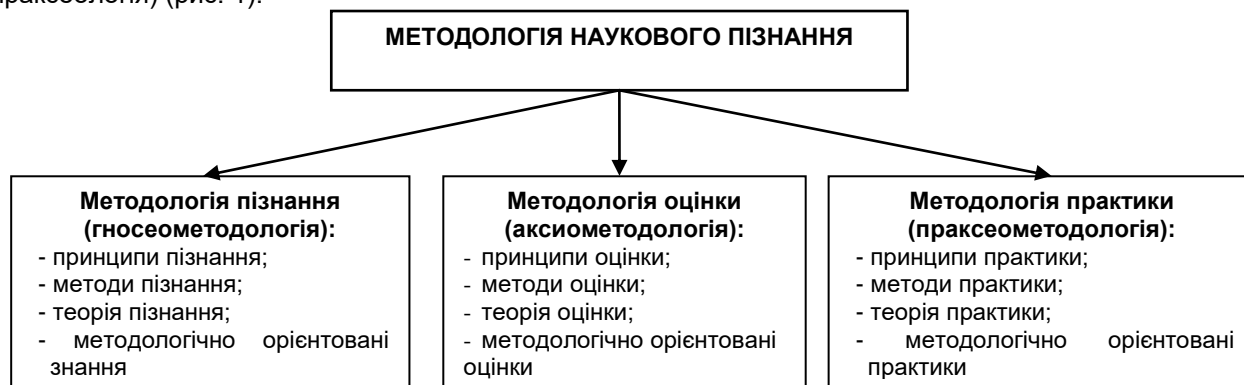

Рис. 1. Загальна класифікація видів методології наукового пізнання

Джерело: [5]

При цьому уявлення про сутність методології наукового дослідження проявляються у декількох аспектах інтерпретації цього поняття науки як методу.

Перший аспект тлумачення змісту категорії «методологія» розглядає її як науку про метод, або теорію методу, що концептуально пояснює його пізнавальні, оціночні або практичні можливості, розглядає структуру, механізм, алгоритм, межі, переваги і недоліки методу.

На практиці у проведенні наукових досліджень не вироблена єдина теорія методу, а існує безліч різних теорій і концепцій, які розрізняються багатьма параметрами й не піддаються згрупуванню за принципом додатковості. Це свідчить не про теорію методології, а про певний теоретичний комплекс. Тому під методологією слід розуміти певну сферу теоретизування методу.

Другий аспект сутності методології полягає у сукупності принципів, що є орієнтирами при організації і здійсненні наукової діяльності. При такому підході вчені звертають увагу на те, що бажане

видається за дійсне, оскільки суть принципу полягає не в поясненні чи обґрунтуванні чогось. Принцип – це основоположне твердження або орієнтир будь-якої людської діяльності; пояснює і обґрунтовує різні явища не як принципи, а наукові теорії, що базуються на принципах.

Третій аспект методології відносить до неї все, що можна розглядати як метод діяльності. Наприклад, до методології практичної діяльності спільно із принципами практики відносять теорії матеріальної цілеспрямованої людської діяльності, а також методи і конкретні прийоми їх здійснення. У методологію пізнавальної діяльності спільно із принципами пізнання входять теорії методів, власне методи пізнання, а також прийоми і правила пізнавальної діяльності, тобто все, що можна використовувати для отримання знання як метод. При такому підході неминує виникати питання про включення в методологію таких гносеологічних утворень, як теорія, категорія, закон, закономірність, тенденція [14].

Таким чином, під методологією слід розуміти комплекс знань природничо-наукового пізнання (методи оцінки природи і матеріально-перетворюючої діяльності людей), соціально-економічної діяльності; науково-педагогічної практики. Загалом до сукупності наукових методів можна віднести наступні, які використовуються у сучасній науковій думці:

- загальнонаукові (логіка, дедукція, індукція, аналіз, синтез, рефлексія);
- методи економічного аналізу (порівняння, використання абсолютних, відносних і середніх величин, елімінування, балансовий метод, графічне зображення, табличне зображення);
- методи стратегічного аналізу (SWOT-аналіз);
- економіко-математичні (кластерний аналіз, факторний аналіз, метод інтегрованої оцінки).

За допомогою існуючих методів нагромаджується і систематизується емпіричний матеріал наукового дослідження. Сюди входять і статистичні дані, результати соціологічних опитувань населення, прямих спостережень, вивчення різноманітних документів тощо. Саме специфічні риси об'єкта дослідження визначають сукупність методів та конкретну техніку їх застосування.

Дослідження сільських територій та їх розвитку вимагає підбору та адаптації методів пізнання, в тому числі загальних наукових прийомів. Відповідно на теоретичному рівні застосовують ті методи, що мають узагальнено-логічний характер, серед них: аналіз, синтез та абстрагування. Водночас аналіз і синтез є базою системного підходу. Емпіричний рівень визначає параметри та дає загальну характеристику реальному стану сільських територій, що є основою виведення їх закономірностей. На цьому рівні дослідження ґрунтується на описі та спостереженні і спрямоване на встановлення максимально об'єктивного знання про параметри досліджуваної реальності.

При цьому слід виділити декілька груп методів наукового пізнання, що застосовуються при вивченні сільських територій на емпіричному рівні:

- загальні методи (спостереження, вивчення документів, порівняння);
- експлікативні методи (картування, метод індикаторів, статистичний метод);
- конструктивні методи пов'язані з ідеалізованим відтворенням реальності (моделювання, прогнозування, дельфійський метод, побудова сценаріїв і системний метод) [2].

Як відзначають дослідники [15, с. 22], в основі методології дослідження системи соціально-економічного розвитку сільських територій варто використовувати саме системний підхід, який залежно від цілей і характеру дослідження здійснюється через застосування того або іншого методу у вивченій керованій системі. Системний, комплексний підхід передбачає дослідження суті, законів, закономірностей та особливостей розвитку певного явища чи процесу як самостійної системи, розробку синтетичних і аналітичних показників, що характеризують кількісну та якісну сторони соціально-економічного розвитку територій.

Системний підхід – це метод дослідження, за якого розглядають систему загалом, а не окремі її підсистеми. Його завдання – оптимізація системи в цілому, а не підвищення ефективності її складових підсистем [4, с. 10–11].

Основоположником системної теорії вважається учений австрійського походження Людвіг фон Берталанф. Вихідним для системного підходу за вченого є поняття система, що являє собою «сукупність елементів, які перебувають у взаємодії один з одним» [17].

Загалом системний підхід полягає у сприйнятті сільських територій як цілісної системи та у розумінні взаємопов'язаності й взаємообумовленості її структурних елементів. Він являє собою сукупність загальнонаукових методологічних принципів, які ґрунтуються на розгляді об'єктів як системи. Цими принципами є: необхідність виявлення залежності кожного елемента від його місця та функції в системі, аналіз ступеня зумовленості поведінки системи особливостями її окремих елементів і властивостями її структури: необхідність дослідження механізму взаємодії системи та середовища, розуміння характеру ієрархічності даної системи тощо.

Таким чином, системний підхід передбачає виокремлення певної системної властивості, яка об'єднує елементи системи в єдине ціле, систему зв'язків, структуру, враховуючи при цьому зв'язки і відносини з середовищем. Необхідність системного підходу є характерною особливістю економічного аналізу. Система методів для аналізу цього питання включає: монографічний метод, аналізу і синтезу, порівняння, групування інформації, балансовий та графічний методи тощо.

Обґрунтування системного підходу у дослідженні розвитку сільських територій дозволяє виділити та визначити сукупність необхідних методів для досягнення наукових цілей (табл. 1).

Таблиця 1

Система методів для вивчення розвитку сільських територій*

Назва методу	Мета застосування	Сфера застосування	Позитивні результати застосування методу	Недоліки у застосуванні методу
Циклічний	Вивчення закономірностей соціально-економічного розвитку сільських територій у взаємозв'язку із природними, технічними, науковими, культурними циклами	Прогнозування розвитку соціально-економічних процесів у сільських територіях	Виявлення закономірностей розвитку сільських територій	Недосконалість методичних прийомів, гіпотез, висновків
Монографічний	Вивчення нормативно-правових актів і практичного досвіду управління сільськими територіями з урахуванням особливостей сталого розвитку економіки	Визначення рівня дослідження проблеми на кожному етапі розвитку сільських територій	Отримання інформації, її систематизація з метою використання існуючих підходів, практичного досвіду, в т.ч. міжнародного	Неможливість урахування у процесі досліджень усіх особливостей розвитку сільських територій та взаємозв'язку з факторами ризику
Декомпозиція та агрегування	Деталізація основних етапів становлення сільських територій та узагальнення досвіду попередніх років реформування системи управління ними	Аналіз результатів процесу реформування аграрного сектору економіки України, оцінка ризику та наслідків реформ на розвиток сільських територій	Системність і динамічність підходу до становлення і розвитку соціально-економічних процесів в сільських територіях	Неможливість виділення факторів, які безпосередньо впливають на розвиток сільських територій
Порівняння	Аналіз соціально-економічного стану та порівняння процесів розвитку сільських територій на різних управління національною економікою	Розрахунки показників стану та розвитку сільських територій та порівняння їх з територіальними об'єднаннями різних регіонів та країн	Визначення ефективності аграрної реформ і політики в Україні, в т.ч. у порівнянні з іншими країнами	Відсутність єдиних інтеграційних показників розвитку сільських територій
Синергетичний аналіз	З'ясування закономірностей процесів самостійного та ефективного утворення, управління, регулювання та збалансованості сільських територій як соціально-економічних систем	Прогнозування стратегії соціально-економічного розвитку сільських територій	Вивчення поведінки сільських територій як соціально-економічної системи у різному управлінському середовищі	Особливості державного регулювання розвитку сільських територій, що пов'язана з ризиками адміністративного впливу, не можуть забезпечити повною мірою синергетичний ефект
Кластерний аналіз	Вивчення структури і групування структурних зрушень, що відбуваються в сільських територіях	Систематизація інформаційних даних та поділ їх на групи за існуючими ознаками (при дослідженні механізму удосконалення управління сільськими територіями)	Характеристика системи узагальнюючих показників та виявлення закономірностей і тенденцій розвитку сільських територій	Узагальнення, які не завжди враховують особливості та стратегію розвитку сільських територій
Балансовий	Планування показників збалансованого розвитку сільських територій з врахуванням трьох складових сталого розвитку	Визначення стратегії соціально-економічного розвитку сільського розвитку в умовах їх збалансованості	Оцінка величини впливу окремих факторів на процес збалансованого соціально-економічного розвитку	Неузгодженість ланцюга збалансованого розвитку сільських територій

Джерело: розроблено автором на підставі [5]

Їх застосування в наукових цілях і для реалізації практичних завдань має базуватися на певній схемі методології наукових досліджень розвитку сільських територій. До неї можна віднести два глобальні блоки:

1. Теоретичний, який включає наступні етапи дослідження: обґрунтування понятійно-категоріального апарату; конкретизація сутності і змісту економічних категорій; систематизація наукової теорії і думки; обґрунтування концептуальних положень визначеної проблеми.

2. Емпіричний, який включає наступні етапи дослідження: вивчення дії економічних законів; дослідження особливостей функціонування сільських територій та їх складових елементів; оцінка закономірностей структурного становлення та соціально-економічного розвитку сільських територій; розробка механізму управління і регулювання розвитку сільських територій.

Запропонована схема застосування методології дослідження розвитку сільських територій повинна бути підпорядкована логічній послідовності дій, які, на нашу думку, слід об'єднати за певними стадіями наукового дослідження (рис. 2).

Рис. 2. Схема стадій дослідження розвитку сільських територій

Джерело: розроблено автором на підставі [7]

Обґрунтування виявлених методологічних підходів до вибору методів дослідження розвитку сільських територій, що передбачає визначення критеріїв їх сталого розвитку, проведення оцінки соціально-економічних процесів, формування ефективного механізму управління ними засвідчує наявність великого розмаїття їх форматів. Передусім йдеться про їх адекватність цілям наукового дослідження, експертної оцінки, адаптивності з іншими методами, відповідності можливостям суб'єктів оцінки. Виходячи з основної мети здійснення дослідження, важливим вбачається вибір існуючих наукових методів з огляду на подальшу можливість використання результатів для управління економічними, соціальними та екологічними процесами як складовими сталого розвитку сільських територій. Така позиція свідчить про необхідність конкретизації методологічних підходів, цілей і завдань дослідження розвитку сільських територій на різних рівнях управління і регулювання: національному, регіональному, районному та базовому [6; 9; 13].

Висновки з проведеного дослідження. Загалом, слід констатувати, що формування і розвиток теоретико-методологічного та методичного забезпечення дослідження та розвитку соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні перебуває в активній фазі свого становлення. Цей процес вимагає перегляду традиційних підходів та розробки нових, що матимуть комплексний характер.

Розглянутий варіант методології дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій дає змогу визначити напрями використання методики вивчення стану та еволюції соціально-економічних процесів, визначити послідовність стадій емпіричної складової дослідження. В результаті запропонованого підходу можна сформулювати системну методику оцінки стану сільських територій (її організаційного становлення, розвитку підприємництва як економічного базису, об'єктів соціальної інфраструктури, раціонального використання природних ресурсів) та запропонувати ефективний механізм реалізації управлінських рішень з досягнення заданих параметрів розвитку. Тому, зважаючи на це, ми вважаємо доцільним використовувати комплексну методологію, що охоплює всі складові розвитку сільських територій, які залежать від всеохоплюючих процесів та явищ в економіці та політиці.

Бібліографічний список

1. Андреев Г.И. В помощь написания диссертации и рефератов: основы научной работы и оформление результатов научной деятельности / Андреев Г.И., Смирнов С.А., Тихомиров В.А. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 272 с.

2. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики : [монографія] / Гончаренко І.В. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 370 с.
3. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л.М. Алексеєнко, В.М. Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
4. Зіновчук Т.О. Методологічні засади та методика аналізу Євро-інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України / Т.О. Зіновчук // Доповіді учасників Міжнародної науково-теоретичної конференції присвяченої 100-річчю з дня народження професора І.В. Поповича. – Житомир, 2005. – Ч.1. – С. 29–33.
5. Іванюта В.Ф. Методологія досліджень розвитку аграрного виробництва / В.Ф. Іванюта // Агросвіт. – 2008. – № 11. – С. 18–20.
6. Кравчук І.І. Теоретико-методологічне забезпечення стратегій розвитку агросфери України / І. І. Кравчук // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development : Scientific journal. – Kaunas, 2012. – Vol. 34, № 5. – р. 105–114.
7. Кульганік О.М. Генезис та еволюція поняттєво-категоріального апарату сільських територій / О.М. Кульганік // Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. – 2008. – Вип. 33. – С. 152-170.
8. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня [Текст] : монографія / Г. Л. Монастирський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 464 с.
9. Мороз Т.О. Методика оцінки сталого розвитку сільських територій / Т.О. Мороз // Економіка і Фінанси: науковий журнал. – Дніпропетровськ, 2014. – № 3. – С. 28-33.
10. Павлов О.І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління: монографія / О.І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2008. – 208 с.
11. Прокопа І.В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І.В. Прокопа // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 50-59.
12. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, Е.Б. Стародубцева; [2-е изд., испр.]. – М. : ИНФРА – М, 1999. – 479 с.
13. Сава А.П. Управління і регулювання як об'єкти наукового осмислення розвитку сільських територій / А.П. Сава // Міжнародний науковий журнал «Економічний дискурс» – 2017. – Випуск 1. – С. 15-22.
14. Современный словарь иностранных слов. – С-Пб. : ДУЭТ, 1994. – 752 с.
15. Соціально-економічний розвиток села і сільських територій / [Борщ А.Г., Долгий Л.М., Довженко І.І. та ін.]; під ред. Терещенка В.К. і Лайка П.А. – К. : « Нічлава», 2006. – 264 с.
16. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка та О.Г. Булавки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 74 с.
17. Webster's new universal unabridged dictionary.- New-York: Barnes&Noble bookc, 1996.- p 1497 (2230 p).

References

1. Andreyev, G.I., Smirnov, S.A. and Tikhomirov, V.A. (2004), *V pomoshch napisaniya dissertatsii i referatov: osnovy nauchnoy raboty i oformleniye rezultatov nauchnoy deyatel'nosti* [To help write the dissertation and abstracts: the basics of scientific work and the formulation of the results of scientific activity], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 272 p.
2. Honcharenko, I.V. (2009), *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok sil'skykh terytorii rehionu: problemy teorii ta praktyky* [Socio-economic development of rural territories region: theory and practice], monograph, IRD NAN Ukrayiny, Lviv, Ukraine, 370 p.
3. Alekseyenko, L.M. and Oleksiyenko, V.M. (2003), *Ekonomichnyi tлумachnyi slovnyk: vlasnist, pryvatyzatsiia, rynek tsinnykh paperiv (ukrainsko-anhliisko-rosiiskyi)* [Economic Glossary: Property, Privatization, Securities Market (Ukrainian-English-Russian)], Aston, Ternopil, Ukraine, 672 p.
4. Zinovchuk, T.O. (2005), *Metodolohichni zasady ta metodyka analizu Yevro-intehratsiinykh protsesiv v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [Methodological principles and methods of analysis of Euro integration processes in the agrarian sector of the Ukrainian economy], Zhytomyr, Ukraine, pp. 29-33.
5. Ivaniuta, V.F. (2008), "Methodology of research on the development of agrarian production", *Ahrosvit*, no. 11, pp. 18-20.
6. Kravchuk, I.I. (2012), "Theoretical and methodological support of strategies for the development of the agrosphere in Ukraine", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, no. 5, pp. 105-114.
7. Kulhanik, O.M. (2008), "Genesis and evolution of the concept-categorical apparatus of rural territories", *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, no. 33, pp. 152-170.
8. Monastyrskiy, H.L. (2010), *Modernizatsiina paradyhma upravlinnia ekonomichnym rozvytkom terytorialnykh spilnot bazovoho rivnia* [Modernization paradigm of management of economic development of territorial communities of the basic level], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, 464 p.

9. Moroz, T.O. (2014), "Methods of assessing the sustainable development of rural areas", *Ekonomika i Finansy*, no. 3, pp. 28-33.
10. Pavlov, O.I. (2008), *Silskyi rozvytok v Ukraini: teoriia, praktyka, polityka, upravlinnia* [Rural development in Ukraine: theory, practice, policy, management], monograph, Astroprint, Odesa, Ukraine, 208 p.
11. Prokopa, I.V. (2007). "Rural areas in Ukraine: research and development regulation", *The economy of AIC*, no. 6, pp. 50-59.
12. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.S. and Starodubtseva, Ye.B. (1999), *Sovremennyi ekonomicheskii slovar* [Modern economic dictionary], INFRA, Moscow, Russia, 479 p.
13. Sava, A.P. (2017), "Management and regulation as an object of scientific understanding of rural development", *The economic discourse*, no. 1, pp. 15-22.
14. *Sovremennyi slovar inostrannykh slov* [The modern dictionary of foreign words]. (1994), DUET, St-Peterburg, Russia. 752 p.
15. Tereshchenko, V.K. and Layko, P.A. (2006), ed. *Sotsialno-ekonomichni rozvytok sela i silskykh terytorii* [Socio-economic development of villages and rural territories], Nichlava, Kyiv, Ukraine. 264 p.
16. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo. and Bulavka, O.H. (2013), ed. *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytoriiina period do 2020 roku* [Strategic directions for sustainable rural development for the period 2020], NNC "IAE", Kyiv, Ukraine, p. 74.
17. [Webster's new universal unabridged dictionary] (1996), Barnes&Noble bookc, New-York, p. 2230.

Сава А.П. ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета - обґрунтувати методологічні підходи до вивчення соціально-економічних процесів у сільських територіях, сформулювати послідовність стадій наукового дослідження їх розвитку та запропонувати системну методику оцінки стану сільських територій в сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. Реалізація мети та завдань наукової роботи здійснена за допомогою наступних методів: системного підходу – при формуванні методологічних засад вивчення розвитку сільських територій, узагальнення – при обґрунтуванні вибору існуючих методів дослідження та оцінки стану соціально-економічних процесів в сільських територіях; монографічний – вивчення літературних джерел і наукової думки щодо розвитку та управління сільськими територіями з урахуванням особливостей сталого розвитку економіки.

Результати. Розкрито сутність поняття методології наукових досліджень та визначено підходи до її застосування у вивченні сільських територій; обґрунтовано наукові методи та сформовано їх систему для дослідження процесів розвитку сільських територій; визначено стадії емпіричної складової дослідження розвитку сільських територій та управління ними.

Наукова новизна. Сформовано авторський підхід до застосування методологічного підходу у процесі дослідження соціально-економічних процесів у сільських територіях. Запропоновано використати системний підхід як основу вибору сукупності існуючих наукових методів для здійснення комплексної оцінки стану і розвитку сільських територій. Визначено сутність, переваги, недоліки системи методів з вивчення сільських територій та послідовність стадій наукового дослідження їх розвитку.

Практична значущість результатів дослідження визначається можливістю застосування у практиці наукових досліджень ефективної методики вивчення сільських територій та проведення комплексної оцінки сучасного стану соціально-економічних процесів у сільських територіях.

Ключові слова: методологія, метод, системний підхід, наукове дослідження, оцінка, сільські території, розвиток, рівні управління.

Sava A.P. JUSTIFICATION METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF RURAL DEVELOPMENT

Purpose - justify methodological approaches to the study of social and economic processes in rural areas form a sequence of stages of development research and offer systematic methodology for assessment of rural areas in the contemporary economy.

Methodology of research. Realization of the purpose and tasks of scientific work is carried out by means of the following methods: the system approach - in the formation of methodological principles for studying the development of rural territories, generalization - in substantiating the choice of existing methods of research and assessment of the state of socio-economic processes in rural areas; monographic - the study of literary sources and the scientific thought of the development and management of rural areas, taking into account the features of sustainable economic development.

Findings. The essence of the concept of methodology of scientific researches is revealed and approaches to its application in the study of rural territories are determined; scientifically based methods are grounded and their system for research of processes of development of rural territories is formed; the stages of the empirical component of research on the development and management of rural territories are identified.

Originality. An author's approach to the application of the methodological approach in the process of researching socio-economic processes in rural areas has been formed. It is proposed to use the system approach as the basis for choosing a set of existing scientific methods for the implementation of a comprehensive assessment of the state and development of rural areas. The essence, advantages, disadvantages of the system of methods for the study of rural areas and the sequence of stages of scientific research of their development are determined.

Practical value results of the study are determined by the possibility of applying in the practice of scientific research an effective method of studying rural areas and conducting a comprehensive assessment of the current state of socio-economic processes in rural areas.

Key words: methodology, method, systematic approach, scientific research, evaluation, rural areas, development, management levels.

Сава А.П. ОБОСНОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ИЗУЧЕНИЮ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель – обосновать методологические подходы к изучению социально-экономических процессов на сельских территориях, сформировать последовательность стадий научного исследования их развития и предложить системную методику оценки состояния сельских территорий в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Реализация целей и задач научной работы осуществлена с помощью следующих методов: системного подхода – при формировании методологических основ изучения развития сельских территорий, обобщения – при обосновании выбора существующих методов исследования и оценки состояния социально-экономических процессов на сельских территориях; монографический – изучение литературных источников и научной мысли относительно развития и управления сельскими территориями с учетом особенностей устойчивого развития экономики

Результаты. Раскрыта сущность понятия методологии научных исследований и определены подходы к ее применению в изучении сельских территорий; обосновано научные методы и сформировано их систему для исследования процессов развития сельских территорий; определены стадии эмпирической составляющей исследования развития сельских территорий и управления ими.

Научная новизна. Сформирован авторский подход к применению методологического подхода в процессе исследования социально-экономических процессов на сельских территориях. Предложено использовать системный подход как основу выбора совокупности существующих научных методов для осуществления комплексной оценки состояния и развития сельских территорий. Определена сущность, преимущества, недостатки системы методов по изучению сельских территорий и последовательность стадий научного исследования их развития.

Практическая значимость результатов исследования определяется возможностью применения в практике научных исследований эффективной методики изучения сельских территорий и проведения комплексной оценки современного состояния социально-экономических процессов на сельских территориях.

Ключевые слова: методология, метод, системный подход, научное исследование, оценка, сельские территории, развитие, уровни управления.

УДК 388

*Степанова І.В.,
канд. екон. наук, доц. кафедри економіки підприємства,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»,
м. Херсон, Україна*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Перспективи інтеграції української економіки у глобалізаційні процеси світової економіки обмежуються низкою макроекономічних чинників, а саме масштабним відставанням в обсягах виробництва ВВП у розрахунку на одну особу населення; тривалістю та ускладненням процесів приватизації; нерозвиненістю елементів соціально орієнтованого ринкового господарства; відсутністю інституційних механізмів державного регулювання економіки відповідно європейських стандартів. Крім всього, нажаль, існує ще велика залежність від імпорту енергоносіїв та значний обсяг «тіньової економіки». Цьому також заважає політична нестабільність, воєнні дії, що відбуваються на Сході, незавершеність адміністративної реформи довершує складні умови для безперешкодного входження України в світову економіку у якості повноправного конкурентоспроможного партнера. Саме тому необхідно створити в сучасному українському економічному просторі інститути, які будуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності української сільгосппродукції на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом вивченню даної проблеми приділяють увагу достатня кількість вітчизняних вчених, яких турбує важкий стан української економіки та її ускладнення у просуванні на світовий ринок. Зокрема ці процеси розглядали такі автори, як Андрійчук В. Г. [2], Богачов В. І., Духницький Б. В. [3; 8], Лупенко Ю. О., Осташко Т. О. [7], Пугачов М. І. [8], Сисоєва Т. П., Янишин Я. С. та інші.

Але проблема не є вирішеною, тому залишається актуальною. Крім того, розробки українських вчених та дослідників не завжди враховуються при прийнятті законів та постанов в Уряді. Тому частіше здійснюється аналіз існуючої ситуації, а пропозиції щодо впровадження розробок вітчизняних вчених залишаються без уваги. Натомість наші урядовці більше прислуховуються до західних експертів щодо розвитку аграрного сектору та підвищення його конкурентоспроможності. Саме тому слід продовжити опрацьовувати питання створення інституційних основ для удосконалення збуту української сільгосппродукції на світовий ринок.

Постановка завдання. Мета статті - системно та комплексно дослідити тенденції розвитку інституційної політики держави щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризовий стан економіки України в умовах глобалізації світової економіки потребує створення інститутів, які гарантуватимуть продовольчу безпеку. Для цього потрібно збільшення обсягів міжнародної торгівлі, встановлення нових конкурентних відносин, нової структуризації продовольчого ринку. Оскільки аграрний сектор в наш час є однією з реально працюючих галузей, впровадження важелів, що стимулюють її розвиток вкрай необхідно для досягнення поставлених цілей.

Сьогодні аграрний сектор є однією з найперспективніших галузей країни. Також значну роль він набуває на світовому аграрному ринку. Він є джерелом валютної виручки для держави, виробляє близько 8% ВВП країни, а також створює офіційні робочі місця майже для 15% населення України [1].

Глобалізація впливає на економіку всіх країн і має багатоплановий характер. Світова економіка під її впливом представляє собою систему, що об'єднана масштабними виробничо-збутовими комплексами і виступає глобальною фінансовою системою та планетарною інформаційною мережею. Глобалізація проявляється перш за все як сучасна форма ведення бізнесу на основі вільного переміщення факторів виробництва через кордони різних держав та використання національних переваг, які отримуються завдяки галузям спеціалізації в країні. З другого боку, процес інтеграції національних економік вирішує не тільки проблеми даної країни, а й розв'язує глобальні проблеми, такі, як продовольча безпека. Крім того, поєднання національних економік створює єдиний соціально-економічний простір, що і є основною метою глобалізації [4, с. 29-31].

Вихід України на світовий ринок є проблематичним ще й тому, що сьогодні там беззаперечно домінують міжнародні корпорації. Особливо це стосується окремих галузей, де панують високі технології. Транснаціональні компанії розташовують свої підприємства у країнах, де є для цього умови, де створено інституційне середовище для їх функціонування. Між державами навіть існує конкуренція за право залучення інвестицій транснаціональних компаній, оскільки присутність транснаціональних корпорацій в країні підвищує рівень її економіки та міжнародний імідж, а також поліпшує стандарти життя. Однак ці компанії не зацікавлені у інтересах національних виробників, можуть монополізувати окремі галузі, забруднювати навколишнє природне середовище.

Держава повинна здійснювати заходи для створення високотехнологічного аграрного сектору, його інфраструктурних елементів. Крім того, необхідно удосконалювати державну підтримку АПК не тільки на державному рівні, а й при здійсненні збутової діяльності сільгоспвиробників на європейському та світовому ринках.

Нажаль, міжнародні впливи на українську економіку знижують ефективність заходів державної політики для створення умов вітчизняним сільгоспвиробникам. Саме тому все більшого значення набуває координація й узгодження економічної політики країн окремих регіонів, зокрема європейського простору, уніфікація системи заходів державного регулювання тощо.

Аграрний сектор має всі передумови стати однією з найбільш конкурентоспроможних і перспективних галузей економіки, не зважаючи на те, що сьогодні в даній сфері існують певні труднощі. Одним із важливих завдань України є вдосконалення аграрного сектору через механізм економічної політики та створення інститутів для його підтримки. Інституціональне середовище – це соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів та результатів економічної діяльності, які забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків [5, с. 56]. Існують інститути формальні та неформальні. Формальними є норми, що прописані в державних нормативах та законодавчих актах. До неформальних інститутів можливо віднести традиції, звичаї селян, норми поведінки на селі, психологічні особливості селян, стереотипи поведінки, їх негативні та позитивні риси [11]. Однією з таких негативних рис, що притаманні для усієї економіки, є її тіньовий сектор. Саме він заважає аграріям виходити на міжнародні ринки. Але наявність тіньової економіки зумовлено недосконалими інститутами створеними державою, такими як невідповідне законодавство, високе оподаткування, низький рівень оплати праці, встановлений державою у вигляді мінімальної заробітної плати та інше.

Необхідно, крім того, виділяти поняття інститутів та інституцій, які є взаємозалежними. Під інституціями слід розглядати середовище, у якому працює аграрний сектор. По-перше, це економічне середовище, до якого входять сама держава, державні органи, що керують аграрною сферою, фермерські господарства, об'єднання господарств на різноманітних засадах, а також інфраструктурні

елементи аграрного ринку. По-друге, це соціальне середовище, у який входять органи самоуправління на селі, громадські організації, сільські домогосподарства та елементи соціальної інфраструктури не селі. Таким чином, можливо стверджувати, що економічні та соціальні інституції взаємозалежні, розташовують в певному порядку стимули в людському обміні, зокрема політичні, суспільні, економічні, зменшуючи цим економічну невизначеність за допомогою структуризації щоденного життя, а також передбачають систему механізмів, що забезпечують їх виконання, зменшують невизначеність, створюючи певний напрямок для щоденного розвитку.

Як вже було зазначено, інститути аграрного ринку поділяються на формальні та неформальні. Під формальними інститутами слід розуміти закони та інші правові норми, Державні та місцеві програми, проекти та інші документи, внутрішньогосподарські нормативні рішення та контракти всіх видів. Під неформальними інститутами, прийнято розглядати традиції, звичаї, моральні установи, неформальні контракти, які, як правило, притаманні тіньовим відносинам.

Як стверджує американський економіст, лауреат Нобелівської премії Дуглас Норт, «не існує інших рішень, крім використання інституційних механізмів, щоб встановлювати правила гри, і використання організації – інституту, щоб забезпечити дотримання цих правил» [6]. І, хоча, таке твердження неповною мірою висвітлює прояв інститутів, ми можемо розглядати у якості інституту або організації певні структурні елементи, з яких складається аграрний сектор. Тобто під інститутом ми розглядаємо закріплення та дотримання правил або інституцій, у певному вигляді.

Коли Україна вступила на шлях розбудови ринкових відносин в аграрній сфері економіки, вона відразу зіткнулася з проблемами інституціонального характеру. Серед таких проблем можливо спостерігати слабку адаптацію ринкових інституцій та інститутів до тих умов, в яких сьогодні господарюють аграрії; повільне формування нових ринкових інститутів та погане пристосування вже існуючих інститутів до сучасних умов аграрного ринку; неузгодженість інституцій та інститутів із традиційними економічними відносинами, складність регулювання системи аграрного ринку; відсутність бачення повної картини комплексних концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку й регулювання аграрного ринку.

Важливим завданням становлення інституційного середовища в аграрному секторі України є вдосконалення аграрної політики. Для цього слід проаналізувати проблеми його розвитку, для того, щоб прийняти досконалі рішення на всіх рівнях.

Однією з таких проблем є різноманітність форм господарювання з одночасним послабленням позицій середніх сільськогосподарських товаровиробників унаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням сільськогосподарських товаровиробників формально однакових, але нерівних умов господарювання. Нерівність умов повинна стати мотивацією до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників у межах сільських громад, а також ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад. Внаслідок дрібності товаровиробників втрачаються конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Тому треба завершувати процеси адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів. Це також виступає причиною низьких темпів техніко-технологічного оновлення виробництва. Через це підвищується наявність ризиків, збільшуються виробничі витрати унаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, збільшення вартості невідновлюваних природних ресурсів у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Однією з головних проблем просування на європейський ринок є втрати такої продукції внаслідок недосконалості системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного ринку в цілому. Крім того, в Україні відсутня мотивація у сільськогосподарських товаровиробників до дотримання агроекологічних вимог. Це дуже важливо, тому що існують певні стандарти щодо якості та зовнішнього вигляду сільгосппродукції. Оскільки посівний матеріал коштує дорого, утримання сільгосптварин та підвищення їх продуктивності, якісні корми та інше підвищує собівартість продукції, малим та середнім товаровиробникам нереально вирощувати продукцію на експорт. З іншого боку, обмежена ємність внутрішнього ринку споживання сільськогосподарської продукції. Це обумовлено низькою платоспроможністю населення.

Недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, складність у виробленні сільськогосподарськими товаровиробниками консолідованої позиції щодо захисту своїх інтересів, потребує створення державних інститутів підтримки галузі. І, слід усунути непоінформованість значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі, а також, завершити якомога швидше земельну реформу [9].

Аналізуючи досить велику вагу неформальних інститутів порівняно з формальним середовищем, слід відзначити, що роль неформальних інститутів досить значна, і впливова роль відводиться корупції та зловживанню. Нажаль, мова йдеться про тіньові ринки купівлі-продажу землі, формування латифундій, рейдерство. Подальшим упровадженням трансформаційних процесів в економіку взагалі, і аграрного сектору зокрема, неформальні інститути все частіше своїм місцем

поступаються формальним. Саме неформальні інститути виконали важливу адаптаційну функцію в перехідних умовах.

Дія неформальних інститутів пов'язана зі ситуаціями, коли більшість економічних агентів в процесі прийняття рішень орієнтуються на засади, які сформовані на досвіді минулого, і застосовуються до конкретних інституціональних умов. Протириччя, що спостерігаються між системою неформальних інститутів, характерні для сільської місцевості і пов'язані з перспективним стійким розвитком аграрної сфери країни обумовлені, на наш погляд, двома основними причинами.

Перша, як вже зазначалось, пов'язана з тим, що на рівні Уряду в українське середовище нав'язуються західні інститути, які активно почали пропагуватися на початку 90-х років як основа формування ринкових відносин, і сьогодні, на жаль, ця тенденція здебільшого поширюється. Дані норми і сьогодні не сприймаються людьми, через їх нерозуміння і несумісність цих інститутів з культурними та ідеологічними установками, що склалися. Якщо при прийнятті законів, постанов Уряд і відповідні установи не будуть враховувати українські реалії (це, до речі, стосується не тільки аграрного сектору), то в результаті такого нав'язування норм та правил не притаманного нам ринкового господарювання, це призведе до створення ще більшої кількості неформальних інститутів, які перешкоджають розвитку аграрної сфери на сучасному етапі.

Другою причиною можливо назвати катастрофічні наслідки політики різних урядів і ідеологій партій та блоків, які ще більше погіршили ситуацію стрімким зростанням недовіри уряду, рівень якої не відновлено й донині, що ускладнює проведення реформ, несприйняття політики інтеграції у європейський економічний простір, обмежує передбачуваність реалізації тих чи інших державних проєктів [10].

Унаслідок цього, здійснення реформ в економіці, і, безпосередньо в аграрному секторі, породили особливий нестабільний інституціональний фон. Замість створення умов для подальшого розвитку галузі, і підвищення конкурентоспроможності сільгосппродукції, обмежуються можливості прогнозування розвитку галузі. При цьому існує широке коло проблем, що включають в себе соціальні, інституціональні та політичні перетворення, необхідні для забезпечення зростання аграрного виробництва та якісного поліпшення умов життя сільського населення. Дані перетворення не вкладаються в рамки відомої нам ринкової теорії, заснованої на принципах індивідуалізму, раціоналізму, повної інформованості та ефективності ринків.

Особливості економічної науки, і, зокрема, інституціональної економіки, в тому, що вивчаючи економічну поведінку людей, наука створює економічні закони, які є об'єктивними по своїй суті. Соціальні інститути, як стійкі форми організації сумісної діяльності людей, є важливою ланкою, яка сприяє забезпеченню стійкого розвитку сільських територій. І, створюючи нове інституціональне середовище, слід здебільшого використовувати індуктивний метод, який буде враховувати українські реалії при інтегруванні в європейський аграрний ринок. На жаль в умовах сьогоднішнього соціальні та економічні інститути діють не узгоджено, не здатні організувати громадські інтереси, налагодити функціонування соціальних зв'язків навіть у масштабі на рівні сільських спільнот.

Високі трансакційні витрати не дозволяють сучасним економічним агентам, особливо в аграрній сфері, діяти впевнено. Також не чітко визначений інститут прав власності, зокрема на землю. Існує велика кількість ненадійних контрактів, в умовах ризику і невизначеності «правил гри» на українському та європейському ринках. Саме це породжує різного роду невизначені хибні відносини, тіньовий сектор, та інші явища, що не сприяє інтегрованості у європейський економічний простір.

Системи інститутів у їх взаєминах та взаємозв'язках утворюють інституціональне середовище, що дає не тільки, і навіть не стільки, набір відповідних інституцій, скільки особливого роду матрицю розвитку, на основі якої відбувається формування та відбір найбільш ефективних форм та способів господарювання. Інституціональне середовище, вважаємо, представляє собою сукупність економічних, політичних, соціальних, юридичних правил, що утворюють базис для виробництва, обміну та розподілу в масштабах національної економіки, а головну роль у визначенні формальних правил, які становлять його основу, відіграє держава. Інституціональне середовище визначає напрями та швидкість інституціональних змін, тому його можна вважати провідною умовою та чинником розвитку аграрного сектору економіки. Узгоджена взаємодія ринкових інститутів досягається при дотриманні певного набору правил. По-перше, узгодженість прийнятих рішень усіма інститутами, що представляють законодавчі та виконавчі органи влади, як на державному, так і регіональному рівнях. Така узгодженість повинна бути забезпечена по вертикалі – між державними управлінськими рішеннями й рішеннями, прийнятими на регіональному рівні, та по горизонталі – між інститутами управління регіоном, між регіональними інститутами й інститутами місцевого самоврядування.

По-друге, рішення, прийняті органами управління, мають бути узгодженими зі стратегічними цілями функціонування та розвитком регіонального аграрного сектору економіки.

По-третє, проблеми, які вирішуються в кожному регіоні, значною мірою повинні відповідати державним завданням, але враховувати місцеві особливості.

По-четверте, при визначенні меж державного регулювання необхідно керуватися такими критеріями, як ефективність функціонування аграрного сектору, рівень забезпеченості продовольством населення регіону, рівень імпорту (експорту) в регіоні.

У процесі формування інституціонального середовища аграрного сектору особлива увага повинна приділятися проблемі пошуку оптимальних у нинішній економічній ситуації організаційно-правових форм консолідації аграрних, промислових та інших підприємств, нових механізмів взаємовідносин між господарюючими суб'єктами на продовольчому ринку, демократизації, децентралізації й розвитку міжгосподарського та місцевого самоврядування.

Обираючи стратегію розвитку інститутів аграрного ринку, слід враховувати взаємозв'язок та взаємозалежність всіх елементів аграрної економіки. Аграрний ринок розглядається як механізм забезпечення функціонування правових і економічних інститутів, гідної оплати, удосконалення системи організації праці.

Всі інститути в стратегії розвитку слід поділити на базисні та похідні. Серед базисних потрібно зазначити наступні:

1) Влада. Вона забезпечує впровадження аграрної політики, спрямованої на конкурентоспроможне сільське господарство. Це головний важіль задля виходу аграрного сектора країни на європейський та світовий ринки.

2) Управління. Підвищує ефективність регуляторних інститутів, регулює фінансові можливості, удосконалює інформаційне забезпечення.

3) Власність. Запроваджує регулювання земельних відносин, максимальне збереження потенціалу, економічне стимулювання об'єктів виробництва.

4) Праця. Відповідно теорії вартості, нова вартість створюється тільки у процесі виробництва за допомогою людської праці. Оскільки аграрна галузь є виробничою сферою, навіть при високому рівні механізації жива праця відіграє ключову роль.

Що стосується похідних інститутів, у стратегії розвитку інститутів аграрного ринку необхідно розвивати наступні:

1) Підприємство. При розвитку цього інституту, слід здійснювати підвищення мотивації, недопущення вибіркових форм і розмірів підприємств.

2) Інфраструктура. Це один з важливіших похідних інститутів. Повинен мати як виробничий, так і комерційний характер, створювати функціональну маркетингову систему.

3) Конкуренція. Як один із важелів, що усуває монополію каналів збуту, повинен запроваджувати ефективний маркетинг продукту, у тому числі на світовий ринок.

4) Ціна. Важливий інститут, який забезпечить еквівалентність обміну, а також підвищить конкурентоспроможність українських товарів.

5) І, останній похідний інститут, на який слід звернути увагу – регулювання. Слід постійно удосконалювати організаційно-правові форми врегулювання ринкових відносин.

Висновки з проведеного дослідження. Об'єктивною основою підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки та інтеграції підприємств агропромислового комплексу у європейський економічний простір є створення відповідного інституційного середовища. Сьогодні інститути та інституції формують передумови для створення механізмів регулювання соціально-економічних процесів ринкової поведінки, доходів, витрат, цін тощо. Аналізуючи інституційне середовище аграрного сектору економіки можливо сформулювати стратегію його розвитку. Поставивши за мету підвищення рівня конкурентоспроможності аграрного сектору України, слід послідовно провадити активну економічну політику, задля того, щоб будь-який товаровиробник на селі мав змогу удосконалювати своє виробництво, підвищувати врожайність, застосовуючи якісні посівні матеріали, вигодовувати тварин в умовах, що притаманні європейським стандартам, та інше. Для цього, перш за все слід прийняти закони, які будуть захищати аграріїв, і, в першу чергу вдосконалити політику оподаткування, знизивши податковий тягар; створювати потужні стимули для повернення людини у село до сільської праці. Необхідно на рівні державних програм, не на папері, а в дійсності розбудовувати інфраструктуру аграрного ринку, як виробничу, так і маркетингову та соціальну. Наступна стратегія розвитку, що буде прийнята Урядом країни, повинна бути більш досконалою та потребувати ретельного виконання. І останнє. Аграрний сектор є частиною народногосподарського комплексу країни. Не може одна ланка розвиватись потужно на фоні непрацюючої належним чином економіки. Тому, створення інституційного середовища для всієї української економіки, розвиток потужного високотехнологічного виробництва дозволить вдосконалити аграрний сектор економіки, підвищити конкурентоспроможність сільгосппродукції, вийти з нею на європейський та світовий ринки та повернути людей на село.

Бібліографічний список

1. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування / Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org>.

2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : [підручник] / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
3. Духницький Б.В. Транснаціональні компанії в аграрному секторі економіки / Б.В. Духницький, І.М. Пугачов, В.П. Саблук ; [за ред. М.І. Пугачова]. – К. : ІАЕ, 2012. – 84 с.
4. Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки : [монографія] / В.Ю. Ільїн. – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.
5. Іншаков О.В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Іншаков, Д.П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. - № 1. – С. 52-62.
6. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основа, 2000. – 198 с.
7. Осташко Т.О. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах світових інтеграційних процесів / Т.О. Осташко // Збірник матеріалів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, (16–17 жовт. 2012 р.). – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 228-232.
8. Перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектору у зв'язку з підписанням України економічної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / [Пугачов М.І., Власов В.І., Духницький Б.В. та ін.] ; за ред. М.І. Пугачова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2014. – 44 с.
9. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
10. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : [монографія] / О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
11. Яцків С. Інститути аграрного ринку: суть і завдання розвитку / С. Яцків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_2/files%5C10yseedp.pdf.

References

1. *Ahrarnyi sektor Ukrainy: tendentsii, subiekty, perspektyvy reformuvannia* [Agrarian sector of Ukraine: trends, subjects, perspectives of reform], available at: <http://newukraineinstitute.org> (access date May 28, 2017).
2. Andriichuk, V.H. (2013), *Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого kompleksu* [Economy of enterprises of the agro-industrial complex], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 779 p.
3. Dukhnytskyi, B.V., Puhachov, I.M. and Sabluk, V.P. (2012), *Transnatsionalni kompanii v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Transnational companies in the agrarian sector of the economy], IAE, Kyiv, Ukraine, 84 p.
4. Ilin, V.Yu. (2014), *Hlobalizatsiia ta ii vplyv na konkurentozdatnist pidpyiemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* [Globalization and its impact on the competitiveness of agricultural sector enterprises in the Ukrainian economy], monograph, Noulidzh, Luhansk, Ukraine, 436 p.
5. Inshakov, O.V. and Frolov, D.P. (2011), "The institution is the key to understanding economic institutions", *Ekonomichna teoriia*, no. 1, pp. 52-62.
6. Nort, D. (2000), *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Osнова, Kyiv, Ukraine, 198 p.
7. Ostashko, T.O. (2012), "Development of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of world integration processes", *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarnykyv*, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, pp. 228-232.
8. Puhachov, I.M., Vlasov, V.I., Dukhnytskyi, B.V. et al. (2014), *Perspektyvy rozvytku vitchyznianoho ahrarnoho sektoru u zviyazku z pidpysanniam Ukrainy ekonomichnoi chastyny Uhody pro asotsiatsiiu z Yevropeiskym Soiuzom* [Prospects for the development of the domestic agricultural sector in connection with the signing by Ukraine of the economic part of the Association Agreement with the European Union], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 44 p.
9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2013), *Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategy for the development of the agrarian sector of the Ukrainian economy for the period up to 2020], Rozporiadzhennia KМУ dated 17.10.2013 no. 806-p, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> (access date May 30, 2017).
10. Shpykuliak, O.H. (2010), *Instytutsii u rozvytku ta rehuliuванні ahrarnoho rynku* [Institutions in the development and regulation of the agrarian market], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 396 p.
11. Yatskiv, S. "Institutes of the agrarian market: the essence and tasks of development", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_2/files%5C10yseedp.pdf (access date May 30, 2017).

Степанова І.В. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мета - системно та комплексно дослідити тенденції розвитку інституційної політики держави щодо підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України в умовах глобалізації.

Методика дослідження. У статті використана низка методів, такі як: теоретичний (при визначенні інституційного середовища, інститутів та інституцій), аналітичний (при аналізі інституційного середовища аграрного сектору України), синтезу та групування (у запропонованому стратегічному розвитку інституційного середовища), порівняльний та інші.

Результати. Проаналізовано стан інституційного середовища аграрного сектору України в контексті підвищення його конкурентоспроможності на європейському та світовому ринках. Визначено тенденції розвитку інституційної політики держави як повноправного учасника європейського аграрного ринку. Обґрунтовано стратегію розвитку інституціонального середовища аграрного ринку в умовах глобалізації.

Наукова новизна полягає у визначенні інститутів та інституцій, що притаманні українському аграрному сектору, зроблена їх класифікація та ранжування. Розглянуто міжнародні впливи на українську економіку та ефективність заходів державної політики для створення умов вітчизняним сільгоспвиробникам

Практична значущість. Розроблені напрямки стратегії розвитку інститутів аграрного ринку, за якої враховується взаємозв'язок та взаємозалежність всіх елементів аграрної економіки. Пропонується розглядати аграрний ринок як механізм забезпечення функціонування правових і економічних інститутів, гідної оплати, удосконалення системи організації праці при прийнятті Урядом та місцевими органами влади указів та постанов на всіх рівнях. Особливе місце відводиться владі, як регулятору інституцій не тільки в аграрному секторі, а й у всій ринковій економіці. Щодо похідних, необхідно розвивати саме підприємство, інфраструктуру, конкурентне середовище та ціни. Дану стратегію доцільно використовувати при створенні цільових комплексних програм розвитку галузі як на місцевих рівнях, так і на загальнодержавному.

Ключові слова: аграрна політика, інститути, інституції, інституційне середовище, аграрний ринок, конкурентоспроможність, глобалізація, стратегія розвитку.

Stepanova I.V. TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF STATE INSTITUTIONAL POLICY IN RISING COMPETITIVE ABILITY OF UKRAINE'S AGRARIAN SECTOR IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Purpose - to research systematically and integrally the tendencies of development of the State institutional policy in rising the competitive ability of Ukraine's agrarian sector in the conditions of globalization.

Methodology of research. In the article, a series of methods are used: theoretical (on defining the institutional environment, institutes and institutions), analytical (on analyzing the institutional environment of Ukraine's agrarian sector), the method of synthesis and grouping (in the proposed strategic development of the institutional environment), comparative and others.

Findings. The state of the institutional environment of Ukraine's agrarian sector in the context of rising its competitive ability in the European and world markets is analyzed. The tendencies of the development of the State institutional policy are determined considering the State to be an equal member of the European agrarian market. The strategy of the development of the institutional environment of the agrarian market in the conditions of globalization is substantiated.

Originality is in defining the institutes and institutions, typical to the Ukrainian agrarian sector; their classification and arrangement are made. An international influence on the Ukrainian economics and effectiveness of the measures of the State policy in creating conditions for the domestic agrarians are examined.

Practical value. In the article, the directions of the strategy of the development of the institutes of the agrarian market are elaborated; thanks to this strategy, the intercommunication and interdependence of all the elements of the agrarian economy are taken into consideration. It is proposed to regard the agrarian market as a mechanism of provision of functioning legal and economical institutes, decent pay, perfection of the system of work organization when accepting the orders and decrees by the Government and local authorities on all the levels. A special place is given to the authorities as a regulator of the institutions not only in the agrarian sector but in the whole market economy as well. As to the derivatives, it is necessary to develop exactly the enterprise, infrastructure, competitive environment and prices. It is expedient to develop this strategy while creating the aimed, composite programmes of the branch's development both on the local and national levels.

Key words: agrarian policy, institutes, institutions, institutional environment, agrarian market, competitive ability, globalization, strategy of development.

Степанова И.В. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА ОТНОСИТЕЛЬНО ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Цель - системно и комплексно исследовать тенденции развития институциональной политики государства относительно повышения конкурентоспособности аграрного сектора Украины в условиях глобализации.

Методика исследования. В статье использован ряд методов, такие как: теоретический (при определении институциональной среды, институтов и институций), аналитический (при анализе институциональной среды аграрного сектора Украины), синтеза и группировки (в предложенном стратегическом развитии институциональной среды), сравнительный и другие.

Результаты. Проанализировано состояние институциональной среды аграрного сектора Украины в контексте повышения его конкурентоспособности на европейском и мировом рынках. Определены тенденции развития институциональной политики государства как полноправного участника европейского аграрного рынка. Обоснована стратегия развития институциональной среды аграрного рынка в условиях глобализации.

Научная новизна заключается в определении институтов и институций, присущих украинскому аграрному сектору, осуществлена их классификация и ранжирование. Рассмотрено международное влияние на украинскую экономику и эффективность мер государственной политики для создания условий отечественным сельхозпроизводителям

Практическая значимость. Разработаны направления стратегии развития институтов аграрного рынка, при которых учитывается взаимосвязь и взаимозависимость всех элементов аграрной экономики. Предлагается

рассматривать аграрный рынок как механизм обеспечения функционирования правовых и экономических институтов, достойной оплаты, усовершенствования системы организации труда при принятии Правительством и местными органами власти указов и постановлений на всех уровнях. Особое место отводится власти, как регулятору институтов не только в аграрном секторе, а и во всей рыночной экономике. Относительно производных, необходимо развивать само предприятие, инфраструктуру, конкурентную среду и цены. Данную стратегию целесообразно использовать при создании целевых комплексных программ развития отрасли, как на местных уровнях, так и на общегосударственном.

Ключевые слова: аграрная политика, институты, институции, институциональная среда, аграрный рынок, конкурентоспособность, глобализация, стратегия развития.

УДК 124.1:130.3/502/336/316.3

Мостіпака О.В.,
здобувач,
директор Компанії «Юрконсалтінг», м. Тернопіль*

ПАРАМЕТРИ ПОРЯДКУ ЯК АТРАКТИВНА СТРУКТУРА ДЛЯ АРХІТЕКТОНІКИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Тема даної статті набуває сьогодні особливої актуальності, оскільки в умовах глобалізаційних перетворень, кризового стану національної економіки, соціального розшарування та деградації, розвиток соціально-економічної системи України як синергетичної системи, має біфуркаційний характер, що створює подальші ризики зростання хаотичності зв'язків, управління і конфліктності. Але особливо гострими ці питання стають для національних держав зі слабкими інституційними структурами.

Архітекtonіка суспільно-економічної ринкової ентропійної системи України побудована на хибному фундаменті – фінансовій економіці - верховенстві грошей, як найвищій цінності, знищенні природи, несправедливому розподілі доходів, а не на турботі про людину, її духовному розвитку. Сьогодні така система знаходиться в стані невизначеності (в точці біфуркації), що проявляється в глобальній цивілізаційній кризі, зокрема, в економічно-фінансовій, яка є не лише кризою економіки і фінансів, а включає в себе набагато глибші смисли, аж до свідомості людини і суспільства. Тому необхідні фундаментальні транснаукові трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти з даної проблематики висвітлювалися у працях як зарубіжних, так і українських вчених. Методологія синергетики, яку автор використала у дослідженні, зокрема, категорії параметрів порядку, хаосу, атракторів, точки біфуркації представлена у роботах А. Гриценка [5], Н. Каурової [9], І. Пригожина [21], І. Стенгерса [21], Г. Хакена [25], Є. Ходаківського [26], В. Данилко [26], Ю. Цал-Цалко [26]. Виокремлення параметрів порядку автором відбулося на основі праць В. Базилевича [1], В. Воротіна [2], А. Гора [3], В. Горбуліна [4], П. Єщенко [7], С. Корабліна [10], В. Костицького [11], Б. Кузнецова [12], В. Мельника [13], Ю. Осипова [16], А. Палагіна [17], Ю. Пахомова [18], М. Пірен [20], В. Тарасевича [22], С. Удовика [23], Л. Федулової [24], О. Целякової [27]. Незважаючи на вказані дослідження, питання залишається актуальним і потребує подальшого вивчення для розуміння траєкторії розвитку суспільно-економічної системи України в умовах невизначеності та ентропії.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є узагальнення та науковий пошук нової атрактивної структури для архітекtonіки соціально-економічної системи України шляхом виокремлення наступних параметрів порядку: духовності та релігійності українського народу; відчуття власним народом єдності нації та українського духу; відновлювальності природних ресурсів; розвитку технологій на основі новітніх технологічних укладів; справедливого розподілу доходів, соціальної справедливості, що проявляється у зменшенні розриву між багатими і бідними; демократії; вдосконалення законодавства в контексті нового інституціонального середовища; розробці нової грошової системи.

*Наук. керівник: Олексюк О.С. – д-р екон. наук, професор, зав. каф. економічної кібернетики Університету державної фіскальної служби України

Вклад основного матеріалу дослідження. Атракторами (англ. – attraction - той, що притягує) є множини, що характеризують значення параметрів системи на альтернативних траєкторіях. У точці біфуркації відбувається перехід системи від стану притягування від одного атрактора до іншого. У якості атрактора може виступати і стан рівноваги, і стан хаосу. Систему притягає один з атракторів, і вона в точці біфуркації може або стати хаотичною та зруйнуватися, або перейти в стан рівноваги, вибрати шлях формування нової впорядкованості [26, с. 35-37]. Точка біфуркації представляє собою переломний, критичний момент в розвитку суспільно-економічної системи, в якому вона здійснює вибір з альтернативних варіантів розвитку.

За певних умов хаос може стати джерелом порядку в економічній системі, так само як і порядок в результаті його консервації стає джерелом зростання ентропії. Протиставлення порядку і хаосу, їх періодична зміна дають соціально-економічній системі можливість розвитку. Синергетика розглядає процес розвитку як закономірне і багаторазове чергування хаосу і порядку (так званий детермінований хаос). В синергетиці творчість, інтелект (інтелектуальний капітал) є важливими чинниками самоорганізації для подолання стану нестійкості та хаосу.

Необхідно враховувати не тільки тип атрактора і особливості його поведінки, але і силу, вплив тяжіння атрактора (атрактивної структури) в просторово-часових координатах розвитку. Відповідно до теорії самоорганізації, порядок в системах із взаємними зв'язками між елементами виникає навколо атракторів, які формують навколо себе інформаційне поле, що забезпечує створення і підтримання стійкості всередині системи [9, с. 45].

В умовах сучасності в Україні стають очевидними ознаки досягнення негативного атрактора, тобто граничного розпаду старої економічної системи і настання періоду біфуркації. Атрактор зовнішнього впливу, представлений ліберально-монетаристським ентропійним ринковим курсом реформ за сценарієм міжнародних інституцій, зокрема Міжнародного валютного фонду (МВФ), справляє негативний вплив на економіку України. Наслідки світової економічно-фінансової кризи показали: внутрішні взаємодії відповідно до програм МВФ не дали позитивних результатів, а протистояння прозахідних і проросійських тенденцій створило політичну нестабільність і нестійкість (катастрофу) національних суспільно-економічних відносин (зараз це проявилось сповна, імпульси нестабільності перетворилися на війну). Це підтверджує висновок на основі синергетики про тимчасовий і недостатній характер упорядкування хаосу, заданого зовнішніми атракторами. Ми погоджуємося із Тарасевичем В. М. в тому, що необхідно змістити пріоритет переваг із зовнішніх на внутрішні механізми і ресурси самоорганізації [22, с. 65]. Саме такий вибір став би реальним кроком у напрямку науково-обґрунтованого, справді європейського вибору. Він передбачає опору на власні сили і самоорганізацію на основі самоідентифікації.

Для того, щоб подолати сучасний стан хаотичності та ентропії соціально-економічної системи України необхідно віднайти і усвідомити в сучасних просторово-часових координатах розвитку таку атрактивну структуру, при якій архітектоніка суспільно-економічної системи України вибрала б із багатоманітності варіантів шлях формування нової впорядкованості на основі духовності, національної ідеї, соціальної справедливості та захисту навколишнього середовища.

Підкреслюючи специфіку архітектоніки, варто зауважити, що вона, по-перше, виступає цілісною структурою; по-друге, втілює в собі найбільш фундаментальні зв'язки; по-третє, структура, що адекватно виражає сутність проблеми ... . Можна стверджувати, що предметом архітектоніки виступають загальні закономірності побудови цілісних систем [5, с. 30]. Соціально-економічну архітектоніку можна визначити як цивілізаційну, динамічну, цілісну, нелінійну, складноорганізовану систему, що має смисловий взаємозв'язок духовних, соціальних, економічних, фінансових, природно-екологічних і науково-технологічних підсистем, елементів та інститутів та вибудовується за принципами інформаціології, архітектоніки, синархії, синергетики в гармонійності архітектонічних перетворень в просторо-часових координатах розвитку суспільно-економічних систем.

Параметри порядку є ключовими елементами фізичного світу. Якби не обмеження, що накладаються параметрами порядку, світ не міг би розвиватися і переходити на більш високий рівень розвитку. Найважливішим джерелом порядку, на думку І. Пригожина та І. Стенгерса, є незворотність на всіх рівнях: «Незворотність є той механізм, який створює порядок з хаосу» [21, с. 257]. За аналогією з фізичними явищами ми можемо зробити висновок, що і для розвитку соціуму також необхідно вводити параметри порядку. Але якщо параметри порядку фізичного світу задані нам безумовно і незалежно від нашого бажання, то соціальні параметри порядку розробляються і встановлюються (добровільно або з примусу) людством для того, щоб їх дотримуватися і відповідно до вироблених процедур змінювати [23, с. 425].

Методи синергетики дозволяють знайти новий підхід до проблем, що належать до взаємозв'язку між матерією і духом. Позиції синергетики, представлені автором роботи Г. Хакеном [25, с. 232-233], пов'язані із взаємно обумовлюючими один одного поняттями параметра порядку і підлеглих йому окремих елементів системи. В рамках такої інтерпретації роль параметрів порядку беруть на себе думки, які створюють відповідні образи, а підлеглими елементами (або підсистемами) виявляються електробіохімічні процеси, що протікають в нейронах мозку. Обумовлено саме існування і

функціонування параметра порядку і підлеглих йому елементів системи. З точки зору синергетики, в цьому ж сенсі в кінцевому рахунку і обумовлюють один одного матерія і дух, тіло і душа.

Розглянемо атрактивну структуру параметрів порядку, яким, за переконанням автора цього дослідження, належить впорядкувати соціально-економічну систему України.

Перший параметр порядку, який виокремлює автор даного дослідження, це – духовність та релігійність українського народу.

Як відзначають автори роботи [2, с. 244-257], духовні цінності не вибираються нацією довільно. Будь-яке покоління, що живе нині, не вправі вибирати довільно, за своїм бажанням, той інший спосіб життя, прагнучи лише до наслідування Заходу, не до виконання свого морального боргу перед своїми предками. Спосіб і уклади життя, що утворюють спосіб господарської життєдіяльності, - успадковуються в процесі духовної діяльності, передаються від покоління до покоління. З огляду на це, національний економічний розвиток визначається основним законом традиційного суспільства - законом збереження фундаментальних основ життєдіяльності, похідними від якого є економічні закони та принципи. З цього випливає, що економічна теорія повинна бути адекватна критеріям народної правди, повинна відображати народні традиції господарської практики - історично сформовані народні уклади життя.

«Грабуюча рука» вільного ринку та нетократична фінансоміка – це ознака вмираючого бездуховного суспільства. На жаль, сучасна українська держава показує весь свій цинізм і аморальність по відношенню до суспільства. Держава стала засобом і ширмою для ведення бізнесу, поширення корупції, об'єднань банкірів і олігархів, урядовців, тощо, які є власниками капіталів, медіа, інформаціологічних мереж. Їхня мамона – влада і капітал, а не духовність. Сьогодні очевидно, що криза наша не економічно-фінансова, а морально-духовна.

Стан економіки безпосередньо залежить від духовного, морального стану особистості. В. Д. Базилевич та В. В. Ільїн [1, с. 497-514] констатують, що «сьогодні в економіці вільного ринку, справою життя стають не думки про спасіння душі, а пошук засобів для здобування грошей. ... Не буття, не матеріальна реальність дає життя душі, а вона підтримує, дає життя буттю. Душа в такому плані є істинним станом буття. Духовна реальність є тим світом ідей, у якому може розгортатися цілісна діяльність».

Американські вчені-економісти, Нобелівський лауреат з економіки 2001 р. Дж. Акерлоф і лауреат Нобелівської премії з економіки 2013 р. Р. Шиллер в праці [28] вважають, що природа кризи криється в людській поведінці. Отже, індивіди, структури, виходячи з власних цілей, дестабілізують економіко-фінансову систему, заробляють на цьому гроші та намагаються втілити власну модель світоустрою.

Фінансова економіка - антиморальна, адже моральне їй, як правило, непритаманне. Ю. М. Осипов у роботі [16, с. 117] пише: «Саме по собі питання про співвідношення морального і економічного начал – велике і болюче питання, ... яке для сучасної економічної теорії вже немає нікого значення. Все, що вигідно, є і моральне, точніше, не те, що б моральне, але настільки віддалене від морального мотиву, що ніякого резону говорити про моральне начало в економіці просто немає».

Релігія є духовним смислом відносин між людьми, вона вносить в людську свідомість моральні принципи. На сьогодні ще не знайдено більш повноцінних смислів, крім релігії, які б були регулятором між людьми, між особистістю, суспільством і державою.

Автор роботи [20, с. 99-101] пише, що через беззаконня представників політико-владної «еліти», і у пересічних громадян практично відсутнє таке почуття, як любов. Любов – Всесвітній Закон, що зв'язує людей у сім'ї, колективі, суспільстві, країні. Любов представляє собою ідеальну смислову властивість Божу. Апостол Іоан сказав: «Бог є любов, і хто перебуває в любові, перебуває в Бозі, і Бог у ньому» (1 Ін. 4, 16). Найдорогоцінніший скарб людини – життя, який нам дано через батьків, дано Богом. На наших очах відроджуються храми, але чи наповнені вони віруючими, чи звучить у них щира молитва? Ми бачимо, що вчорашні апологети матеріалізму намагаються нині стати союзниками Церкви. Їх нова тактика – не руйнувати храми і навіть відновити, але зруйнувати храм людської душі.

Якщо народ України не буде сповідувати віру в Бога Творця, духовність, мораль та повертати ці смисли в суспільно-економічні відносини шляхом соціалізації, то ми втратимо державність.

Наступний параметр порядку, виділений автором даного дослідження, – параметр розвитку технологій на основі новітніх технологічних укладів.

Глобальні структурні зрушення у світовій економіці пов'язані з переходом розвинених країн до шостого та сьомого інформаціологічно-знаннєвих технологічних укладів, яким притаманні якісно нові соціальні, духовні, ресурсні, науково-технологічні, екологічні критерії і стандарти.

На думку автора роботи [24, с. 11, 16], основою сьомого технологічного укладу буде включення у виробництво свідомості людини. Такі технології називають когнітивними (англ. conscious - свідомість). Ймовірно, при ньому комбінуватимуть живу і неживу природу. Зокрема, основи одного із таких підходів було закладено ще понад десять років тому, в серії робіт, присвячених створенню нової міждисциплінарної науки – сеттлеретики (сеттлеретика розглядає різноманітні технології: імплантація чіпів в різні ділянки мозку, регенерація нервових клітин, повне перенесення свідомості людини на

інший носій). Найважливіший аспект соціогуманітарних технологій сьомого укладу пов'язаний з необхідністю забезпечити людство від потенційних загроз асоціального неконтрольованого використання технологій шостого технологічного укладу (наприклад, у галузі розробок нанотехнологій і біотехнологій). Результати дослідження питання щодо сутності сьомого технологічного укладу дозволяють констатувати, що йдеться ... про створення технологій, щодо яких сьогодні немає одностайного уявлення і для створення яких потрібні визначення та розроблення нових фізичних принципів. Когнітивні технології, що складуть основу сьомого технологічного укладу, мають бути засновані на соціокультурних концепціях з розкриттям сутнісних потреб людини.

В. П. Мельник у роботі [13, с. 19] зазначає, що технологічний розвиток досягнув величезних масштабів, породив специфічні глобальні проблеми. ... Людська духовна сутність перетворюється в елементарний «комп'ютер» для раціоналістичної поведінки і виконання функцій у наперед заданій ціннісно-прагматичній суспільній техногенній системі.

Техніка та технології - породження соціальності - можуть стати причиною зникнення соціуму. Технології без духовності - згубний фактор, який, даючи суспільству наднові можливості, створює техногенну, технокатастрофічну ситуацію. Головним стає розуміння того, що є деякі межі розвитку світу техніки, що виходить з-під контролю. І тому необхідно більш чітко уявляти, де саме ці межі розвитку техніки. У цьому відношенні можна говорити про нову сутність духовності, і це питання отримує імпульси нового осмислення саме тоді, коли суспільство, цивілізація відчувають, що вони вступають в новий інтелектуальний час. Духовність і інтелектуальність взаємопов'язані [8, с. 24-25].

Як зазначає, академік НАН України Горбулін В. П. [4, с. 10], Україна – країна, що володіє величезним потенціалом, може вийти на такий виток розвитку. Україна має достатні для цього ресурси практично в усіх галузях. Показником є той факт, що більшість програм для компаній – світових лідерів комп'ютерної галузі - написані українцями. Що українські ракетні, космічні або авіаційні технології, або технології зварювання й матеріалознавства, або ноу-хау ще в трьох-чотирьох десятках галузей людської діяльності все ще найкращі у світі. В Україні є все для великих політичних та економічних перемог! ... В Україні на рубежі 2020-2025 років є тільки два шляхи: або стати сильною державою, або зіштовхнутися з реальною небезпекою поглинання.

Автор роботи виділяє наступний параметр порядку, зокрема, відчуття власним народом єдності нації та українського духу.

Світова економічна криза (2007 р. - по даний час) загострила проблеми глобалізації. Сьогодні виникає запит на духовне, культурне, політичне, економічне різноманіття: якщо раніше національні особливості розглядалися як перешкода до розвитку, то тепер успіх супроводжує того, хто прагне зберегти свою національну ідентичність. Потрібно знайти відповідь на запитання «що робити?» в духовному, культурному, освітньому, науковому, техніко-технологічному, соціально-економічному, інституціональному, політичному розвитку.

Український народ (як етнос та інші етнічні утворення) повинен досягнути суть алгоритму національної ідеї - спільна слава і спільне каяття за скоєне – в минулому. В сьогоднішньому і майбутньому – загальнонаціональна мета та шляхи її досягнення в просторово-часових координатах розвитку України.

Становлення національної свідомості як системи знань і цінностей є складним процесом, який базується на різних духовних феноменах суспільного життя і проходить певні етапи змістовного і функціонального наповнення. Національна ідентичність формується на основі передусім таких духовних феноменів, як система націознавчих знань, світогляд та мораль, які через політичну свідомість визначають особливість національної ідеї, що розгортається в національну ідеологію, а ця остання виконує роль ядра, навколо якого синтезується все багатство змісту національної самосвідомості [27].

Автор роботи [11] стверджує, що національна ідея - це своєрідна національна мета, без якої народ перетворюється в аморфну масу людей, що проживає на певній території. Саме національна ідея об'єднує і підносить народ, інтегрує і гармонізує інтереси нації, усіх її представників - політичних сил, етнічних груп та релігійних конфесій. Національна ідея - це певний суспільно-політичний ідеал нації, який є найбільш досконалою моделлю національно-державного устрою і найповніше відповідає її традиціям, устремлінням, культурно-психологічним установам, забезпечуючи подальший розвиток. Тому в сучасних умовах українська національна ідея одночасно представляє собою програму відродження нації, і своєрідний проект національно-державного будівництва.

Соціокультурна ситуація в Україні дозволяє зробити висновок, що нині створюється унікальна ситуація, коли між історичним минулим та теперішнім межі розпорошуються, історичне минуле нації стає її сьогоднішнім, та виступає важливою детермінантою проектування майбутнього та архітектонічно-синергетичних процесів суспільно-економічних відносин. Актуалізується новий виток історичного розвитку українського соціуму, коли країна повертається до своїх сакральних смислів, культурних, національних надбань.

Параметр відновлювальності природних ресурсів. Цей параметр відображає ефективність використання енергії та гармонійність розвитку суспільства із навколишнім середовищем.

Міжнародна система піддається випробуванням, пов'язаними зі зростаючою нестачею ресурсів. Доступ до відносно безпечних і чистих енергетичних ресурсів, як і вирішення проблем з нестачею їжі та води, набуватимуть зростаючого значення для все більшого числа країн в найближчі 15-20 років [15, с. 91]. Світове експертне середовище вважає, що головною проблемою для людства в період 2013-2050 рр. є дефіцит природних ресурсів. Дефіцит енергоресурсів вже породив цілий ряд кривавих конфліктів за володіння нафтою, а в багатьох регіонах планети гостро стоїть проблема прісної води [19, с. 10-11].

Людство вже споживає ресурсів в 1,5 рази більше від того критичного рівня, який необхідний для збереження рівноваги на планеті Земля. Мають бути рішення, засновані на абсолютно нових уявленнях про «ціну», «вартість», «корисність» [12, с. 8].

Основні ресурси можуть скінчитися раніше, ніж це очікується. І тоді світ повністю зануриться в хаос. Потрібно розуміти, що між державами почалася боротьба за ресурси - надзорстока і безкомпромісна.

Експерти в даний час розглядають 21 країну із загальним населенням близько 600 млн людей в якості країн, що відчувають нестачу або врожаїв, або води. За прогнозами, в силу триваючого зростання населення, 36 країн, в яких проживатиме близько 1,4 млрд людей, можуть потрапити в цю категорію до 2025 р. За оцінками СБ, потреба в продовольстві збільшиться до 2030 р. на 50 % - в результаті зростання населення світу, зростаючої заможності, зрушень до західних переваг в харчуванні у все більшій кількості представників середнього класу [15, с. 114].

Паоло Раймонді, італійський економіст, вважає, що зростання населення світу, зокрема в двох нових політичних і економічних гігантах - Китаї та Індії, створить серйозний виклик щодо природних ресурсів [19, с. 11]. Олександр Дрівас, консультант Консультаційної ради Корпорації геостратегічного прогнозування (GSFC) вважає: «Боротьба за ресурси буде ключовим моментом у відносинах головних центрів сили» [19, с. 11].

Альберт Гор (у 2007 р. нагороджений Нобелівською премією миру) в книзі [3, с. 559-571] звертає увагу на важливий аспект: «Коли Світовий банк (СБ), МВФ, регіональні банки розвитку та національні інвестиційні органи визначають, які види позик надати і яку фінансову підтримку надати тим чи іншим країнам, вони виходять з того, наскільки завдяки цьому покращиться економічний стан країни-реципієнта, ... найважливішим показником якого є приріст ВВП. Виходячи з так званих практичних міркувань, в ВВП фактично включається як позитивний момент швидке і безрозсудне нищення довкілля!» [3, с. 562]. Сучасна економічна теорія ґрунтується на тому, що природні ресурси є необмеженим «безкоштовним товаром». Це небезпечне для людства переконання стосується економістів, вихованих на класичній економічній теорії. «Не дивно, - пише А. Гор, - що наша економічна система вимірює ефективність виробництва, або «продуктивність», в основному кількістю створюваних корисних речей, а не шкідливих продуктів. Але ж кожен виробничий процес дає відходи; чому ж вони не беруться в розрахунок?». Фактично, зростання обсягів виробництва супроводжується посиленням забруднення навколишнього середовища. А витрати на боротьбу з забрудненням стимулюють зростання ВВП, що призводить до абсурдної ситуації - чим більше забруднення середовища і наступні витрати на її очищення, тим краще показники економічної діяльності країни! Таким чином, «продуктивність вимірюється методом, позбавленим сенсу навіть за логікою самої системи» [3, с. 563-564].

Академік НАН України Палагін О. В. [17, с. 26] вважає, що треба орієнтуватися на матінку-природу, невід'ємною частиною якої ми є, незважаючи на неодноразові нахабні спроби диктувати їй свою волю і уявлення про життєві блага. Пробували - і щоразу отримували по носі, захоплені манією своєї інтелектуальної значущості та досягненнями так званої людської цивілізації. І ось сьогодні стоїмо по коліна у цивілізаційних відходах у останньої межі, за якою - небуття. Хоча б усвідомити це. Ні, де там! Як і раніше буденний поспіх, погоня за ефемерними благами і ... саморуйнування.

Збільшення розриву між багатими і бідними країнами і зростання рівня бідності в світі являє собою ще одну глобальну проблему. Для її вирішення необхідно вводити ще один параметр порядку. Цей параметр вже існує - це або ставлення доходів верхніх 20% населення до нижніх 20%, або коефіцієнт Джині. Діапазон значень коефіцієнта Джині 25-35, а для коефіцієнта відношення доходів верхніх 20% населення до нижніх 20% - діапазон 4-6. При поглибленні розриву величезні ресурси непродуктивно витрачаються на захист багатими себе, своїх сімей, майна від помсти бідних і екстремістськи налаштованих верств населення. Частина населення з високими доходами має можливість виводити свої доходи з системи оподаткування за межі країни (офшорні юрисдикції), тим самим ще більше збільшуючи нерівномірність доходів і погіршуючи економічне становище країни [23, с. 429-430].

Отже, висока нерівномірність доходів призводить до додаткових витрат на фінансування поліцейського апарату, утримання в'язниць, боротьба з корупцією, страйки, громадянські заворушення, революції тощо.

В процесі впровадження ринкових перетворень в Україні відбувся перерозподіл природних, фінансових та інших ресурсів, в результаті чого склалися діаметрально протилежні класи та верстви

населення. Основною проблемою, з якою зіткнулося суспільство, є його велика соціальна нерівність. Населення розподілилося на дві основні, при цьому досить чисельно нерівномірні групи, - бідні і багаті. Розрив у їх доходах вражає великий та постійно збільшується.

Пахомов Ю. М. в роботі [18, с. 12-14] писав, що над долею України нависає загроза прірви між багатими і бідними. З одного боку, народ біднішає внаслідок зростаючої деградації виробництва, а з другого – завдяки перерозподілу доходів на користь багатих, що відбувається безупинно, – щорічно збільшується прірва між багатими і бідними. Несправедливість – це відчуття зубожіння, яке супроводжується принизливістю, що породжує депресивність. Коли ж депресивність охоплює (як зараз в Україні) мільйони, то етнос перестає бути носієм відтворення успіху та суверенності. Якщо в Євросоюзі розрив 10% найбагатших і 10% бідних шестикратний, – то в Україні – 35 разовий (рекордний); і саме це зумовлює безвихідь не тільки в питаннях депресивності, але й суверенності. Вважається, що небезпечним для будь-якої країни є вже розрив десятикратний.

За підрахунками журналістів, родини 400 народних депутатів зберігають готівкою понад 7 млрд грн. Ідеться про суму, що перевищує 2% грошової бази, яку сьогодні контролює Нацбанк (355 млрд). Щоб зрозуміти масштаб цих відсотків, доречно згадати, що згідно з діючою програмою МВФ увесь приріст грошової бази 2016 р. не повинен перевищити 13,8%, а 2017-го - 12,8. Виходить, що заощадження цих 400 родин впливають на економічний стан усієї країни. І це не кажучи про кошти, вкладені в їхній особистий бізнес. Особливо якщо врахувати, що такий грошовий потік здатен збільшити показник інфляції на один відсотковий пункт. Коли ж до коштів цих 400 родин додати ще заощадження політиків і чиновників, які перебувають поза стінами парламенту, вийде, що жменька наших співвітчизників впливає на всю цінову й курсову палітру вітчизняної економіки. Це при тому, що 77% українських родин узагалі немає ніяких заощаджень [10].

В результаті інформаційно-технологічної і економічної нерівності збільшується соціальна прірва між багатю і бідною частинами людства. Можна говорити навіть про утвердження глобальної, надкраїнової-світової-соціальної структури. Її утворюють клас багатих (нетократів). Представники нетократичного надкласу, є власниками і співвласниками світового капіталу, що функціонує через національні, а все більше – через транснаціональні фінансові мережеві структури. Вони складають нетократичні мережеві структури західних країн, а також нетократичні мережеві структури інших держав, представники яких працюють в інтересах глобальних нетократичних структур.

Соціальна справедливість в сучасному світі - це проблема прийнятного ступеня нерівності в розподілі доходів. Єдиної концепції з питання про справедливість у розподілі доходів немає.

Нерівність - у сучасному її вираженні - дуже негативно сприймається більшістю населення. Вона проявляється не тільки у відчутній різниці між способами та рівнями життя найбагатших і найбідніших верств населення, а й у викривленій соціальній структурі суспільства. В Україні практично відсутній середній клас, який повинен базуватися в першу чергу на науковцях, лікарях, освітянах, інженерах, що в усіх країнах євроатлантичної цивілізації виконує стабілізуючу функцію. Сформована кастова структура породила неможливість існування системи «соціальних ліфтів», що не дає змоги переходити з однієї соціальної страти до іншої. Більшість громадян переконана, що в Україні досягти успіху можна тільки з «ласки» очільників на всіх рівнях управління в обхід закону, що спричиняє тотальний правовий нігілізм і тотальну корупцію. Саме соціально-економічна нерівність є однією з головних перешкод для розбудови демократичних соціально-економічних відносин.

Бідність викликає мутацію демократії. Дж. Стюарт Мілль відзначав, що бідність для демократії – не менше зло, ніж тоталітарні й деспотичні форми правління [14, с. 288-392]. Тому автор даного дослідження пропонує виділити такий параметр порядку як демократія. Подолання нерівності можливе тільки на основі народовладдя, яке перестане бути лише на словах. Демократія майбутнього - це не просто вимоги і бажання «чесних виборів» один раз на кілька років. Або обіцянки: свободи волевиявлення на мітингах, свободи слова та світлого майбутнього. Демократія - це не сліпа віра в добрих, чесних та «справедливо обраних». Демократія - це система реалізації ефективних прозорих національно-орієнтованих інструментів (інститутів) безперервної участі в управлінні суспільними ресурсами і соціально-економічними процесами.

Соціальним параметром порядку є закони - базові принципи співіснування людей. Найважливішим законом для різних держав є Конституція. Щодо вдосконалення законодавства в рамках нового інституціонального середовища, то справедливо зазначити наступні думки, які наведені у роботі [6, с. 10]: зокрема, римського поета Квінта Горація Флака: «Яка користь у законах, там, де немає моралі?», або твердження римського юриста Корнелія Тацита: «Чим ближче держава до падіння, тим більше в неї законів», чи китайського мудреця Лао-Цзи: «Коли множаться закони, зростає кількість злодіїв та розбійників». «Для інших створюються правила, для себе – виключення» - казав Шарль Лемель.

Одним із найважливіших параметрів порядку автор роботи вбачає у реформуванні світової валютної системи та національної грошово-кредитної системи. Зокрема, автори роботи [7, с. 3-7] акцентують на тому, що без реформування світової фінансової системи з метою підпорядкування її інтересам обслуговування реальної економіки, а не навпаки, перспективи виведення її з кризи

проблематичні. І неминуче призведуть до подальшого розвитку економіки по низхідній спіралі з втягуванням в чергові рецесії. Ринкова економіка та сучасна господарська практика свідчать, що гроші - потрібна і корисна справа лише в тому випадку, якщо вони контролюються відповідальним за їх випуск та обіг урядом, який своєчасно регулює рівень фінансових активів з фізичними показниками економіки. У сучасній глобальній економіці фінансова система є складною, непередбачуваною і грабіжницькою, а долар і євро стали інструментами глобального економічного хаосу.

Конкретні аспекти реформування національної грошової системи та розробки нового законодавства в контексті нового інституціонального середовища будуть висвітлені в подальших дослідженнях автора.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження показує, що світ в цілому і Україна зокрема перебувають в стані невизначеності та детермінованого хаосу. Яку траєкторію розвитку вибере Україна, зважаючи на те, що у точці біфуркації, як переломному моменті для соціально-економічної системи, існують альтернативи? Як бачимо, до сьогодні в Україні спостерігаються ознаки досягнення та вибору негативних атракторів. В дослідженні показано, які параметри порядку мають стати основою для формування нової якісної впорядкованості архітекtonіки суспільно-економічної системи України.

Бібліографічний список

- 1.Базилевич В.Д. Метафізика економіки : [монографія] / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К. : Знання, 2007. – 718 с.
- 2.Воротін В.Є. Проблема взаємозв'язку духовних принципів з принципами теоретичної економії / В.Є. Воротін, В.С. Дорошенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Державне управління. – 2013. – Вип. 189. – С. 244-257. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/nvnuu_du/2013_189/13vve.pdf.
- 3.Гор А. Земля на чаше весов. В поисках новой общей цели / А. Гор // Новая постиндустриальная волна на Западе. - М. : Академия, 1999. - С. 559-571.
- 4.Горбулін В.П. Нові виклики та Україна / В.П. Горбулін // Національна безпека: український вимір. – 2009. - № 4. – С. 5-10.
- 5.Гриценко А.А. Финансово-экономическая архитекtonика – методологическое основание поиска путей преодоления современного кризиса / А.А. Гриценко // Инициативы XXI века. – 2009. - № 2. – С. 30-34.
- 6.Е-майбутнє та інформаційне право / [Брижко В., Цимбалюк В., Швець М. та ін.] ; за ред. М. Швеця. – [2-е вид., доп.]. – К. : НДЦПІ АПРН України, 2006. – 302 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bod.kiev.ua.
- 7.Ещенко П.С. Втягивание мировой экономики в нисходящую спираль развития и последствия для Украины / П.С. Ещенко, А.Г. Арсеенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Вип. 28. – Т. 1. – С. 3-10.
- 8.Идеология: дух, смысл, разум : [коллективная монография] / [Колмаков В.Ю., Рассказов Л.Д., Ляшенко Ю.А. и др.] ; отв. ред. В.Ю. Колмаков. – Красноярск : Литера-принт, 2011. – 302 с.
- 9.Каурова Н.Н. Финансово-экономическая безопасность в условиях открытости национальной экономики (теоретико-методологический аспект) : дис. на соискание науч. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.05 / Каурова Наталья Николаевна. – М., 2013. – 377 с.
10. Кораблін С. Ложка меду в бочці е-дьюгтю / С. Кораблін // Дзеркало тижня. – 26.11.2016. - № 45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/macrolevel/lozhka-medu-v-bochci-e-dogtyu_.html.
11. Костицький В.В. Економічний патріотизм як складова національної ідеї в умовах глобалізації / В.В. Костицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/jspui/handle/NAU/6919>.
12. Кузнецов Б.Л. Метаэкономика: проблемы экономического будущего человечества / Б.Л. Кузнецов // Известия УрГЭУ. – 2012. - № 4 (42). – С. 4-10.
13. Мельник В.П. Наука – мутагенный фактор, чи системотворчий гуманістичний чинник цивілізації? / В.П. Мельник // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей : [зб. наук. пр.] / редколегія; відп. секретар З.С. Скринник. - К. : УБС НБУ, 2015. – С. 13-28.
14. Милль Дж.С. О Свободе / Дж.С. Милль // Антология мировой либеральной мысли / [пер. с англ. А.Н. Неведомского]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – С. 288-392.
15. Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир. Доклад Национального разведывательного совета США. – М. : Издательство «Европа», 2009. – 188 с. – (Мировой порядок).
16. Осипов Ю.М. Философия хозяйства. В двух книгах / Ю.М. Осипов. - М. : Юрист, 2001. - 624с.

17. Палагин А.В. Трансдисциплінарність, інформатика і розвиток сучасної цивілізації / А.В. Палагин // Вісник НАН України. – 2014. - № 7. – С. 25-33.
18. Пахомов Ю.М. Ціннісні аспекти суверенності: Україна і світ / Ю.М. Пахомов // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2011. - № 1. – Т. 1. - С. 10-16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/3968>.
19. Перспектива – 2050. Новая политико-экономическая карта мира: международное исследование Фонда «Посткризисный мир». – Февраль-май 2013. – 124 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://postcrisisworld.com/files/perspektiva_2050_fin.pdf.
20. Пірен М. Єдність тілесного і духовного в процесі соціалізації особистості / Марія Пірен // Соціальна психологія. – 2008. - № 4. - С. 94-102.
21. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. - М. : Эдиториал УРСС, 2000. - 312 с.
22. Тарасевич В.М. Економічна синергетика: концептуальні аспекти / В.М. Тарасевич // Економіка і прогнозування. – 2002. - № 4. – С. 56-69.
23. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы : [научное издание] / С.Л. Удовик. – М. : Релф-бук ; К. : Ваклер, 2001. – 480 с.
24. Федулова Л.І. Сьомий технологічний уклад: міфи, реальність та перспективи / Л.І. Федулова // Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». – 2012. - № 1(8). – С. 7-18.
25. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хакен ; [пер. с немецкого А.Р. Логунова]. - Москва-Ижевск : Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
26. Ходаківський Є.І. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики : [монографія] / Є.І. Ходаківський, В.К. Данилко, Ю.С. Цал-Цалко ; [за ред. д-ра екон. наук Є.І. Ходаківського]. – Житомир : Житомирський державний технологічний університет, 2009. – 340 с.
27. Целякова О.М. Національна самосвідомість та національна ідея як рушійні фактори подолання духовної кризи в Україні / О.М. Целякова // Интелект. Особистість. Цивілізація. – 2011. - № 9. – С. 140-147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/intelekt/2011_9/Celyak.pdf.
28. Шиллер Р. «Spiritus Animalis», или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма / Р. Шиллер, Дж. Акерлоф. – М. : Юнайтед Пресс, 2010. – 273 с.

References

1. Bazylevych, V.D. and Ilin, V.V. (2007), *Metafizyka ekonomiky* [Metaphysics economy], monograph, Znannia, Kyiv, Ukraine, 718 p.
2. Vorotin, V.Ye. and Doroshenko. V.S. (2013), “The problem of the relationship of spiritual principles with the principles of theoretical savings”, *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, Iss. 189, pp. 244-257, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/nvnau_du/2013_189/13vve.pdf (access date April 02, 2017).
3. Gor, A. (1999), *Zemlia na chashe vesov. V poiskakh novoy obshchey tseli* [Earth on the scales. In search of a new common goal], *Novaia postindustrialnaia volna na Zapade* [A new post-industrial wave in the West], Akademiia, Moscow, Russia, pp. 559-571.
4. Horbulin, V.P. (2009), “New challenges and Ukraine”, *Natsionalna bezpeka: ukrainskyi vymir*, no. 4, pp. 5-10.
5. Gritsenko, A.A. (2009), “Financial and economic architectonics - a methodological basis for finding ways to overcome the current crisis”, *Initsiatyvy XXI veka*, no. 2, pp. 30-34.
6. Bryzhko, V., Tymbaliuk, V., Shets, M. et al. (2006), *E-maibutnie ta informatsiine pravo* [E-Future and information law], NDTsPI APrN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 302 p., available at: www.bod.kiev.ua (access date April 02, 2017).
7. Eshchenko, P.S. and Arsenko, A.G. (2013), “Drawing the world economy into a downward spiral of development and consequences for Ukraine”, *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, Iss. 28, Vol. 1, pp. 3-10.
8. Kolmakov, V.Yu., Rasskazov, L.D., Liashenko, Yu.A. et al. (2011), *Ideologiya: dukh, smysl, razum* [Ideology: spirit, sense, mind], collective monograph, Litera-print, Krasnoiarsk, Russia, 302 p.
9. Kaurova, N.N. (2013), “Financial and economic security in conditions of openness of the national economy (theoretical and methodological aspect)”, Diss. of Dr. Sc. (Econ.), 08.00.05, Moscow, Russia, 377 p.
10. Korablin, S. (2016), “Spoon of honey in a barrel of tar-e”, *Dzerkalo tyzhnia*, no. 45, available at: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/lozhka-medu-v-bochci-e-dogtyu-.html> (access date April 03, 2017).
11. Kostytskiy, V.V. “Economic patriotism as part of the national idea in the context of globalization”, available at: <http://er.nau.edu.ua/jspui/handle/NAU/6919> (access date April 03, 2017).

12. Kuznetsov, B.L. (2012), "Metaconomy: the problems of the economic future of mankind", *Izvestiia UrGEU*, no. 4 (42), pp. 4-10.
13. Melnyk, V.P. (2015), "Science - mutagenic factor or factor backbone humanistic civilization?", *Filosofii finansovoi tsyvilizatsii: liudyna u sviti hroshei : [zb. nauk. pr.]*, UBS NBU, Kyiv, Ukraine, pp. 13-28.
14. Mill, Dzh.S. (2000), *O Svobode* [About Freedom], *Antologiiia mirovoy liberalnoy mysli* [Anthology of world liberal thought], Translated by A.N. Nevedomskiy, Progress-Traditsiia, Moscow, Russia, pp. 288-392.
15. *Mir posle krizisa. Globalnye tendentsii – 2025: meniaushchysia mir. Doklad Natsionalnogo razvedyvatelnogo soveta SShA* (2009), [The world after the crisis. Global trends - 2025: a changing world. Report of the US National Intelligence Council], Izdatelstvo "Evropa", Moscow, Russia, 188 p.
16. Osipov, Yu.M. (2001), *Filosofiiia khoziaystva* [Philosophy of the economy], Yurist, Moscow, Russia, 624 p.
17. Palagin, A.V. (2014), "Transdisciplinarity, informatics and the development of modern civilization", *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 7, pp. 25-33.
18. Pakhomov, Yu.M. (2011), "Values aspects of sovereignty: Ukraine and the world", *Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo*, no. 1, Vol. 1, pp. 10-16, available at: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/3968> (access date April 03, 2017).
19. *Perspektiva – 2050. Novaia politiko-ekonomicheskaiia karta mira: mezhdunarodnoe issledovanie Fonda "Postkrizisnyy mir"* (2013), [Perspective - 2050. New political and economic map of the world: an international study of the "Post-Crisis World" Foundation], 124 p., available at: http://postcrisisworld.com/files/perspektiva_2050_fin.pdf (access date April 04, 2017).
20. Piren, M. (2008), "The unity of physical and spiritual process of socialization", *Sotsialna psykholohiia*, no. 4, pp. 94-102.
21. Prigozhin, I. and Stengers, I. (2000), *Poriadok iz khaosa. Novyy dialog cheloveka s prirodoy* [Order out of chaos. A new dialogue between man and nature], Editorial URSS, Moscow, Russia, 312 p.
22. Tarasevych, V.M. (2002), "Economic synergetic: conceptual aspects", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 4, pp. 56-69.
23. Udovik, S.L. (2001), *Globalizatsiia: semioticheskie podkhody* [Globalization: semiotic approaches], Relf-buk, Moscow, Russia, Vakler, Kiev, Ukraine, 480 p.
24. Fedulova, L.I. (2012), "Seventh technological way: myths, reality and prospects", *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho"*, no. 1 (8), pp. 7-18.
25. Khaken, G. (2003), *Tayny prirody. Sinergetika: uchenie o vzaimodeystvii* [Secrets of nature. Synergetics: the theory of interaction], Translated by A.R. Logunov, Institut kompiuternykh issledovaniy, Moscow-Izhevsk, Russia, 320 p.
26. Khodakivskiy, Ye.M., Danylko, V.K. and Tsal-Tsalko, Yu.S. (2009), *Metodolohiia naukovykh doslidzhen v paradyhmi synerhetyky* [Research methodology in the paradigm of synergy], monograph, Zhytomyrskiy derzhavnyi tekhnolohichniy universytet, Zhytomyr, Ukraine, 340 p.
27. Tseliakova, O.M. (2011), "National identity and national idea as driving factors to overcome the spiritual crisis in Ukraine", *Intelekt. Osobystist. Tsyvilizatsiia*, no. 9, pp. 140-147, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/intelekt/2011_9/Celyak.pdf (access date April 04, 2017).
28. Shiller, R. and Akerlof, Dzh. (2010), *«Spiritus Animalis», ili Kak chelovecheskaia psykholohiia upravliaet ekonomikoy i pochemu eto vazhno dlia mirovogo kapitalizma* ["Spiritus Animalis", or How human psychology manages the economy and why it is important for world capitalism], Yunayted Press, Moscow, Russia, 273 p.

Мостіпака О.В. ПАРАМЕТРИ ПОРЯДКУ ЯК АТРАКТИВНА СТРУКТУРА ДЛЯ АРХІТЕКТОНІКИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Мета - узагальнити та здійснити науковий пошук нової атрактивної структури для архітекtonіки соціально-економічної системи України шляхом виокремлення наступних параметрів порядку: духовності та релігійності українського народу; відчуття власним народом єдності нації та українського духу; відновлювальності природних ресурсів; розвитку технологій на основі новітніх технологічних укладів; справедливого розподілу доходів, соціальної справедливості, що проявляється у зменшенні розриву між багатими і бідними; демократії; вдосконалення законодавства в контексті нового інституціонального середовища; розробці нової грошової системи.

Методика дослідження. У роботі застосовуються такі методи дослідження: монографічно-аналітичний – для аналізу результатів досліджень за темою статті; теоретичного узагальнення, системного аналізу та наукової абстракції – при формулюванні параметрів порядку як атрактивної структури для архітекtonіки суспільно-економічної системи України; аналізу і синтезу – для вивчення та виокремлення параметрів порядку; порівняння – для оцінки соціальної нерівності та усвідомленні проблеми дефіциту природних ресурсів; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати. Встановлено, що архітекtonіка суспільно-економічної ринкової ентропійної системи України побудована на хибному фундаменті – фінансовій економіці - верховенстві грошей, як найвищій цінності, знищенні природи, несправедливого розподілу доходів, а не на турботі про людину, її духовному розвитку. Виявлено, що сьогодні така система знаходиться в стані невизначеності (в точці біфуркації), що проявляється в глобальній цивілізаційній кризі, зокрема, в економічно-фінансовій, яка є не лише кризою економіки і фінансів, а включає в

себе набагато глибші смисли, аж до свідомості людини і суспільства. Тому необхідні фундаментальні транснаукові трансформації. Встановлено, що для того, щоб подолати сучасний стан хаотичності та ентропії соціально-економічної системи України необхідно віднайти і усвідомити в сучасних просторово-часових координатах розвитку таку атрактивну структуру, при якій архітекtonіка суспільно-економічної системи України вибрала б із багатоманітності варіантів шлях розвитку на основі духовності, національної ідеї, соціальної справедливості та захисту навколишнього середовища. Встановлено, що до сьогодні в Україні спостерігаються ознаки досягнення та вибору негативних аттракторів. Обґрунтовано параметри порядку, які мають стати основою для формування нової якісної впорядкованості архітекtonіки суспільно-економічної системи України.

Наукова новизна. Узагальнено та запропоновано нову атрактивну структуру для архітекtonіки соціально-економічної системи України шляхом виокремлення параметрів порядку: духовності та релігійності українського народу; відчуття власним народом єдності нації та українського духу; відновлювальності природних ресурсів; розвитку технологій на основі новітніх технологічних укладів; справедливого розподілу доходів, соціальної справедливості, що проявляється у зменшенні розриву між багатими і бідними; демократії; вдосконалення законодавства в контексті нового інституціонального середовища; розробці нової грошової системи.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути враховані при розробці стратегії розвитку соціально-економічної системи України для виходу системи із стану перманентної кризи та хаосу, в якому знаходиться Україна.

Ключові слова: аттрактор, точка біфуркації, параметри порядку, хаос, архітекtonіка, духовність, розвиток технологій, національна ідея, природні ресурси, соціальна нерівність, демократія, грошова система.

Mostipaka O.V. PARAMETERS OF ORDER AS ATTRACTIVE STRUCTURE FOR ARCHITECTONICS OF SOCIOECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE

Purpose - generalize and make new scientific research attractive architectonics structures for socio-economic system of Ukraine by isolating these order parameters: spirituality and religiosity Ukrainian people; sense of national unity and people of Ukrainian spirit; recoverability of natural resources; technology development based on the latest technological structures; equitable income distribution, social justice, manifested in the reduction has developed between rich and poor; democracy; improvement of legislation in the context of the new institutional environment; development of a new monetary system.

Methodology of research. In this work used such methods: monographic analytical - analysis results of research on the topic of the article; theoretical generalization, system analysis and scientific abstraction - the formulation of order parameters as attractive architectonics structures for socio-economic system of Ukraine; analysis and synthesis - to study and isolation of order parameters; compare - to assess awareness of social inequality and shortages of natural resources; abstract- logical - for theoretical generalizations and drawing conclusions.

Findings. Found that architectonic socio-economic market entropic system of Ukraine is built on a false foundation - financial economy - the rule of money as the highest values, destruction of nature, unfair income distribution, not on taking care of man, his spiritual development. Revealed today that this system is in a state of uncertainty (at the bifurcation point), which manifests itself in the global civilization crisis, particularly in the economic and financial, which is not only a crisis of economy and finance, and includes a much deeper meaning, until the human mind and society. Therefore required fundamental complex transformation. In order to overcome the current state of chaos and entropy socio-economic system of Ukraine is necessary to find and understand in today space-time coordinates of this attractive structure in which the architectonic socio-economic system of Ukraine would choose from the variety of options path of development based on spirituality, national ideas of social justice and environmental protection. It is established that till now in Ukraine there are signs of achievement and selection of negative attractors. The parameters of the order, which should become the basis for formation of a new qualitative ordering of the architectonics of the social and economic system of Ukraine, are substantiated.

Originality. Overview and proposed a new structure for attractive architectonics socio-economic system of Ukraine by the isolation order parameters: spirituality and religiosity Ukrainian people; sense of national unity and people of Ukrainian spirit; recoverability of natural resources; technology development based on the latest technological structures; equitable income distribution, social justice, manifested in the reduction has developed between rich and poor; democracy; improvement of legislation in the context of the new institutional environment; development of a new monetary system.

Practical value. Results of the study can be taken into account in the development strategy of socio-economic system of Ukraine to enter the system from a state of permanent crisis and chaos, which is Ukraine.

Key words: attractor, bifurcation point, the parameters of the order, chaos, architectonic, spirituality, technology, national idea, natural resources, social inequality, democracy, the monetary system.

Мостипака А.В. ПАРАМЕТРЫ ПОРЯДКА КАК АТТРАКТИВНАЯ СТРУКТУРА ДЛЯ АРХИТЕКТониКИ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Цель - обобщить и осуществить научный поиск новой аттрактивной структуры для архітекtonіки соціально-економічної системи України путем выделения следующих параметров порядка: духовности и религиозности украинского народа; ощущения собственным народом единства нации и украинского духа; возобновляемости природных ресурсов; развития технологий на основе новейших технологических укладов; справедливого распределения доходов, социальной справедливости, что проявляется в уменьшении разрыва между богатыми и бедными; демократии, совершенствовании законодательства в контексте новой институциональной среды; разработке новой денежной системы.

Методика исследования. В работе применяются следующие методы исследования: монографично-аналитический - для анализа результатов исследований по теме статьи; теоретического обобщения, системного анализа и научной абстракции - при формулировке параметров порядка как аттрактивной структуры для архітекtonіки общественно-экономической системы Украины; анализа и синтеза - для изучения и выделения

параметров порядку; сравнения - для оценки социального неравенства и осознании проблемы дефицита природных ресурсов; абстрактно-логический - для теоретического обобщения и формулирования выводов.

Результаты. Установлено, что архитектура общественно-экономической рыночной энтропийной системы Украины построена на ложном фундаменте - финансовой экономике - верховенстве денег, как наивысшей ценности, уничтожении природы, несправедливом распределении доходов, а не на заботе о человеке, его духовном развитии. Выявлено, что сегодня такая система находится в состоянии неопределенности (в точке бифуркации), что проявляется в глобальном цивилизационном кризисе, в частности, в экономически-финансовом, который является не только кризисом экономики и финансов, а включает в себя гораздо более глубокие смыслы, вплоть до сознания человека и общества. Поэтому необходимы фундаментальные трансформации. Установлено, что для того, чтобы преодолеть современное состояние хаотичности и энтропии социально-экономической системы Украины необходимо найти и осознать в современных пространственно-временных координатах развития такую аттрактивную структуру, при которой архитектура общественно-экономической системы Украины выбрала бы с многообразия вариантов путь развития на основе духовности, национальной идеи, социальной справедливости и защиты окружающей среды. Установлено, что до сих пор в Украине наблюдаются признаки достижения и выбора негативных аттракторов. Обоснованы параметры порядка, какие должны стать основой для формирования новой качественной упорядоченности архитектуры общественно-экономической системы Украины.

Научная новизна. Обобщена и предложена новая аттрактивная структура для архитектуры социально-экономической системы Украины путем выделения параметров порядка: духовности и религиозности украинского народа; ощущения собственным народом единства нации и украинского духа; возобновляемости природных ресурсов; развития технологий на основе новейших технологических укладов; справедливого распределения доходов, социальной справедливости, что проявляется в уменьшении разрыва между богатыми и бедными; демократии; совершенствовании законодательства в контексте нового институциональной среды; разработке новой денежной системы.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть учтены при разработке стратегии развития социально-экономической системы Украины для выхода системы из состояния перманентного кризиса и хаоса, в котором находится Украина.

Ключевые слова: аттрактор, точка бифуркации, параметры порядка, хаос, архитектура, духовность, развитие технологий, национальная идея, природные ресурсы, социальное неравенство, демократия, денежная система.

УДК 339.137

**Коробкова О.М.,
старший викладач кафедри
комерційного забезпечення транспортних процесів,
Одеський національний морський університет**

ОПТИМІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ІНСТИТУТУ МИТНИХ БРОКЕРІВ

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції та адаптації митного законодавства України до вимог міжнародних організацій, враховуючи низькі позиції країни у міжнародних рейтингах, виникає гостра необхідність в проведенні змін у регулюванні митної брокерської діяльності. Митно-брокерське посередництво відіграє важливу роль у забезпеченні безперешкодного переміщення товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України та забезпеченні надійності надходження митних платежів до державного бюджету України. Це підтверджує особливу актуальність дослідження організаційно-економічних основ регулювання посередницької діяльності митних брокерів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам регулювання митної брокерської діяльності багато уваги приділяли такі вчені, як І.І. Світлак [1], Д.В. Приймаченко [2], І.О. Бондаренко [3], Е. Гвардзинська [4] та інші вчені. Проте теоретичні аспекти регулювання діяльності митних брокерів залишаються не достатньо дослідженими.

Постановка завдання. Митна брокерська діяльність в сучасних умовах впроваджується під адміністративним тиском з боку Фіскальних органів та органів Прикордонної служби України. Забезпечення ефективного функціонування митних брокерів можливо за умови використання інструментів державного регулювання та підтримки з боку держави.

Метою статті є розробка теоретичної бази ефективної системи регулювання та розвитку митної брокерської діяльності шляхом використання інструментів державного регулювання та підтримки інституту митних брокерів з боку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах, коли рівень міжнародних логістичних рейтингів робить їх особливо вибагливими до складу і якості митних послуг, тільки професійні брокери здатні організувати ефективно та своєчасне митне оформлення та переміщення вантажів через митний кордон України.

Завдання митного брокера полягає в тому, щоб за дорученням вантажовласника професійно здійснити усі митні процедури.

Одним із призначень фіскальних органів України є створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності при одночасному забезпеченні захисту митних інтересів України та посередницьких структур, що допомагають та сприяють швидкому переміщенню товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України.

Доступ підприємства на ринок митних брокерських послуг здійснює Фіскальна служба України поряд із Прикордонною службою України через встановлення дозвільних вимог щодо провадження посередницької діяльності митного брокера.

Наказом Міністерства Фінансів України № 693 від 04.08.2015 «Про діяльність митних брокерів» встановлено порядок подання та розгляду заяв і надання дозволу на провадження митної брокерської діяльності та контролю за нею [5].

З метою провадження митної брокерської діяльності підприємства повинні отримати Дозвіл, що надається Державною фіскальною службою України та Адміністрацією Державної прикордонної служби України відповідно до поданої заяви про надання/переоформлення дозволу на провадження митної брокерської діяльності.

Митний брокер може розпочати декларування товарів з моменту включення його до реєстру митних брокерів [5].

На цей час значна доля учасників зовнішньоекономічної діяльності використовують послуги митних брокерів. В багатьох країнах світу декларування товарів здійснюється лише за участю митних брокерів.

Д.В. Приймаченко характеризує митного брокера як учасника митних відносин, який вступає у відносини з фіскальними органами з приводу переміщення товарів, предметів, транспортних засобів, оскільки вважає митного брокера професійним учасником ринку митних послуг, підтримує необхідність отримання кваліфікації та спеціальних знань у такій сфері [2, с. 16].

Таким чином, ототожнює діяльність митного брокера з агентом з митного оформлення. До основних функцій митного брокера зокрема відносить декларування.

І.І. Світлак у своєму дисертаційному дослідженні підтримує погляди тих фахівців, які зазначають, що обґрунтованих підстав для зміни назви «митний брокер» на сьогодні немає. Підкреслює переваги, які клієнти отримують від звернення до митних брокерів:

1) з'являється можливість отримувати послуги висококваліфікованих фахівців у такій специфічній сфері, як митне декларування та митне перевезення (оскільки для митних посередників пред'являються певні фінансові, професійні та кваліфікаційні, організаційно-технічні, спеціальні вимоги, а це в свою чергу зменшує ризик клієнтів таких посередників);

2) витрати на послуги, пов'язані з проведенням декларуванням товарів та транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон, а також перевезенням товарів, що перебувають під митним контролем за участю митних посередників, у галузі митної справи значно менші, оскільки розраховуються в розмірі визначеного відсотка до обсягу товарів, що переміщуються (перевозяться);

3) значне збільшення обсягів експортно-імпорتنих операцій та їх оперативне оформлення за допомогою суб'єктів підприємницької діяльності в галузі митної справи знижує зростання власних витрат на такі цілі, а також відбувається значна економія часу [1, с. 13].

В.І. Данелюк визначає митного брокера як суб'єкта підприємницької діяльності, що здійснює підприємницьку діяльність, яка полягає в наданні посередником (представником) послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта у сфері митних відносин [6, с. 8].

В.І. Єрмілов вважає, що митний брокер – це «повірений у справах», що здійснює взаємозв'язок інтересів між державними органами та бізнесом [7, с. 5].

Використання послуг митних брокерів для виконання митних формальностей, пов'язаних з декларуванням товарів, представленням документів, необхідних для митного контролю та митного оформлення, є повністю законним рішенням. Тим не менш, у багатьох країнах діють регламенти, які зобов'язують імпортерів і експортерів користуватися послугами професійних і ліцензованих митних брокерів при взаємодії з митними органами. Митні служби пояснюють дану вимогу законодавства необхідністю поліпшити ситуацію з дотриманням митних правил.

У Чинному митному кодексі України від 13 березня 2012 митний брокер - це підприємство, що надає послуги з декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України [8].

Ми вважаємо, митний брокер - суб'єкт підприємницької діяльності, що надає представницькі послуги з виконання митних формальностей на законних підставах в інтересах або від імені іншої

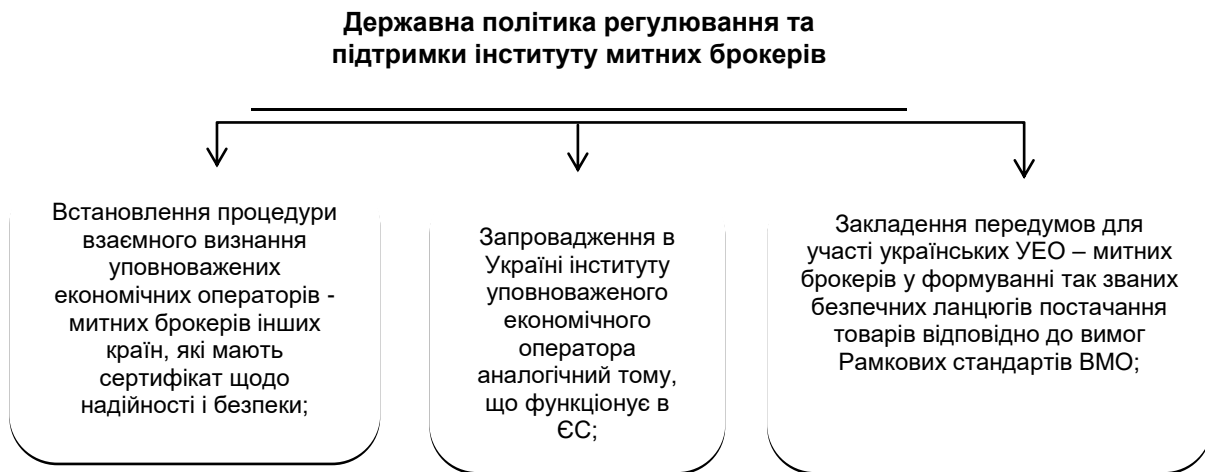
особи при переміщенні товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Це визначення відрізняється від існуючих введенням словосполучення «митні формальності» та обґрунтуванням представницьких функцій митного брокера.

Обґрунтування представницьких функцій митного брокера пов'язано з тим, що митний брокер від власного імені вчиняє дії замість особи, яку він представляє. Посередники не замінюють особисту діяльність осіб, яким вони сприяють. Таким чином, вважаємо за доцільне визначити митного брокера як представника, тому що посередники не наділені повноваженнями і діють тільки від власного імені.

Ми вважаємо, що комерційне представництво в митній сфері є одним з видів діяльності комерційного посередника. Тобто комерційний посередник – митний брокер має можливість представляти особу під час здійснення митних формальностей – виступати комерційним представником, але також може вчинювати інші види посередницької митної брокерської діяльності: консультувати з питань переміщення товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, проводити ідентифікаційний огляд товарів тощо.

Сьогодні розвиток митної брокерської діяльності у системі зовнішньої торгівлі передбачає не тільки дотримання принципів його захисту, а й використання різноманітних механізмів стимулювання та підтримки.

Ми вважаємо, що державна політика підтримки інституту митних брокерів має спрямуватися на розширення партнерства бізнесу та фіскальних органів (рис. 1).

Рис. 1. Основні напрями державної політики регулювання та підтримки інституту митних брокерів

Джерело: авторська розробка

В умовах інтегрування України до ЄС серед першочергових питань постає питання імплементації положень Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур щодо надання митним брокерам статусу «уповноваженого економічного оператора» (УЕО).

Члени Всесвітньої митної організації (ВМО), в тому числі українська сторона, зголосились уживати активних заходів щодо імплементації Рамкових стандартів безпеки і полегшення світової торгівлі. Базові, так звані, опори цих стандартів стали лише поштовхом до подальшої модернізації механізмів спрощення господарської діяльності, що, серед іншого, полягає в практичній реалізації ідеї УЕО; на часі процеси узгодження національних програм УЕО, що є важливою передумовою досягнення взаємного визнання статусів «привілейованих» суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [9, с. 84].

Доповіді Всесвітньої митної організації показують, що багато було зроблено для підвищення митного професіоналізму, модернізації митного оформлення по всьому світу, митного співтовариства з міжнародними організаціями. Проте, для досягнення ефективного і дієвого управління кордонами значні зусилля та інвестиції мають бути спрямовані на підвищення компетентності та відповідності митних брокерів.

Дійсно, Всесвітня митна організація відіграє провідну роль у спільній роботі з бізнесом, наприклад, у будівництві ефективних посередницьких послуг шляхом спільних інвестицій з навчання, практикумів та семінарів; в підвищенні рівня інформованості про відповідність за допомогою партнерських ініціатив, таких як програми «Уповноважений економічний оператор (УЕО)»; в зміцненні взаємодії управління ризиками.

Коротко розглядаючи деякі нові тенденції торгових бізнес-моделей в рамках глобальних ланцюжків постачання допомагає нам довести важливу роль митних брокерів як ключових посередників

у світовій торгівлі та ключових партнерів у сприяння митниці щодо гарантування надходження митних платежів до державного Бюджету.

Посередництво уповноважених економічних операторів, зокрема митних брокерів відіграють вирішальну роль у сфері логістики, наприклад, для забезпечення своєчасного оформлення товарів на кордонах і надійну доставку проміжного вантажу для підвищення ефективності виробництва. Крім того, розширення міжнародної торгівлі стає передумовою для необхідності встановлення партнерських відносин з надійними економічними операторами для ефективного обслуговування вантажів на кордонах.

Електронна комерція швидко зростає, особливо переміщення експрес-вантажів. Використання інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) зробило транскордонну діяльність облегшеною. У зв'язку з цим, всі зацікавлені сторони повинні продемонструвати високу продуктивність з точки зору пунктуальності, швидкості і надійності в умовах традиційних критеріїв вартості бізнесу.

Як результат, імпортери та експортери, як правило, приділяють все більшу увагу тим митним брокерам, які надають якісні митні послуги із забезпеченням надійності та безпеки.

Положення щодо діяльності уповноважених економічних операторів закріплені у Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур [10], Рамкових стандартах безпеки і полегшення світової торгівлі [11], затверджених ВМО 23.06.2005, у модернізованому Митному кодексі Європейського Союзу [12].

Рамковими стандартами безпеки і полегшення світової торгівлі ВМО визначено, що Уповноважені економічні оператори, які відповідають критеріям, встановленим митними службами, повинні мати право брати участь у спрощених та прискорених процедурах випуску, поданні мінімальної інформації. Серед загальних спрощень Рамковими стандартами встановлюються зокрема такі:

а) надання обмеженого обсягу інформації, необхідної для здійснення митного оформлення вантажів;

б) прискорення митного оформлення товарів, що не належать до ризикових;

в) зменшення кількості заходів щодо перевірки вантажів, пріоритет під час митного оформлення (першочергове оформлення);

г) знижений обсяг та інтенсивність фізичного і документального контролю товарів та транспортних засобів;

д) УЕО має право вирішити питання з митними органами щодо здійснення контролю товарів і транспортних засобів поза зоною митного контролю на територіях УЕО;

е) спрощений порядок заповнення попередніх декларацій (зменшений обсяг інформації) тощо [10].

Отже загальні положення, що стосуються спрощень для уповноважених економічних операторів визначаються Рамковими стандартами. Конкретні положення відносно спрощень для уповноважених економічних операторів у тій чи іншій країні закріплюються окремими нормативно-правовими актами.

Критерії, що встановлюються для претендентів включають наявність підтвердженої історії виконання митних вимог, продемонстроване прагнення сприяти підвищенню безпеки ланцюга поставок товарів як учасник програми партнерства "митниця - бізнес", а також наявність задовільної системи управління власною комерційною інформацією.

Митні адміністрації повинні домовитися про взаємне визнання статусу уповноважених економічних операторів [10].

Взаємне визнання являє собою широке поняття в структурі Рамкових стандартів безпеки Всесвітньої митної організації, на основі яких належним чином здійснена дія, прийняте рішення або наданий дозвіл одній з Митних адміністрацій визнається і приймається іншою Митною адміністрацією. Документ, який формалізує цю дію або рішення отримав загальну назву «Угода про взаємне визнання» або « Договір про взаємне визнання».

Взаємне визнання уповноваженого економічного оператора в кінцевому підсумку може призвести до глобалізації безпеки ланцюжка поставок і стандартів дотримання вимог, тому має велике значення для підприємств – митних брокерів.

Підприємства – учасники програми взаємного визнання будуть впевнені в тому, що інформація про їх статус участі в таких програмах буде доступна іншим Митним службам, з яким було підписано договір. Крім того, Митні адміністрації зможуть використовувати інформацію при визначенні ризиків, що може призвести до проведення більш цілеспрямованих перевірок і отримання інших переваг від дотримання вимог.

Взаємне визнання уповноважених економічних операторів дозволить Митним адміністраціям більш ефективно визначати об'єкти для перевірки високої категорії ризику та низької категорії ризику.

Для того, щоб система взаємного визнання працювала, необхідно забезпечити:

- можливість огляду товарів з високим ступенем ризику, використовуючи сучасні технології, перед його завантаженням для експорту;

- погодження здійснювати огляд товарів до його навантаження на основі відповідної вимоги іншого партнера;

- розробити програми УЕО та забезпечити їх прозорість на належному рівні;

- розробити нормативно-правову базу щодо застосування взаємного визнання.

Діяльність УЕО є кращою практикою у світовій торгівлі, але не реалізована в Україні. Сучасні вимоги Митного кодексу України щодо умов набуття статусу уповноваженого економічного оператора є суперечливими, надмірними та не відповідають законодавству Європейського Союзу. У законодавстві немає визначеного механізму отримання статусу УЕО і, як наслідок, стимулу для отримання статусу УЕО у підприємств немає.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження організаційних умов діяльності митних брокерів в Україні дозволило автору удосконалити поняття «митний брокер», як суб'єкт підприємницької діяльності, що надає представницькі послуги з виконання митних формальностей на законних підставах в інтересах, або від імені іншої особи при переміщенні товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Це визначення відрізняється від існуючих введень словосполучення «митні формальності» та обґрунтування представницьких функцій митного брокера.

Ми вважаємо, що організація митної брокерської діяльності передбачає не тільки дотримання принципів його захисту, а й використання різноманітних механізмів стимулювання та підтримки, тому державна політика підтримка митних брокерів має спрямуватися на розширення партнерства бізнесу та фіскальних органів. Таким чином, серед першочергових питань постає питання імплементації положень Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур щодо надання митним брокерам статусу уповноваженого економічного оператора. Митні адміністрації повинні домовитися про взаємне визнання статусу уповноважених економічних операторів. Взаємне визнання уповноваженого економічного оператора в кінцевому підсумку може призвести до глобалізації безпеки ланцюжка поставок і стандартів дотримання вимог, тому має велике значення для підприємств – митних брокерів.

Бібліографічний список

1. Світлак І.І. Організаційно-правові засади провадження посередницької діяльності митного брокера та митного перевізника в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія держ. податкової служби України. – Ірпінь, 2005. – 193 с.
2. Приймаченко Д. В. Щодо діяльності митних посередників у процесі реалізації митних формальностей [Електронний ресурс] / Д.В. Приймаченко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 802–807. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11pdvrmf.pdf>.
3. Бондаренко І.О. Організаційно-правові засоби регулювання підприємницької діяльності з наданням послуг у галузі митної справи / І.О. Бондаренко // Митна справа. – 2005. – № 5. – С. 22-28.
4. Гвардзинська Е. Таможенные посреднические услуги в таможенных процедурах (на примере таможенных агентств и налоговых консультантов) / Е. Гвардзинська // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. – 2010. – № 2. – С. 170-179.
5. Про діяльність митних брокерів: Наказ Міністерства фінансів України від 04.08.2015 № 693 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/693-2014-%D0%BF>.
6. Данелюк В.І. Адміністративно-правові засади контролю за посередницькою діяльністю в галузі митної справи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. І. Данелюк; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2011. – 20 с.
7. Ермилов И.С. Повышение качества таможенных услуг: автореферат дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05 / Ермилов Игорь Сергеевич. – Саратов, 2011. – 23 с.
8. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – ст.552. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
9. Polner M. Compendium of Authorized Economic Operator (AEO) Programmes / Polner M. // WCO Research Paper. – July, 2010. – № 8. – P. 2 (44 p.).
10. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція) від 18.05.1973 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643.
11. Рамкові стандарти безпеки і спрощення світової торгівлі Всесвітньої митної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/doccatalog/list?currDir=302900>
12. Регламент ЄС № 450/2008 про встановлення Митного кодексу Співтовариства (Модернізованого Митного кодексу) від 23 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/doccatalog/list?currDir=47253>

References

1. Svitlak, I.I. (2005), "Organizational and legal bases of intermediary activity realization of customs brokers and customs transportation officials in Ukraine", The thesis for the scientific degree of candidate of law, specialty 12.00.07, National Academy of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine, 193 p.

2 Pryimachenko, D.V. (2011), "About activity of customs mediators in the process of realization of custom formalities", *Forum prava*, no. 1, pp. 802–807, available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11pdvrmf.pdf>. (access date February 25, 2017).

3. Bondarenko, I.A (2005), "Organizational and legal means of regulating entrepreneurial activities with provision of services in the branch of customs affair", *Mytna sprava*, no. 5, pp. 22-28.

4. Gvardzinska, E. (2010), "Customs intermediary services in the process of customs procedures (by the example of customs agencies and tax consultants)", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy, seriia Pravo*, no. 2, pp. 170-179.

5. The Ministry of Finance of Ukraine (2014), The order of the Ministry of Finance of Ukraine of August 4, 2015 No. 693 "About activities of customs brokers", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/693-2014-%D0%BF>. (access date February 25, 2017).

6. Daneliuk, V.I. (2011), "Administrative and legal bases of control after mediator activity in area of customs business", Thesis abstract of Cand. Sc. (Law), 12.00.07, Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav, Dnipropetrovsk, Ukraine, 20 p.

7. Yermilov, I.S. (2011), "Improving the quality of customs services", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Saratov, Russia, 23 p.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Customs Code of Ukraine" from 13 March, 2012, no. 4495-VI, Information of Supreme Council of Ukraine, no. 44-45, no. 46-47, no. 48, p. 552, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>. (access date February 25, 2017).

9. Polner, M. (2010), "Compendium of Authorized Economic Operator (AEO) Programmes", *WCO Research Paper*, no. 8, P. 2 (44 p.).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures" (Kyoto Convention) from 18.05.1973, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643. (access date February 25, 2017).

11. "The SAFE Framework of Standards to Secure and simplification global trade World Customs Organization", available at: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/doccatalog/list?currDir=302900> (access date March 10, 2017).

12. Regulation (EC) No 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 laying down the Community Customs Code (Modernized Customs Code), available at: <http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/doccatalog/list?currDir=47253> (access date March 10, 2017).

Коробкова О.М. ОПТИМІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ІНСТИТУТУ МИТНИХ БРОКЕРІВ

Мета. Розробка теоретичної бази ефективної системи регулювання та розвитку митної брокерської діяльності шляхом використання інструментів державного регулювання та підтримки інституту митних брокерів з боку держави.

Методика дослідження. Теоретичними та методичними засадами дослідження стали: сучасна теорія економіки, національна економіка, наукові роботи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо функціонування інституту митних брокерів, нормативно-правові акти України. Дослідження виконувалися на основі використання: методів економіко-статистичного аналізу – для визначення економічних проблем митної брокерської діяльності; аксіоматичного методу – для визначення сутності, завдань та принципів митної брокерської діяльності; абстрактно-логічного методу – для вивчення літературних джерел, узагальнення теоретичних аспектів та формування кінцевих висновків; системного аналізу - для встановлення структурних зв'язків між елементами досліджуваної системи.

Результати. Обґрунтовано доцільність імplementації положень Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур щодо надання митним брокерам статусу уповноваженого економічного оператора. Удосконалено поняття «митний брокер» як суб'єкт підприємницької діяльності, що надає представницькі послуги з виконання митних формальностей на законних підставах в інтересах або від імені іншої особи при переміщенні товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України.

Наукова новизна. Обґрунтовано та розроблено теоретико-методичні положення та практичні рекомендації щодо організаційно-економічних основ регулювання митної брокерської діяльності в Україні. Доведено, що взаємне визнання митного брокера в якості уповноваженого економічного оператора в кінцевому підсумку може призвести до глобалізації безпеки ланцюжка поставок і стандартів дотримання вимог, має велике значення для зменшення перешкод на шляху вільного просування товарів. Запропоновано внесення змін до діючого Митного кодексу України, у частині 3, ст. 414, та викладення її у такій редакції: «Митний брокер може отримувати статус уповноваженого економічного оператора за умови відповідності його вимогам, встановленим у ст. 14 митного кодексу України».

Практична значущість. Отримані результати створюють теоретичну та методологічну базу вдосконалення організаційних умов регулювання митної брокерської діяльності, яка спрямована на розвиток національної економіки України.

Ключові слова: митна брокерська діяльність, митний брокер, митне регулювання, митний агент.

Korobkova O.M. OPTIMIZATION OF THE STATE POLICY OF REGULATION AND SUPPORT OF THE INSTITUTE OF CUSTOMS BROKERS

Purpose. The aim of the article is to develop the theoretical basis of an effective system of regulation and development of customs brokerage activity by using the tools of state regulation and support of the institute of customs brokers by the state.

Methodology of research. Theoretical and methodological foundations of the research are: modern economic theory, national economy and scientific work of domestic and foreign scientists on the functioning of the institute of customs brokers, normative and legal acts of Ukraine.

The research is carried out on the basis of the use of such methods: methods of economic and statistical analysis – to determine the economic problems of customs brokerage activities; axiomatic method – to determine the essence, objectives and principles of customs brokerage activities; abstract and logical method – for studying literary sources, generalization of theoretical aspects and the formation of final conclusions; system analysis – to establish structural relationships between elements of the studied system.

Findings. The expediency of implementation of the provisions of the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures for the Granting of Customs Brokers the Status of the Authorized Economic Operator is substantiated. The concept of “customs broker” as an entity of entrepreneurial activity, which provides representative services on the execution of customs formalities on a legal basis in the interests or on behalf of another person when moving goods and vehicles of commercial purpose through the customs border of Ukraine, is improved.

Originality. The theoretical and methodological provisions and practical recommendations on the organizational and economic basis of regulation of customs brokerage activity in Ukraine are substantiated and developed. It is proved that the mutual recognition of a customs broker as an authorized economic operator may ultimately lead to the globalization of supply chain security and compliance standards, has the great importance in reducing barriers to the free movement of goods. It is proposed to amend the current Customs Code of Ukraine, in part 3, Art. 414 and its statement in the following wording: “A customs broker may receive the status of an authorized economic operator provided that he meets the requirements set in article 14 of Customs Code of Ukraine”.

Practical value. The obtained results create theoretical and methodological basis for improvement of organizational conditions for the regulation of customs brokerage activity, which is aimed at the development of the national economy in Ukraine.

Key words: customs brokerage activity, customs broker, customs regulation, customs agent.

Коробкова Е.Н. ОПТИМИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПОДДЕРЖКИ ИНСТИТУТА ТАМОЖЕННЫХ БРОКЕРОВ

Цель. Разработка теоретической базы эффективной системы регулирования и развития таможенной брокерской деятельности путем использования инструментов государственного регулирования и поддержки института таможенных брокеров со стороны государства.

Методика исследования. Теоретическими и методическими основами исследования стали: современная теория экономики, национальная экономика, научные работы отечественных и зарубежных ученых по функционированию института таможенных брокеров, нормативно-правовые акты Украины. Исследования выполнялись на основе использования: методов экономико-статистического анализа – для определения экономических проблем таможенной брокерской деятельности; аксиоматического метода – для определения сущности, задач и принципов таможенной брокерской деятельности; абстрактно-логический для изучения литературных источников, обобщения теоретических аспектов и формирования конечных выводов; системного анализа - для установления структурных связей между элементами исследуемой системы.

Результаты. Обоснована целесообразность имплементации положений Международной конвенции об упрощении и гармонизации таможенных процедур относительно предоставления таможенным брокерам статуса уполномоченного экономического оператора. Усовершенствовано понятие «таможенный брокер» как субъект предпринимательской деятельности, который предоставляет представительские услуги по выполнению таможенных формальностей на законных основаниях в интересах или от имени другого лица при перемещении товаров и транспортных средств коммерческого назначения через таможенную границу Украины.

Научная новизна. Обоснованы и разработаны теоретико-методические положения и практические рекомендации относительно организационно-экономических основ регулирования таможенной брокерской деятельности в Украине. Доказано, что взаимное признание таможенного брокера в качестве уполномоченного экономического оператора в конечном итоге может привести к глобализации безопасности цепочки поставок и стандартов соблюдения требований, имеет большое значение для уменьшения барьеров на пути свободного продвижения товаров. Предложено внесение изменений в действующий таможенный кодекс Украины, в части 3, ст. 414, и изложение ее в следующей редакции: Таможенный брокер может получать статус уполномоченного экономического оператора, при условии соответствия его требованиям, установленным в ст. 14 таможенного кодекса Украины.

Практическая значимость. Полученные результаты создают теоретическую и методологическую базу совершенствования организационных условий регулирования таможенной брокерской деятельности, направленной на развитие национальной экономики Украины.

Ключевые слова: таможенная брокерская деятельность, таможенный брокер, таможенное регулирование, таможенный агент.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.543

*Туржанський В.А.,
канд. екон. наук, доцент, старш. наук. співроб. відділу
дослідження проблем організації митного контролю,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України,
Хома Д.М.,
канд. екон. наук, доцент, зав. каф. обліку, аудиту та фінансів,
ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»,*

НОВАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Розвиток міжнародної співпраці у сфері митної справи характеризується процесами формування єдиних правил та вимог до усіх учасників міжнародної торгівлі. Тому стандартизація та уніфікація національних законодавств до загальноприйнятих міжнародних норм і принципів є загальносвітовою тенденцією, що призводить до істотних змін на національних рівнях митного регулювання. Сьогодні митне законодавство більшості зарубіжних країн побудоване на загальній правовій основі – положеннях Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур [1], Рамкових стандартах безпеки ВМО [2], ряді багатосторонніх міжнародних договорів. Як наслідок, митна справа в багатьох країнах має однакову організаційно-правову базу, хоча й має свої особливості, зумовлені певними (але не з принципових питань) відмінностями національних законодавств. ВМО та інші авторитетні міжнародні організації формують єдині міжнародні стандарти і норми, які суверенні держави не можуть не враховувати при формуванні національних законодавств у сфері зовнішньоторговельного та митного регулювання.

Підвищення рівня небезпеки зумовлює необхідність реалізації у сфері митного регулювання програм державно-приватного партнерства з метою забезпечення максимально можливого рівня безпеки усього ланцюга постачань товарів. У 2005 році ВМО прийнято Рамкові стандарти безпеки і полегшення міжнародної торгівлі, якими передбачено застосування принципу диференціації щодо здійснення митних формальностей учасників ЗЕД шляхом створення інституту уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО). Впровадження УЕО спрямовано на усунення дисбалансу щодо забезпечення рівня національної безпеки держави та максимального сприяння суб'єктам ЗЕД в міжнародній торгівлі.

Незважаючи на прийняття в 2012 році МКУ [3], яким запроваджено інститут УЕО, реальних кроків щодо надання спеціальних спрощень суб'єктам ЗЕД не було здійснено, що підтверджується відсутністю в Україні виданих сертифікатів УЕО. З метою практичної реалізації УЕО та наближення вітчизняного митного законодавства до стандартів ЄС в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Міністерством України з низкою експертних та громадських організацій розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)» (далі – законопроект № 4777), який схвалений на засіданні КМУ від 06.04.2016 та зареєстрований у Верховній Раді України № 4777 від 03.06.2016 [4]. Зокрема, на відміну до чинного МКУ, зазначеним законопроектом передбачено надання ряду спрощень суб'єктам ЗЕД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування УЕО в Україні досліджували такі вчені й практики, як І. Бережнюк [5] (запровадження інституту УЕО в розрізі Програми митної безпеки ЄС), І. Несторишен [6] (міжнародний досвід та перспективи впровадження інституту УЕО в митне законодавство України), Т. Паламарчук [7] (статус УЕО, необхідність вдосконалення інституту УЕО в Україні, реформування митного напрямку шляхом імплементації європейського досвіду інституту УЕО), Л. Прус [8] (проблеми практичної реалізації інституту УЕО в Україні). Проте, недослідженими

залишаються питання нормативно-правового регулювання інституту УЕО відповідно до законодавства ЄС та його імплементація у вітчизняне митне законодавство.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей функціонування інституту УЕО відповідно до норм європейського митного законодавства та можливості його імплементації в Україні. Крім цього, серед завдань статті є дослідження спрощень митного законодавства України для суб'єктів ЗЕД відповідно до законопроекту «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)».

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливостями світових тенденцій розвитку національних систем митного регулювання є набуття ними наднаціонального характеру, внаслідок чого принципи, інструменти та методи здійснення митної справи у більшості країн світу набувають єдиних і «інтернаціональних» ознак. Одним з прикладів стандартизації міжнародної співпраці у сфері митної справи є процес запровадження інституту УЕО на національних рівнях, а саме, у багатьох країнах світу процес імплементації відбувається відповідно до вимог Рамкових стандартів безпеки ВМО. Кінцевою метою стандартизації у сфері УЕО є взаємне визнання їх національних програм з метою максимального спрощення в міжнародній торгівлі економічним операторам з високим ступенем довіри.

Нормативно-правове регулювання інституту УЕО в ЄС регламентується такими основними законодавчими актами:

– Митний кодекс ЄС (англ. Customs Code of the European Union, далі – МК ЄС) [9]. МК ЄС був прийнятий Європейським Парламентом 09.10.2013 як Регламент ЄС 952/2013. Він набув чинності 30.10.2013, хоча більшість його положень застосовуються з 01.05.2016;

– Делегований Регламент ЄС 2015/2446 (англ. Commission Delegated Regulation (EU), далі – ДР ЄС) [10]. ДР ЄС був прийнятий 28.07.2015 як Делегований Регламент ЄС 2015/2446. Він доповнює та розширює статті МК ЄС. З моменту прийняття ДР ЄС двічі був змінений;

– Імплементаційний Регламент ЄС 2015/2447 (англ. Commission Implementing Regulation (EU), далі – ІР ЄС) [11]. ІР ЄС прийнято 24.11.2015 як Регламент ЄС 2015/2447. Він дозволяє забезпечити однакові умови реалізації МК ЄС і узгодженого застосування процедур усіма країнами-членами ЄС;

– Делегований регламент з перехідними положеннями про інформаційні технології прийнятий 17.11.2015 як Регламент ЄС 2016/341. Даний Регламент встановлює перехідні правила для економічних операторів і митних органів до моменту модернізації/розробки відповідних ІТ-систем для створення повністю електронного митного середовища з 2020 року;

– Робоча програма з розробки та впровадження інформаційних систем прийнята 11.04.2016 та взаємодоповнює Делегований регламент з перехідними положеннями про інформаційні технології;

– Компендіум УЕО [12];

– Компендіум програм УЕО [13].

Слід зазначити, що під час розробки законопроекту № 4777 [4], робочою групою при Мінфіні за участі представників ДФС України, були враховані вимоги МК ЄС, ДР ЄС та ІР ЄС. Основними новаціями даного законопроекту в сфері митних спрощень є запровадження інституту попереднього інформування (подання короткої ввізної декларації, англ. «entry summary declarations») та процедури випуску товарів за місцезнаходженням; надання можливості УЕО самостійного накладення пломб спеціального типу та подання спрощеної митної декларації; використання принципу «мовчазної згоди»; розширення переліку форм митного контролю (запровадження пост-митного контролю).

Відповідно до законопроекту № 4777, *уповноважений економічний оператор* – підприємство, якому органами доходів і зборів видано сертифікат УЕО згідно з МКУ. При цьому, пар. 1 ст. 38 МК ЄС визначено, що економічний оператор, який встановлюється на митній території ЄС і який відповідає критеріям, викладеним у ст. 39 МК ЄС, може претендувати на статус УЕО.

Законопроектом № 4777 визначається, що статус УЕО надається виключно підприємству, яке є резидентом, шляхом видачі сертифіката УЕО, статус якого визнається на всій митній території України.

Підприємству можуть бути видані такі види сертифіката УЕО:

- 1) на спрощення митних процедур;
- 2) щодо надійності і безпеки.

Підприємству також можуть бути видані одночасно сертифікати УЕО на спрощення митних процедур та щодо надійності і безпеки.

Для надання статусу УЕО до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної митної справи, підприємством подається:

- 1) заява про надання статусу уповноваженого економічного оператора;
- 2) згода на проведення органами доходів і зборів оцінки відомостей щодо відповідності критеріям для надання статусу уповноваженого економічного оператора;
- 3) анкета самооцінки щодо відповідності для надання статусу уповноваженого економічного оператора.

Підприємством можуть подаватися додаткові відомості, які зумовлені особливостями його

діяльності та видом сертифіката УЕО, який воно бажає отримати.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної митної справи, протягом 30 робочих днів з дати реєстрації документів, здійснюється їх попередній розгляд.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної митної справи визначає митниці, які залучатимуться до проведення оцінки відомостей щодо відповідності критеріям для надання статусу УЕО. При проведенні оцінки відомостей щодо відповідності критеріям для надання статусу УЕО органи доходів і зборів мають право:

- 1) запитувати та отримувати доступ до документів підприємства;
- 2) отримувати доступ до приміщень та майданчиків, що використовує підприємство;
- 3) отримувати доступ до інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, що використовує підприємство;
- 4) надсилати запити до державних органів, державних і недержавних установ, організацій і підприємств, в розпорядженні яких відповідно до вимог законодавства знаходяться або можуть знаходитись відомості, які потребують підтвердження;

5) використовувати при проведенні такої оцінки висновки або інші документи, надані спеціалістами або експертами.

Оцінка відомостей щодо відповідності критеріям для надання статусу УЕО проводиться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної митної справи, протягом 120 календарних днів з дати реєстрації документів.

У разі відповідності підприємства критеріям для надання статусу УЕО з урахуванням обраного виду сертифіката підприємству разом із повідомленням про результати проведеної оцінки. Сертифікат УЕО видається підприємству або надсилається за допомогою поштового зв'язку за його бажанням.

Сертифікат УЕО видається за результатами проведення оцінки відомостей щодо відповідності підприємства критеріям для надання статусу УЕО, які аналогічні нормам МК ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії для надання статусу УЕО відповідно до норм законопроекту № 4777 та МК ЄС

Законопроект № 4777 Пункт 6 статті 12. Статус УЕО	Митний кодекс ЄС Article 39 Granting of status
Для надання статусу УЕО застосовуються такі критерії:	The criteria for the granting of the status of authorised economic operator shall be the following:
1) дотримання положень законодавства України, в тому числі з питань державної митної справи;	a) the absence of any serious infringement or repeated infringements of customs legislation and taxation rules, including no record of serious criminal offences relating to the economic activity of the applicant;
2) задовільна система ведення комерційної та транспортної документації;	b) the demonstration by the applicant of a high level of control of his or her operations and of the flow of goods, by means of a system of managing commercial and, where appropriate, transport records, which allows appropriate customs controls;
3) платоспроможність;	c) financial solvency, which shall be deemed to be proven where the applicant has good financial standing, which enables him or her to fulfil his or her commitments, with due regard to the characteristics of the type of business activity concerned;
4) забезпечення практичних стандартів компетенції або професійної кваліфікації (тільки для сертифіката "на спрощення митних процедур");	(d) with regard to the authorisation referred to in point (a) of Article 38(2), practical standards of competence or professional qualifications directly related to the activity carried out;
5) дотримання стандартів надійності та безпеки (тільки для сертифіката "щодо надійності і безпеки").	(e) with regard to the authorisation referred to in point (b) of Article 38(2), appropriate security and safety standards, which shall be considered as fulfilled where the applicant demonstrates that he or she maintains appropriate measures to ensure the security and safety of the international supply chain including in the areas of physical integrity and access controls, logistical processes and handling of specific types of goods, personnel and identification of his or her business partners.

Джерело: [4; 9]

Сертифікат УЕО діє безстроково. У визначених МКУ випадках дія сертифіката УЕО може бути зупинена або сертифікат може бути анульований.

Після отримання статусу УЕО підприємство повинно дотримуватися критеріїв отримання статусу УЕО. Органами доходів і зборів здійснюється постійний моніторинг відповідності УЕО зазначеним критеріям.

Відповідно до законопроекту № 4777 митниця за місцезнаходженням УЕО здійснює моніторинг

його відповідності критеріям для надання статусу УЕО шляхом:

1) виконання заходів, передбачених частиною четвертою ст. 15 МКУ;

2) узагальнення, аналізу та оцінки відомостей, що стосуються діяльності УЕО, отриманих:

– при проведенні митних формальностей щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення УЕО згідно з МКУ;

– від інших державних органів, установ, організацій;

– від УЕО за результатами самостійного моніторингу;

– від підприємства за результатами заходів, вжитих ним для забезпечення відповідності критеріям для надання статусу УЕО після зупинення дії сертифіката відповідно до пункту 2 частини першої статті 17 МКУ;

– за письмовим запитом до УЕО щодо обставин, які можуть свідчити про невиконання ним критеріїв для надання статусу УЕО.

Правові наслідки моніторингу відповідності підприємства критеріям для надання статусу УЕО передбачають повторну оцінку відповідності підприємства критеріям для надання статусу УЕО та тимчасове зупинення дії сертифіката УЕО, що не суперечать нормативно-правовим актам ЄС.

Законопроектом № 4777 визначається, що сертифікат УЕО анулюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної митної справи, у таких випадках:

1) за заявою УЕО;

2) у разі, якщо за результатами повторної оцінки встановлено, що підприємство не відповідає критеріям для надання статусу УЕО;

3) у разі отримання згідно з МКУ відповідного подання митниці за місцезнаходженням підприємства або на підставі інформації, отриманої з будь-яких інших джерел.

Після анулювання сертифіката УЕО підприємство, якому було видано такий сертифікат, не може користуватися спеціальними спрощеннями, передбаченими статтею 13 МКУ.

Слід зазначити, що у спеціального додатку Е (Транзит) Кіотської конвенції [1] дано чітке визначення понять «уповноважений вантажоодержувач» (authorized consignee) та «уповноважений відправник вантажу» (authorized consignor):

– уповноважений вантажоодержувач – особа, яка уповноважена митними органами одержувати товари безпосередньо на своїх об'єктах без представлення цих товарів у митний орган призначення;

– уповноважений вантажовідправник – особа, уповноважена митними органами відправляти товари безпосередньо зі своїх об'єктів без пред'явлення цих товарів у митний орган відправлення.

Таким чином, з метою наближення вітчизняного митного законодавства до норм європейського, пропонується доповнити МКУ статтями 102¹ і 102² щодо надання суб'єктам ЗЕД статусу «уповноважений вантажоодержувач» та «уповноважений вантажовідправник». Зокрема, уповноваженому економічному оператору, якому видано дозвіл на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажоодержувач, пропонується надати можливість отримання на відповідному об'єкті (будівлі, споруді, відкритому або закритому майданчику чи іншому місці) товари, які переміщуються до такого об'єкта у митному режимі транзиту. Об'єкт УЕО, зазначений у дозволі на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажоодержувач, є місцем доставки.

Товари, доставлені до об'єкта УЕО, зазначеного у дозволі на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажоодержувач, повинні бути розвантажені і з моменту направлення митниці повідомлення про результати розвантаження товари набувають статусу таких, що зберігаються на складі тимчасового зберігання. Об'єкт УЕО, зазначений у дозволі на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажоодержувач, може використовуватися для розміщення товарів у митний режим митного складу. Товари, що поміщуються у митний режим митного складу на такому об'єкті, декларуються уповноваженим вантажоодержувачем. Зазначені пропозиції відповідають існуючим нормам МК ЄС, ДР ЄС та ІР ЄС.

Обов'язковою умовою надання дозволу на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажоодержувач є наявність в уповноваженого економічного оператора дозволу на користування спеціальним спрощенням загальна фінансова гарантія чи звільнення від гарантії.

Також пропонується доповнити статтю 102 статтею 102² «Уповноважений вантажовідправник», відповідно до якої УЕО, якому видано дозвіл на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажовідправник, може надаватись можливість декларувати та відправляти з відповідного об'єкта (будівлі, споруди, відкритого або закритого майданчика чи іншого місця) товари у митному режимі транзиту. До моменту декларування товарів, пред'явлених на об'єкті УЕО, зазначеного в дозволі на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажовідправник, такі товари повинні бути завантажені на транспортний засіб комерційного призначення із накладенням пломб спеціального типу у разі можливості їх застосування.

Об'єкт УЕО, зазначений у дозволі на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажовідправник, може використовуватися для розміщення товарів у митний режим митного складу. Товари, що поміщуються у митний режим митного складу на такому об'єкті, декларуються уповноваженим вантажовідправником. Зазначені пропозиції відповідають існуючим нормам МК ЄС,

ДР ЄС та ІР ЄС.

Відмітимо, обов'язковою умовою надання дозволу на користування спеціальним спрощенням уповноважений вантажовідправник є наявність в УЕО дозволу на користування спеціальним спрощенням самостійне накладення пломб спеціального типу та дозволу на користування спеціальним спрощенням загальна фінансова гарантія чи звільнення від гарантії.

Варто зазначити, що у законодавстві багатьох країн світу спостерігається тенденція щодо надання спрощень суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Одним з таких спрощень є використання спрощеної митної декларації. Крім того, в МК ЄС замінено «процедуру митного оформлення за місцем знаходження» (local clearance procedure) на дозвіл «запис в облікових реєстрах декларанта», відповідно до чого митні органи можуть за заявою дозволити особі подати митну декларацію, в тому числі спрощену декларацію, в формі внесення до звіту декларанта за умови, що відомості цієї декларації знаходяться в розпорядженні митних органів в електронній системі декларанта в той час, коли подається митна декларація в формі внесення в звіт декларанта.

Разом із спрощеною митною декларацією пропонується до органу доходів і зборів подавати лише рахунок або інший документ, який визначає вартість товару. Таким чином, законопроектом № 4777 пропонується внести зміни щодо можливості використання УЕО переваг спрощеної митної декларації (стаття 260¹). Спрощена митна декларація може використовуватися для декларування та випуску в заявлений митний режим товарів, декларантом яких є УЕО, якому надано дозвіл на користування спеціальним спрощенням процедура спрощеного декларування.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, норми «Глави 2. Уповноважений економічний оператор» законопроекту № 4777 відповідають концептуальним європейським нормам законодавства щодо функціонування УЕО, зокрема МК ЄС, ДР ЄС та ІР ЄС. Основними новаціями щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання інституту УЕО в Україні є:

– критерії для надання статусу УЕО приведені у відповідність до європейських; оцінка критеріїв відкоригована відповідно до виду сертифікату; визначено процедуру оцінки та моніторингу; закріплено випадки здійснення переоцінки, зупинення дії та анулювання сертифікатів УЕО;

– передбачено спрощення митних формальностей, які є ідентичними спрощенням у ЄС та приведено їх у відповідність до виду сертифіката (уповноважений вантажовідправник; уповноважений вантажоодержувач; митне оформлення за місцезнаходженням; процедура спрощеного декларування; зниження гарантійної суми при застосуванні загальної фінансової гарантії);

– запроваджується обов'язкове подання до митниці короткої ввізної декларації (містить інформацію необхідну для проведення аналізу ризиків до перетину товарами митного кордону України);

– передбачено застосування «принципу мовчазної згоди»;

– запроваджується обов'язковий облік усіх підприємств (у тому числі нерезидентів), які здійснюють операції, що регулюються митним законодавством;

– пропонується нова для України форма митного контролю (пост-митний контроль).

В подальшому необхідно розробити форму короткої ввізної декларації, вітчизняну програму УЕО та ряд інших підзаконних актів щодо функціонування інституту УЕО відповідно до норм законодавства ЄС.

Бібліографічний список

1. The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures / World Customs Organization [Electronic resource]. – Available at : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx.

2. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade / World Customs Organization, 2015 [Electronic resource]. – Available at : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx.

3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI // База даних «Законодавство України» ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

4. Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощень митних формальностей) : проект Закону України [прийнято на засіданні Кабінету Міністрів України від 06.04.2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320.

5. Бережнюк І.Г. «Поправки безпеки» до Митного кодексу ЄС: досвід полегшення торгівлі без загроз для зовнішньої безпеки держави / Бережнюк І.Г., Несторишен І.В., Очерет А.Ю. // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2015. – № 28. – С. 20-29.

6. Nestoryshen, I. and Turzhanskyi, V. (2016), "Conceptualization institute of Authorized Economic Operators: international experience and prospects of its implementation in the customs legislation of Ukraine", Customs Scientific Journal CUSTOMS, Volume 6, Number 1, pp. 41-57, available at: <http://www.cjournals.eu/ojs/index.php/customs/article/view/548/578>.

7. Паламарчук Т. Уповноважені економічні оператори: хто вони і навіщо потрібні / Т. Паламарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/4/587604>.
8. Прус Л.Р. Проблеми практичної реалізації інституту уповноважених економічних операторів в Україні / Л.Р. Прус // Митна безпека. – 2012. – № 1–2. – С. 19-24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/13001/%C>.
9. Regulation (EU) No 952/2013 Of The European Parliament And Of The Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code [Electronic resource]. – Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0952>.
10. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015 [Electronic resource]. - Available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2015.343.01.0001.01.ENG.
11. Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 of 24 November 2015 [Electronic resource]. - Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015R2447>.
12. Authorised Economic Operators [Guidelines, Approved by the CCC-GEN (AEO subsection) on 11 March 2016] [Electronic resource]. - Available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/customs/policy_issues/customs_security/aeo_guidelines_en.pdf.
13. Compendium of AEO programmes, 2016 [Electronic resource]. - Available at: [http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/aeo-compendium-en--2016-\(1\).pdf](http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/aeo-compendium-en--2016-(1).pdf).

References

1. World Customs Organization (2008), The International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs procedures, available at: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new.aspx (access date May 25, 2017).
2. World Customs Organization (2015), SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade, available at: http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx (access date May 22, 2017).
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), *Mytnyi kodeks Ukrainy* [Customs Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 13.03.2012 no. 4495-VI, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (access date May 22, 2017).
4. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016), *Pro vnesennia zmin do Mytnoho kodeksu Ukrainy (shchodo upovnovazhenoho ekonomichnoho operatora ta sproshchen mytnykh formalnostei)* [On amendments to the Customs Code of Ukraine (concerning the authorized economic operator and simplified customs formalities)], Postanova KМУ dated 06.04.2016, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320 (access date May 23, 2017).
5. Berezniuk, I.H., Nestoryshen, I.V. and Ocheret A.Yu. (2016), "Security Amendment" to the Customs Code EU experience to facilitate trade without external threats to the security of the state", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 28, pp. 20-29.
6. Nestoryshen, I. and Turzhanskyi, V. (2016), "Conceptualization institute of Authorized Economic Operators: international experience and prospects of its implementation in the customs legislation of Ukraine", *Customs Scientific Journal CUSTOMS*, Vol. 6, no. 1, pp. 41-57, available at: <http://www.ccjournals.eu/ojs/index.php/customs/article/view/548/578> (access date May 25, 2017).
7. Palamarchuk, T. (2016), "Authorised economic operators: who are they and why", available at: <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/4/587604/> (access date May 25, 2017).
8. Prus, L.R. (2012), "The problems of practical realization of the institute of authorized economic operators in Ukraine", *Mytna bezpeka*, no. 1-2, pp. 19-24, available at: http://dndims.com/upload/files/custom_security_1-2_2012.pdf (access date May 12, 2017).
9. Regulation (EU) No 952/2013 Of The European Parliament And Of The Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code, available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013R0952> (access date May 25, 2017).
10. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015, available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2015.343.01.0001.01.ENG (access date May 25, 2017).
11. Commission Implementing Regulation (EU) 2015/2447 of 24 November 2015, available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015R2447> (access date May 25, 2017).
12. Authorised Economic Operators [Guidelines, Approved by the CCC-GEN (AEO subsection) on 11 March 2016], available at: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/policy_issues/customs_security/aeo_guidelines_en.pdf (access date May 25, 2017).
13. Compendium of AEO programmes, 2016, available at: <http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe->

package/aeo-compendium-en-2016-(1).pdf (access date May 25, 2017).

Туржанський В.А., Хома Д.М. НОВАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ УПОВНОВАЖЕНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА В УКРАЇНІ

Мета – дослідження особливостей функціонування інституту УЕО відповідно до норм європейського митного законодавства та можливості його імплементації в Україні.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання: методи логічного аналізу, синтезу, індукції і дедукції (при узагальненні нормативно правового регулювання інституту УЕО в ЄС); абстрактно-логічний метод (при здійсненні порівняльного аналізу функціонування УЕО відповідно до норм європейського законодавства та його імплементації у вітчизняне; узагальненні нормативно-правових положень, встановленні причинно-наслідкових зв'язків і формуванні висновків та пропозицій щодо функціонування інституту УЕО в Україні).

Результати. Здійснено порівняльний аналіз митного законодавства ЄС з питань функціонування уповноважених економічних операторів та проекту Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)». Визначено новації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання інституту уповноваженого економічного оператора в Україні.

Наукова новизна полягає у розробці пропозицій до проекту Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо уповноваженого економічного оператора та спрощення митних формальностей)» та надання пропозицій щодо розробки проектів нормативно-правових актів щодо імплементації європейського досвіду функціонування інституту УЕО в Україні.

Практична значущість. Отримані наукові результати мають теоретико-прикладне значення для розвитку державної митної справи в Україні та в подальшому сприятимуть удосконаленню законодавства і практики його застосування щодо функціонування інституту УЕО в Україні.

Ключові слова: уповноважений економічний оператор, Митний кодекс ЄС, Регламент ЄС 2015/2446, Регламент ЄС 2015/2447, Митний кодекс України.

Turzhanyskiy V.A., Khoma D.M. NOVATION ON IMPROVING NORMATIVE LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF THE AUTHORIZED ECONOMIC OPERATOR IN UKRAINE

Purpose is research of features of functioning of institute of AEO under right the European customs legislation and possibility of his introduction in Ukraine.

Methodology of research. In the process of research both scientific and specific methods of cognition were used: methods of logic analysis, synthesis, induction and deduction (at generalized normatively legal adjusting of institute of AEO in EU); abstractly logical method (during realization of comparative analysis of functioning of AEO under right the European legislation and his introduction in home; generalization of normatively-legal positions, establishing reason-consequence connections and forming of conclusions and suggestions in relation to functioning of institute of AEO in Ukraine).

Findings. The comparative analysis of customs legislation of EU is carried out on questions functioning of the authorized economic operators and project of Law of Ukraine "About making alteration in the Custom code of Ukraine (in relation to the authorized economic operator and simplification of custom formalities)". Innovations are certain in relation to perfection of the normatively-legal adjusting of institute of the authorized economic operator in Ukraine.

Originality consists in development of suggestions to the project of Law of Ukraine "About making alteration to the Custom code of Ukraine (in relation to the authorized economic operator and simplification of custom formalities)" and grant of suggestions in relation to development of projects of normatively-legal acts in relation to introduction of European experience of functioning of institute of AEO in Ukraine.

Practical value. Got scientific results have the theoretical-applied value for development of state custom affair in Ukraine and in future will assist the improvement of legislation and practice of his application in relation to functioning of institute of AEO in Ukraine.

Key words: an economic operator, Custom code of EU, Regulation of EU 2015/2446, Regulation of EU 2015/2447, Custom code of Ukraine.

Туржанский В.А., Хома Д.М. НОВАЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА УПОЛНОМОЧЕННОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОПЕРАТОРА В УКРАИНЕ

Цель – исследование особенностей функционирования института УЭО в соответствии с нормами европейского таможенного законодательства и возможности его имплементации в Украине.

Методика исследования. В процессе исследования применялись как общенаучные, так и специфические, методы познания: методы логического анализа, синтеза, индукции и дедукции (при обобщенные нормативно правовой регуляции института УЭО в ЕС); абстрактно логический метод (при осуществлении сравнительного анализа функционирования УЭО в соответствии с нормами европейского законодательства и его имплементации в отечественное; обобщении нормативно правовых положений, установлении причинно-следственных связей и формировании выводов и предложений относительно функционирования института УЭО в Украине).

Результаты. Осуществлен сравнительный анализ таможенного законодательства ЕС по вопросам функционирования уполномоченных экономических операторов и проекта Закона Украины «О внесении изменений в Таможенный кодекс Украины (относительно уполномоченного экономического оператора и упрощения таможенных формальностей)». Определены новации относительно совершенствования нормативно правового регуляция института уполномоченного экономического оператора в Украине.

Научная новизна заключается в разработке предложений к проекту Закона Украины «О внесении изменений в Таможенный кодекс Украины (относительно уполномоченного экономического оператора и

упрощения таможенных формальностей)» и предоставление предложений относительно разработки проектов нормативно правовых актов относительно имплементации европейского опыта функционирования института УЕО в Украине.

Практическая значимость. Полученные научные результаты имеют теоретико-прикладное значение для развития государственного таможенного дела в Украине и в дальнейшем будут способствовать усовершенствованию законодательства и практики его приложения относительно функционировании института УЭО в Украине.

Ключевые слова: уполномоченный экономический оператор, Таможенный кодекс ЕС, Регламент ЕС 2015/2446, Регламент ЕС 2015/2447, Таможенный кодекс Украины.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 331.101.3:658

*Гривківська О.В.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри
економіки, обліку та аудиту,
ПВНЗ «Європейський університет» (м. Київ),
Сахно А.А.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
Вінницький фінансово-економічний університет*

МОТИВАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОТИВАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економіки характеризується необхідністю використання нових підходів до оцінювання ефективності економічної діяльності підприємств. Оцінювання за допомогою таких традиційних показників, як конкурентоспроможність, продуктивність, фінансовий стан є достатньо дієвим засобом аналізування, який, однак, не може повноцінно відповісти на питання необхідності тривалості життєвого циклу підприємства, що формує концепцію вибору видів економічної діяльності, визначає позицію серед аналогічних суб'єктів господарювання, залежить від здатності підприємця використати інституційний ресурс функціонування та орієнтується на політику держави щодо наслідків дерегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблем мотивації є важливою задачею багатьох вчених, що поєднують дослідження економічних та психологічних аспектів поведінки суб'єкта діяльності. Враховуючи значний досвід вивчення цієї проблематики, можна окремо виділити розробки А. Маслоу, лауреатів Нобелівської премії з економіки 2016 року О. Гарта та Б. Гольмстрьома, Гері С. Беккера, Х. Лейбенштейна, Р. Д'Авені, Манфреда Бруна. Разом з тим, невирішеною задачею є можливість виявлення мотивації економічної діяльності у мотивації підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування мотивації у контексті мотивації підприємства та мотивації економічної діяльності, а також оцінювання мотивації підприємництва та мотивації держави у формуванні конкурентного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація в умовах посилення конкуренції шляхом розвитку гіперконкуренції може розглядатися як мотивація людини (найманого працівника або підприємця), мотивація держави, мотивація підприємства та мотивація економічної діяльності підприємства. Для кожного з наведених суб'єктів мотивування, поняття «мотивація» має свої особливості щодо характеристики їх потреб.

Найбільш зрозумілим є визначення мотивації, як мотивація людини, оскільки у цьому випадку мова йде про потреби фізичної особи, які можна виміряти обсягом матеріальної винагороди або/та межею кар'єрних перспектив зростання. Як наслідок, процесу мотивації персоналу приділяється значна увага у сучасному менеджменті, де мотивація розглядається у вигляді рушійної сили, що пов'язана з психологічними аспектами поведінки людини.

Достатньо побудувати ієрархії потреб за прикладом А. Маслоу з метою визначення таким чином потреб та амбіцій працівників залежно від їх психологічного сприйняття середовища, у якому вони працюють. Ці ієрархії представляють собою рівні потреб, оскільки, по-перше, людина ніколи не буває задоволеною, хіба відносно або частково, по-друге – потреби, організовані у вигляді ієрархій або ступеня домінування [1, с. 51].

Мотивація людини визначається як її сутністю, так і оточуючим середовищем, яке змушує робити вибір з багатьох альтернатив, приймати щоденно рішення та діяти. У такому випадку мотивацію людини необхідно оцінювати не тільки через психологічні чинники, а й поведінку, причому Гері С. Беккер [2] виокремлює економічний підхід, що дозволяє використовувати показники економічного впливу (мотиватори) у вигляді отримання багатства, задоволення звичок, дискримінаційні дії, політичні рішення, управління економікою родини тощо.

Однак, правильна мотивація найманого працівника є хоча і важливим чинником впливу на ефективність діяльності підприємства, проте у сучасних умовах недостатньою для забезпечення розвитку підприємства. У цьому контексті мотивація підприємця є важливим доповненням мотивації

економічної діяльності підприємства, оскільки пов'язана з мотивацією підприємницької діяльності, яка об'єднує у процесі економічних відносин поєднання факторів виробництва для досягнення результату діяльності суб'єкта. Як наслідок, мотивація підприємця повинна розглядатися з точки зору інституційного значення підприємництва як основи впливу приватної форми власності на розвиток національної економіки.

Враховуючи особливості розвитку сучасної економіки, мотивація підприємця є проявом мотивації підприємництва та проявляється у двох аспектах – по-перше, як мотивація людини (найманого працівника), по-друге, як мотивація підприємства. Останнє є особливо важливим, оскільки дозволяє оцінювати потреби підприємця, виходячи із відповідальності власника та обмеженості власністю, що йому належить.

Ототожнення мотивації підприємства та мотивації підприємця можливе через визначальну роль головного принципу функціонування ринкової економіки – досягнення та забезпечення ефективного розвитку економіки за умов виконання державою зобов'язань та покращення соціального становища населення (рис. 1).

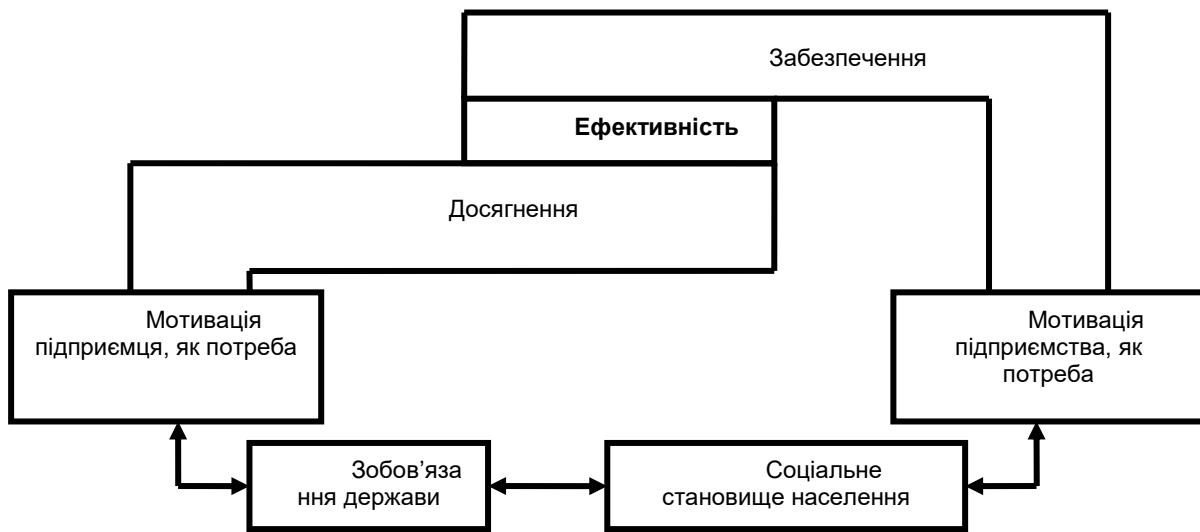

Рис. 1. Ефективність у мотивації підприємця та підприємства

Джерело: розробка авторів

Мотиваційна ефективність є найголовнішим елементом Х-ефективності, причому згідно досліджень Х. Лейбенстайна, крім внутрішньозаводської та зовнішньої мотиваційної ефективності, виокремлюється ефективність неринкових ресурсів [3].

Підприємець, як власник, мотивований на виконання повноважень з забезпечення досягнення ефективності підприємства через оцінювання рівня виконання контракту найманими працівниками. Це впливає із неможливості побудови досконалого контракту [4], який зможе пояснити усі випадки взаємовідносин на підприємстві. Як наслідок, підприємець формує мотивацію підприємця через вплив на мотивацію найманого працівника, де визначальною потребою є максимальне виконання формалізованого контракту.

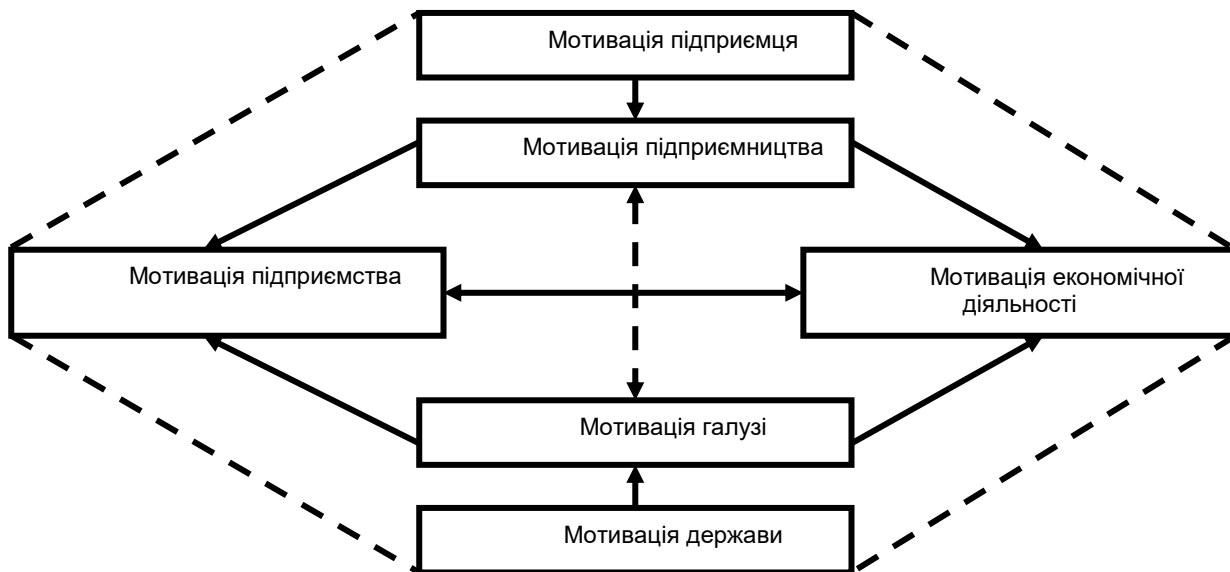
Крім того, згідно досліджень Б. Гольмстрьома, для працівника важливою є не стільки поточна мотивація, скільки мотиваційний потенціал підприємства, що має у автора назву «динамічні стимули» [5]. У цьому випадку, мотивація найманого працівника формується в залежності від обсягу мотиваційного ресурсу, що має підприємство: можливість зробити позитивну ділову репутацію, підвищення шансів знайти більш привабливу роботу.

Слід врахувати, що підприємство в умовах розвитку продуктивних сил та виробничих відносин виступає як найбільш ефективний мотиватор, а тому може розглядатися з точки зору виконання соціальної та екологічної місії. Праця на підприємстві – це можливість не тільки звичайного заробітку, а й перспектив розвитку та просування з метою знаходження максимального рівня задоволення потреб у суспільному житті. Відповідно і саме підприємство може вимірювати власну ефективність відносно задоволення ним потреб як найманих працівників, так і по відношенню до інших суб'єктів господарювання.

Таким чином, мотивація підприємства та мотивація економічної діяльності підприємств можуть розглядатися як результат реалізації потреб підприємницького середовища, виходячи з принципів ефективного функціонування в умовах посилення конкурентної боротьби. Гіперконкуренція формує мотивацію економічної діяльності підприємств через систему нестабільних переваг, де важливими інструментами є не тільки розвиток, а й руйнування підприємств. Вона розглядається через тенденції

посилення конкуренції та використання агресивної наступальної стратегії, положення якої наведені у працях Р. Д'Авені [6] та професора Базельського університету Манфреда Бруна [7].

Враховуючи особливості побудови ієрархії потреб А. Маслоу, мотивація підприємства та мотивація економічної діяльності є основою трикутників до мотивації підприємця та мотивації держави (рис. 2).

Рис. 2. Мотивація підприємства та мотивація економічної діяльності у формуванні мотивації «підприємець - держава»

Джерело: розробка авторів

Зв'язок між мотивацією підприємства та мотивацією економічної діяльності показує взаємне доповнення цих понять у контексті мотивації підприємництва як вільного вибору діяльності та мотивації держави, як регулятора розвитку видів діяльності через мотивування важливих галузей.

Мотивація держави проявляється у формуванні наступних потреб:

- використання державної форми власності як чинника участі держави у ринкових процесах;
- здійснення регуляторної діяльності шляхом формування нормативно-правової бази.

Напрацьований досвід переконливо свідчить, що підприємство у приватному володінні працює набагато краще, ніж у державному. Виходячи з цього, мотивація держави пов'язана з потребами природних монополій, як утворень, від яких залежить безпека населення та самої держави, та потребами розвитку підприємств, їх діяльності у контексті приватизаційних процесів.

Враховуючи, що мотивація підприємств та мотивація економічної діяльності в умовах гіперконкуренції розглядається виходячи з формування повної дерегуляції відносин, то у такому випадку постає питання про роль держави у даній системі. Держава мотивується через мотивацію тих галузей, що дозволяють забезпечити види діяльності, які не потребують державного втручання.

Нормативно-правова база є основним чинником, що дозволяє розглядати мотивацію держави, як особливу потребу формування видів економічної діяльності через регуляторний механізм. Таким чином, держава не може мотивуватися, виходячи тільки з умов гіперконкуренції шляхом сприяння тим галузям, підприємства яких вимагають дерегуляції. Формуючи нормативно-правові документи, держава повинна, крім власної мотивації, шляхом регулювання, забезпечувати мотивацію усіх галузей, підприємств, видів економічної діяльності, що складають національну економіку. Крім того, держава мотивує міжгалузеві зв'язки, що дозволяє оцінювати мотивацію підприємств через приналежність виду економічної діяльності до певної сфери відносин.

Економічну діяльність підприємство здійснює, виходячи з Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010), де конкретизація відбувається у послідовності: секція – розділ – група – клас [8]. На основі назв кожної з наведених складових можна робити висновок про приналежність до галузей національної економіки.

Наявність Класифікації видів економічної діяльності, з одного боку, дозволяє систематизувати види діяльності суб'єктів господарювання та визначити з точки зору європейської практики напрями ефективного розвитку підприємницьких структур, з іншого, – розмиває межі між видами економічної діяльності, що відносяться до тих чи інших галузей, що призводить до необхідності уточнень відносно особливостей діяльності підприємства. Наприклад, до діяльності у машинобудуванні згідно КВЕД-2010 відносяться 5 розділів:

- 26. Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції.
- 27. Виробництво електричного устаткування.
- 28. Виробництво машин і устаткування, не введені в інші угруповання.
- 29. Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів.
- 30. Виробництво інших транспортних засобів.

Однак, враховуючи особливості формування вітчизняного машинобудування з часів адміністративно-планової економіки до періоду виникнення умов розвитку гіперконкуренції, деякі машинобудівні підприємства здійснюють основну діяльність, що відноситься до інших розділів КВЕД-2010. Такою діяльністю, як правило, є 25. Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування.

В умовах постійної трансформації вітчизняної економіки подібне явище є природним та таким, що посилює мотивацію економічної діяльності машинобудівних підприємств. Розвиток ефективних інноваційних технологій сприяє, шляхом мотивування існуючої економічної діяльності, переходу на той вид, що дозволяє збільшувати дохід від реалізації продукції незалежно від складності виробництва: машина, окремий механізм чи металевий виріб.

Для іншого випадку, коли підприємство втрачає мотивацію щодо виробництва машинобудівної продукції, то перехід на виробництво металевих виробів дозволяє зберегти мотивацію економічної діяльності цим видом. Як наслідок, спостерігається вмотивованість підприємства до життя шляхом подальшого здійснення економічної діяльності через певне спрощення.

Мотивація економічної діяльності підприємства здійснюється завдяки виду діяльності, що є основним. Таким чином, мотивація основного виду діяльності є головною умовою мотивації підприємства. Крім того, підприємство здійснює види економічної діяльності, що не є для нього основними, однак які також впливають на мотивацію підприємства.

На прикладі машинобудівних підприємств можна прослідкувати значення мотивації основного виду економічної діяльності (відносно розділів 26-30):

- основний вид економічної діяльності, що включається у розділи 26-30;
- основний вид економічної діяльності, що не включається у розділи 26-30, однак пов'язаний із видами виробничої діяльності інших галузей, або з високотехнологічними послугами (металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, виробництво іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування, діяльність у сфері інформації та телекомунікації, наукова та технічна діяльність тощо);
- основний вид економічної діяльності, що не включається у розділи 26-30, причому у КВЕД-2010 визначається, як «Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна».

Мотивація машинобудівних підприємств істотна, якщо їх основна економічна діяльність пов'язана із видами, що характеризуються як машинобудівні. У цьому випадку, неосновні види економічної діяльності, що не відносяться до машинобудування, посилюють мотивацію як виду економічної діяльності, так і самого підприємства. Такі підприємства підвищують також мотивацію ефективності середовища функціонування у машинобудуванні та промисловості загалом.

Якщо машинобудівні підприємства мотивовані основною діяльністю з надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна, то у такому випадку спостерігається мотивація руйнування підприємства через перехід до реалізації потреб цього виду економічної діяльності. В основному мотивація руйнування підприємств є результатом поступової втрати не тільки галузевого призначення підприємства, а й можливостей використати його потенціал для виробничої діяльності.

У даному випадку, мотивація руйнування через вираження її видом економічної діяльності з надання в оренду й експлуатації власного чи орендованого нерухомого майна, поділяється на мотивацію повного руйнування, коли підприємство здійснює виключно цю діяльність, а тому подальшою перспективою є ліквідація підприємства, та мотивацію керованого руйнування. Мотивація керованого руйнування також проявляється мотивацією видом економічної діяльності з надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна, коли основний вид відноситься до вказаного розділу, однак не основні види діяльності можуть класифікуватися як діяльність у машинобудуванні (розділи 26-30 КВЕД-2010).

Керованість є процесом формування мотивації руйнування підприємств, однак на відміну від мотивації повного руйнування, у цьому випадку, спостерігається спрямованість не на ліквідацію підприємства (перетворення підприємства на ресурс), а на продовження його існування (функціонування). Вид економічної діяльності «Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна» для машинобудівних підприємств може виступати чинником посилення їх мотивації, якщо він не є основним. Такими підприємствами є ті, що були побудовані за часів адміністративно-планової економіки, однак зуміли в умовах ринку знайти своє місце та позбутися ризику мотивації руйнування, а тому віддача в оренду частини майна, що вже не використовується є повністю обґрунтованим рішенням.

Висновки з проведеного дослідження. Діяльність сучасних підприємств повинна розглядатися у контексті мотивації через мотивацію підприємства та мотивацію його економічної діяльності. Ці поняття дозволяють робити вичерпну оцінку потреб підприємств у середовищі функціонування, виходячи з особливостей виду економічної діяльності. Мотивація підприємництва дозволяє визначати потреби та вплив видів економічної діяльності, а мотивація держави полягає у використанні інструментів регулювання та дерегуляції для створення умов мотивації підприємств через стратегію гіперконкуренції.

Подальші дослідження повинні стосуватися мотивації одного виду іншим видом економічної діяльності. Для цього найкраще використовувати особливості методу аналізу середовища функціонування (АСФ), оскільки він дозволяє оцінювати позиції підприємств як по відношенню до граничної складової (лінії ефективності), так і інших суб'єктів господарювання середовища функціонування.

Бібліографічний список

1. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – С.-Пб. : Питер, 2008. – 352 с.
2. Беккер Гэри С. Человеческое поведение: экономический подход / Гэри С. Беккер; [пер. с англ.]. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 671 с.
3. Leibenstein H. Allocative Efficiency and X-Efficiency / H. Leibenstein // *The American Economic Review*. – 1966. – no. 56. – Pp. 392-415.
4. Holmström B.R. Moral Hazard and Observability / B.R. Holmström // *Bell Journal of Economics*. - 1979. – no. 10(1). – Pp. 74-91.
5. Holmström B.R. Managerial Incentive Problems: A Dynamic Perspective / B.R. Holmström // *Review of Economic Studies*. - Jan. 1999. – no. 66(1). – Pp. 169-182.
6. Aveni R. Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering / R. Aveni. – New York : The Free Press, 1994. –57 p.
7. Брун Манфред Гиперконкуренция: характерные особенности, движущие силы и управление / Манфред Брун // Менеджмент и маркетинг. – 1998. – № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/20_3_98.htm.
8. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ubc.ua/Links/codes_ua2.html.

References

1. Maslou, A. (2008), *Motivatsiia i lichnost* [Motivation and personality], Piter, Saint Peterburg, Russia, 352 p.
2. Bekker, Geri S. (2003), *Chelovecheskoe povedenie: ekonomicheskii podkhod* [Human behavior: an economic approach], GU VShE, Moscow, Russia, 671 p.
3. Leibenstein, H. (1966), "Allocative Efficiency and X-Efficiency", *The American Economic Review*, no. 56, pp. 392-415.
4. Holmström, B.R. (1979), "Moral Hazard and Observability", *Bell Journal of Economics*, no. 10(1), pp. 74-91.
5. Holmström, B.R. (1999), "Managerial Incentive Problems: A Dynamic Perspective", *Review of Economic Studies*, no. 66(1), pp.169-182.
6. Aveni, R. (1994), *Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering*, The Free Press, New York, USA, 57 p.
7. Brun, Manfred (1998), "Hypercompetition: characteristics, driving forces and management", *Menedzhment i marketing*, no. 3, available at: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/20_3_98.htm (access date April 15, 2017).
8. *Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy. Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti. DK 009:2010* [National qualifier Ukraine. Classification of economic activities. DK 009: 2010], available at: http://ubc.ua/Links/codes_ua2.html (access date April 15, 2017).

Гривківська О.В., Сахно А.А. МОТИВАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОТИВАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Мета - теоретичне обґрунтування мотивації у контексті мотивації підприємства та мотивації економічної діяльності, а також оцінювання мотивації підприємництва та мотивації держави у формуванні конкурентного середовища.

Методика дослідження. В процесі дослідження були використані такі методи: наукового обґрунтування – при встановленні значення мотивації з точки зору психології та використання у економіці; порівняння - у контексті мотивації підприємства та мотивації економічної діяльності; графічний – для інтерпретації основних категорій, що формують мотивацію підприємства.

Результати. Доведено, що діяльність сучасних підприємств повинна розглядатися у контексті мотивації через мотивацію підприємства та мотивацію його економічної діяльності. Встановлено, що наведені поняття дозволяють зробити вичерпну оцінку потреб підприємств у середовищі функціонування, виходячи з особливостей

виду економічної діяльності. Обґрунтовано, що мотивація підприємництва дозволяє визначати потреби та вплив видів економічної діяльності, а мотивація держави полягає у використанні інструментів регулювання та дерегуляції для створення умов мотивації підприємств через стратегію гіперконкуренції.

Визначено, що подальші дослідження повинні стосуватися мотивації одного виду іншим видом економічної діяльності. Для цього найкраще використовувати особливості методу аналізу середовища функціонування, оскільки він дозволяє оцінювати позиції підприємств як по відношенню до граничної складової (лінії ефективності), так і інших суб'єктів господарювання середовища функціонування.

Наукова новизна. Виявлено, що використовуючи підходи ефективності діяльності підприємств, суб'єкти господарювання можуть оцінюватися не тільки з точки зору фінансового стану, конкурентоспроможності та продуктивності, а й мотивації їх економічної діяльності.

Практична значущість. Викладені у статті розробки можуть використовуватися для визначення найбільш привабливих (мотивуючих) видів економічної діяльності як у межах національної економіки, так і окремого регіону.

Ключові слова: мотивація, підприємство, економічна діяльність, підприємництво, найманий працівник, гіперконкуренція.

Hryvkiivska O.V., Sakhno A.A. MOTIVATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN MOTIVATION ENTERPRISES

Purpose is a theoretical study of motivation in the context of enterprise motivation and motivation of economic activity, as well as evaluating business motivation and motivation of the state in a competitive environment.

Methodology of research. In the process of research, the following methods were used: scientific substantiation - in determining the value of motivation from the point of view of psychology and use in the economy; the comparison - in the context of enterprise motivation and motivation of economic activity; graphic – for interpretation of the main categories that form the motivation business.

Findings. Business enterprises today must be viewed in the context of motivation through incentives company, and the motivation of its economic activity. These concepts allow to make a comprehensive assessment of the needs of enterprises functioning in an environment based on the characteristics of economic activity. It is substantiated that entrepreneurship motivation can determine business needs and the impact of economic activities, and motivation of the state is to use the tools of regulation and deregulation to create conditions for enterprises through motivation strategy hypercompetition.

It is determined that further research should relate to the motivation of one type for another type of economic activity. To do this, use the best features of the analytic environment operation, because it allows companies to assess the position as against the marginal component (Line performance), and other entities functioning environment.

Originality. Found that using approaches the efficiency of enterprises, entities may be measured not only in terms of financial condition, competitiveness and productivity, but also the motivation of economic activity.

Practical value. Stated in the article design can be used to identify the most attractive (motivating) as economic activities within the national economy, and particular region.

Key words: motivation, enterprise, economic activity, entrepreneurship, employee, hypercompetition.

Гривковская О.В., Сахно А.А. МОТИВАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В МОТИВАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель - теоретическое обоснование мотивации в контексте мотивации предприятия и мотивации экономической деятельности, а также оценки мотивации предпринимательства и мотивации государства в формировании конкурентной среды.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы такие методы: научного обоснования – при установлении значения мотивации с точки зрения психологии и использования в экономике; сравнения - в контексте мотивации предприятия и мотивации экономической деятельности; графический – для интерпретации основных категорий, формирующих мотивацию предприятия.

Результаты. Доказано, что деятельность современных предприятий должна рассматриваться в контексте мотивации через мотивацию предприятия, и мотивацию экономической деятельности. Установлено, что приведенные понятия дают исчерпывающую оценку потребностей предприятий в среде функционирования, исходя из особенностей вида экономической деятельности. Обоснованно, что мотивация предпринимательства позволяет определять потребности и влияние видов экономической деятельности, а мотивация государства заключается в использовании инструментов регулирования и дерегулирования для создания условий мотивации предприятий через стратегию гиперконкуренции.

Определено, что дальнейшие исследования должны касаться мотивации одного вида другим видом экономической деятельности. Для этого лучше всего использовать особенности метода анализа среды функционирования, поскольку он позволяет оценивать позиции предприятий как по отношению до граничной составляющей (линии эффективности), так и других субъектов деятельности в среде функционирования.

Научная новизна. Виявлено, что используя подходы эффективности деятельности предприятий, предприятия могут оцениваться не только с точки зрения финансового состояния, конкурентоспособности и производительности, но и мотивации их экономической деятельности.

Практическая значимость. Изложенные в статье разработки могут использоваться для определения наиболее привлекательных (мотивирующих) видов экономической деятельности как в рамках национальной экономики, так и отдельного региона.

Ключевые слова: мотивация, предприятие, экономическая деятельность, предпринимательство, наемный работник, гиперконкуренция.

УДК 631.162

*Свиноус І.В.,
д-р екон. наук, професор,
Гаврик О.Ю.,
канд. екон. наук, асистент кафедри обліку і оподаткування,
Хомяк Н.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ОСНОВИ ТАКТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Мета системи управління та планування витратами буде досягнута за умови, що управлінські рішення, які приймаються щодо менеджменту бізнес-процесів підприємства забезпечать його прибутковість та формування нових конкурентних переваг. Досягнення зазначеної мети значною мірою залежить від організації процесу управління витратами, кваліфікації персоналу менеджерів та рівня забезпечення їхньої діяльності необхідною інформацією. На наше переконання, забезпечення ефективності птахівничих підприємств передбачає застосування сучасних, адаптованих до вітчизняних умов господарювання, інструментів і методів управління та планування витратами, які певною мірою логічно узгоджені із застосовуваними системами обліку та аналізу витрат, одним із яких є бюджетування.

Постановка завдання. Питання теоретичних та практичних основ бюджетного планування досліджували вітчизняні і зарубіжні науковці: Ф.Ф. Бутинець, С. Ковтун, Л.В. Нападівська, Р. Хизрич, М. Пітерс, В.Є. Хруцький, Л.А. Швайка та інші. Однак мінливість зовнішнього середовища та посилення кризових явищ актуалізує сучасні підходи до проблем дослідження діагностики зовнішнього середовища підприємств і забезпечення їх економічної стійкості в короткостроковій та середньостроковій перспективі.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування системи бюджетування на птахівничих підприємствах як складової тактичного планування господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетування забезпечує можливість складання, коригування, контролю й оцінки виконання виробничих планів. Виходячи з цього, бюджет підприємства – це фінансовий план на майбутню перспективу, виражений в конкретних цифрах і показниках, необхідних для досягнення поставлених цілей. У той же час кошторис або бюджет підприємства для цілей управлінського обліку – це план або кошторис конкретного виробничого процесу певного виду продукції, що забезпечують можливість максимально оптимізувати здійснювані витрати на виробництво за допомогою розрахованих показників і норм, а в разі відхилень від них - виявити причини таких відхилень і розробити заходи щодо забезпечення відповідності результатів планових показників або переглянути складений кошторис, якщо його виконання нереально в даних умовах виробництва [1].

При складанні бюджету виробництва важливо визначити оптимальний запас готової продукції на кінець планованого періоду. Вагомість прийняття управлінського рішення щодо організації виробництва полягає у необхідності одночасного забезпечення ритмічного випуску продукції й ефективності обігу грошових активів.

Поряд із цим у бюджеті виробництва доцільно представити і вартісну оцінку з урахуванням вибору варіанта цінової політики та визначення загальної вартісної оцінки всього обсягу.

При складанні бюджету виробництва фахівці виробничого відділу мають враховувати певні моменти: розроблений бюджет виробництва повинен максимальною мірою задовольняти ринковий попит з урахуванням наявних обмежень за ресурсами; незавершене виробництво (у птахівництві до незавершеного виробництва відносять витрати на інкубацію яєць; кількість продукції, яку потрібно виробити в кожен період часу (основна, побічна, супутня); необхідний рівень матеріально-виробничих запасів з урахуванням терміну зберігання; потреба у виробничих ресурсах в кожен період часу [2].

При складанні даного бюджету аналізують отримані розрахункові показники й оцінюють короткострокові плани виробництва продукції.

Бюджети виробництва складаються для всіх виробничих підрозділів. Для сортувального цеху він формується на основі бюджетного завдання виробництва яєць і бюджету виробництва з урахуванням залишку на початок і кінець місяця. Аналогічним чином формується бюджет виробництва в розрізі етапів технологічного процесу виробництва інкубаційних яєць.

Основним допоміжним виробництвом є цех з виробництва кормів. На основі планів виробництва і бюджетного завдання основних цехів складають бюджет виробництва цього цеху за віковими групами і з урахуванням специфікації.

Бюджет виробництва послуг автопарку формується на основі внутрішніх і зовнішніх заявок підрозділів відповідно до потреб, відображених у бюджеті виробництва по марках машин, тонно-кілометрах, витратах палива.

Для обслуговуючих підрозділів бюджет виробництва не формується, робота виконується на основі наряд-замовлень, які потім розподіляються по структурних підрозділах за статтями витрат (обслуговуючі та загальновиробничі витрати). На підприємствах яєчного птахівництва відповідальними за формування бюджету виробництва є старший технолог, технологи ділянок, які перевіряють витрати корму, здійснюють поділ яєць за категоріями. Одержані розрахунки є основою для організації та координування роботи відділу збуту.

На наступному етапі формується бюджет закупівель у цілому без розподілу за місцями виникнення витрат і з урахуванням складських потужностей, наявних залишків на складах і сезонної цінової політики. На підприємствах відповідальними за формування бюджету закупівель є відділ матеріально-технічного постачання і відділ закупівель. При плануванні закупівель враховують наступні цілі: зниження вартості на закуповувані ресурси; зниження витрат на доставку ресурсів. На підставі планового обсягу виробництва і обґрунтованих норм витрачання матеріальних ресурсів розраховують потребу в матеріалах.

При складанні бюджету закупівель особливу увагу приділяють стану складських запасів з метою визначення наднормативних ресурсів. Норматив оборотних коштів по запасах розраховують на підставі їх середньоденних витрат і середньої норми запасу.

У бюджеті закупівель потреба в матеріалах коригується на величину складських запасів і збільшується на обсяг очікуваних закупівель, обумовлених обмеженнями поставки. Враховуючи специфіку виробництва, при узгодженні планів обсягу продукції і часу, визначається потреба у витрачанні матеріальних ресурсів з урахуванням терміну забезпечення й незавершеного виробництва [3].

На підставі розрахованого загального обсягу закупівель визначають обсяги закупівлі у конкретних постачальників сировини і матеріалів за наступним алгоритмом: 1) аналізують пропозицію існуючих постачальників господарства на підставі розрахованої величини потреби і часу її виникнення; 2) за наявності кількох постачальників аналогічного ресурсу перевага надається постачальникові з великим рангом контракту. Ранг контракту визначається індивідуальними для кожного підприємства параметрами: ціною ресурсів, відстрочкою платежу, якістю ресурсів, стабільністю постачання і т. д.; 3) при виникненні обмежень пропозиції постачальників аналізують можливість закупівлі у них в попередні місяці та за її наявності проводять закупівлю для утворення наднормативних залишків, що забезпечують майбутнє задоволення потреби; 4) за відсутності зазначених постачальників ресурсів робиться припущення, що ресурс може бути придбаний в той період, коли в ньому виникла потреба в потрібній кількості і за базовими цінами.

Керівники підрозділів повинні спланувати кількість необхідних матеріальних ресурсів, здійснити внутрішні замовлення, проаналізувати ціни закупівель товарно-матеріальних цінностей, за які відповідає відділ матеріально-технічного забезпечення. Метою складання внутрішнього замовлення є визначення кількості кожного товару та визначення загальної вартості в бюджет інших витрат. Наприкінці місяця замовлення слід передати на перевірку в матеріально-технічний відділ або відділ постачання, на основі чого формується бюджет витрат.

Бюджет прямих витрат на сировину і матеріали складається на основі бюджету продажів і бюджету виробництва й визначається у кількісних і вартісних показниках з урахуванням строків і порядку погашення кредиторської заборгованості.

Бюджет витрат на основні матеріали з графіком виплат, як правило, складається з плану придбання сировини і графіка оплати цих закупівель.

Бюджет прямих витрат на матеріали за структурними підрозділами формують їх керівники, виходячи із наданої їм суми.

В основу розрахунку бюджету витрат кормів закладається специфікація, де відображаються кількість конкретного виду корму і вихідні комплектуючі, яким дається оцінка у вартісному виразі на основі цін придбання. Встановлена ціна номенклатури собівартості є основою для оцінки вартості витрат сировини і матеріалів.

Після складання бюджету прямих витрат на матеріали або одночасно з ним формують бюджет прямих витрат на оплату праці та бюджет прямих виробничих витрат. Бюджет прямих витрат на оплату праці складається, виходячи з бюджету виробництва, даних про продуктивність праці та розцінок по оплаті праці основних робітників і має змінну та умовно-постійну частини.

Джерелом формування змінної частини є потреба у трудових ресурсах [4]. Умовно-постійна частина планується в цілому для господарства і розподіляється за видами продукції пропорційно

змінній зарплаті. Нарахування на оплату праці здійснюються, виходячи з величини фонду оплати праці та ставки нарахувань.

Додатково до цього бюджету можуть складати графік погашення заборгованості по заробітній платі за тим самим принципом, що і графік оплати придбаних сировини і матеріалів. Бюджет прямих витрат на оплату праці розраховують за категоріями працівників відповідно до положення з оплати праці і заданого алгоритму розрахунку погодинної та відрядної форм.

На підприємстві формується документ-реєстратор до формування бюджету витрат з оплати праці, який включає в себе перелік відрахувань із заробітної плати по підрозділах.

Бюджет по праці на рік включає також інформацію про річний фонд робочого часу, місячний фонд за виробничим календарем і затверджується керівником підрозділу.

Бюджет накладних загальновиробничих витрат формується за елементами витрат, яких досить велика кількість, тому цей процес є трудомістким. Зважаючи на це, рекомендується всі накладні витрати попередньо розділити на постійні та змінні.

З метою визначення собівартості кожної асортиментної позиції рекомендується розподіляти загальновиробничі витрати пропорційно вибраній базі.

Витрати на оплату праці відображені в бюджеті прямих витрат на оплату праці. На підставі бюджетів прямих витрат на матеріали, оплату праці та накладних загальновиробничих витрат складається бюджет собівартості реалізованої продукції. Бюджет собівартості реалізованої продукції формують шляхом складання планових калькуляцій [5]. Планові розрахунки собівартості при широкому асортиментному ряді рекомендується здійснювати за однорідними укрупненими групами.

Після визначення собівартості продукції коригується планова оцінка продукції з розподілом калькуляційних різниць по птахівництву. Оцінка собівартості продукції необхідна для складання звіту про прибутки й оцінки величини запасів готової продукції на складі на кінець планового періоду.

Бюджет адміністративно-управлінських витрат формується із бюджетів витрат обслуговуючих виробництв (виконавчий орган, юридичний відділ, відділ постачання, відділ кадрів, фінансовий відділ, бухгалтерія та інвестиційний відділ та ін.), який містить витрати на заходи, безпосередньо не пов'язані з виробництвом і збутом продукції. Бюджет адміністративних витрат слід розробляти відповідно до розподілу відповідальності або відповідно до класифікації витрат.

Склад витрат доцільно приймати з урахуванням елементів собівартості. Більшість управлінських витрат мають постійний характер, змінна частина планується як відсоток від обсягу проданої продукції (в натуральному або грошовому виразі) [6]. Планування управлінських витрат рекомендується здійснювати наступними методами: традиційним, що передбачає обмеження управлінських витрат певним відсотком від фонду оплати праці основного персоналу; за принципом «від досягнутого», в межах якого передбачається щорічне індексування рівня управлінських витрат відповідно до темпу їх зростання за певний період [7].

На підставі операційних бюджетів формують фінансові бюджети, що забезпечує узгодження планованих показників всіх складових операційних бюджетів. Фінансові бюджети розробляють на рівні птахівничого підприємства в цілому. Відповідальним за розробку даних бюджетів є фінансовий директор.

Бюджет руху грошових коштів призначений для балансування виплат і надходжень за допомогою незниженого залишку високоліквідних активів на кінець планованого періоду (запаси ліквідності). У цьому бюджеті доцільно навести дані по бюджету продажів, виробничих і поточних витрат, також брати до уваги виплати дивідендів, плани фінансування за рахунок власних коштів або довгострокових кредитів, інші проекти, що потребують грошових вкладень. Цей бюджет показує можливі надходження попередньої оплати за поставлену продукцію (на розрахунковий рахунок або в касу), авансові платежі, затримки надходжень за відвантажені яйця.

Даний бюджет уточнює результативність функціонування підприємства яєчного птахівництва і величину грошового потоку та формується в розрізі поточної, інвестиційної та фінансової діяльності. Підставою для розрахунку бюджету по поточній діяльності є бюджет продажів і бюджет дебіторської заборгованості. Видаткова частина (відтік готівкових коштів) за поточною діяльністю формується на основі бюджету закупівель та кредиторської заборгованості.

Розглянутий бюджет рекомендується складати з розподілом по місяцях із щомісячним контролем його виконання. Формування бюджету руху грошових коштів необхідно доповнити складанням бюджету доходів і витрат, який слугує для оцінки рентабельності птахівничого підприємства, і бюджетом по балансовому листу як найважливішого інструменту управління активами і пасивами.

Бюджет доходів і витрат формується на основі бюджету продажів, бюджету собівартості по основній діяльності та бюджету інших доходів і витрат за позареалізаційною діяльністю. Серед цілей його підготовки можна виділити: прогноз прибутковості підприємства за певний період управління його витратами [8].

Водночас, бюджет по балансовому листу являє собою прогноз бухгалтерського балансу підприємства і його складання є завершальним етапом системи бюджетування на підприємстві.

Інформація для нього міститься в операційних (у частині запасів і розрахунків) і фінансових (надходження грошових коштів, чистий прибуток) бюджетах. Зміни по основних засобах впливають з інвестиційних бюджетів, надходження і виплати яких концентруються у відповідних бюджетах. Незмінні показники (статутний капітал), які відсутні в операційних і фінансових бюджетах, беруть з бухгалтерського балансу за попередній період. Перелік показників відповідає структурі активів і пасивів балансу. До цього переліку додаються показники ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. Отже, він містить важливу управлінську інформацію, яка дозволяє завчасно визначити фінансовий стан підприємства.

Затвердження бюджету по балансовому листу відбувається на рівні виконавчого та генерального директора за участю фінансового директора господарства. Орієнтиром для його затвердження є виконання стратегічних показників прибутку, рентабельності продажів, рентабельності активів і рентабельності власного капіталу.

Незмінні показники, відсутні в операційних і фінансових бюджетах, переносять з бухгалтерського балансу за попередній період. Перелік показників відповідає структурі активів і пасивів балансу, його необхідно доповнити показниками ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. Отже, бюджет по балансовому листу містить важливу управлінську інформацію, яка дозволяє спрогнозувати фінансовий стан підприємства. На основі цього бюджету можна визначити динаміку коефіцієнтів ліквідності, забезпеченості власними оборотними засобами і т. д.

Висновки з проведеного дослідження. Необхідність розробки даного бюджету в системі бюджетування доводиться багатьма вітчизняними науковцями [9]. Однак на практиці він фокусується в бухгалтерській звітності у вигляді бухгалтерського балансу, окремі статті якого узгоджуються зі статтями операційних бюджетів. Вважаємо, що класифікувати та формувати систему бюджетів підприємства необхідно з урахуванням його організаційної структури; визначення відповідальних осіб за розробку і виконання бюджетів; передбачення документальної структури бюджетів, створення інформаційної бази та методичного інструментарію; оптимізації грошових потоків за структурними підрозділами та підприємству в цілому. Запропоновані методичні рекомендації запровадження системи бюджетування в птахівництві дозволять підвищити якість прогнозування, планування і контролю як важливої складової управління витратами.

Бібліографічний список

1. Копійка О. В. Особливості формування облікової політики сільськогосподарських підприємств / О. В. Копійка // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 113–115.
2. Белова І.М. Управлінський облік в умовах сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс] / І.М. Белова. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_1/234.pdf.
3. Чупахіна Н.И. Постановка управленческого учета в агрохолдингах / Н.И. Чупахіна // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – № 3. – С. 34–44.
4. Булат М.А. Бюджетне планування як основна частина бюджетної діяльності в системі державного управління АПК / М.А. Булат // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 249: в 6 т, Т. I. – С. 73-79.
5. Стаднік К.О. Місце бюджетування в системі внутрішнього контролю підприємства / К.О. Стаднік // Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення в системі фінансово-економічної інформації». – Миколаїв: НУК, 2009. – С. 144-147.
6. Хамініч С.Ю. Стратегічне планування на підприємствах: теоретико-методологічний аспект / С.Ю. Хамініч // Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 249: в 6 т, Т. V. – С. 1317-1323.
7. Хруцкий В.Е. Внутрифирменное бюджетирование: настольная книга по постановке финансового планирования / В.Е. Хруцкий, В.В. Гамаюнов ; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 464 с.
8. Партин Г.О. Управління витратами підприємства: концептуальні засади, методи та інструментарій : моногр. / Г.О. Партин. – К. : УБС НБУ, 2008. – 219 с.
9. Партин Г.О. Системно-орієнтоване управління витратами промислового підприємства : моногр. / Г.О. Партин, А.І. Ясінська. – Л. : ЗУКЦ, ПП НВФ «Біарп», 2011. – 200 с.

References

1. Kopyika, O.V. (2007), "Peculiarities of formation of accounting policy of agricultural enterprises", *Derzhava ta rehiony*, no. 3, pp. 113–115.
2. Belova, I.M. (2012), "Management accounting in the conditions of agricultural production", http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2012_1/234.pdf. (access date February 28, 2017).
3. Chupakhina, N.I. (2008), "Formulation of management accounting in agroholdings", *Audit i finansovyy analiz*, no. 3, pp. 34–44.

4. Bulat, M.A. (2009), "Budget planning as the main part of budget activity in the system of state management of agro-industrial complex", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine, issue 249: at 6 vol., vol. I, pp. 73-79.

5. Stadnik, K.O. (2009), "Place of budgeting in the system of internal control of the enterprise", *Zbirnyk materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Oblikovo-analitychne zabezpechennia v systemi finansovo-ekonomichnoi informatsii"*, NUK, Mykolaiv, Ukraine, pp. 144-147.

6. Khaminich, S.Iu. (2009), "Strategic planning at enterprises: theoretical and methodological aspects", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine, issue 249: at 6 vol., vol. V, pp. 1317-1323.

7. Khrutskiy, V.Ye. and Gamayunov, V.V. (2008), *Vnutrifirmennoye byudzhetirovaniye: nastolnaya kniga po postanovke finansovogo planirovaniya* [Intrafirm Budgeting: Handbook on the formulation of financial planning], 2nd edition, revised and enlarged, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 464 p.

8. Partyn, H.O. (2008), *Upravlinnia vytratamy pidpriemstva: kontseptualni zasady, metody ta instrumentarii* [Cost management company: conceptual principles, methods and tools], monograph, UBS NBU, Kyiv, Ukraine, 219 p.

9. Partyn, H.O. and Yasinska, A.I. (2011), *Systemno-orientovane upravlinnia vytratamy promysloвого pidpriemstva* [The system-oriented cost management of an industrial enterprise], monograph, ZUKTs, PP NVF «Biarp», Lviv, Ukraine, 200 p.

Свиноус І.В., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ОСНОВИ ТАКТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо формування системи бюджетування на птахівничих підприємствах як складової тактичного планування господарської діяльності.

Методика дослідження. У роботі використані такі методи дослідження: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків), розрахунково-конструктивний і експериментальний (формування системи бюджетів), монографічний (визначення положень системи бюджетування на підприємстві) та загальнонаукові принципи й методи узагальнення та порівняння, якісного аналізу.

Результати. Запропонована класифікація та методика формування системи бюджетів підприємства, яка враховує: його організаційну структуру; визначення відповідальних осіб за розробку і виконання бюджетів; передбачення документальної структури бюджетів; створення інформаційної бази та методичного інструментарію, а також забезпечує оптимізацію грошових потоків за структурними підрозділами та підприємства в цілому.

Наукова новизна. Встановлено, що одним із напрямів підвищення результативності системи планування на птахівничих підприємствах є впровадження бюджетування, що дасть змогу: покращити якість прогнозування, планування та контролю; класифікувати і сформувати систему бюджетів підприємства відповідно до його організаційної структури; визначити відповідальних за їх розробку та виконання; регламентувати формати бюджетів; сформувати інформаційну базу методичного інструментарію; оптимізувати грошові потоки за структурними підрозділами і по підприємству в цілому.

Практична значущість. Запропоновані методичні рекомендації запровадження системи бюджетування в птахівництві дозволять підвищити якість прогнозування, планування і контролю як важливої складової управління витратами.

Ключові слова: бюджетування, бухгалтерський облік, управління, підприємство, сільськогосподарське підприємство.

Svynous I.V., Havryk O.Yu., Khomiak N.V. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF BUDGETING AS THE BASIS FOR TACTICAL PLANNING OF ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to develop the theoretical positions and practical recommendations for the system of budgeting in poultry enterprises as a component of tactical planning of economic activity.

Methodology of research. The following methods are used in the article: abstract and logical (theoretical generalizations and formulation conclusions), calculation, constructive and experimental (formation of the budget system), monographic (definition of the provisions of the budgeting system at the enterprise) and general scientific principles and methods of synthesis and comparison, qualitative analysis.

Findings. The proposed classification and methodology of the formation of budgeting system of the enterprise that takes into account: its organizational structure; determination of responsible persons for the development and implementation of budgets; prediction of the documentary structure of budgets; creation of information base and methodical tools, and also provides optimization of cash flows by structural subdivisions and enterprises as a whole.

Originality. It is established that one of the directions for increasing the effectiveness of the planning system in poultry enterprises is the introduction of budgeting, which will enable: to improve the quality of forecasting, planning and control; to classify and form the system of budgets of the enterprise in accordance with its organizational structure; to identify responsible persons for their development and implementation; to regulate budget formats; to form the information base of methodical tools; to optimize cash flows by structural subdivisions and for the enterprise as a whole.

Practical value. The proposed methodological recommendations for introducing a budgeting system in poultry will improve the quality of forecasting, planning and control as an important component of cost management.

Key words: budgeting, accounting, management, enterprise, agricultural enterprise.

Свиноус И.В., Гаврик А.Ю., Хомяк Н.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗАСАДЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ КАК ОСНОВЫ ТАКТИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПТИЦЕВОДЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработка теоретических положений и практических рекомендаций по формированию системы бюджетирования на птицеводческих предприятиях как составляющей тактического планирования хозяйственной деятельности.

Методика исследования. В работе использованы следующие методы исследования: абстрактно-логический (теоретические обобщения и формирования выводов), расчетно-конструктивный и экспериментальный (формирование системы бюджетов), монографический (определение положений системы бюджетирования на предприятии) и общенаучные принципы и методы обобщения и сравнения, анализа.

Результаты. Предложена классификация и методика формирования системы бюджетов предприятия, которая должна учитывать его организационную структуру; определение ответственных лиц за разработку и исполнение бюджетов; предсказания документальной структуры бюджетов, создание информационной базы и методического инструментария; а также обеспечивает оптимизацию денежных потоков по структурным подразделениям и предприятию в целом.

Научная новизна. Установлено, что одним из направлений повышения эффективности системы планирования на птицеводческих предприятиях является внедрение бюджетирования, что позволит: улучшить качество прогнозирования, планирования и контроля; классифицировать и сформировать систему бюджетов предприятия в соответствии с его организационной структуры; определить ответственных за их разработку и исполнение; регламентировать форматы бюджетов; сформировать информационную базу методического инструментария; оптимизировать денежные потоки по структурным подразделениям и по предприятию в целом.

Практическая значимость. Предложенные методические рекомендации внедрения системы бюджетирования в птицеводстве позволят повысить качество прогнозирования, планирования и контроля как важной составляющей управления затратами.

Ключевые слова: бюджетирование, бухгалтерский учет, управление, предприятие, сельскохозяйственное предприятие.

УДК 338.242.4

*Балахонова О.В.,
д-р экон. наук, доцент,
Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»,
Захарченко Н.В.,
канд. экон. наук,
доцент кафедри економіки та моделювання ринкових відносин,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У НЕСТАБІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми. Масштаби державного регулювання, його конкретні форми і методи мають певну специфіку й істотно розрізняються по країнах. Вибір форм і методів регулювання економічних процесів – це завжди творче завдання, яке потребує ретельного підходу та вирішення якого покладено на державу. Регулююча роль держави в даній сфері відносин скорочується не по суті, а лише за обсягом, при цьому якісно змінюється і набір правових засобів впливу на економічну діяльність підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про діяльність держави в соціально-економічному житті суспільства привертало увагу вчених на різних етапах розвитку нашого суспільства. Одним з них було питання про методи впливу держави на економіку. Висвітленню проблем державного регулювання національної економіки присвячені роботи вітчизняних та іноземних науковців - Л. Березенко [1], І. Білої [2], О. Жадан [3], В. Запоточного, В. Захарченка [4], Л. Кістерського, Т. Липова [6], Е. Лібанової [7], В. Сміта, Л. Шеремета, О. Романенко [8], Ю. Тихомірова [11], Є. Хохлова [12], В. Чиркіна [13] та ін. Проте проблема державного регулювання в умовах глобалізаційних процесів залишається ще недостатньо дослідженою.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування використання ефективних інструментів державного регулювання економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХІ століття загострились кризові явища в багатьох сферах світового розвитку. Така ситуація поставила людство перед необхідністю

формування нового світогляду, обґрунтування нових цінностей та визначення спільних цілей і пріоритетів.

Україна стратегією свого розвитку до 2020 року обрала концепцію «сталого розвитку», що передбачає новий підхід до розв'язання проблем світового та державного устрою, який потребує суттєвих змін у всіх сферах суспільного життя, насамперед у сфері управління (як у державному секторі, так і у приватному та громадському). «Сталий розвиток» висуває на порядок денний усіх країн, у тому числі й України, пов'язані з віднайденням балансу між необхідністю глобального управління та збереження державного суверенітету і локальних питань, визначенням ефективного політичного ладу та системи державного управління [8].

Концепція «сталого розвитку» (англ. «sustainable development») набуває великої популярності у світі у зв'язку з необхідністю встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному й здоровому довкіллі. Концепція включає три складові: суспільство, економіку і екологію (рис. 1).

Рис. 1. Три складові «сталого розвитку»: суспільство, економіка і екологія

Джерело: [9]

З метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі 12 січня 2015 року Указом Президента України схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», яка передбачає здійснення ряду реформ за такими векторами:

1. Вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього необхідно, передусім, відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему.

2. Вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'ю людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, якісних харчових продуктів та промислових товарів.

3. Вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватних секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нести муть відповідальність за розвиток всієї країни.

4. Вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт [10].

В умовах формування ринкових відносин, створення сприятливих умов функціонування саморегульованих систем держава використовує економічні та адміністративні методи впливу на

економіку. При цьому вказані методи слід розглядати як складні економіко-правові категорії. Коли ми говоримо про категорії, то маємо справу з абстракцією, яка відображає суттєві сторони економічних відносин. Саме тому необхідно дати визначення методу державного впливу на економіку. Під методом регулювання економіки слід розуміти спосіб організаційно-правового впливу з метою організації її найбільш доцільної структури, виходячи з вимог об'єктивних законів розвитку суспільства.

Розглянемо зазначені групи методів задля теоретико-практичного обґрунтування їх впливу на регулювання економічних відносин в Україні. Економічні методи (I) діяльності держави до недавнього часу вважались протиположними адміністративним (II), тому саме вони – економічні методи - розглядалися як різновид адміністративних. Але це твердження є помилковим. Економічні методи полягають в матеріальному стимулюванні такої діяльності суб'єктів підприємництва, яка необхідна суспільству, але має бути вигідною і суб'єктам, які її здійснюють.

З точки зору сучасних економічних відносин цікавою є позиція Е. Б. Хохлова, який стверджує, що сутність економічних методів управління полягає у спробі організувати управління через інтерес керованого об'єкта, тому вони реалізуються не як імперативно-розпорядчі, а як представницькі з точки зору права [12, с. 39].

На підтвердження сказаного слід відзначити: для того, щоб правове регулювання ринкових відносин було ефективним, необхідно, щоб вся система законодавства забезпечувала таку мотивацію поведінки господарюючих суб'єктів, яка була б адекватною соціально-економічним закономірностям розвитку суспільства [2].

Об'єктом впливу економічних методів виступають різного роду юридичні особи і громадяни-підприємці як носії відповідного інтересу. Економічні та адміністративні методи виражають інтереси держави і суспільства.

До вирішення питання про природу і розмежування адміністративних та економічних методів більш правильно підійшли науковці В. Запоточний та В. Захарченко, які надали характеристику економічним методам як таким, що виражають майнові відносини рівноправних сторін, тоді як адміністративні – як владно-організаційні відносини щодо управління господарством [4]. З сказаного слід виділити істотні ознаки економічних методів як способів, які опосередковують відносини рівноправних сторін, тоді як адміністративні методи характеризуються владно-розпорядчими ознаками.

Наступною важливою рисою економічних методів є те, що вони охоплюють майнові ознаки, тоді як адміністративні методи – лише частково.

Також важливою рисою сучасності при використанні економічних методів є нерівність. Це також чи не головний чинник суспільної нестабільності: чим вища та різноманітніша нерівність, тим вищі ризики соціальної напруги та соціального конфлікту. Нерівність визначається, в першу чергу, таким показником, як заробітки. Україна по нерівності, визначеним по заробітках, значно випереджає не тільки країни, яким притаманні помірна або слабка нерівність, а й навіть США, визнані країною з високою нерівністю.

Можливо, у високій нерівності по заробітках не було б нічого поганого, якби високі доходи асоціювалися з талантом, високою освітою, успіхом і т.д. Але, це не так. На сьогоднішній день спостерігається велика різниця в оцінюванні українцями факторів успіху на батьківщині і в економічно розвинених країнах. На думку українців, успіх у західних країнах значно більше залежить від багатьох якостей, ніж від зовнішніх (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення громадянами України факторів досягнення успіху (2012 р.)

Головні фактори успіху в Україні (з 20 запропонованих варіантів)	В Україні		У країнах заходу	
	Ранг	%	Ранг	%
Впливові родичі	1	46,5	15	10,5
Походження із сім'ї високого соціального статусу	2	38,6	7	22,5
Гарне здоров'я	3	38,3	3	30,8
Заможні батьки	4	37,5	16	10,0
Вміння йти в обхід закону	5	33,1	20	5,5
Високий інтелект, здібності	6	31,8	1	60,8
Впливові друзі	7	28,4	17	6,9
Хороша освіта	8	26,4	2	48,4

Джерело: складено авторами на основі [1]

Економічні методи за своєю природою є об'єктивними, тобто вони зумовлені особливістю регульованих відносин. Застосування економічних методів надає можливість вибору суб'єктами різних варіантів поведінки за розсудом останніх. Зазначені методи створюють основу відносної самостійності в діяльності суб'єктів економічних відносин. Розширення сфери застосування економічних методів говорить про децентралізацію в управлінні економікою [12].

Економічні методи є безадресними, тобто побічно спрямованими на свободу суб'єктів господарської діяльності, але при цьому предмет зазначених методів визначається кінцевими цілями, досягти яких можна різними способами.

З урахуванням викладеного, можна дати визначення економічних методів. Економічні методи регулювання - це спосіб реалізації публічних інтересів на засадах рівності та майнової незалежності з метою узгодження свободи суб'єктів майнових відносин з урахуванням дії об'єктивних економічних законів.

На відміну від економічних, адміністративні методи можна визначити як прямиий спосіб реалізації публічних економічних інтересів, заснований на владних засадах. На думку В. О. Чиркіна, адміністративні методи державної діяльності засновані не на стимулюванні або обмеженні, а на примусі, адмініструванні, організаційній роботі [13, с. 324]. Ступінь примусу може бути неоднаковою і залежить від виду відносин, які піддаються регулюванню. Необхідно вказати ознаки, що характеризують дану групу методів, а саме: адміністративні методи носять вольовий характер, припускають владні відносини підпорядкування, впливають на волю суб'єктів економічних відносин прямо, встановлюючи межі діяльності, адміністративні методи надають більш вузьку можливість вибору варіанта поведінки, і, як правило, є адресними [5].

При цьому необхідно враховувати ступінь довіри населення головним суб'єктам/інститутам в Україні. Традиційна недовіра українців практично по всіх владних структурах, у поєднанні з довірою до свого найближчого оточення – сім'ї, родичам, колегам, сусідам, взагалі співвітчизникам, є свідченням слабкості і неефективності держави. Дуже високий рівень довіри до волонтерів (59 %) обумовлений переважно надзвичайно відданою і ефективною діяльністю цих структур під час першого періоду військового конфлікту на Донбасі і визнанням їх ролі в цих подіях за останні роки в цілому. Продемонстрована довіра до вчених (51 %), скоріше, пов'язана з проведенням опитування фахівцями НАН України, ніж реальним престижем науки в українському суспільстві. Довіра до Збройних Сил України (ЗСУ - 41 %), очевидно, викликана несподіваним рішучим опором агресору (рис. 2) [7].

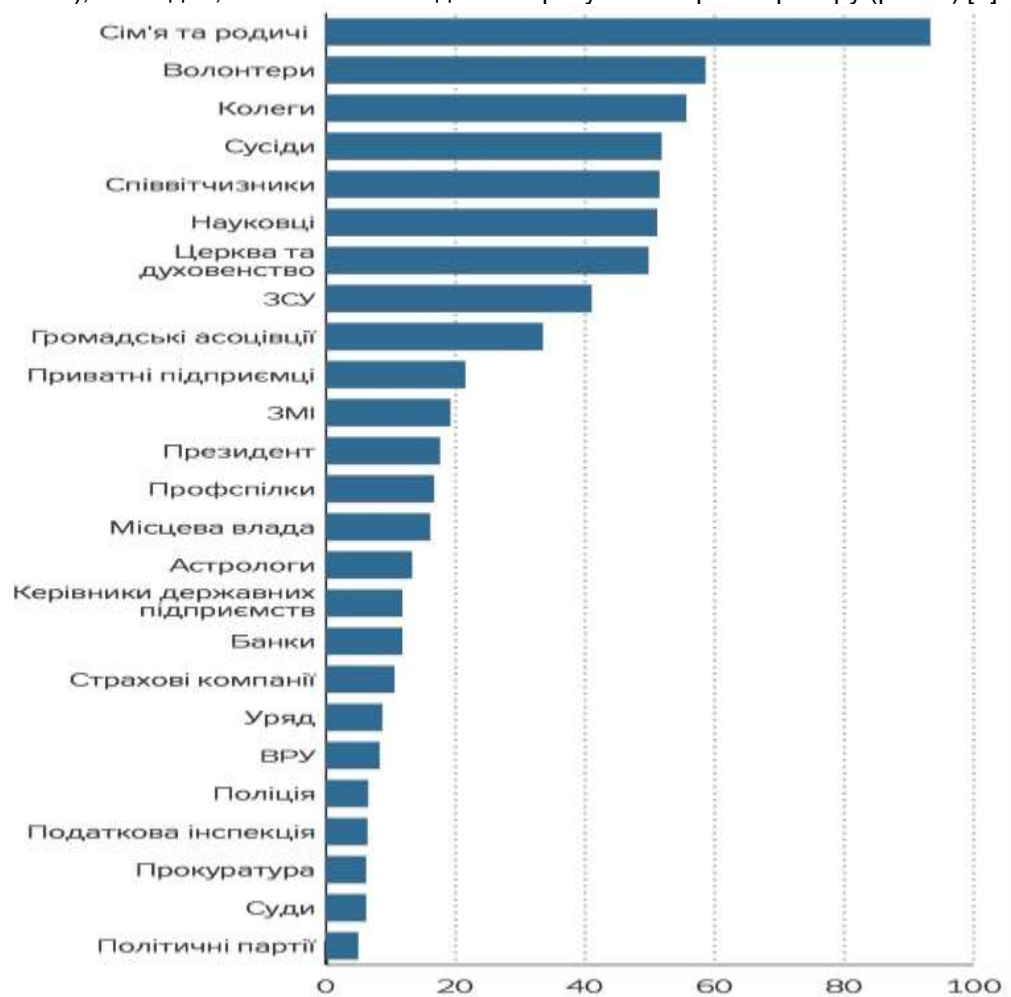

Рис. 2. Довіри населення до головних суб'єктів/інститутів в Україні, (2015 р.), %
Джерело: складено авторами на основі [7]

Крім відмінних рис, зазначені методи мають загальні ознаки, без зазначення яких характеристика адміністративних та економічних методів регулювання економіки буде неповною. Загальним у цих методів є наступне:

1. Обидва представляють собою спосіб організації узгодженої діяльності суб'єктів економічних відносин з урахуванням їх інтересів відповідно до природи і суспільства.

2. В обох методах проявляється активна регулююча роль держави в економічному житті суспільства.

3. Обидва методи регулюють майнові відносини.

4. Обидва методи відображають публічний економічний інтерес [6]. Необхідно відзначити, що публічний інтерес є визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якої служить умовою і гарантією її існування та розвитку [11, с. 55].

5. Економічні та адміністративні методи виступають у правовій формі, тому знаходять закріплення в певних нормативних актах.

Аналіз чинного законодавства дає підставу виділити ряд галузей, де держава застосовує зазначені методи, закріплюючи таку можливість у відповідних законах.

Наприклад, на сучасному етапі розвитку держава прагне регулювати зовнішньоторговельну діяльність не адміністративними заборонами і обмеженнями, а через створення сприятливих економічних умов для здійснення тих зовнішньоекономічних операцій, які сприяють підвищенню ефективності української економіки, реалізації конкретних завдань соціально-економічного розвитку України [2]. І, навпаки, для операцій, які можуть надати несприятливий вплив на економіку країни, обираються менш сприятливі економічні методи зовнішньоторговельного регулювання, що виражаються в зниженні або підвищенні ставок імпортного митного тарифу, зміні в порядку здійснення валютних операцій і т.д. Адміністративні методи можуть використовуватися тільки в тому випадку, якщо за допомогою економічних заходів неможливо досягнути поставлених цілей. Так, згідно діючого законодавства, кількісні обмеження експорту та імпорту, які є різновидом адміністративних обмежень зовнішньоторговельної діяльності, можуть вводитися тільки у виняткових випадках для забезпечення національної безпеки України, виконання міжнародних зобов'язань України та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Описані методи реалізуються у правовій формі, яка включає в собі ознаки правових методів.

2. Зазначені методи зумовлені регульованими суспільними відносинами. При цьому перераховані методи необхідно розглядати як економіко-правові.

3. Ринок представляє багато в чому самоналагоджувальну систему, впливати на нього можна в основному економічними методами. Однак не слід стверджувати, що адміністративні методи не мають права на існування. У цілому ряді випадків їх застосування не тільки допустимо, але просто є необхідним.

4. Серед методів державного регулювання економіки немає абсолютно непридатних і абсолютно неефективних. Потрібні всі, важливо лише, щоб для кожного методу була правильно визначена сфера, де його застосування було більш доцільним. Господарські втрати суб'єктів підприємницької діяльності починаються тоді, коли влада виходить за межі розумного, економічно обґрунтованого, віддаючи надмірну перевагу або економічним або адміністративним методам.

5. В умовах сучасної діяльності зростає ймовірність більш широкого використання адміністративних методів, які здатні в більш короткий термін вивести економіку з кризової ситуації.

Бібліографічний список

1. Бевзенко Л. Уявлення про дієві ресурси досягнення соціального успіху як фактору вибору стратегії соціальної поведінки / Л. Бевзенко // Поведінкові стратегії населення як чинник модернізації (досвід емпіричного дослідження) / [За ред. О. Злобіної]. – К. : ІС НАНУ, 2012. – С. 130-149.

2. Біла І.С. Світовий досвід державного регулювання підприємництва / І.С. Біла, Н.М. Салатюк // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 26-30 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pecon_2014_1_3.

3. Жадан О.В. Трансформація державного регулювання соціально-трудова відносин в Україні під впливом Світової організації торгівлі / О.В. Жадан // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 4 (39). – С. 468-474.

4. Запоточний І.В. Державне регулювання регіональної економіки / І.В. Запоточний, В.І. Захарченко. – Харків : Одиссей. – 2003. – 592 с.

5. Захарченко В.І. Стратегія соціально-економічного аспекту суспільного відтворення / В.І. Захарченко, Л.В. Ширяєва, Н.В. Захарченко // Теорія та практика регіонального розвитку : [кол. монографія]. – Дніпро : Герда, 2016. – С. 28-42.

6. Кістерський Л.Л. Децентралізація управління міжнародними ресурсами для економічних реформ / Л.Л. Кістерський, Т.В. Липова // Економіка України. – 2017. – № 2. – С. 24-36.

7. Либанова Э. Украина – страна неравенства / Э. Либанова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://zn.ua/internal/ukraina-glubina-neravenstva_.html.
8. Програма діяльності Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 231. – 11 грудня. – С. 5-7.
9. Реформація: успіх Європи і шанс для України : [кол. монографія] / [Шеремета Р.М., Романенко О., Сміт В.Л. та ін.] ; Університет менеджменту освіти. – К. : Самміт – Книга, 2017. – 256 с.
10. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» // Урядовий кур'єр. – 2015. – 15 січня. – С. 8.
11. Тихомиров Ю.А. Публичное право : [учебник]. – М. : Издательство БЕК, 1995. – 420 с.
12. Хохлов Е.Б. О механизме правового регулирования труда в условиях многоукладной экономики / Е.Б. Хохлов // Правоведение. – 1994. – № 1. – С. 39-48.
13. Чиркин В.Е. Основы сравнительного государственного права / В.Е. Чиркин. – М. : Артикул, 1997. – 385 с.

References

1. Bevzenko, L. (2012), "The concept of effective resources to achieve social success as a factor in choosing a strategy of social behavior", *Povedinkovi stratehii naseleння yak chynnyk modernizatsii (dosvid empyrychnoho doslidzhennia)* [Behavioral strategies of the population as a factor of modernization (experience of empirical research)], IS NANU, Kyiv, Ukraine, pp. 130-149.
2. Bila, I.S. and Salatiuk, N.M. (2014), "World experience of state regulation of business", *Problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 26-30, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_1_3 (access date May 30, 2017).
3. Zhadan, O.V. (2012), "Transformation of state regulation of social and labor relations in Ukraine under the influence of the World Trade Organization", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, Iss. 4 (39), pp. 468-474.
4. Zapotochnyi, I.V. and Zakharchenko, V.I. (2003), *Derzhavne rehuliuвання rehionalnoi ekonomiky* [State regulation of regional economy], Odyssey, Kharkiv, Ukraine, 592 p.
5. Zakharchenko, V.I., Shyriaieva, L.V., and Zakharchenko, N.V. (2016), "Strategy of socio-economic aspect of social reproduction", *Teoriia ta praktyka rehionalnoho rozvytku* [Theory and practice of regional development], monograph, Herda, Dnipro, Ukraine, pp. 28-42.
6. Kisterskyi, L.L. and Lypova, T.V. (2017), "Decentralization of the management of international resources for economic reforms", *Ekonomika Ukrainy*, no. 2, pp. 24-36.
7. Libanova, E. "Ukraine is a country of inequality", available at: https://zn.ua/internal/ukraina-glubina-neravenstva_.html (access date May 30, 2017).
8. *Prohrama diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy* (2014), [Program of activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine], *Uriadovyi kurier*, no. 231, 11 December, pp. 5-7.
9. Sheremeta, R.M., Romanenko, O., Smit, V.L. et al. (2017), *Reformatsiia: uspikh Yevropy i shans dlia Ukrainy* [Reformation: Europe's success and a chance for Ukraine], Universytet menedzhmentu osvity, Sammit – Knyha, Kyiv, Ukraine, 256 p.
10. *Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina – 2020»* (2015), [Strategy for Sustainable Development "Ukraine - 2020"], *Uriadovyi kurier*, 15 January, pp. 8.
11. Tikhomirov, Yu.A. (1995), *Publichnoe parvo* [Public law], textbook, Izdatelstvo BEK, Moscow, Russia, 420 p.
12. Khokhlov, E.B. (1994), "About the mechanism of legal regulation of labor in a multistructure economy", *Pravovedenie*, no. 1, pp. 39-48.
13. Chirkin, V.E. (1997), *Osnovy sravnitel'nogo gosudarstvovedeniia* [Basics of Comparative State Studies], Artikel, Moscow, Russia, 385 p.

Балахонова О.В., Захарченко Н.В. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У НЕСТАБІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Мета – обґрунтування використання ефективних інструментів державного регулювання економіки.

Методика дослідження. У процесі дослідження використані методи наукового пошуку: монографічний – для аналізу результатів наукових досліджень та узагальнення наукових точок зору з питань обґрунтування ефективних інструментів державного регулювання економіки; графічний метод – для наочного викладення матеріалу; індукції та дедукції, системного аналізу, абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення, формування висновків та наукового осмислення.

Результати. Розроблено практичні рекомендації щодо застосування економічних та адміністративних легальних інструментів в нестабільному середовищі для саморегулювання своєї господарської діяльності у різних суб'єктів. Встановлено, що описані методи зумовлені регульованими суспільними відносинами і реалізуються у правовій формі, яка включає в собі ознаки правових методів. Визначено, що в умовах сучасної діяльності зростає ймовірність більш широкого використання адміністративних методів, які здатні в більш короткий термін вивести економіку з кризової ситуації.

Наукова новизна. Обґрунтовано нагальну потребу в запровадженні у практику державного регулювання економіки методів, які сприяють підвищенню ефективності української економіки, реалізації конкретних завдань соціально-економічного розвитку в межах виконання стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Практична значущість. Результати дослідження і запропоновані шляхи вирішення проблеми можуть бути використані органами державної влади для удосконалення функціонування механізму державного регулювання економічних відносин в нестабільному середовищі.

Ключові слова: регулювання, відносини, стимулювання, методи, держава, ефективність.

Balakhonova O.V., Zakharchenko N.V. THEORY AND PRACTICE OF REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS IN AN UNSTABLE ENVIRONMENT

Purpose - justification of the use of effective instruments of state regulation of the economy.

Methodology of research. In the process of research used the methods of scientific research: monographic – for the analysis of research results and synthesis of scientific viewpoints on issues of justification of effective instruments of state regulation of the economy; graphical method - for visual presentation of material; induction and deduction, system analysis, abstract-logical - for theoretical generalization, the formation of conclusions and scientific reflection.

Findings. Developed practical recommendations on the use of economic and administrative legal tools in an unstable environment to self-regulation of their economic activities in different subjects. The described methods are conditioned by regulated social relations and implemented in a legal form, which includes the signs of legal methods. In the conditions of modern activity, the probability of wider use of administrative methods, which can bring the economy out of the crisis in a shorter period is increasing.

Originality. It was substantiated of the initial requirements in the implementation in practice of state regulation of economy methods that enhance the efficiency of the Ukrainian economy and implementation of specific tasks of socio-economic development in the framework of the implementation of the sustainable development strategy "Ukraine – 2020".

Practical value. The results of the research and proposed solutions to the problems can be used by public authorities to improve the functioning of the mechanism of state regulation of economic relations in an unstable environment.

Key words: regulation, relationship, stimulation, methods, state, efficiency.

Балахонова О.В., Захарченко Н.В. ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В НЕСТАБИЛЬНОЙ СРЕДЕ

Цель – обоснование использования эффективных инструментов государственного регулирования экономики.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы научного поиска: монографический – для анализа результатов научных исследований и обобщения научных точек зрения по вопросам обоснования эффективных инструментов государственного регулирования экономики; графический метод - для наглядного изложения материала; индукции и дедукции, системного анализа, абстрактно-логический - для теоретического обобщения, формирования выводов и научного осмысления.

Результаты. Разработаны практические рекомендации по применению экономических и административных легальных инструментов в нестабильной среде для саморегулирования своей хозяйственной деятельности в различных субъектах. Установлено, что описанные методы обусловлены регулируемым общественными отношениями и реализуются в правовой форме, которая включает в себе признаки правовых методов. Определено, что в условиях современной деятельности возрастает вероятность более широкого использования административных методов, которые способны в более короткий срок вывести экономику из кризисной ситуации.

Научная новизна. Обоснована насущная необходимость внедрения в практику государственного регулирования экономики методов, которые способствуют повышению эффективности украинской экономики, реализации конкретных задач социально-экономического развития в рамках выполнения стратегии устойчивого развития «Украина – 2020».

Практическая значимость. Результаты исследования и предложенные пути решения проблемы могут быть использованы органами государственной власти для совершенствования функционирования механизма государственного регулирования экономических отношений в нестабильной среде.

Ключевые слова: регулирование, отношения, стимулирование, методы, государство, эффективность.

УДК 331.101.3

**Федоришина Л.М.,
канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри
економіки підприємства та менеджменту,
ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»**

МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ: ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ

Постановка проблеми. Стабільне економічне функціонування та розвиток підприємства неможливий без формування такої системи мотивації праці, яка б в найбільшій мірі сприяла як досягненню особистих цілей кожного працівника, так і поставлених підприємством цілей. Саме тому в основі її побудови лежить виявлення мотивів поведінки людини і тих світоглядних цінностей, цілеспрямовано впливаючи на які, можна отримати відданого справі і лояльного до підприємства працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мотивації персоналу досить широко розглядаються сьогодні в науковій літературі. Одними із перших процес мотивації праці висвітлили в своїх роботах такі відомі вчені, як К. Альдефер, В. Врум, Ф. Герцберг, Д. Мак-Грегор, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу, Е. Мейо, М. Мескон та ін. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розвиток проблеми мотивації праці та пошуку дієвих методів стимулювання персоналу зробили: В. Абрамов, Д. Богиня, В. Данюк, В. Гриньова, О. Грішнова, Г. Дмитренко, М. Дороніна, О. Єськов, Й. Завадський, Т. Завіновська, М. Карлін, А. Колот, В. Пономаренко, О. Пушкар, Л. Червинська та ін. Разом з тим, незважаючи на вагомий науковий доробок цих вчених, питання мотивації праці залишаються актуальними і досі, а тому потребують нових досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнити підходи до трактування поняття «мотивація праці» та запропонувати авторське визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація праці в економічній літературі трактується як спонукання людей до активної діяльності, процес свідомого вибору людиною певної лінії поведінки. Проведені дослідження показують, що немає єдиного трактування поняття «мотивація праці», тому узагальнимо підходи різних авторів до трактування його суті в табл. 1.

Таблиця 1

Трактування поняття «мотивація праці» різними авторами

Автор	Визначення
1	2
<i>Мотивація як процес</i>	
Кібанов А. [1]	Мотивація – процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, яка визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) факторів.
Куліков Г. [2]	Мотивація – процес спонукання людини, соціальної групи... здійснювати успадковано закріплені або набуті досвідом дії, спрямовані на задоволення певного роду потреб і досягнення особистих, групових і суспільних цілей.
Мескон М., Альберт М., Хедуорі Ф. [3]	Мотивація – процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей та цілей організації.
Сердюк О. [4]	Мотивація – процес спонукання та стимулювання кожного працівника і колективу в цілому до результативної діяльності для досягнення особистих цілей та головної мети організації.
Хміль Ф. [5]	Мотивація – стимулювання певної поведінки людини, зумовленої напруження між потребами і можливістю їх задоволення.
Нестерчук В. [6]	Мотивація – процес спонукання людини чи групи людей на досягнення цілей організації, що включає в себе мотиви, інтереси, потреби, захоплення.
Шинкаренко В., Криворучко О. [7]	Мотивація – процес, який здійснюється менеджерами і полягає у виявленні сил (мотивів) та розробці стимулів, що спонукають індивідумів до дій по досягненню особистих цілей та цілей організації.
Верховін В. [8]	Трудова мотивація є процесом вибору та обґрунтування способу участі людини у трудовій діяльності.
Сербиновський Б., Самігін С. [9]	Мотивація – процес спонукання себе та інших до діяльності для досягнення своїх особистих цілей та загальних цілей організації.
Маковеев П. [10]	Мотивація – процес впливу на фактори виробничого та соціального середовища, під впливом яких змінюється поведінка працівника, досягаються певні поставлені цілі по удосконаленню виробництва та механізму його управління.

продовження табл. 1

1	2
Ільїн Є. [11]	Мотивація – процес формування мотиву.
Бех І. [12]	Мотивація є динамічним процесом формування мотиву як підґрунтя вчинку.
Мамалуй О., Гриценко О., Гриценко Л. [13]	Процес спонування себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей і цілей організації.
Осовська Г., Осовський О. [14]	Процес внутрішнього або зовнішнього психологічного управління поведінкою, що єднає інтелектуальні, фізіологічні та психологічні підпроцеси, що полягають у стимулюванні самого себе чи інших на діяльність, спрямовану на досягнення індивідуальних цілей або загальних цілей організації.
Шапіро С. [15]	Процес свідомого вибору людиною того чи іншого типу поведінки, визначеного комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників.
<i>Мотивація як система (сукупність мотивів, сил, причин)</i>	
Беляєва І. [16]	Мотивація – це сукупність мотивів, які впливають на поведінку людини, спонукаючи її до діяльності.
Колот А. [17]	Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації... Це сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини.
Крамаренко В., Холод Б. [18]	Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності, задають границі і форми діяльності і додають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення визначених цілей.
Тимошенко І., Соснін А. [19]	Мотивація – це сукупність рушійних сил, які спонукають людину до здійснення певних дій. Вона задає межі і форми цієї діяльності, надає їй направленість, орієнтовану на досягнення певних цілей.
Іванцевич Дж., Лобанов А. [20]	Мотивація працівників представляє собою сукупність причин, які спонукають людину діяти тим чи іншим ціленаправленим чином. Це внутрішній стан, який спонукає, направляє та зберігає у людини прагнення досягти певної мети.
Вельш А. [21]	Мотивація – комплекс внутрішніх психологічних умов формування або активізації певного мотиву поведінки.
<i>Мотивація як функція управління</i>	
Афонін А. [22]	Мотивація – управлінська діяльність, спрямована на стимулювання працівників для досягнення цілей підприємства.
Кузьмін О., Мельник О. [23]	Мотивування – вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонування себе та інших працівників до діяльності, що спрямована на досягнення особистих цілей і цілей організації.
Мушкін І. [24]	Мотивація - функція керівництва, що створює у підлеглих стимул до праці з максимальним прибутком для підприємства.

Джерело: узагальнено автором

Як бачимо, велика група науковців розглядають мотивацію праці як певний процес [1-15], ще одні – як певну систему, зокрема Беляєва І. розуміє під нею сукупність мотивів, Колот А., Крамаренко В., Холод Б., Тимошенко І., Соснін А. – сукупність рушійних сил, а Іванцевич Дж. і Лобанов А. – сукупність причин. Ще інші науковці розглядають мотивацію праці як одну із функцій управління [22-24]. Різноманіття поглядів підтверджує, що мотивація – це досить складний процес, ефективність якого оцінюється за результатами діяльності підприємства. Ми ж вважаємо, що під мотивацією праці слід розуміти цілеспрямований процес формування такої поведінки персоналу, що сприятиме досягненню як особистих, так і поставлених підприємством цілей в найповнішій мірі; успішність цього процесу визначається вмінням керівника будь-якого рівня активізувати діяльність працівника за рахунок посилення дії факторів-мотиваторів і зменшення сили впливу чи нейтралізації факторів-демотиваторів.

Враховуючи зазначені у роботі [25] положення, вважаємо, що процес мотивації персоналу підприємства повинен здійснюватись на основі сукупності наступних вихідних принципів:

- ефективність – передбачає ефективну та економічну організацію мотивації персоналу, яка спрямована на досягнення високих соціально-економічних результатів за рахунок оптимального співвідношення кінцевих показників результативності та використаних ресурсів, тобто витрати на розробку системи мотивації персоналу повинні істотно перекриватися отриманим соціально-економічним ефектом у діяльності підприємства, отриманим від їх впровадження;

- гнучкість і динамічність – зумовлюють необхідність системи мотивації праці змінюватись, вдосконалюватись і розвиватись у відповідності до змін внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства;

- цілеспрямованість – функціонування системи мотивації персоналу повинне бути спрямоване на досягнення чітких економічно обґрунтованих довгострокових цілей підприємства;

– комплексність – передбачає всебічне, всеохоплююче та комплексне дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків та взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної побудови системи мотивації персоналу, їх зміну та розвиток у просторі і часі, за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри процесу;

– об'єктивність – величина, характер і напрям мотиваційного впливу на кожну категорію персоналу повинен визначатися на основі проведеної комплексної та об'єктивної оцінки результатів праці;

– оперативність – включає швидкість і правильність перегляду і вдосконалення мотивів і стимулів у процесі мотивації персоналу підприємства;

– наукова обґрунтованість – передбачає розробку системи мотивації персоналу на основі проведення комплексного попереднього наукового аналізу, дотримання у процесі здійснення мотивації вимог економічних законів та закономірностей.

Взагалі процес мотивації персоналу слід здійснювати таким чином, щоб віддача кожного працівника була максимальною. При цьому варто поєднувати як традиційні (підвищення заробітної плати, різні заохочення, підвищення в посаді і т.д.), так і нестандартні, креативні підходи. Так, Google четвертий рік поспіль очолює список кращих роботодавців світу, причому система роботи з персоналом, включаючи його мотивацію, побудована на таких положеннях: 1) Google створив комфортабельні, затишні і стимулюючі творчий процес умови праці, зокрема обладнав вельми оригінальний центральний офіс. Спортивний комплекс, невелика клініка, перукарня, хімчистка, розваги (гірка з другої на першій поверх, катання на самокаті і велосипеді), релакс в масажному кріслі, смачна їжа, і, нарешті, можливість розміщення домашніх тварин, якщо без них працівники не можуть зосередитися на виконанні поставленого завдання. Співробітники компанії пишаються своєю роботою, не хочуть її втратити і намагаються всіляко бути корисними, відчувачи таку турботу про себе і розуміння своїх потреб, нехай іноді і досить специфічних; 2) враховується працездатність людини від часу доби (розподіл на «сови» та «жайворонки»), тому складаються індивідуальні графіки роботи співробітників, причому в компанії завжди можна домовитися про зміщення графіка в ту чи іншу сторону; 3) в Google дозволяють четверту частину робочого часу присвячувати своїм особистим проектам, ніяк не пов'язаним з посадовими обов'язками. Саме таким «особистим проектом» колись була пошта Gmail – незаперечний доказ користі від даного виду мотивації; 4) в Google обладнали спеціальні кімнати для медитації, наймають вчителів буддизму. Мета – навчання співробітників техніки медитації і, як наслідок, підвищення їх усвідомленості, самодостатності, спокою, енергійності, ентузіазму та креативності, а також націленість на взаємодопомогу в колективі [26].

Ще одним яскравим прикладом нестандартного підходу до мотивації стала імперія Стіва Джобса. Консультанти в його компанії, креативні і розумні люди, займають посаду з назвою «геній». Від цієї ідеї була подвійна користь: керівник робив акцент на тому, що в його штаті працюють тільки геніальні люди, які, в свою чергу, були досить гордими своїм статусом, працювали добре, щоб виправдати надану довіру. Компанія з виробництва програмного забезпечення Asana розробила кулінарний підхід до мотивації співробітників. Власники найняли кваліфікованих шеф-кухарів, які готували таку їжу для співробітників, яка розвиває їх творчі здібності. Меню повинно бути не тільки смачним, але і корисним, стимулювати активність мозку, усувати сонливість. Також в офісі компанії завжди в наявності є шоколад, який, як відомо, є хорошим антидепресантом і допомагає креативно мислити. В компанії ВВН, крім традиційних методів підвищення працездатності та бажання вносити свій вклад у справу, ввели одне цікаве правило з назвою «Черепашка forever». Регіональному менеджеру, підопічні якого за підсумками місяця продемонстрували найгірший результат роботи, публічно вручається жива черепаха з детальною інструкцією догляду за рептилією. Протягом наступного місяця співробітник повинен, паралельно з основними завданнями, стежити за нею без права передачі обов'язків будь-кому іншому. Можливо, робота це не така й складна, але факт того, що вона дісталася саме цьому співробітнику, змусить задуматися над поліпшенням особистих і колективних результатів праці [26]. Це ще раз доводить важливість мотивації персоналу і головне тут – знайти власний, оригінальний підхід.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки:

1. В науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «мотивація праці»; одні вчені розглядають мотивацію як процес, інші – як сукупність певних сил, мотивів, ще інші – як функцію управління.

2. На нашу думку, мотивація праці - цілеспрямований процес формування такої поведінки персоналу, що сприятиме досягненню як особистих, так і поставлених підприємством цілей в найповнішій мірі; успішність цього процесу визначається вмінням керівника будь-якого рівня активізувати діяльність працівника за рахунок посилення дії факторів-мотиваторів і зменшення сили впливу чи нейтралізації факторів-демотиваторів.

3. Процес мотивації праці на підприємстві має здійснюватися на принципах ефективності, гнучкості і динамічності, цілеспрямованості, комплексності, об'єктивності, оперативності та наукової обґрунтованості.

Бібліографічний список

1. Управление персоналом организации : [учебник] / [Под ред. А.Я. Кибанова]. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 484 с.
2. Куликов Г.Т. Мотивация труда наемных работников / Г.Т. Куликов. – К. : ИЭ НАНУ, 2002. – 37 с.
3. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [пер. с англ., общ. ред. и вступ. ст. Л.И. Евенко] ; Акад. нар. хоз. при правительстве РФ. – М. : Дело, 1997. – 702 с.
4. Сердюк О.Д. Теорія та практика менеджменту : [навч. посібник] / О.Д. Сердюк. - К. : Професіонал, 2004. – 432 с.
5. Хміль Ф.І. Основы менеджменту : [підручник] / Ф.І. Хміль. – [Вид 2-ге, випр. доп.]. – К. : Академвидав, 2007. – 576 с.
6. Нестерчук В.П. Організація та мотивація праці : [навч. посіб.] / В.П. Нестерчук. – К. : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформац. систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – 88 с.
7. Шинкаренко В.Г. Система мотиваційного моніторингу працівників підприємства / В.Г. Шинкаренко, О.Н. Криворучко // Україна: аспекти праці. - 2000. – № 4. – С. 27-32.
8. Верховин В.И. Мотивация труда работников в условиях современного производства : [учебное пособие] / В.И. Верховин. – М. : Мысль, 1989. – 110 с.
9. Управление персоналом : [учебное пособие] / [Под. ред. Б.Ю. Сербиновского, С.И. Самыгина]. – М. : Издательство «Приор», 1999. – 432 с.
10. Маковеев П.С. Мотиваційні механізми управління розвитком промислового виробництва : дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.07.01 / П.С. Маковеев. – К., 2000. – 334 с.
11. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 512 с.
12. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегии становления / И.Д. Бех. – Ровно : Редакц.-изд. отдел управлений печати, 1991. – 146 с.
13. Мамалуй О.О. Основы економічної теорії : [навч. посібник] / О.О. Мамалуй, О.А. Гриценко, Л.В. Гриценко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 479 с.
14. Осовська Г.В. Основы менеджменту : [посібник] / Г.В. Осовська, О.А. Осовський. – [3-є вид., перероб. і допов.]. – К. : Кондор, 2008. – 664 с.
15. Шапиро С.А. Мотивация и стимулирование персонала : [пособие] / С.А. Шапиро. – М. : Гросс Медиа, 2005. – 224 с.
16. Беляева И.Ф. Трудовая мотивация. Механизмы формирования и функционирования / И.Ф. Беляева // Изменения в мотивации труда в новых условиях. – М. : НИИ труда, 1992. – С. 73.
17. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу : [навч. посібник] / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 1998. – 224 с.
18. Управління персоналом фірми : [навчальний посібник] / [Під ред. д.е.н. В.І. Крамаренко, д.е.н. Б.І. Холода]. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 272 с.
19. Тимошенко И.И. Мотивация личности и человеческих ресурсов / И.И. Тимошенко, А.С. Соснин. – К. : Изд. Европ. ун-та, 2002. – 576 с.
20. Иванцевич Дж.М. Человеческие ресурсы управления / Дж.М. Иванцевич, А.А. Лобанов. – М. : Дело, 1993. – 154 с.
21. Вельш А.Г. Управление на основе мотивации / А.Г. Вельш // Сб. ст. «Мотивация экономической деятельности» / [Под. ред. Шаталина С.С.]. – М. : ВНИИСИ, 1980. – С. 18-22.
22. Афонин А.С. Основы мотивации труда: организационно-экономические аспекты : [учебное пособие] / А.С. Афонин. – К. : МЗУУП, 1994. – 40 с.
23. Кузьмін О.Є. Основы менеджменту / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К. : «Академвидав», 2003. – 416 с.
24. Мушкін І. Нематеріальна мотивація продуктивності праці / І. Мушкін // Персонал. – 2009. – № 4. – С. 44-49.
25. Малихіна О.М. Формування основних елементів системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств / О.М. Малихіна // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2014. - № 2. – С. 391-396.
26. Винахідлива мотивація: Секрети успішних компаній [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://escadra.com.ua/ua/izobretatel'naya-motivaciya-sekrety-uspeshnykh-kompanij.html>.

References

1. Kibanov, A.Ya. (2002), *Upravlenie personalom organizatsii* [Human Resource Management of organization], textbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 484 p.
2. Kulikov, G.T. (2002), *Motivatsiia truda naemnykh rabotnikov* [Motivation of work of hired workers], IE NANU, Kiev, Ukraine, 37 p.
3. Meskon, M., Albert, M. and Kheduori, F. (1997), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management], Translated by L.I. Ivenko, Delo, Moscow, Russia, 702 p.

4. Serdiuk, O.D. (2004), *Teoriia ta praktyka menedzhmentu* [The theory and practice of management], tutorial, Profesional, Kyiv, Ukraine, 432 p.
5. Khmil, F.I. (2007), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], textbook, Akademvydav, Kyiv, Ukraine, 576 p.
6. Nesterchuk, V.P. (1999), *Orhanizatsiia ta motyvatsiia pratsi* [Organization and motivation of work], tutorial, Vyd-vo Yevrop. un-tu finansiv, informats. system, menedzhmentu i biznesu, Kyiv, Ukraine, 88 p.
7. Shynkarenko, V.H. and Kryvoruchko, O.N. (2000), "System of motivational monitoring of employees of the enterprise", *Ukraina: aseky pratsi*, no. 4, pp. 27-32.
8. Verkhovin, V.I. (1989), *Motivatsiia truda robotnikov v usloviakh sovremennogo proizvodstva* [Motivation of labor of workers in the conditions of modern production], tutorial, Mysl, Moscow, Russia, 110 p.
9. Serbinovskiy, B.Yu. and Samygin, S.I. (1999), *Upravlenie personalom* [Personnel Management], tutorial, Izdatelstvo "Prior", Moscow, Russia, 432 p.
10. Makovieiev, P.S. (2000), "Motivational mechanisms for managing the development of industrial production", Diss. Of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.01, Kyiv, Ukraine, 334 p.
11. Ilin, E.P. (2000), *Motivatsiia i motivy* [Motivation and motives], Izdatelstvo "Piter", Saint-Peterburg, Russia, 512 p.
12. Bekh, I.D. (1991), *Nravstvennost lichnosti: strategii stanovleniia* [Moral personality: the strategy of becoming], Redakts.-izd. Otdel upravleniy pechati, Rovno, Ukraine, 146 p.
13. Mamalui, O.O., Hrytsenko, O.A. and Hrytsenko, L.V. (2006), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of economic theory], tutorial, Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine, 479 p.
14. Osovskaya, H.V. and Osovskiy, O.A. (2008), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], tutorial, Kondor, Kyiv, Ukraine, 664 p.
15. Shapiro, S.A. (2005), *Motivatsiia i stimulirovanie personala* [Motivation and incentives for staff], Gross Media, Moscow, Russia, 224 p.
16. Beliaeva, I.F. (1992), "Work motivation. Mechanisms of formation and functioning", *Izmeneniia v motivatsii truda v novykh usloviakh* [Changes in motivation of work in new conditions], NII truda, Moscow, Russia, pp. 73.
17. Kolot, A.M. (1998), *Motyvatsiia, stymulivannia y otsinka personalu* [Motivation, incentives and staff assessment], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 224 p.
18. Kramarenko, V.I. and Kholod, B.I. (2003), *Upravlinnia personalom firmy* [Personnel management of the firm], tutorial, TsUL, Kyiv, Ukraine, 272 p.
19. Timoshenko, I.I. and Sosnin, A.S. (2002), *Motivatsiia lichnosti i chelovecheskikh resursov* [Motivation of the individual and human resources], Izd. Yevrop. un-ta, Kiev, Ukraine, 576 p.
20. Ivantsevich, DZh.M. and Lobanov, A.A. (1993), *Chelovecheskie resursy upravleniia* [Human resources management], Delo, Moscow, Russia, 154 p.
21. Velsh, A.G. (1980), "Management based on motivation", *Motivatsiia ekonomicheskoy deiatelnosti : sb. st.* [Motivation of economic activity : coll. art.], VNIISI, Moscow, Russia, pp. 18-22.
22. Afonin, A.S. (1994), *Osnovy motivatsii truda: organizatsionno-ekonomicheskie aspekty* [Fundamentals of labor motivation: organizational and economic aspects], tutorial, MZUUP, Kiev, Ukraine, 40 p.
23. Kuzmin, O.Ye. and Melnyk, O.H. (2003), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], "Akademvydav", Kyiv, Ukraine, 416 p.
24. Mushkin, I. (2009), "Нематеріальна мотивація продуктивності праці", *Personal*, no. 4, pp. 44-49.
25. Malykhina, O.M. (2014), "Formation of the basic elements of systemic motivation of human capital of construction enterprises", *BIZNESINFORM*, no. 2, pp. 391-396.
26. *Vynakhidlyva motyvatsiia: Sekrety uspishnykh kompanii* [Inventive motivation: Secrets of successful companies], available at: <http://escadra.com.ua/ua/izobretatel'naya-motivaciya-sekrety-uspeshnykh-kompanij.html> (access date June, 01, 2017).

Федоришина Л.М. МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ: ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ

Мета - узагальнити підходи до трактування поняття «мотивація праці» та запропонувати власне визначення.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано наступні методи: індукції та дедукції, аналізу та синтезу, монографічний – при вивченні наукових джерел, при виявленні підходів до трактування сутності поняття «мотивація праці»; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків.

Результати. Встановлено, що в науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «мотивація праці»; одні вчені розглядають мотивацію як процес, інші – як систему (сукупність певних сил, мотивів, причин), ще інші – як функцію управління. Обґрунтовано, що процес мотивації праці на підприємстві має здійснюватися на принципах ефективності, гнучкості і динамічності, цілеспрямованості, комплексності, об'єктивності, оперативності та наукової обґрунтованості.

Наукова новизна. Запропоновано власне тлумачення поняття «мотивація праці», під яким слід розуміти цілеспрямований процес формування такої поведінки персоналу, що сприятиме досягненню як особистих, так і

поставлених підприємством цілей в найповнішій мірі; успішність цього процесу визначається вмінням керівника будь-якого рівня активізувати діяльність працівника за рахунок посилення дії факторів-мотиваторів і зменшення сили впливу чи нейтралізації факторів-демотиваторів.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути основою для вдосконалення понятійного апарату, використані при написанні наукових робіт, а також викладанні дисциплін «Економіка і нормування праці», «Управління персоналом», «Менеджмент персоналу».

Ключові слова: мотивація, процес мотивації, функція управління, рушійні сили, принципи, мотиви поведінки.

Fedoryshyna L.M. MOTIVATION OF LABOR: APPROACHES TO INTERPRETATION

Purpose is to generalize the approaches to the interpretation of the concept of "motivation of labor" and to propose its own definition.

Methodology of research. In the process of research, the following methods were used: induction and deduction, analysis and synthesis, monographic - in the study of scientific sources, in identifying approaches to the interpretation of the essence of the concept of "motivation of labor"; abstract-logical - for generalization of theoretical positions, formation of conclusions.

Findings. It was established that in the scientific literature there is no single interpretation of the concept of "motivation of labor"; some scientists consider motivation as a process, others as a system (a set of certain forces, motives, causes), and others as a management function. It was substantiated that the process of motivation of labor in an enterprise should be carried out on the principles of efficiency, flexibility and dynamism, purposefulness, complexity, objectivity, efficiency and scientific substantiation.

Originality. The actual interpretation of the concept of "labor motivation" is suggested, which should be understood as the purposeful process of formation of such behavior of personnel, which will promote the achievement of both personal goals and objectives set to the enterprise to the fullest extent; The success of this process is determined by the ability of the head of any level to activate the work of the employee by increasing the influence of factors-motivators and reducing the force of influence or neutralization of factors-demotivators.

Practical value. The results of the study may be the basis for improving the conceptual apparatus used in the writing of scientific works, as well as teaching disciplines "Economics and Rationing of Labor", "Personnel Management", "Personnel Management".

Key words: motivation, process of motivation, function of management, driving forces, principles, motives of behavior.

Федоришина Л.Н. МОТИВАЦИЯ ТРУДА: ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ

Цель - обобщить подходы к трактовке понятия «мотивация труда» и предложить собственное определение.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: индукции и дедукции, анализа и синтеза, монографический - при изучении научных источников, при выявлении подходов к трактовке сущности понятия «мотивация труда»; абстрактно-логический - для обобщения теоретических положений, формирование выводов.

Результаты. Установлено, что в научной литературе отсутствует единое определение понятия «мотивация труда»; одни ученые рассматривают мотивацию как процесс, другие - как систему (совокупность определенных сил, мотивов, причин), третьи - как функцию управления. Обосновано, что процесс мотивации труда на предприятии должно осуществляться на принципах эффективности, гибкости и динамичности, целеустремленности, комплексности, объективности, оперативности и научной обоснованности.

Научная новизна. Предложено собственное толкование понятия «мотивация труда», под которым следует понимать целенаправленный процесс формирования такого поведения персонала, что будет способствовать достижению как личных, так и поставленных предприятием целей в самой полной мере; успешность этого процесса определяется умением руководителя любого уровня активизировать деятельность работника за счет усиления действия факторов-мотиваторов и уменьшение силы воздействия или нейтрализации факторов-демотиваторов.

Практическая значимость. Результаты исследования могут служить основой для совершенствования понятийного аппарата, использованные при написании научных работ, а также преподавании дисциплин «Экономика и нормирование труда», «Управление персоналом», «Менеджмент персонала».

Ключевые слова: мотивация, процесс мотивации, функция управления, движущие силы, принципы, мотивы поведения.

УДК 338.532.42

*Петришин Л.П.,
канд. екон. наук, доцент, зав. каф. обліку та оподаткування,
Львівський національний аграрний університет*

ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПОЗИТИВНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНІЙ ПОВЕДІНЦІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Національні домогосподарства є основним споживачем продукції АПК у всіх країнах світу. Навіть у тих із них, які орієнтовані насамперед на експорт виробленої продукції, його питома вага не перевищує 50 відсотків. Попит на продукцію АПК, у тому числі на сільськогосподарську продукцію, формують насамперед вітчизняні домогосподарства. Якщо їхні доходи є надто низькими для того, щоб сформувати його в необхідному обсязі та асортименті, сільськогосподарські підприємства у кінцевому рахунку не отримують необхідних фінансових ресурсів для розвитку тих чи інших галузей. Низький рівень платоспроможності домогосподарств стає основою не тільки недостатніх стимулів для розвитку сільськогосподарського підприємництва, а й викривляє виробничу структуру сільськогосподарського виробництва.

Особливо важка ситуація виникає в умовах соціально-економічних і пов'язаних з ними політичних криз, коли доходи домогосподарств знижуються упродовж тривалого періоду. Це породжує негативні тенденції у споживчих очікуваннях населення, які ще більше погіршують ситуацію у сфері сільськогосподарського виробництва. Домогосподарства реально перестають купувати навіть ті види продовольчих товарів, які вони звикли купувати. У зв'язку з цим виникають величезні проблеми з реалізацією продукції рослинництва і тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Скорочення поступлення фінансових ресурсів до них призводить до погіршення фінансових результатів і виникнення інших пов'язаних з цим процесом проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна наукова література багата на публікації, присвячені дослідженню проблеми підвищення рівня доходів домогосподарств. Це праці таких вчених, як Заяць Є. [2], Каламбет С. та Золотарьова О. [3], Карпенко Н. [4], Кізіма Т. [5], Лібанова Е. [6], Мостинець С. [7], Пасхавер Б. [8], Ушенко Н. [9], Шевчук О. [11] та ін. У них знайшли відображення різноманітні аспекти досліджуваної проблеми. Однак практично відсутні дослідження проблеми впливу доходів домогосподарств на економічну поведінку сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні шляхів підвищення доходів домогосподарств як чинника позитивних змін в економічній поведінці сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позитивний вплив економічних чинників на функціонування сільськогосподарського підприємництва спостерігається лише в умовах стабільного розвитку високорозвинутих економік та стабільного економічного зростання в менш розвинутих економіках. В економіках з середнім за світовими мірками розвитком домогосподарства, як правило, не мають достатніх ресурсів для придбання на ринку необхідних за обсягом і структурою продовольчих товарів. Тим більше в економіках з нижчим від середнього рівнем розвитку, до яких належить Україна, їхні ресурси не достатні для забезпечення раціонального харчового раціону відповідно до рекомендацій дієтологів.

Стимули для розвитку сільськогосподарського підприємництва, позитивних змін в економічній поведінці сільськогосподарських підприємств в економіках, схожих за рівнем розвитку на вітчизняну, виникають практично виключно в умовах економічного зростання. Такий висновок базується на теоретичних положеннях, розроблених у ХІХ столітті видатним економістом Енгелем, відповідно до яких бідні родини в умовах зростання доходів більшу частину їх приросту витрачають на покращення свого харчового раціону.

В умовах, коли більша частина вітчизняних домогосподарств перебувають за межею бідності, лише загальне економічне зростання та тісно пов'язане з ним зростання доходів домогосподарств є запорукою збільшення їхніх витрат на придбання продовольчих товарів і відповідного зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, потенційного збільшення поступлення фінансових ресурсів у розпорядження сільськогосподарських підприємств.

Розрахунок коштів, які потенційно здатні витратити домогосподарства за певного рівня їх загальних доходів, не представляє великих труднощів. Обсяг і структуру витрат на придбання продовольчих товарів домогосподарства відповідно збільшують і вдосконалюють до певної межі у процентному відношенні до загальних доходів.

У найбільш розвинутих європейських країнах, в яких досягнуто раціональних обсягів і структури харчування населення, витрати домогосподарств на придбання продовольчих товарів не перевищують 10-15 відсотків від їх загальних видатків. У країнах Центральної та Східної Європи, значно менш розвинутих порівняно з країнами-старими членами Європейського Союзу, частка цих витрат досягає 20-25 відсотків. При цьому якість харчового раціону їхніх громадян мало чим поступається відповідним показникам у більш розвинутих європейських країнах.

У зв'язку з цим можна прийняти за першу з необхідних умов забезпечення якості харчового раціону наших співвітчизників – це витрачання 25 відсотків загальних видатків на придбання продовольчих товарів у структурі сімейних бюджетів. При виконанні цієї умови сільськогосподарські підприємства отримують достатньо потужні стимули для розвитку всіх необхідних для цього галузей рослинництва і тваринництва і позитивних змін в їхній економічній поведінці – переорієнтації від задоволення потреб зарубіжного споживача на користь насамперед потреб споживача вітчизняного. Прогнозні розрахунки при цьому повинні базуватися на обчисленні вартості так званого продовольчого кошика, вміст якого має нормативний, тобто офіційно затверджений, характер.

Розрахунок вартості мінімального набору продуктів харчування, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України у жовтні 2016 р., станом на грудень 2016 р. нами проводився за цінами на продовольчі товари львівського оптового ринку Шувар. Інформація про рівень цін (найнижчий, найвищий та середній по кожному виду продовольчих товарів) оновлюється щоденно на сайті ринку в мережі Internet. Продавці ринку, не зважаючи на те, що він є оптовим, обслуговують, як правило, також і роздрібних покупців. Ціни на більшість видів продовольчих товарів на цьому ринку є значно нижчими порівняно з цінами на інших продовольчих ринках м. Львова.

Проводячи розрахунки, ми прагнули визначити вартість того мінімального продовольчого кошика, якого теоретично можна досягнути. При цьому слід враховувати, що для жителів невеликих міст, а також в сільській місцевості ціни на більшість із включених до кошика товарів ще нижча. Водночас, оскільки м. Львів відноситься до регіонів з приблизно середнім рівнем цін на основні види продовольчих товарів, то в багатьох містах країни вони значно вищі. Зважаючи на такі міркування, можна зробити висновок, що проведені розрахунки в основному відображають необхідний рівень витрат населення на придбання мінімального набору продовольчих товарів. При річній сумі в 13953,51 грн., середньомісячні витрати складають 1162,79 грн. Саме такі суми щомісячно станом на середину грудня 2016 р. витрачає середньостатистична бідна родина за умови, що її економічна поведінка у сфері споживання орієнтована на найдешевший варіант придбання продовольчих товарів. При цьому за такими групами товарів, як овочі, фрукти і ягоди вони орієнтуються на купівлю найдешевших їх видів вітчизняного виробництва. Імпортні товари за такої поведінки, як, наприклад, цитрусові, банани, окремі дорогі сорти винограду тощо вважаються недоступними для родин з низьким рівнем доходів.

Шевчук О. Б., народний депутат, у своїй службовій записці до Проекту Закону «Про прожитковий мінімум» посилається на зарубіжний досвід у цій сфері: «Міжнародні організації та національні установи багатьох країн, що займаються дослідженнями у сфері рівня життя населення та бідності, використовують структурний критерій для визначення масштабів бідності та здійснення міжнародних порівнянь. За умов використання даного критерію бідними вважаються ті домогосподарства (або населення), які витрачають на продукти харчування не менш ніж 60% загальних сукупних доходів (витрат), а вкрай бідними – якщо витрати на продовольчі товари перевищують 80% загальних сукупних доходів (витрат)» [11]. Згодом норма, відповідно до якої вартість продовольчої частини мінімального споживчого кошика повинна складати 60 відсотків, була відображена в самому Законі. Якщо орієнтуватися на цю законодавчу норму, прожитковий мінімум у грудні 2016 р. повинен складати 1938 грн. Разом з тим, з 1 грудня того ж року його офіційний рівень було підвищено з 1450 грн. (норма, яка діяла до 1 грудня 2016 р.) до 1600 грн. Можна відзначити, що один з найважливіших соціальних стандартів у нашій країні має явно занижений характер.

Прожитковий мінімум, прогнозна вартість продовольчої частини мінімального споживчого кошика є важливими орієнтирами, які мають вплив на економічну поведінку сільськогосподарських підприємств. Але значно важливішими є прогнозні розрахункові величини раціональних споживчих бюджетів населення, насамперед їх продовольчої частини.

Перспективні розрахунки прожиткового мінімуму дозволяють встановити той рівень доходів і видатків населення, нижче якого вони не мають права опускатися, оскільки в такому разі не варто розраховувати не лише на відтворення фізичних здібностей населення, але й на загальний розвиток економіки, зокрема сільського господарства. Цілком очевидно, що для забезпечення сприятливого середовища розвитку сільськогосподарських підприємств слід орієнтуватися на необхідність забезпечення доходів домогосподарств на такому рівні, при стані можливим раціональний тип харчування.

В Україні поки що не розроблено раціональних норм споживання продовольчих товарів, як це зроблено для розрахунку прожиткового мінімуму. Однак є норми укрупнені, які, у принципі, можна використати для відповідних оцінок раціональних споживчих бюджетів. Але для цього аж ніяк не

можна використовувати той мінімальний рівень цін, який застосовувався для розрахунків вартості мінімального продовольчого кошика. Це повинні бути середні ціни на тому ж ринку Шувар та інших ринках міста на ту ж дату. Крім того, слід розробити певні підходи до розрахунку середньої ціни по певній групі продовольчих товарів. Але спочатку для порівняння розраховувалася вартість мінімального продовольчого кошика за середніми ринковими цінами. Розрахунки показали, що річна його вартість складає 16937 грн., що на 21,4 відсотків більше порівняно з розрахунками за мінімальними цінами. У середньому за місяць цей показник складає 1411 грн.

Для розрахунку раціонального продовольчого бюджету скористаємося середніми цінами. У табл. 1 проведено розрахунок вартості раціональних річних норм споживання десяти основних груп продуктів харчування за середніми цінами. Встановлено, що загальна вартість цього набору продуктів харчування складає 26522 грн., тобто 2210 грн. у перерахунку на один місяць.

Таблиця 1

Розрахунок вартості раціональних норм споживання продуктів харчування на одну особу за рік за середніми цінами в торговельній мережі м. Львова станом на грудень 2016 р.

Вид продукту	Раціональна норма, кг	Середня ціна, грн./кг	Вартість, грн.
М'ясо і м'ясопродукти	80	75	6000
Молоко і молокопродукти	380	32	11780
Яйця	290	2,20	638
Хліб і хлібопродукти	101	19	1919
Картопля	124	3	372
Овочі та баштанні	161	13	2093
Фрукти, ягоди, виноград	90	16	1440
Риба та рибопродукти	20	59	1180
Цукор	38	18	684
Олія	13	32	416
Разом	x	x	26522
У середньому за місяць	x	x	2210

Джерело: розрахунки автора на основі даних [10]

Наведений раціональний набір продуктів харчування не включає в себе багато таких видів продуктів харчування, споживання яких є необхідним у межах використання раціонального споживчого бюджету домогосподарств. Зокрема, серед них можна назвати безалкогольні напої, каву, мед, оцет, приправи, соуси, йогурти, зелені овочі, алкогольні напої тощо. Вони займають помітну питому вагу у структурі харчового раціону сімей з середнім рівнем достатку. Вважаємо, що при прогнозуванні вартості харчового раціону сімей з середнім рівнем доходів його розрахункову вартість слід збільшити на 15 відсотків. Це означає, що прогнозний рівень середніх витрат домогосподарств на харчування повинен складати $2210 \times 1,15 = 2541,5$ грн. в місяць.

За таких видатків на продовольче забезпечення попит на продовольчі товари за обсягом і структурою стає таким, що забезпечується досягнення розрахованих вище прогнозних параметрів розвитку сільськогосподарських підприємств і формування в них раціональної економічної поведінки, спрямованої на пріоритетне забезпечення потреб вітчизняних споживачів продовольства. Оскільки достатній рівень свободи у витрачання сімейного бюджету отримують ті домогосподарства, в яких частка продовольчих витрат не перевищує 25 відсотків, то загальний дохід з розрахунку на одну особу повинен складати 10 тис. грн. у місяць. Зазначимо, що в сусідній Польщі питома вага продовольчих витрат сімей складає 25-26 відсотків від загальних видатків, а це країна, яка в багатьох відношеннях слугує орієнтиром, зразком для наслідування в соціально-економічній сфері в нашій країні.

Розрахований необхідний рівень доходів населення для нормального функціонування вітчизняного ринку, у тому числі агропродовольчого, є надзвичайно високим і видається недосяжним показником, оскільки фактичні показники є в кілька разів нижчими. Одним з методів перевірки обґрунтованості прогнозних показників міг би стати аналіз фактичних видатків, зокрема на харчування, тих родин, в яких рівень доходів є порівняним з розрахованим вище. Вітчизняна статистика поділяє всі домогосподарства за величиною середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць на 11 груп. Найнижчою є група домогосподарств, в яких цей показник не перевищує 480 грн., а найвищою – понад 3720 грн. У цій групі, безперечно, є домогосподарства, в яких середньодушові загальні доходи перевищують 10000 грн. у місяць, однак виділити їх в окрему підгрупу з метою аналізу даних практично неможливо. Тому відсутня можливість, зокрема, провести аналіз фактичного споживання продуктів харчування в домогосподарствах цієї підгрупи.

Однак аналіз даних найвищої доходної групи домогосподарств дозволяє зробити певні висновки щодо їх споживчої поведінки. При цьому зазначимо, що прогнозний обсяг необхідного середньодушового доходу (10000 грн.) визначений за цінами на середину грудня 2016 р. Межею для віднесення домогосподарств до найвищої доходної групи стали 3720 грн., але в цінах 2015 р., які були значно нижчими від цін у грудні 2016 р. Оскільки річний індекс інфляції за даними Укрстату у 2015 р. склав 43,3 відсотків, а до середини 2016 р. його інтегрований за 11 місяців показник складав 11,4 відсотків, реально 3720 грн. у 2015 р. за цінами грудня 2016 р. були як мінімум в 1,5 рази більшими, тобто межа віднесення домогосподарств до найвищої доходної групи складала 5580 грн. – більш ніж удвічі менше від розрахункового прогнозного показника.

У табл. 2 проведено порівняння фактичних показників споживання продуктів харчування у найвищій доходній групі домогосподарств з нормативними показниками. Для цього середньомісячні фактичні показники за 2015 р. перемножено на 12. Встановлено, що лише по таких групах продуктів харчування, як хліб та хлібопродукти, цукор та олія досягнуто перевищення нормативних показників. Ненабагато нижчим від нормативів є середньодушове споживання м'яса і м'ясопродуктів, яєць і риби та рибопродуктів. Водночас показники споживання молока і молочних продуктів, картоплі, овочів та баштанних, фруктів і ягід є значно нижчими від норми. На основі цього можна зробити висновок, що перевищення середньодушових загальних доходів понад 5850 грн. в цінах грудня 2016 р. не дозволяє домогосподарствам забезпечити собі збалансований за поживними речовинами харчовий раціон. Для цього необхідні вищі доходи. Цей висновок непрямо підтверджує обґрунтований характер проведених вище прогнозних розрахунків.

Таблиця 2

Порівняння фактичних показників споживання основних продуктів харчування у групі домогосподарств з величиною середньодушових загальних доходів понад 3720 грн. в місяць у 2015 р.

Вид продукту	Раціональна норма, кг	Фактично, 2015 р.	Відхилення (+,-)
М'ясо і м'ясопродукти	80	76,8	-3,2
Молоко і молокопродукти	380	304,8	-75,2
Яйця	290	252	-38
Хліб і хлібопродукти	101	103,2	+2,2
Картопля	124	79,2	-44,8
Овочі та баштанні	161	133,2	-27,8
Фрукти, ягоди, виноград	90	56,4	-33,6
Риба та рибопродукти	20	19,2	-0,8
Цукор	38	38,4	+0,4
Олія	13	19,2	+6,2

Джерело: розрахунки автора на основі даних [1]

Таким чином, трансформаційні процеси в сільському господарстві та значне зростання доходів населення у середньостроковій перспективі до 2025 р. повинні здійснюватися як паралельні процеси. При виникненні перешкод в одному з них неминуче породжуватимуться перешкоди в іншому.

Забезпечення високих темпів зростання доходів домогосподарств до 2025 р. вимагатиме реалізації заходів, спрямованих на кардинальні зміни векторів соціально-економічного розвитку країни. Так, Карпенко Н. В. обґрунтувала необхідність реалізації таких заходів: «забезпечити випереджаюче зростання первинних доходів громадян у порівнянні з вторинними. За допомогою державного регулювання необхідно стимулювати зростання зайнятості і, відповідно, скорочувати соціальні виплати; згладжувати дисбаланс у регіональному розвитку за рахунок більш динамічного розвитку слабких регіонів, що в свою чергу стане фундаментом для викорінення бідності, зростання заробітної плати та доходів населення; перенести тяжкість оподаткування з менш прибуткового населення на більш прибуткове, тобто орієнтуватися на прогресивну шкалу оподаткування доходів; погашення заборгованості з виплати заробітної плати в усіх регіонах та галузях народного господарства [4, с. 140]. Усі названі заходи мають велике значення для зростання доходів населення, але всі вони стосуються розподільчих та перерозподільчих відносин. Їх реалізація дозволяє лише зробити справедливим розподіл і перерозподіл виробленого валового внутрішнього продукту. Однак в умовах, коли його зростання відбувається надто повільно, ці заходи виявляються недостатніми. Крім них, повинні реалізовуватися заходи, спрямовані на підвищення темпів загального економічного зростання, насамперед на нарощування обсягу виробництва ВВП.

Каламбет С. та Золотарьова О. поряд із заходами аналогічного характеру, запропонованих Карпенко Н. В., розширили їх сферу. Зокрема, вони пропонують «активно регулювати ринок праці, розпочинаючи зі створення нових робочих місць; сприяти створенню середнього класу в суспільстві;

сформуванню нову модель економічної системи, яка ґрунтуватиметься на соціалізації економіки, розвитку високотехнологічних, орієнтованих на експорт сфер виробництва, зростання частки державної власності та підвищенні її ролі в управлінні процесами формування економічної потужності країни; стимулювати процеси розробки і впровадження інновацій в усіх сферах економіки з одночасним покращенням інвестиційного клімату в країні [3, с. 105]. Звичайно ж, створення нових робочих місць, впровадження інноваційних розробок, покращення інвестиційного клімату матимуть позитивний вплив на зростання ВВП і доходів домогосподарств. Однак важко погодитися з пропозицією щодо збільшення частки державної власності, оскільки як світовий, так і вітчизняний досвід засвідчують нижчий рівень ефективності державних підприємств порівняно з приватними підприємствами.

Ушенко Н. В. та Шило К. М. наголошують на необхідності вдосконалення соціальної політики як найважливішого чинника підвищення рівня життя населення, однією з ключових характеристик якого є доходи домогосподарств. Вони вважають, що «стратегічна мета соціальної політики має бути спрямована на взаємну відповідальність держави і людини. Досягнення поставленої мети і вирішення конкретних завдань потребує реалізації та формування соціальної політики з урахуванням таких положень: взаємна солідарна відповідальність усіх суб'єктів соціальної політики держави, неурядових об'єднань підприємців, громадян за результати соціального розвитку; добровільність і різноманіття форм участі людей у формуванні та реалізації соціальної політики; відвертість і підконтрольність соціальної політики суспільства країни; міжнаціональна, міжгрупова і міжособистісна толерантність; захист працездатного населення від соціальних ризиків переважно за страховими принципами; гарантоване збереження раніше придбаних соціальних прав для людей, які фактично користуються цими правами, чий матеріальний стан багато в чому ними визначається [9, с. 114]. Наукова цінність запропонованого цими авторами підходу полягає в тому, що він дозволяє акцентувати увагу не лише на вдосконаленні зовнішніх економічних умов зростання доходів домогосподарств, але й на підвищенні активності самих членів цих господарств на шляху до підвищення рівня власного добробуту. За своєю внутрішньою сутністю процес підвищення рівня доходів домогосподарств є гармонізацією зовнішніх та внутрішніх по відношенню до цих господарств потреб, нужд, очікувань, стимулів та конкретних дій, які проявляються в їхній економічній поведінці.

Заяць Є. С. звертає увагу на інвестиційні можливості домогосподарств України є обмеженими внаслідок низької прибутковості підприємницької діяльності, невисокого рівня одержуваних населенням трудових доходів, їх значної диференціації між населенням різних регіонів та соціальних верств. Домогосподарства країни внаслідок несформованості інституційного середовища не можуть функціонувати в якості стратегічного інвестора, зацікавленого у піднесенні вітчизняної економіки, зміцненні її інвестиційного потенціалу. Активізація цього напрямку вимагає розробки національних проектів, орієнтованих на зміну економічної бази розвитку домогосподарств, підвищення продуктивності їх функціонування в сучасному економічному просторі [2, с. 5]. Загалом погоджуючись з автором щодо важливості інвестиційного потенціалу домогосподарств, не поділяємо його підходів до його розуміння. На нашу думку, домогосподарства в кінцевому рахунку є одними з основних інвесторів розвитку АПК, зокрема сільськогосподарської галузі. Оплачуючи зі своїх доходів вартість продовольчих товарів в торговельних закладах, вони як кінцевий елемент продуктових ланцюжків оплачують як поточні, так і капітальні витрати сільськогосподарських підприємств. Саме тому зростання доходів домогосподарств є основою як покращення продовольчого забезпечення сімей, так і основою покращення середовища розвитку цих підприємств. Завдяки такому підходу ми й визначаємо ці процеси тісно пов'язаними між собою.

Мостенець С. В. у своїх дослідженнях особливу увагу звернув на обґрунтування напрямів регулювання доходів домогосподарств з боку держави. Він виділив чотири групи чинників, важелів такого регулювання: у сфері формування доходів домогосподарств, у сфері оподаткування домогосподарств, у сфері оплати праці та у сфері пенсійного забезпечення та соціальних допомог [7, с. 984]. Так, у сфері формування доходів домогосподарств він виділив такі чинники, як: активізація підприємницької діяльності, забезпечення стабільності джерел формування доходів, забезпечення оптимального співвідношення між джерелами формування доходів, зростання доходів соціально вразливих верств населення, трансформація заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал. Аналогічні пропозиції автор обґрунтував також щодо інших сфер економічної діяльності домогосподарств. Однак усі ці пропозиції, на нашу думку, не надто чітко зачіпають економічні інтереси сільськогосподарських підприємств, а також міських і сільських домогосподарств країни.

Лібанова Е. М. зробила спробу зачепити в цій сфері основні, ключові елементи суспільних відносин, які мають визначальний вплив на економічну поведінку сільськогосподарських підприємств. Обґрунтувавши украй важливий теоретичний висновок про необхідність модернізації вітчизняної економіки, вона виділила такі основні її напрямки, як: обґрунтована макроекономічна політика, макроекономічна стабільність та економічне зростання як ключову детермінанту підвищення якості життя та зниження рівня бідності [6, с. 26]. Розробляючи загальну організаційну схему модернізації

економіки як формування конкурентоспроможного бізнесу, вона обґрунтувала такі її основні складові, як максимальна економія ресурсів – матеріальних, фінансових, природних, людських; упровадження нових технологій, пріоритетний характер тих інвестиційних проектів, які забезпечать прорив у відповідній сфері. При цьому вона зазначила, що загальна схема модернізації економіки є однією зі складових механізму подолання системної кризи, складовими частинами якого є модернізація економіки, модернізація держави та модернізація суспільних відносин. Пропозиції автора мають концептуальний характер і забезпечують формування науково обґрунтованих методичних підходів до вироблення системи чинників підвищення доходів домогосподарств як однієї з ключових передумов змін в середовищі розвитку сільськогосподарських підприємств та в їхній економічній поведінці.

Узагальнення пропозицій названих вище вчених дозволило розробити систему заходів, спрямованих на підвищення сукупних та грошових доходів домогосподарств. Схематично вона відображена на рис. 1.

Більшість із цих заходів достатньою мірою обґрунтовані в економічній теорії та пропозиціях міжнародних економічних організацій з удосконалення економічних відносин в нашій країні. Вони деталізовані зокрема в умовах надання кредитів Міжнародного валютного фонду. Більшість із цих рекомендацій вітчизняний уряд враховує у своїй поточній діяльності.

Ключовим питанням відновлення економічного зростання в нашій країні на даному етапі її розвитку, на нашу думку, є ліквідація цілої системи «дір», через які фінансові ресурси, створені всередині країни і які потенційно могли б використовуватися для реалізації планів на економічне піднесення, реально вимиваються з неї і використовуються на благо інших країн світу, або на благо окремих осіб, що здійснюють такі операції.

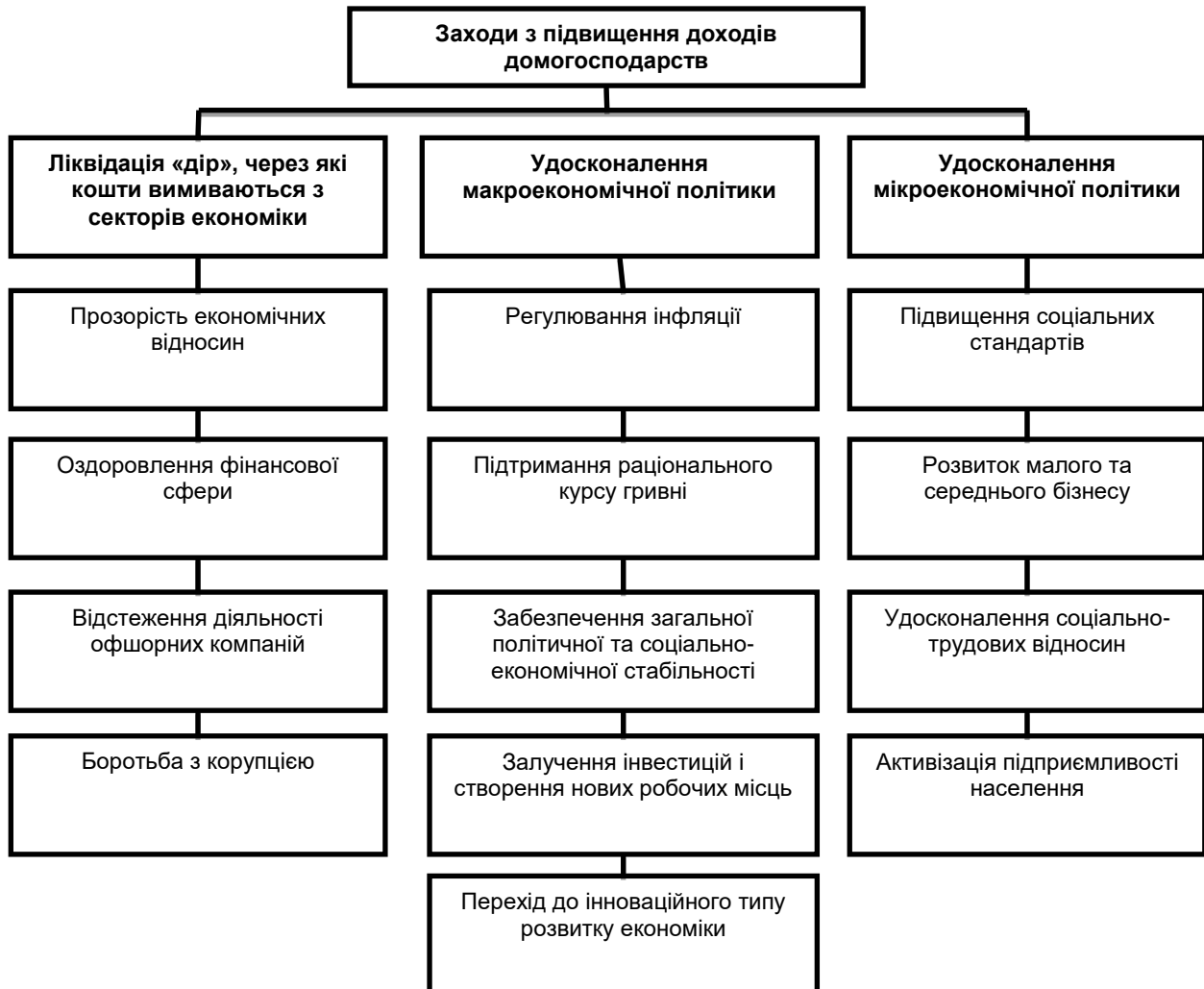

Рис. 1. Основні заходи з підвищення рівня доходів домогосподарств

Джерело: розробка автора

Багато подій, які відбулися протягом 2016 р. в суспільному житті, показали справжній масштаб вимивання коштів з економічного обороту. Йдеться насамперед про так званий «панамегейт», коли міжнародна група журналістів розкрила механізм перекачування коштів зарубіжними й вітчизняними олігархами та крупними чиновниками в офшорні зони з метою уникнення оподаткування, а також про

результати е-декларування доходів народними депутатами й високого рангу чиновниками, про події, пов'язані з націоналізацією Приватбанку. Виявилось, що через офшорні зони з країни вилучаються мільярди доларів, які могли б бути використаними всередині неї як інвестиції.

Цілком зрозуміло, що крім названих, є ще багато інших, які поки що не є висвітленими достатньою мірою. Заходи із закриття цих «дір» не можна вважати мірою, достатньою для початку процесу економічного зростання і підвищення доходів домогосподарств, але вона є необхідною, оскільки при збереженні існуючої ситуації розраховувати на позитивні тенденції немає рації.

Серед заходів мікроекономічного характеру слід звернути особливу увагу на підвищення мінімальної заробітної плати в 2017 р. удвічі порівняно з 2016 р. – з 1600 до 3200 грн. Вважаємо такий крок з боку уряду необхідним, але цей процес повинен бути плавним, поступовим, а не різким, оскільки різкі рухи в економіці, як і в інших сферах людської діяльності, рідко приносять позитивні результати.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом, слід зазначити, що зростання доходів домогосподарств як необхідної умови трансформації в сільському господарстві та вдосконалення економічної поведінки сільськогосподарських підприємств, можливе лише в результаті поєднання зусиль як з боку органів державної влади, громадських організацій, так і з боку самих громадян, які повинні покращити своє відношення до праці, розвивати свої підприємницькі таланти. Це сприятиме загальному економічному піднесенню, зростанню рівня життя, забезпеченню продовольчої безпеки країни та окремих родин.

Бібліографічний список

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
2. Заяць В.С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи / В.С. Заяць // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 5. – С. 215-221.
3. Каламбет С. Вплив доходів домогосподарств на економічний розвиток України / С. Каламбет, О. Золотарова // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – № 4. – С. 103-110.
4. Карпенко Н.В. Тенденції динаміки та структури доходів населення України та за регіонами / Н.В. Карпенко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4(14). – С. 135-141.
5. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств : сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т.О. Кізіма ; [вст. слово С.І. Юрія]. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
6. Лібанова Е.М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів / Е.М. Лібанова // Соціально-економічні та демографічні наслідки системної кризи в Україні та шляхи їх подолання. – К. : ІДСД, 2010. – С. 24-37.
7. Мостинець С.В. Макро- та мікроекономічний підходи до управління доходами й витратами домогосподарств в умовах ринку / С.В. Мостинець // Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 2. – С. 982-991.
8. Пасхавер Б. Продовольчий аспект подолання бідності / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 71-76.
9. Ушенко Н.В. Концептуальні засади соціальної політики України / Н.В. Ушенко, К.М. Шило // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2014. – № 2. – С. 111-119.
10. Ціни на продукцію. Ринок Шувар [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://shuvar.com/?mode=analytics&url=prices>.
11. Шевчук О.Б. Супровідна записка до проекту Закону «Про прожитковий мінімум» / О.Б. Шевчук [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://www.google.com.ua/search?q=методичні+засади+розрахунків+прожиткового+мінімуму&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=jVRVWLG8K8Haavq_p_gN#q.

References

1. *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy* [Balances and consumption of the principal food products by population of Ukraine], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (access date May 01, 2017).
2. Zaiats, V.S. (2012), "Investment possibilities of households in Ukraine: restrictions and prospects", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 5, pp. 215-221.
3. Kalambet, S. and Zolotarova, O. (2014), "Impact of income of households on economic development of Ukraine", *Visnyk Ternopil'skoho natsional'nogo ekonomichnoho universytetu*, no. 4, pp. 103-110.
4. Karpenko, N.V. (2014), "Tendencies of dynamics and structure of population income generally in Ukraine and by its regions", *Ekonomika: realii chasu*, no. 4(14), pp. 135-141.

5. Kizyma, T.O. (2010), *Finansy domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku* [Finances of households: a modern paradigm and dominants of development], Znannia, Kyiv, Ukraine, 431 p.
6. Libanova, E.M. (2010), "Modernization of the economy of Ukraine in the context of social challenges", *Sotsialno-ekonomichni ta demohrafichni naslidky systemnoi kryzy v Ukraini ta shliakhy ikh podolannia*, IDSD, Kyiv, Ukraine, pp. 24-37.
7. Mostynets, S.V. (2014), "Macro- and microeconomic approaches to management of income and expenses of households under market conditions", *Visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*, no. 2, pp. 982-991.
8. Paskhaver, B. (2004), "Food aspect of poverty reduction", *Ekonomika Ukrainy*, no. 10, pp. 71-76.
9. Ushenko, N.V. and Shylo, K.M. (2014), "Conceptual fundamentals of social policy in Ukraine", *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii*, no. 2, pp. 111-119.
10. *Tsiny na produktsiiu. Rynok Shuvar* [Prices for products. Shuvar market], available at: <http://shuvar.com/?mode=analitics&url=prices> (date access May 02, 2017).
11. Shevchuk, O.B. "Cover sheet to the Project of the Law "On cost of living", available at: https://www.google.com.ua/search?q=методичні+засади+розрахунків+прожиткового+мінімуму&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=jVRVWLG8K8Haavq_p_gN#q date access May 02, 2017).

Петришин Л.П. ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПОЗИТИВНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНІЙ ПОВЕДІНЦІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета - обґрунтування шляхів підвищення доходів домогосподарств як чинника позитивних змін в економічній поведінці сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Дослідження базується на використанні загальнонаукових та специфічних методів наукових досліджень. При цьому автор опирається на фундаментальні теоретико-методологічні положення, розроблені вітчизняною та зарубіжною економічною наукою. Відповідно до вимог діалектичного методу зміни в економічній поведінці сільськогосподарських підприємств розглядаються як результат їх взаємодії з навколишнім середовищем, зокрема з домогосподарствами.

Використання розрахунково-конструктивного методу забезпечило отримання реальної оцінки рівня доходів населення порівняно з прожитковим мінімумом. При цьому автор опирався на вимоги нормативного методу в частині офіційно встановлених нормативів споживання продуктів харчування на одну особу. Завдяки використанню методу формування фокусних груп виділено ту частину домогосподарств, які мають найвищий рівень доходів, проведено порівняння величини їхніх доходів з нормативними. Здійснення відповідних розрахунків опиралося на використання економіко-статистичних методів, зокрема, методів абсолютних, відносних та середніх величин.

Результати. Викладено теоретичні аспекти взаємозалежності між рівнем доходів домогосподарств та економічною поведінкою сільськогосподарських підприємств. Проведено розрахунки прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати з використанням нормативного вмісту мінімального споживчого кошика та мінімальних цін придбання продовольчих товарів. На основі розрахунків раціонального споживчого кошика визначено необхідний рівень доходів домогосподарств, при досягненні якого відбудуться позитивні зміни в економічній поведінці сільськогосподарських підприємств. Окреслено три групи чинників підвищення рівня доходів домогосподарств: усунення «дір», через які кошти вимиваються з економіки; заходи макро- та мікроекономічного характеру.

Наукова новизна. Обґрунтовано необхідний рівень доходів домогосподарств, за якого стануть можливими позитивні зміни в економічній поведінці сільськогосподарських підприємств.

Практична значущість. Отримані результати дослідження визначають високий рівень залежності економічної поведінки сільськогосподарських підприємств від рівня доходів домогосподарств. З врахуванням цього, органи державного управління та місцевого самоврядування повинні розробити комплекс заходів з підвищення рівня заробітної плати, покращення умов розвитку різноманітних форм бізнесу з тим, щоб забезпечити зростання доходів населення.

Ключові слова: домогосподарство, доходи, рівень, сільськогосподарське підприємство, економічна поведінка.

Petryshyn L.P. GROWTH OF INCOME OF HOUSEHOLDS AS A NECESSARY CONDITION FOR POSITIVE CHANGES IN ECONOMIC BEHAVIOR OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose is to argue ways to increase income of households as a factor of positive changes in economic behavior of agricultural enterprises.

Methodology of research. The research is based on application of general scientific and specific methods of scientific researches. The author relies on theoretical and methodological fundamentals, developed by the national and foreign economic school. According to the requirements of dialectic method, changes in economic behavior of agricultural enterprises is considered as a result of their interaction with the environment, particularly with households.

Application of calculation-constructive method supplies actual assessments of the level of population income, comparing to the minimum living wage. The author also concerns requirements of normative method in terms of officially defined standards of food products consumption per one person. Having applied the method of focus groups formation, the research defined the group of households, having the highest income level, made comparison of the value of their income with the standard ones. Performing of corresponding calculations was based on application of economic-statistical methods, particularly methods of absolute, relative and average values.

Findings. The research presents theoretical aspects of dependency between the level of income of households and economic behavior of agricultural enterprises. The author made calculations of the cost of living and a minimum wage with application of a normative content of the minimum consumer basket and minimum prices for food products. Basing on the calculations of the rational consumer basket, the research defines a necessary level of household income. Having achieved the level of income, one can expect positive changes in economic behavior of agricultural enterprises. There are three determined groups of factors to increase income level of households, i.e. elimination of "holes", causing money flow out of the economy; measures of macro- and microeconomic character.

Originality. The necessary level of household incomes is substantiated, which will allow for positive changes in the economic behavior of agricultural enterprises.

Practical value. The obtained results of the research determine the high level of dependence of economic behavior of agricultural enterprises on the level of household incomes. With this in mind, public authorities and local governments should develop a set of measures to raise wages, improve the conditions for the development of diverse forms of business in order to ensure the growth of incomes.

Key words: household, income, level, agricultural enterprise, economic behavior.

Петришин Л.П. ВОЗРАСТАНИЕ ДОХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ ПОЗИТИВНЫХ ПЕРЕМЕН В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПОВЕДЕНИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель - обоснование путей повышения доходов домохозяйств как фактора позитивных изменений в экономическом поведении сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Исследование базируется на использовании общенаучных и специфических методов научных исследований. При этом автор опирается на фундаментальные теоретико-методологические положения, разработанные отечественной и зарубежной экономической наукой. В соответствии с требованиями диалектического метода изменения в экономическом поведении сельскохозяйственных предприятий рассматриваются как результат их взаимодействия с окружающей средой, в частности с домохозяйствами.

Использование расчетно-конструктивного метода обеспечило получение реальной оценки уровня доходов населения по сравнению с прожиточным минимумом. При этом автор использовал требования нормативного метода в части официально установленных нормативов потребления продуктов питания на душу населения. Благодаря использованию метода формирования фокусных групп выделено ту часть домохозяйств, имеющих высокий уровень доходов, проведено сравнение величины их доходов с нормативными. Осуществление соответствующих расчетов опиралось на использование экономико-статистических методов, в частности, методов абсолютных, относительных и средних величин.

Результаты. Изложены теоретические аспекты взаимосвязи между уровнем доходов домохозяйств и экономическим поведением сельскохозяйственных предприятий. Проведены расчеты прожиточного минимума и минимальной заработной платы с использованием нормативной минимальной потребительской корзины и минимальных цен приобретения продовольственных товаров. На основе расчетов рационального потребительской корзины определен необходимый уровень доходов домохозяйств, при достижении которого произойдут позитивные изменения в экономическом поведении сельскохозяйственных предприятий. Определены три группы факторов повышения уровня доходов домохозяйств: устранение «дыр», через которые средства вымываются из экономики; меры макро- и микроэкономического характера.

Научная новизна. Обосновано необходимый уровень доходов домохозяйств, при котором станут возможными позитивные изменения в экономическом поведении сельскохозяйственных предприятий.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования определяют высокий уровень зависимости экономического поведения сельскохозяйственных предприятий от уровня доходов домохозяйств. С учетом этого, органы государственного управления и местного самоуправления должны разработать комплекс мер по повышению уровня заработной платы, улучшение условий развития различных форм бизнеса с тем, чтобы обеспечить рост доходов населения.

Ключевые слова: домохозяйство, доходы, уровень, сельскохозяйственное предприятие, экономическое поведение.

Орлик О.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економічної кібернетики та інформаційних технологій,
Одеський національний економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Постановка проблеми. Економічна безпека є одним з найбільш пріоритетних функціональних напрямів безпеки. Глобалізація, інформатизація і загострення конкурентної боротьби актуалізують проблему забезпечення економічної безпеки. В сучасних умовах національна безпека України знаходиться в прямій залежності від стану економіки регіонів і підприємств.

Актуальність дослідження проблем забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства обумовлена тим, що саме на цьому рівні формуються стійкі структурні одиниці економічної системи регіону і держави та забезпечується багато в чому стійкість вищих рівнів економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами забезпечення економічної безпеки підприємств займалися такі науковці, як: О. Іванілов [1], Б. Андрушків, Л. Малюта [2], О. Ареф'єва, Т. Кузенко [3], О. Мороз, Н. Карачина, А. Шиян [4], В. Ортинський, І. Керницький, З. Живко [5], О. Соснін, П. Пригунов [6], Л. Шемаєва [7], С. Кавун, А. Пилипенко, Д. Ріпка [8], Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко [9], Ю. Шутяк [10] та ін.

Віддаючи належне науковому доробку авторів, які займаються даною проблемою, варто зазначити, що на сьогодні в економічній літературі немає однозначного визначення сутності економічної безпеки підприємства. Усе це свідчить про актуальність вибору напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення сучасних підходів щодо трактування поняття «економічна безпека підприємства» і визначення на цій основі її характерних особливостей та сутнісних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринкових умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою, і змушує підприємство до швидкого адаптування до нових умов, пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища [1, с. 654].

У ході матеріальних, фінансових, інформаційних, кадрових та інших зв'язків підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища відбувається обмін, споживання і переміщення сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, верстатів, машин, обладнання, інвестицій, технологій, коштів, готової продукції (товарів і послуг). Всі ці зв'язки і відносини виникають у конкретних умовах, які склалися як в масштабах всієї країни, так і на рівні певного конкретного регіону [11, с. 156–157]. Коли мова йде про велике виробниче підприємство, яке має широке коло ділових зв'язків і значну кількість постачальників, кредиторів, позичальників, клієнтів, то діяльність щодо управління такою багатогранною системою значно ускладнюється [12, с. 162].

Управління підприємством в сучасних умовах господарювання в Україні є досить складним, що пов'язано не тільки із загальним кризовим станом української економіки, інфляцією, низьким курсом гривні та іншими макроекономічними деформаціями, але і з рядом специфічних факторів, що підсилюють активізацію загроз економічній безпеці підприємств.

Серед таких чинників найбільше значення мають такі: значна ступінь монополізації ринку; наростання рівня конкурентної боротьби за українські ринки з боку як вітчизняних, так і зарубіжних виробників; встановлення контролю кримінальних структур над рядом секторів економіки і суб'єктами господарської діяльності; збереження значного тиску на суб'єкти підприємницької діяльності з боку державних органів (наприклад, в сфері ліцензування, оподаткування); зростання рейдерських атак; низький рівень доходів населення, безробіття, плінність кадрів, що знижує ступінь відповідальності і збільшує ймовірність схильності працівника до продажу секретів підприємства і іншим незаконним діям; недосконалість законодавства, яке регулює відносини у сфері підприємництва; відсутність єдності і взаємної узгодженості дій різних правоохоронних органів; недостатня відпрацьованість засобів і методів забезпечення власної економічної безпеки; відсутність досвідчених фахівців з безпеки на підприємствах [9, с. 208].

В сучасній науковій літературі дана велика кількість визначень економічної безпеки підприємства, що пояснюється складністю, багатокомпонентністю і взаємозумовленістю її складових. Кожне з цих визначень по суті є найбільш концентрованим виразом поглядів кожного автора на саме поняття безпеки, а також на діяльність щодо забезпечення безпеки.

На основі проведених досліджень нами виділено ряд сучасних підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства» (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Автори, джерела	Акценти у визначенні економічної безпеки підприємства
<i>1. Підхід до визначення економічної безпеки як стану найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства</i>	
О. Іванілов [1, с. 655], Б. Андрушків, Л. Малюта [2, с. 12], О. Ареф'єва, Т. Кузенко [3, с. 18]	<ul style="list-style-type: none"> – ефективне використання корпоративних ресурсів, підприємницьких здібностей, ринкових можливостей; – попередження та послаблення зовнішніх і внутрішніх негативних впливів; – запобігання, ліквідація та захист від внутрішніх та зовнішніх загроз; – забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства; – забезпечення тривалого виживання та стійкого розвитку; – динамічний науково-технічний та соціальний розвиток; – забезпечення досягнення цілей бізнесу.
<i>2. Підхід до визначення економічної безпеки як стану захищеності підприємства (діяльності, потенціалу, ресурсів) від внутрішніх і зовнішніх загроз</i>	
О. Мороз, Н. Карачина, А. Шиян [4, с. 28], В. Ортинський, І. Керницький, З. Живко [5, с. 11], Л. Шваб [13, с. 538]	<ul style="list-style-type: none"> – захищеність діяльності від негативного впливу зовнішнього середовища; – захищеність потенціалу підприємства від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз; – запобігання загрозам, усунення виниклих загроз, пристосування до наявних умов; – підтримка впливу зовнішніх і внутрішніх загроз в певних межах; – забезпечення незалежності, стабільності, стійкості, здатності підприємства до розвитку; – відтворення потенціалу.
<i>3. Підхід до визначення економічної безпеки як стану реалізації і захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз</i>	
О. Соснін, П. Пригунов [6, с. 17], Л. Шемаєва [7, с. 12], С. Кавун, А. Пилипенко, Д. Ріпка [8, с. 8]	<ul style="list-style-type: none"> – захищеність законних та життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх негативних факторів; – реалізація стратегічних економічних інтересів; – протидія та захист від загроз; – використання можливостей зовнішнього середовища; – забезпечення стабільного розвитку.
<i>4. Підхід до визначення економічної безпеки як процесу гармонізації і узгодження економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища</i>	
Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко [9, с. 87]	<ul style="list-style-type: none"> – гармонізація економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища.
<i>5. Підхід до визначення економічної безпеки як стану забезпечення стабільної діяльності, економічного розвитку і розширеного відтворення на підприємстві</i>	
Ю. Шутяк [10, с. 6], Ю. Кім [14, с. 6]	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення економічного розвитку, стабільності діяльності; – захист фінансових і матеріальних ресурсів; – нейтралізація загроз та негативних факторів, протидія їх впливу; – адекватне реагування на зміни внутрішньої й зовнішньої ситуації; – розв'язання економічних суперечностей; – забезпечення розширеного відтворення; – формування і реалізація можливостей підприємства.
<i>6. Підхід до визначення економічної безпеки як сукупності умов та факторів забезпечення незалежності і стійкості підприємства, здатності до розвитку</i>	
В. Щербина [15, с. 220], М. Войнаренко, О. Яременко [16, с. 60]	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення незалежності, стабільності, стійкості; – здатність до постійного оновлення, самовдосконалення та розвитку.
<i>7. Підхід до визначення економічної безпеки як здатності підприємства до ефективної діяльності на основі використання сукупності управлінських процедур і заходів</i>	
О. Сороківська [17, с. 491], М. Зацеркляний, О. Мельников [18, с. 6]	<ul style="list-style-type: none"> – ефективна та безперервна діяльність підприємства; – оптимізація використання ресурсів; – узгодження економічних інтересів; – нівелювання впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовища; – формування та реалізація сукупності управлінських процедур; – урівноваження потенційних економічних загроз системою заходів протидії.

Джерело : складено автором на основі вказаних джерел

Хоча розкид у трактуванні досить широкий, ми вважаємо, що в рамках розглянутої предметної області можна виділити декілька основних підходів щодо визначення економічної безпеки підприємства, в рамках яких вона розглядається як: стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства; стан захищеності підприємства (діяльності, потенціалу, ресурсів) від внутрішніх і зовнішніх загроз; стан реалізації і захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз; процес гармонізації і узгодження економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища; стан забезпечення стабільної діяльності, економічного розвитку і розширеного відтворення на підприємстві; сукупність умов та факторів забезпечення незалежності і стійкості підприємства, здатності до розвитку; здатність підприємства до ефективної діяльності на основі використання сукупності управлінських процедур і заходів.

Можна відзначити, що одні підходи, є фрагментарними і висвітлюють лише один бік проблеми, не дозволяють розкрити сутність категорії повністю, інші – підкреслюють цілком правильні й суттєві характеристики даної категорії. Ключовими для існуючих визначень безпеки є терміни «захищеність», «захист від небезпек і загроз», «нейтралізація загроз», «незалежність», «стійкість», «стабільність».

Таким чином, треба зазначити, що дефініція «економічна безпека підприємства» прийняла нового, більш розширеного значення у процесі потрапляння на поле економічного знання.

Проведений аналіз наукових джерел дозволяє встановити, що всі визначення поняття «економічна безпека підприємства» в прямому чи опосередкованому вигляді включають такі основні положення:

- стан захищеності носить динамічний характер;
- наявність зовнішніх і внутрішніх загроз;
- загроза, що виходить зсередини підприємства, не менш небезпечна, ніж ззовні;
- наявність життєво важливих інтересів, баланс і узгодженість між ними;
- основним фактором, що визначає стан економічної безпеки, є володіння підприємством

стійкими конкурентними перевагами.

На основі проведеного аналізу поняття «економічна безпека підприємства», ми змушені визнати, що неможливо дати одне ємне визначення економічної безпеки, що характеризує це явище у всьому його різноманітті.

На нашу думку, категорія економічної безпеки синергетична, що переслідує економічну мету – досягнення стійкої рівноваги економічної системи і максимізації прибутку.

У зв'язку з цим автором робиться висновок про необхідність уточнити зазначену категорію: економічна безпека підприємства – це стан підприємства, який характеризується ефективним використанням його ресурсів, захищеністю економічної системи підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати сталий і ефективний розвиток підприємства в умовах конкуренції та підприємницького ризику.

Дане авторське визначення поняття акцентує увагу на тому, що економічна безпека відображає здатність економічної системи до виживання і розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важкопрогнозованих факторів. Звідси головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є забезпечення не просто його стійкого і максимально ефективного функціонування в умовах сьогодення, а створення високого потенціалу розвитку і економічного зростання в майбутньому.

Вибір підприємством конкретних засобів і шляхів забезпечення його економічної безпеки обумовлюється характером і масштабом загроз економічним інтересам підприємства. Всі компоненти системи економічної безпеки підприємства пов'язані між собою, і тільки їх комплексне застосування забезпечує успіх функціонування й розвитку підприємства як цілісної системи.

Висновки та подальші дослідження. З вищевикладеного матеріалу можна зробити висновок, що незважаючи на достатню кількість наукових робіт з даної проблематики, концептуальні засади економічної безпеки ще не сформовані. Проведений аналіз наукових підходів щодо формування поняття «економічна безпека підприємства», свідчить, по-перше, про актуальність проблеми, по-друге, про відсутність чітко виробленого розуміння суті даної категорії, по-третє, про недосконалість існуючої законодавчої бази в даній сфері, що дозволяє зробити висновок про необхідність подальших теоретичних розробок в даному напрямку.

Бібліографічний список

1. Іванілов О.С. Економіка підприємства : [підручник] / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
2. Економічна та майнова безпека бізнесу : [навч. посібн.] / Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2016. – 180 с.
3. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.

4. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : [монографія] / О.В. Мороз, Н.П. Карачина, А.А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2011. – 241 с.
5. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. посібн.] / [Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
6. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства / А.С. Соснин, П.Я. Прыгунов. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2004. – 357 с.
7. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 21.04.02 / Л.Г. Шемаєва ; Університет економіки та права «Крок». – К., 2010. – 42 с.
8. Економічна та інформаційна безпека підприємств у системі консолідованої інформації : [навч. посібн.] / С.В. Кавун, А.А. Пилипенко, Д.О. Ріпка. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 364 с.
9. Казаченко А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монографія] / А.В. Казаченко, В.П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
10. Шутяк Ю.В. Діагностика економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Ю.В. Шутяк ; Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2011. – 22 с.
11. Орлик О.В. Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків / О.В. Орлик // Тренди та інновації в сучасній економіці : [колективна монографія] / [За ред. О.С. Іванілова]. – Харків : ХНУБА, 2015. – С. 154-165.
12. Орлик О.В. Концепція забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства / О.В. Орлик // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. – 2016. – Вип. 1(60). – С. 160-168.
13. Шваб Л.І. Економіка підприємства: [навч. посібн.] / Л.І. Шваб. – К. : Каравела, 2007. – 584 с.
14. Кім Ю.Г. Управління системою фінансової безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02 / Ю.Г. Кім ; Університет економіки та права «КРОК». – К., 2009. – 21 с.
15. Щербина В.М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В.М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 10(64). – С. 220-225.
16. Войнаренко М. Управління економічною безпекою підприємств на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60-63.
17. Сороківська О.А. Особливості формування теоретичних засад економічної безпеки підприємств малого бізнесу [Електронний ресурс] / О.А. Сороківська // Глобальні та національні проблеми економіки : [електронне наукове фахове видання]. – 2015. – Вип. 6. – С. 489-494. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/6-2015/101.pdf>
18. Зацеркляний М.М. Основи економічної безпеки : [навч. посібн.] / М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников. – К. : КНТ, 2009. – 337 с.

References

1. Ivanilov, O.S. (2009), *Ekonomika pidprijemstva* [Enterprise economy], textbook, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 728 p.
2. Andrushkiv, B.M. and Maliuta, L.Ya (2016), *Ekonomichna ta mainova bezpeka biznesu* [Economic and property security of business], tutorial, FOP Paliantsia V.A., Ternopil, Ukraine, 180 p.
3. Arefieva, O.V. and Kuzenko, T.B. (2005), *Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidprijemstv* [Planning of economic security of enterprises], Vyd-vo Yevrop. un-tu, Kyiv, Ukraine, 170 p.
4. Moroz, O.V., Karachyna, N.P. and Shyian, A.A. (2011), *Kontseptsiia ekonomichnoi bezpeky suchasnoho pidprijemstva* [The concept of economic security of a modern enterprise], monograph, VNTU, Vinnytsia, Ukraine, 241 p.
5. Ortynskyi, V.L., Kernyskyi, I.S., Zhyvko, Z.B. et al. (2009), *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security of enterprises, organizations and institutions], tutorial, Pravova yednist, Kyiv, Ukraine, 544 p.
6. Sosnin, A.S. and Prygunov, P.Ia. (2004), *Menedzhment bezopasnosti predprinimatelstva* [Business security management], Izd-vo Evrop. un-ta, Kiev, Ukraine, 357 p.
7. Shemaieva, L.H. (2010), "Economic safety of the enterprise in the strategic interaction with subjects of an environment", Thesis abstract of Dokt. Sc. (Ekon.), 21.04.02, University of economics and law «KROK», Kyiv, Ukraine, 42 p.
8. Kavun, S.V., Pylypenko, A.A. and Ripka, D.O. (2013), *Ekonomichna ta informatsiina bezpeka pidprijemstv u systemi konsolidovanoi informatsii* [Economic and information security of enterprises in the system of consolidated information], tutorial, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 364 p.
9. Kazachenko, A.V., Ponomarev, V.P. and Liashenko, A.N. (2003), *Ekonomicheskaiia bezopasnost predpriatiia: sushchnost i mekhanizm obespecheniia* [Economic security of an enterprise: nature and mechanism of ensuring], monograph, Libra, Kiev, Ukraine, 280 p.

10. Shutiak, Yu.V. (2011), "Diagnostics of Economic Security of the Enterprise", Thesis abstract of Cand. Sc. (Ekon.), 08.00.04, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, 22 p.
11. Orlyk, O.V. (2015), "The analysis of factors that influence economic security of the enterprises and methods of protection from threats and neutralize their consequences", *Trendy ta innovatsii v suchasni ekonomitsi* [Trends and innovations in modern economy], monograph, KhNUBA, Kharkiv, Ukraine, pp. 154-165.
12. Orlyk, O.V. (2016), "The concept of ensuring financial component of economic security of an enterprise", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen : zb. nauk. prats*, Iss. 1(60), pp. 160-168.
13. Shvab, L.I. (2007), *Ekonomika pidpriemstva* [Enterprise economy], tutorial, Karavela, Kyiv, Ukraine, 584 p.
14. Kim, Yu.H. (2009), "Management of company's financial safety system", Thesis abstract of Cand. Sc. (Ekon.), 21.04.02, University of economics and law «KROK», Kyiv, Ukraine, 21 p.
15. Shcherbyna, V.M. (2006), "Information support of economic security of enterprises and institutions", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10(64), pp. 220-225.
16. Voinarenko, M. (2008), "Management of economic security of enterprises based on the assessment of deviations in thresholds", *Ekonomist*, no. 12, pp. 60-63.
17. Sorokivska, O. A. (2015), "Features of formation theoretical principles of economic security small business", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, Iss. 6, pp. 489-494, available at: <http://www.global-national.in.ua/archive/6-2015/101.pdf> (access date March 24, 2017).
18. Zatserklianyi, M. M. and Melnykov, O. F. (2009), *Osnovy ekonomichnoi bezpeky* [Economic security essentials], tutorial, KNT, Kyiv, Ukraine, 337 p.

Орлик О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Мета – комплексне дослідження сучасних підходів щодо трактування поняття «економічна безпека підприємства» і визначення на цій основі її характерних особливостей та сутнісних характеристик.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися такі методи: аналітико-монографічний – при вивченні літературних джерел з теми дослідження; аналізу та синтезу – для узагальнення наукових підходів щодо трактування поняття «економічна безпека підприємства» та формування авторського визначення даного поняття; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формування висновків; системного аналізу, абстрагування, логічних узагальнень – при визначенні характерних особливостей та сутнісних характеристик економічної безпеки підприємства.

Результати. Виокремлено сучасні наукові підходи щодо трактування поняття «економічна безпека підприємства». Проведено поглиблений аналіз даного поняття, визначено характерні особливості та уточнено сутнісні характеристики економічної безпеки підприємства. Сформульовано авторське визначення поняття «економічна безпека підприємства».

Наукова новизна. Визначено характерні особливості та сутнісні характеристики економічної безпеки на рівні підприємств. Запропоновано авторське визначення поняття «економічна безпека підприємства».

Практична значущість. Визначені основні характерні особливості та сутнісні характеристики економічної безпеки на рівні підприємства можуть бути використані в практиці фінансово-господарської діяльності підприємств України при організації системи забезпечення їх економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, економічні інтереси підприємства, внутрішні і зовнішні загрози, захищеність.

Orlyk O.V. CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF «ECONOMIC SECURITY OF AN ENTERPRISE»

Purpose – a comprehensive study of modern approaches to the interpretation of the "economic security of an enterprise" definition and determining on the basis of the research its features and essential characteristics.

Methodology of research. In the process of research, the following methods were used: analytical-monographic – to study the literary sources on the research topic; analysis and synthesis – to generalize the scientific approaches to the interpretation of "economic security of an enterprise" definition and for the formation of the author's definition of this concept; abstract-logical – for theoretical generalization and drawing conclusions; system analysis, abstraction, logical generalizations – in determining the features and essential characteristics of the economic security of an enterprise.

Findings. Modern scientific approaches to the interpretation of "economic security of an enterprise" definition are singled out. The in-depth analysis of this concept has been carried out, characteristic features have been determined and the essential characteristics of the economic security of an enterprise have been clarified. The author's definition of the concept of "economic security of an enterprise" is formulated.

Originality. The characteristic features and essential characteristics of economic security at the enterprise level are determined. The author's definition of the concept of "economic security of an enterprise" is proposed.

Practical value. The indicated main characteristic features and essential characteristics of economic security at the enterprise level can be used in the practice of financial and economic activities of Ukrainian enterprises when organizing a system for ensuring their economic security.

Key words: economic security of an enterprise, economic interests of an enterprise, internal and external threats, security.

Орлик О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ»

Цель – комплексное исследование современных подходов к трактовке понятия «экономическая безопасность предприятия» и определение на этой основе ее характерных особенностей и сущностных характеристик.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: аналитико-монографический – при изучении литературных источников по теме исследования; анализа и синтеза – для обобщения научных подходов к трактовке понятия «экономическая безопасность предприятия» и формирования авторского определения данного понятия; абстрактно-логический – для теоретического обобщения и формирования выводов; системного анализа, абстрагирования, логических обобщений – при определении характерных особенностей и сущностных характеристик экономической безопасности предприятия.

Результаты. Выделены современные научные подходы к трактовке понятия «экономическая безопасность предприятия». Проведен углубленный анализ данного понятия, определены характерные особенности и уточнены сущностные характеристики экономической безопасности предприятия. Сформулировано авторское определение понятия «экономическая безопасность предприятия».

Научная новизна. Определены характерные особенности и сущностные характеристики экономической безопасности на уровне предприятий. Предложено авторское определение понятия «экономическая безопасность предприятия».

Практическая значимость. Обозначенные основные характерные особенности и сущностные характеристики экономической безопасности на уровне предприятия могут быть использованы в практике финансово-хозяйственной деятельности предприятий Украины при организации системы обеспечения их экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, экономические интересы предприятия, внутренние и внешние угрозы, защищенность.

УДК 338.4:378.1

*Станкевич І.В.,
канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри
менеджменту та маркетингу,
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова, м. Одеса*

**УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ:
ОБГРУНТУВАННЯ СКЛАДОВИХ ТРАЄКТОРІЇ РОЗВИТКУ**

Постановка проблеми. Сучасний стан надання освітніх послуг освітніми організаціями (надалі – ОО) різних країн світу показує, що їх розвиток визначається під впливом таких основних тенденцій, як: глобалізація, міжнародна інтеграція та інтернаціоналізація вищої освіти. Ці тенденції, у свою чергу, викликають мобільність студентів між країнами, зміну підходів та принципів фінансування ОО, підвищення вимог щодо якості вищої освіти тощо, що потребує змін в управлінні діяльністю ОО країни. Беручи до уваги неминучу і подальшу відкритість України для міжнародної конкуренції як в освітній, так й в усіх інших сферах економіки, актуальним є пошук шляхів підвищення результативності управління діяльністю ОО, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти, що потребує розробки чіткої траєкторії розвитку ОО країни, спираючись на наявні сильні сторони, а також можливості, що дозволять підвищити слабкі сторони та захистити від існуючих потенційних загроз, особливо в сучасних умовах Євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління діяльністю ОО присвячено сьогодні чимало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема [1–4] та ін. Науковці особливу увагу приділяють розробці концепцій управління ОО, змісту, формам та методам управління ОО різного типу, визначенню принципів та функцій управління тощо. Але, на жаль, те, що стосується обґрунтування вибору траєкторії подальшого розвитку ОО у сучасних умовах, має фрагментарний та несистемний характер.

Формування траєкторії розвитку організації та її чіткої інструментарій є центральною ланкою управління та результативного менеджменту будь-яких організацій. Ґрунтовне визначення траєкторії розвитку забезпечує результативне досягнення цілей управління та реалізацію головної місії організації. Найпоширенішим підходом в реалізації цього процесу, зазвичай є SWOT-аналіз, як

інструмент стратегічного менеджменту, що здобув широкого застосування серед вітчизняних та зарубіжних підприємств й організацій, зокрема освітніх, що представлено в роботах авторів [5–8]. Але, з огляду на доволі просту концепцію застосування до аналізу, інтерпретація отриманих результатів не завжди вірна, що призводить до поспішних і безглузких висновків, до того ж, доволі часто застосовується необ'єктивна чи ненадійна інформація. Для уникнення та усунення таких помилок, необхідна чітка та ґрунтовна ідентифікація факторів як внутрішнього, так і зовнішнього контексту діяльності організації з подальшою їх кількісною оцінкою, методичний підхід якої потребує розвитку застосовно саме до ОО.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування складових траєкторії розвитку ОО на засадах удосконалення кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу в сучасних умовах управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результативність управління діяльністю конкретної ОО, передусім, забезпечується шляхом розробки та реалізації чіткої траєкторії (стратегії) її розвитку. Траєкторія визначається шляхом побудови ряду альтернативних варіантів розвитку організації, які відповідають її місії та цілям, внутрішньому контексту та зовнішнім сприятливим можливостям та наявним загрозам. Основою цього процесу є методи та інструменти стратегічного менеджменту, як PEST, STEP, SWOT, GAP-аналіз, тощо. Коли виникає потреба в отриманні чіткої ґрунтовної інформації про сильні та слабкі сторони діяльності ОО, для порозуміння існуючих тенденцій та визначення дій у напрямку збереження конкурентних позицій на ринку освітніх послуг, зазвичай застосовують SWOT-аналіз через його концептуальну простоту та відсутність потреби у великих базах даних. Методологія SWOT-аналізу базується на методології системно-цільового підходу, що передбачає чітку ідентифікацію факторів внутрішнього (Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони)) та зовнішнього контексту (потенційні Opportunities (можливості) і Threats (загрози)). Для цілей цієї статті, автором буде проведено SWOT-аналіз не для окремої ОО, а для сукупності суб'єктів освітньої діяльності, що забезпечують надання освітніх послуг на території України по відношенню до ОО країн світу, зокрема Європейських.

В ході реферування наукових джерел [2; 9–13], основними положеннями в обґрунтуванні траєкторії розвитку ОО на засадах SWOT-аналізу є:

1) ідентифікація факторів внутрішнього контексту (сильні та слабкі сторони) діяльності ОО України, а також факторів зовнішнього контексту (можливості та загрози) розвитку ОО у сучасних умовах, зокрема в умовах Євроінтеграції;

2) кількісна оцінка взаємовпливу факторів внутрішнього та зовнішнього контексту, синтез та порівняння;

3) обґрунтування, відповідно до отриманих кількісних результатів, траєкторії (стратегію) розвитку та управління діяльністю ОО України.

Вихідною базою ідентифікації факторів SWOT-аналізу ОО України є офіційні статистичні джерела інформації України [14–18], законодавчі акти та нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту», Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 р. та Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року) [19–21], вимоги щодо якості у Європейському просторі вищої освіти [22], результати дослідження світового ринку освітніх послуг за період 2010–2016 рр. [23–30] та ринку освітніх послуг України, зокрема спрямовані на визначення індивідуальних стратегій розвитку вишів [3; 5–8; 31; 32], проведені як освітянами, так і науковцями.

При ідентифікації факторів зовнішнього контексту слід виходити із того, що вони є факторами, на які ОО не в змозі вплинути за такими напрямками, як: культура (вимоги зацікавлених сторін та цінності суспільства); економіка (рівень зайнятості та безробіття); ресурси (інвестиції, фінансування); соціальна сфера (демографічні зміни, якість життя); політична та нормативно-законодавча сфера; конкуренти (умови та вартість навчання).

При ідентифікації факторів, що формують внутрішній контекст діяльності ОО, слід виходити із аналізу за наступними напрямками: система управління організаціями (місія, стиль, організаційна структура та процес прийняття управлінських рішень); кадри (рівень компетентності відповідно до сучасних вимог, особисті цінності та мотивація науково-педагогічних кадрів); технологія (форма, зміст та технологія проведення начального процесу, рівень оснащеності); капітал (наявність та достатність видатків); наука та виробництво.

Відповідно до аналізу та узагальнення інформації, представленої в джерелах [3; 5–8; 14–32], зокрема статистичних даних роботи [33], факторами сильних та слабких сторін, які визначають внутрішній контекст діяльності ОО України, є:

1) Сильні сторони (Strengths): диверсифікація вищої освіти (розширення видів та форм вищої освіти, створення альтернативних ОО, зокрема дослідницьких університетів, що відображає потреби суспільства у різних за фахом кваліфікованих спеціалістах); наявність Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), що забезпечує визнання та підтвердження кваліфікацій й освітніх компонентів як серед ОО України, так й інших країн світу; наявність процедур нострифікації іноземних документів про освіту не лише в МОН, а й в ОО, що полегшує процедуру прийому на навчання іноземних громадян (відповідно до нового Порядку визнання в Україні іноземних документів

про освіту [34], зокрема для найкращих освітніх організацій світу, а також країн, що входять до складу Організації Економічного Співробітництва та Розвитку, процедура нострифікації спрощена); розвиток системи дистанційного навчання; високий рівень компетентності науково-педагогічних працівників ОО; академічна мобільність учасників освітнього процесу (як викладачів, так і студентів на території України чи поза її межами, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» у новій редакції від 2014 р. [19]); студентоцентроване навчання (перехід освітніх організацій від масового уніфікованого підходу до індивідуального клієнтоорієнтованого, максимально наближеного до вимог окремої особистості).

2) Слабкі сторони (Weaknesses): невідповідність рівня практичної підготовки здобувачів вищої освіти вимогам працедавців; низький рівень працевлаштування випускників ОО за фахом (на 13% зменшились направлень на роботу випускників, що навчалися за кошти державного бюджету у 2014/15 по відношенню до 2014/13 н.р., зокрема, чисельність студентів, що отримали у 2015/14 н.р. офіційне направлення на роботу становило 27,7% від загальної чисельності випускників [14; 15]); низький рівень запровадження в ОО систем управління якістю вищої освіти, зокрема відсутність чітких академічних стандартів і критеріїв оцінювання якості вищої освіти; відсутність механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам ОО; недостатній рівень технічної оснащеності навчального процесу; відтік працівників з освітньої сфери (лише протягом одного року чисельність працівників освітніх організацій зменшилась на 15% (по відношенню 2015/14 до 2014/13 н.р.), зокрема науково-педагогічних працівників на 10% [14; 15], передусім через низьку заробітну платню в освітній сфері та відсутність мотивації до впровадження нових перетворень та змін); недостатність видатків бюджетних коштів на розвиток ОО, зокрема державних, що відповідно формує слабкий рівень інформаційного та матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу (загальні видатки зведеного бюджету України на вищу освіту, за період 2010–2015 рр. скоротились з 2,2 до 1,8 у % до ВВП; у грошовому вимірі – на 32% у гривні та на 65% у USD лише протягом одного року (2014/15 по відношенню до 2014/13 н.р.) [14–17]); недостатність обсягів наукових досліджень та розробок відповідно до сучасних тенденцій розвитку економіки та суспільства.

До зовнішніх факторів, що визначають позитивні тенденції (можливості), а також гальмуючі процеси (загрози) у досягненні стратегічних цілей розвитку ОО України, віднесено:

3) Можливості (Opportunities): міжнародна акредитація освітніх програм; участь у міжнародних освітніх та наукових проєктах, отримання стипендій та грантів; забезпечення взаємодії «освітня організація – держава – виробництво» (відповідно до одного із пріоритетів розвитку вищої освіти в Європейському просторі, освіта повинна базуватись на сучасних наукових дослідженнях та розробках, які сприятимуть розвитку інноваційного та творчого потенціалу країни, суспільства, що повинно формувати ланцюг «освіта – дослідження – інновації»); автономія ОО та академічних свобод (стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів) із вступом у силу Закону України «Про вищу освіту» у новій редакції від 2014 р. [19]); удосконалення та розвиток законодавчої бази (прийняття ряду нормативних документів, зокрема Закону України «Про вищу освіту» [19], спрямованого на забезпечення наявності та ефективності процесів і процедур незалежного зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, Євроінтеграція, розширення доступу до вищої освіти тощо).

4) Загрози (Threats): посилення конкуренції з боку Європейських країн світу (освітній процес підготовки здобувачів вищої освіти в Європейських країнах, здебільшого, заснований на результатах останніх науково-технічних досягнень, у тому числі і власних), що призводить до втрати іміджу ОО України на світовій освітній арені; зростання освітньої міграції студентів (відповідно даних аналітичного центру CEDOS кількість студентів, що здобувають освіту поза Україною (Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, США, Чехія тощо), щороку збільшується, у середньому, на 29%, з яких 2/3 припадає на студентів, що здобувають освіту у Польщі [35]. За статистичною інформацією джерела [35], динаміка зростання такої міграції з 2009 по 2015 роки склала 129%. Освітня міграція серед студентів пов'язана, у першу чергу, із прямими вигодами від освіти за кордоном (здебільшого, через вартість навчання, яка нижча, ніж в Україні, а також вищий рівень оплати праці після здобуття освіти в іншій країні) та непрямыми (лояльне ставлення до роботи іноземних студентів під час навчання); низький рівень якості базової освіти в країні (відповідно даних Світового економічного форуму [21, с. 2; 23–28], з 2013 року Україна втратила 8 позицій у рейтингу за показником якості базової освіти у Глобальному індексі конкурентоспроможності країни); зміна механізмів та принципів фінансування ОО (заміна затратного механізму виділення коштів з державного бюджету на цільовий, який враховує не лише витрати ОО на підготовку одного студента, а й характер конкретних програм навчання та наукових досліджень); недостатність притоку капітальних інвестицій в освітню сферу (за період 2010–2015 рр. відбулося скорочення інвестицій на 15% (2010 р. – 1818,4 млн. грн., 2015 р. – 1540,1 млн. грн., які складають лише 0,6% від загального обсягу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності) [17]); демографічні зміни в країні (скорочення чисельності населення України на 6669,3 тис. осіб (13,5%) з 2000 р. по 2016 р. [17]); зниження рівня якості життя населення

(зростання індексів споживчих цін (індексів інфляції) (на 35% у 2015 р. порівняно до грудня 2010 р. та на 113,2% у 2017 р.) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива: у структурі сукупних витрат в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, станом на 01.01.2015 р., продукти харчування складають – 53,1% (51,6% у 2010 р.) оплата житла, води, електроенергії, газу та інших видів палива – 11,7% (9,3% у 2010 р.), освіта – 1,1% (1,3% у 2010 р.) [17]).

Відповідно до окресленого нами, для подальших досліджень та проведення кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу, представимо їх у вигляді матриці, структурованої за блоками різних сторін діяльності ОО – від сильних та слабких до можливостей та загроз (див. табл. 1) (змістовне наповнення факторів може із часом доповнюватись та змінюватись – *примітка автора статті*).

Таблиця 1

SWOT-аналіз сучасних освітніх організацій України в контексті Євроінтеграції

Внутрішній контекст	
Сильні сторони «S» – Strengths	Слабкі сторони «W» – Weaknesses
1) диверсифікація вищої освіти та створення дослідницьких університетів; 2) наявність ЄКТС, що дає можливість взаємовизнання кваліфікацій та освітніх компонентів серед освітніх організацій країн світу; 3) наявність процедур нострифікації іноземних документів про освіту, що спрощує прийом іноземних студентів; 4) розвиток системи дистанційного навчання; 5) високий рівень компетентності науково-педагогічних працівників; 6) академічна мобільність учасників освітнього процесу; 7) студентоцентроване (індивідуальне клієнтоорієнтоване) навчання з урахуванням вимог окремої особистості.	1) низький рівень запровадження систем управління якістю та відсутність чітких академічних стандартів і критеріїв оцінювання якості вищої освіти; 2) невідповідність рівня практичної підготовки здобувачів вищої освіти; 3) низький рівень працевлаштування випускників освітніх організацій за фахом; 4) відсутність механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам освітніх організацій; 5) недостатній рівень технічної оснащеності навчального процесу; 6) відтік науково-педагогічних працівників з освітньої сфери; 7) недостатність видатків бюджетних коштів на розвиток освітніх організацій, зокрема державних; 8) недостатність обсягів наукових досліджень та розробок відповідно до сучасних тенденцій розвитку економіки та суспільства.
Зовнішній контекст	
Можливості «O» – Opportunities	Загрози «T» – Threats
1) міжнародна акредитація освітніх програм; 2) участь у міжнародних освітніх та наукових проектах, отримання стипендій та грантів; 3) забезпечення взаємодії «освітня організація – держава – виробництво»; 4) автономія освітніх організацій та академічних свобод 5) удосконалення та розвиток законодавчої бази.	1) посилення конкуренції з боку Європейських країн світу; 2) зростання освітньої міграції студентів через низьку вартість навчання в інших країнах та лояльне ставлення до роботи під час навчання; 3) низький рівень якості базової освіти в країні; 4) зміна підходів та принципів фінансування освітніх організацій; 5) недостатність притоку капітальних інвестицій в освітню сферу; 6) демографічні зміни в країні; 7) зниження рівня якості життя населення.

Джерело: складено автором в ході узагальнення матеріалів [5-8; 11; 14-35]

Безумовно, досягнення конкурентних переваг ОО України, повинно будуватись на їх сильних сторонах (див. табл. 1), тому, як вони є основною стратегії їх розвитку, але саме стратегія потребує зосередження уваги і на слабких сторонах, з огляду на те, що організації мають бути готові до того, що потрібно зробити. Перетворення слабких сторін на сильні повинно відбуватись, звісно, за умови потенційних зовнішніх можливостей та загроз.

У ряді проаналізованих нами робіт, присвячених розробці траєкторії розвитку як ОО, так й інших, методологія проведення SWOT-аналізу завершується побудовою таблиці із ідентифікованими факторами внутрішнього та зовнішнього контексту (за аналогією із табл. 1). Але ґрунтовність вибору траєкторії розвитку потребує кількісних даних, що можливо лише за рахунок порівняння та синтезу ідентифікованих факторів зовнішнього та внутрішнього контексту. Найбільш поширеними методами та інструментами такого кількісного аналізу факторів та розроблення траєкторії розвитку організації (підприємства) є: матриці BKG [9; 11; 13], McKinsey [9; 11; 13], модель Hofer/Schendel [9; 11; 36], Томсона-Стрикланда [37], SPACE [10], ADL/LC (матриця консультативної групи Артур Д. Літл) [38]. У кожному із зазначених методів, кількісний аналіз передбачає побудову матриці стратегій із

визначенням заходів (на основі S, W з урахуванням O, T), спрямованих на: SO – використання сильних сторін, спрямованих на збільшення можливостей організацій; WO – подолання слабких сторін, використовуючи існуючі можливості; ST – використання сильних сторін, для запобігання існуючих загроз; WT – мінімізацію слабких сторін, для запобігання загрозам. Подальшим кроком, за такого варіанту проведення аналізу та розробки траєкторії розвитку, є відбір та ранжування розроблених заходів. Недоліком цих методів та інструментів є відсутність комплексності погляду на фактори та оцінку імовірності виникнення різноманітних ситуацій, відмінних за означені варіанти (як то, SW чи OT тощо), особливо в умовах того, що будь-яка організація є відкритою системою, що знаходиться у постійному процесі обміну ресурсами, інформацією тощо із навколишнім середовищем, оскільки квадранти стратегій заповнюються лише на основі та у межах складових певного квадранту. Та й самі внутрішні параметри діяльності організації можуть або посилити, або послабити дію зовнішніх можливостей чи загроз, через що, зміна хоча б одного параметру призведе до зміни інших. Таким чином, цей інструментарій не є застосовним до формування стратегії розвитку ОО, що функціонують у постійно змінних умовах із нечіткою множиною даних.

Один із можливих варіантів кількісної оцінки та синтезу факторів внутрішнього із зовнішнім середовищем запропонував Гольдштейн Г. Я., що представлено в роботі [11]. Перевагами його методики є оперування досить великим масивом даних, простота у математичному застосуванні та відбиття будь-якого причинно-наслідкового зв'язку між факторами. За основу кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу Гольдштейн Г. Я. взяв методики, представлені в роботах [10; 12]. Сутність методики полягає у застосуванні статистичного методу середньозважених оцінок шляхом оцінки ступеня впливу можливостей та загроз на діяльність організації, з урахуванням імовірності їх появи, а також інтенсивності наявності сильних та слабких сторін діяльності організації та того, наскільки останні допомагають скористатися наявними можливостями чи запобігають загрозам. Таким чином, на матрицю з якісним переліком факторів, було накладено кількісні аналітичні оцінки ступеня впливу цих факторів, імовірності появи (загроз) та використання (можливостей). Детальний опис методики представлено в роботах [2; 11], зокрема для розробки стратегії розвитку ОО.

Але, як зазначає сам автор методики [11, с. 65], така кількісна оцінка, на жаль, не використовується на практиці, зокрема через те, що містить ряд недоліків. В ході проведеного аналізу, нами було виявлено недоліки, які потребують перегляду та доопрацювання, з метою застосування методики, запропонованої Гольдштейном Г. Я., до ОО, а саме:

– як імовірність появи факторів сприятливих можливостей та загроз, так і ступінь їх впливу на сильні та слабкі сторони діяльності організації, виражається відносною величиною (від 0 до 1), що значно спотворює результат та змінює сутність статистичного методу середньозважених оцінок;

– оцінювати інтенсивність прояву сильних та слабких факторів по відношенню до середніх по галузі не є вірним, з огляду на те, що сучасні ОО функціонують та розвиваються у клієнтоорієнтованих умовах з індивідуальною траєкторією розвитку, а «середні по галузі показники», сьогодні є атавізмом, тим паче, при оцінці не окремої організації, а сукупності суб'єктів освіти.

Для усунення вищезазначених недоліків кількісного оцінювання факторів SWOT-аналізу, пропонуємо імовірність появи факторів сприятливих можливостей та загроз виражати, відповідно до загальноприйнятих підходів у статистиці, відносною величиною, а ступінь їх впливу на сильні та слабкі сторони діяльності ОО – бальними оцінками за трьохбальною шкалою, зокрема застосувати цю шкалу і до оцінки ступеня впливу сильних та слабких сторін на можливості та загрози; інтенсивність прояву сильних та слабких факторів не застосовувати. Крім того, для об'єктивності оцінок та забезпечення глибинності аналізу необхідна групова думка, що потребує залучення експертів. Таким чином, кількісна оцінка факторів SWOT-аналізу, передбачає реалізацію наступних методичних положень:

1) формування матриці SWOT-аналізу, стрічками (i) якої є фактори сильних та слабких сторін (внутрішній контекст), а стовпцями (j) – фактори можливостей та загроз (зовнішній контекст);

2) розробка опитувальної анкети для визначення думок експертів та проведення аналітичного опитування;

3) проведення опитування та обробка результатів;

4) визначення основних складових, серед сильних та слабких сторін, які в площині існуючих можливостей та загроз формуватимуть траєкторію розвитку ОО.

Експерти заповнюють матрицю, користуючись наступними вимогами:

1) по горизонталі матриці, для можливостей та загроз, визначаються:

– імовірність їх появи ((P_j) у межах від 0 до 1,0);

– ступінь впливу на внутрішній контекст (K_j) відповідно до наступної шкали: 3 – сильний вплив; 2 – середній вплив; 1 – слабкий вплив;

2) в клітинах самої матриці, на перетині стовпців із стрічками, визначається ступінь впливу кожного фактору сильної (слабкої) сторони на кожен фактор зовнішнього контексту, а саме на використання наявних можливостей чи захист від існуючих загроз (a_{ij}), який до того ж може мати як позитивний, так і негативний вплив, відповідно до наступної шкали:

– вплив сильних сторін на зовнішній контекст оцінюється у межах (від 0 до +3): 0 – фактор жодним чином не впливає ані на можливості, ані на загрози; +1 – фактор позитивно впливає на можливості / захищає від загроз; +2 – фактор сприяє до використання можливостей / запобігає загрозам; +3 – фактор у повній мірі дозволяє використати можливості / запобігти негативним наслідкам загроз;

– вплив слабких сторін на зовнішній контекст оцінюється у межах (від 0 до -3): 0 – фактор жодним чином не впливає ані на можливості, ані на загрози; -1 – фактор негативно впливає на можливості / не захищає від загроз; -2 – фактор досить сильно негативно впливає на можливості / досить сильно посилює загрози; -3 – фактор призводить до неможливості використати сприятливі можливості розвитку / неможливості запобігти негативним наслідкам загроз.

Таким чином, на відміну від методики, запропонованої в роботі [11], ми оперуємо не чотирма, а трьома показниками, і лише один із яких є імовірнісною оцінкою, що не призводить до спотворення результатів оцінки та відбиває реальності сучасності. Для оцінки факторів нами обрана трьохбальна шкала, яка може бути, за необхідності, транспонована у чотирьохбальну, десяти-, стобальну тощо.

Після заповнення експертами стрічок та стовпців аналітичної матриці, відповідно до вищезазначеного, проводиться обробка отриманих експертних оцінок та визначається узагальнена синтезована оцінка сильних та слабких факторів діяльності ОО, з урахуванням імовірності появи відповідних можливостей та загроз, а також ступенем їх прояву (E_{ij}) за формулою:

$$E_{ij} = P_j \times K_j \times a_{ij}, \quad (1)$$

де P_j – імовірність появи j -го фактору можливостей та/чи загроз відповідно;

K_j – ступінь впливу j -го фактору можливостей та/чи загроз відповідно на внутрішній контекст (сильні (слабкі) сторони) ОО;

a_{ij} – ступінь впливу i -го фактору сильних та/чи слабких сторін на використання j -го фактору наявних можливостей та/чи захисту від існуючих загроз;

i – фактори сильних сторін ($i = 1 \dots n$) та фактори слабких сторін ($i = n+1 \dots m$) діяльності ОО;

j – фактори можливостей ($j = 1 \dots k$) та фактори загроз ($j = k+1 \dots l$) для діяльності ОО.

Такі оцінки (E_{ij}) визначаються за кожним фактором в межах кожної матриці за кожним експертом. За сумарними середньозваженими оцінками експертів формується підсумкова матриця, відповідно до якої визначаються саме ті фактори серед сильних та слабких сторін, з урахуванням можливостей і загроз, що будуть формувати стратегію розвитку ОО України за формулами (2 та 3).

$$SOT_i = \sum_{e=1}^r \sum_{j=1}^l E_{ij}, \quad (2)$$

де SOT_i – сумарна експертна оцінка i -ї сильної сторони діяльності та розвитку ОО України, з урахуванням можливостей і загроз;

e – експерти, $e = 1 \dots r$;

$i = 1 \dots n$;

$$WOT_i = \sum_{e=1}^r \sum_{j=1}^l E_{ij}, \quad (3)$$

де WOT_i – сумарна експертна оцінка i -ї слабкої сторони діяльності та розвитку ОО України, з урахуванням можливостей і загроз;

$i = n+1 \dots m$.

Відмітною особливістю такого підходу до кількісного оцінювання сильних та слабких сторін є те, що оцінка провадиться за усією сукупністю наявних факторів як можливостей, так і загроз та є досить інтерактивною, з огляду на те, що з часом може змінюватись як кількість факторів, так і їх змістовне наповнення. Відповідно до отриманих результатів, обирається траєкторія розвитку ОО країни, орієнтована на використання особливо сильних сторін діяльності, спрямованих на подолання особливо слабких сторін, шляхом збільшення потенційних можливостей та мінімізацію і запобігання існуючим загрозам.

Для проведення кількісної оцінки визначених факторів SWOT-аналізу діяльності ОО, нами було розроблено анкету для опитування експертів та інструкцію її заповнення. Структура аналітичної матриці SWOT-аналізу, що використовувалась нами в процесі обробки результатів експертних оцінок, представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Структура аналітичної матриці SWOT-аналізу діяльності освітніх організацій в узагальненому вигляді

Параметри SWOT-аналізу		Зовнішній контекст					Підсумкові результати		
		Можливості «О» – Opportunities			Загрози «Т» – Threats				
		j=1	...	j=k	j=k+1	...		j=l	
імовірність появи можливостей / загроз (P _j)									
ступінь впливу зовнішнього контексту на внутрішній (K _j)									
Внутрішній контекст	Сильні сторони «S» – Strengths	ступінь впливу внутрішнього контексту на зовнішній (a _{ij})							
		SO – вплив сильних сторін на використання можливостей			ST – вплив сильних сторін на захист від загроз			Σ	
	i=1	a ₁₁	...	a _{1k}	a _{1k+1}	...	a _{1l}	SOT ₁	
		E ₁₁	...	E _{1k}	E _{1k+1}	...	E _{1l}		
	...	...	...	...	...	...	...	...	
		...	...	...	...	...	...		
	i=n	a _{n1}	...	a _{nk}	a _{nk+1}	...	a _{nl}	SOT _n	
		E _{n1}	...	E _{nk}	E _{nk+1}	...	E _{nl}		
	Слабкі сторони «W» – Weaknesses		WO – вплив слабких сторін на можливості			WT – вплив слабких сторін на посилення загроз			
	i=n+1	...	...	...	...	...	...	WOT _{n+1}	
		...	...	...	...	...	...		
	...	...	...	...	...	...	...	...	
		...	...	...	...	...	...		
	i=m	a _{m1}	...	a _{mk}	a _{mk+1}	...	a _{ml}	WOT _m	
		E _{m1}	...	E _{mk}	E _{mk+1}	...	E _{ml}		

Джерело: складено автором

Експертами із означеного питання виступили освітяни та науковці: Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ), Вінницького національного технічного університету, Національного університету «Львівська політехніка», Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова, Одеського торговельно-економічного інституту КНТЕУ та Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця.

В ході обробки та ранжування за принципом Парето отриманих результатів експертного опитування, проведеного за допомогою програми MS Office Excel, траєкторія розвитку ОО України в контексті Євроінтеграції має бути спрямована на:

– подолання слабких сторін, як: запровадження систем управління якістю та розроблення чітких академічних стандартів і критеріїв оцінювання якості вищої освіти (-532,2 бали); забезпечення працевлаштування випускників ОО за фахом (-479,5 бали); збільшення обсягів наукових досліджень та розробок відповідно до сучасних тенденцій розвитку економіки та суспільства (-461,4 бали) ;

– за рахунок концентрації на таких сильних сторонах, як: високий рівень компетентності науково-педагогічних працівників (554,5 бали); студентоцентроване (індивідуальне клієнтоорієнтоване) навчання з урахуванням вимог окремої особистості (392,6 бали); диверсифікація вищої освіти та створення дослідницьких університетів (392,2 бали).

Висновки з проведеного дослідження. В ході проведених нами досліджень, аналізу та узагальнення статистичних джерел, законодавчих та нормативних документів, вимог щодо якості у Європейському просторі вищої освіти, результатів наукових досліджень ряду авторів, в роботі було обґрунтовано основні складові траєкторії розвитку ОО в сучасних умовах управління, шляхом

ґрунтовної ідентифікації факторів внутрішнього та зовнішнього контексту діяльності ОО, а також удосконалення методичного підходу щодо кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу, що на відміну від існуючих, є досить простим та зрозумілим у математичному застосуванні та комплексності обрання основних факторів, які визначатимуть траєкторію розвитку ОО, з урахуванням імовірності виникнення різноманітних ситуацій, особливо в умовах того, що ОО є відкритими системами, які знаходяться у постійному процесі обміну ресурсами, тим самим забезпечуючи результативність прийняття управлінських рішень. З цією метою, автором було розроблено анкету та проведено експертне опитування, в результаті обробки якого обґрунтовано, що основними складовими траєкторії розвитку ОО України в сучасних умовах управління, є: збільшення активності із запровадження систем управління якістю, підвищення рівня працевлаштування випускників за фахом навчання та збільшення обсягів наукових досліджень відповідно до сучасних потреб економіки та суспільства, орієнтуючись на студентоцентроване навчання, високий рівень компетентності науково-педагогічних працівників ОО країни та подальшу диверсифікацію вищої освіти.

Саме усунення особливо слабких сторін, які сприяють загостренню наявних загроз для існування та розвитку ОО України, є головним акцентом при обранні траєкторії розвитку в управлінні вишами, що буде досягнуто за рахунок активізації особливо сильних сторін діяльності, які створюють конкурентні переваги та умови для сприятливого використання можливостей в умовах Євроінтеграції. Але, результативність управління організацією визначається не лише ґрунтовною розробкою траєкторії її розвитку, але і її реалізацією, успіх якої залежить від чіткості задач управління та контролю за їх виконанням, що у свою чергу передбачає: визначення чітких кількісних цілей (параметрів траєкторії); розробки системи оцінювання параметрів; порівняння наявних результатів із визначеними цілями; оцінка отриманих результатів та розробка і впровадження відповідних управлінських дій (запобіжних чи коригувальних), що є напрямком подальших досліджень автора статті.

Бібліографічний список

1. Асаул А.Н. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики / А.Н. Асаул, Б.М. Капаров ; под ред. д.э.н, проф. А.Н. Асаула. – СПб. : «Гуманистика», 2007. – 280 с.
2. Гольдштейн Г.Я. Стратегический менеджмент образовательного учреждения (ВУЗа) / Г.Я. Гольдштейн // Известия ТРТУ. – 1998. – № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskiiy-menedzhment-obrazovatel'nogo-uchrezhdeniya-vuza>.
3. Євсейцева О.С. Особливості розробки маркетингової стратегії вищого навчального закладу / О.С. Євсейцева, Д.В. Новіков // Економіка та держава. – 2017. – № 3. – С. 77-79.
4. Ковалевский В.П. Теоретическое обоснование концепции управления учебным заведением в рыночных условиях / В.П. Ковалевский, А.П. Тяпунин // Вестник ОГУ. – 2001. – № 3. – С. 35-42.
5. SWOT-анализ (CBOT-анализ) университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.goodstudents.ru/swot/1323-swot-analiz-universiteta.htm>.
6. SWOT-анализ – основа формування маркетингових стратегій : [навч. посіб.] / [за ред. Л.В. Балабанової]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2005. – 301 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).
7. Пономарчук Н. Використання SWOT-аналізу для просування освітніх послуг на регіональному ринку / Н. Пономарчук // Економічний аналіз. – 2009. – Вип. 4. – С. 62-64.
8. Тоцька О.Л. SWOT-аналіз системи вищої освіти в Україні / О.Л. Тоцька // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. – № 5. – С. 41-46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/5088/3/article_37.pdf.
9. Ансофф И.М. Стратегическое управление / И.М. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 358 с.
10. Арутюнова Д.В. Стратегический менеджмент : [учеб. пособ.] / Д.В. Арутюнова. – Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. – 122 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.aup.ru/books/m205/12_3.htm.
11. Гольдштейн Г.Я. Стратегические аспекты управления НИОКР : [монография] / Я.Г. Гольштейн. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2000. – 244 с.
12. Фомиченкова Л.В. Динамическое моделирование в стратегическом анализе и планировании / Л.В. Фомиченкова // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – № 3. – С. 24-30.
13. Hill C.W.L. & Jones G.R. Strategic Management; An Integrated Approach. – Boston: Houghton Mifflin Co., 1992.
14. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року : [статистичний бюлетень]. – К. : Держкомстат України, 2015. – 169 с.
15. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року : [статистичний бюлетень]. – К. : Держкомстат України, 2014. – 165 с.
16. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2000/2001 навчального року : [статистичний бюлетень]. – К. : Держкомстат України, 2001. – 84 с.

17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
18. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/>.
19. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
20. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 / Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>.
21. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/strategiya_reformuvannya_vyshchoyi_osvity_2.0.pdf.
22. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с.
23. The Global Competitiveness Report 2015-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf.
24. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015>.
25. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.
26. The Global Competitiveness Report 2012–2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.
27. The Global Competitiveness Report 2011–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf.
28. The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
29. Internationalization of Higher Education: Growing expectations, fundamental values [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/IAU-4th-GLOBAL-SURVEY-EXECUTIVE-SUMMARY.pdf>.
30. Global Education Digest 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uis.unesco.org>.
31. Сало А.В. Пріоритетні напрями вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти в Україні / А.В. Сало // Економіка та держава. – 2017. – № 3. – С. 80-84.
32. Современное состояние рынка образовательных услуг в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dissertlib.com/left_menu%20папка/sovr_sost.php.
33. Станкевич І.В. Організаційно-економічні напрями розвитку українських освітніх організацій в контексті вимог Європейського простору вищої освіти / І.В. Станкевич // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 3 (7). – С. 60-75.
34. Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту : Наказ МОН України від 05.05.2015 № 504 / Верховна рада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15/paran9#n9>.
35. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? / Є. Стадний, О. Слободян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>.
36. Ефремов В.С. Классические модели стратегического анализа и планирования: модель HOFER/SCHENDEL / В.С. Ефремов // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.econfin.ru/archives/3119>.
37. Thompson A.A.Jr. & Strikland A.J. Strategic Management. – Homewood Il : Irwin inc., 1990.
38. Ефремов В.С. Классические модели стратегического анализа и планирования: модель ADL/LC / В.С. Ефремов // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/press/management/1998-1/09.shtml>.

References

1. Asaul, A.N. and Kaparov, B.M. (2007), *Upravlenie vysshim uchebnym zavedeniem v usloviakh innovatsionnoy ekonomiki* [Management of a higher educational institution in the conditions of innovative economy], Gumanistika, Saint Peterburg, Russia, 280 p.
2. Goldshteyn, G.Ya. (1998), "Strategic management of an educational institution (HIGH SCHOOL)", *Izvestiia TRTU*, no. 1, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskiiy-menedzhment-obrazovatel'nogo-uchrezhdeniya-vuza> (access date April 12, 2017).

3. Yevseitseva, O.S. and Novikov, D.V. (2017), "Special attention to the marketing strategy of a vigorous overhaul", *Ekonomika ta derzhava*, no. 3, pp. 77-79.
4. Kovalevskiy, V.P. and Tiapukhin, A.P. (2001), "Theoretical substantiation of the concept of management of an educational institution in market conditions", *Vestnik OGU*, no. 3, pp. 35-42.
5. *SWOT-analiz (SVOT-analiz) universiteta* [SWOT-analysis (SWOT-analysis) of the university], available at: <http://www.goodstudents.ru/swot/1323-swot-analiz-universiteta.htm> (access date April 13, 2017).
6. Balabanova, L.V. (2005), *SWOT-analiz – osnova formuvannia marketynhovykh strategii* [SWOT-analysis - Basis of marketing strategies], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 301 p.
7. Ponomarchuk, N. (2009), "Using SWOT-analysis for the promotion of educational services in the regional market", *Ekonomichnyi analiz*, Iss. 4, pp. 62-64.
8. Totska, O.L. (2012), "SWOT-analysis of higher education in Ukraine", *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 5, pp. 41-46, available at: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/5088/3/article_37.pdf (access date April 20, 2017).
9. Ansoff, I.M. (1989), *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management], Ekonomika, Moscow, Russia, 358 p.
10. Arutiunova, D.V. (2010), *Strategicheskiiy menedzhment* [Strategic Management], tutorial, Izd-vo TTI YuFU, Taganrog, Russia, 122 p., available at: http://www.aup.ru/books/m205/12_3.htm (access date April 05, 2017).
11. Goldshteyn, G.Ya. (2000), *Strategicheskie aspekty upravleniia NIOKR* [Strategic aspects of R&D management], monograph, Izd-vo TRTU, Taganrog, Russia, 244 p.
12. Fomichenkova, L.V. (1998), "Dynamic modeling in strategic analysis and planning", *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 3, pp. 24-30.
13. Hill, C.W.L. and Jones, G.R. (1992), *Strategic Management, An Integrated Approach*, Houghton Mifflin Co., Boston, USA.
14. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2015), *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2014/15 navchalnoho roku* [Key indicators of higher education in Ukraine at the beginning of 2014/15 school year], statistical bulletin, Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 169 p.
15. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2014), *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2013/14 navchalnoho roku* [Key indicators of higher education in Ukraine at the beginning of 2013/14 school year], statistical bulletin, Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 165 p.
16. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2001), *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2000/01 navchalnoho roku* [Key indicators of higher education in Ukraine at the beginning of 2000/2001 school year], statistical bulletin, Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 84 p.
17. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service], available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date May 10, 2017).
18. *Ofitsiyniy sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy* [The official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine], available at: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/> (access date May 10, 2017).
19. Information-analytical portal on higher education in Ukraine and abroad (2014), *Pro vyshchu osvitu* [On education], Zakon Ukrainy dated 01.07.2014 no. 1556-VII, available at: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu> (access date March 09, 2017).
20. The official website of the President of Ukraine (2013), *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [National Strategy for Development of Education in Ukraine until 2021], Ukaz Prezydenta Ukrainy dated 25.06.2013 no. 344/2013", available at: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html> (access date December 20, 2016).
21. *Stratehiia reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini do 2020 roku* [The strategy of reforming higher education in Ukraine 2020], available at: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/strategiya_reformuvannya_vyshchoyi_osvity_2.0.pdf (access date December 20, 2016).
22. *Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity* [Standards and guidelines for quality assurance in the European Higher Education], Lenvit, Kyiv, Ukraine, 35 p.
23. The Global Competitiveness Report 2015-2016, available at: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (access date April 04, 2017).
24. The Global Competitiveness Report 2014-2015, available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/> (access date April 04, 2017).

25. The Global Competitiveness Report 2013-2014, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf (access date April 04, 2017).
26. The Global Competitiveness Report 2012-2013, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (access date April 04, 2017).
27. The Global Competitiveness Report 2011-2012, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf (access date April 04, 2017).
28. The Global Competitiveness Report 2010-2011, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf (access date April 04, 2017).
29. Internationalization of Higher Education: Growing expectations, fundamental values, available at: <http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/IAU-4th-GLOBAL-SURVEY-EXECUTIVE-SUMMARY.pdf> (access date April 08, 2017).
30. Global Education Digest 2013, available at: <http://www.uis.unesco.org> (access date March 10, 2017).
31. Salo, A.V. (2017), "Priority directions of improvement of financial provision of higher education in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, no. 3, pp. 80-84.
32. *Sovremennoe sostoianie rynku obrazovatelnykh uslug v Ukraine* [The current state of the market of educational services in Ukraine], available at: http://www.dissertlib.com/left_menu%20papka/sovr_sost.php (access date April 08, 2017).
33. Stankevych, I.V. (2016), "Organizational-economic directions of Ukrainian educational institutions in the context of the requirements of the European Higher Education", *Naukovyi visnyk Polissia*, no. 3(7), pp. 60-75.
34. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), *Deiaki pytannia vyznannia v Ukraini inozemnykh dokumentiv pro osvitu* [Some of recognition in Ukraine foreign educational documents], Nakaz MON Ukrainy dated 05.05.2015 no. 504, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15/paran9#n9> (access date May 12, 2017).
35. Stadnyi, Ye. and Slobodian, O. "Ukrainian students abroad: how and why?", available at: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu> (access date April 11, 2017).
36. Efremov, V.S. (1998), "Classical models of strategic analysis and planning: the HOFER/SCHENDEL model", *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 2, available at: <http://www.econfin.ru/archives/3119> (access date March 10, 2017).
37. Thompson, A.A.Jr. and Strikland, A.J. (1990), *Strategic Management*. Irwin inc., Homewood II, USA.
38. Efremov, V.S. (1998), "Classical models of strategic analysis and planning: model ADL/LC", *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 1, available at: <http://www.cfin.ru/press/management/1998-1/09.shtml> (access date March 13, 2017).

Станкевич І.В. УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ОБГРУНТУВАННЯ СКЛАДОВИХ ТРАЕКТОРІЙ РОЗВИТКУ

Мета – обґрунтування складових траєкторій розвитку освітніх організацій на засадах удосконалення кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу в сучасних умовах управління.

Методика дослідження. В ході досліджень було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи: наукового пізнання, аналізу, узагальнення та синтезу – при ідентифікації факторів та удосконаленні кількісної оцінки SWOT-аналізу; абстрактно-логічний – при узагальненні проведених досліджень та формуванні висновків і напрямків подальших досліджень.

Результати. В ході проведених досліджень було ідентифіковано фактори внутрішнього та зовнішнього контексту, що складають підґрунтя проведення SWOT-аналізу діяльності освітніх організацій України. Розроблено анкету та проведено опитування, внаслідок обробки результатів якого обґрунтовано, що основними складовими в траєкторії розвитку та управлінні діяльністю освітніх організацій України на сучасному етапі є: збільшення активності із запровадження систем управління якістю, підвищення рівня працевлаштування випускників за фахом навчання та збільшення обсягів наукових досліджень відповідно до сучасних потреб економіки та суспільства, орієнтуючись на студентоцентризоване навчання, високий рівень компетентності науково-педагогічних працівників освітніх організацій країни та подальшу диверсифікацію вищої освіти.

Наукова новизна. В роботі обґрунтовано складові траєкторії розвитку освітніх організацій України на засадах удосконалення методичного підходу щодо кількісної оцінки факторів SWOT-аналізу, що, на відміну від існуючих, є досить простим та зрозумілим у математичному застосуванні та комплексності оцінки зовнішнього та внутрішнього контексту діяльності освітніх організацій, з урахуванням імовірності виникнення різноманітних ситуацій в умовах міжнародної відкритості.

Практична значущість. Одержані результати можуть бути застосовані освітніми організаціями для обрання траєкторії свого розвитку та забезпечення результативності прийняття управлінських рішень, які дозволять їм створити конкурентні переваги на ринку освітніх послуг в сучасних умовах.

Ключові слова: зовнішній та внутрішній контекст, Євроінтеграція, освітні організації, траєкторія розвитку, управління, фактори, SWOT-аналіз.

Stankevych I.V. MANAGEMENT ACTIVITIES OF EDUCATIONAL ORGANIZATIONS IN MODERN CONDITIONS: RATIONALE FOR INCLUDING TRAJECTORIES OF DEVELOPMENT

Purpose is to substantiate the components of the trajectory of development of educational organizations on the basis of improving the quantitative assessment of SWOT-analysis factors in modern management conditions.

Methodology of research. In the course of research, general scientific and special methods were applied: scientific cognition, analysis, generalization and synthesis - in identifying factors and improving the quantitative evaluation of SWOT analysis; abstract-logical – when summarizing the studies conducted and the formation of conclusions and directions for further research.

Findings. During the conducted researches, the factors of internal and external context, which form the basis of SWOT-analysis of the activity of educational organizations of Ukraine, were identified in the work. The author of the article developed a questionnaire and conducted a survey, the results of processing the results of which, it is substantiated that the main components in the development path of the management of the activities of educational organizations of Ukraine at the present stage are: increased activity in the introduction of quality management systems, increasing the level of employment of graduates in the specialty and increasing the volume of scientific research in accordance with modern needs Economy and society, focusing on student-centered learning, a high level of competency in science-pedagogues staff of educational institutions of the country and further diversification of higher education.

Originality. The methodical approach to the substantiation of the trajectory of development and management of the activity of educational organizations of Ukraine on the basis of quantitative assessment of SWOT-analysis factors, is improved in the article, which, unlike existing ones, is quite simple and understandable in the mathematical application and complexity of evaluating the external and internal context of the activity of educational organizations, taking into account the probability of occurrence of various situations in conditions of international openness.

Practical value. The results can be applied by educational organizations to select the trajectory of their development and ensure the effectiveness of management decision-making that will enable them to create competitive advantages in the market of educational services in modern conditions.

Key words: external and internal context, European integration, educational organizations, the path of development, management, factors, SWOT-analysis.

Станкевич И.В. УПРАВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: ОБОСНОВАНИЕ СОСТАВЛЯЮЩИХ ТРАЕКТОРИИ РАЗВИТИЯ

Цель – обоснование составляющих траектории развития образовательных организаций на основе совершенствования количественной оценки факторов SWOT-анализа в современных условиях управления.

Методика исследования. В ходе исследований были применены общенаучные и специальные методы: научного познания, анализа, обобщения и синтеза – при идентификации факторов и совершенствовании количественной оценки SWOT-анализа; абстрактно-логический – при обобщении проведенных исследований и формировании выводов и направлений дальнейших исследований.

Результаты. В ходе проведенных исследований было идентифицировано факторы внутреннего и внешнего контекста, составляющие основу проведения SWOT-анализа деятельности образовательных организаций Украины. Разработана анкета и проведен опрос, вследствие обработки результатов которого обосновано, что основными составляющими в траектории развития управления деятельностью образовательных организаций Украины на современном этапе являются: увеличение активности по внедрению систем управления качеством, повышение уровня трудоустройства выпускников по специальности и увеличение объемов научных исследований в соответствии с современными потребностями экономики и общества, ориентируясь на студентоцентрированное обучение, высокий уровень компетентности научно-педагогических работников образовательных организаций страны и дальнейшую диверсификацию высшего образования.

Научная новизна. В работе обосновано составляющие траектории развития образовательных организаций Украины на основе совершенствования методического подхода к количественной оценке факторов SWOT-анализа, что, в отличие от существующих, является достаточно простым и понятным в математическом применении и комплексности оценки внешнего и внутреннего контекста деятельности образовательных организаций, с учетом вероятности возникновения различных ситуаций в условиях международной открытости.

Практическая значимость. Полученные результаты могут быть применимы образовательными организациями для избрания траектории своего развития и обеспечения результативности принятия управленческих решений, которые позволят им создать конкурентные преимущества на рынке образовательных услуг в современных условиях.

Ключевые слова: внешний и внутренний контекст, Евроинтеграция, образовательные организации, траектория развития, управление, факторы, SWOT-анализ.

УДК 65.016.7

Кундеус О.М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку у виробничій сфері,
Зарудна Н.Я.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку у виробничій сфері,
Тернопільський національний економічний університет

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ І РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ У СИСТЕМІ ОБЛІКУ

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку багато вітчизняних підприємств знаходяться у складному становищі. Одним із інструментів їх фінансового оздоровлення є реструктуризація. Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, іншими нормативно-правовими документами передбачено використання реструктуризації як ефективного засобу відновлення платоспроможності підприємства, який рекомендується включати в план санації.

Реструктуризація підприємства характеризує процес здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів. Вона має здійснюватися з метою створення нових виробничих технологій, завантаження виробничих потужностей, підвищення інвестиційної привабливості підприємства. При цьому вона неможлива без зміни господарського укладу підприємства, його керуючих ланок та організаційних засад.

Підґрунтям для проведення реструктуризації і реорганізації підприємств є нормативно-правова база держави.

Основним нормотворчим документом у сфері реструктуризації підприємств є «Положення про реструктуризацію підприємств» [14]. Відповідно до цього Положення, реструктуризація підприємства – це «здійснення комплексу організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості об'єкта приватизації, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва» [14].

Для створення сприятливих умов реструктуризації підприємств потрібно зважено розробляти стратегію проведення зміни структури кожного підприємства, спираючись на існуючу нормативну базу, яка має чітко обмежувати повноваження структурозмінюючих органів та захищати інтереси держави за таких перетворень.

Особливо важливе значення під час проведення реорганізаційних процесів має привальний вибір системи бухгалтерського обліку. Залежно від того, який метод чи спосіб бухгалтерського обліку тих чи інших господарських операцій (нарахування амортизації, оцінки активів та зобов'язань, оцінки вибуття запасів, створення резервів) застосовується, залежатимуть результати здійсненої реорганізації підприємства, відображені у фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань реструктуризації і реорганізації підприємств, правового забезпечення цього процесу та відображення його в бухгалтерському обліку присвятили свої праці такі вчені-дослідники: Бутинець Ф.Ф. [1], Винник Т.О. [2], Дерій В.А. [4], Джуно В.В. [5], Карпунь І.Н. [7], Г.В. Козицька Г.В. [8], Колісник М.К. [9], Легенчук С.Ф. [10; 11], Лисюк В.М. [12], Мазур І.І. [17], Назарова І.Я. [13], Пушкар М.С. [16], Рожелюк В.М. [18], Семенченко Н.В. [19], Сухарська О. [20], Таранюк Л.М. [6], Хаммер М. [21]. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує досягнутий відповідний вклад у вирішенні поставленої проблеми. Однак, враховуючи важливість досліджуваної теми і не повне розкриття окремих її питань, визнано доцільним продовження її вивчення. Національно-господарська важливість вирішення поставленої проблеми і недостатнє її вивчення підтверджують актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій з питань реструктуризації і реорганізації підприємств, їх правового забезпечення та відображення у системі обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі дослідження виявлено, що реструктуризація є актуальним і необхідним процесом в діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в умовах змінюваного економічного середовища. Вона вважається дієвим способом зняття суперечностей суб'єктів господарювання між вимогами ринку і застарілими методами діяльності для

створення повноцінного конкурентоспроможного функціонування економіки на внутрішньому і міжнародних товарних ринках [2].

Аналіз сутності досліджуваної категорії показує, що реструктуризація підприємства – це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.

В літературних джерелах, присвячених дослідженню реструктуризації підприємств [2; 8; 17; 19], в залежності від характеру заходів, які застосовуються, виділяють такі форми реструктуризації: реструктуризація виробництва; реструктуризація активів; фінансова реструктуризація; корпоративна реструктуризація (реорганізація) (табл. 1):

Таблиця 1

Форми реструктуризації та основні заходи при їх здійсненні

Форма реструктуризації	Основні заходи
1. Реструктуризація виробництва	<ul style="list-style-type: none"> - зміна керівництва підприємства; - впровадження нових, прогресивних форм та методів управління; - диверсифікація асортименту продукції; - покращення якості продукції; - підвищення ефективності маркетингу; - зменшення витрат на виробництво; - скорочення чисельності зайнятих на підприємстві.
2. Реструктуризація активів	<ul style="list-style-type: none"> - продаж частини основних засобів; - продаж зайвого обладнання, запасів сировини та матеріалів тощо; - продаж окремих підрозділів підприємства; - зворотній лізинг; - реалізація окремих видів фінансових вкладень; - рефінансування дебіторської заборгованості.
3. Фінансова реструктуризація	<ul style="list-style-type: none"> - реструктуризація заборгованості перед кредиторами; - одержання додаткових кредитів; - збільшення статутного капіталу; - заморожування інвестиційних вкладень.
4. Корпоративна реструктуризація (реорганізація)	<ul style="list-style-type: none"> - часткова або повна приватизація; - поділ крупних підприємств на частини; - виділення із крупних підприємств окремих підрозділів; - виділення із підприємства об'єктів соціальної культури та інших непрофільних підрозділів; - приєднання чи злиття з іншими, більш потужними підприємствами.

Джерело: сформовано на основі [2; 8; 17; 19]

В табл. 1 наведено перелік заходів, які проводяться в рамках реструктуризації виробництва, реструктуризації активів, фінансової реструктуризації та корпоративної реструктуризації. Встановлено, що реструктуризаційні заходи можуть здійснюватися за різних умов, спрямовуватися на різні результати за допомогою різних інструментів у різні часові інтервали і з різними ресурсами. Тому комплексна реструктуризація потрібна й економічно доцільна лише в окремих випадках.

З отриманого досвіду визначено, що природа і ступінь необхідної реструктуризації залежать від характеру проблем підприємства. Іноді підприємство потребує лише фінансової або так званої «обмеженої» реструктуризації для відновлення економічної і технічної життєздатності. При цьому підприємство встановлює для себе певні стандарти (орієнтири), які є кінцевою метою реалізації такого типу його реформування.

Коли проблеми підприємства більш суттєві, тоді вони потребують «всебічної» реструктуризації, яка охоплює розробку нової продуктової, трудової, технічної і технологічної політики, зміни в менеджменті, організації тощо. В цілому всестороння реструктуризація підприємства триває здебільшого до трьох років.

Реструктуризація виробництва передбачає внесення змін в організаційній та у виробничо-господарській сфері підприємства з метою підвищення його рентабельності та конкурентоспроможності.

Реструктуризація активів включає в себе заходи, результатом яких є зміни в структурі та складі активної сторони балансу.

Фінансова реструктуризація пов'язана зі зміною структури та розмірів власного та позичкового капіталу, а також зі змінами в інвестиційній діяльності підприємства. Зазначимо, що фінансова реструктуризація повинна в обов'язковому порядку супроводжуватися реструктуризацією

виробництва, в іншому випадку, заходи щодо покращення ситуації з фінансування можуть лише відстрочити ліквідацію підприємства на більш пізній період.

Найбільш складним видом реструктуризації є корпоративна реструктуризація, яка пов'язана з реорганізацією підприємства і її наслідком є повна або часткова зміна власника статутного капіталу, створення нових юридичних осіб та (або) організаційно-правової форми організації бізнесу.

В залежності від цілей підприємства виокремлюють дві взаємопов'язані форми реструктуризації: оперативну і стратегічну.

У процесі оперативної реструктуризації вирішуються два головних завдання: забезпечення ліквідності і суттєве покращення результатів діяльності підприємства. Комплекс заходів оперативної реструктуризації містить у собі перш за все дії зі зниження всіх видів витрат (без будь-яких суттєвих інвестицій) і швидкого збільшення збуту та обігу продукції. Серед цих заходів, як правило, виокремлюють такі:

- оперативне зниження дебіторської заборгованості; зменшення запасів оборотних засобів шляхом виявлення і реалізації (ліквідації) зайвих запасів (у тому числі запасів допоміжних матеріалів); усунення матеріальних втрат, пошук дешевших джерел матеріального постачання;

- відмова (продаж) від пайової участі в інших підприємствах і організаціях після попереднього аналізу їх ефективності; скорочення основних засобів шляхом вияву і реалізації (ліквідації) зайвого обладнання, транспортних засобів тощо;

- суворе оцінювання і припинення всіх інвестицій, крім життєво необхідних для підприємства та обґрунтованих з позицій розвитку ринку; відмова від збиткових видів діяльності, звільнення від зайвих активів та соціальної інфраструктури; скорочення кількості працюючих.

Оперативна реструктуризація здійснюється у короткостроковому періоді (3-4 місяці), коли підприємство не може розраховувати на зовнішні джерела фінансової допомоги і розв'язує питання підвищення своєї ліквідності насамперед за рахунок внутрішніх резервів [12; 17; 19].

Більшість українських підприємств, які вже мають досвід проведення реструктуризації або приступають до цих процесів, починають з оперативної реструктуризації, яка носить санаційний характер і має на меті вивести підприємство з кризового стану, забезпечити певний рівень його прибутковості, спроможність генерувати грошові потоки за умов відсутності суттєвих інвестицій.

Якщо процес перетворення буде зупинений після завершення оперативної реструктуризації, то підприємство через деякий час може знов опинитися у кризовому стані, який, як правило, зумовлений не однією, а багатьма причинами. Їх тим більше, чим значнішим є запізнювання реакції підприємства на зміну типу господарської системи.

Реалізація програми стратегічної реструктуризації ставить за мету створення адекватних умов всередині підприємства для досягнення ним своїх стратегічних цілей. Суттєвою особливістю цього виду реструктуризації, на відміну від оперативної, є те, що вона: здійснюється в значно триваліші строки, ніж оперативна; базується на попередньо розроблених корпоративній та функціональних стратегіях; потребує суттєвих капіталовкладень.

Стратегічна реструктуризація забезпечує довготермінову конкурентоспроможність, для досягнення якої необхідне визначення стратегічної мети підприємства, розробка стратегічної концепції розвитку, а також напрямів і інструментів реалізації цієї мети. При здійсненні стратегічної реструктуризації все починається з визначення місії підприємства, що дає змогу обґрунтувати її існування, напрям розвитку, сферу та специфіку діяльності [12; 17; 19].

Стратегічна реструктуризація може передбачати такі дії: диверсифікацію виробництва та вихід на нові ринки збуту; технічне переозброєння та впровадження нових технологій; сертифікацію виробництва і продукції; реструктуризацію організаційної структури підприємства; підвищення кваліфікації персоналу.

У процесі аналізу літературних джерел з досліджуваної проблеми [6; 17; 19; 20] виявлено, що в економічному середовищі існує багато протиріч та неоднозначних тверджень стосовно категорії «реструктуризація підприємства». Виявлено факти ототожнення понять різної економічно-правової природи «реорганізації», «реінжинірингу», «реформування», «реструктуризації»; відсутності чіткого окреслення масштабів дії даних процесів; існування неоднозначних суперечливих тверджень стосовно порядку ускладнення даних процесів на підприємстві та інше, що призводить до невизначеності в діяльності багатьох бізнес-суб'єктів, а також, в свою чергу, сприяє негативним наслідкам економічного стану підприємства в результаті недотримання правильного проведення процесу реструктуризації і реорганізації.

З метою забезпечення об'єктивного сутнісного підходу до визначення категоріальних термінів поставленої проблеми доцільно зробити між ними розмежування.

Дослідниками доведено, що поняття «реструктуризація» є більш ширшим, ніж інші споріднені категорії, оскільки включає в себе поряд з іншими, заходи, спрямовані на реорганізацію підприємства [2; 17; 19]. Основний зміст реорганізації полягає в повній або частковій зміні власника статутного капіталу даної юридичної особи та в зміні організаційно-правової форми організації бізнесу.

Так, стосовно підпорядкованості і субординації термінів «реструктуризація» і «реформування», то на нашу думку, перш за все необхідно розібратися з походженням останнього.

Реформа (лат. *reform* – перетворюю, змінюю, франц. *réforme*) — перетворення, що вводиться законодавчим шляхом.

Кінцева мета будь-якої реформи – зміцнення, оновлення державних і економічних правил, що, однак, не завжди несе за собою покращення рівня життя, скорочення державних витрат та навпаки – збільшення доходів та зборів. Даний термін також може трактуватися як «ге-» і «form», тобто, зміна форми, змісту або суті чого-небудь (будь-якого об'єкту реформи), що передбачає суттєві зміни в механізмі діяльності об'єкта, можлива зміна основних принципів, які ведуть до принципово нового результату і отримання нового економічного чи політичного об'єкта [19; 20].

Таким чином, відмінність понять «реформування» (зміна форми) і «реструктуризація» (зміна структури) очевидна. Що стосується більш простого пояснення відмінності між поняттями «реструктуризація» і «реформування», слід зазначити наступне: термін «реформування» застосовується, як правило, щодо групи підприємств або сектору економіки, тоді як термін «реструктуризація» більш уживаний щодо окремо взятого підприємства або системи однорідних організацій (реструктуризація мережі бюджетних установ, реструктуризація банківської системи).

Реструктуризація є інструментом реформування підприємств, оскільки, на нашу думку, поняття реформування більше стосується макrorівня, тобто зовнішнього середовища підприємства, зміни в якому спонукають власників бізнесу проводити певні заходи, спрямовані на структурні перетворення мікрорівня. В свою чергу на рівні підприємства відбуваються процеси, пов'язані з реструктуризацією підприємств.

Щодо реформування, то його законодавче тлумачення в Господарському кодексі [3] та інших нормативно-правових актах України взагалі відсутнє. Існує твердження [12; 17; 20], що це поняття є найбільш загальним і охоплює чисельні складові господарської діяльності підприємств, напями її перетворень, в тому числі і реструктуризацію. Реформування – процес, який включає в себе крім реструктуризації ще і такі реформи, як націоналізація, приватизація і реприватизація.

Таким чином, можемо зробити висновок, що реформування на підприємстві здійснюється на законодавчому рівні, підкріплюючись певними нормативно-правовими актами, а про проведення реструктуризації на підприємстві приймають рішення керуючі особи господарюючого суб'єкта задля досягнення певної мети.

Що стосується «реінжинірингу», то в економічній літературі інколи можна зустріти навіть спроби ототожнити даний процес з «реструктуризацією підприємства». Так, засновники сучасної течії реінжинірингу М. Хаммер та Д. Чампі визначають даний процес як принципове переосмислення та радикальну перебудову бізнес-процесів для досягнення кардинальних покращень критичних сучасних показників ефективності, якості сервісу та оперативності [21].

Реінжиніринг – «це спосіб кардинальної перебудови бізнес-процесів на підприємстві, який протікає з кардинальними якісними змінами елементів фінансової, виробничої, маркетингової, логістичної, ресурсної, кадрової, інформаційної, екологічної та інших складових організаційно-економічного механізму підприємства, які характеризують адаптацію підприємства до мінливих ринкової середовищі» [6; 21]. Вчені оперують даним терміном, стверджуючи про корінні перетворення усередині організації, ігноруючи при цьому поняття «реструктуризацію», тобто поняття реінжинірингу фактично замінює в даному випадку поняття реструктуризації.

Таким чином, завдання реінжинірингу полягає не в створенні моделі, що відповідає вимогам конкретного ринку, а в створенні архітектури бізнесу, здатного еволюційно взаємодіяти з динамічно змінюваними властивостями ринку в цілому [6; 21]. Основною відмінністю реінжинірингу та реструктуризації є методи виконання проведених перетворень. Зокрема, реструктуризація передбачає поетапну зміну структури бізнесу підприємства, засновану на модифікації і поліпшення діючих процесів, а реінжиніринг – це завжди зміни, внаслідок яких підприємство набуває процесно-орієнтовану структуру бізнесу.

Провівши порівняльний аналіз даних процесів, можна зробити висновок, що «реінжиніринг» та «реструктуризація» не є синонімами. Реструктуризація підприємства є більш ширшим за характером поняття, на відміну від реінжинірингу, хоча останній характеризує собою глибинний і складний процес.

Реорганізація – це припинення діяльності юридичної особи (господарського товариства), яке супроводжується загальним правонаступництвом [2; 12; 19; 20]. Її можна провести в таких формах: перетворення, злиття, поглинання, приєднання, поділ та виділення (рис. 1).

Відзначимо, що всі форми реорганізації (крім виділення) пов'язані з припиненням діяльності господарського товариства. У цьому відношенні можна простежити деяку схожість реорганізації господарського товариства з його ліквідацією.

Реорганізація – це повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідація окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником. У процесі реорганізації може бути задіяний один або

кілька суб'єктів господарювання. Рішення щодо реорганізації підприємств слід розглядати в контексті стратегічного менеджменту [2; 12; 19; 20].

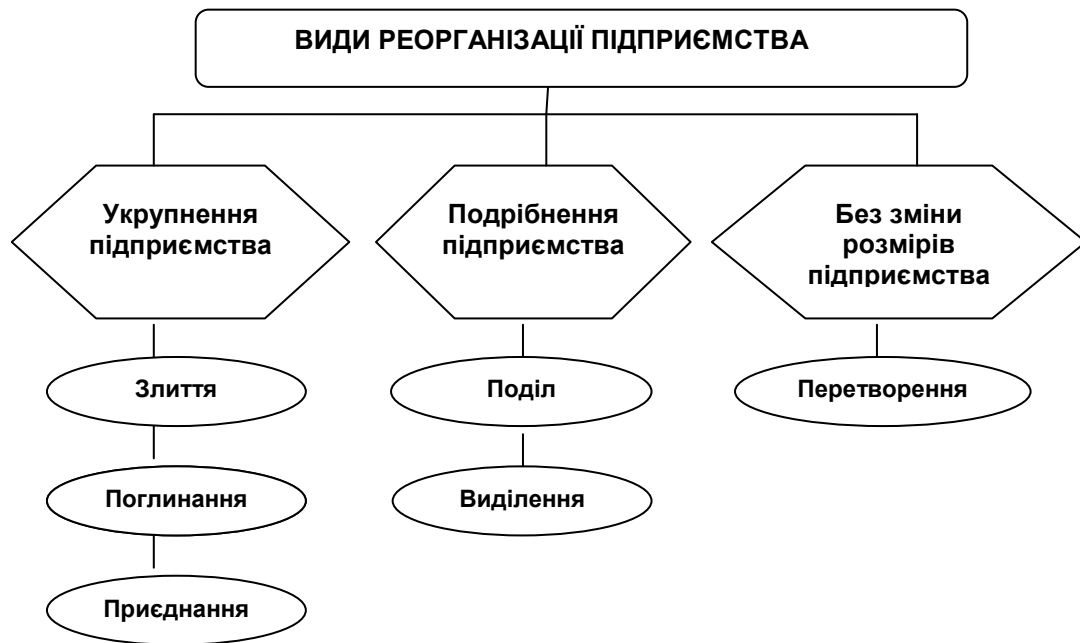

Рис. 1. Форми та види реорганізації підприємств

Джерело: [2; 12; 19; 20]

Серед основних причин реорганізації здебільшого виокремлюють такі: суттєве розширення діяльності підприємства, його розмірів; згорання діяльності; необхідність фінансової санації; необхідність зміни повноти відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства; диверсифікація діяльності; податкові мотиви; необхідність збільшення власного капіталу (з метою покриття потреби в капіталі та підвищення рівня кредитоспроможності).

Зрозуміло, що причини та мотиви, які спонукають власників і керівництво підприємства до прийняття рішення щодо реорганізації, визначають і форму майбутньої реорганізації.

Перед здійсненням реорганізації необхідно провести поглиблений аналіз фінансово-господарського стану підприємств, що потребують реорганізації, та оцінити їх ринкову вартість [2; 12; 19; 20].

Ключовим документом, який складається під час реорганізації підприємств, є *передавальний* або *розподільчий* баланс.

У разі реорганізації підприємства слід враховувати низку законодавчих передумов та вимог, а саме: порядок державної реєстрації (перереєстрації) та ліквідації суб'єктів господарювання; вимоги антимонопольного законодавства; вимоги щодо захисту інтересів кредиторів підприємства, його власників, персоналу тощо; порядок емісії акцій (у разі реорганізації АТ); можливі екологічні, демографічні та інші наслідки [2; 20].

Реорганізація підприємств, які мають кредиторську заборгованість, повинна здійснюватися з дотриманням вимог щодо переведення боргу правонаступникам.

Перед здійсненням санаційної реорганізації необхідно провести поглиблений аналіз фінансово-господарського стану підприємства, що знаходиться в кризі, який повинен базуватися на аналізі основних характеристик діяльності даної юридичної особи. На основі результатів аналізу робиться висновок про санаційну спроможність підприємства та про доцільність його реорганізації [1; 5; 7].

Практика показує, що стосовно юридичних осіб поняття «реорганізація» використовується для визначення двох самостійних процесів: а) реорганізації бізнесу; б) реорганізації самої юридичної особи.

Перший із зазначених процесів передбачає, як правило, зміну принципів ведення бізнесу, в той час як другий - зміну організаційно-правової форми (при перетворенні), складу власників юридичної особи, її майна і зобов'язань (при злитті, приєднанні, поділі і виділенні) [9; 10; 16].

Перетворення полягає у зміні організаційно-правової форми юридичної особи, наприклад, коли АТ перетворюється в ТОВ. Необхідно відзначити, що при перетворенні, як правило, не відбувається зміни величини майна і зобов'язань юридичної особи. Зазначена особливість перетворення відрізняє дану форму реорганізації від інших, передбачених українським законодавством. Так, при реорганізації у формі злиття, приєднання, поділу та виділення змінюється величина майна і зобов'язань юридичної особи. Документом, на підставі якого майно, права і

зобов'язання господарського товариства передаються новоутвореній юридичній особі, є передавальний акт [1; 4; 11].

У середньому процедура перетворення триває близько півроку і більше.

Приєднання та злиття пов'язано з припиненням господарської діяльності приєданого господарського товариства і передачею всього його майна, прав та зобов'язань. Новоутворене господарське товариство стає правонаступником припиненого товариства. Майно, права та зобов'язання, що приєднується (товариств) переходять до новоутвореного товариства на підставі передавального акта. Злиття означає припинення двох або більше юридичних осіб та передачу їх майна, прав та зобов'язань новоствореній юридичній особі. Передача майна, прав та зобов'язань проводиться на підставі передавального акта [7; 9; 13].

Практична цінність злиття та приєднання полягає в можливості укрупнення бізнесу і зміцнення позицій на відповідному ринку, поглиблення і розширення спеціалізації, зниження виробничих витрат, адже ці форми реорганізації дозволяють вести бізнес не «з нуля», а на основі вже функціонуючих підприємств, з використанням їх інфраструктури. Злиття та приєднання також є ефективним способом боротьби проти конкурентів, хоча, з іншого боку, концентрація капіталу може призвести до зворотного результату.

Поділ пов'язаний з припиненням господарського товариства і передачею його майна, прав та зобов'язань знову утвореним юридичним особам на підставі розподільчого балансу. Мотивом проведення реорганізації господарського товариства у формі поділу може послужити існування непереборних розбіжностей між власниками підприємства щодо шляхів подальшого розвитку, диверсифікація різних видів бізнесу, здійснюваних раніше одним суспільством, вимоги Антимонопольного комітету України і т.д.

Виділення передбачає утворення нового господарського товариства (господарських товариств) шляхом його (їх) виділення з іншого господарського товариства та передачі йому (їм) певного майна, прав та зобов'язань на підставі передавального акта.

При цьому товариство, з якого відбувається виділення, продовжує існувати після завершення процедури реорганізації. Тобто реорганізація у формі виділення не тягне за собою припинення господарського товариства, що є істотною відмінністю виділення від інших форм реорганізації.

Реорганізація у формі виділення є найбільш ефективною при необхідності поліпшення фінансового становища господарського товариства та посилення контролю над операціями шляхом виведення з нього найбільш ефективно працюючих активів і акумулювання таких активів на балансі новоствореного господарського товариства [7; 9; 15].

Те, що при реорганізації у формі виділення не відбувається припинення юридичної особи, значно спрощує процедуру реорганізації і дозволяє зменшити її терміни, адже при виділенні не потрібно повідомлення кредиторів про початок процедури реорганізації та витримання двомісячного терміну.

Діяльність підприємств від моменту прийняття рішення про проведення реорганізації та до моменту державної реєстрації відповідних змін (ліквідації чи перереєстрації підприємства) є часом реорганізації. У цей період, виходячи із принципу безперервності, підприємство продовжує вести свою як господарську діяльність, так і діяльність з приводу організації власне реорганізації. Кожен напрямок діяльності супроводжуватиметься витратами, які повинні знайти своє відображення у системі обліку.

Відповідно до статті 107 Цивільного кодексу України, після закінчення терміну для заявлення вимог кредиторів (у тому числі їх задоволення або відхилення), комісією з припинення такої юридичної особи має бути складено передавальний акт.

При передаванні активів, які містять певну технічну документацію тощо (наприклад, основних засобів та подібних їм видів активів), необхідно разом із ними передавати картки аналітичного обліку та належну їм технічну документацію. При формуванні відомостей про дебіторську або кредиторську заборгованість слід також долучати акти звіряння розрахунків з дебіторами або кредиторами, відмічати також інформацію про їх повідомлення з приводу змін правонаступника заборгованості.

Не менш важливим є формування розшифровок аналітичного обліку коштів, що підлягають подальшій передачі правонаступнику. З цього приводу рекомендовано зазначити всі види банківських рахунків у відповідних відділеннях банків, де зберігаються ці суми.

Формування балансів новостворених підприємств (якщо йде мова про злиття) і підприємств, до яких приєднано юридичну особу (у випадку приєднання), зазвичай відбувається шляхом арифметичного додавання відповідних статей. Відмінності існують тільки у тому, що:

— формується новий вступний баланс юридичної особи при злитті;

— а при приєднанні змін підлягає тільки баланс того підприємства, до якого було приєднано одну або декілька інших юридичних осіб.

Саме ці відмінності і матимуть вплив на подальші бухгалтерські записи, що відобразатимуть господарські операції зі злиття чи приєднання. При цьому розмір частки у статутному капіталі при злитті підприємств і об'єднанні їх статутних капіталів повинна формуватися з урахуванням розміру джерел власних засобів (чистих активів), що передаються [1; 4; 9].

З метою дотримання достовірності інформації при злитті (приєднанні) підприємств у системі бухгалтерського обліку початкові залишки за усіма статтями балансу можна ввести двома способами: по-перше, через відображення інформації щодо формування вхідних залишків за активами і пасивами відповідними бухгалтерськими записами щодо кожного окремого підприємства, яке бере участь у цьому процесі; по-друге, через введення початкових залишків, що були отримані внаслідок сумування (при приєднанні, якщо приєднується більше, ніж два підприємства). У цьому випадку потрібно використовувати дані аналітичного обліку усіх статей балансу, які зазначені у додатку до передавального акта: за основними засобами, іншими необоротними активами, товарно-матеріальними цінностями, розрахунками з контрагентами і заборгованістю перед бюджетом у розрізі податків, зборів та обов'язкових платежів тощо. А результати додавання рекомендовано відобразити у робочому розрахунковому документі [1; 4; 9].

Як проміжний рахунок – з метою дотримання принципу подвійного запису – при формуванні передачі майна та зобов'язань можна використовувати субрахунки 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» і 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» (або ж рахунок 67 «Розрахунки з учасниками»). При веденні обліку автоматизованим способом та використанні спеціальних бухгалтерських програм підприємствами може застосовуватися т. зв. проміжний рахунок «00», який не передбачений діючим сьогодні Планом рахунків [10; 11; 18].

Передачу активів та пасивів здійснюють, як правило, складаючи наступні бухгалтерські проведення:

– юридична особа, що передає активи та пасиви, відображає ці операції за дебетом (або кредитом) субрахунок 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» і кредитом рахунків обліку активів 1–3 класу Плану рахунків [1; 10; 11] тощо (або дебетом рахунків обліку пасивів відповідно 4–6 класу тощо);

– юридична особа – правонаступник робить зворотні проведення для відображення прийняття активів та пасивів на свій баланс, використовуючи субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

Після завершення виконання всіх операцій щодо передачі майна та зобов'язань кінцеві сальдо за усіма рахунками бухгалтерського обліку правопередника повинні дорівнювати нулю.

Що стосується податкового обліку у процесі укрупнення підприємств, то стаття 98 Податкового кодексу України регламентує порядок погашення усіх грошових зобов'язань або наявного податкового боргу у разі реорганізації реорганізованого платника податків. Зокрема, пп. 1.2. цієї ж статті 98 визначає поняття злиття платників податків як передачу майна платника податків до статутних фондів інших платників податків, унаслідок чого відбувається ліквідація платника податків, який зливається з іншими [1; 10; 11], але не виокремлює окремо поняття приєднання. Тобто, якщо реорганізація здійснюється шляхом об'єднання двох або більше платників податків в одного платника податків з ліквідацією платників податків, що об'єдналися, об'єднаний платник податків набуває усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу всіх платників податків, що об'єдналися. При цьому варто пам'ятати, що реорганізація платника податків не змінює строків погашення грошових зобов'язань або податкового боргу платниками податків, утвореними у результаті такої реорганізації.

Під час проведення реорганізації підприємств у формі злиття або приєднання об'єкт обкладення податком на прибуток не виникає, оскільки не відбувається одна із операцій продажу чи безкоштовної передачі активів підприємствами, що припиняють свою діяльність відповідно до норм ПКУ.

Позицію Державної фіскальної служби з приводу податкового обліку отриманих активів підприємством, яке створено внаслідок укрупнення, наведено у п. 14 листа від 21.04.2005 р. №3335/6/12-0216 (слід відмітити, що він стосується будь-якого виду реорганізації) [1; 11; 16]. Зокрема, з метою визначення бази оподаткування податком на прибуток реорганізація при будь-якому її виді не є операцією купівлі-продажу підприємства або безкоштовним отриманням активів, тому як наслідок податкових зобов'язань з податку на прибуток у такому випадку не виникає.

При приєднанні до правонаступника підприємства усі показники його попередньої діяльності переносяться до нового балансу, а у податковому обліку правонаступника повністю враховуються при визначенні об'єкта і розміру податку на прибуток таким правонаступником. Тому не є винятком і заборгованість зі сплати сум податків до бюджетів всіх рівнів та від'ємне значення об'єкта оподаткування.

У Листі ДФС України від 08.10.2015 р. № 21364/6/99-99-19-02-02-15 [1; 4; 11], що стосується податкового обліку підприємства у разі його реорганізації записано, що *«витрати за зобов'язаннями, що передаються правонаступнику у разі реорганізації шляхом приєднання та по яких дата визнання підприємством, що ліквідується, не настала, виникають у правонаступника, який враховує їх при формуванні фінансового результату до оподаткування податком на прибуток за правилами бухгалтерського обліку»* [1; 10; 11].

У Листі № 6140/6/15-3415-19 від 06.04.2012 р., *платниками податків, які здійснюють процедуру реорганізації підприємства, податкові зобов'язання не нараховуються, а податковий кредит не коригується. Податкові накладні на операції з такої передачі не виписуються, оскільки операція не*

є об'єктом оподаткування. Підприємство, до якого приєднується інше підприємство в результаті реорганізації, податковий кредит за такою операцією також не формує [1; 10; 11].

Визначено, що балансова вартість усіх активів юридичної особи, що припиняється, підлягає включенню до складу балансової вартості відповідних груп активів нового платника податків (його правонаступника) на дату затвердження передавального акта за балансовою вартістю та підлягає амортизації в порядку, визначеному відповідними статтями Податкового кодексу України. Що стосується порядку обміну акцій юридичних осіб, що реорганізуються у результаті укрупнення, то передбачається збереження у правонаступника розміру вартості акцій (корпоративних прав) юридичної особи, випуск яких був скасований (припинений тощо) в результаті проведеної реорганізації.

Щодо податкового відображення в обліку ПДВ підприємствами, що припиняються, та їх правонаступниками, то слід пам'ятати, що при проведенні процедури злиття або приєднання підприємств об'єкт оподаткування таким податком не виникає, бо такі операції не підпадають під термін «поставка товарів». Згідно норм статті 196.1.7. ПКУ реорганізація є операцією, що не є об'єктом оподаткування ПДВ.

Крім того, ДФС у листі від 04.12.2015 р. №26060/6/99-99-19-03-02-15 роз'яснює, що при реорганізації платника ПДВ шляхом приєднання його до іншого платника податку на додану вартість:

- платник, що реорганізується, підлягає виключенню з Реєстру платників ПДВ на дату оформлення передавального акта;
- у платника, що реорганізується, не відбувається нарахування ПДВ та коригування податкового кредиту;
- сума від'ємного значення, що зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду, яка обліковується в декларації з ПДВ вартість особи, що реорганізується шляхом приєднання, до податкової звітності новоутвореної особи не переноситься;

- сума надміру сплачених грошових зобов'язань або невідшкодованих податків та зборів платника податків, в частині що перевищує суму грошових зобов'язань або податкового боргу з інших податків, перераховується в розпорядження правонаступників такого платника податків пропорційно його частці в майні, що розподіляється, згідно з розподільним балансом або передаточним актом.

Якщо йдеться про подрібнення підприємств, то основним бухгалтерським документом, що підтверджує процес розподілу майна виступає розподільчий баланс [1; 4; 16]. Необхідно відмітити, що найбільш складною процедурою при складанні розподільчого балансу, є закріплення за новоутвореними суб'єктами зобов'язань. За новою господарською одиницею доцільно закріплювати правонаступництво лише за зобов'язаннями з кредиторами, коли: встановлено, що визнане раніше зобов'язання стосується діяльності, яка виділяється у самостійну господарську одиницю (наприклад, заборгованість з оплати праці працівників, які переходять до новоутвореного суб'єкта); зобов'язання виникло в результаті ресурсного забезпечення господарського чи географічного сегменту, який виділяється, і ці ресурси за розподільчим балансом переходять до новоутвореної одиниці; існує ймовірність, що такі зобов'язання у новоутвореної особи й надалі будуть виникати (наприклад, за комунальними платежами, податками тощо) [1; 4; 16].

Після дати формування розподільчого балансу (але до моменту реєстрації (перереєстрації) новостворених суб'єктів) виникають певні операції, що повинні бути внесені в систему обліку та враховані при формуванні вступних балансів новостворених суб'єктів.

При здійсненні реорганізаційних перетворень, що пов'язані зі зміною організаційно-правового статусу чи форми власності суб'єкта вихідним документом з передачі майна, капіталу та зобов'язань також є передавальний акт. Формуючи його, потрібно пам'ятати, що він повинен містити інформацію не лише про величину окремих складових майна та зобов'язань, а й безпосередньо про факти передачі активів і пасивів уже новому власнику.

Передавальний акт І. Я. Назарова справедливо пропонує будувати за центрами відповідальності із зазначенням конкретних матеріально-відповідальних осіб, керівників підрозділів [13].

При зміні організаційно-правового статусу господарських товариств обов'язковою умовою є викуп акцій (часток) у акціонерів (учасників), які не бажають приймати участь у новоутвореній в процесі реорганізації структурі. Для відображення в обліку викуплених акцій доцільно використовувати рахунок 45 «Вилучений капітал».

Висновки з проведеного дослідження. 1. Реструктуризація підприємства - це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.

2. Реструктуризація є актуальним і необхідним процесом в діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в умовах змінюваного економічного середовища. Вона вважається дієвим способом зняття

суперечностей суб'єктів господарювання між вимогами ринку і застарілими методами діяльності для створення повноцінного конкурентоспроможного функціонування економіки на внутрішньому і міжнародних товарних ринках.

3. Основний зміст реорганізації полягає в повній або частковій зміні власника статутного капіталу даної юридичної особи та в зміні організаційно-правової форми організації бізнесу. За формальними ознаками розрізняють такі три напрями реорганізації: спрямована на укрупнення підприємства (злиття, приєднання, поглинання); спрямована на подрібнення підприємства (поділ, виділення); без змін розмірів підприємства (перетворення).

4. Виходячи із принципу безперервності, у системі бухгалтерського обліку повинні знайти відображення операції, що мають місце під час проведення реорганізації чи реструктуризації. У зазначений період спеціально призначеними особами або залученою зі сторони організацією повинен вестися облік господарських операцій, що мають місце на підприємстві. При цьому суцільній реєстрації підлягають як звичні поточні операції, так і специфічні, що супроводжують реорганізаційні процеси (тобто формування розподільчих та передавальних балансів; оформлення актів передачі, закриття бухгалтерських рахунків тощо). Фінансова та податкова звітність до відповідних органів також повинна бути подана у визначені законодавством терміни.

Бібліографічний список

1. Бухгалтерський фінансовий облік : підруч. / [Ф. Ф. Бутинець Н. М. Малюга, А. М. Герасимович, Т. В. Барановська, І. А. Белоусова]. – [7-ме вид., доповн. і переробл.] – Житомир : РУТА, 2006. – 832 с.
2. Винник Т. Реструктуризація: дефінітивний аналіз / Т. Винник // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 180-189.
3. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Дерій В.А. Нормативно-правове забезпечення обліку і контролю витрат та доходів підприємств / В.А. Дерій // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2010. – №. 2 (17). – С. 77-83.
5. Джунь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні : монографія / В.В. Джунь. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Юридическая практика, 2006. – 384 с.
6. Економічне обґрунтування реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств : монографія / Заг. редакція канд. екон. наук, доц. Л.М. Таранюка. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010. – 440 с.
7. Карпунь І. Н. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посібн. / І. Н. Карпунь – Львів : «Магнолія 2006», 2008. – 432 с.
8. Козицька Г.В. Реструктуризація підприємств в умовах ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Г.В. Козицька. – Маріуполь, 2008. – 20 с.
9. Колісник М.К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством : навч. посіб. / М.К. Колісник. – К. : Кондор, 2007. – 272 с.
10. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії : монографія / С. Ф. Легенчук. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 336 с.
11. Легенчук С. Ф. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід : монографія / С. Ф. Легенчук, К. О. Вольська, О. В. Вакун. – Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2016. – 228 с.
12. Лысюк В.М. Регулирование экономики переходного периода / В.М. Лысюк, Д.А. Исаченко, В.И. Захарченко ; под общ. ред. д-ра экон. наук, чл.-корр. НАН Украины Б.В. Буркинського. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2000. – 264 с.
13. Назарова І. Я. Аналіз методів оцінки активів, зобов'язань та капіталу при реорганізації підприємств / І.Я. Назарова // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – Том 14. – С. 214–220.
14. «Положення про реструктуризацію підприємств» від 06.02.2007 № 201 / Фонд державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0404-07>
15. «Про господарські товариства»: Закон України від 19.09.1991 N 1576-XII зі змінами та доповненнями / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.51.42&nobreak=1>
16. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики : монографія / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с.
17. Реструктуризація підприємств и компаний / Мазур И.И., Шапиро В.Д. и др. ; Под ред. И.И. Мазура. – М. : Высшая школа, 2000. – 587с.

18. Рожелюк В. М. Нормативно-правове регулювання ведення бухгалтерського обліку як визначальний чинник його організації / В. М. Рожелюк // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 225–229.
19. Семенченко Н.В. Стратегія реструктуризації українських підприємств / Н. Семенченко // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 25–28.
20. Сухарська О. Реорганізація підприємства та податкові наслідки / О. Сухарська // Платник податків. – 2012. – № 5. – С. 24–27.
21. Хаммер М. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе : пер. с англ. / М. Хаммер, Д. Чампи. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2007. – 287 с.

References

1. Butynets, F.F., Maliuha, N.M., Herasymovych, A.M., Baranovska, T.V. and Belousova, I.A. (2006), *Bukhhalterskyi finansovyi oblik* [Financial accounting], textbook, [7th edition, supplemented and enlarged], RUTA, Zhytomyr, Ukraine, 832 p.
2. Vynnyk, T.M. (2012), "Restructuring: definition analysis", *Socio-Economic Problems and the State*, issue 2 (7), pp. 180–189.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "The Commercial Code of Ukraine", No. 436-IV of 16.01.2003, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (access date May 20, 2017).
4. Derii, V.A. (2010), "Normative and legal support of accounting and control of costs and incomes of enterprises", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 2 (17), pp. 77–83.
5. Dzhun, V.V. (2006), *Institut nespromozhnosti: svltovyi dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennia v Ukraini* [Institute of insolvency: world experience of development and peculiarities of becoming in Ukraine], monograph, 2nd edition, supplemented and enlarged, Yuridicheskaya praktika, Kyiv, Ukraine, 384 p.
6. Taraniuk, L.M. ed. (2010), *Ekonomichne obgruntuvannia reinzhynirynhu biznes-protseviv vyrobnychkykh pidpriemstv* [Economic grounding of business process reengineering for industrial enterprises], monograph, Vydavnycho-vyrobnyche pidpriemstvo «Mriia-1» TOV, Sumy, Ukraine, 440 p.
7. Karpun, I.N. (2008), *Finansova sanatsiia ta bankrutstvo pidpriemstv* [Financial reorganization and bankruptcy of enterprises], tutorial, «Mahnoliia 2006», Lviv, Ukraine, 432 p.
8. Kozyt'ska, H.V. (2008), "Enterprises restructuring in the conditions of market relations", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Mariupol, Ukraine, 20 p.
9. Kolisnyk, M.K. (2007), *Finansova sanatsiia i antykryzove upravlinnia pidpriemstvom* [Financial reorganization and crisis management of enterprise], tutorial, Kondor, Kyiv, Ukraine, 272 p.
10. Lehenchuk, S.F. (2012), *Bukhhalterske teoretychne znannia: vid teorii do metateorii* [Accounting theoretical knowledge: from theory to meta theory], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 336 p.
11. Lehenchuk, S.F., Volska, K.O. and Vakun, O.V. (2016), *Dokumentuvannia v bukhhalterskomu obliku: protsesnyi pidkhid* [Documentation in accounting: a process approach], monograph, Vydavets Kushnir H.M., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 228 p.
12. Lysyuk, V.M., Isachenko, D.A. and Zakharchenko, V.I. (2000), *Regulirovaniye ekonomiki perekhodnogo perioda* [Regulation of the economy of transition], IPREEI NAN Ukrainy, Odessa, Ukraine, 264 p.
13. Nazarova, I.Ya. (2013), "Analysis of methods for assessment of assets, liabilities and capital in reorganization of companies", *Ekonomichniy analiz. Zbirnyk naukovykh prats kafedry ekonomichnoho analizu Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, Vol 14, pp. 214–220.
14. The State Property Fund of Ukraine (2007), "Regulations on Restructuring of Enterprises" dated February 06, 2007, No. 201, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0404-07> (access date May 20, 2017).
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Business Associations" dated 19.09.1991 N 1576-XII with changes and supplements, available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.51.42&nobreak=1> (access date May 20, 2017).
16. Pushkar, M.S. and Shchyrba, M.T. (2010), *Teoriia i praktyka formuvannia oblikovoi polityky* [Theory and practice of accounting policy formation], monograph, Kart-blansh, Ternopil, Ukraine, 260 p.
17. Mazur, I.I., Shapiro, V.D. et al. (2001), *Restrukturizatsiya predpriyatiy i kompaniy* [Corporate structural reorganization], ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika», Moscow, Russia, 456 p.
18. Rozheliuk, V.M. (2014), "Normative and legal regulation of accounting as the determining factor of its organization", *Biznes Inform*, no. 7, pp. 225–229.
19. Semenchenko, N.V. (2009), "The strategy of restructuring of Ukrainian enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, no. 12, pp. 25–28.
20. Sukharska, O. (2012), "Reorganization of the enterprise and tax consequences", *Platnyk podatkov*, no. 5, pp. 24–27.
21. Hammer, Michael and Champy, James (2007), *Reinzhyniryngh korporatsii: manifest revolutsii v biznese* [Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution], translation from English, Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, Russia, 287 p.

Кундеус О.М., Зарудна Н.Я. РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ І РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ У СИСТЕМІ ОБЛІКУ

Мета. Поглиблення теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій з питань реструктуризації і реорганізації підприємств, їх правового забезпечення та відображення у системі обліку.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: індукції та дедукції, теоретичного узагальнення, монографічний – при вивченні наукових джерел, при дослідженні законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань реструктуризації та реорганізації підприємств, їх організаційно-правового та облікового забезпечення; системно-аналітичного підходу та системного аналізу – при розгляді структурних елементів, напрямів і заходів реструктуризації і реорганізації підприємств; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Встановлено, що реструктуризація є актуальним і необхідним процесом в діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в умовах змінюваного економічного середовища. Вона є дієвим способом зняття суперечностей суб'єктів господарювання між вимогами ринку і застарілими методами діяльності для створення повноцінного конкурентоспроможного функціонування економіки на внутрішньому і міжнародних товарних ринках. Обґрунтовано сутність поняття «реструктуризація підприємства» як процес здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства. Визначені форми реструктуризації в залежності від характеру застосовуваних заходів: реструктуризація виробництва; реструктуризація активів; фінансова реструктуризація; корпоративна реструктуризація (реорганізація). Охарактеризовано сутність поняття «реорганізація» як процес припинення діяльності юридичної особи (господарського товариства), що супроводжується загальним правонаступництвом у формах: перетворення, злиття, приєднання, поділу та виділення. Сформовано ключові положення щодо ведення обліку діяльності підприємств в період їх реорганізації.

Наукова новизна. Визначено головні завдання і заходи у процесі оперативної та стратегічної реструктуризації підприємства, які направлені на вирішення проблем забезпечення ліквідності, суттєвого покращання результатів діяльності та конкурентоспроможності підприємства.

Практична цінність. Обґрунтовано заходи оперативної реструктуризації, яка здійснюється у короткостроковому періоді (3—4 місяці), коли підприємство не може розраховувати на зовнішні джерела фінансової допомоги і розв'язує питання підвищення своєї ліквідності, в першу чергу, за рахунок внутрішніх резервів. Визначено програмні заходи стратегічної реструктуризації, яка ставить за мету створення адекватних умов всередині підприємства для досягнення ним своїх стратегічних цілей. Охарактеризовано основні аспекти ведення бухгалтерського обліку у період реорганізації.

Ключові слова: підприємство, реструктуризація, реорганізація, правове забезпечення, система обліку.

Kundeus O.M., Zarudna N.Ya. RESTRUCTURING AND REORGANIZATION OF THE ENTERPRISE: LEGAL PROVISION AND REFLECTION IN THE ACCOUNTING SYSTEM

Purpose. The aim of this theme is to deepen the theoretical foundations and develop practical recommendations on the issues of restructuring and reorganization of enterprises, their legal provision and reflection in the accounting system

Methodology of research. The following general scientific and special methods are used in the process of the research, in particular: induction and deduction, theoretical generalization, monographic – in the study of scientific sources, in the study of legislative and other regulatory and legal acts on restructuring and reorganization of enterprises, their organizational, legal and accounting provision; system and analytical approach and system analysis – when considering structural elements, directions and measures of restructuring and reorganization of enterprises; abstract and logical – for generalization of theoretical positions, formation of conclusions and proposals.

Findings. It is established that restructuring is an urgent and necessary process in the activities of business entities in a changing economic environment. It is an effective way of removing the contradictions of business entities between market requirements and outdated methods of activity to create a fully competitive functioning of the economy on domestic and international commodity markets.

The essence of the concept of “enterprise restructuring” as the process of carrying out organizational and economic, financial and economic, legal, technical measures aimed at reorganization of the enterprise is substantiated.

The forms of restructuring are defined depending on the nature of the applied measures: restructuring of production; asset restructuring; financial restructuring; corporate restructuring (reorganization). The essence of the concept of “reorganization” as a process of termination of a legal entity (economic partnership), accompanied by a general succession in forms: transformation, merger, accession, division and allocation, is characterized. The key provisions for keeping records of the activities of enterprises during the period of their reorganization are formed.

Originality. The main tasks and measures in the process of operational and strategic restructuring of the enterprise, aimed at solving liquidity problems, significant improvement of activity results and competitiveness of the enterprise, are determined.

Practical value. Operational restructuring measures implemented in the short-term period (3-4 months) are substantiated, when the company can not rely on external sources of financial assistance and solves the issue for increasing its liquidity, first of all, due to internal reserves. The programmatic measures of strategic restructuring, which aims to create adequate conditions within the enterprise to achieve its strategic goals, are defined in the article. The main aspects for keeping records in the period of reorganization are characterized.

Key words: enterprise, restructuring, reorganization, legal provision, accounting system.

Кундеус А.М., Зарудная Н.Я. РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ И РЕОРГАНИЗАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ОТРАЖЕНИЕ В СИСТЕМЕ УЧЕТА

Цель. Углубление теоретических основ и разработка практических рекомендаций по вопросам реструктуризации и реорганизации предприятий, их правового обеспечения и отражение в системе учета.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані наступні загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: індукції та дедукції, теоретичного узагальнення, монографічний - при вивченні наукових джерел, при дослідженні законодавчих та інших нормативно-правових актів по питанням реструктуризації та реорганізації підприємств, їх організаційно-правового та бухгалтерського забезпечення; системно-аналітичного підходу та системного аналізу – при розгляді структурних елементів, напрямків та заходів реструктуризації та реорганізації підприємств; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Встановлено, що реструктуризація є актуальним та необхідним процесом в діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в умовах змінюючоїся економічної середовища. Вона є дійсним способом усунення суперечностей суб'єктів господарювання між вимогами ринку та застарілими методами діяльності для створення повноцінного конкурентоспроможного функціонування економіки на внутрішньому та міжнародних товарних ринках. Обґрунтовано сутність поняття «реструктуризація підприємства» як процес виконання організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, направлених на реорганізацію підприємства. Визначено форми реструктуризації в залежності від характеру застосовуваних заходів: реструктуризація виробництва; реструктуризація активів; фінансова реструктуризація; корпоративна реструктуризація (реорганізація). Охарактеризовано сутність поняття «реорганізація» як процес припинення діяльності юридичної особи (господарського товариства), супроводжується загальним правонаступством у формах: перетворення, злиття, приєднання, розділення та виділення. Сформульовано ключові положення по веденню бухгалтерського обліку підприємств в період їх реорганізації.

Наукова новизна. Визначено головні завдання та заходи в процесі оперативної та стратегічної реструктуризації підприємства, направлених на вирішення проблем забезпечення ліквідності, суттєвого покращення результатів діяльності та конкурентоспроможності підприємства.

Практична цінність. Обґрунтовано заходи оперативної реструктуризації, яка виконується в короткотерміновому періоді (3-4 місяці), коли підприємство не може розраховувати на зовнішні джерела фінансової допомоги та вирішує питання підвищення своєї ліквідності, зокрема, за рахунок внутрішніх резервів. Визначено програмні заходи стратегічної реструктуризації, яка ставить своєю метою створення адекватних умов всередині підприємства для досягнення ним своїх стратегічних цілей. Охарактеризовано основні аспекти ведення бухгалтерського обліку в період реорганізації.

Ключові слова: підприємство, реструктуризація, реорганізація, правове забезпечення, система обліку.

УДК 338.434

*Мушеник І.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій,
Бурлаков О.С.,
канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Упродовж останніх років вітчизняна економіка тримається здебільшого за рахунок аграрного сектора. Підприємства сільського господарства потребують коштів для фінансування своєї поточної діяльності, впровадження новітніх технологій, страхування існуючих ризиків, розбудови торговельної та транспортної інфраструктури. З цією метою використовуються власні та залучені фінансові ресурси: інвестування та кредитування. Однак аграрний бізнес потрапив у пастку обмеженого доступу до ресурсів за наявності значної кількості фінансових інструментів на ринку України.

Необхідною умовою розвитку та підвищення конкурентоспроможності галузі є достатня кредитна та збалансована за напрямками державна фінансова підтримка підприємств АПК. На форми організації фінансів в аграрному секторі впливають деякі чинники, які призводять до специфічних форм організації фінансів аграрних товаровиробників (самофінансування, комерційне кредитування, бюджетне фінансування). Саме це формує ніби невидиму сферу можливостей економічного поступу, за межі яких сільськогосподарські підприємства неспроможні вийти. Водночас дедалі гостріше усвідомлюються і відчуваються ці обмеження, оскільки від своєчасного, стабільного, збалансованого, доступного фінансового забезпечення визначальною мірою залежить ефективність, прибутковість і конкурентоспроможність ведення сільськогосподарського виробництва. Окремлене проблемне поле

вимагає розробки практичних рекомендацій та заходів щодо розвитку фінансового забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств на основі фундаментальних економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найвагомими досягненнями у розробці теоретичних, методологічних і прикладних аспектів проблеми формування та використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств і управління цими складними різноаспектними процесами належать видатним мислителям економічної аграрної науки, зокрема В. Андрійчуку, О. Гудзю, М. Дем'яненку, П. Канінському, І. Кириленку, М. Коденській, М. Кропивку, Ю. Лупенку, М. Маліку, О. Могильному, Т. Мринській, Г. Підлісецькому, П. Саблуку, В. Ситнику, П. Стецюку та ін.

Завдяки їх титанічним зусиллям створено фундаментальний науковий базис розв'язання актуальних проблем фінансування розширеного відтворення сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах і, зокрема в таких сегментах фінансової теорії, як забезпечення фінансовими ресурсами, інноваційно-інвестиційний розвиток, кредитне забезпечення, управління ризиками, ціноутворення, страхування, оподаткування, державна фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва.

Постановка завдання. Метою розгляду даної тематики є обґрунтування системних теоретико-методологічних підвалин і практичних рекомендацій щодо управління формуванням та ефективним використанням фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, адекватного новим ринковим умовам, яке забезпечує їх стабільне функціонування й економічний поступ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансове забезпечення – вагомий складовий елемент фінансового механізму. «Фінансове забезпечення відтворювального процесу – це покриття відтворювальних витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою» [10]. О.Л. Кашенко зазначає, що «...фінансування – це забезпечення необхідними фінансовими ресурсами витрат на розвиток народного господарства, які здійснюються за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, асигнувань з державного бюджету та інших фінансових джерел. Тобто, фінансування за таким уявленням має функцію грошового покриття витрат, можна розглядати як фінансове забезпечення процесу відтворення» [5, с. 72].

На думку окремих авторів, «...фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих завдань фінансової політики господарюючого суб'єкта» [2, с. 20]. При цьому обсяги потреби сільськогосподарських підприємств у фінансових ресурсах оцінюються по-різному, залежно від схеми розрахунків та поставлених завдань. «Дослідники цього питання єдині в одному – нині вітчизняні сільськогосподарські підприємства відчувають величезний їх дефіцит» [7, с. 111].

Дієвість механізму фінансового забезпечення значною, визначальною мірою залежить від наявності необхідних фінансових ресурсів. Саме тому недостатнє фінансування чи й повну відсутність необхідних фінансових ресурсів зазвичай вважають найбільшою проблемою. Але це досить звужений розгляд, який не бере до уваги спрямування та швидкість руху внутрішніх фінансових потоків, які можуть характеризувати перспективи розвитку підприємства. Рух фінансових ресурсів слід розглядати не у статистиці, а в конкретному часі та за конкретних умов функціонування.

Дослідження фінансового забезпечення підприємств АПК, у тому числі сільськогосподарських товаровиробників, свідчить про те, що вони здебільшого працюють за рахунок власних ресурсів. Хоча частка самофінансування господарської діяльності значна, проте її недостатньо для забезпечення всіх потреб. Досвід різних країн підтверджує, що для забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарські підприємства використовують залучені фінансові ресурси, серед яких значне місце займає державна підтримка. Оскільки аграрний бізнес має певні особливості, це накладає відбиток на інструменти накопичення та використання фінансових ресурсів у цьому секторі економіки.

У ринкових умовах аграрні реформи набрали принципово нових обертів, відкрилися великі можливості запровадження ефективних ринкових механізмів, активізувався процес докорінної перебудови виробничих відносин на селі.

«За цей період завершено роздержавлення землі і майна у сільському господарстві; проведена державна реєстрація статутних документів новостворених аграрних формувань; здійснено паювання землі» [8, с. 3]. Ці перетворення сприяли формуванню сучасної структури аграрного виробництва, наслідком чого стала зміна організаційно-правових форм господарювання на селі.

Усього в процесі реформування створено і нині функціонує 15,3 тис. сільськогосподарських підприємств, у тому числі 0,4 тис. державних (2,6%) і 14,9 тис. недержавних (97,4%), з них 7,5 тис. господарських товариств, 4,1 тис. приватних (приватно-орендних) підприємств, 1,4 тис. сільськогосподарських кооперативів і 1,9 тис. підприємств інших форм господарювання. Переважна кількість цих підприємств має розміри від 1 до 5 тис. га і більше.

Останнім часом сільськогосподарські підприємства використовують гарантійне забезпечення як одну зі складових фінансового забезпечення. До гарантійного забезпечення відносяться: гарантії банків, страхування сільськогосподарського виробництва, акцепт розрахункових документів, аванси. Гарантійне забезпечення не є джерелом фінансового забезпечення, але підприємство, застосовуючи

гарантійне забезпечення може залучити необхідний обсяг фінансових ресурсів для здійснення виробничої діяльності. Гарантійне забезпечення можна використовувати замість інших джерел фінансового забезпечення або як доповнення до існуючих. Гарантійне забезпечення доцільно застосовувати саме для сільськогосподарських підприємств, оскільки сільськогосподарське виробництво має високу ризикованість виробництва, розтягненість у часі і просторі виробничого процесу, а відповідно розрахунків та платежів.

«Внутрішні фінансові ресурси для сільськогосподарського підприємства, як сировинного сектора агропромислового комплексу, можливо одержати лише в тому випадку, коли виробництво сільськогосподарської продукції технологічно і організаційно буде пов'язано з результатами кінцевої продукції споживання: від виробництва сировини до споживання готової продукції. Кооперування дозволить кожному сільськогосподарському товаровиробнику брати участь в усіх ланках руху їх же продукції: виробництво – збирання – зберігання – переробка – транспортування – торгівля – споживання» [9, с. 19].

«У процесі сільськогосподарського виробництва всі засоби виробництва проходять три стадії, на яких вони мають забезпечувати безперервний та ефективний процес господарської діяльності» [6, с. 75].

Перший етап – це формування фінансових ресурсів та використання їх на придбання необхідних для виробництва готової продукції сировини та матеріалів.

Другий етап – це безпосередньо процес виробництва готової продукції, але на сільськогосподарському підприємстві він має свої особливості, що пов'язані з часом виробництва готової продукції. Підприємство витрачає найбільшу суму витрат на виробництво продукції рослинництва протягом першого та другого кварталів поточного року, а вихід продукції відбувається у третьому кварталі.

Третій етап – це реалізація готової продукції та отримання доходу від її реалізації, але і тут є свої особливості - надходження фінансових ресурсів від реалізації продукції відбувається нерівномірно. Найбільша кількість фінансових ресурсів надходить у третьому та четвертому кварталах, а використання цих ресурсів у першому та другому. Тому, нормальне функціонування кредитних відносин є однією з необхідних умов досягнення значних темпів економічного зростання сільськогосподарського виробництва. Зазначена специфіка потребує авансування фінансових ресурсів на тривалий період часу для виробництва продукції, що призводить до залучення необхідних підприємству фінансових ресурсів. Кредитні ресурси потрібні сільськогосподарським підприємствам для формування достатнього обсягу фінансових ресурсів, які є необхідними для забезпечення безперервності процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Специфіка сільського господарства та виробництва сільськогосподарської продукції, його тривалий період зумовлюють необхідність у залученні коштів. Це усуне небезпеку призупинення виробничого процесу у разі відсутності коштів на придбання оборотних засобів. У даному випадку кредит повинен виступати як економічний важіль і джерело залучених фінансових ресурсів. Кредитні ресурси залучаються з метою забезпечення підприємства достатнім обсягом фінансових ресурсів [1].

В умовах нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції інвестиційна активність у сільському господарстві України залишається низькою.

За офіційною статистикою, у 2015 році в галузь було залучено 8,6% капітальних інвестицій від загальних вкладень в економіці України. В умовах експортної орієнтації сільського господарства галузі вкрай не вистачало фінансових ресурсів, що позначалося на технічному оснащенні виробництва, обсязі внесених добрив, використанні засобів захисту рослин та загалом на дотриманні норм технологічного процесу. У 2015 році рівень технічної оснащеності сільськогосподарських підприємств в Україні зменшився майже в три рази та становив 4,8 од. тракторів на 1000 га посівної площі.

Акумуляування власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств з метою технічного переоснащення на сьогоднішньому етапі розвитку сільського господарства є вкрай проблематичним, адже за результатами 2015 року 15,2% сільськогосподарських підприємств є збитковими, а середній рівень їхньої рентабельності вже два роки поспіль ледве перевищує 8% [3].

За даними, наведеними на Всесвітньому економічному форумі: «Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2015-2016», серед найвпливовіших факторів, що перешкоджають веденню бізнесу в Україні, є доступ до фінансування сільськогосподарських підприємств (15,3%), корупція (14,0) та податкові правила (13,6%). Крім того, глибока політична та економічна криза, воєнні дії, нестабільна, непрогнозована та непрозора державна політика, незахищеність прав кредиторів та землевласників, неефективність реформ, пов'язаних із оподаткуванням і використанням землі, недостатнє фінансування сільського господарства та інші чинники об'єктивно не сприяють залученню зовнішнього фінансування. Як наслідок, надходження іноземних інвестицій у вітчизняний аграрний сектор також обмежене.

У структурі прямих іноземних інвестицій в економіку України інвестиції в сільське господарство з кожним роком зменшуються. Зокрема з 2010 по 2015 рік відбулося зниження їхньої частки відповідно від 1,7 до 1,3% [3].

Разом з тим, присутність іноземців на ринку оренди землі в Україні збільшується. За результатами досліджень науковців Оклендського університету (Нова Зеландія) встановлено, що наразі під контролем іноземних компаній перебуває понад 2,2 млн га, або близько 5,3%, сільськогосподарських угідь України. Серед основних гравців ринку — компанії Данії (Trigon Agri), Саудівської Аравії, Франції та США (при цьому американською компанією NCH Capital укладено орендні договори з правом викупу земельних ділянок після скасування мораторію на загальну площу 450 тис. га), а також змішані вітчизняно-іноземні компанії за участю Кіпру, Австрії, Люксембурга. Наприклад, найбільший земельний банк наразі має UkrLandFarming (654 тис. га), а 5% її акцій належать іноземній компанії Cargill. У свою чергу, 65% боргових зобов'язань агрохолдингу «Мрія» (300 тис. га) належать інвестиційним групам США та Великої Британії. У серпні 2014 року «Мрія Агрохолдинг» мав заборгованість перед кредиторами та контрагентами на суму 1,3 млрд дол. Це був найбільший дефолт серед українських аграрних компаній. На сьогодні низка агрохолдингів (у тому числі «Мрія Агрохолдинг») проводять реструктуризацію боргів, а той самий «Мрія Агрохолдинг» отримав від міжнародних інвесторів пропозицію щодо фінансування обігового капіталу сезону 2016 року в розмірі 50 млн дол.

Крім цього, агрохолдинги мають доступ до світових ринків капіталу. На початковому етапі вихід на зовнішні ринки капіталу відбувався шляхом розміщення певної частки акцій на міжнародних біржах: у 2007 році — 36% «Кернел Груп» на Варшавській фондовій біржі; у 2008-му — 19,4% МХП та у 2010 році — 20% «Авангард» — на Лондонській фондовій біржі. Після розміщення акцій перед холдингами фактично відкрилися зовнішні ринки кредитного фінансування сільськогосподарських підприємств, і компанії почали залучати кредити за низькими ставками, таким чином отримавши ще одну конкурентну перевагу порівняно з іншими українськими агровиробниками. Доступ до зовнішнього ринку капіталу «Нібулону» забезпечила вдала домовленість зі Світовим банком, що надав холдингу у 1998 році 5 млн дол. США, після чого у компанії з'явилися інші зарубіжні кредитори.

Незважаючи на те, що рівень капіталізації майже всіх українських агрохолдингів після виходу на світові біржі знизився, за даними асоціації «Український клуб аграрного бізнесу», станом на 22 березня 2016 року загальна капіталізація українських публічних аграрних холдингів, акції яких котируються на міжнародних фінансових біржах, становила 2,86 млрд дол.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглядаючи фінансове забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств з точки зору теорії та методології, можна зазначити, що воно є цілісним процесом щодо забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, основною функцією якого є формування, нагромадження та використання фінансових ресурсів підприємства для розв'язання окремих завдань фінансової політики зазначеного підприємства. Стратегічною метою механізму фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств є отримання максимального прибутку при мінімальних витратах фінансових ресурсів та з мінімальним ризиком для підприємства.

Бібліографічний список

1. Андрущенко, А.М. Підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів / А.М. Андрущенко // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 60-65.
2. Дем'яненко М.Я. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора АПК / М.Я. Дем'яненко. — К. : ННЦ ІАЕ, 2004. — 320 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>.
5. Кашенко О.Л. Системне управління фінансів / О.Л. Кашенко. — Суми: Довкілля, 2001. — 98 с.
6. Колотуха С.М. Реформування кредитних відносин в аграрному секторі економіки / С.М. Колотуха // Економіка АПК. — 2001. — № 12. — С. 74-80.
7. Лайко П.А. Фінанси підприємств : підручник для студентів вузів / П.А. Лайко, М.В. Мних. — К. : Т-во «Знання України», 2004. — 428 с.
8. Нагаєв В.М. Управління сільськогосподарським виробництвом у новостворених агроформуваннях / В.М. Нагаєв ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Харків, 2002. — 43 с.
9. Панасюк Б.Я. Фінансове забезпечення розвитку сільського господарства України / Б.Я. Панасюк ; Укр. акад. аграр. наук, Ін-т аграр. економіки. — К., 2001. — 42 с.
10. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник / О.О. Терещенко. — К. : КНЕУ, 2003. — 554 с.

References

1. Andrushchenko, A.M. (2006), "Improving economic efficiency of agricultural production cooperatives", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 60-65.

2. Demianenko, M.Ya. (2004), *Problemy finansovo-kredytnoho zabezpechennia ahrarynoho sektora APK* [The problems of financial and credit support of the agricultural sector agribusiness], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
3. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date May 25, 2017).
4. *Ekonomichnyi dyskusiinyj klub* [Economic debating] (2016), available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>. (access date May 25, 2017).
5. Kashenko, O.L. (2001), *Systemne upravlinnia finansiv* [Finance Management System], Dovkillia, Sumy, Ukraine.
6. Kolotukha, S.M. (2001), "Reforming credit relations in the agricultural sector", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 74-80.
7. Laiko, P.A. and Mnykh, M.V. (2004), *Finansy pidpriemstv: pidruchnyk dlia studentiv vuziv* [Finance companies: a textbook for university students], T-vo «Znannia Ukrainy», Kyiv, Ukraine.
8. Nahaiev, V.M. (2002), *Upravlinnia silskohospodarskym vyrobnytstvom u novostvorenykh ahroformuvanniakh* [Managing agricultural production in the newly created agricultural enterprises], Khark. nats. ahrar. un-t im. V.V.Dokuchaieva, Kharkiv, Ukraine.
9. Panasiuk, B.Ya. (2001), *Finansove zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy* [Financial support for the development of agriculture Ukraine], Ukr. akad. ahrar. nauk, In-t ahrar. Ekonomiky, Kyiv, Ukraine.
10. Tereshchenko, O.O. (2003), *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Financial activities of business entities], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine.

Мушеник І.М., Бурлаков О.С. ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Обґрунтування системних теоретико-методологічних підвалин і практичних рекомендацій щодо управління формуванням та ефективним використанням фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, адекватного новим ринковим умовам, яке забезпечує їх стабільне функціонування й економічний поступ.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети у дослідженні використано: метод економіко-статистичного аналізу (дослідження фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств), метод аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних економістів (для порівняльної характеристики), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати. Обґрунтовано, що форма фінансового забезпечення визначається формою руху фінансових ресурсів та надання гарантій, тому фінансове забезпечення може мати зовнішній обрис у грошовій, фінансовій і товарній формі та додатково виступати у формі гарантій. Виявлено, що всі зазначені форми фінансового забезпечення є рівноправними і рівнозначними, проявами єдиної економічної сутності фінансового забезпечення. Вони між собою внутрішньо пов'язані і є взаємодоповнюючими.

Встановлено, що специфіка сільського господарства та виробництва сільськогосподарської продукції, його тривалий період зумовлюють необхідність у залученні коштів. Це усуне небезпеку призупинення виробничого процесу у разі відсутності коштів на придбання оборотних засобів. У даному випадку кредит повинен виступати як економічний важіль і джерело залучених фінансових ресурсів. Кредитні ресурси залучаються з метою забезпечення підприємства достатнім обсягом фінансових ресурсів.

Наукова новизна. Запропоновано теоретико-методичний підхід удосконалення системи фінансового забезпечення на основі порівняльної характеристики досліджень іноземних науковців.

Практична значущість визначається можливістю удосконалення фінансових показників сільськогосподарських підприємств в контексті зміцнення фінансового стану.

Ключові слова: фінансове забезпечення, сільськогосподарські підприємства, фінансові ресурси, економіка.

Mushenik I.M., Burlakov O.S. ASSESSMENT OF THE STATE OF FINANCIAL PROVISION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of this theme is to substantiate the system of theoretical and methodological foundations and practical recommendations on the management of the formation and efficient use of financial resources of agricultural enterprises, adequate to new market conditions, which ensures their stable functioning and economic progress.

Methodology of research. The following methods are used to achieve this goal in the study: the method of economic and statistical analysis (research of financial resources of agricultural enterprises), the method of analysis of scientific works of domestic and foreign economists (for comparative characteristics), abstract and logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions).

Findings. It is substantiated that the form of financial provision is determined by the form of movement of financial resources and provision of guarantees, therefore financial provision may have external appearance in monetary, financial and commodity form and additionally act in the form of guarantees. It is revealed that all of these forms of financial provision are equal and equivalent, manifestations of a single economic substance of financial provision. They are internally interconnected and complementary.

It has been established that the specificity of agriculture and agricultural production, its long period leads to the need in attracting funds. This will eliminate the risk of suspension of the production process in the absence of funds for the purchase of working capital. This will eliminate the danger of suspension of the production process in the absence of

funds for the purchase of working capital. In this case, the loan should act as an economic lever and a source of involved financial resources. Credit resources are used to provide an enterprise with sufficient financial resources.

Originality. The theoretical and methodical approach of improvement of financial providing system on the basis of comparative characterization of researches of foreign scientists is proposed.

Practical value. The practical significance of the results of the study is determined by the possibility of improving the financial indicators of agricultural enterprises in the context of strengthening the financial state.

Key words: financial provision, agricultural enterprises, financial resources, economics.

Мушеник И.Н., Бурлаков А.С. ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью рассмотрения данной тематики является обоснование системных теоретико-методологических основ и практических рекомендаций по управлению формированием и эффективным использованием финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий, адекватного новым рыночным условиям, которое обеспечивает их стабильное функционирование и экономический рост.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в исследовании использованы: метод экономико-статистического анализа (исследование финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий), метод анализа научных работ отечественных и зарубежных экономистов (для сравнительной характеристики), абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирования выводов).

Результаты. Обосновано, что форма финансового обеспечения определяется формой движения финансовых ресурсов и предоставления гарантий, поэтому финансовое обеспечение может иметь внешний облик в денежной, финансовой и товарной форме и дополнительно выступать в форме гарантий. Выявлено, что все указанные формы финансового обеспечения являются равноправными и равнозначными, проявлениями единой экономической сущности финансового обеспечения. Они между собой внутренне связаны и являются взаимодополняющими.

Установлено, что специфика сельского хозяйства и производства сельскохозяйственной продукции, его длительный период обуславливают необходимость в привлечении средств. Это устранил опасность приостановки производственного процесса в случае отсутствия средств на приобретение оборотных средств. В данном случае кредит должен выступать как экономический рычаг и источник привлеченных финансовых ресурсов. Кредитные ресурсы привлекаются с целью обеспечения предприятия достаточным объемом финансовых ресурсов.

Научная новизна. Предложено теоретико-методический подход усовершенствования системы финансового обеспечения на основе сравнительной характеристики исследований иностранных ученых.

Практическая значимость определяется возможностью усовершенствования финансовых показателей сельскохозяйственных предприятий в контексте укрепления финансового состояния.

Ключевые слова. финансовое обеспечение, сельскохозяйственные предприятия, финансовые ресурсы, экономика.

УДК 338.378

Бабовал Н.Р.,
здобувач*,

Тернопільський національний економічний університет

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Україна не може бути поза процесами глобалізації та тенденцій світового розвитку міжнародного ринку праці. Тому необхідно на державному рівні забезпечувати організацію освітніх послуг з урахуванням нових вимог до фахівців європейського рівня. Це дає підстави вважати, що розробка стратегічних напрямів розвитку ринку освітніх послуг та удосконалення державних механізмів регулювання його діяльності вбачається нагальним завданням сьогодення, що визначає актуальність пропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні ідеї теорії інфраструктури сформулювали в своїх працях українські економісти С. Мочерний, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Власенко, О. Дацій, Т. Титаренко, О. Кудрейко, а також зарубіжні вчені Й. Шумпетер, О. Тоффлер, М. Кастельс, П. Друкер. Але, незважаючи на значні наукові надбання в дослідженні цієї проблеми, подальшої розробки

* Наук. керівник: Гринчуцький В.І. – д-р екон. наук, проф.

потребують теоретико-методологічні та прикладні аспекти механізму формування та розвитку інфраструктури ринку освітніх послуг у відповідності з вимогами сучасних процесів в Україні.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні стану функціонування інфраструктури ринку освітніх послуг; з'ясуванні проблем сучасного розвитку інфраструктури ринку освітніх послуг, визначенні його впливу на процеси розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі на ефективну діяльність вищої школи мають вплив різні інфраструктури, а саме: науково-дослідні установи, різні організації контролю й оцінки діяльності ВНЗ, міжнародні та донорські організації, консалтингові підприємства з підготовки та перепідготовки кадрів, інститути підвищення кваліфікації, засоби масової інформації, видавництва, бібліотеки тощо.

Ми погоджуємося з вченими, які розглядають інфраструктуру як економічну категорію, тобто під інфраструктурою розуміють сукупність базових галузей і економічних відносин між людьми у процесі їх діяльності щодо забезпечення умов виробництва, розподілу, обігу та споживання, а також відповідної суспільної форми. Саме у процесі спеціалізації, кооперування, обміну діяльністю та інших форм соціально-економічних відносин продукція і послуги постачаються від одного суб'єкта господарювання до іншого. Важливим елементом інфраструктури як категорії економічного способу виробництва є організаційно-економічні відносини [1, с. 180].

Під інфраструктурою ринку освітніх послуг необхідно розуміти сукупність організаційно-правових форм, через які здійснюються його формування, регулювання та розвиток. Інфраструктура цього ринку має свою структуру та виконує соціально-економічну функцію.

Розвиток інфраструктури ринку освітніх послуг становить собою складний процес, мета якого полягає у систематичному впровадженні нововведень, які спрямовані на підвищення якісних та кількісних показників освітнього потенціалу. Підведення їх до рівня стандартів розвинутих країн, опанування новими знаннями, новими технологіями та їх практичне застосування. Таким чином, це забезпечить процес формування власного інноваційного потенціалу та конкурентоспроможність нашої держави [2].

Об'єктами інфраструктури ринку надання освітніх послуг виступають: органи держави та місцевого самоврядування; заклади освіти, незалежно від рівня акредитації; науково-дослідницькі установи, які мають вплив на забезпечення формування попиту і пропозиції освітніх послуг. Важливе місце в інфраструктурі ринку надання освітніх послуг належить й інноваційним закладам: науковим паркам, технопаркам, дослідницьким установам, які підвищують діяльність науково-дослідної діяльності вищої школи.

Інфраструктура ринку з надання освітніх послуг здійснює виконання ряду функцій, а саме: забезпечує організаційно-правове становлення ринку освітніх послуг; сприяє процесу державного регулювання економіки та контролю ринку з надання освітніх послуг в державі й регіонах; здійснює інформаційне оповіщення учасників ринку освітніх послуг; забезпечує формування попиту та пропозиції освітніх послуг у всіх регіонах держави; виконує поєднання ринку освітніх послуг та ринку праці на регіональному та державному рівнях.

Перед інфраструктурою ринку освітніх послуг стоїть завдання забезпечувати зв'язок з ринком інноваційного продукту та ринком кваліфікованої робочої сили. Оскільки, створення інновації можливе тільки тоді, коли існуватиме попит на них, й буде затребувана кваліфікована робоча сила. Таким чином, з цього випливає як економічна, так і соціальна сутність поняття інфраструктури ринку надання освітніх послуг.

Розвиток інфраструктури ринку надання освітніх послуг залежить від розвитку економіки в цілому. Трансформаційні ринкові процеси, які відбуваються у нашій державі, однозначно впливають на діяльність навчальних закладів, незалежно від рівня їх акредитації чи форми власності. Вони виступають суб'єктами господарської діяльності, тому на них впливають усі економічні процеси, наприклад: процеси приватизації, зростання частки сектора послуг, зміна структури промислового виробництва, фінансова криза, боротьба з безробіттям, міжнародні інтеграційні процеси тощо.

Особливість суб'єктів інфраструктури ринку надання освітніх послуг полягає в тому, що вони працюють на двох ринках, а саме: ринку освітніх послуг та ринку праці, на які мають вплив закони попиту та пропозиції. Таким чином, актуальним залишається створення в державі професійно-зорієнтованої програми, яка займалася б залученням молоді до різних видів діяльності, основним завданням якої є створення сприятливих умов професійного самовизначення вибору професії з врахуванням здібностей та інтересів особистості.

Ми погоджуємося з судженням О. Кудрейка, який зазначає, що необхідне розроблення та впровадження державної програми відновлення професійного потенціалу держави та регіонів; забезпечення варіативності та гнучкості освітньо-професійних програм з урахуванням змін на ринку праці та попиту на нові професії; надання можливості безоплатної первинної професійної підготовки у державних та комунальних навчальних закладах; розвиток співпраці з підприємствами та залучення до профорієнтаційної роботи центрів зайнятості населення, соціальних служб тощо [2].

Інфраструктура ринку надання освітніх послуг створює економічні умови для його розвитку та функціонування. Вона, безумовно, має вплив на зміни у співвідношенні як платного, так і державного сегменту освіти, а також - на якість та доступність освітніх послуг.

Якщо розглядати регіональну інфраструктуру розвитку ринку освітніх послуг, то її варто представити як певну систему відносин адміністрації регіону, органів місцевого самоврядування та держави, науково-дослідних установ, освітніх навчальних закладів. Усі вони сприяють передачі знань та інновацій. Система інфраструктури ринку надання освітніх послуг має розвиватися в різних соціальних формах, окремих типах власності та забезпечити ефективно їх функціонування.

Уже стало звично, що інфраструктуру вищої освіти України не можна уявити собі без підтримки міжнародних та донорських організацій. В Україні працюють десятки міжнародних та іноземних організацій (Фонд «Відродження», USAID, IREX, ACCELS, Fulbright Committee, British Council, Французький культурний інститут, Німецька служба академічних обмінів (DAAD) та багато ін.), які на конкурсній основі надають стипендії, гранти, адмініструють платні міжнародні стандартизовані екзамени (TOEFL, SAT, GRE та ін.), надають інформаційно-консультативні послуги та сприяють академічним обмінам. Щорічна допомога міжнародних організацій в галузі освіти оцінюється в 30 млн. доларів. В рамках співпраці з цими організаціями в Україні реалізуються різноманітні освітні проекти (Мегапроект трансформації освіти фонду «Відродження», Інформаційні та інноваційні центри в регіонах за програмою ТЕМПУС/ТАСІС, міжнародні проекти КОПЕРНІКУС, «Акт на підтримку свободи», «Освіта заради реформ» тощо [3, с. 44].

У системі вищої освіти велике місце займає мережа навчальних та наукових бібліотек. Так, бібліотеки при ВНЗ мають багатомільйонні фонди видань, які формуються протягом десятиліть. Вони забезпечують навчальні та початково наукові запити як студентського, так і викладацького персоналу. А уже більш науково-дослідницькі потреби задовольняє територіальна система обласних наукових бібліотек на чолі з Національною бібліотекою України імені В. Вернадського, обсяг фонду якої становить близько 15 млн. примірників.

Найбільшою спеціалізованою бібліотекою освітнього простору є державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Її фонд становить близько 600 тис. примірників, у якому зберігаються видання XVII - поч. XX ст. психолого-педагогічного спрямування. Понад 23 тис. документів бібліотеки (видання 1615-1917 рр.) віднесено до національного культурного надбання України. Бібліотека є науково-методичним центром мережі освітянських бібліотек України, яких налічується близько 20 тис. [4].

В Україні існує мережа універсальних та спеціалізованих видавництв, які активно працюють у галузі видання навчальної, наукової та періодичної освітянської літератури. Вони поділяються на такі групи: спеціалізовані державні видавництва, видавництва вищих навчальних закладів та приватні видавництва. Так, до першої групи видавництв відносимо: «Педагогічна преса» та «Освіта». Видавництво «Педагогічна преса» видає «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України», офіційну газету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Освіта України», журнали «Вища освіта України», «Гуманітарні науки» та ряд інших видань. Видавництво «Освіта» - навчальну та методичну літературу за державним замовленням [2].

Вищі навчальні заклади утримують власні видавництва, які дозволяють оперативно видавати невеликими накладками навчальну, наукову та методичну літературу своїх авторів. Проте в комерційному відношенні навчальні та наукові видання друкуються приватними видавництвами, які забезпечують необхідні накладки й якість видань.

Мережа електронних інформаційних ресурсів в Україні розвивається швидкими темпами. Український інтернет-контент постійно оновлюється, так, зокрема, всі вищі навчальні заклади мають власні сайти, на яких розміщується не лише рекламна інформація, а й навчально-методична. Також тут розміщуються електронні версії монографій, підручників і посібників.

На сьогоднішній день розвиток інфраструктури ринку надання освітніх послуг вимагає нових інноваційних підходів у впровадженні освітньо-наукового процесу у ВНЗ та потребує комплексного забезпечення. На регіональному рівні органи влади повинні брати активну участь у створенні навчально-наукових інноваційних центрів відповідно до запиту регіону. Має діяти, так звана, модель взаємного партнерства: вищий навчальний заклад – індустрія (промисловість) - держава.

На сучасному етапі існують бар'єри, які стримують розвиток інфраструктури ринку освітніх послуг, тому має створюватися нова парадигма взаємовідносин навчальних закладів як з міністерствами і роботодавцями, так і з системою вищої освіти держави в цілому.

Інтеграція України у світовий освітньо-науковий простір вимагає суттєвих покращень у розвитку інфраструктури ринку надання освітніх послуг. Це, безумовно, передбачає підвищення рівня практичної підготовки студентів для їх успішного працевлаштування. Для цього необхідне налагодження співпраці з підприємствами, організаціями, фірмами для проходження практики студентами та подальшого працевлаштування.

Отже, розвиток ринку освітніх послуг повинен враховувати традиційні галузі виробництва, на які орієнтується кожний регіон, та формувати пропозицію висококваліфікованих спеціалістів необхідних

професій для галузей. Для кожного регіону характерні як внутрішні, так і зовнішні чинники розвитку, а також різний природно-ресурсний і економічний потенціал тощо.

Процес розвитку інфраструктури ринку надання освітніх послуг міцно пов'язаний з інноваційною інфраструктурою в межах національної інноваційної системи. Він охоплює всі ланки інноваційного процесу: освіта - науково-дослідницька діяльність – виробництво – споживання, де важливу роль виконує наукова інфраструктура університетів, яка має забезпечувати інтеграцію освітньої та науково-дослідницької діяльності. Так, у великих регіонах знаходяться потужні ВНЗ, які мають усі перспективи для створення в них центрів передових технологій. Як зазначають вчені Т. Титаренко та О. Кудрейко, в світі, на сучасному етапі, склалася чітка класифікація інноваційних структур, згідно з якою правомірно виділити такі основні типи: технополіси, технопарки (дослідницькі, технологічні, промислові, аграрні), інноваційні центри, спеціальні економічні зони тощо [2].

Координацію та інтеграцію науки з виробництвом, адаптацію інноваційної діяльності до міжнародних нормативів повинна здійснювати інноваційна інфраструктура через свою складову – технополіс.

Технополіс - це науково-промисловий комплекс, створений для виробництва нової прогресивної продукції або розроблення нових технологій на базі тісних відносин з університетами і науково-технічними центрами. У ньому поєднуються наука, техніка і підприємництво, здійснюється тісне співробітництво між академічною наукою, підприємцями, місцевими і центральними органами влади [5].

Технополіс виступає найбільш прогресивною і всеосяжною формою організації науки і виробничих комплексів інноваційно-підприємницької діяльності. Технополіси найбільш розвинуті у США, які функціонують майже в кожному штаті. Центром одного з відомих технополісів став Гарвардський університет, Масачусетський технологічний інститут поблизу Бостона з виробництва міні-комп'ютерів та ряд інших. Технополіси Європи: Великобританія - знаменитий Кембріджський університет (спеціалізується на оптиці та комп'ютерних технологіях); Франція - функціонує більше 40 технопарків, найбільший з них Іль-де-Франс поблизу Парижу (спеціалізується на впровадженні новітніх технологій у електроніці, фармакології та товарів підвищеного попиту).

В Україні технополісів, на превеликий жаль, немає. Наша держава володіє величезними можливостями щодо цього. Українцям необхідна довгострокова добре продумана урядова програма, а також відповідне фінансове забезпечення. Поки що науковці консолідується довкола великих науково-дослідних центрів Києва, Харкова, Дніпра, Одеси, Львова та Донецька і, можливо, в майбутньому наукова слава прийде і до України.

Проте в Україні у провідних ВНЗ, незважаючи на обмеження лабораторної та експериментальної бази, науковці проводять різноманітні наукові дослідження, які не завжди досягають бажаних результатів, оскільки в нашій державі відсутній належний зв'язок з промисловими підприємствами.

Технологічний парк – інноваційна структура, до складу якої входять фірми і лабораторії, зосереджені на впровадженні високих технологій. Вони переважно розташовані на спільній території. У складі парку може бути реалізований цикл «дослідження – розробка - серійне виробництво». Технопарки є однією з найбільш вдалих форм інтеграції науки та виробництва.

Створення та функціонування технопарку спрямовані на максимальне зближення науки та виробництва, прискорення передачі та впровадження результатів науково-дослідної діяльності у сферу матеріального виробництва для їх комерціалізації. Він засновується для розвитку та просування наукомістких технологій, формування та підтримки нових ризикових проектів та підприємств, що їх упроваджують [6, с. 189-190].

Станом на 2014 р., відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», в Україні з 16 технологічних парків насправді функціонують лише 8: «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона», «Інститут монокристалів», «Вуглемаш», «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут технічної теплофізики», «Укрінфотех», «Київська політехніка» та «Інтелектуальні інформаційні технології» [7].

Паркоутворення – це особлива категорія інфраструктурних проектів, до яких входить й інфраструктура ринку освітніх послуг. Так, при ВНЗ IV рівня акредитації можуть утворюватися наукові парки, мета яких полягає у розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках [8].

Отже, розвиток інфраструктури ринку освітніх послуг – це складний процес, мета якого полягає у систематичному впровадженні нововведень, спрямованих на підвищення якісних та кількісних характеристик освітнього потенціалу до рівня стандартів розвинутих країн, опанування новими знаннями, новими технологіями та їх практичне використання. Кожний елемент інфраструктури відіграє важливу роль у функціонуванні ринку освітніх послуг, без будь-якого з них неможливе досягнення позитивного економічного ефекту. Це забезпечить процес формування власного інноваційного потенціалу та конкурентоспроможність держави. Тому поряд з розвитком ринкової

інфраструктури особливого значення набуває проблема розвитку інфраструктури ринку освітніх послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інфраструктура освітнього ринку представляє собою систему організацій та установ, які забезпечують рух товарів та послуг на цьому ринку. Це можуть бути освітні тренінгові центри, інститути підвищення кваліфікації, консалтингові підприємства по підготовці і перепідготовці кадрів, бібліотеки тощо. Тому зрозуміло, що інфраструктурі ринку освіти, як і інфраструктурі будь-якого іншого ринку, притаманний допоміжний характер по забезпеченню умов для створення кінцевого продукту.

Бібліографічний список

1. Мочерний С.В. Економічна теорія : [підручник] / С.В. Мочерний, М.В. Довженко. - К. : Видавничий центр «Академія», 2004. - 856 с.
2. Кудрейко О.М. Інфраструктурне забезпечення державного управління розвитком системи освіти в Україні / О.М. Кудрейко // Державне управління: удосконалення та розвиток : [електронне наукове фахове видання]. - 2013. - № 3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=772>.
3. Загальний огляд системи вищої освіти України / Керівник дослідження Тарас Фініков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://refdb.ru/look/1902656-pall.html>.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В.Г. Кременя ; Нац. акад. пед. наук України. – К. : Педагогічна думка, 2016. - 448 с.
5. Інноваційна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com/12120124/investuvannya/tehnopolis>.
6. Атаманова Ю. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України / Ю. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – 256 с.
7. Ревуцький С. Технологічні парки в Україні як важлива форма інноваційної інфраструктури / С. Ревуцький // Інноваційна інфраструктура в контексті національної інноваційної системи (економіко-правові проблеми) : [монографія] / [за наук. ред. О. Бутнік-Сіверського]. - К. : НДІ ІВ НАПрНУ, «Лазурит-Поліграф», 2011. - С. 234-240.
8. Про наукові парки : Закон України 25 червня 2009 року № 1563-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sm.znaimo.com.ua/docs/1405/index-4133.html>.

References

1. Mochernyi, S.V. and Dovzhenko, M.V. (2004), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], textbook, Vydavnychiy tsentr "Akademiiia", Kyiv, Ukraine, 856 p.
2. Kudreiko, O.M. (2013), "Infrastructure provision of public administration for the development of the education system in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok :[elektronne naukove fakhove vydannia]*, no. 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=772> (access date May 25, 2017).
3. *Zahalnyi ohliad systemy vyshchoi osvity Ukrainy* [General overview of Ukraine's higher education system], available at: <https://refdb.ru/look/1902656-pall.html> (access date June 20, 2017).
4. Kremen, V.H., Luhovyi, V.I., Hurzhii, A.M. and Savchenko, O.Ya. (2016), *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the state and prospects of education in Ukraine], Pedagogichna dumka, Kyiv, Ukraine, 448 p.
5. *Innovatsiina diialnist* [Innovative activities], available at: <http://pidruchniki.com/12120124/investuvannya/tehnopolis> (access date May 25, 2017).
6. Atamanova, Yu. (2006), *Teoretychni problemy stanovlennia innovatsiinoho prava Ukrainy* [Theoretical problems of the formation of the innovation law of Ukraine], Fakt, Kharkiv, Ukraine, 256 p.
7. Revutskyi, S. (2011), "Technological parks in Ukraine as an important form of innovation infrastructure", *Innovatsiina infrastruktura v konteksti natsionalnoi innovatsiinoi systemy (ekonomiko-pravovi problemy)* [Innovative infrastructure in the context of the national innovation system (economic and legal problems)], monograph, NDI IV NAPrNU, "Lazuryt-Polihraf", Kyiv, Ukraine, pp. 234-240.
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2009), Pro naukovi parky [About science parks], Zakon Ukrainy dated 25.06.2009 no. 1563-VI, available at: <http://sm.znaimo.com.ua/docs/1405/index-4133.html> (access date May 28, 2017).

Бабовал Н.Р. РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

Мета - вивчення стану функціонування інфраструктури ринку освітніх послуг; з'ясування проблем сучасного розвитку інфраструктури ринку освітніх послуг, визначення його впливу на процеси розвитку економіки країни.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи: діалектичний і

абстрактно-логічний (пізнання сутності, особливостей вивчення інфраструктури ринку освітніх послуг); бібліографічний (вивчення та опрацювання наукових праць, які присвячені вищезазначеній темі); системного узагальнення, порівняння (при вивченні міжнародних та донорських програм).

Результати. Окреслено та оцінено сучасний стан функціонування інфраструктури ринку освітніх послуг. Виявлено перспективи розвитку інфраструктурного забезпечення державного регулювання ринку освітніх послуг. Встановлено, що розвиток інфраструктури ринку надання освітніх послуг вимагає нових інноваційних підходів у впровадженні освітньо-наукового процесу у ВНЗ та потребує комплексного забезпечення. Обґрунтовано, що на регіональному рівні органи влади повинні брати активну участь у створенні навчально-наукових інноваційних центрів відповідно до запиту регіону та має діяти, так звана, модель взаємного партнерства: вищий навчальний заклад – індустрія (промисловість) – держава. Запропоновано напрями модернізації системи державного регулювання освітньої сфери України.

Наукова новизна. Комплексно вивчені основні складові формування інфраструктури з надання освітніх послуг. Визначена інфраструктура освітнього ринку, яка представляє собою систему організацій та установ, які забезпечують рух товарів та послуг на цьому ринку - освітні тренінгові центри, інститути підвищення кваліфікації, консалтингові підприємства по підготовці і перепідготовці кадрів, бібліотеки тощо.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності вищих навчальних закладів при обґрунтуванні та наданні якісних освітніх послуг.

Ключові слова: інфраструктура, ринок освітніх послуг, система освіти, освітній процес, освітні реформи, механізми державного управління, інфраструктура ринку освітніх послуг.

Baboval N.R. DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF HIGH SCHOOL IN UKRAINE

Purpose is studying the state of functioning of the infrastructure of the educational services market; solving of problems of modern development of the infrastructure of the educational services market, determination of its influence on the processes of development of the country's economy.

Methodology of research. In the process of research, the following methods were used: dialectic and abstract-logical (knowledge of the essence, features of the study of the infrastructure of the educational services market); bibliographic (studying and processing of scientific works devoted to the aforementioned topic); systemic generalization, comparison (in the study of international and donor programs).

Findings. The current state of functioning of the infrastructure of the educational services market was outlined and appreciated. The prospects of development of the infrastructure support of the state regulation of the educational services market are revealed. It was established that the development of the infrastructure of the market for the provision of educational services requires new innovative approaches in the implementation of the educational and scientific process at universities and requires comprehensive provision. It was substantiated that at the regional level, the authorities should actively participate in the creation of educational and research innovation centers in accordance with the request of the region and act, the so-called model of mutual partnership: the higher educational institution - industry (industry) - the state. The directions of modernization of the state regulation system of the educational sphere of Ukraine are proposed.

Originality. It was comprehensive studied of the main components of the formation of infrastructure for the provision of educational services. The infrastructure of the educational market is defined, which is a system of organizations and institutions that provide the movement of goods and services in this market educational training centers, institutes of advanced training, consulting enterprises for training and retraining of personnel, libraries, etc.

Practical value. The results of the research can be used in the activity of higher education institutions in substantiating and providing qualitative educational services.

Key words: infrastructure, educational services market, educational system, educational process, educational reforms, mechanisms of public administration, infrastructure of educational services market.

Бабовал Н.Р. РАЗВИТИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В УКРАИНЕ

Цель. Изучение состояния функционирования инфраструктуры рынка образовательных услуг; выяснение проблем современного развития инфраструктуры рынка образовательных услуг, определение его влияния на процессы развития экономики страны.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: диалектический и абстрактно-логический (познание сущности, особенностей изучения инфраструктуры рынка образовательных услуг); библиографический (изучение научных трудов, посвященных вышеуказанной теме) системного обобщения, сравнения (при изучении международных и донорских программ).

Результаты. Определено и оценено современное состояние функционирования инфраструктуры рынка образовательных услуг. Вывявлено перспективы развития инфраструктурного обеспечения государственного регулирования рынка образовательных услуг. Установлено, что развитие инфраструктуры рынка предоставления образовательных услуг требует новых инновационных подходов во внедрении научно-образовательного процесса в ВУЗы и требует комплексного обеспечения. Обосновано, что на региональном уровне органы власти должны принимать активное участие в создании учебно-научных инновационных центров в соответствии с запросом региона и должна действовать так называемая модель взаимного партнерства: ВУЗ - индустрия (промышленность) - государство. Предложены направления модернизации системы государственного регулирования образовательной сферы Украины.

Научная новизна. Комплексно изучены основные составляющие формирования инфраструктуры по предоставлению образовательных услуг. Определена инфраструктура образовательного рынка, которая представляет собой систему организаций и учреждений, обеспечивающих движение товаров и услуг на этом

рынке - образовательные тренинговые центры, институты повышения квалификации, консалтинговые предприятия по подготовке и переподготовке кадров, библиотеки и т.п.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в деятельности высших учебных заведений при обосновании и предоставлении качественных образовательных услуг.

Ключевые слова: инфраструктура, рынок образовательных услуг, система образования, образовательный процесс, образовательные реформы, механизмы государственного управления, инфраструктура рынка образовательных услуг.

УДК 331.1

**Берлоус М.В.,
асистент кафедри менеджменту і адміністрування,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу**

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРЕТЬОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПАКЕТУ

Постановка проблеми. Реорганізація нафтогазової галузі України зумовлена інтеграцією паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) держави із східноєвропейськими країнами. Приєднавшись до Договору про заснування Енергетичного співтовариства, Україна вже у 2010 р. фактично стала асоційованим членом ЄС. Щоправда до Договору про заснування Енергетичного співтовариства, тільки в частині енергоспівробітництва. Проблема у тому, що у Європі ступінь виконання Україною зобов'язань можуть вважати як недостатній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало праць закордонних науковців, котрі займалися питаннями організаційних змін, носить скоріше теоретичний, концептуальний, ніж емпіричний характер. Більшість концепцій (моделі К. Левіна, моделі Дж. Д. Дакка, Дж. П. Коттера), що описують одночасно послідовність та зміст етапів організаційних змін не дозволяють зробити практичні змістовні висновки й суттєво обмежені у застосуванні. Частина з них спрямована на виявлення причин опору змінам та описують готовність до них (Дж. Д. Дакк, А. А. Арменакіс).

Питанням функціонування та розвитку нафтогазового комплексу (НГК) України присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема: Гораль Л.Т., Дзьоби О.Г., Крижанівського Є.І., Лютої Н.В., Петренка В. П.; щодо удосконалення організаційно-економічних рішень з реконструкції об'єктів нерухомості, формування основних засобів та управління організаціями в газотранспортній сфері здійснено дослідження С.В. Ганжою, П.Ю. Єрофєєвою, Ю.О. Ільїнським, М.О. Жидковою, І.П. Князем, І.В. Мудрим, Б.І. Педьком, А.А. Рудніком, С.М. Соколовою, С.М. Стріжковою, О.Й. Шевцовою та багатьма іншими. Усі наукові пропозиції зазначених вчених зводяться до необхідності реструктуризації галузі відповідно до потреб сьогодення, особливо в частині управління та технічного переозброєння і технологічного переоснащення об'єктів газотранспортного комплексу. З часу, коли Україна приєдналася до Договору про заснування Енергетичного співтовариства (2010 р.), реструктуризація НГК стала головною умовою співпраці нашої держави з ЄС.

Постановка завдання. Головна мета статті – обґрунтування дефініції «ревіталізація» як економічного терміну. Для досягнення поставленої мети основними завданнями є:

- огляд трьох Енергопакетів ЄС, аналіз наслідків підписання Третього енергопакету Україною;
- визначення ревіталізації як економічного терміну;
- виокремлення особливостей ревіталізації порівняно з іншими тотожними йому поняттями;
- розгляд ревіталізації, як одного з методів превентивного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергетичне співтовариство – це регіональне об'єднання країн Південно-Східної Європи, створене для забезпечення соціально-економічної стабільності та безпеки постачання енергоресурсами країн-учасниць і членів Європейського Союзу.

По суті, енергетичні пакети – це набір директив Євросоюзу в сфері поставок газу та електроенергії, а також пов'язаних з ними нормативних актів.

Перший пакет було затверджено в 90-тих роках ХХ століття. 19 грудня 1996 року прийняли Директиву 96/92/ЄС Європейського парламенту і Ради щодо загальних правил для внутрішнього ринку електроенергії. 22 червня 1998 р. – Директиву 98/30/ЄС Європейського парламенту й Ради щодо загальних правил для внутрішнього ринку природного газу. Прийняття Першого енергопакета було

необхідним для підвищення ефективності енергосектора й конкурентоспроможності економіки ЄС загалом [1].

Для розвитку конкуренції на європейському енергоринку у 2003 р. було затверджено Другий пакет директив (директиви 2003/55/ЄС і 2003/54/ЄС – обидві від 26 червня 2003 р.), що скасовує перший. В основу Другого пакета закладено вимогу про необхідність поділу вертикально інтегрованих компаній. Це означає, що у секторі газу діяльність компаній, які транспортують газ, має бути відділена від діяльності з видобутку та дистрибуції газу. Поділ стосується, у тому числі, і бухгалтерської звітності, але не права власності [2].

Третій енергетичний пакет, що є логічним продовженням Другого, підготовлено Єврокомісією у 2007 р. Необхідність його розробки була зумовлена скаргами дрібних трейдерів, які заявляли, що великі енергоконцерни не дають їм доступу до розподільчих мереж. Прийняття цього пакета постійно відкладалося. Ситуація змінилася після «газової війни» між Росією і Україною на початку 2009 р.. Росія, розпочавши газовий конфлікт, розраховувала переконати ЄС погодитися на будівництво газопроводів в обхід України. І деякою мірою їй це вдалося. Саме після цього конфлікту, що залишив Європу майже на три тижні без російського газу, було знято заперечення щодо будівництва «Північного потоку». Проте, давши згоду на його будівництво, в ЄС одночасно прискорили прийняття третього енергопакету. В липні 2009 р. його ухвалили, а в дію він вступив у 2011 році [3].

Третій енергопакет складається з таких п'яти документів.

1. Регламент ЄС № 713/2009, що засновує Агентство з питань співробітництва регуляторів у сфері енергетики (Agency for the Cooperation of Energy Regulators).

2. Регламент ЄС № 714/2009 про умови доступу до мереж трансграничних обмінів електроенергією, який скасовує Регламент ЄС №1228/2003.

3. Регламент ЄС № 715/2009 про умови доступу до мереж транспортування природного газу, який скасовує Регламент ЄС №1775/2005.

4. Директива 2009/72/ЄС щодо загальних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 2003/54/ЄС.

5. Директива 2009/73/ЄС щодо загальних правил внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 2003/54/ЄС.

Головною особливістю нового пакета стала фактична заборона компаніям одночасно продавати і транспортувати газ та електроенергію. Щоб вирішити цю проблему, компаніям запропонували продати транспортні мережі або віддати управління ними незалежному операторові. Офіційна заявлена мета залишалася колишньою – підвищення конкуренції, вихід нових ринкових гравців і зниження ціни на енергоносії. Нові вимоги стосувалися не лише європейських фірм, а й компаній із третіх країн, що працюють з ЄС. Їх попередили, що в іншому разі вони можуть втратити доступ до європейського ринку. У Росії небезпідставно вважали, що Третій енергопакет спрямований проти «Газпрому» як головного постачальника газу в ЄС, що займається видобутком палива, його транспортуванням і продажем. Як наслідок, РФ виступала різко проти прийняття енергопакетів.

Крім вимоги про поділ бізнесу, в ньому також містяться зобов'язання надати третім сторонам доступ до газотранспортних потужностей, що серйозно перешкоджає планам Росії щодо газопроводів в обхід України. Наприклад, Єврокомісія обмежила «Газпром» у використанні «Північного потоку» на половину його потужностей. Керуючись нормами Третього енергопакета, ЄК зобов'язала операторів газопроводів NEL і OPAL, що з'єднують «Північний потік» із газовою інфраструктурою ЄС, резервувати до 50% їхньої потужності для доступу інших постачальників газу [4].

Наприкінці минулого року Єврокомісія представила для обговорення проект нового енергетичного пакету з промовистою назвою "Чиста енергія для всіх європейців". Цей документ відображає бачення того, за яким сценарієм ЄС може здійснити перехід до нового енергетичного майбутнього. Наразі це лише набір нормативних пропозицій та заходів, що охоплюють питання енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, структури ринку електроенергії, правил постачання та регулювання. Однак вже скоро він може стати реальністю не тільки для європейців, але й для України.

По-перше, ЄК пропонує скасувати пільги для відновлюваної енергетики, зокрема право першочергового включення таких потужностей до електромережі.

По-друге, очікується збільшення залучення споживачів в енергоринок.

По-третє, Єврокомісія пропонує збільшення цілі з енергоефективності.

Такі прогресивні плани Єврокомісії в напрямку відмови від викопного палива у довгостроковій перспективі та розвитку ринку з максимальним залученням споживачів вкотре підкреслює для України – важливо зберігати належний темп реформування енергетичного сектору та розробляти детальні стратегічні плани розвитку галузі.

Сучасні підприємства працюють в умовах ринкової економіки, тотального впливу конкуренції, науково-технічного прогресу, в умовах, коли інформаційна складова і ступінь швидкості її дії роблять істотний вплив на кінцеві результати діяльності підприємств [5].

Таблиця 1

Зведений огляд енергопакетів

Перший енергетичний пакет	22 червня 1998 р.	Загальні правила регулювання внутрішнього ринку електроенергії та природного газу.
Другий енергетичний пакет	26 червня 2003 р	Скасовує Перший енергопакет. Ключова теза – скасування вертикально інтегрованих компаній.
2010 р. Україна приєдналася до Договору про заснування Енергетичного співтовариства		
Третій енергетичний пакет	Липень 2009 р. (вступив у силу 2011 р.)	Ключова теза: заборона компаніям одночасно продавати і транспортувати газ та електроенергію.
Четвертий енергетичний пакет (ПРОЕКТ)	Кінець 2016 р. поданий на обговорення. Прийняття орієнтовно – 2020р.	Ключові тези: здорова конкуренція альтернативної енергетики, ключові гравці ринку – відновлювані джерела енергії.

Джерело: складено автором

Звичайні методи підвищення продуктивності – раціоналізація і автоматизація процесів не призвели до серйозних поліпшень, які потрібні компаніям. З часом зміни потребує сама структура управління, а не лише оновлення матеріально-технічної бази. Щоб йти в ногу з часом, кожне підприємство повинне удосконалюватися із врахуванням набутого досвіду. Для покращення роботи підприємств створювалися різні методи, такі як реорганізація (зміна форми власності), реструктуризація (зміна організаційної структури підприємства), реінжиніринг (перепроєктування робочих процесів), рефреймінг (зміна діяльності підприємства), санація (фінансове оздоровлення).

Кожен із цих методів є ефективним в конкретній ситуації. Проте є низка підприємств, котрі потребують змін і оживлення, оскільки вищеперераховані методи не є ефективними повною мірою. Йдеться про підприємства НГК, котрі в своїй більшості є монополістами, тому зміни структури, виду діяльності чи форми власності виключені в принципі або регламентуються законодавчими органами.

В даному аспекті набуває актуальності ревіталізація. Ревіталізація може трактуватися як «повернення до життя» підприємства шляхом оновлення «живої» складової організації – персоналу. Основним напрямком ревіталізації є оновлення відновлюваного об'єкта шляхом зміни працюючих людей, шляхом повторного навчання, заміни керівної ланки на фахівців з управлінською освітою тощо. Основним завданням ревіталізації підприємства є зростання функціональних можливостей за рахунок підвищення швидкості і продуктивності праці, зменшення часу на різні управлінські ітерації.

Ревіталізація являє собою програму, засновану на підвищенні ділової активності, посиленні захисних функцій, застосуванні нових технологій, нових методів управління через оновлення персоналу. Ревіталізація як ключовий елемент перетворення дозволяє старіючій системі через регенерацію окремих елементів швидко відтворюватися, щоб адаптуватися до мінливого ринкового середовища.

З огляду на викладене вище, пропонуємо дати визначення економічній ревіталізації. Ревіталізація – це програма підвищення ефективності виробництва шляхом удосконалення його потенціалу, заснована на якісному покращенні персоналу як виробничої, так і керуючої ланок.

Ефективність ревіталізації значною мірою залежить від її принципів – основних правил, відповідно до яких здійснюються зміни на підприємстві. До них відносять: системність; послідовність; цілеспрямованість; корпоративність; оперативність; гнучкість; концептуальність; прозорість; інноваційність і керованість. Її цілями звичайно є відродження і підтримання активності промислового підприємства, а причинами застосування – антикризове та превентивне управління [6].

Концептуальні підходи, що описують набір методів та засобів управління, визначають об'єкти змін та інструментарій впливу. Концепція стратегічного управління І. Ансоффа визначає стратегічний інструментарій управління організаційними змінами, теорія М. Біра й Н. Норія розмежовує важелі управління, а модель К. Фрайлінгера й І. Фішера підкреслює вагомість лідерства та культурного середовища для реалізації організаційних змін. Серед зазначених, найбільший інтерес становить модель перетворення бізнесу Ф. Гуїяра й Дж. Келлі [7]. Шеншинов Ю. В., класифікуючи процеси ревіталізації, наводить такі цілі її проведення, як відновлення і підтримання активності підприємства; масштабом застосування бачить як одне підприємство, так і цілий холдинг чи навіть галузь; функціональними складовими є організаційна, виробнича, управлінська, кадрова, фінансова, інформаційна; стратегічна направленість може бути як захисною, так наступальною; моделі здійснення – еволюційні і революційні. Причинами ініціювання процесів ревіталізації на підприємстві визначає превентивні і кризові [6].

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведеного дослідження сформульовано власну дефініцію поняття «ревіталізація» та означено основні її принципи. Аналізуючи дослідження вчених і наші попередні доробки, можна стверджувати, що реструктуризація вертикально-інтегрованої структури передбачає зменшення вертикальних зв'язків, що обтяжують

суб'єктів даної структури надлишком інформаційного управління та зменшують рівень самостійності у прийнятті ефективних рішень [8]. Реорганізація підприємств НГК передбачена Планом реструктуризації НАК «Нафтогаз України» [9] та планом-графіком, затвердженим Кабінетом Міністрів України [10], проте ці зміни не враховують змін, що пройдуть у кожному окремому підприємстві у зв'язку з цими трансформаціями.

Таким чином, ревіталізація визначається як один із невід'ємних шляхів превентивного управління підприємствами НГК України в сучасних економічних умовах для ефективного впровадження Енергетичних пакетів ЄС. Для забезпечення ефективності ревіталізації необхідно описати шляхи і можливості її впровадження; розглянути інформаційне забезпечення, систему мотивації, контроль поточних кількісних і якісних показників. Саме на це націлені наступні дослідження автора.

Бібліографічний список

1. Меморандум про взаємопорозуміння регіональних електроенергетичних ринків Південно-Східної Європи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/36296.PDF>.
2. Договір про Енергетичне Співтовариство: інтеграція ринків енергії по всій Європі. – К., 2009. – 28 с.
3. The Energy Community Treaty // Official Journal. – L 198. – 20.7.2006. – Р. 18-37.
4. Рябкова Д. Україна та Енергетичне співтовариство: закони привабливості / Д. Рябкова // Європейські акценти. – Жовтень 2009. – С. 1-8.
5. Дорошенко Ю. А. Реинжиниринг бизнес-процессов как необходимое условие эффективного организационного развития [Електронний ресурс] / Ю. А. Дорошенко, Е. В. Дегтева. – Режим доступу : <http://www.techros.ru/text/2877>.
6. Шеншинов Ю.В. Ревитализация промышленных предприятий как инновационное направление развития современной экономики / Ю.В. Шеншинов // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2010. – № 4(17). – С. 26-28.
7. Гуияр Ф. Ж. Преобразование организации / Ф. Ж. Гуияр, Д. Н. Келли; пер. с англ. – М. : Дело, 2000. – 376 с.
8. Гораль Л. Т. Про трансформацію структури вертикально-інтегрованої компанії / Л. Т. Гораль, М. В. Берлоус / Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection. – Chernigiv : CHUT, 2015. – 286 р.
9. План реструктуризації НАК «Нафтогаз України» з метою відокремлення діяльності з транспортування природного газу відповідно до вимог Закону України «Про ринок природного газу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naftogaz.com/files/Information/NAK_Restructuring_Plan_ua.pdf.
10. План-графік реформування НАК Нафтогаз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=244978116>.

References

1. Memorandum of Understanding of Regional Electricity Markets in South-Eastern Europe, available at: <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/36296.PDF> (access date May 20, 2017).
2. Energy Community Treaty: Integrating energy markets across Europe, (2009), Kyiv, Ukraine, 28 p.
3. The Energy Community Treaty, (2006), Official Journal, L 198, pp. 18-37.
4. Riabkova, D. (2009), "Ukraine and the Energy Community: laws of attractiveness, *Yevropeiski aktsenty*, no. 10, pp. 1-8.
5. Doroshenko, Yu.A. and Degteva, Ye.V. "Reengineering of business processes as a necessary condition for effective organizational development", available at: <http://www.techros.ru/text/2877> (access date May 20, 2017).
6. Shenshinov, YU. V. (2010), "Revitalization of industrial enterprises as an innovative direction for the development of modern economy", *Vestnik Altayskoy akademii ekonomiki i prava*, no. 4(17), pp. 26-28.
7. Guiyar, F.Zh. and Kelly, D.N (2000), *Preobrazovaniye organizatsii* [Transformation of the organization], Delo, Moscow, Russia, 376 p.
8. Horal, L.T. and Berlous, M.V. (2015), "About the transformation of the structure of the vertically integrated company", Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection, CHUT, Chernigiv, Ukraine, 286 p.
9. "Restructuring plan of Naftogaz Ukrainy", available at: http://www.naftogaz.com/files/Information/NAK_Restructuring_Plan_ua.pdf. (access date May 20, 2017).

10. "A plan for the reform of Naftogaz", available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=244978116>. (access date May 20, 2017).

Берлоус М.В. РЕВИТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРЕТЬОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПАКЕТУ

Мета. Обґрунтування дефініції «ревіталізація» як економічного терміну на основі аналізу трьох Енергопакетів ЄС та визначення ревіталізації як ефективного метода превентивного управління підприємств нафтогазового комплексу України.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців та аналіз енергопакетів ЄС із використанням таких методів: структурно-логічного – в частині дослідження дефініції терміна «ревіталізація» та формування власного визначення; порівняльного – для виокремлення і порівняння окремих положень енергопакетів; класифікації – для табличного представлення результатів та унаочнення отриманих даних дослідження.

Результати. Проведено аналіз різних підходів до визначення поняття ревіталізації, запропоновано формулювання власного трактування даного терміна, а також визначення основних принципів для її впровадження. Встановлено, що ревіталізація визначається як один із невід'ємних шляхів превентивного управління підприємствами НГК України в сучасних економічних умовах з точки зору ефективного впровадження Енергетичних пакетів ЄС. Проаналізовано основні відмінності трьох енергопакетів, котрі вже реалізуються, та окреслено ключові тези нового енергопакету ЄС, імплементація якого планується до 2020 року, що включають наступні вимоги: здорова конкуренція альтернативної енергетики, ключові гравці ринку – відновлювані джерела енергії. Доведено, що для ефективності здійснення ревіталізації необхідно описати шляхи і можливості її впровадження, розглянути інформаційне забезпечення, систему мотивації, а також можливість здійснення контролю поточних кількісних і якісних показників.

Наукова новизна. Сформульовано власне визначення поняття «ревіталізація» як економічного терміна, обґрунтовано доцільність застосування ревіталізації для вітчизняних підприємств нафтогазового комплексу в рамках реалізації проекту енергопакетів ЄС.

Практична значущість. Рекомендовано практичне застосування ревіталізації підприємства як превентивного метода управління під час реорганізації НАК «Нафтогаз України» за умовами Третього енергопакету.

Ключові слова: ревіталізація, енергопакети, підприємства нафтогазового комплексу.

Berlous M.V. REVITALIZATION OF THE ENTERPRISES OF THE OIL AND GAS COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE THIRD ENERGY PACKAGE

Purpose. Reasoning of the definition of "revitalization" as an economic term based on the analysis of three Energy Packages of the EU and defining of revitalization as an effective method of preventive management of enterprises in the oil and gas complex of Ukraine.

Research methodology. The theoretical basis of the research is the analysis of scientific works of domestic and foreign scientists and analysis of energy packages of the EU using the following methods: structural-logical – In part of the study of the definition of the term "revitalization" and the formation of own definition, comparison - the isolation and comparison of separate provisions of energy packages, classification, table representation of results – for the specification of the obtained research data.

Findings. Different approaches to the definition of revitalization were analyzed, the formulation of its own interpretation was proposed, as well as the definition of the basic principles for its implementation. It was defined that revitalization is one of the inevitable ways of preventing the management of OGC enterprises in modern economic conditions in terms of the effective implementation of the EU Energy Packages. The main differences between the three energy packages that are already being implemented are analyzed and the key elements of the new energy package of the EU, planned for 2020, are outlined, including the following requirements: healthy competition of alternative energy, key players in the market - renewable energy sources. It is proved that for the effectiveness of revitalization it is necessary to describe the ways and possibilities of its implementation, consider the information support, the system of motivation, as well as the possibility of monitoring the current quantitative and qualitative indicators.

Originality. The actual definition of the term "revitalization" as an economic term is formulated, the expediency of the use of revitalization for the domestic enterprises of the oil and gas complex in the framework of the implementation of the EU energy package project is substantiated.

Practical value. Practical application of revitalization of the enterprise as a preventive management method during the reorganization of NJSC «Naftogaz of Ukraine» under the conditions of the Third Energy Package is recommended.

Key words: revitalization, energy packages, enterprises of oil and gas complex.

Берлоус М.В. РЕВИТАЛИЗАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕГАЗОВОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРЕТЬЕГО ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПАКЕТА

Цель. Обоснование дефиниции «ревитализация» как экономического термина на основании анализа трех энергопакетов ЕС и определение ревитализации как эффективного метода превентивного управления предприятиями нефтегазового комплекса Украины.

Методика исследования. Теоретической основой исследования является анализ научных работ отечественных и зарубежных ученых и анализ энергопакетов ЕС с использованием следующих методов: структурно-логического – в части исследования дефиниции термина «ревитализация» и формирование собственного определения; сравнения - выделение и сравнение отдельных положений энергопакетов; классификации; табличного представления результатов - для наглядности полученных данных исследования.

Результаты. Произведен анализ различных подходов к определению понятия ревитализации, предложена формулировка собственной трактовки данного термина, а также определение основных принципов для ее внедрения. Установлено, что ревитализация определяется как один из неотъемлемых путей превентивного управления предприятиями НГК Украины в современных экономических условиях с точки зрения эффективного внедрения энергетических пакетов ЕС. Проанализированы основные различия трех энергопакетов, которые уже реализуются, и намечены ключевые тезисы нового энергопакета ЕС, имплементация которого планируется до 2020 года, включающие следующие требования: здоровая конкуренция альтернативной энергетики, ключевые игроки рынка - возобновляемые источники энергии. Доказано, что для эффективности осуществления ревитализации необходимо описать пути и возможности ее внедрения, рассмотреть информационное обеспечение, систему мотивации, а также возможность осуществления контроля текущих количественных и качественных показателей.

Научная новизна. Сформулировано собственное определение понятия «ревитализация» как экономического термина, обоснована целесообразность применения ревитализации для отечественных предприятий нефтегазового комплекса в рамках реализации проекта энергопакетов ЕС.

Практическая значимость. Рекомендовано практическое применение ревитализации предприятия как превентивного метода управления при реорганизации НАК «Нафтогаз Украины» по условиям Третьего энергопакета.

Ключевые слова: ревитализация, энергопакет, предприятия нефтегазового комплекса.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 631.152:712.24

*Баланюк І.Ф.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту,
Матковський П.Є.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Упродовж сучасних аграрних перетворень в Україні спостерігається тенденція занепаду соціально-економічного розвитку сільських територій. З кожним роком очевиднішою є відмінність між містом і селом у рівні життя, побуту, умовах праці, всьому інфраструктурному забезпеченні. Через помітний спад виробництва на селі, високий відсоток безробіття, демографічну кризу, зменшення закладів просвітницької сфери зникає частина культурного потенціалу країни. Така тенденція обумовила прийняття Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” (від 17.10.1990 р. № 400-ХІІ), який визначає заходи, відсоток обов’язкових асигнувань з державного бюджету, націлених на соціальний розвиток села [1].

Діяльність органів влади повинна бути спрямована на формування сприятливих умов для розвитку виробництва на селі, якісному виконанні робіт, наданні послуг. При цьому важливим є гарантування соціального захисту суб’єктів господарювання, без огляду на їх організаційно-правовий статус, форму власності, рівень економічного розвитку. Ключову роль у такому оновленні відіграватиме інфраструктурне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку інфраструктури сільських територій приділено чимало уваги з боку науково-дослідних центрів, вітчизняних учених, органів влади. Ще у 1990 р. прийнято Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [1], Національний інститут стратегічних досліджень підготував аналітичну записку “Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів” [2]. Л. Г. Чернюк зосередив свою увагу на дослідженні стану виробничої інфраструктури АПК України [3], М. В. Смушак дослідив сільські території з погляду їх системного розвитку як цілісної структури [4]. Однак проблема модернізації інфраструктури сільської території, з огляду на сучасний стан їх складових, є малодослідженою.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінка сучасного стану інфраструктури сільських територій та визначення шляхів її модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфраструктура (від лат. *infra* – “нижче”, “під” та лат. *structura* – “будівля”, “розташування”) – сукупність споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства [5].

Згідно функціонального призначення інфраструктура сільських територій розподілена на соціальну та виробничу.

Соціальна інфраструктура – комплекс галузей, які безпосередньо пов’язані зі створенням загальних умов для відтворення робочої сили і забезпечення нормальної життєдіяльності людей. Ця сфера охоплює освіту, охорону здоров’я, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт і зв’язок, культуру, побутове обслуговування [6].

До соціальної інфраструктури сільських територій належать:

- медичні заклади та фельдшерсько-акушерські пункти;
- освітні заклади: шкільні та дошкільні;
- осередки культури: клуби, бібліотеки, спортивні майданчики, гуртки;
- організації служби зв’язку;
- підприємства побуту;
- державні установи органів влади;

- облаштування сільських будівель газопостачанням, водопостачанням, водовідведенням;
- дорожньо-транспортні споруди тощо.

Наведені складові інфраструктури потребують детального їх аналізу.

Скорочення кількості освітніх закладів. За період незалежності України закрито більш ніж 40 % дошкільних закладів освіти. Сьогодні тільки кожна третя дитина відвідує дошкільні навчальні заклади у сільській місцевості. Той факт, що молоді сім'ї разом із дітьми у пошуках кращих умов життя, побуту і праці покидають села та переїжджають у міста став причиною утворення малокомплектних шкільних класів на селі, формування програми "Шкільний автобус" для доїзду із віддалених поселень у ще функціонуючі школи. Натомість тенденція у містах є іншою. Їхнім освітнім закладам складно розмістити дітей у дошкільні та шкільні навчальні заклади, створюються складнощі при вступі до них, місцями проводиться навчання у дві зміни. На сільських територіях значна кількість освітніх закладів працює без належних умов: приміщень для фізичної культури (30 %), дослідних ділянок (25 %), підключення до мережі Інтернет (40 %), гуртків фізичного естетичного та розумового виховання молоді (30 %) [2].

Неналежний рівень медичного обслуговування. Одні з основних причин низької тривалості життя селян – недостатній рівень медичних послуг, неповне забезпечення медичними закладами сільських територій, недостатній рівень усвідомлення суспільством важливості систематичного проведення оглядових та профілактичних заходів. Серйозним недоліком слід вважати недостачу медичного персоналу на сільських територіях, морально та технічно застаріле обладнання, дефіцит якісних безкоштовних препаратів. Так, наприклад, з 2000 р. кількість медичних закладів, дільничних лікарень зменшилась більш ніж у три рази, диспансерів, фельдшерсько-акушерських пунктів – у шестеро, кількість станцій та відділень швидкої медичної допомоги – на третину [2]. У сільських медичних закладах відсутня повна укомплектованість як обладнанням, так і медпрепаратами, котрі використовуються у випадку надання першої медичної допомоги. Місцями за одним медпрацівником закріплено 5-6 тисяч сільських жителів. З цього випливає необхідність більш якісної вторинної та екстреної медицини. Щодо автопарку, то, за даними Міністерства охорони здоров'я України, він зношений більш ніж на 80 % [3].

Житловий фонд сільських територій. Понад третину площі житлового фонду України розташовано в селі. При цьому селяни на 20 % краще забезпечені житловою площею порівняно з міським населенням. Для прикладу, у 2012 р. частка домогосподарств із житловою площею, меншою за санітарну норму (13,65 м² на одну особу), у великих містах склала 47,5 %, у малих містах – 37,5 %, у сільській місцевості – 38,6 % [7, с. 15]. Вкрай поганим залишаються якісні показники житла на селі: 80 % його збудовано до 1970 р., 14 % – у період 1970-1990 р., 6 % – після 1991 р. Житловий фонд сільських територій застарілий морально та фізично. Побутові умови також незадовільні. Частка будівель, облаштованих водопостачанням та водовідведенням складає 36 %, індивідуальним опаленням – 53 %, ванною – 30 %.

Дорожньо-транспортні споруди та автопарки. За інформацією Міністерства інфраструктури України, станом на 01.01.2015 р. 109 населених пунктів не мають доріг з твердим покриттям, 70 % доріг з твердим покриттям потребують ремонту. Транспортні засоби, закріплені за сільськими маршрутами, майже вичерпують свій технічний ресурс, вимагають оновлення автопарку.

Заклади культури. На сільських територіях нашої держави функціонують близько 30 тис будинків культурного призначення: клуби, бібліотеки (дитячі, масові, шкільні), музеї, світлиці. Від початку незалежності України їх чисельність скоротилась на 25 %, окрім цього діючі осередки культури потребують модернізації (технічної, інвестиційної, кадрової, інформаційної). Паралельно із занепадом об'єктів культурного та естетичного виховання молоді, остання шукає і знаходить зацікавлення та проведення вільного часу в інших небажаних заняттях.

Основними складовими виробничої інфраструктури є: заготівлі, транспортне і тарне господарство, матеріально-технічне і ремонтне обслуговування, а також специфічні для сільського господарства підрозділи – агротехнічне і ветеринарне обслуговування, служби захисту рослин та ін. [8, с. 64].

Важливий вплив на розвиток сільських територій відіграють підприємства аграрного сектору економіки, зокрема на зайнятість та доходи сільського населення.

В результаті проведених трансформацій зайнятості на селі частка працюючих у сільськогосподарських підприємствах вдвічі менша від працюючих виключно у особистих (селянських) господарствах [4, с. 107]. Тому відчувається вплив цих підприємств на забезпеченість робочими місцями в сільській місцевості.

Функціонування великих сільськогосподарських підприємств на сільських територіях характеризується таким чином:

- розміри аграрних підприємств впливають на частку зайнятості у сільських територіях;
- потужні підприємства сприяють модернізації благоустрою сіл, спрямовуючи власні заощадження у дорожньо-транспортну інфраструктуру, осучаснення культурно-просвітницьких

закладів, облаштування стадіонів, дитячих майданчиків, проведення культурно-масових заходів та спортивних змагань;

– у поселеннях з чисельністю жителів понад 1000 осіб спостерігається природній приріст населення.

Такі процеси налаштовують на необхідність відновлення роботи великих сільськогосподарських підприємств на сільських територіях. Поряд з цим ведеться пошук формування підприємництва на селі, яке базується на несільськогосподарських видах зайнятості. Забезпечується диверсифікація у різних галузях сільської економіки: рекреації, будівництві, наданні побутових послуг, торгівлі тощо. У цьому відношенні І. Яців та І. Щербата зазначають, що перспективи українського села пов'язуються з його багатофункціональним розвитком. Досвід розвинутих країн свідчить, що для формування сприятливого соціального середовища на сільських територіях розміщуються підприємства агросервісу, харчової та переробної промисловості, сфери послуг, рекреаційного бізнесу тощо [9, с. 18]. Важливим є розмежування розвитку сільських територій та аграрного сектору економіки. Для інфраструктурного розвитку сільської місцевості, підвищення доходів домогосподарств слід поглиблювати несільськогосподарські види зайнятості, базуючись на природно-ресурсних особливостях територій.

Такому осучасненню інфраструктури сільських поселень сприяє впровадження адміністративно-територіальної реформи в Україні, як результат –децентралізації центрального бюджету, зміни уявлення про місцеве самоврядування як про орган надання якісних послуг.

Подальше запровадження політики децентралізації має стати дієвим фактором стабілізації соціально-економічної ситуації, виходу з фінансової кризи, подолання суперечностей між різними рівнями влади, організації відносин між центром, регіонами та територіальними громадами на принципах розподілу сфер відповідальності й компетенції, а також партнерства у сфері забезпечення громадян України державними та місцевими благами, сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління [10].

Серед елементів модернізації виробничої та соціальної інфраструктури доречно віднести ті, які є вимогою часу на сільських територіях та однозначно сприятимуть покращенню зайнятості й підвищенню доходів їх мешканців: вільний доступ до інформації (стійкий мобільний зв'язок та доступ до всесвітньої мережі Інтернет, пропозиція жителю з боку органів місцевого самоврядування проєкту бізнес-планів у різних галузях економіки з використанням природо-ресурсних переваг місцевості для широкого розвитку підприємництва); створення умов для особистих (селянських) господарств щодо реалізації вирощеної продукції, згідно попередньо укладеної угоди, на зразок розвинених країн; створити належні умови життя та побуту, за яких селяни, їх діти при візиті до міст чи вступі у навчальні заклади не відчуватимуть дискомфорту, порівняно з міщанами; пільгове кредитування та оподаткування на перших етапах функціонування підприємця будь-якої сфери тощо.

Стратегічний підхід до розвитку соціальної і виробничої інфраструктури сільських територій вимагає інтеграції його функціональних ланок в цілісну, гармонійну систему господарювання, що створює передумови вдосконалення загальних умов відтворення на основі коопераційних зв'язків суб'єктів різних галузей аграрного сектору економіки, його сегментів, секторів і рівнів. Найрадикальніше вплив на соціальну і виробничу інфраструктуру сільських територій створює економічне середовище, яке включає: загальний стан економічної кон'юнктури; рівень ділової активності в цілому і в інвестиційній сфері зокрема; ступінь економічної лібералізації і регіонального втручання в діяльність елементів інфраструктури; відкритість аграрної економіки для іноземних інвесторів і можливості міжнародного обміну; зайнятість сільського населення і рівень заощаджень домогосподарств; економічну політику тощо.

Вплив екологічних факторів на соціальну і виробничу інфраструктуру сільських територій дуже великий. Сьогодні жоден великий інвестиційний проєкт не відбудеться без всебічної екологічної експертизи. З іншого боку, будівництво екологічно шкідливого виробництва закладає міну уповільненої дії, оскільки наслідки подібних дій зазвичай починають нащадки. У цьому сенсі доречно припустити, що екологізація управління соціальною і виробничою інфраструктурою сільських територій є першим кроком на шляху створення соціально-етичного управління.

Іноді екологічні фактори протиставляють науково-технічним факторам, не без підстав вважаючи, що будь-яке втручання індустріальних сил в природу завдає їй шкоду. Настільки категоричні судження, на нашу думку, зайві. Змінити тенденцію зростання потреб, а, отже, виключити НТП з факторів макросередовища соціальної і виробничої інфраструктури неможливо, але за однієї умови: має бути не протиставлення екології та НТП, а ефективне використання досягнень науки і техніки для оздоровлення навколишнього середовища. Прикладів тому в агропромисловому виробництві вже чимало, тому елементи соціальної і виробничої інфраструктури повинні брати на озброєння ті досягнення НТП, які сприяють більш повному задоволенню різноманітних виробничих і особистих потреб сільського населення, постійного підвищення якості їх життя.

У процесі переходу до ринкових принципів різко зростає значення інформаційного забезпечення виробничої діяльності. Всім без винятку суб'єктам сільських територій, в тому числі і елементам

соціальної і виробничої інфраструктури необхідний оперативний доступ до широкого кола інформації, яка дозволяє забезпечити їм досягнення своїх економічних цілей. Фактори інформаційного забезпечення соціальної і виробничої інфраструктури сільських територій багато в чому впливають на активізацію інноваційних процесів і прискорення науково-технічного прогресу в її структурних елементах. Інформаційні технології можуть бути в умовах дефіциту інвестицій ефективним механізмом виведення сільського господарства з кризи. Тому цілком закономірним слід вважати, що в даний час управлінським структурам соціальної і виробничої інфраструктури необхідно освоювати нові технології, які будуть широко використовуватися при розробці нових ринкових механізмів господарювання.

Ефективність управління інфраструктури сільських територій природно пов'язана з функціонуванням допоміжних служб, котрі через свою однотипність, пропускну здатність і усталений попит уможливають, при зростанні витрат на виготовлення продукції виконанні робіт і послуг, скорочувати частку на собівартість продукції, пов'язаної з експлуатацією інфраструктури, використовуючи перевагу ефекту масштабу.

В якості службових підрозділів комплексу елементів інфраструктури сільських територій слушно запропонувати створення регіональних служб експертизи (РСЕ) та інноваційно-консультаційного забезпечення.

Зараз відтворюється демонстративно неконкурентоспроможна конструкція аграрної сфери, оскільки інвестицій в покращення стану об'єктів інфраструктури сільських територій недостатньо для створення конкурентоспроможного середовища (більша частина інвестиційних ресурсів - власні кошти сільськогосподарських підприємств, яких бракує для здійснення масштабних задумів). За таких обставин формування регіональної служби експертизи аграрної сфери має виступити виконавцем цілісної інвестиційної політики, поєднуючи таке завдання з управлінськими вчинками, першочергово обґрунтовуючи доцільне використання територій під будівництво, дотримання санітарних і протипожежних норм, екологічних заходів тощо.

Для формування комфортного інвестиційного клімату, якого надзвичайно бракує інвесторам, необхідно змінити усталені в Україні стереотипи жорстких підходів дозвільних служб на етапі формування нового підприємця. Зупинити функціонування системи ущемлення прав вільного підприємництва інвестора та підрядника і переорієнтувати механізм перевірки дотримання стандартів дозвільними службами на механізм співпраці, сприяння досягненню необхідної технічної, технологічної, правової підготовленості нового підприємця до його становлення в нових економічних умовах. Тому завдання нових дозвільних служб має полягати не скільки в тому, щоб почати з перевірки нового суб'єкта господарювання, стільки в наданні йому консультативної допомоги, прийняття безпосередньої участі у досягненні встановлених рівнів експлуатації, порядків, ГОСТів тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Як результат, оцінений стан та особливості діяльності соціальної та виробничої інфраструктури сільських територій дозволили запропонувати механізм стратегічної модернізації її елементів як нероздільної територіальної соціально-економічної системи. Остання визначається особливим комплексом широко розвинених науково-технічних, інформаційних, соціально-трудова, екологічних, інституційних, інвестиційних чинників становлення інфраструктури сільських поселень.

Бібліографічний список

1. Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" (від 17.10.1990 р. № 400-XII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15>
2. Аналітична записка "Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1132/>
3. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2015 році. Інформація МОЗ. – Статистичний бюлетень Державної служби статистики України, 2016. – 87 с.
4. Смушак М.В. Сільські території як соціально-економічна категорія / М.В. Смушак // Агроінком. – 2006. – № 2. – С. 106-109.
5. Інфраструктура / Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Інфраструктура>
6. Соціальна інфраструктура / Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_інфраструктура
7. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп. / О. А. Більовський. – К.: НІСД, 2012. – 15 с.
8. Чернюк Л. Г. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / Л. Г. Чернюк, Л. С. Ананьєва. – К. : РВПС НАН України, 2000. – 101 с.
9. Яців І. Б. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК / І. Яців, І. Щербата // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 12-19.

10. Децентралізація влади [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Monitoriing_OTG.pdf

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), The Law of Ukraine “On the priority of social development of the village and agro-industrial complex in the national economy” (dated 17.10.1990, No. 400-XII), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (access date May 28, 2017).
2. Analytical note “On the problems of development of social infrastructure of rural settlements”, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1132/> (access date May 28, 2017).
3. Statistical bulletin of the State Statistics Service of Ukraine (2016), “Health care facilities and morbidity of the population of Ukraine in 2015”, Information of the Ministry of Health, 87 p.
4. Smushak, M.V. (2006), “Rural areas as a socio-economic category”, *Agroinkom*, no. 2, pp. 106-109.
5. Instruktury, Free Wikipedia encyclopedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Instruktury>
6. Social Infrastructure, Free Wikipedia encyclopedia, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Social_Infrastructure (access date May 28, 2017).
7. Bilovskyi, O.A. (2012), *Derzavna zhytlova polityka Ukrainy: problema sotsialno-ekonomichnoi aktyvnosti* [State housing policy of Ukraine: the problem of socio-economic efficiency], NISS, Kyiv, Ukraine, 15 p.
8. Cherniuk, L.H. and Ananieva, L.S. (2000), *Vyrobnycha infrastruktura APK Ukrainy: stan ta perspektyvy rosvytku* [Industrial Astronomical Infrastructure of Ukraine's Agroindustrial Complex: State and Development Prospects], RVPS NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 101 p.
9. Yatsiv, I. and Shcherbata, I. (2005), “The situation in the agrarian sector of the economy and measures of the Government concerning state support to the development of agro-industrial complex”, *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 12-19.
10. “Decentralization of power”, available at: http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/Monitoriing_OTG.p (access date May 28, 2017).

Баланюк І. Ф., Матковський П. Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета. Визначення основних складових модернізації інфраструктури сільських територій.

Методика дослідження. Для оцінки стану інфраструктури сільських територій та впливу чинників на її модернізацію використовувалися такі загальнонаукові методи: аналізу (при вивченні сучасного стану, тенденцій розвитку інфраструктурного забезпечення, обробці отриманих результатів), дедукції (при побудові структури дослідження в логічному взаємозв'язку і вивченні предмета загалом, єдності та взаємозалежності його окремих складових частин), індукції (при формуванні загальних висновків щодо проведеного дослідження), гіпотези (при обґрунтуванні ймовірних шляхів осучаснення складових соціальної та виробничої інфраструктури сільських територій).

Результати. Проведено оцінку сучасного стану інфраструктури сільських територій України, зокрема двох її складових: соціальної та виробничої. Аналітично доведено незадовільний рівень умов життя, побуту та розвитку села. Визначено, що випереджаючі темпи розвитку міст порівняно з сільськими територіями не є випадковістю, винятком в нашій державі, а глобальним явищем і фактом, специфікою розвитку XXI століття. Визначено основні напрями діяльності у концепції приведення до сучасних потреб людей інфраструктурного забезпечення на сільських територіях.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що для виходу соціальної і виробничої інфраструктури сільських територій із кризи необхідно мати чітко злагоджений механізм її модернізації – приведення до сучасних вимог суспільства. Сприяти цьому може акумулювання повноважень і відповідальності у одній структурі, яка матиме комплекс інформаційних, соціально-трудова, екологічних, науково-технічних та інституційних ресурсів і виконуватиме функцію інноваційно-консультаційного забезпечення.

Практична значущість. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення комплексу нормативно-правових, виробничих, інвестиційних, соціальних, інформаційних, екологічних передумов широкого розвитку інфраструктури сільських територій для покращення умов праці, побуту, рівня доходів селян.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, виробнича інфраструктура, модернізація, сільські території, осучаснення.

Balanyuk I.F., Matkovskiy P.Ye. THE MODERN STATE AND MODERNIZATION OF INFRASTRUCTURE OF AGRICULTURAL TERRITORIES

Purpose. The purpose of this study is to identify the main components of the modernization of infrastructure rural territories.

Methodology of research. To assess the state of the infrastructure of rural areas and the influence of factors on its modernization, the following general scientific methods were used: analysis (in studying the current state, trends in the development of infrastructure, processing of the results), deduction (in constructing a research structure in the logical relationship and studying the subject as a whole, the unity and interdependence of its individual components), induction (in the formulation of general conclusions about the study), hypotheses (in substantiating the probable paths modernization of the components of the social and industrial infrastructure of rural territories).

Findings. The article assesses the current state of infrastructure of rural areas of Ukraine, in particular its two

components: social and industrial. The unsatisfactory level of living conditions, life and development in the village has been proved analytically. It has been determined that the faster development of cities compared to rural areas is not a coincidence, an exception in our country, but a global phenomenon and fact, the specifics of the development of the XXI century. The basic directions of activity in the concept of bringing the infrastructure of the people in the rural areas to the modern needs of the people have been determined.

Originality. As a result of the research, it has been established that the current state of social and industrial infrastructure of rural areas in order to cope with the crisis requires a well-coordinated modernization mechanism - bringing to the modern requirements of society. To promote this can accrue powers and responsibilities in one structure that serves as an innovative advisory and provides a set of information, socio-labour, environmental, scientific, technical and institutional resources.

Practical value. Provision of a complex of regulatory, production, investment, social, informational, and environmental prerequisites for the broad development of rural infrastructure, which are designed to contribute to improving working conditions, living conditions, and income levels of peasants.

Key words: social infrastructure, industrial infrastructure, modernization, rural territories, modernization.

Баланюк И.Ф., Матковский П.Е. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель. Определение основных составляющих модернизации инфраструктуры сельских территорий.

Методика исследования. Для оценки состояния инфраструктуры сельских территорий и влияния факторов на ее модернизацию использовались такие общенаучные методы: анализа (при изучении современного состояния, тенденций развития инфраструктурного обеспечения, обработке полученных результатов), дедукции (при построении структуры исследования в логической взаимосвязи и изучении предмета в целом, единства и взаимозависимости его отдельных составных частей), индукции (при формировании общих выводов относительно проведенного исследования), гипотезы (при обосновании возможных путей осовременивания составляющих социальной и производственной инфраструктуры сельских территорий).

Результаты. Проведена оценка современного состояния инфраструктуры сельских территорий Украины, в том числе двух ее составляющих: социальной и производственной. Аналитически доказано неудовлетворительный уровень условий жизни, быта и развития села. Определено, что опережающие темпы развития городов по сравнению с сельскими территориями не является случайностью, исключением в нашей стране, но глобальным явлением и фактом, спецификой развития XXI века. Определены основные направления деятельности в концепции приведения к современным потребностям людей инфраструктурного обеспечения на сельских территориях.

Научная новизна. Обосновано, что для выхода социальной и производственной инфраструктуры сельских территорий из кризиса необходимо иметь четко слаженный механизм ее модернизации – приведение к современным требованиям общества. Способствовать этому может аккумулирование полномочий и ответственности в одной структуре, которая будет иметь комплекс информационных, социально-трудовых, экологических, научно-технических и институциональных ресурсов и выполнять функцию инновационно-консультационного обеспечения.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение комплекса нормативно-правовых, производственных, инвестиционных, социальных, информационных, экологических предпосылок широкого развития инфраструктуры сельских территорий для улучшения условий труда, быта, уровня доходов крестьян.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, производственная инфраструктура, модернизация, сельские территории, осовременивание.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ЕКОЛОГІЯ

УДК 504.064

*Гевко Р.Б.,
д-р техн. наук, професор, завідувач кафедри
менеджменту біоресурсів і природокористування,
Дзядикевич Ю.В.,
д-р техн. наук, професор,
Малевиц Н.Ю.,
аспірант кафедри менеджменту
біоресурсів і природокористування,
Тернопільський національний економічний університет*

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Україна має високий природний і ресурсний потенціал, який дозволяє забезпечити населення власними продуктами сільськогосподарського виробництва та водночас експортувати частину урожаю. Це забезпечує надходження капіталу в країну. Оскільки сільське господарство є важливою бюджетотворчою ланкою економіки країни, то підхід до системи управління сільськогосподарськими підприємствами вимагає подальшого розвитку. В країнах ЄС впроваджується система екологічного менеджменту, яка дасть змогу підвищити рівень екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва та сприятиме вибору оптимальних ресурсощадних і екологічно безпечних технологій виробництва продукції [1]. У зв'язку з цим, вивчення впливу екологічних аспектів на забезпечення конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтеграції системи екологічного менеджменту в загальну систему управління сільськогосподарськими підприємствами висвітлена в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюка, Т.П. Галушкіної, С.М. Литвака, Г. Добиша, Л. Ернандеса, А. Чекереса та ін [1-3]. Однак окремі аспекти, які сприяють вирішенню цієї проблеми, висвітлені недостатньо, що зумовило необхідність подальшого їх детального вивчення.

Постановка завдання. Метою роботи є вивчення екологічних аспектів, які впливають на процес виробництва сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства аграрного сектору економіки, за даними Державної служби статистики України, в 2013–2015 роках не збільшили випуск сільгосппродукції [2]. Необхідно зазначити, що виробництво продукції не завжди є економічно вигідним для виробника, оскільки на процес виготовлення сільгосппродукції впливає ціла низка чинників, а саме:

- великий практичний досвід фахівців аграрного сектору;
- наявність системи менеджменту на підприємствах аграрної галузі;
- застосування ресурсощадливих екологічно безпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- попит на ринку сільськогосподарської продукції;
- якість сільгосппродукції та її сертифікація;
- рівень маркетингу на підприємстві;
- застосування системи внутрішнього та зовнішнього контролю за процесом функціонування підприємства.

Конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію можуть реалізувати лише ті підприємства, які виробляють продукцію, що відповідає міжнародним стандартам серії ISO 9000 та іншим вимогам [1]. Сертифікація продукції дає можливість реалізувати не лише сировину, а й готовий продукт. Це можливо у випадку впровадження системи екологічного менеджменту в загальну систему управління підприємством. Міжнародна практика свідчить про те, що вимоги до еколого-економічної політики країн щорічно підвищуються. Відсутність системи екологічного менеджменту на підприємствах аграрного сектору призводить до зменшення обсягів зовнішньої торгівлі

сільськогосподарськими товарами з різними країнами. Це зумовлено посиленням у міжнародній торгівлі вимог до якості та сертифікації продукції, робіт і послуг із урахуванням впливу сільськогосподарського виробництва на стан довкілля. Екологічне сільськогосподарське виробництво має охоплювати весь технологічний цикл: виробництво, транспортування, переробку, зберігання та реалізацію продукції споживачу [3]. Відповідність продукції підприємств аграрного сектору міжнародним екологічним стандартам позитивно впливатиме на обсяги експорту сільгосппродукції України. Реалізація технології органічного виробництва сільськогосподарської продукції може задовольнити такі потреби:

- відтворення родючості ґрунтів і охорону довкілля;
- підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва;
- зміцнення експортного потенціалу країни;
- забезпечення ринку екологічно чистою та якісною продукцією;
- підвищення іміджу України як виробника та експортера екологічно чистої продукції.

За визначенням Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), органічне сільськогосподарське виробництво – це сільськогосподарська система, яка сприяє збереженню довкілля. Органічне сільське господарство не використовує хімічно синтезованих добрив, пестицидів і інших хімічних препаратів. Його основна мета – це виробництво екологічно чистої продукції, збереження родючості ґрунту, використання відновлювальних ресурсів у сільському господарстві та зменшення рівня забруднення довкілля [4]. Щорічний приріст екологічно чистої продукції на світовому ринку досягає 25%, а в країнах ЄС – 15%. Найбільший попит на таку продукцію спостерігається в Німеччині, Італії та Франції [5]. Україна має необхідний земельний потенціал для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва [6]. Вітчизняне органічне сільське господарство залишається поза законодавчим полем, що ускладнює його розвиток і впровадження механізму стимулювання та створення умов для відновлення природних ресурсів.

Впровадження системи екологічного менеджменту в систему управління сільськогосподарськими підприємствами сприятиме вибору оптимального варіанта управлінського рішення щодо методики ведення господарювання, вибору технології виробництва продукції та оцінювання його впливу на стан довкілля. Необхідними умовами функціонування сільськогосподарських підприємств у системі екологічного менеджменту є:

- розроблення екологічної політики;
- сертифікація продукції відповідно до стандартів ДСТУ ISO 9000 та її виробництво відповідно до вимог стандарту ДСТУ ISO 14000;
- періодичне оцінювання результатів діяльності підприємства, ефективності впроваджених технологій і способів виробництва продукції;
- ефективність функціонування системи екологічного менеджменту та впливу підприємства на стан навколишнього природного середовища за допомогою періодичного проведення екологічного аудиту;
- постійне поліпшення якісних характеристик виробництва, що позитивно впливатиме на економічний результат діяльності підприємства [2].

Такий підхід до системи управління сільськогосподарськими підприємствами забезпечить здійснення постійного аналізу та визначення оптимального варіанта під час прийняття рішення. Вибір науково обґрунтованої моделі виробництва продукції зменшить негативні наслідки та мінімізує рівень витрат енергетичних, трудових і фінансових ресурсів, що підвищить економічну ефективність виробничого процесу.

Отже, необхідною умовою виходу підприємств аграрного сектору із кризової ситуації є зміна підходу до системи управління за допомогою її удосконалення, яке передбачає інтеграцію системи екологічного менеджменту до загальної системи управління.

Завдання держави окреслити стратегічні напрями екологічного, безпечного розвитку аграрної сфери, яка здатна забезпечити продовольчу незалежність, охорону та відтворення природних ресурсів. Стратегія раціонального використання земельних ресурсів охоплює планування й управління їх використання та поетапний перехід до системи консервації і відновлення якості земель. Основою охорони й відновлення земельних ресурсів України є оптимізація співвідношення ріллі і екологостабілізуювальних угідь в умовах інтенсифікації та екологізації агропромислового комплексу. На землях, які перебувають в інтенсивному обробітку, необхідно докорінно змінити структуру посівних площ у сівозмінах так, щоб за вирощування на них польових культур підвищувалася родючість ґрунтів [4]. Екологічно чистою продукцією вважають таку продукцію, яка одержана шляхом використання екологічно чистих природних ресурсів і технологій виробництва та за якісними параметрами відповідає чинним стандартам і прийнятним санітарно-гігієнічним нормам [7].

Сучасний стан природних ресурсів вимагає їх вартісної оцінки, що дозволить встановити розмір плати за їхнє використання та витрати на відновлення. Наприклад, з метою забезпечення відновлення природних ресурсів і охорони довкілля Уряд США застосовує два важелі впливу на сільгоспвиробників. Перший – це часткове відшкодування витрат, які пов'язані з екологізацією виробничої діяльності, другий – стимулюючі виплати фермерам. Максимальний розмір виплат не

перевищує 75% вартості витрат, які пов'язані з екологізацією виробничої діяльності. Стимулюючі виплати надаються фермерам з метою реалізації ними одного або декількох видів діяльності з управління використання природних ресурсів.

У країнах ЄС реалізуються екологічні напрями, які охоплюють: виведення з обігу еродованих земель і компенсацію фермерам часткової втрати доходу від виведення їх з експлуатації. На законсервованих землях вирощують нехарчові культури (ріпак для виробництва біодизеля, біомасу для енергетичних цілей). Другим напрямом є виплата фермерам дотації за зменшення застосування міңдобрив і пестицидів, тим самим стимулюється екстенсивне землеробство та створюються умови для використання природної родючості ґрунтів. Третій напрям – це цілеспрямована підтримка спеціальних агроекологічних заходів, які є інструментом забезпечення сільського розвитку.

Надмірне застосування в сільськогосподарському виробництві отрутохімікатів, мінеральних добрив і генетично модифікованих організмів призвело до виснаження природних ресурсів і забруднення довкілля, особливо це позначилося на стані водних ресурсів. Значні обсяги води використовуються на зрошенні, а також застосування у виробничих процесах хімічних речовин призводить до забруднення поверхневих і підземних водних джерел. У країнах ЄС для кількісної оцінки екологічно небезпечної підприємницької діяльності застосовуються такі заходи, а саме: попередження та компенсація за спричинені забруднення здійснюється за рахунок забруднювача довкілля, для реалізації екологічно безпечного розвитку агропромислового комплексу держава виділяє значні фінансові ресурси. Сільгоспвиробники погоджуються на впровадження заходів щодо збереження довкілля – не застосовувати технології, що можуть наносити шкоду відновленню природних ресурсів. У європейських країнах жорстко контролюється використання у підприємствах АПК екологонебезпечних засобів, їх вплив на довкілля, а також заходи щодо захисту ґрунтів, водних ресурсів і збереження та розвитку біорізноманіття [7].

Світовий досвід показує, що ринкові механізми є дієздатними для досягнення цілей сталого розвитку. За допомогою цінних сигналів можна впливати на поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, при цьому отримується не тільки прибуток, але й досягаються екологічні цілі. Ринкові інструменти, що використовуються при реалізації екологічних програм, можна поділити на шість основних категорій:

1. Система платежів за забруднення.
2. Система торгівлі дозволами на забруднення.
3. Депозитарно-компенсаційна система.
4. Система зменшення ринкових бар'єрів.
5. Ліквідація державних субсидій.
6. Система інформаційного забезпечення.

Ефективна дія економічного механізму використання природних ресурсів може бути досягнута у випадку поєднання економічних і організаційних форм господарювання, які направлені на випуск максимального обсягу продукції при мінімальних витратах ресурсів і впливу на довкілля [8]. Одним із дієвих державних інструментів ефективного використання природних ресурсів є акумуляція внутрішніх фінансових ресурсів у вигляді екологічного податку, який виконує водночас фіскальну та компенсаційну функції [9]. Раціональне природокористування забезпечується завдяки впровадженню ефективних економічних механізмів управління природними ресурсами, використанню маловідходних і безвідходних технологій, ефективних систем і засобів контролю за використанням та збереженням ресурсів і захистом довкілля від забруднення [10].

Світова практика підтверджує, що система екологічного менеджменту залежить від ефективності економічного механізму природокористування, який поєднує регулятори примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулюючо-компенсаційного характеру. Вони забезпечують сприятливі умови для збереження довкілля, а також сприяють реалізації екологічно безпечних технологій і методів господарювання. Чинником, який забезпечує раціональне використання та охорону природних ресурсів є застосування економічних методів управління. Повинна бути передбачена економічна відповідальність за природні ресурси, створені умови для матеріальної зацікавленості підприємств у розробці та впровадженні досягнень науки і техніки, водночас повинні застосовуватися як заохочувальні засоби, так і санкції за порушення норм і правил природокористування. Приймаючи до уваги еколого-економічний стан в Україні, необхідно зазначити, що держава повинна сформулювати такий економічний механізм природокористування, який би впливав на джерела забруднення. Вчені-економісти [11–17] вважають, що економічний механізм є інструментом політики регулювання, що дозволяє оперувати цінами, виправляючи недоліки ринку, пов'язані з неточним обсягом витрат від забруднення довкілля та вигоди від його контролю. Водночас рівень забруднення довкілля залежить від досконалості виробничого процесу, його екологічної орієнтованості, від техніко-екологічних характеристик виробничого устаткування та рівня його спрацювання. В Україні важливе значення має застосування економічного механізму природокористування та забезпечення природоохоронної діяльності, який передбачає запровадження плати за користування природними ресурсами та за забруднення довкілля. Необхідно також

заохочувати підприємства, які застосовують маловідходні та ресурсозберігаючі технології. Забруднення довкілля повинно бути не вигідним для суб'єктів підприємницької діяльності. Конкуреноспроможність національної економіки має підвищуватися за рахунок зменшення споживання природних ресурсів і шкідливих викидів. Екологічний напрям розвитку економіки нашої країни зумовлений низкою причин, а саме:

- одним із чинників, які найбільше хвилюють розвинені країни, є екологічні проблеми;
- велика кількість екологічних проблем в Україні має транскордонний характер, а це дає можливість країні зайняти провідні позиції в міжнародних екологічних програмах;
- резервом інвестиційних коштів може бути екологічно орієнтоване вдосконалення виробничих процесів шляхом зменшення енергоємності та матеріалоємності одиниці продукції;
- актуальність розвитку екологізації в країні полягає в тому, що виробництво екологічно чистих товарів і послуг є сферою виробництва, яка опирається на потужний науковий потенціал України;
- екологізація економіки – це випуск екологічно чистої продукції, яка має міжнародне визнання, а для її реалізації можуть бути залучені кошти різних міжнародних фондів і багатих країн;
- підготовленість міжнародної громадськості до сприйняття «екологічні товари» [18].

В Україні запроваджено основні засади економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, основними елементами якого є: екологічний податок, грошові стягнення за шкоду, заподіяну довкіллю, фінансування природоохоронних заходів і система зборів за соціальне використання природних ресурсів [19; 20].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, основою охорони й відновлення земельних ресурсів України є оптимізація співвідношення ріллі і екологостабілізуювальних угідь в умовах інтенсифікації та екологізації агропромислового комплексу.

Бібліографічний список

1. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент : підручник / В.Ф. Семенов, О.Л. Михайлюк, Т.П. Галушкіна. – К. : Центр навч. літ. – 2004. – 407 с.
2. Литвак С.М. Екологічний менеджмент і аудит : навч. посіб. / С.М. Литвак. – К. : ВД «Професіонал». – 2005. – 112 с.
3. Шкурко Т. П. Органічне землеробство за розвинутого тваринництва / Т. П. Шкурко // Вісник аграрної науки. – 2017. – № 1. – С. 24–28.
4. Оцінювання екологічного стану ґрунтів земель сільськогосподарського призначення / Л.І. Моклячук, А. М. Ліщук, І.М. Городиська, І.П. Яцук // Вісник аграрної науки. – 2017. – № 1. – С. 52–56.
5. Willer H. Organic Agriculture Worldwide: Current Statistics [Електронний ресурс] / H. Willer // Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland. – Режим доступу: www.fibl.org.
6. Сокольська Т. В. Світовий досвід та вітчизняна практика виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції / Т. В. Сокольська // Економіка та управління АПК. – 2012. – Вип. 7. – С. 49–54.
7. Кобзев І.С. Природокористування в аграрній сфері на засадах сталого розвитку / І.С. Кобзев // Агроінком. – 2012. – № 1–3. – С. 49–52.
8. Куриленко Н. О. Фінансові ресурси природокористування / Н.О. Куриленко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2005. – № 1. – С. 356–359.
9. Дзядикевич Ю. В. Управління процесами ефективного використання природних ресурсів / Ю.В. Дзядикевич // Інноваційна економіка. – 2014. – №2. – С. 99–104.
10. Дзядикевич Ю. В. Теоретичні і практичні аспекти ресурсозбереження / Ю.В. Дзядикевич, Б.Р. Гевко // Інноваційна економіка. – 2016. – №3–4. – С. 103–107.
11. Веклич О. «Екологічна ціна» економічного зростання України / О. Веклич, М. Шлапак // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 51–60.
12. Міщенко В.С. Економічний механізм природокористування / В.С. Міщенко // Економіка України. – 2001. – № 10. – С. 32–37.
13. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.
14. Капіталізація економіки України / За ред. В.М. Гейця, А.А. Гриценка. – К. : Інститут економіки та прогнозування, 2007. – 220 с.
15. Бистряков І.К. Природні ресурси як фактор активізації еколого-економічної діяльності / І.К. Бистряков // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 8–22.
16. Голян В.А. Сфера природокористування в сучасних умовах: системні суперечності ринкових трансформацій та проблеми управління / В.А. Голян // Агросвіт. – 2008. – № 6. – С. 27–33.
17. Кушнір С.О. Інституціональні аспекти регулювання трансформаційних процесів у природно-ресурсній сфері / С.І. Кушнір // Економіст. – 2012. – № 11. – С. 52–55.
18. Іванова Т.В. Екологізація природокористування та політика ресурсозбереження в сучасних умовах / Т.В. Іванова // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 123–125.

19. Якимчук С. Економічні механізми управління природоохороною діяльністю / С. Якимчук // Економічний аналіз. Зб. наук. праць. Вип. 12. – 2013. – С. 348–351.
20. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06. 1991, №1264–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

References

1. Semenov, V.F., Mykhailiuk, O.L. and Halushkina, T.P. (2004), *Ekolohichniy menedzhment* [Environmental Management], textbook, Tsentr navch. lit., Kyiv, Ukraine, 407 p.
2. Lytvak, S.M. (2005), *Ekolohichniy menedzhment i audyt* [Environmental Management and Auditing], tutorial, VD «Profesional», Kyiv, Ukraine, 112 p.
3. Shkurko, T.P. (2017), “Prospects of development of organic farming in connection with the developed animal husbandry”, *News of agrarian sciences*, no. 1, pp. 24–28.
4. Mokliachuk, L.I., Lishchuk, A.M., Horodyska, I.M. and Yatsuk, I.P. (2017), “Assessment of ecological state of soils of the lands of agricultural purpose”, *News of agrarian sciences*, no. 1, pp. 52–56.
5. Willer, H. “Organic Agriculture Worldwide: Current Statistics”, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland, available at: www.fibl.org. (access date June 01, 2017).
6. Sokolska, T. (2012), “World experience and national practice in production of ecologically clean agricultural products”, *Ekonomika ta upravlinnia APK*, issue 7, pp. 49–54.
7. Kobziev, I.S. (2012), “The use of nature in the agrarian sphere on the principles of sustainable development”, *Ahroinkom*, no. 1–3, pp. 49–52.
8. Kurylenko, N.O. (2005), “Financial resources of nature use”, *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu, Seriya «Finansy i kredyt»*, no. 1, pp. 356–359.
9. Dzyadykevych, Yu.V. (2014), “Managing the processes of natural resources effective use”, *Innovative economy*, no. 2, pp. 99–104.
10. Dzyadykevych, Yu.V. and Hevko, B.R. (2016), “Theoretical and practical aspects of resource saving”, *Innovative economy*, no. 3–4, pp. 103–107.
11. Veklych, O. and Shlapak, M. (2012), “Ecological price” of the economic development of Ukraine”, *Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 51–60.
12. Mishchenko, V.S. (2001), “The economic mechanism of nature management”, *Economy of Ukraine*, no. 10, pp. 32–37.
13. Khvesyuk, M.A. and Holian, V.A. (2007), *Instytutsionalna model pryrodokorystuvannia v umovakh hlobalnykh vyklykiv* [Institutional model of nature management in conditions of global challenges], monograph, Kondor, Kyiv, Ukraine, 480 p.
14. Heiets, V.M and Hrytsenko, A.A. (Eds.) (2007), *Kapitalizatsiia ekonomiky Ukrainy* [Capitalization of economy of Ukraine], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya, Kyiv, Ukraine, 220 p.
15. Bystriakov, I.K. (2011), “Natural resources as the factor of activation of environmental and economic activity”, *Ekonomist*, no. 4, pp. 8–22.
16. Holian, V.A. (2008), “The sphere nature usage in modern conditions: systemic contradictions market transformation and governance problems”, *Ahrosvit*, no. 6, pp. 27–33.
17. Kushnir, S. (2012), “Institutional aspects of transformational processes’ regulation in natural and resource region’s field”, *Ekonomist*, no. 11, pp. 52–55.
18. Ivanova, T.V. (2011), “Ecologization of nature management and resource saving policy in modern conditions”, *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp. 123–125.
19. Yakymchuk, S. (2013), “Economic mechanisms of environmental management in Rivne region”, *Ekonomichniy analiz. Zb. nauk. prats*, issue 12, part 1, pp. 348–351.
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Environmental Protection" from 25.06.1991, №1264 –XII, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (access date June 01, 2017).

Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В., Малевич Н.Ю. ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Мета. Вивчення екологічних аспектів, які впливають на процес виробництва сільськогосподарської продукції.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. Були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і узагальнення. Використовуючи абстрактно-логічний метод, були окреслені основні чинники, які впливають на виробництво сільськогосподарської продукції. За допомогою дедуктивного методу проаналізовано засади технології органічного виробництва сільськогосподарської продукції. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі вивчення впливу екологічних аспектів на забезпечення конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, досліджено екологічні аспекти процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Результати. Встановлено, що конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію можуть реалізувати лише ті підприємства, які виробляють продукцію, що відповідає міжнародним стандартам серії ISO 9000 та іншим вимогам. Встановлено, що сертифікація продукції дає можливість реалізувати не лише сировину, а й готовий продукт. Це можливо у випадку впровадження системи екологічного менеджменту в загальну систему управління підприємством. Визначено, що відсутність системи екологічного менеджменту на підприємствах аграрного сектору приводить до зменшення обсягів зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами з різними країнами. Це зумовлено посиленням у міжнародній торгівлі вимог до якості та сертифікації продукції, робіт і послуг, із урахуванням впливу сільськогосподарського виробництва на стан довкілля. Обґрунтовано, що екологічне сільськогосподарське виробництво має охоплювати весь технологічний цикл: виробництво, транспортування, переробку, зберігання та реалізацію продукції споживачу. Виявлено, що відповідність продукції підприємств аграрного сектору міжнародним екологічним стандартам позитивно впливатиме на обсяги експорту сільськогосподарської продукції України. Показано, що органічне сільське господарство не використовує хімічно синтезованих добрив, пестицидів і інших хімічних препаратів. Його основна мета – це виробництво екологічно чистої продукції, збереження родючості ґрунту, використання відновлювальних ресурсів у сільському господарстві та зменшення рівня забруднення довкілля. Визначено, що екологічно чистою продукцією вважають таку продукцію, яка одержана шляхом використання екологічно чистих природних ресурсів і технологій виробництва та за якісними параметрами відповідає чинним стандартам і прийнятим санітарно-гігієнічним нормам.

Наукова новизна. Доведено, що в Україні важливе значення має застосування економічного механізму природокористування та забезпечення природоохоронної діяльності, який передбачає запровадження плати за користування природними ресурсами та за забруднення довкілля.

Практична значущість. В Україні необхідно заохочувати підприємства, які застосовують маловідходні та екологічно чисті технології. Забруднення довкілля повинно бути не вигідним для сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: довкілля, природні ресурси, екологія, механізм управління, регулювання, конкурентоспроможність, земельні ресурси, родючість ґрунту.

Hevko R.B., Dziadykevych Yu.V., Malevych N.Yu. ENVIRONMENTAL ASPECTS OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Purpose. The aim of the article is to study the ecological aspects that influence the process of production of agricultural products.

Methodology of research. The methodological basis of the research is the dialectical method of scientific knowledge. The following common scientific and special research methods are used in the article, namely: abstract and logical, deductive and generalization. Using the abstract and logical method, the main factors influencing the production of agricultural products are outlined. Using the deductive method, the principles of organic production of agricultural products are analyzed. The ecological aspects of the process of production of agricultural products are researched on the basis of the generalization of scientific sources devoted to the problem of studying the impact of environmental aspects on the provision of competitive agricultural products.

Findings. It is established that competitive agricultural products can only be realized by enterprises that produce products that meet the international standards of the ISO 9000 series and other requirements. It is also established that product certification enables to realize not only raw material but also finished product. This is possible if the environmental management system is implemented into the general enterprise management system. It is determined that the absence of the ecological management system at the enterprises of the agrarian sector leads to a decrease in the volume of foreign trade of agricultural products with different countries. This is due to the increasing requirements for quality and certification of products in international trade, works and services, taking into account the impact of agricultural production on the state of the environment. It is substantiated that ecological agricultural production should cover the entire technological cycle: production, transportation, processing, storage and realization of consumer products. It is revealed that the compliance of products of agricultural sector enterprises with international ecological standards will positively influence the volumes of export of agricultural products in Ukraine. It is shown that organic agriculture does not use chemically synthesized fertilizers, pesticides and other chemical preparations. Its main objective is the production of environmentally friendly products, the maintenance of soil fertility, the use of renewable resources in agriculture and the reduction of environmental pollution. It has been determined that ecologically pure products consider such products, which were obtained using ecologically pure natural resources and production technologies and according to qualitative parameters, correspond to the current standards and accepted sanitary-and-hygienic standards. Its main objective is the production of environmentally pure products, the maintenance of soil fertility, the use of renewable resources in agriculture and the reduction of environmental pollution. It is determined that ecologically pure products consider such products, which are obtained using ecologically pure natural resources and production technologies and according to qualitative parameters, correspond to the current standards and accepted sanitary and hygienic standards.

Originality. It is proved that the use of the economic mechanism of nature use and the provision of environmental protection activities, which involves the introduction of fees for the use of natural resources and pollution of the environment, is important in Ukraine.

Practical value. It is necessary to encourage enterprises in Ukraine that use low-waste and environmentally friendly technologies. Pollution of environment should be unprofitable for agricultural enterprises.

Key words: environment, natural resources, ecology, management mechanism, regulation, competitiveness, land resources, soil fertility.

Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В., Малевич Н.Ю. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Изучение экологических аспектов, которые влияют на процесс производства сельскохозяйственной продукции.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. Були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний та узагальнення. Використовуючи абстрактно-логічний метод, були окреслені основні фактори, які впливають на виробництво сільськогосподарської продукції. З допомогою дедуктивного методу проаналізовані основи технології органічного виробництва сільськогосподарської продукції. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі впливу екологічних аспектів на забезпечення конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, досліджені екологічні аспекти процесу виробництва сільськогосподарської продукції.

Результати. Встановлено, що конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію можуть реалізувати тільки ті підприємства, які виробляють продукцію, що відповідає міжнародним стандартам серії ISO 9000 та іншим вимогам. Встановлено, що сертифікація продукції дає можливість реалізувати не тільки сировину, а й готовий продукт. Це можливо в разі впровадження системи екологічного менеджменту в загальну систему управління підприємством. Визначено, що відсутність системи екологічного менеджменту на підприємствах аграрного сектору призводить до зменшення об'ємів зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами з різними країнами.

Це обумовлено посиленням в міжнародній торгівлі вимог до якості та сертифікації продукції, робіт та послуг, з урахуванням впливу сільськогосподарського виробництва на стан навколишнього середовища. Обґрунтовано, що екологічне сільськогосподарське виробництво повинно охоплювати весь технологічний цикл: виробництво, транспортування, переробку, зберігання та реалізацію продукції споживачеві.

Виявлено, що відповідність продукції підприємств аграрного сектору міжнародним екологічним стандартам позитивно впливатиме на об'єми експорту сільськогосподарської України. Показано, що органічне сільське господарство не використовує хімічно синтезованих добрив, пестицидів та інших хімічних препаратів.

Її основною метою є виробництво екологічно чистої продукції, збереження родючості ґрунту, використання відновлюваних ресурсів в сільському господарстві та зменшення рівня забруднення навколишнього середовища. Визначено, що екологічно чистою продукцією вважають ту продукцію, яку отримано шляхом використання екологічно чистих природних ресурсів та технологій виробництва і за якісними параметрами відповідає діючим стандартам та прийнятним санітарно-гігієнічним нормам.

Наукова новизна. Доведено, що в Україні важливе значення має застосування економічного механізму природопольовання та забезпечення природоохоронної діяльності, передбачаючий введення плат за використання природних ресурсів та за забруднення навколишнього середовища.

Практична значимість. Отримані результати свідчать про те, що в Україні необхідно поощрювати підприємства, які застосовують малоотходні та екологічно чисті технології. Забруднення навколишнього середовища повинно бути невигідним для сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: навколишнє середовище, природні ресурси, екологія, механізм управління, регулювання, конкурентоспроможність, земельні ресурси, родючість ґрунту.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330.341.1

Волошук К.Б.,
д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Подільський державний аграрно-технічний університет

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин важливу роль у стабільній роботі підприємств відіграють його ресурси, що становлять основу економічного потенціалу. Залежно від джерел формування ресурсного потенціалу та ефективності його використання залежать економічні показники діяльності підприємства. Особливої актуальності ця проблема набуває через обмеженість самих ресурсів, що зумовлює необхідність постійного пошуку шляхів їх оновлення, поповнення та ефективного використання. Саме тому одним з головних завдань та пріоритетів діяльності повинно бути ефективне нарощення та використання ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та використання ресурсного потенціалу досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: В.Г. Андрійчук, В.О. Василенко, М.В. Гладій, В.К. Гаркавий, Н.С. Краснокутська, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, Д.А. Чернишов, Ю.Ю. Донець. Проте більшість теоретичних концепцій розвитку ресурсного потенціалу, його структури та властивостей, що лежать в основі його використання, є недостатньо обґрунтованими з врахуванням необхідності інноваційного розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка механізму ресурсного забезпечення для створення стійких конкурентних переваг інноваційного розвитку.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання:

- здійснити теоретичне обґрунтування ресурсного забезпечення розвитку;
- провести діагностику рівня ресурсного забезпечення та ефективності функціонування агробізнесу;
- обґрунтувати механізми ресурсного забезпечення з врахуванням ключових компетенцій та динамічної здатності підприємств до ефективного інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі конкурентоспроможність забезпечується переважно нарощуванням наявних ресурсів, впровадженням нових технологій, інноваційних трансформацій. Ринкове середовище висуває жорсткі вимоги до джерел оновлення, напрямів розбудови і зміцнення ресурсного потенціалу, підвищення ефективності використання ресурсів, зниження затрат на виробництво. Конкурентне господарювання виступає як найбільш дієвий механізм відтворення ринкової рівноваги, що є неможливим без інноваційного розвитку та оптимізації використання ресурсного потенціалу.

Ресурси - це сукупність матеріальних і нематеріальних елементів, які прямо чи опосередковано беруть участь у виробничому процесі. Процес функціонування підприємств постійно вимагає залучення нових ресурсів. Категорія «ресурс» - означає запас, джерело. До ресурсів зараховуються запаси та джерела сировини, матеріалів, майно та грошові кошти, праця. Особливістю категорії ресурси є їхня відтворюваність, яка здійснюється як у формі споживчої вартості, так і у формі вартості.

Термін «потенціал» (лат. - сила) - можливість, здатність, сила, що існує в прихованій формі і може виявлятися за певних умов. Отже, потенціал - це сукупність ресурсів і можливостей, які можуть бути використані підприємством для досягнення певних цілей. Основу поняття категорії ресурсний потенціал становить загальна категорія ресурси. Коло визначень ресурсного потенціалу підприємства дуже широке – від надзвичайно вузького його розуміння як річного обсягу виробництва продукції до таких загальних категорій, як соціально-економічна система [2, с. 6].

Ресурсний потенціал підприємства характеризують такі показники: реальні можливості підприємств у тій чи іншій сфері економічної діяльності; обсяги ресурсів і резервів як залучених, так і не залучених у виробництво; спроможність менеджерів до використання ресурсів для створення продукції, товарів і послуг з метою отримання максимального прибутку; форма підприємництва і відповідна організаційно-правова структура [3, с. 84-87].

З точки зору підприємства як господарюючого суб'єкта ресурсний потенціал є важливим

чинником, який впливає на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства, підвищення його конкурентоспроможності.

Різноманіття підходів до розуміння сутності ресурсного потенціалу дає змогу вважати його багатоаспектним поняттям. На наш погляд, ресурсний потенціал є системою взаємопов'язаних різних видів ресурсів, які є у розпорядженні підприємства або можуть бути залучені до його господарської діяльності та спроможність менеджерів до використання ресурсів для створення продукції, товарів і послуг для максимального задоволення потреб споживачів та підвищення конкурентоспроможності на ринку з метою отримання максимального прибутку.

Він характеризує не весь запас конкретного ресурсу, а ту його частину, яка залучена у виробництво з урахуванням економічної доцільності та досягнень науково-технічного прогресу і включає в себе не тільки сформовану систему ресурсів, а й нові альтернативні ресурси та їхні джерела. Елементами ресурсного потенціалу підприємства є такі види ресурсів: трудові; фінансові; земельні; матеріальні, що складаються з основних засобів і оборотних активів; нематеріальні; інформаційні. При цьому він визначається не просто кількістю та якістю ресурсів, які є на цей момент, а й їхнім оптимальним співвідношенням, відповідністю їхньої величини і складу потребам вирішуваних завдань.

З огляду на сучасний стан економіки, наявність ресурсного потенціалу на підприємстві ще не свідчить про ефективність діяльності підприємства. Ефективна діяльність підприємства забезпечується насамперед за рахунок якості формування і використання ресурсного потенціалу. Інвестиції в ресурси є формою оптимального капіталу. Відомо, що їхня якість дає змогу зменшити втрати, підвищити ефективність виробництва.

Вважаємо доцільним використання матричних методів для визначення ресурсного забезпечення інноваційного розвитку. Зокрема, метод портфельного аналізу на основі матриці «частка ринку - зростання» дозволяє з'ясувати, в якому напрямку слід розвиватися, щоб зберегти свої позиції, чи слід і як взагалі необхідно їх змінювати, дозволяє визначити, які ресурси необхідні для забезпечення надійних позицій і як розподілити стратегічні грошові кошти між стратегічними зонами господарювання в майбутньому для їх утримання. Метод матриці «привабливість ринку – ефективність бізнесу» допомагає з'ясувати, як існуючий бізнес дозволяє забезпечити ефективність діяльності організації з врахуванням внутрішнього потенціалу та зовнішніх можливостей розвитку. Метод матриці «перспективи розвитку бізнесу – конкурентоспроможність» (матриця направленої політики) орієнтує діяльність організації на пошук змін та залучення ресурсів залежно від етапу життєвого циклу товару.

Використання аналізу стратегічного розриву дає можливість встановити відхилення, які можуть виникати у процесі досягнення цілей розвитку організації і вишукувати ті ресурси, які дозволять їх досягнути. Поле стратегічних рішень може охоплювати широкий спектр пропозицій щодо освоєння і використання різних ресурсів організації [4, с.52].

Критерій ефективності виробничо-ресурсного потенціалу повинен забезпечувати кількісне вимірювання рівня та темпів його зміни. Структура критерію повинна відображати два фактори процесу: живу і уречевлену працю. Якщо вважати, що обсяги виробництва залежать від відповідності рівня розвитку виробничо-ресурсного потенціалу рівню науково-технічного прогресу та форми його використання, то очевидно, що таким критерієм повинно бути зменшення витрат на одиницю продукції.

Відповідно з обраним критерієм визначається склад факторів, які реально впливають на процес управління використанням виробничо-ресурсного потенціалу. Кожному чиннику може бути ідентифікований показник, який кількісно відображає вплив чинника на оцінку ефективності. Відповідно до класифікації всі показники можна поділити на дві групи: часткові, що використовуються тільки у конкретних галузях; узагальнені, що використовуються в усіх галузях економіки [7, с. 39-40].

Враховуючи напрямки у підвищенні наукового рівня обґрунтованості управління рішень на основі оцінки економічної ефективності розвитку виробництва та використання виробничо-ресурсного потенціалу, доцільно враховувати наступне: єдність і взаємодія виробничих ресурсів у процесі виробництва продукції; оптимальне управління показниками, які визначають рівень використання і відтворення виробничо-ресурсного потенціалу, виходячи як з локальних завдань, так і з завдань розвитку підприємства; варіантності у підвищенні ефективності функціонування підприємств, виходячи з можливої різноманітності; управління показниками ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу під кутом зору пошуку оптимального рівня інтенсивності використання окремих видів ресурсів [8, с. 52-53].

Практика розроблення показників функціонування та розвитку виробництва свідчить про недостатній зв'язок показників як між окремими напрямками розвитку підприємств, так і ресурсним забезпеченням. Недостатньо враховується в економічній оцінці варіантність розвитку виробництва і споживання ресурсів, їх віддача, значущість та питома вага окремих ресурсів. Очевидно, що питання визначення економічної ефективності має багатоаспектний характер.

Для визначення рівня ефективності діяльності підприємств, використання їх виробничо-ресурсних потенціалів необхідно використовувати не тільки часткові показники господарської діяльності, але й показники узагальнюючі, інтегровані. Необхідне розроблення економіко-математичних моделей, які відображали б різні аспекти і наслідки розвитку виробництва, оновлення і відтворення виробничо-ресурсного потенціалу. Побудова моделі визначення рівня ефективності підприємства повинна допускати відповідне зростання, темп якого залежить від обраної економічної стратегії.

Потрібно відзначити, що структура виробничо-ресурсного потенціалу може розглядатись і в інших аспектах, які обумовлені специфікою виробництва, технологією і її режимом функціонування. Однак, дослідження структури виробничо-ресурсного потенціалу в аспекті використання фондових, трудових і сировинних ресурсів відкриває можливість визначення ефективності виробничо-ресурсного потенціалу як з позицій кінцевих результативних показників виробництва, так і рівня інтенсифікації використання ресурсів.

Дослідження ефективності використання виробничо-ресурсного потенціалу, при котрих в якості факторів-аргументів вибиралися показники ресурсомісткості виготовлення продукції, які розглядаються щодо використання фондових, трудових і сировинних ресурсів на підприємствах з урахуванням і коригуванням значень у зв'язку з неповним використанням виробничих потужностей показали наступну залежність: рівень ресурсної ефективності безпосередньо залежить від використання виробничо-ресурсного потенціалу. Чим вищий показник фондо-, трудо- та матеріаломісткості виробництва продукції, тим нижча ресурсна ефективність виробничо-ресурсного потенціалу. З вивчення цієї залежності також видно, що зростання фондоозброєності праці недостатньо забезпечується збільшенням фондовіддачі [9, с. 137-139].

Слід відмітити, що у процесі формування ресурсного портфеля підприємства особлива увага повинна зосереджуватись на управлінні стратегічними ресурсами, тобто тими елементами ресурсів або їх комбінацій, що є основою формування організаційних знань, досвіду і навиків як джерела компетенцій і динамічних здатностей компанії та мають потенціал генерування грошових потоків. Важливим є визначення оптимальної структури ресурсів, що забезпечують ефективну діяльність організації та значно полегшують пошук основних шляхів поліпшення використання ресурсного потенціалу в умовах зростаючої конкуренції не тільки на рівні країни, але і в межах світової спільноти.

Вважаємо, що необхідною умовою ефективного використання наявних ресурсів є забезпечення економії витрат, впровадження нових технологій, поліпшення форм і методів організації виробництва, підвищення рівня компетентності і динамічних здатностей персоналу і менеджменту підприємства.

Виділені напрямки поліпшення діяльності і зменшення витрат на ресурсне забезпечення діяльності підприємства можливі шляхом їх раціонального використання; уникнення непотрібних напрямків діяльності, що вимагають залучення додаткових ресурсів; створення конкурентних переваг, що найбільш повно дозволить використовувати внутрішній потенціал агробізнесу.

Формування сукупності всіх видів діяльності підприємства або створення певного цільового господарського портфеля для реалізації рекомендованих дій мають передбачити те, що нестабільне середовище, обмежені можливості загострюють проблеми підприємства у досягненні цілей у межах вибраної місії. Місія є інтеграційним декларативним виразником цілей. Цілі підприємства - це його бажаний стан, конкретні межі, яких воно має досягнути в усіх сферах діяльності в кінці стратегічного періоду і на проміжних етапах, конкретизують місію, виступають орієнтиром і мотивом поведінки всіх членів колективу для зростання частки ринку, задоволення запитів клієнтів, диверсифікація бази одержання прибутку, стабільний дохід.

Особливість інноваційного розвитку полягає у тому, що відповідне вдосконалення здійснюється через здійснення інноваційної діяльності – шляхом впровадження інновацій. Оскільки інноваційний розвиток має на меті покращення параметрів (показників) господарської діяльності підприємства, інноваційний потенціал, як відмічають науковці, визначає можливості суб'єкта підприємництва вирішувати проблеми, що зумовлюють необхідність впровадження тих чи інших інновацій.

Як видно із рис. 1, сучасні зовнішні та внутрішні виклики формують необхідність системного підходу до впровадження інновацій: мобілізації ресурсів і людського капіталу; модернізації існуючих, формування інноваційних та об'єднання підприємств в інноваційні кластери для зростання в підготовленій інфраструктурі. Такий підхід передбачає дослідження всієї сукупності можливих для підприємства інноваційних змін, вибір тих інноваційних продуктів, ресурсів і технологій, які забезпечать максимальну ефективність та конкурентоспроможність, а також неперервність оновлення та інтеграції господарського процесу на інноваційній основі.

Рис. 1. П'ять кроків до інноваційної економіки України

Джерело: удосконалено автором на основі [10]

Узагальнюючи наведені вище висновки і трактування інноваційного розвитку, можна виділити такі основні його риси: цілеспрямований процес вдосконалення підприємств, в основі якого лежить інноваційна діяльність, що передбачає покращення результатів, підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності на основі мобілізації ресурсів і людського капіталу; модернізації існуючих, формування інноваційних та об'єднання підприємств в інноваційні кластери та зростання в підготовленій інфраструктурі.

Висновки з проведеного дослідження. Вважаємо, що ресурсний потенціал підприємства – це сукупність ресурсів, що є в розпорядженні підприємства, а також спроможність власників, персоналу і менеджерів використовувати ресурси з метою виробництва конкурентоспроможних товарів (послуг) для задоволення потреб споживачів та отримання максимального прибутку.

Доведено, що сучасні зовнішні та внутрішні виклики формують необхідність системного підходу до впровадження інновацій, а саме потребують мобілізації ресурсів і людського капіталу; модернізації існуючих підприємств, формування інноваційних структур та об'єднання у підготовленій інфраструктурі в інноваційні кластери розвитку.

Встановлено, що важливим чинником ефективного розвитку є підвищення продуктивності виробничих ресурсів на основі врахування ключових компетенцій та динамічних здатностей як важливої складової інтенсифікації виробництва для створення стійких конкурентних переваг інноваційного розвитку.

Бібліографічний список

1. Василенко В.О. Стратегічне управління : навчальний посібник / В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.
2. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібн. / Н.С. Краснокутська. – К. : Вид-во ЦНЛ, 2005. – 352 с.
3. Сердак С.Е. Принципи ефективного управління ресурсами суб'єктів господарювання / С.Е. Сердак // Академічний огляд. – 2008. – № 2. – С. 83-88.
4. Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / Шобанін В.С., Червен І.І., Шобаніна О.В., Карєба М.І. ; За ред. чл.-кор. НААН України, проф. В.С. Шобаніна та д.е.н., проф. І.І. Червена – Миколаїв, МДАУ, 2010. – 205 с.
5. Підлісецький Г.М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств / Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 65-66.
6. Коваленко О.В. Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств / О.В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 7. – С. 70-72.
7. Мойса М.Я. Ресурсний потенціал підприємств та економічний механізм його раціонального використання / М.Я. Мойса // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 38-43.
8. Наумов Ю. Науково-методичне забезпечення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств / Ю. Наумов // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 52-55.
9. Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості : навч. посібник / В.П. Мартиненко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.

10. П'ять кроків до інноваційної економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ireu.org.ua/2013/10/27/5-krokv-do-innovacijno%d1%97-ekonomiki-ukra%d1%97ni/>

References

1. Vasylenko, V.O. and Tkachenko, T.I. (2003), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management], tutorial, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine, 396 p.
  2. Krasnokutska, N.S. (2005), *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Enterprise Potential: Formation and Evaluation], tutorial, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine, 352 p.
  3. Serdak, S.E. (2008), "Principles of effective management of resources of economic entities", *Academic review*, no. 2, pp. 83-88.
  4. Shebanin, V.S., Cherven, I.I., Shebanina, O.V. and Kareba, M.I. (2010), *Zmitsnennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv* [Strengthening and efficient use of agricultural potential of agricultural enterprises], collective monograph, Mykolaiv State Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine, 205 p.
  5. Pidlisetskyi, H.M. (2008), "Increasing the efficiency of using resource potential of enterprises", *Economy AIC*, no. 5, pp. 65-66.
  6. Kovalenko, O.V. (2008,) "Efficiency of using resource potential of enterprises", *Bulletin of Agrarian Science*, no. 7, pp. 70-72.
  7. Moisa, M.Ya. (2004), "Resource potential of enterprises and economic mechanism of its rational use", *Economy AIC*, no. 2, pp. 38-43.
  8. Naumov, Yu. (2003), "Scientific and methodological support for the effectiveness of using the resource potential of enterprises", *Economy AIC*, no. 10, pp. 52-55.
  9. Martynenko, V.P. (2006), *Stratehiia zhyttiezdatnosti pidpriemstv promyslovosti* [The strategy of viability of industrial enterprises], tutorial, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
- Piat krokiv do innovatsiinoi ekonomiky Ukrainy* [Five Steps to the Innovative Economy of Ukraine], (2013), available at: <http://ireu.org.ua/2013/10/27/5-krokv-do-innovacijno%d1%97-ekonomiki-ukra%d1%97ni/> (access date May 10, 2017).

Волощук К.Б. РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Мета: розробка механізму ресурсного забезпечення для створення стійких конкурентних переваг інноваційного розвитку.

Методика дослідження. Для дослідження використовувались методи: абстрактно-логічний, монографічний, порівняння, графічний, розрахунково-конструктивний, аналізу і синтезу, економіко-математичні, матричні.

Результати. Встановлено, що структура ресурсного забезпечення для кожної організації є індивідуальною, виходячи із специфіки галузі, у якій вона функціонує, рівня економічного розвитку, стану потенціалу та вибраної стратегії інноваційного розвитку.

Обґрунтовано сутність поняття «Інноваційний розвиток» як процес вдосконалення ресурсного забезпечення з метою покращення результатів діяльності підприємства. Встановлено, що критерій ефективності повинен забезпечувати кількісне вимірювання рівня та темпів зміни виробничо-ресурсного потенціалу.

Визначено, що ресурсний потенціал підприємства – це сукупність ресурсів, що є в розпорядженні підприємства, а також спроможність власників, персоналу і менеджерів використовувати ресурси з метою виробництва конкурентоспроможних товарів (послуг) для задоволення потреб споживачів та отримання максимального прибутку.

Доведено, що сучасні зовнішні та внутрішні виклики формують необхідність системного підходу до впровадження інновацій, а саме потребують мобілізації ресурсів і людського капіталу; модернізації існуючих підприємств, формування інноваційних структур та їх об'єднання у підготовленій інфраструктурі в інноваційні кластери розвитку.

Наукова новизна. Обґрунтовано науковий підхід щодо ресурсного забезпечення на основі врахування ключових компетенцій та динамічних здатностей інноваційного аграрного розвитку.

Практична значущість. Отримані результати дослідження сприяють визначенню пріоритетності використання певного структурного співвідношення ресурсного потенціалу на основі аналізу позицій підприємства щодо можливості досягнення місії і цілей стратегічного ресурсного забезпечення інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, стратегія, розвиток, ресурси, потенціал, компетенції, можливості, капітал.

Voloshchuk K.B. RESOURCE PROVIDING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Purpose. To develop a mechanism for providing resources to create sustainable competitive advantages of innovative development.

Methodology of research. For a research were used methods: abstract-logical, monographic, comparison, graphical, calculation-constructive, analysis and synthesis, economic-mathematical, matrix.

Findings. It has been established that the structure of resource provision for each organization is individual, based on the specifics of the industry in which it operates, the level of economic development, the state of potential and the chosen strategy of innovation development.

Innovation development is defined as a process of improving resource support in order to improve the performance of the enterprise. The efficiency criterion should provide quantitative measurement of the level and rate of change of production-resource potential.

We believe that the resource potential of the enterprise - a set of resources at the disposal of the enterprise and the ability of owners, personnel and managers to use resources to produce competitive goods (services) to meet customer needs and maximize profits.

It is proved that the modern internal and external challenges create the need for a systemic approach to innovation and require the mobilization of resources and human capital, modernization of existing enterprises, the formation of innovative structures and their Association in a prepared infrastructure of innovative clusters development.

Originality. The scientific approach to resource provision based on the consideration of key competences and dynamic capabilities of innovative agrarian development is substantiated.

Practical value. The priority of using a certain structural balance of the resource potential of an organization is determined on the basis of an analysis of the position of the enterprise regarding the possibility of achieving the mission and goals on the basis of the strategic resource provision of innovative development.

Key words: innovation, strategy, development, resources, potential, competences, opportunities, capital.

Волощук Е.Б. РЕСУРСНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

Цель: разработка механизма ресурсного обеспечения для создания устойчивых конкурентных преимуществ инновационного развития.

Методика исследования. Для исследования использовались методы: абстрактно-логический, монографический, сравнения, графический, расчетно-конструктивный, анализа и синтеза, экономико-математические, матричные.

Результаты. Установлено, что структура ресурсного обеспечения для каждой организации является индивидуальной, исходя из специфики отрасли, в которой она функционирует, уровня экономического развития, состояния потенциала и выбранной стратегии инновационного развития.

Обосновано сущность понятия «Инновационное развитие» как процесс совершенствования ресурсного обеспечения с целью улучшения результатов деятельности предприятия. Установлено, что критерий эффективности должен обеспечивать количественное измерение уровня и темпов изменения производственно-ресурсного потенциала.

Определено, что ресурсный потенциал предприятия – это совокупность ресурсов, имеющих в распоряжении предприятия, а также способность владельцев, персонала и менеджеров использовать ресурсы с целью производства конкурентоспособных товаров (услуг) для удовлетворения потребностей потребителей и получение максимальной прибыли.

Доказано, что современные внешние и внутренние вызовы формируют необходимость системного подхода к внедрению инноваций, а именно требуют мобилизации ресурсов и человеческого капитала; модернизации предприятий, формирования инновационных структур и их объединения в подготовленной инфраструктуре в инновационные кластеры развития.

Научная новизна. Обоснованно научный подход ресурсного обеспечения на основе учета ключевых компетенций и динамических способностей инновационного аграрного развития.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования способствуют определению приоритетности использования определенного структурного соотношения ресурсного потенциала на основе анализа позиций предприятия о возможности достижения миссии и целей стратегического ресурсного обеспечения инновационного развития.

Ключевые слова: инновации, стратегия, развитие, ресурсы, потенциал, компетенции, возможности, визначено капитал.

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК657.3(075)

*Левченко Н.М.,
д-р держ. упр., професор., зав. кафедри обліку і оподаткування,
Помулєва В.М.,
ст. викладач кафедри обліку і оподаткування,
Боровських О.В.,
Запорізький національний технічний університет*

ПОДАТОК НА ВИВЕДЕНИЙ КАПІТАЛ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК

Постановка проблеми. Досліджуючи державну податкову політику, а також визначаючи пріоритетність її окремих напрямів, неможливо не звернути уваги, що характерною особливістю сучасного етапу реформування вітчизняної системи оподаткування є численні конфлікти і протистояння між контролюючими органами у сфері оподаткування та платниками податків [1]. Аналіз показав, що об'єктивні умови, які сприяють виникненню та загостренню таких конфліктних ситуацій, зумовлені цілим рядом причин, серед числа яких в першу чергу слід виділити надмірне податкове навантаження на бізнес, що призводить до таких негативних наслідків, як зниження ділової активності суб'єктів господарювання, «тінізація» економіки, відтік національних капіталів за кордон тощо.

В Україні нині запроваджено класичну європейську модель оподаткування бізнесу (оподаткування прибутку підприємств), яка є найпоширенішою серед країн ЄС (окрім Естонії). Втім, це не означає, що вона не є безпроблемною та прийнятною для України з огляду на її інституційний, політичний та економічний рівень розвитку [8].

За останнім рейтингом «Paying Taxes 2017», складеним компанією Pricewaterhouse Coopers (однією з чотирьох найбільших у світі міжнародних компаній з аудиту, оподаткування та права, супроводу транзакцій і консультування) Україна у 2016 році зайняла позицію лише на 84 місці зі 190 країн [11]. Оптимальний рівень податкового навантаження на бізнес-середовище, який би не тільки не стримував ділову активність, але й стимулював її, сприяв мінімізації «тіньового» сектору шляхом зменшення доцільності ризику порушень податкового законодавства, тим самим створюючи передумови для добровільної сплати податків, попри всі заяви урядовців, так і не знайдено [12]. Покращення ситуації, на думку експертів, можливе лише за умови пошуку та запровадження у вітчизняній практиці альтернативних моделей оподаткування доходів бізнесу.

Однією з таких альтернатив, виходячи із-за зарубіжного досвіду, є податок на виведений капітал (далі – ПнВК). Насправді ідея податку на виведений капітал не нова, вона була запропонована Законопроектом № 3357, проте набула серйозної критики зі сторони експертів, як дискримінаційна. Нині ж вирішується подальша доля ідеї з запровадженням податку на виведений капітал, оскільки згідно Закону України № 1797-VIII від 21.12.2016 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» [9] уряд має до 01.07.2017 року подати на розгляд ВРУ законопроект щодо запровадження податку на виведений капітал. Саме з цієї причини, серед науковців та практиків активізувались дискусії щодо доцільності та потреби трансформації податку на прибуток у податок на виведений капітал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оподаткування доходів бізнесу досліджували в своїх працях такі науковці, як І. Л. Таптунова, В. М. Мельник, І. А. Грицаєнко, Н. О. Вороницька-Гайдак, О. С. Іванишина, В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П'ятченко, О. Д. Данилов та інші. Проте, незважаючи на досить широкий спектр досліджень вітчизняних учених з даної тематики, окремі питання до тепер залишаються опрацьованими недостатньо. Зокрема, залишаються дискусійними питання щодо потреби трансформації податку на прибуток у податок на виведений капітал.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд альтернативи податку на прибуток підприємств та обґрунтування доцільності його трансформації у податок на виведений капітал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси в економіці, які в значній мірі визначаються податковою політикою держави, спонукали до того, що нині набуває неабиякого розвитку інтерес науковців до вивчення змісту та основних характеристик оподаткування доходів бізнесу, оскільки саме оподаткування доходів бізнесу відображає в цілому ефективність податкової системи, визначає синхронність бюджетних надходжень та баланс інтересів держави, суб'єктів господарювання і суспільства в процесі їх економічного відтворення [2, с. 143].

Будь-який бізнес існує, насамперед, щоб заробляти гроші. Поки гроші обертаються в бізнесі, вони створюють додану вартість, забезпечують робочі місця, надходження до бюджету від ПДВ і ПДФО, наповнюють Пенсійний фонд. Отже, вилучати частину прибутку на цьому етапі не лише безглуздо, а й навіть шкідливо для економіки [13].

Нині ж згідно Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI (далі – ПКУ) доходи бізнесу оподатковуються податком на прибуток, об'єктом оподаткування за яким є прибуток із джерел походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень ПКУ. Базова (основна) ставка податку на прибуток становить 18% [7].

Практика доводить, що класична європейська модель оподаткування прибутку підприємств в українських реаліях не вирішує проблем, що вже існують на практиці, оскільки саме система змушує платників податків шукати шляхи мінімізації прибутку в цілях оподаткування. Це, в свою чергу, призводить до приховування прибутку не лише від оподаткування, а і від акціонерів (власників), і не відображає реальний фінансовий стан підприємств для інвесторів, перешкоджаючи процесу капіталізації ринку [12].

Не дивлячись на те, що Україна постійно декларує заходи з реформування податкової системи, встановлення нових, прозорих правил оподаткування (в тому числі й прибутку підприємств), зміни внесені до ПКУ в останні роки свідчать, що правила оподаткування прибутку підприємств в Україні дедалі ускладнюються, і головне - зберігаються основні причини тінізації бізнесу та виведення капіталу, породження корупції тощо. Іншими словами законодавчі зміни із численними поправками та юридичними колізіями не забезпечили очікуваного ефекту від реформування системи оподаткування. Вирішенням зазначеної проблеми є трансформація механізму оподаткування прибутку, яку може бути здійснено або ж шляхом генерації, або ж шляхом імпорту нових інститутів оподаткування.

Генерація інститутів є однією з інституціональних функцій держави, що передбачає створення нових інститутів за наявності реальної потреби в них.

Імпорт інститутів означає впровадження нових інститутів за зразками, які існують в інших країнах [4, с. 73].

Щодо імпорту інститутів, природним є питання ефективності їх імплементації. Історія має багато як позитивних прикладів результативності імплементації імпорту інститутів, так і негативних, зумовлених розбіжностями в інституційному середовищі країни-експортера й країни-імпортера [5, с. 202]. Такі негативні наслідки спостерігалися і в Україні на початку 90-х років, коли механічне копіювання досвіду зарубіжних країн у питаннях інституціонального забезпечення процесів приватизації, управління окремими сферами і галузями, формування ринкових відносин, оподаткування призвели до ускладнення економічної та соціальної ситуації в країні [3, с. 115].

Тож прийняття рішення щодо будь-якої трансформації механізму оподаткування прибутку підприємства має супроводжуватись оцінкою ефективності генерації інститутів чи їх імпорту, а також діагностуванням їх зрілості та придатності до сформованої в країні системи економічних відносин, що упередить від потрапляння в «інституціональну пастку» [3, с. 117]. До того ж просте копіювання досвіду інших країн в частині моделі оподаткування прибутку підприємств без урахування національної специфіки, включаючи факт невиконання/систематичного порушення або викривлення норм податкового законодавства та високий рівень корупції в податкових органах, може призвести врешті-решт до його спотворення. Тож, в умовах активізації реформування систем оподаткування в цілому і податку на прибуток, зокрема, існує нагальна потреба в оцінці ефективності, зрілості і придатності генерації та імпорту інститутів оподаткування.

Враховуючи можливість імпорту інститутів оподаткування із досвіду зарубіжних країн (зокрема, Естонії), альтернативою класичній європейській моделі оподаткування прибутку підприємств уряд України вбачає модель оподаткування виведеного капіталу, згідно з якою оподатковується лише те, що виводиться із бізнесу (у вигляді дивідендів та іншого розподілу прибутку, операцій та платежів, що використовуються з метою оптимізації цього податку). Варто зазначити, що це не естонська модель оподаткування розподіленого прибутку, але вона покладена в основу моделі податку на виведений капітал з урахуванням національної специфіки України [12].

За своєю сутністю податок на виведений капітал слід вважати податком, який сплачується з обсягу грошових коштів, що виводяться з обороту підприємств на користь засновників (або третіх осіб).

На перший погляд, механізм сплати податку на виведений капітал досить простий та прозорий. Проте лише при більш детальному вивченні його елементів можна визначитись з доцільністю його запровадження у вітчизняній практиці. Тож, зупинимось на детальному поелементному вивченні специфіки зазначеного податку.

Особливої уваги, на нашу думку, потребує вивчення складу платників даного податку. Згідно законопроекту платниками податку на виведений капітал передбачаються:

– резиденти - суб'єкти господарювання - юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім неприбуткових підприємств/організацій та суб'єктів господарювання на спрощеній системі оподаткування;

– нерезиденти - постійні представництва нерезидентів, які здійснюють діяльність на території України, за винятком установ та організацій, що мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України.

На перший погляд, все традиційно. Проте виникає цілий ряд питань стосовно платників – юридичних осіб, а саме товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Цивільним кодексом України (далі – ЦК), який набрав чинності 1 січня 2004 року, передбачено, що господарське товариство, крім повного і командитного товариств, може бути створене однією особою, яка є його єдиним учасником [6]. Тож, виведений капітал на користь єдиного учасника платника-фізичної особи має бути визнано базою оподаткування податком з доходів фізичних осіб (далі – ПДФО), оскільки, згідно ст.164.1 ПКУ будь-який дохід нарахований (виплачений, наданий) протягом звітного податкового періоду на користь платника податку-фізичної особи включається до складу загального оподаткованого доходу [7]. Тож у разі запровадження ПнВК виникає ситуація подвійного оподаткування, що суперечить чинному, як вітчизняному, так і європейському податковому законодавству. Отже, існує нагальна потреба в уточненні складу платників ПнВК та/чи методики розрахунку бази оподаткування.

Згідно моделі сплати ПнВК об'єктом оподаткування є операції, подані на рис. 1.

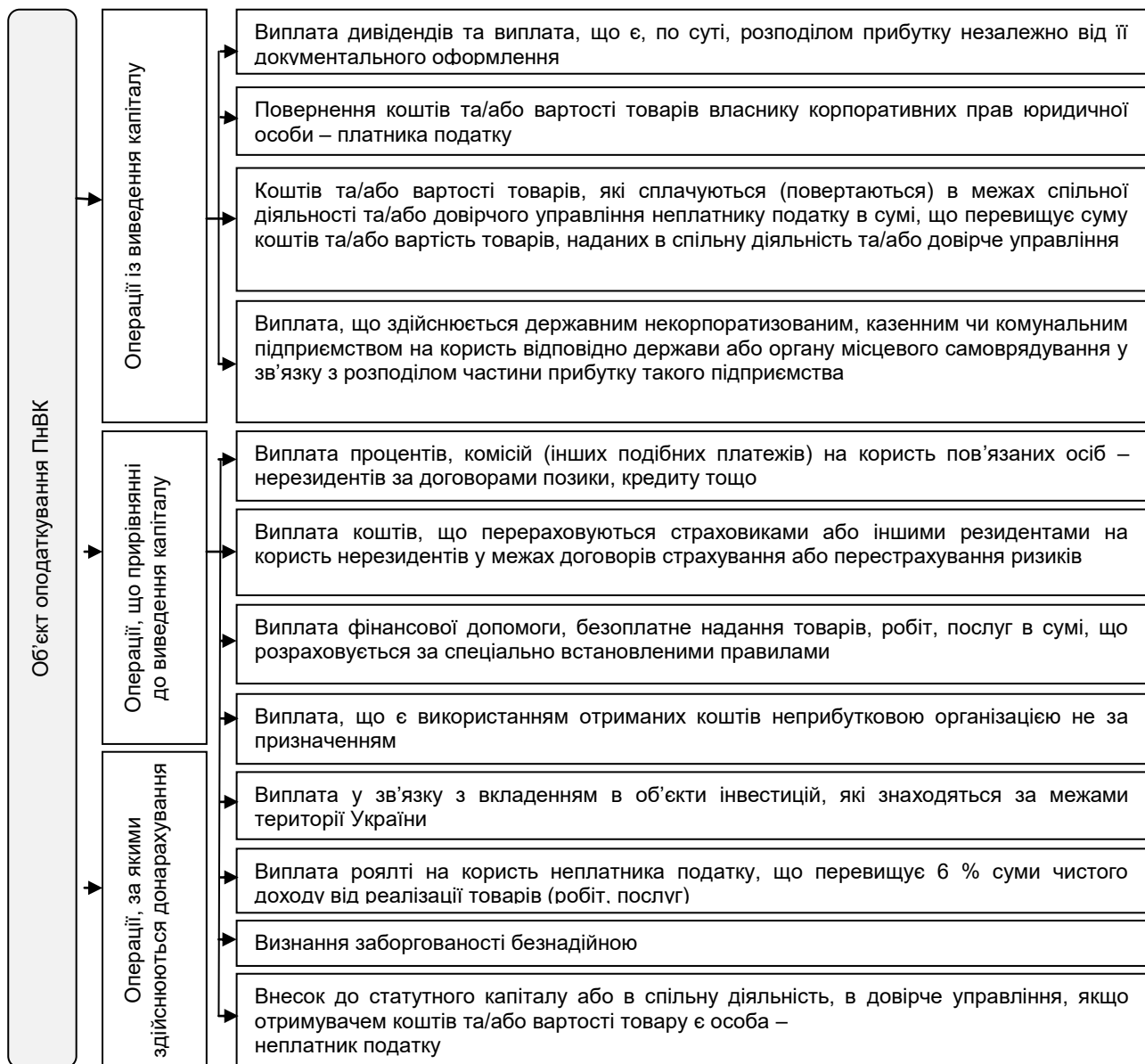

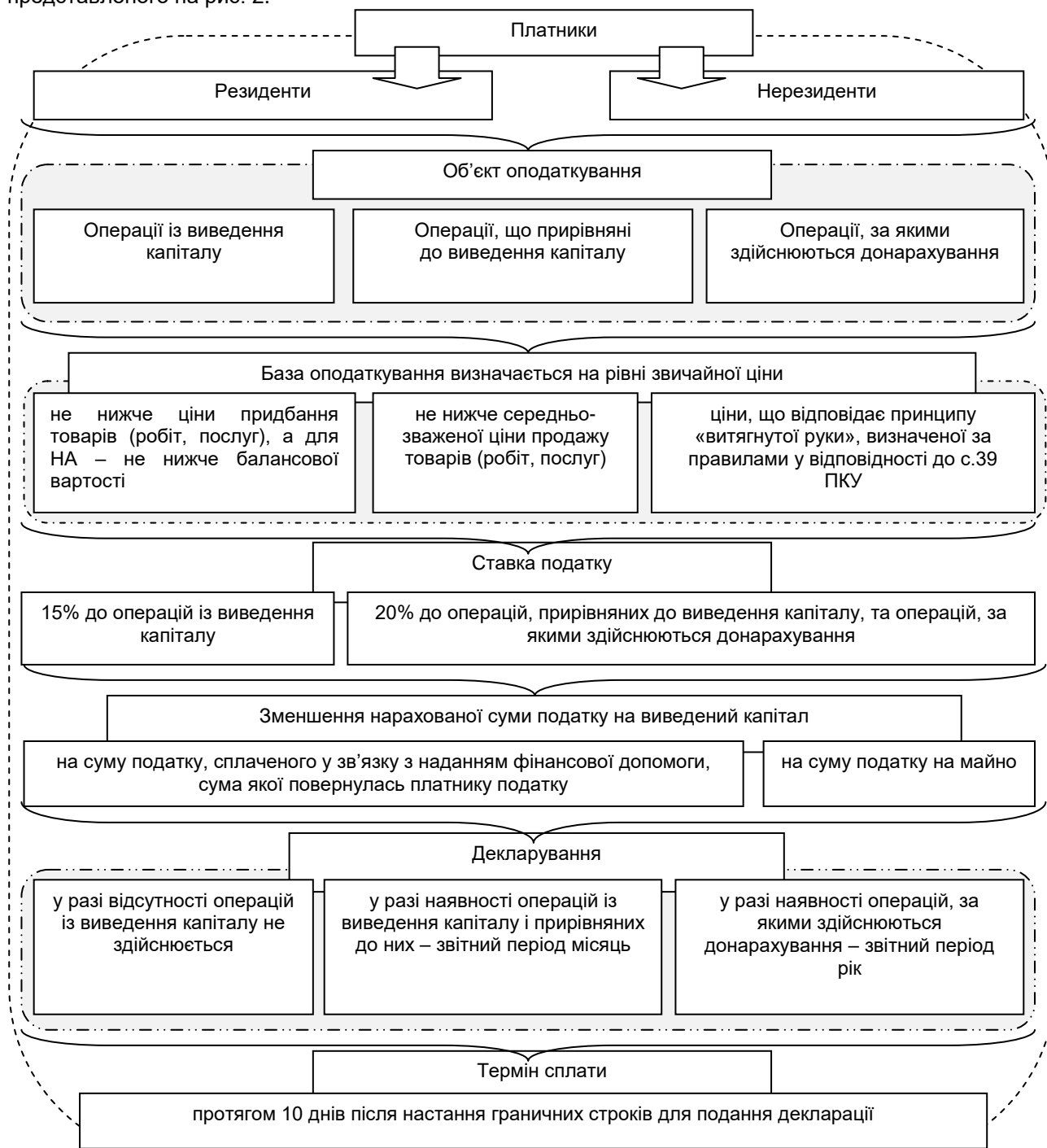
Рис. 1. Об'єкт оподаткування податком на виведений капітал

Джерело: власна розробка на підставі [10]

Виходячи з рис. 1, при такій моделі оподаткування прибутку підприємств, на відміну від класичної моделі, відсутні такі поняття, як доходи/витрати. Операції та платежі, що сьогодні використовуються з метою виведення прибутку, стають прямим об'єктом оподаткування, а накопичені збитки минулих періодів (сформованих переважно за рахунок збитків від курсових різниць) не впливають на розрахунок об'єкта оподаткування. Виникнення об'єктів оподаткування та необхідність сплати податку напряму залежить від рішення платника податків про виведення капіталу в той чи інший спосіб, а не від закінчення звітного періоду [12].

Ставка податку на виведений капітал становить 15 відсотків, яка застосовується до бази оподаткування операцій із виведення капіталу, та 20 відсотків, яка застосовується до бази оподаткування операцій, що прирівняні до виведення капіталу, та операцій, за якими здійснюються донарахування.

Отже, схематично механізм сплати податку на виведений капітал набуватиме вигляду, представлено на рис. 2.

Рис. 2. Механізм сплати податку на виведений капітал

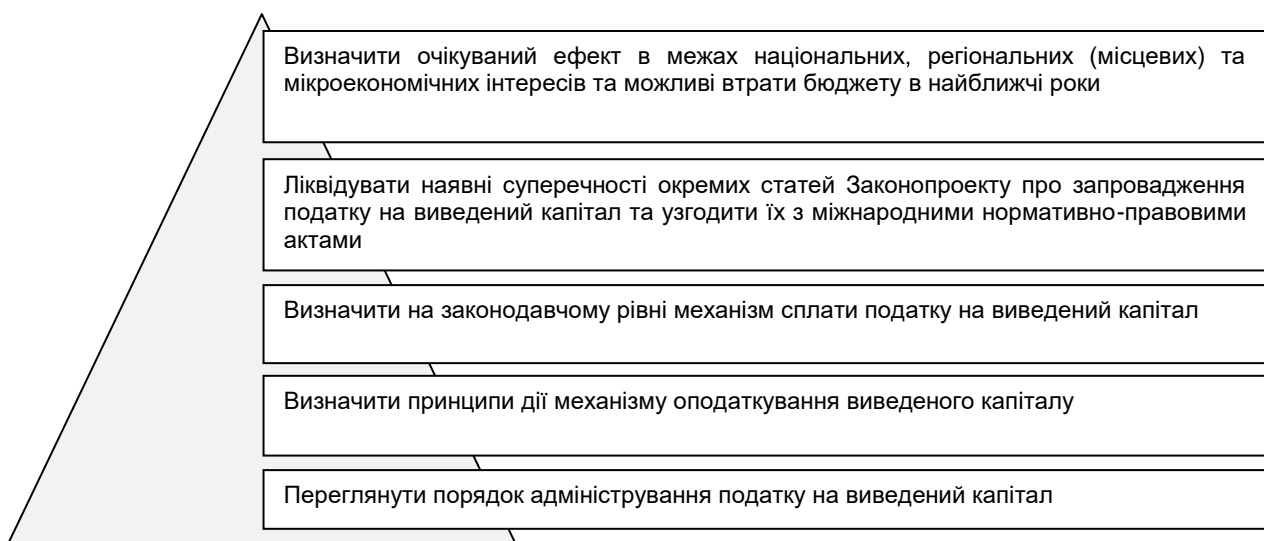
Джерело: власна розробка на підставі [10]

Платники податку самостійно визначають суми податку, що підлягають сплаті. Обов'язок щодо нарахування та сплати податку виникатиме у платника податку у випадку здійснення операції, що є об'єктом оподаткування цим податком, незалежно від того, на яких підставах (право власності, довірче управління, спільна діяльність, реалізація заставленого майна, управління фондом, виконання доручення тощо) платник податку розпоряджається коштами або товарами (роботами, послугами), які використовуються в таких операціях.

Для операцій із виведення капіталу та операцій, прирівняних до виведення капіталу, встановлюється місячний податковий період декларування. У разі відсутності протягом місяця оподатковуваних операцій декларація не подається. Для операцій, за якими здійснюються донарахування, встановлюється річний податковий період. Декларація щодо таких операцій подається в строки, встановлені ПКУ для подання звіту про контрольовані операції (пропонується граничним терміном визначити 01 жовтня року, що слідує за звітним роком) [10].

Сплата податку відбуватиметься за загальними правилами, тобто протягом 10 днів після настання граничних строків для подання декларації.

Для впровадження у практиці механізму оподаткування виведеного капіталу вважаємо за доцільне першочергово взяти заходи, подані на рис. 3.

Рис. 3. Першочергові заходи запровадження у вітчизняній практиці податку на виведений капітал

Джерело: власна розробка

Вирішення питання запровадження у вітчизняну практику податку на виведений капітал дозволить спростити систему оподаткування бізнесу, зменшити фіскальний тиск на бізнес, збільшити обігові коштів та можливість їх реінвестування на розширення виробництва (поповнення власного капіталу) і, як наслідок, забезпечити зростання рівня бізнес-активності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проаналізувавши механізм дії податку на виведений капітал, приходимо до висновку, що класичний податок на прибуток не відповідає вимогам часу. Тож, підтримуємо думку, що вирішити цю дилему може застосування податку на виведення капіталу, оскільки за своїм змістом він містить інвестиційну складову, стимулює реінвестувати прибуток у розвиток бізнесу, дозволяє встановити прості і прозорі правила оподаткування підприємств, усунути дискретність, зупинити відтік капіталу з України, а отже забезпечити збалансований розвиток економіки України.

Бібліографічний список

1. Безпалько І.Р. Аналіз конкурентоспроможності податкової системи України в сучасних глобалізаційних умовах / І.Р. Безпалько // Ефективна економіка : [електронне наукове фахове видання]. - 2015. – № 10 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
2. Горбулін В.П. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» / [Горбулін В.П. та ін.] ; редкол. Горбулін В.П., Власюк О.С. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. - К. : НІСД, 2015. - 679 с.
3. Національна економіка / [Мельник А.Ф., Васіна А.Ю., Желюк Т.Л., Попович Т.М.]. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

4. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение / Д. Норт // THESIS. – 1993. – Весна. – Вып. 2. – Т. 1. – С. 69-91.
5. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А.Н. Олейник. - М. : ИНФРА-М, 2002. - 416 с.
6. Петренко П.Д. Господарське товариство з одним учасником – новела Цивільного кодексу України / П.Д. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/3816.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ao.kmp.ua/.../transformation-of-tax-on-profit-of-the-enterpri.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні : Закон України № 1797-VIII від 21.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-19.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал : Проект Закону України № 3357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ009509.
11. PWC. Paying Taxes 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml>.
12. Таптунова І. Трансформація податку на прибуток підприємств у податок на виведений капітал (Policy Paper) / І. Таптунова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ao.kmp.ua/.../transformation-of-tax-on-profit-of-the-enterpri.
13. Циганок Ю. Податок на виведений капітал VS податок на прибуток: про що сперечаються „у верхах” / Ю. Циганок // Бухгалтер&Закон. – 2016. – № 44 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bz.ligazakon.ua/ua>.

References

1. Bezpalko, I.R. (2015), “Analysis of the competitiveness of the tax system of Ukraine in modern conditions of globalization”, *Efektivna ekonomika : [elektronne naukove fakhove vydannia]*, no. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (access date May 03, 2017).
2. Horbulin, V.P. (2015), *Analitychna dopovid do shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy v 2015 rotsi”* [The analytical report to the annual President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the internal and external situation of Ukraine in 2015"], NISD, Kyiv, Ukraine, 679 p.
3. Melnyk, A.F., Vasina, A.Yu., Zheliuk, T.L. and Popovych, T.M. (2011), *Natsionalna ekonomika* [The national economy], Znannia, Kyiv, Ukraine, 463 p.
4. Nort, D. (1993), “Institutions and economic growth: a historical introduction”, *THESIS*, Iss. 2, Vol. 1, pp. 69-91.
5. Oleynik, A.N. (2002), *Institutsionalnaia ekonomika* [Institutional economy], INFRA-M, Moscow, Russia, 416 p.
6. Petrenko, P.D. “A business partnership with one member - story Civil Code of Ukraine”, available at: old.minjust.gov.ua/3816 (access date May 03, 2017).
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 02.12.2010 no. 2755-VI, available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (access date May 02, 2017).
8. *Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo podatku na vyvedenyi kapital”* [The explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine concerning tax on capital withdrawn"], available at: ao.kmp.ua/.../transformation-of-tax-on-profit-of-the-enterpri (access date May 04, 2017).
9. Verkhovna Rada Ukrainy (2016), *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo pokrashchennia investytsiinoho klimatu v Ukraini* [On Amendments to the Tax Code of Ukraine on improving the investment climate in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 21.12.2016 no. 1797-VIII, available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-19 (access date May 04, 2017).
10. *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo podatku na vyvedenyi kapital* [On Amendments to the Tax Code of Ukraine concerning tax on capital withdrawn], Proekt Zakonu Ukrainy no. 3357, available at: bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ009509 (access date May 04, 2017).
11. PWC. Paying Taxes 2017, available at: <http://pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml> (access date May 04, 2017).
12. Taptunova, I. “Transformation of corporate income tax in the tax on capital derived (Policy Paper)”, available at: ao.kmp.ua/.../transformation-of-tax-on-profit-of-the-enterpri (access date May 05, 2017).
13. Tsyhanok, Yu. (2016), “Tax on capital derived VS Tax Income about the dispute "at the top””, *Bukhhalter&Zakon*, no. 44, available at: <http://bz.ligazakon.ua/ua> (access date May 05, 2017).

Левченко Н.М., Помульєва В.М., Боровських О.В. ПОДАТОК НА ВИВЕДЕНИЙ КАПІТАЛ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК

Мета. Розгляд альтернативи податку на прибуток підприємств та обґрунтування доцільності його трансформації у податок на виведений капітал.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи: метод теоретичного узагальнення та порівняння став підґрунтям розробки схеми механізму сплати податку на виведений капітал; логічний метод, методи індукції та дедукції, а також узагальнення виступили основою доведення аналізу законопроекту «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал»; монографічний метод використано при викладенні результатів дослідження.

Результати. Оцінено класичну модель оподаткування прибутку підприємства та обґрунтовано її неефективність. Розглянуто позитивні сторони та недоліки податку на виведений капітал. Побудовано схему механізму сплати податку на виведений капітал. Обґрунтовано доцільність трансформування податку на прибуток у податок на виведений капітал.

Наукова новизна. Обґрунтовано доцільність трансформування податку на прибуток у податок на виведений капітал, розглянуто механізм сплати податку на виведений капітал та визначено першочергові заходи запровадження у вітчизняній практиці податку на виведений капітал.

Практична значущість. Результати дослідження у формі пропозицій можуть бути використані при обговоренні законопроекту «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал» та враховані в процесі подальшого податкового реформування в країні. Запровадження податку на виведений капітал дозволить спростити систему оподаткування бізнесу, зменшити фіскальний тиск на бізнес, збільшити обігові коштів та можливість їх реінвестування на розширення виробництва.

Ключові слова: виведений капітал, податок на прибуток, податок на виведений капітал.

Levchenko N.M., Pomulieva V.M., Borovskykh O.V. TAX ON THE WITHDRAWN CAPITAL AS THE ALTERNATIVE OF INCOME TAX

Purpose is to consider alternatives to the corporate income tax and the rationale for its transformation into a tax on the withdrawn capital.

Methodology of research. The method of theoretical generalization and the comparison was the basis of development schemes of mechanism of payment of tax withdrawn capital. Logical methods, methods of induction and deduction, generalization and analysis were the basis for bringing the bill "On Amendments to the Tax Code of Ukraine concerning tax on capital withdrawn". Monographic method used for presentation results of the study.

Findings. Reviewed classic model of taxation of enterprise profits and proved its inefficiency. Positive aspects and disadvantages tax on the withdrawn capital was considered. A scheme of mechanism of payment of tax on the withdrawn capital was constructed. The expediency of transforming the income tax in the tax on the on the withdrawn capital was substantiated.

Originality. Was substantiated the expediency of transforming the income tax in the tax on the withdrawn capital, examined the mechanism of payment of tax on othe withdrawn capital and determined implementation of priority actions in national practice tax on the withdrawn capital.

Practical value. The survey results in the form of suggestions can be used in the discussion of the draft law "On Amendments to the Tax Code of Ukraine concerning tax on capital withdrawn" and included in further tax reforms in the country. The introduction of tax on the withdrawn capital will simplify the business tax system, reduce the fiscal pressure on businesses, increase working capital and the ability to reinvest in expansion.

Key words: withdrawn capital, income tax, tax on the withdrawn capital.

Левченко Н.М., Помулева В.Н., Боровских О.В. НАЛОГ НА ВИВЕДЕННЫЙ КАПИТАЛ КАК АЛЬТЕРНАТИВА НАЛОГА НА ПРИБЫЛЬ

Цель состоит в рассмотрении альтернативы налога на прибыль предприятий и обосновании целесообразности его трансформации в налог на выведенный капитал.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: метод теоретического обобщения и сравнения стал основой разработки схемы механизма уплаты налога на выведенный капитал; логический метод, методы индукции и дедукции, а также обобщения выступили основой доказательства анализа законопроекта «О внесении изменений в Налоговый кодекс Украины относительно налога на выведенный капитал»; монографический метод использовано при изложении результатов исследования.

Результаты. Оценено классическую модель налогообложения прибыли предприятия и обосновано ее неэффективность. Рассмотрены положительные стороны и недостатки налога на выведенный капитал. Построена схема механизма уплаты налога на выведенный капитал. Обоснована целесообразность трансформации налога на прибыль в налог на выведенный капитал.

Научная новизна. Обоснована целесообразность трансформации налога на выведенный капитал, рассмотрен механизм уплаты налога на выведенный капитал и определены первоочередные мероприятия внедрения в отечественной практике налога на выведенный капитал.

Практическая значимость. Результаты исследования в форме предложений могут быть использованы при обсуждении законопроекта «О внесении изменений в Налоговый кодекс Украины относительно налога на выведен капитал» и учтены в процессе дальнейшего налогового реформирования в стране. Введение налога на выведенный капитал позволит упростить систему налогообложения бизнеса, уменьшить фискальное давление на бизнес, увеличить оборотные средства и возможность их реинвестирования на расширение производства.

Ключевые слова: выведенный капитал, налог на прибыль, налог на выведенный капитал.

УДК 657.37

*Макаренко І.О.,
канд. екон. наук, докторант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Пластун О.Л.,
д-р екон. наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки,
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Сумського державного університету*

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЗВІТНОСТІ ЗІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ ЯК ЗАПОРУКА ЇЇ ЯКОСТІ: МІЖНАРОДНИХ ДОСВІД

Постановка проблеми. Звітність зі сталого розвитку (ЗСР) згідно з Ціллю сталого розвитку 12.6 є революційним продуктом облікових систем, який розкриває як виміри сталого розвитку (екологічний, соціальний та економічний) у функціонуванні компанії, так і відповідні їм критерії відповідального інвестування на фінансових ринках (ESG). На думку фахівців Організації економічного співробітництва та розвитку, така звітність має бути обов'язковою не лише для лістингових компаній в окремих країнах, але й для усіх компаній з метою забезпечення процесу прийняття рішень на фінансових ринках [11]. Не зважаючи на значне поширення ЗСР у світі, вона значно варіюється у форматах, масштабі інформації, підходах до формування індикаторів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Важливими питаннями залишаються якість, співставність такої звітності та забезпечення її незалежного підтвердження третіми сторонами. Ці аспекти обумовлюють важливість стандартизації ЗСР та обов'язкового розкриття інформації за вимірами сталого розвитку для задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів у процесі прийняття рішень. На відміну від України, у світі напрацьовано окремі підходи до регулювання, стандартизації та обов'язкового розкриття ЗСР, які на думку регуляторів, покликані сприяти підвищенню її якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну частину досліджуваних академічних праць становлять праці зарубіжних вчених, які стосуються безпосередньо проблем, перспектив розвитку та необхідності стандартизації звітності зі сталого розвитку: Hahn та Kühnen [8], Eccles та Serafeim [4; 5], Ioannou and Serafeim [10], Gray and Milne [6] Hahn та Lülfs [9] та ін. У вітчизняних наукових колах питання стандартизації ЗСР розкриті недостатньо, що обумовлено становленням цього напрямку наукових досліджень в Україні та недостатнім поширення ЗСР серед більшості українських компаній, крім великих та транснаціональних.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні ключових тенденцій у стандартизації, обов'язковому поданні та регулюванні ЗСР у світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стандартизація ЗСР є важливим напрямом забезпечення її якості, співставності та реалізації зв'язку між ЗСР, КСВ та фінансовою ефективністю компаній. Дослідження стану стандартизації ЗСР у світі пропонуємо здійснювати у такій послідовності: окреслити загальні тенденції у запровадженні регулятивних інструментів щодо ЗСР у світі; розглянути досвід окремих країн у стандартизації та регламентації ЗСР; проаналізувати ініціативи фінансових регуляторів і бірж у регламентації ЗСР; дослідити превалюючі системи стандартів ЗСР та її верифікації.

У відповідь на посилення інформаційних запитів інвесторів та поширення ЗСР зростає і кількість регулятивних інструментів у світі – у порівнянні з 2013 р. (180 інструментів у 44 країнах) у 2016 р. близько 400 ініціатив щодо регулювання ЗСР налічувалось у 64 країнах світу.

Ключова роль у процесах регулювання ЗСР відводиться державі – 80% з 64 країн світу впроваджують вимоги до такої звітності на рівні офіційних норм. Переважна більшість таких інструментів розроблені та прийняті державними органами у сфер охорони навколишнього середовища (57 інструментів), бізнесу та торгівлі (28), фінансів та казначейства (22).

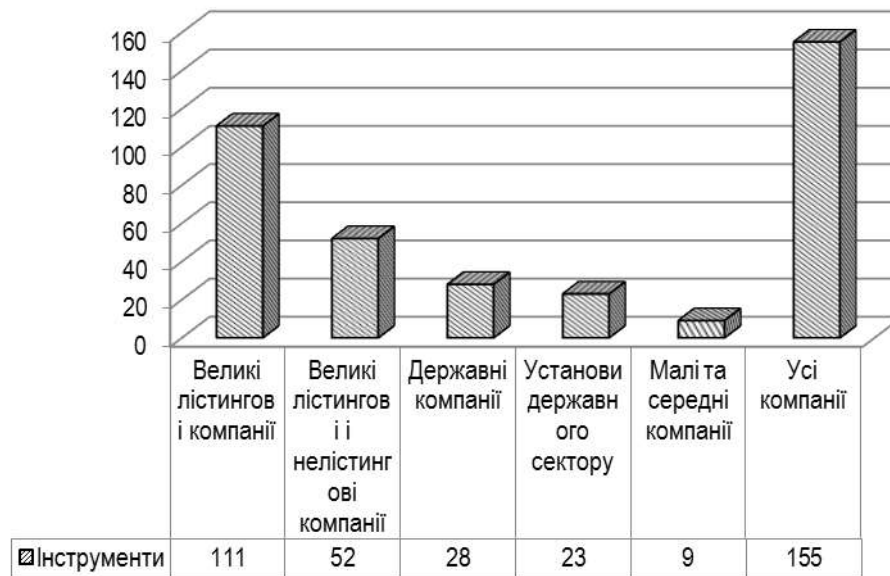
При цьому переважна більшість інструментів (дві третини) у 2016 р. мають обов'язковий статус до виконання, не зважаючи на поступове зростання і частки добровільних норм до 35 % [2].

У регіональному розрізі найбільшу кількість регулятивних інструментів та найшвидші темпи їх зростання демонструють європейські країни – 40,5% від усіх інструментів у світі у 2016 р., з їх подвоєнням у порівнянні з 2013 р. Такі темпи обумовлені передусім появою Директиви ЄС про подання нефінансової інформації [3] та вимог щодо торгівлі GHG emission у світлі зниження впливів зміни клімату.

Щодо ідентифікації розміру компаній, які складають ЗСР (рис. 1), варто зауважити, що вимоги обов'язкового складання ЗСР стосуються передусім великих компаній, як лістингових, так і нелістингових, з них переважна більшість (73%) розроблена фінансовими та біржовими регуляторами,

що захищають інтереси інвесторів. У цьому зв'язку необхідно зауважити, що у секторальному розрізі саме компанії фінансового сектору мають найбільшу кількість інструментів, що регламентують ЗСР (40% від усіх інструментів).

Рис. 1. Інструменти стандартизації та регулювання ЗСР за видами компаній у 2016 р.
Джерело: побудовано за даними [1]

Разом з тим, необхідно відзначити, що норми, які регламентують складання ЗСР незалежно від розміру, статусу, організаційно-правової форми компанії, охоплюють 40% компаній.

Важливим аспектом у запровадженні обов'язкової ЗСР чи її стандартизації для МСП є дотримання балансу між надмірними вимогами до звітування цими компаніями та розкриття їх ролі у value supply chain. Разом з тим, за даними бази GRI, частка МСП європейського походження, які оприлюднюють ЗСР досягла 14% і продовжує зростати у 2017 р. А у Чилі та Іспанії існують ініціативи щодо активізації ролі МСП у ЗСР.

Значне поширення ЗСР у країнах світу на ранніх етапах її появи було обумовлене добровільними ініціативами компаній та прагненням залучити інвесторів до їх фінансування. Ряд досліджень звітності з КСВ KPMG [13; 14; 15] демонструють такі результати: у 2011 р. частка ЗСР серед найбільших 100 компаній у 41 країні становила 64%; у 2013 р. - 71% і в 2015 р. - 73%. На сьогодні ж домінуючими драйверами її просування виступають регулятивні вимоги у різних країнах світу, обумовлюючи майже 100% обов'язкове складання і подання ЗСР. До прикладу, частка компаній, яка подає ЗСР як частину річного звіту, в Індії становить 100%, в Індонезії, Малайзії та ПАР – 99%, Франції – 93%, Великобританії – 90% [2].

Важливого значення в окремих країнах світу набуває регламентація та стандартизація ЗСР з метою підвищення обґрунтованості прийняття рішень стейкхолдерами у певних секторах, зокрема фінансовому (37% усіх регулятивних інструментів) у відповідь на подолання наслідків фінансової кризи 2007-2009 рр. та секторі важкої промисловості (39%) [7].

Фінансові регулятори та біржі у 2016 р. впровадили 29% від загальної кількості регулятивних інструментів у сфері ЗСР, що відводить їм чільне місце поряд з державними органами у забезпеченні якості та співставності ЗСР для прийняття більш обґрунтованих рішень інвесторам.

Одним з яскравих прикладів такого інструменту є Керівництво щодо розкриття змін клімату (Guidance Regarding Disclosure Related to Climate Changes) US Securities and Exchanges Commission.

Більше того, кількість інструментів регулювання звітності, випущених біржами, зросла у півтори рази - з 23 інструментів у 2013 р. до 44 у 2016 р.

На особливу увагу заслуговує той факт, що найбільш суттєве зростання спостерігається саме на біржах країн, що розвиваються (Сінгапур, Гонконг, Бразилія, ПАР, Малайзія), що відображає прагнення підвищити привабливість ринків для інвесторів через активізацію механізмів ЗСР, поряд з просуванням ініціатив з підвищення ринкової стабільності, ризик-менеджменту та участі компаній у подоланні соціальних та екологічних викликів.

Інтеграція зусиль біржового співтовариства у сфері ЗСР у 2009 р. була оформлена у вигляді спільної ініціативи ООН, Глобального договору, ЮНЕП, ЮНКТАД та Принципів відповідального інвестування – Біржі Сталого Розвитку (The Sustainable Stock Exchanges (SSE)). Серед 81 досліджуваних станом на 1 квітня 2017 бірж SSE 14 організаторів торгів (17%) уже зробили подання ЗСР правилом для включення в лістинг [12].

Серед них зокрема можна назвати біржу В3 (колишня BM&FBOVESPA) (Бразилія), TMX Group Inc, (Канада), Hong Kong Exchanges (HKEx) (Китай), BSE India Ltd. (Індія) та ін.

Серед ключових нормативних, управлінських та звітних основ стандартизації ЗСР найбільш знаних на сьогодні варто відмітити United Nations Global Compact (UNGC), OECD Guidelines for Multinational Enterprises, ISO 26000, Carbon Disclosure Project (CDP), Greenhouse Gas Protocol (GHG Protocol) Corporate Standard, International Labour Organization (ILO) Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy, UN Guiding Principles on Business and Human Rights, PRI Reporting Framework, CDSB (Climate Disclosure Standards Board). Вони у тій чи іншій мірі створюють керівництво для розкриття екологічних, соціальних чи управлінських аспектів (ESG) у діяльності компаній. Виключно облікове спрямування при цьому мають стандарти GRI, The International Integrated Reporting Council (IIRC), SASB. Разом з тим, серед 81 досліджуваних у [7] країн 42 країни посилаються на стандарти GRI у своїх нормативних та ринкових інструментах регулювання ЗСР. Частка звітів зі сталого розвитку, підготовлених компаніями з застосуванням різних версій стандартів GRI (G1, G2, G3, G3.1, G4, GRI Standards, Citing GRI, GRI referenced) коливається за останнє десятиріччя в межах 68,5-89,2% [7].

Гарантією якості та достовірності ЗСР та одним з проблемних напрямів її обмеженого застосування у процесі прийняття рішень інвесторами залишається надання впевненості та аудиторської думки. Важливість стандартизації аудиторського підтвердження ЗСР, як і самої звітності, не підлягає сумніву. Стандарти аудиту ЗСР дозволяють уніфікувати методологію перевірки такої звітності та множинність усіх аудиторських думок щодо відповідності її певним стандартам за напрямками обґрунтованої чи обмеженої впевненості.

На глобальному рівні існує три стандарти надання впевненості щодо ЗСР: MC3NB 3000 «Аудиторські завдання, інші ніж аудити, огляди чи перевірки історичної фінансової інформації» (ISAE 3000), розроблений Міжнародною федерацією бухгалтерів, та AA1000 Стандарт з надання впевненості (AA1000AS), розроблений Accountability та ISO 14064-3.

Разом з тим, на регіональному та державному рівні існує значна варіативність у підходах до надання впевненості щодо ЗСР. Окремі національні стандарти надання впевненості щодо ЗСР прийняті в Австралії, Бразилії, Китаї, Франції, Італії, Японії, Швеції.

Не зважаючи на той факт, що більшість з національних стандартів спираються на положення ISAE 3000, стандартизація аудиторського надання впевненості щодо ЗСР потребує подальшої гармонізації.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, регулювання та стандартизація ЗСР на сьогодні є ключовим трендом у різних країнах світу, на рівні регуляторів, насамперед фінансових та біржових. Превалюючою системою стандартизації ЗСР за результатами аналізу найбільш відомих систем стандартів можна назвати GRI. Разом з тим, зусилля з регулювання ЗСР з огляду на невирішені проблемні сфери ЗСР, особливо добровільної, мають бути більш жорсткими.

Усебічний аналіз стану стандартизації ЗСР у розрізі загальних тенденцій у запровадженні її регулятивних інструментів, досвіду окремих країн у стандартизації та регламентації ЗСР, ініціатив фінансових регуляторів і бірж у регламентації ЗСР та вивчення превалюючих систем стандартів ЗСР та її верифікації дозволив сформуванню цілісної картини сучасного регулювання ЗСР у світі.

Подальших досліджень потребує формування національної моделі регулювання ЗСР в Україні з урахуванням накопиченого світового досвіду, що виступає важливим науково-прикладним завданням в умовах відсутності єдиних моделі КСВ українських компаній та підходу до розвитку нефінансового звітування.

Бібліографічний список

1. Carrots & Sticks 2016 database of reporting instruments [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.carrotsandsticks.net.
2. Carrots & Sticks Global trends in sustainability reporting regulation and policy 2016 / Sticks Carrots [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2016/05/carrots-and-sticks-global-trends-in-sustainability-reporting-regulation-and-policy.html>.
3. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non financial and diversity information by certain large undertakings and groups // Official Journal of the European Union L 330/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0095>.
4. Eccles R.G. Corporate and Integrated Reporting: A Functional Perspective / R.G. Eccles, G. Serafeim. – 2014. - HBS Working Paper Number: 14-094 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hbswk.hbs.edu/item/corporate-and-integrated-reporting-a-functional-perspective>.
5. Eccles R.G. The impact of a corporate culture of sustainability on corporate behavior and performance / R.G. Eccles, I. Ioannou, G. Serafeim. – 2012. – Working paper no. w17950 : National Bureau of Economic Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hbswk.hbs.edu/item/the-impact-of-corporate-sustainability-on-organizational-process-and-performance>.

6. Gray R. Future prospects for corporate sustainability reporting. *Sustainability Accounting and Accountability* / R. Gray, M.J. Milne ; [Edited by B. O'Dwyer, J. Bebbington and J. Unerman]. - Routledge, 2007. - Pp. 184-207.
7. GRI SDD Database (2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://database.globalreporting.org/search>.
8. Hahn R. Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research / R. Hahn, M. Kühnen // *Journal of Cleaner Production*. – 2013. - № 59. -Pp. 5-21.
9. Hahn R. Legitimizing negative aspects in GRI-oriented sustainability reporting: A qualitative analysis of corporate disclosure strategies / R. Hahn, R. Lülfs // *Journal of Business Ethics*. – 2013. – № 123 (3). – Pp. 401-420.
10. Ioannou I. The Consequences of Mandatory Corporate Sustainability Reporting / I. Ioannou, G. Serafeim. – 2011. – HBS Working Paper Number: 11-100. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hbswk.hbs.edu/item/the-consequences-of-mandatory-corporate-sustainability-reporting>.
11. OECD The Evolution of Corporate Reporting for Integrated Performance. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/sd-roundtable/papersandpublications/The%20Evolution%20of%20Corporate%20Reporting%20for%20Integrate%20Performance.pdf>.
12. SSE initiatives : Stock Exchanges Fact Sheets – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sseinitiative.org/data/fact-sheets/>.
13. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csr.ee/wp-content/uploads/2016/03/KPMHG-International-Survey-of-CSR-2011.pdf>.
14. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/08/kpmg-survey-of-corporate-responsibility-reporting-2013.pdf>.
15. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://home.kpmg.com/au/en/home/insights/2015/11/corporate-responsibility-reporting-survey-2015.html>.

References

1. Carrots & Sticks 2016 database of reporting instruments, available at: www.carrotsandsticks.net (access date May 10, 2017).
2. Carrots & Sticks Global trends in sustainability reporting regulation and policy 2016, available at: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2016/05/carrots-and-sticks-global-trends-in-sustainability-reporting-regulation-and-policy.html> (access date May 10, 2017).
3. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non financial and diversity information by certain large undertakings and groups, *Official Journal of the European Union L 330/1*, available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0095> (access date May 10, 2017).
4. Eccles, R.G. and Serafeim, G. (2014), *Corporate and Integrated Reporting: A Functional Perspective*. HBS Working Paper Number: 14-094, available at: <http://hbswk.hbs.edu/item/corporate-and-integrated-reporting-a-functional-perspective> (access date May 10, 2017).
5. Eccles, R.G., Ioannou, I. and Serafeim, G. (2012), *The impact of a corporate culture of sustainability on corporate behavior and performance*. Working paper no. w17950 : National Bureau of Economic Research, available at: <http://hbswk.hbs.edu/item/the-impact-of-corporate-sustainability-on-organizational-process-and-performance> (access date May 10, 2017).
6. Gray, R. and Milne, M.J. (2007), *Future prospects for corporate sustainability reporting*. *Sustainability Accounting and Accountability*, Edited by B. O'Dwyer, J. Bebbington and J. Unerman, Routledge, pp. 184-207.
7. GRI SDD Database (2017), available at: <http://database.globalreporting.org/search>. (access date May 10, 2017).
8. Hahn, R. and Kühnen, M. (2013), "Determinants of sustainability reporting: A review of results, trends, theory, and opportunities in an expanding field of research", *Journal of Cleaner Production*, no. 59, pp. 5-21.
9. Hahn, R. and Lülfs, R. (2014), "Legitimizing negative aspects in GRI-oriented sustainability reporting: A qualitative analysis of corporate disclosure strategies", *Journal of Business Ethics*, no. 123 (3), pp. 401-420.
10. Ioannou, I. and Serafeim, G. (2011), "The Consequences of Mandatory Corporate Sustainability Reporting", HBS Working Paper 11-100, available at: <http://hbswk.hbs.edu/item/the-consequences-of-mandatory-corporate-sustainability-reporting> (access date May 10, 2017).
11. OECD (2014), *The Evolution of Corporate Reporting for Integrated Performance*, available at: <https://www.oecd.org/sd->

roundtable/papersandpublications/The%20Evolution%20of%20Corporate%20Reporting%20for%20Integrated%20Performance.pdf (access date May 10, 2017).

12. SSE initiatives (2017), Stock Exchanges Fact Sheets, available at: <http://www.sseinitiative.org/data/fact-sheets/> (access date May 10, 2017).

13. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2011, available at: <http://www.csr.ee/wp-content/uploads/2016/03/KPMHG-International-Survey-of-CSR-2011.pdf> (access date May 10, 2017).

14. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2013, available at: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/08/kpmg-survey-of-corporate-responsibility-reporting-2013.pdf> (access date May 10, 2017).

15. The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2015, available at: <https://home.kpmg.com/au/en/home/insights/2015/11/corporate-responsibility-reporting-survey-2015.html> (access date May 10, 2017).

Макаренко І.О., Пластун О.Л. СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЗВІТНОСТІ ЗІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ ЯК ЗАПОРУКА ЇЇ ЯКОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Мета полягає у дослідженні ключових тенденцій у стандартизації, обов'язковому поданні, регулюванні та верифікації звітності зі сталого розвитку в світі.

Методика дослідження. Використані в процесі дослідження методи графічного, статистичного та динамічного аналізу дозволяють охарактеризувати стан та перспективи стандартизації звітності зі сталого розвитку у світі у часовому, структурному, регуляторному розрізах.

Результати. Проведено усебічний аналіз стану стандартизації звітності зі сталого розвитку в світі з розкриттям окремих аспектів її стандартизації. Охарактеризовані: загальні тенденції у запровадженні регулятивних інструментів щодо звітності зі сталого розвитку, досвід окремих країн у її стандартизації, ініціативи фінансових регуляторів і бірж у регламентації такої звітності, превалюючі системи стандартів підготовки та оприлюднення звітності та її верифікації. Сформовано цілісну картину сучасного регулювання звітності зі сталого розвитку у світі.

Наукова новизна. Узагальнення особливостей стандартизації та обов'язкового регулювання звітності зі сталого розвитку в цілому у світі, у розрізі окремих країн, регуляторів, зокрема й біржових, та превалюючих стандартів її подання та верифікації дозволило встановити безальтернативність стандартизації ЗСР для забезпечення її якості у ході обґрунтування інвестиційних рішень.

Практична значущість. Виявлені особливості стандартизації та обов'язкового регулювання звітності зі сталого розвитку у світі, у розрізі окремих країн, регуляторів, зокрема й біржових та превалюючих стандартів її подання дозволяють визначити основні параметри формування системи регулювання такої звітності і в Україні.

Ключові слова: звітність зі сталого розвитку; корпоративна соціальна відповідальність; обов'язкова звітність зі сталого розвитку; стандартизація; регуляторні інструменти.

Makarenko I.O., Plastun O.L. STANDARDIZATION OF COMPANIES SUSTAINABILITY REPORTING COMPANIES AS A GUARANTEE OF ITS QUALITY: INTERNATIONAL EVIDENCE

Purpose of the article is The aim is to study key trends in standardization, mandatory reporting, regulation and verification of sustainability reporting.

Methodology of research. The methods of graphical, statistical and dynamic analysis used in the course of research allow to characterize the state and prospects of standardization of reporting on sustainable development in the world in time, structural, regulatory sections.

Findings. A comprehensive analysis of the state of standardization of reporting on sustainable development in the world has been carried out with the disclosure of certain aspects of its standardization. Were described: the overall trends in implementing regulatory tools for reporting on sustainable development, the experience of some countries in its standardization, initiatives of financial regulators and exchanges in the regulation of such reporting, prevailing systems of standards for preparation and publication of reports and its verification. A complete picture of modern regulation of sustainability reporting in the world was shaped.

Originality. Synthesis features of standardization and regulation of mandatory reporting on sustainable development revealed no alternative of sustainability reporting standardization to ensure its quality during justify investment decisions.

Practical value. The revealed peculiarities of standardization and mandatory regulation of the sustainability reporting in the world, in the context of individual countries, regulators, including exchange and prevailing standards of its presentation allow us to determine the main parameters for the formation of a regulatory system for such reporting in Ukraine.

Key words: Sustainability Reporting; Corporate Social Responsibility; Mandatory Reporting; Standardisation; Regulatory instruments.

Макаренко І.А., Пластун О.Л. СТАНДАРТИЗАЦІЯ ОТЧЕТНОСТИ ПО УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ КОМПАНІЙ КАК ЗАЛОГ ЕЕ КАЧЕСТВА: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

Цель заключается в исследовании ключевых тенденций в стандартизации, обязательном представлении, регулировании и верификации отчетности по устойчивому развитию в мире.

Методика исследования. Используемые в процессе исследования методы графического, статистического и динамического анализа позволяют охарактеризовать состояние и перспективы стандартизации отчетности по устойчивому развитию в мире во временном, структурном, регуляторной разрезах.

Результати. Проведен всесторонній аналіз состояния стандартизації отчетности по устойчивому развитию в мире с раскрытием отдельных аспектов ее стандартизации. Охарактеризованы: общие тенденции во внедрении регулятивных инструментов по отчетности по устойчивому развитию, опыт отдельных стран в ее стандартизации, инициативы финансовых регуляторов и бирж в регламентации такой отчетности, преобладающие системы стандартов подготовки и обнародования отчетности и ее верификации. Сформировано целостную картину современного регулирования отчетности по устойчивому развитию в мире.

Научная новизна. Обобщение особенностей стандартизации и обязательного регулирования отчетности по устойчивому развитию в целом в мире, в разрезе отдельных стран, регуляторов, в том числе биржевых, и преобладающих стандартов ее представления и верификации позволило установить безальтернативность стандартизации ОСР для обеспечения ее качества в ходе обоснования инвестиционных решений.

Практическая значимость. Выявленные особенности стандартизации и обязательного регулирования отчетности по устойчивому развитию в мире, в разрезе отдельных стран, регуляторов, в том числе биржевых и преобладающих стандартов ее представления позволяют определить основные параметры формирования системы регулирования такой отчетности и в Украине.

Ключевые слова: отчетность по устойчивому развитию; корпоративная социальная ответственность; обязательная отчетность по устойчивому развитию; стандартизация; регуляторные инструменты.

УДК 657.1:368

*Панченко О.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Гура І.Н.,
Запорізький національний технічний університет*

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО РОЗРАХУНКІВ ЗА СТРАХУВАННЯМ

Постановка проблеми. Господарська діяльність будь-якого підприємства пов'язана з різноманітними фінансово-економічними та соціальними ризиками: операційними, кредитними, інвестиційними, комерційними, валютними, екологічними тощо. З цієї причини на будь-якому сучасному підприємстві діє складний механізм управління господарськими ризиками. Основу цього механізму складає система самострахування у вигляді створення різноманітних забезпечень та резервів [1] за рахунок власних коштів підприємства. Проте ця система не забезпечує захист від всіх видів ризиків. Тому ще одним інструментом управління ризиками на підприємстві є придбання обов'язкових або добровільних (залежно від виду ризику) страхових полісів у спеціалізованих фінансових посередників – страхових компаній. Підприємство також здійснює розрахунки зі страхування, які слугують не стільки для управління його господарськими ризиками, скільки є проявом соціальної відповідальності бізнесу стосовно найманих працівників. Для працівників підприємства існують ризики втрати працездатності, у тому числі через хворобу, нещасний випадок, загрозу безробіття, за віком тощо. Для захисту працівників від цих ризиків на підприємстві здійснюють розрахунки із соціального страхування.

Для надійного функціонування системи управління господарськими ризиками та ефективного виконання обов'язків щодо соціального страхування найманих працівників підприємству необхідний належним чином організований облік розрахунків за страхуванням, зокрема, у частині формування відповідної облікової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку розрахунків за страхуванням на підприємствах України у своїх працях приділяли увагу такі вчені, як: Р. Б. Алескеров, М. Я. Дем'яненко, Є. В. Калюга, Д. В. Карамішев, О. А. Ковальова, Д. А. Ковалевич, Л. О. Матвійчук, С. А. Навроцький, І. М. Ткачук, Ю. М. Цветов та інші.

Аналіз вивчених джерел засвідчує, що, незважаючи на значну кількість наукових робіт і не применшуючи накопиченого наукового доробку із зазначеного питання, до тепер багато проблемних питань з формування облікової політики щодо розрахунків за страхуванням залишаються недостатньо вивченими та потребують на подальші дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення та надання наукового обґрунтування особливостей формування облікової політики підприємства щодо розрахунків за страхуванням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними

особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [2].

Система страхування на підприємстві - це система заходів щодо створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктом господарювання від непередбачених обставин (стихійних лих, аварій, нещасних випадків, невиконання зобов'язань збанкрутованими контрагентами тощо) та надання допомоги громадянам (чи їх сім'ям) у разі настання страхових випадків – досягнення певного віку, втрати працездатності, смерті тощо [3, с. 433].

Як об'єкт обліку розрахунки за страхуванням відносяться до зобов'язань підприємства, отже, складові облікової політики (принципи, методи, процедури [4] щодо розрахунків за страхуванням) мають формуватися як для зобов'язань.

Зобов'язання - заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [5].

Формуючи облікову політику щодо зобов'язань, підприємству необхідно керуватися основними принципами бухгалтерського обліку та фінансової звітності, встановленими Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [6].

Серед методів та процедур, які використовують для визначення елементів облікової політики підприємства, велике значення має класифікація зобов'язань за способом погашення, часом виникнення, терміном погашення, можливістю оцінки тощо відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання» [7].

Для ведення бухгалтерського обліку на практиці найчастіше використовується класифікація зобов'язань за видами в розрізі поточних зобов'язань, довгострокових зобов'язань, забезпечень, непередбачених зобов'язань та доходів майбутніх періодів. Кожне підприємство залежно від характеру своєї діяльності та здійснюваних операцій визначає склад зобов'язань відповідно до їх класифікації [8].

Науковці пропонують багато підходів до класифікації видів страхування [9-11 та ін.]. Найпоширеніші підходи до класифікації видів страхування можна узагальнити наступним чином: залежно від статусу страховика, об'єкту страхування, його форми, за родом небезпеки (ризик), за формою організації, за тривалістю та іншими ознаками.

За статусом страховика визначають державне та комерційне страхування.

Залежно від об'єкту страхування виділяють майнове страхування фізичних та юридичних осіб, особисте страхування (страхування життя, пенсійне страхування, медичне страхування, страхування на випадок безробіття, страхування від нещасних випадків тощо) та страхування відповідальності перед третіми особами (відповідальність за шкоду, заподіяну страхувальником життю, здоров'ю, майну третьої особи; професійна відповідальність тощо).

За формою проведення страхування може бути добровільним або обов'язковим. Добровільне страхування здійснюється на основі цивільно-правового договору між страхувальником і страховиком. Умови і порядок обов'язкового страхування визначаються відповідними нормативними фінансово-правовими актами. Є два види обов'язкового страхування: за рахунок коштів бюджету і за рахунок коштів страховиків.

Залежно від виду небезпеки виділяють страхування фінансових, кредитних, виробничих, екологічних та інших специфічних страхових подій, які супроводжують конкретну діяльність страхувальника.

Залежно від виду діяльності, що підлягає страхуванню, виділяють автотранспортне, сільськогосподарське, авіаційне тощо страхування.

За формою організації виділяють індивідуальне та колективне страхування. При індивідуальному страхуванні договори укладаються з окремими фізичними особами в індивідуальному порядку. Колективне страхування передбачає укладання договорів з адміністрацією підприємств, організацій, установ, які виступають у ролі страхувальника. При колективному страхуванні застрахованими є особи, які працюють на цьому підприємстві. При цьому, залежно від завдань управління, на підприємстві може бути створено декілька страхових груп, в основі критерію поділу яких виступає посада, вік тощо.

За тривалістю програми страхування розподіляють на короткострокові та довгострокові.

З точки зору реалізації соціальної політики страхування поділяють на соціальне та приватне. Соціальне страхування (страхування працюючих) базується на турботі про суспільне благо і становить частину соціальної політики. У приватному страхуванні виділяють три групи: особисте страхування (страхування життя від хвороби, від старості, від нещасних випадків); страхування майна (страхування транспортне, від вогню, від градобобою, від крадіжки, від падежу тварин); страхування інтересів (страхування від законної відповідальності, перестраховання) [12, с. 16-17].

При побудові класифікації розрахунків за страхуванням в обліку необхідно брати до уваги, що наведені класифікаційні ознаки призначені насамперед для фінансових установ, які надають послуги зі страхування. Для формування облікової політики розрахунків за страхуванням на підприємстві слід

враховувати, що основою для класифікації в обліку інформації про розрахунки за страхуванням є типовий план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [13].

Для обліку розрахунків за страхуванням на підприємстві призначений рахунок 65 «Розрахунки за страхуванням», до якого передбачені субрахунки: 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування»; 652 «За соціальним страхуванням»; 654 «За індивідуальним страхуванням»; 655 «За страхуванням майна».

На субрахунку 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування» ведеться облік розрахунків за єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо.

На субрахунку 652 «За соціальним страхуванням» ведеться облік розрахунків із Фондом соціального страхування України за збором на обов'язкове соціальне страхування.

На субрахунку 654 «За індивідуальним страхуванням» ведеться облік розрахунків зі страховими організаціями по індивідуальному страхуванню персоналу підприємства, за їх письмовими дорученнями, у разі добровільного страхування, з нарахованої заробітної плати робітників страхових внесків за договорами та по обов'язковому страхуванню, що встановлюється законодавством.

На субрахунку 655 «За страхуванням майна» ведеться облік розрахунків за страхуванням майна підприємства та майна працівників підприємства. Такі страхові платежі підлягають перерахуванню страховим організаціям [13].

Облік розрахунків за страхуванням має провадитися за кожним видом зборів та відрахувань, по страхувальниках та окремих договорах страхування, отже, типові субрахунки потребують деталізації у Робочому плані рахунків відповідно до кожного виду страхування, впровадженому на підприємстві.

Вважаємо за доцільно формувати Робочий план рахунків у частині розрахунків за страхуванням виходячи, насамперед, з наступних основних ознак: обов'язковості/необов'язковості проведення страхування, соціальне/приватне страхування. Це дозволить побудувати на підприємстві ефективну систему страхового захисту від різноманітних страхових випадків.

Розглянемо підходи до визначення в обліковій політиці підприємства розрахунків за страхуванням у розрізі передбачених типових рахунків з урахуванням наведених класифікаційних ознак та національних законодавчих вимог.

У Законі України «Про страхування» [2] наведено перелік 33 видів обов'язкового страхування, які мають здійснюватися в нашій країні. Система обов'язкового страхування в Україні включає до себе, насамперед, державне особисте страхування осіб, які займають певні державні посади (судді, народні депутати, податкові інспектори тощо) та виконують роботи, надають послуги, пов'язані з небезпечною для здоров'я та життя, наприклад, військові, працівники пожежної охорони, спеціалісти ветеринарної дисципліни, донори крові та працівники ряду інших ризикових професій. До обов'язкового відноситься особисте страхування пасажирів від нещасних випадків на транспорті. Також обов'язковому страхуванню підлягають: деякі види майна, які в основному пов'язані з забезпеченням безпеки життєдіяльності та захисту національних інтересів; цивільна відповідальність власників транспортних засобів; цивільна відповідальність суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки та деякі інші види страхових випадків, пов'язаних з господарською діяльністю у певних галузях.

Щодо необов'язкового страхування, то підприємство самостійно обирає його обсяги, вид та вирішує доцільність використання інструментів страхового захисту від страхових подій. Сукупність різних видів необов'язкового страхування, які добровільно застосовують на підприємстві, часто називають системою корпоративного страхування. Корпоративне страхування - це страхування майнових інтересів підприємства і його працівників, управління фінансовими потоками підприємства, а також соціальне забезпечення персоналу й членів його родин [14, с. 21].

Отже, на окремих субрахунках, залежно від особливостей господарювання підприємства, мають бути відокремлені види обов'язкового та необов'язкового (корпоративного) страхування за видами: особистого (соціального), майнового та відповідальності перед третіми особами.

Формування облікової політики щодо обов'язкових та корпоративних видів страхування буде полягати у розробці необхідних облікових процедур для забезпечення повного виконання підприємством своїх обов'язків щодо провадження кожного виду страхування.

Найбільш складним з точки зору формування облікової політики є розрахунки за особистим страхуванням у рамках корпоративного страхування, адже структура виплат у рамках вказаного корпоративного страхування дуже складна та включає багато видів страхування.

Особисте страхування – це галузь страхової діяльності, спрямована на надання послуг як фізичним, так і юридичним особам стосовно страхування життя, здоров'я, працездатності людини, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня свого фінансового добробуту. Особисте страхування на підприємстві чиниться у вигляді програм пенсійного страхування, медичного страхування, довготривалого страхування життя працівників тощо, які здійснюються за рахунок коштів підприємства-роботодавця та є ключовою частиною, ядром так званого соціального пакету.

Особливим видом страхування працівників підприємства є загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке передбачає матеріальне забезпечення громадян у разі настання страхового випадку (наприклад, досягнення пенсійного віку, непрацездатності, хвороби тощо).

Соціальне страхування має багато спільного із особистим страхуванням, передусім щодо об'єктів страхового захисту громадян. Проте між особистим страхуванням і соціальним є відмінності. Головна з них стосується джерел формування страхових фондів. В особистому страхуванні ними є переважно індивідуальні доходи громадян, а в соціальному - кошти підприємств, установ, організацій [15].

Загальнообов'язкове державне страхування здійснюється за рахунок сплати обов'язкового єдиного страхового внеску (далі – ЄСВ) юридичними та фізичними особами та за рахунок інших джерел. ЄСВ з 2011 року замінив собою чотири окремі внески: до Пенсійного фонду, до фондів страхування на випадок безробіття; із тимчасової втрати працездатності; від нещасних випадків на виробництві. Також у складі загальнообов'язкового державного страхування передбачалося введення медичного страхування. Але на даний час цей вид страхування не впроваджено.

Загальнообов'язкове державне страхування в частині внесків до Пенсійного фонду є першим (солідарним) рівнем трирівневої системи пенсійного забезпечення, перехід до якої відбувся з прийняттям Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення». Другий рівень – це накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування, дотепер не діє. Третій рівень - система добровільних пенсійних заощаджень фізичних осіб.

Відображення в обліку та звітності витрат й виплат у рамках програм корпоративного страхування працівників й загальнообов'язкового державного страхування здійснюють згідно з вимог П(С)БО 26 «Виплати працівникам» [16], розробленого на основі однойменного міжнародного стандарту МСБО (IAS) 19 «Виплати працівникам» [17]. Відповідно до вказаних стандартів, всі витрати на персонал, пов'язані з пенсійними та іншими виплатами соціального призначення, поділяють на: короткострокові виплати – тобто ті, які підприємство має виплатити протягом року; виплати після закінчення трудової діяльності; інші довгострокові виплати працівникам; виплати в разі звільнення.

З метою формування облікової політики всі страхові виплати, які здійснює підприємство за вказаними напрямками, поділяють на програми з визначеними внесками та програми з визначеними виплатами.

Програми з визначеними внесками – це програми виплат, за якими підприємство-роботодавець сплачує фіксовані внески на користь працівників іншому суб'єктові-страховику (державному або недержавному фонду, страховій компанії). При цьому підприємство-роботодавець не несе жодних додаткових зобов'язань щодо подальшої сплати таких внесків страховиком застрахованим особам. Прикладом таких внесків є сплата підприємством ЄСВ, сплата внесків на додаткові пенсії працівників до недержавного пенсійного фонду, внески на добровільне медичне страхування за рахунок коштів підприємства-роботодавця.

В обліку витрати у рамках програм визначених внесків відносяться до короткострокових. Нарахування таких внесків відображається у складі короткострокових зобов'язань по розрахунках за страхуванням. Суму нарахованих внесків включають або у витрати або до первісної вартості запасів чи основних засобів.

Програми з визначеними виплатами – це довгострокові програми страхування працівників. Витрати підприємства за такими програмами визнаються як довгострокові зобов'язання. Ці зобов'язання оцінюють на дисконтованій основі, тому що їх можна погасити через багато років після надання відповідних послуг працівниками. Тому ці зобов'язання у формі забезпечення, які у звітності відображаються за теперішньою вартістю (дисконтуються, тобто їх вартість у майбутньому розраховується на поточну дату). Для цього при впровадженні на підприємстві довгострокових програм страхування працівників використовують послуги актуаріїв.

Облік програм з визначеною виплатою є складним, оскільки для оцінки зобов'язань та витрат потрібні актуарні припущення, а також існує можливість виникнення актуарних прибутків та збитків. Актуарні припущення – це чинники, які враховують при здійсненні актуарних розрахунків. Використання конкретних актуарних припущень визначається видом страхового плану. Це може бути ставка дисконтування, коливання заробітної плати, дані щодо майбутнього підвищення рівня державних соціальних стандартів, демографічні прогнози щодо смертності учасників програми, статистичні дані щодо захворювань, вікової структури працівників тощо.

Виходячи з цього, в обліковій політиці мають бути встановлені: перелік довготривалих програм страхування за видами, опис змісту програми (перелік страхових послуг), категорії застрахованих осіб розміри страхових сум, максимальні розміри страхових тарифів або методика актуарних розрахунків з переліком і порядком визначення актуарних припущень щодо конкретного страхового плану та інші дані, які необхідні для точного встановлення величини чистих довгострокових зобов'язань та поточних виплат за страховими програмами на звітну дату.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результати проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Система страхового захисту працівників підприємства складається з двох основних підсистем: обов'язкового страхування та корпоративного страхування. У межах кожної підсистеми з метою формування облікової політики мають бути відокремлені розрахунки за кожним видом страхування: особистого/соціального, майнового, відповідальності перед третіми особами.

2. Формування облікової політики щодо обов'язкових та корпоративних видів страхування полягає у розробці необхідних облікових процедур для забезпечення повного виконання підприємством своїх обов'язків щодо провадження кожного виду страхування.

3. Особливу увагу слід приділити формуванню облікової політики стосовно особистого страхування через те, що цей вид корпоративного страхування дуже складний за структурою виплат та є основою соціального пакету працівників підприємства.

4. Для формування облікової політики щодо розрахунків за особистим страхуванням на підприємстві необхідно всі відповідні страхові виплати, які здійснює підприємство, поділити на страхові програми з визначеними внесками (короткострокові) та страхові програми з визначеними виплатами (довгострокові). Для реалізації страхових програм з визначеними виплатами в обліку мають бути створені довгострокові забезпечення, величина яких має встановлюватись за теперішньою вартістю з урахуванням актуарних припущень.

5. Облікова політика щодо довгострокових забезпечень має включати всі необхідні елементи, які дозволяють точно встановлювати величину чистих довгострокових зобов'язань та поточних виплат за всіма страховими програмами на звітну дату.

Бібліографічний список

1. Панченко О.М. Удосконалення обліку забезпечень та резервів підприємства в умовах реформування національного господарства України / О.М. Панченко, А.Б. Черевко // Сталій розвиток економіки : [міжн. наук.-виробн. журнал]. – 2016. - № 3. – С. 163-170.

2. Про страхування : Закон України від 07.03.96 р. № 85 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.

3. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – [4-те вид., випр. та доп.]. - К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 566 с.

4. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України 27 червня 2013 р. № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

5. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, затверджене наказом МФУ від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.99 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996>.

7. Зобов'язання : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11, затверджене наказом МФУ від 31.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0085-00>.

8. Сторожук Т.М. Елементи облікової політики підприємства щодо зобов'язань / Т.М. Сторожук // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). - 2013. - Вип. 2. - С. 66-71.

9. Лаврова О.О. Особливості страхової діяльності та їх вплив на систему обліку / О.О. Лаврова // Фінансовий простір. - 2015. - № 2(18). - С. 198-203.

10. Страхові послуги : [підручник] : У 2 ч. / [Базилевич В.Д., Пікус Р.В., Приказюк Н.В. та ін.] ; За ред. В.Д. Базилевича. – К. : Логос, 2014. - Ч. 1. – 496 с.

11. Пасічний В.О. Страхування : навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / В.О. Пасічний, В.В. Жван ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Х. : ХНАМГ, 2009. - 218 с.

12. Манэс А. Основы страхового дела / А. Манэс ; [сокр. пер. с нем.]. – Репр. изд. – М. : Анкил, 1992. – 112 с.

13. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом МФУ від 30.11.99 № 291 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

14. Кропотина О.Е. Страхование как метод управления рисками промышленных предприятий / О.Е. Кропоткина // Экономика и управление народным хозяйством. - 2009. - № 11/12. - С. 12-14.

15. Сержанов В.В. Проблеми особистого страхування в Україні / В.В. Сержанов, Г.І. Костьов'ят // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 2 (36). – С. 254-259.

16. Виплати працівникам : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26, затверджений наказом МФУ від 28.10.2003 № 601 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03>.

17. Виплати працівникам : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_011.

References

1. Panchenko, O.M. and Cherevko, A.B. (2016), "Improving accounting provisions and reserves of the company in terms of reforming the national economy of Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky : [mizhn. nauk.-vyrobn. zhurnal]*, no. 3, pp. 163-170.
2. Verkhovna Rada Ukrainy (1996), *Pro strakhuvannia* [On Insurance], Zakon Ukrainy dated 07.03.96 no. 85, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр> (access date May 25, 2017).
3. Zahorodniy, A.H., Vozniuk, H.L. and Smovzhenko, T.S. (2002), *Finansovyi slovnyk* [Financial Dictionary], T-vo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine, 566 p.
4. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013), *Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriemstva* [Methodical recommendations for enterprise's accounting policies], Nakaz dated 27.06.2013 no. 635, available at: <http://www.minfin.gov.ua> (access date May 25, 2017).
5. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013), *Zahalni vymohy do finansovoi zviynosti* [General Requirements for Financial Reporting], *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1* [National provision (Standard) 1], Nakaz dated 07.02.2013 no. 73, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (access date May 25, 2017).
6. Verkhovna Rada Ukrainy (1999), *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zviynist v Ukraini* [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine], Zakon Ukrainy dated 16.07.99 no. 996, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996> (access date May 27, 2017).
7. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2000), *Zoboviazannia* [Commitment], *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 11* [National provision (Standard) 11], Nakaz dated 31.01.2000 no. 20, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0085-00> (access date May 27, 2017).
8. Storozhuk, T.M. (2013), "Elements of company's accounting policies on liabilities", *Zbirnyk naukovykh prats Iripinskoj finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*, Iss. 2, pp. 66-71.
9. Lavrova, O.O. (2015), "Features of insurance and their impact on the accounting system", *Finansovyi prostir*, no. 2(18), pp. 198-203.
10. Bazylevych, V.D., Pikus, R.V., Prykaziuk, N.V. et al. (2014), *Strakhovi posluhy* [Insurance services], textbook, Lohos, Kyiv, Ukraine, Part 1, 496 p.
11. Pasichnyi, V.O. and Zhvan, V.V. (2009), *Strakhuvannia* [Insurance], high school tutorial, KhNAMH, Kharkiv, Ukraine, 218 p.
12. Manes, A. (1992), *Osnovy strakhovogo dela* [Fundamentals of Insurance], Ankil, Moscow, Russia, 112 p.
13. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (1999), *Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hispodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii* [Instructions on the application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations], Nakaz dated 30.11.1999 no. 291, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> (access date May 28, 2017).
14. Kropotkina, O.E. (2009), "Insurance as a method of risk management of industrial enterprises", *Ekonomika i upravlenie narodnym khoziaystvom*, no. 11/12, pp. 12-14.
15. Serzhanov, V.V. and Kostoviat, H.I. (2012), "Problems of personal insurance in Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla", Uzhhorod, Iss. 2(36), pp. 254-259.
16. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2003), *Vyplaty pratsivnykam* [Employee Benefits], *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 26* [National provision (Standard) 26], Nakaz dated 28.10.2003 no. 601, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03> (access date May 28, 2017).
17. *Vyplaty pratsivnykam* [Employee Benefits], *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 19* [International Accounting Standard 19], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_011 (access date May 28, 2017).

Панченко О.М., Гура І.Н. ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ЩОДО РОЗРАХУНКІВ ЗА СТРАХУВАННЯМ

Мета - уточнення та надання наукового обґрунтування особливостей формування облікової політики підприємства щодо розрахунків за страхуванням.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувалися як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання: методи логічного аналізу, синтезу, індукції і дедукції (при уточненні складу елементів облікової політики підприємства щодо розрахунків за страхуванням); метод системного вивчення господарських процесів (при розробці практичних рекомендацій щодо формування облікової політики щодо розрахунків за страхуванням); абстрактно-логічний метод (при проведенні порівняння методологічних підходів до формування облікової

політики щодо розрахунків за страхуванням, узагальненні теоретичних положень, встановленні причинно-наслідкових зв'язків і формуванні висновків та пропозицій).

Результати. Проведено порівняльний аналіз підходів до класифікації розрахунків за страхуванням для формування облікової політики. Уточнено склад елементів облікової політики щодо розрахунків за страхуванням. Обґрунтовано особливості формування облікової політики підприємства у частині організації обліку розрахунків за особистим страхуванням працівників підприємства.

Наукова новизна. Обґрунтовані особливості формування облікової політики українських підприємств щодо розрахунків за страхуванням. Запропоновано встановлювати елементи облікової політики у частині розрахунків за страхуванням окремо для двох основних підсистем: обов'язкового страхування та корпоративного страхування. Визначено доцільним здійснювати у межах кожної підсистеми відокремлені розрахунки за кожним видом страхування: особисте/соціальне, майнове, відповідальність перед третіми особами.

Практична значущість. Основні положення дослідження можуть бути використані суб'єктами господарювання для удосконалення підходів до формування облікової політики у частині організації обліку розрахунків за страхуванням.

Ключові слова: розрахунки за страхуванням, елементи облікової політики щодо розрахунків за страхуванням, зобов'язання, забезпечення, система корпоративного страхування.

Panchenko O.M., Hura I.N. FORMATION OF ACCOUNTING POLICIES OF THE ENTERPRISE REGARDING PAYMENTS FOR INSURANCE

Purpose - of clarification and provide scientific justification features of formation of accounting policy regarding payments for insurance.

Methodology of research. The study used a general scientific and specific methods of cognition: the methods of logical analysis, synthesis, induction and deduction (at clarifying the structure elements accounting policy regarding payments for insurance); method of systematic study of business processes (the development of practical recommendations on formation of accounting policy for insurance payments); abstract logical method (during comparison of methodological approaches to formation of accounting policy regarding payments for insurance, synthesis of theoretical positions, establishing causal relationships and forming conclusions and proposals).

Findings. A comparative analysis of approaches to the classification of payments for insurance for the formation of accounting policies was conducted. Composition of elements of accounting policy regarding payments for insurance was updated. The features of formation of accounting policy in the organization of the payments for personal insurance employees were grounded.

Originality. The peculiarities of formation of the accounting policy of Ukrainian enterprises for calculating insurance are substantiated. It is proposed to establish the elements of the accounting policies for insurance payments separately for two main subsystems: compulsory insurance and corporate insurance. It is considered expedient to carry out, within each subsystem, separate calculations for each type of insurance: personal / social, property, liability to third parties.

Practical value. The main provisions of the study can be used by entities to improve approaches to the development of the accounting policy of accounting for insurance payments.

Key words: payments for insurance, elements of accounting policies regarding payments for insurance, liabilities, provision, corporate security system.

Панченко О.М., Гура И.Н. ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО РАСЧЕТОВ ПО СТРАХОВАНИЮ

Цель - уточнение и предоставление научного обоснования особенностей формирования учетной политики предприятия в части расчетов по страхованию.

Методика исследования. В процессе исследования применялись как общенаучные, так и специальные методы познания: методы логического анализа, синтеза, индукции и дедукции (при уточнении содержания состава элементов учетной политики предприятия в части расчетов по страхованию); метод системного изучения хозяйственных процессов (при разработке практических рекомендаций по формированию учетной политики относительно расчетов по страхованию); абстрактно-логический метод (при проведении сравнительного анализа методологических подходов к формированию учетной политики относительно расчетов по страхованию, обобщения теоретических положений, установлении причинно-следственных связей, формирования выводов и предложений)

Результаты. Проведен сравнительный анализ подходов по классификации расчетов по страхованию для формирования учетной политики. Уточнен состав элементов учетной политики относительно расчетов по страхованию. Обоснованы особенности формирования учетной политики в части организации учета расчетов по личному страхованию персонала предприятия.

Научная новизна. Обоснованы особенности формирования учетной политики украинских предприятий относительно расчетов по страхованию. Предложено устанавливать элементы учетной политики в части расчетов по страхованию отдельно для двух основных подсистем: обязательного страхования и корпоративного страхования. Определено целесообразным осуществлять в рамках каждой подсистемы отдельные расчеты по каждому виду страхования: личное/социальное, имущественное, ответственность перед третьими лицами.

Практическое значение. Основные положения исследования могут быть использованы субъектами хозяйствования для усовершенствования подходов к формированию учетной политики в части организации учета расчетов по страхованию.

Ключевые слова: расчеты по страхованию, элементы учетной политики относительно расчетов по страхованию, обязательства, обеспечения, система корпоративного страхования.

МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 159.9.01

*Юркевич Г. Й.,
канд. псих.наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківського навчально-наукового
інституту підприємництва та бізнесу
Тернопільський національний економічний університет*

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ БІЗНЕСОМ

Постановка проблеми. В сучасних умовах управління є самостійним і специфічним видом діяльності людей, завдяки чому виникла галузь науки – психологія управління. В теорії управління склалися уявлення про управління як суб'єкт-об'єктне взаємодію, де суб'єктність виступає як властивість активності, свідомості, самовизначення, що іманентно належить людині або окремій соціальній групі як носію управлінських функцій – визначення мети, планування, організації, контролю тощо. В цьому випадку правомірним є постановка питання про відносини між тим, хто керує, і тим, ким керують, як про суб'єкт-об'єктні відносини, в рамках яких той, ким керують, розглядається як об'єкт управління, тобто об'єкт впливу, спрямованого на досягнення цілей суб'єкта.

Для ефективного управління на всіх рівнях необхідні певні психологічні знання, які дозволяють розуміти механізми, що рухають поведінкою людей, а також те, як окреме середовище може впливати на людину, а, отже, на керівника, працівника, члена трудового колективу або команди. Значення компонента середовища не може залишитися недооціненим. Середовище може сприяти самореалізації та творчій активності, а може бути головною перешкодою на шляху досягнення виробничих цілей. Як керівникам і менеджерам усіх ланок, так і штатним психологам ця сфера психології може надати певні практичні знання, які можуть дозволити оцінити середовище, виділити її вагомні психологічні характеристики, а також прогнозувати зміну суттєвих характеристик при впливі на саме середовище. Мається на увазі виявлення механізмів психологічної адаптації людей, що працюють в цьому середовищі для мінімізації негативних впливів на особистість. При цьому найважливіша функція економічної психології управління – психологічне забезпечення професійної діяльності менеджера, спрямоване на підвищення ефективності управління організацією, вивчення психологічних проблем, що стоять перед колективом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині існує низка фундаментальних наукових досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням теоретичних та прикладних засад формування аспектів психології управління. Значний внесок у розробку цієї проблематики здійснили такі іноземні науковці, як: Б. Беккер [1], Г. Гонсалес [2], П. Йордан [3], Н. Керр [4], М. Куйперс [5], Г. Кунц [6], М. Куц [7], Й. Морекрофт [6], М. Нуселід [1], Б. Скіннер [8], Ц. Сун [9], Р. Тіндаль [4], А. Тросс [3], Й. Хайнс [9], Г.-Й. Хайнц [9] та ін. В їх дослідженнях акцентується увага на проблемах забезпечення ефективного клімату у колективах та командний “дух”, що є своєрідною сферою пізнання, творення і рефлексії психології управління сучасного бізнесу.

Серед вітчизняних вчених вивченню психології управління присвятили наукові праці В. Андрущенко, О. Гринько, В. Зінченко, С. Клепко, В. Матвієнко [10], В. Нікітін, А. Фурман, С. Шандрук, Н. Шевченко та ін.

Управління як вид особливої діяльності і особливих зусиль, розкритого Ф. Тейлором, виступає як предмет досліджень кількох наукових напрямків, і, відповідно, результати досліджень та практика їх застосування зазнають впливу різних наукових парадигм в сфері теорії менеджменту, теорії організацій, соціальної філософії, культурології, соціології, соціальної психології, акмеології, психології праці тощо. Зазначені наукові напрямки, незважаючи на їх різноманітність, на зламі ХХ-ХХІ ст. демонструють дедалі більшу інтеграцію. Саме у цьому дослідники вбачають в особливостях сучасної управлінської діяльності прояви закономірностей загальних соціальних, технологічних і культурних перетворень.

Заслуговує на увагу соціально-управлінська психологія необіхевіоризму як модель економіко-соціальної діяльності, яка перш за все базується на ідеях біхевіоризму Б. Скіннера [8], котра стала методологічною основою для оформлення технократичних концепцій менеджменту, соціально-економічної діяльності, соціального розвитку, що займають домінуючі позиції в розвинених

індустріальних країнах, особливо в США. Вона спирається, головним чином, на концепцію «технології поведінки».

Однією з умов успішного управління та істотним критерієм управлінської ефективності є особистість працівника. Якими рисами повинен володіти сучасний працівник? Американський психолог М. Шоу запропонував наступну класифікацію особистісних якостей менеджера [11]. На його думку, особистість керівника можна «розкласти» на три групи характеристик:

- а) біографічні характеристики;
- б) компетентності;
- в) риси особистості.

Р. Л. Кричевський доповнив цю класифікацію ще однією групою – характеристиками менеджера [12]. З низки особистісних якостей, рис особистості, які впливають на ефективність управління, найбільш істотними є: домінантність, впевненість в собі, емоційна врівноваженість, стресостійкість, креативність, прагнення до досягнень, підприємливість, відповідальність, надійність, незалежність, товариськість, тобто основні характеристики, що мають відношення до особистості керівника. Людина не народжується з перерахованими вище якостями, всі вони є поєднанням отриманих від природи особливостей і соціально-історичних умов його життя. Для надання практичної допомоги керівникам в самопізнанні, в розкритті особистісних якостей з метою коригування небажаних рис існує безліч методів психологічної діагностики [12].

Особливий інтерес заслуговують концепції невидимого менеджменту [13, с. 280] і добровільного управління [14, с. 254], що визначають управління як надання неінституалізованого впливу. Поступово складається уявлення про управління як діяльності – спільного (shared) і делегованого (distributed) управління. Тобто управлінська діяльність переходить на рівень метадіяльності [7].

Відомі дослідники проблем управління Г. Кунц і Й. Морекрофт відзначали, що «управління – це не тільки функція президента корпорації і генерала, командувача армією, але також начальника цеху і командира роти» [6].

У вікіпедії зазначено, що економічна психологія – це галузь психології, що вивчає психологічні явища, пов'язані з виробничими відносинами людей. Виникла вона на перетині соціальної психології, психології управління, психології праці з економічною наукою. У межах економічної психології формуються два розгалуження – виробнича економічна психологія та економічна психологія маркетингу [15].

На підставі аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень були виділені наступні психологічні чинники, котрі безпосередньо впливають на ефективність діяльності співробітників компанії: інтелектуальні, мотиваційні, професійно-психологічні, психічні стани, соціально-психологічні (взаємодія, комунікації) та ін.

Кожна з виділених психологічних складових, що утворюють механізм регуляції діяльності працівника підприємства, в свою чергу, розглядається як:

1) психологічний потенціал;

2) актуалізована «тут і зараз» психологія працівників, тобто все те, що називається як психічний стан. Тобто, стратегічним напрямком діяльності системи управління повинно стати формування, раціональне використання і розвиток саме психологічного потенціалу організації.

Поряд з тим, викладене вище свідчить про те, що недостатня увага приділена стратегічним аспектам психології управління з позицій ретрансляції сучасних викликів і загроз діяльності вітчизняного бізнесу, його ендогенних і екзогенних чинників.

Постановка завдання. Актуальність вдосконалення методів управління персоналом в організації все більше зростає. З кожним роком з'являється безліч різних технологій управління людськими ресурсами, але незмінним залишається той факт, що кожен працівник – це перш за все людина зі своїми особистими соціальними, психологічними і фізіологічними особливостями.

Метою дослідження є розгляд особливостей функціонування економічної психології в управлінні сучасних бізнесом й розробка пропозицій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження психологічних основ управлінської діяльності є актуальним для різних сфер сучасної людської життєдіяльності [2; 4; 5; 9; 11; 12]. Люди – це найбільша цінність в будь-якій організації, але в той же час вона є найменш передбачувана для управління. Це обґрунтовано не тільки для виробничих і торговельних компаній, але і для будь-якої іншої діяльності, незалежно від того, пов'язана вона з отриманням прибутку чи ні. Саме люди є чинником, що визначає цілісний і послідовний характер будь-якої діяльності: в сучасному світі. Зміни, що відбуваються за кінця ХХ століття в соціально-економічній сфері, істотно впливають на трансформацію управлінської діяльності, зміна інституційних механізмів її організації, поява нових напрямків управління та виникнення нових управлінських концепцій праці. Ці трансформації відображаються у змінах уявлень про управлінське середовище, управлінські завдання і управлінські результати, суб'єкти управління, як професіоналів особливого роду. Швидка зміна контекстів, в рамках яких розгортається управлінська діяльність, призвела до необхідності переосмислення змісту, спрямованості і способів реалізації управлінської діяльності. Виникає необхідність формування нового

розуміння сутності, спрямованості, пошуку нових форм реалізації управлінської діяльності і її цінностей, що відображаються як в особливостях самого управлінського дискурсу, так і в актуальних формах концептуалізації управління. Різні наукові напрямки, такі як теорія менеджменту, економіка, соціологія, культурологія, психологія все частіше запозичують не тільки термінологію, але і концептуальні побудови інших наук, щоб точніше описати ті реалії, в яких здійснюється сучасне виробниче і громадське управління. Тому якісні характеристики управлінської діяльності виявляються в центрі уваги, а її ефективність стає одним з ключових предметів гуманітарних досліджень.

В рамках досліджень соціальної психології – науки про закономірності взаємодії і відносин між людьми – управління розуміється як суб'єкт-суб'єктне відношення і взаємодія, де у ролі суб'єктів, тобто активних, свідомих, самовизначених людей розглядаються не тільки керівники, носії влади, суб'єкти управління, а й виконавці, підлеглі, люди, що реалізують накази, розпорядження, завдання, які ставлять перед ними керівники. Тому вважаємо, що предметом психології управління є психологічні закономірності діяльності з ефективного управління організацією. Предмет психології управління включає в себе:

1. Психологічні чинники ефективної діяльності менеджерів;
2. Психологічні особливості прийняття індивідуальних і групових рішень;
3. Психологічні проблеми лідерства;
4. Проблеми мотивації поведінкових актів суб'єктів управлінських відносин.

Одним з психологічних чинників ефективності управління є усвідомлення взаємозв'язку економіки і психології. Стратегія як ментально існуючий напрям до головної мети задає рух по визначеному вектору через вирішення послідовності тактичних завдань. Фокусування на стратегічній ефективності привертає нашу увагу до основних, базових питань ринку, які задає підприємець, і які містять в собі як економічний зміст, так і психологічне підґрунтя, що тісно з ним взаємопов'язані:

1. Для чого створювати і розвивати бізнес?
2. Як зробити це найбільш ефективно?
3. Хто наші споживачі?
4. Що ми можемо для них зробити і запропонувати?
5. Яка ємність ринку?

Загальновизнане «золоте правило» теорії управління свідчить: найважливіше вміння керівника – це отримання необхідних результатів через своїх підлеглих. Механізм включення в процес управління співробітників, які перебувають на різних рівнях структури акціонерного товариства, можна визначити, як делегування повноважень. Основна вимога делегування – відповідність прав і повноважень дорученій справі. Саме це раціонально вирішує психологія управління.

Психологія управління як наука продукує психологічні знання, що застосовуються при вирішенні проблеми управління діяльністю трудового колективу. Психологія управління аналізує аспекти поведінки людей в трудовому колективі, відносини керівника і підлеглого, проблеми мотивації і психологічного клімату. Відмінну рису психології управління становить те, що її об'єктом є організована діяльність людей. У психології управління розробляються психологічні аспекти діяльності окремої людини, соціальних груп (колективу) і організації в цілому. Основна мета психології управління – розробка шляхів підвищення ефективності організаційних систем і якості роботи організації [1; 4].

Діяльність організації – це не просто спільна діяльність людей, об'єднаних спільними інтересами або цілями, симпатіями або цінностями, це діяльність людей, об'єднаних в одну організацію, що дотримуються правил і норм цієї організації і виконують задану їм спільну роботу у відповідності з економічними, технологічними, правовими, організаційними і корпоративними вимогами. Правила, норми та вимоги організації припускають і породжують особливі психологічні відносини між людьми, які існують тільки в організації – це управлінські відносини людей. В організації повинен бути присутнім психологічний момент відносин між індивідами – співробітниками, партнерами, клієнтами, контрагентами. Топ-менеджеру, керівнику підприємства необхідно враховувати всі ці чинники з точки зору взаємодії між людьми, координуючи, об'єднуючи і направляючи їх до однієї мети для досягнення найкращих результатів в бізнесі, оскільки психологія менеджменту – «пошук шляхів активізації людського потенціалу всередині організації та врахування психологічних особливостей персоналу, що нині є одним з вирішальних чинників підвищення ефективності діяльності будь-якої організації» [16, с. 12]. При цьому виникає питання про те, як психологічна реальність виступає в контексті діяльності системи управління. Тобто, не психологія відповідає на питання, що і як їй треба робити в управлінні, а реально мислячі практики-управлінці та представники управлінської науки повинні дати відповідь, що їм робити з психологією людей, якими вони управляють або керуватимуть в майбутньому, яка мотивація буде при цьому використовуватися. Потрібно розуміти, що тільки знаючи які мотиви лежать в основі дій людини, можна спробувати розробити ефективну систему форм і методів управління ним» [17, с. 408]. Керівник – той, хто «спонукає індивіда або групу до дії в інтересах організації» [18, с. 238]. При цьому традиційно процес мотивування представляють як вплив на потреби людини і це, безумовно, правильний підхід, хоча і недостатній: структура психіки людини – це система

взаємопов'язаних елементів, тому в процесі мотивування співробітників можна і потрібно впливати практично безмежно – на його установки, очікування, амбіції, оцінки, сприйняття тощо. Проте нині цей процес багатьма керівниками передається на аутсорсинг. У кращому випадку керівники використовують метод морально-психологічного та матеріального стимулювання на трудову поведінку співробітників, в гіршому – тільки матеріальне, хоча ще на початку минулого століття в результаті Хоторнських експериментів було доведено обумовленість підвищення продуктивності праці саме неформальними взаємовідносинами в трудовому колективі, а отже, впливати потрібно саме на цю сферу. Погоджуємося з думкою А. С. Бажина, що за допомогою мотивації керівником визначається і тип рішення, і його обриси [19, с. 197].

Реалізація завдань розвитку людського ресурсу передбачає врахування системності процесів розвитку, що дозволяє продуктивно управляти, наприклад, процесами особистісного розвитку, в контексті командоутворення і трансформації діяльності, командоутворення та зміни технологій діяльності, а також проектування нових технологій і індивідуального творчого потенціалу співробітників і їх поведінки в організації.

Поведінка людини в організації визначається його власними (особистісними) рисами, впливом умов формування індивідуальної діяльності – особливостями групи, в яку він включений, умовами спільної діяльності, специфікою організації і країни, в яких він працює. Для ефективного керівництва своїми підлеглими менеджер повинен розуміти, що представляє кожен з них як особистість. Для проектування комплексних технологій психолог повинен працювати одночасно з різними аспектами організації.

1. Процесами функціонування і розвитку: трансформуючи кадровий ресурс, важливо забезпечити успішність актуального функціонування, тому що установка на розвиток існує тільки тоді, коли минуле організації та її актуальний стан має певну продуктивність і успішність, але при цьому існує певна «загроза в майбутньому», яка мотивує компанію і персонал на зміну.

2. Процесами на різних рівнях організації: важливо здійснювати процес трансформації на всіх рівнях організації, зокрема на рівні конкретної особистості щодо розкриття її особистого потенціалу, мотивації, рівнів груп і команд, включаючи процеси групоутворення, лідерства, міжгрупової взаємодії, рівнів організації в цілому, продуктивно користуючись принципами існуючої корпоративної культури тощо.

3. Процесами на рівні об'єктів і суб'єктів: незважаючи на те, що організація свідомо ставить цілі свого розвитку, важливо враховувати контекст зміни середовища як ринкової, так і технологічної. Тому, істотними стають процеси трансформації предметної діяльності, які можуть здійснюватися або спонтанно, або управлятися самою організацією. При цьому консультант контактує з певним викликом, тому що повинен створити для суб'єктів можливість управляти процесами зміни в колективі.

Для досягнення поставлених цілей забезпечення ефективної роботи організації керівник повинен регулювати соціально-психологічний клімат в колективі. Соціально-психологічний клімат в організації – це певний феномен, детермінований практикою взаємодії працівників в рамках деякого «мікросоціуму» – трудового колективу. Практика переконливо доводить: максимальна ефективність трудової діяльності є похідна безлічі факторів: матеріальна стимуляція, моральна стимуляція, наявність можливостей для особистісної самореалізації та особистісного зростання, досягнення та підтримання – в рамках трудового колективу – певного балансу інтересів, думок. Соціально-психологічний клімат в сучасних умовах справедливо може бути названий як один з найважливіших чинників мотивації праці: якщо в колективі «внутрішня атмосфера» є оптимальною, якщо не мають місце деструктивні тренди, то такий колектив має ефективний результат праці. Крім того, співробітники виявляються «внутрішньо задоволеними», тобто мають місце відносини усередині колективу. При створенні нормального соціально-психологічного клімату організації, що відповідає сучасним умовам, керівник повинен сформувати у персоналу розуміння необхідності і готовності до змін і інноваційної діяльності. Для цього повинна бути створена ефективна система комунікацій: персонал повинен знати про перспективи роботи, проблеми та шляхи їх вирішення. Соціально-психологічний клімат – це соціально детермінована вироблена в процесі практики міжособистісної взаємодії стійка система відносин його членів до колективу як до певної цілісності [20, с.45].

Ознаками сприятливого психологічного клімату в організації є:

- довіра між членами колективу;
- доброзичлива і ділова критика заради поліпшення і оптимізації. При цьому сама форма критичного зауваження повинна бути максимально коректною;
- висока вимогливість членів групи один до одного: і формальні, і неформальні чинники повинні дотримуватися;
- оптимальна ступінь інформованості членів колективу про: цілі, завдання, складнощі, можливості колективу і організації;
- право кожного працівника брати участь в обговоренні, прийнятті та реалізації рішень.

Дослідження з економічної психології управління орієнтовані на вивчення наступних питань: сумісність керівника і колективу, сприйняття підлеглими, стиль керівництва, вирішення конфліктів,

оптимізація прийняття групового рішення. Економічна психологія управління дозволяє оптимізувати діяльність організації, нормалізувати міжособистісні відносини в групі, надати допомогу конкретній людині. Вирішуючи завдання підвищення кваліфікації управлінського персоналу, необхідний комплексний підхід до вивчення проблеми ефективності діяльності. Новий напрямок в економічній психології управління – «організаційний розвиток», що розглядає питання зміни особистісних якостей і стилю поведінки персоналу, забезпечення довіри та інформованості співробітників про діяльність організації, підвищення можливості участі в прийнятті рішень, зміни цілей і структури організації, вдосконалення системи комунікації, формування ефективної команди. Розуміння керівником вищевказаних моментів сприяє успішному управлінню підлеглими, передбачає їх поведінку і цілеспрямований вплив на них. Організаційна поведінка характеризує практичний аспект розвитку сучасної економічної психології управління. Знання закономірностей організаційної поведінки дозволяє розуміти мотиви поведінки людей, виявляти стандартні ситуації і визначати типові способи вирішення організаційних проблем. Якщо при створенні організації необхідно враховувати питання організаційної структури, цінностей організації, нормативного регулювання поведінки і розподіл відповідальності, то в процесі управління організацією слід акцентувати увагу на питаннях взаємодії формальних і неформальних структур, лідерства, стилю керівництва. Врахування особистісних, соціально-педагогічних, психофізіологічних, мотиваційних особливостей людей, тобто розумне використання людського чинника може призвести до значного економічного ефекту.

Висновки з проведеного дослідження. Загальноновизнаним є той факт, що успішні бізнес стратегії націлені не тільки на сферу технологій і фінансів, але передусім на управління людськими ресурсами – базисним ресурсом економічної діяльності. Стає очевидним, що для підвищення конкурентоспроможності компанії та досягнення успіху на надзвичайно мінливому ринку є необхідним знання психології менеджменту та розуміння реальної повсякденної психічної динаміки взаємовідносин між людьми як усередині компанії, так і на рівні компаній і підприємств.

Таким чином, актуальність даної проблеми продиктована запитами практики, зумовленими зростаючим колективним характером людської діяльності та актуальними проблемами результативності організації управління людьми, регуляції відносин між ними, застосування виховних і психотерапевтичних дій, що впливають на самопочуття і виробничі показники. Відповідно, яким буде соціально-психологічний клімат в організації, таким буде і результат діяльності самої організації. Проте ще не усі аспекти економічної психології управління отримали впровадження у діяльність, що вимагає подальших наукових пошуків у цій сфері.

Бібліографічний список

1. Becker, B. SHRM and Job Design : Narrowing the Divide / B. Becker, M. Huselid // Journal of Organizational Behavior. – 2010. – Vol. 31. – P. 379-388.
2. Gonzalez G. Shifting Capital : New Management and the Bodily Metaphors of Spiritual Capitalism / G. Gonzalez // Journal for the Theory of Social Behavior. – 2012. – April. – P. 325-344.
3. Jordan P. Managing Emotions During Team Problem Solving / P. Jordan, A. Troth // Human Performance. – 2004. – V. – 17. Issue 2. – P. 195-218.
4. Kerr N. Group performance and decision making / N. Kerr, R. Tindale // Annual Review of Psychology. – 2004. – Vol. 55. – P. 623-655.
5. Kuijpers M. Career competencies for the modern career / M. Kuijpers, J. Scheerens // Journal of Career Development. – 2006. – № 32. – P. 168-178.
6. Kunc H. Managerial decision making and firm performance under a resource-based paradigm / H. Kunc, J. Morecroft // Strategic Management Journal. – 2010. – Vol. 31. Issue 11. – P. 1164-1182.
7. Kutz M. Contextual intelligence: overcoming hindrances to performing well in times of change / M. Kutz // Development and Learning in Organizations. – 2011. – Vol. 25. Issue 3. – P. 8-11.
8. Skinner B. Science and Human Behavior / B. Skinner. – New York: Appleton-Century-Crofts, 1990. – 341 p.
9. Soon C.S. Unconscious determinants of free decisions in the human brain / C.S. Soon, M. Brass, H. Heinze & J. Haynes // Nature Neuroscience – 2008 – vol. 11, No 5. – P. 543-545.
10. Матвієнко В. Соціальні технології / В. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2001. – 446 с.
11. Shaw M. Group dynamics the psychology of small group behavior / M. Shaw. – N.Y., 1971, 531 p.
12. Кричевский Р.Л. Психологические факторы эффективности руководства первичным коллективом / Р. Л. Кричевский. – Кишинев, 1991. – 128 с.
13. Sjostrand E. Invisible management: The social construction of leadership / E. Sjostrand, J. Santberg, M. Tyrstrup. – London, 2002, 280 p.
14. Mielonen J. Making sense of shared leadership. A case study of leadership processes and practices without formal leadership structure in the team context. / J. Mielonen. – Lappeenranta : Universitatis Lappeenranta, 2011, 264 p.
15. Економічна психологія. Навчальні матеріали онлайн / [Електронний ресурс] – Режим

доступу: http://pidruchniki.com/18340719/psihologiya/ekonomichna_psihologiya.

16. Психология менеджмента: учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2004. – 639 с.
17. Виханский О. С. Менеджмент / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – М. : Гардарики, 2003. – 528 с.
18. Веснин В. Р. Основы управления / В. Р. Веснин. – М.: Проспект, 2015. – 272 с.
19. Бажин А. С. Мотивационные условия успешной реализации управленческого решения / А. С. Бажин // Менеджмент сегодня. – 2014. – № 3. – С. 194-199.
20. Захарова Л. Н. Психология управления / Л. Н. Захарова. – М. : Логос, 2009. – 376 с.

References

1. Becker, B. and Huselid, M. (2010), "SHRM and Job Design : Narrowing the Divide", *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 31, pp. 379-388.
2. Gonzalez, G. (2012), "Shifting Capital : New Management and the Bodily Metaphors of Spiritual Capitalism", *Journal for the Theory of Social Behavior*, no 4, pp. 325-344.
3. Jordan, P. and Troth, A. (2004), "Managing Emotions During Team Problem Solving", *Human Performance*, Vol. 17, Issue 2, pp. 195-218.
4. Kerr, N. and Tindale, R. (2004), "Group performance and decision making", *Annual Review of Psychology*, Vol. 55, pp. 623-655.
5. Kuijpers, M. and Scheerens, J. (2006), "Career competencies for the modern career", *Journal of Career Development*, no. 32, pp. 168-178.
6. Kunc, H. and Morecroft, J. (2010), "Managerial decision making and firm performance under a resource-based paradigm", *Strategic Management Journal*, Vol. 31, Issue 11, pp. 1164-1182.
7. Kutz, M. (2011), "Contextual intelligence: overcoming hindrances to performing well in times of change", *Development and Learning in Organizations*, Vol. 25, Issue 3, pp. 8-11.
8. Skinner, B. (1990), [Science and Human Behavior], Appleton-Century-Crofts, New York, USA, 341 p.
9. Soon, C.S. Brass, M., Heinze, H. & Haynes, J. (2008), "Unconscious determinants of free decisions in the human brain", *Nature Neuroscience*, vol. 11, no. 5, pp. 543-545.
10. Matviienko, V. (2001), *Sotsialni tekhnologii* [Social Technologies], Ukrainski propilei, Kyiv, Ukraine, 446 s.
11. Shaw, M. (1971), [Group dynamics the psychology of small group behavior], N.Y., USA, 531 p.
12. Krichevskiy, R.L. (1991), *Psikhologicheskiye faktory effektivnosti rukovodstva pervichnym kolektivom* [Psychological factors of the effectiveness of leadership of the primary kollektiv], Kyshynev, USSR, 128 p.
13. Sjostrand, E., Santberg, J. and Tyrstrup, M. (2002), [Invisible management: The social construction of leadership], London, England, 280 p.
14. Mielonen, J. (2011), [Making sense of shared leadership. A case study of leadership processes and practices without formal leadership structure in the team context], Universitatis Lappeenranta, Lappeenranta, Finland, 264 p.
15. Economic psychology. Training materials online, available at: http://pidruchniki.com/18340719/psihologiya/ekonomichna_psihologiya. (access date May 25, 2017).
16. Nikiforov, G. S. (2004), *Psikhologiya menedzhmenta* [Psychology of management], Piter, St. Petersburg, Russia, 639 p.
17. Vikhanskiy, O. S. and Naumov, A. I. (2003), *Menedzhment* [Management], Gardariki, Moscow, Russia, 528 p.
18. Vesnin, V. R. (2015), *Osnovy upravleniya* [Fundamentals of Management], Prospekt, Moscow, Russia, 272 p.
19. Bazhin, A. S. (2014), "Motivational conditions for the successful implementation of management decisions", *Menedzhment segodnya*, no. 3, pp. 194-199.
20. Zakharova, L. N. (2009), *Psikhologiya upravleniya* [Psychology of Management], Logos, Moscow, Russia, 376 p.

Юркевич Г. Й. ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ БІЗНЕСОМ

Мета. Розгляд особливостей функціонування економічної психології в управлінні сучасним бізнесом й розробка пропозицій щодо її удосконалення.

Методика дослідження. В основу дослідження покладений системний підхід, діалектичний метод наукового пізнання і фундаментальні положення теорії психології управління. Для наукового вирішення мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: методи наукової абстракції – для обґрунтування категоріально-понятійного апарату; абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження; методи аналізу, синтезу й узагальнення – для вивчення основних тенденцій управлінської діяльності і її психологічного підґрунтя.

Результати. Встановлено, що для ефективного управління на всіх рівнях виробництва необхідні певні

психологічні знання, які дають змогу розуміти механізми, що рухають поведінкою людей. Визначено, як окреме середовище може впливати на людину, а, отже, на керівника, працівника, члена трудового колективу або команди. Аргументовано, що найважливіша функція економічної психології управління – психологічне забезпечення професійної діяльності менеджера, котре спрямоване на підвищення ефективності управління організацією, вивчення психологічних проблем, що стоять перед колективом.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що предметом психології управління є психологічні закономірності діяльності з ефективного управління організацією. Встановлено, що предмет психології управління включає в себе: психологічні чинники ефективності діяльності менеджерів; психологічні особливості прийняття індивідуальних і групових рішень; психологічні проблеми лідерства; проблеми мотивації поведінкових актів суб'єктів управлінських відносин.

Практична значущість. Отримані результати дослідження свідчать, що одним з психологічних чинників ефективності управління є усвідомлення взаємозв'язку економіки і психології. Психологія управління як наука продукує психологічні знання, що застосовуються при вирішенні проблеми управління діяльністю трудового колективу, аналізує аспекти поведінки людей в трудовому колективі, відносини керівника і підлеглого, проблеми мотивації і психологічного клімату. Запропоновано підвищувати кваліфікацію управлінського персоналу за допомогою комплексного підходу до вивчення проблеми ефективності діяльності колективу. Встановлено, що врахування особистісних, соціально-педагогічних, психофізіологічних, мотиваційних особливостей людей, тобто розумне використання людського чинника, може привести до значного економічного ефекту.

Ключові слова: управління, психологія управління, ефективність управління, суб'єкт-об'єктна взаємодія, особистість менеджера, мотивація, соціально-психологічний клімат.

Yurkevych H.Y. ECONOMIC PSYCHOLOGY OF MANAGEMENT OF MODERN BUSINESS

Purpose. The aim of this theme is to consider the features of the functioning of economic psychology in the management of modern business and the development of proposals for its improvement.

Methodology of research. The basis of the study is the systematic approach, the dialectical method of scientific knowledge and the fundamental provisions of the theory of management psychology. General scientific and special methods of researches are used for the scientific decision of the goal: methods of scientific abstraction – to substantiate the categorical and conceptual apparatus; abstract and logical method – to formulate the conclusions of the study; methods of analysis, synthesis and generalization – to study the main tendencies of management activities and its psychological background.

Findings. It is established that for effective management at all levels of production, certain psychological knowledge is needed that enables to understand the mechanisms that are driven by the behavior of people. It is determined how a particular environment can affect a person and, therefore, a manager, employee, member of collective or team.

It is argued that the most important function of the economic psychology of management is the psychological support of the professional activity of the manager, which is aimed at improving the management of the organization, studying the psychological problems facing the team.

Originality. It is substantiated that the subject of psychology of management is the psychological regularities of activity on effective organization management. It is established that subject of management psychology includes: psychological factors of effective activity of managers; psychological peculiarities of making individual and group decisions; psychological problems of leadership; problems of motivation of behavioral acts of subjects of administrative relations.

Practical value. The obtained results of the research indicate that one of the psychological factors of the effectiveness of management is the understanding of the relationship of economics and psychology. Psychology of management as a science produces psychological knowledge used in solving the problem of managing the work of the labor collective, analyzes aspects of human behavior in the work team, relations between the leader and subordinate, problems of motivation and psychological climate.

It is proposed to increase the qualification of management personnel through the integrated approach to studying the problem of the effectiveness of the team activity. It is established that the consideration of personal, social and pedagogical, psycho-physiological, and motivational peculiarities of people, that is, the reasonable use of the human factor, can lead to a significant economic effect.

Key words: management, management psychology, management efficiency, subject and object interaction, manager's personality, motivation, social and psychological climate.

Юркевич Г. И. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННЫМ БИЗНЕСОМ

Цель. Рассмотрение особенностей функционирования экономической психологии в управлении современным бизнесом и разработка предложений по ее совершенствованию.

Методика исследования. В основу исследования положен системный подход, диалектический метод научного познания и фундаментальные положения теории психологии управления. Для научного решения цели использованы общенаучные и специальные методы исследования: методы научной абстракции – для обоснования категориально-понятийного аппарата; абстрактно-логический метод – для формулирования выводов исследования; методы анализа, синтеза и обобщения – для изучения основных тенденций управленческой деятельности и ее психологического основания.

Результаты. Установлено, что для эффективного управления на всех уровнях производства необходимы определенные психологические знания, которые позволяют понимать механизмы, движущие поведением людей. Определено, как отдельная среда может влиять на человека, а, следовательно, на руководителя, работника, члена трудового коллектива или команды. Аргументировано, что важнейшая функция экономической психологии управления – психологическое обеспечение профессиональной деятельности менеджера, которое направлено

на підвищення ефективності управління організацією, изучение психологических проблем, стоящих перед коллективом.

Научная новизна. Обосновано, что предметом психологии управления являются психологические закономерности деятельности по эффективному управлению организацией. Установлено, что предмет психологии управления включает в себя: психологические факторы эффективной деятельности менеджеров; психологические особенности принятия индивидуальных и групповых решений; психологические проблемы лидерства; проблемы мотивации поведенческих актов субъектов управленческих отношений.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования свидетельствуют, что одним из психологических факторов эффективности управления является осознание взаимосвязи экономики и психологии. Психология управления как наука продуцирует психологические знания, применяемые при решении проблемы управления деятельностью трудового коллектива, анализирует аспекты поведения людей в трудовом коллективе, отношения руководителя и подчиненного, проблемы мотивации и психологического климата. Предложено повышать квалификацию управленческого персонала с помощью комплексного подхода к изучению проблемы эффективности деятельности коллектива. Установлено, что учет личностных, социально-педагогических, психофизиологических, мотивационных особенностей людей, то есть разумное использование человеческого фактора, может привести к значительному экономическому эффекту.

Ключевые слова: управление, психология управления, эффективность управления, субъект-объектная взаимодействие, личность менеджера, мотивация, социально-психологический климат.

УДК 330.131.7: 336

*Кульчицька Н.Є.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних
та спеціальних дисциплін,
Гуменюк О.Г.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних
та спеціальних дисциплін
Чортківського навчально-наукового
інституту підприємництва та бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет*

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРИ РІЗНОМУ СТУПЕНІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови характеризуються високим рівнем невизначеності, коли прийняття управлінських рішень пов'язане зі значною часткою ризику їх неналежного виконання через зміну макроекономічної ситуації під впливом політичних, соціальних та інституціональних факторів. Кризові явища у світовій економіці зумовлюють ризиковість функціонування українських компаній. Однак, криза не тільки призводить до втрат, але також дає нові можливості для відновлення, зростання і розуміння необхідності проведення масштабної модернізації українського бізнесу [11].

Невід'ємною частиною природи операційної, фінансової та інвестиційної діяльності є ризик або можливість відхилення підсумкових показників від заданих. Невизначеність результатів функціонування ставить під загрозу виконання зобов'язань перед клієнтами, погіршує поточний фінансовий стан і може стати причиною припинення діяльності взагалі. Разом з тим, природне бажання уникнути ризику тягне за собою відмову від найбільш ризикової, але високоприбуткової діяльності, що в свою чергу веде до скорочення обсягів виробництва, зниження якості виробленої продукції, зменшення кількості торговельно-обмінних операцій із зовнішнім оточенням. Отже, здійснення фінансово-господарської діяльності є іманентною властивістю будь-якого господарюючого суб'єкта. Для забезпечення ритмічного функціонування і цілеспрямованого розвитку останнього необхідно адекватно оцінювати фінансові ризики, управляти ними і розробляти превентивні заходи, спрямовані на нівелювання наслідків у разі настання ризикових подій [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поставлена проблема досліджена у працях таких вчених, як: О.А. Білоус [1], Я.І. Комаринський, Л.М. Красавина [3], І.Ю. Николишин [4], В.М. Опарін [5], О.В. Онікієнко [6], Р. В. Пікус [9], Ю. М. Савінова [10], І.О. Школьник [11] та ін.

Незважаючи на досягнуті успіхи в розвитку теорії оцінки впливу фінансових ризиків на діяльність компаній, багато проблем залишаються невирішеними. Їх методологія рішення та методична база

відстають від вимог практики, спостерігаються відмінності думок з ключових питань. Досі у вітчизняній економічній літературі недостатньо досліджено методологію оцінки впливу фінансових ризиків на діяльність українських компаній нефінансового сектору. Між тим, саме від ефективного і стабільного функціонування цієї групи компаній залежить рівноважний стан економіки, нарощування темпів її розвитку [5].

Необхідність ідентифікації факторів, що впливають на виникнення ризикових ситуацій у діяльності компаній, потребує вдосконалення методичного забезпечення оцінки фінансових ризиків, що виникають в умовах інноваційного розвитку української економіки. Це підкреслює своєчасність дослідження, оскільки інноваційні процеси та модернізацію економіки неможливо здійснити без ефективних ризикованих, але в той же час високоприбуткових проектів.

Постановка завдання. Метою дослідження є побудова алгоритму аналізу та управління ризиками за умов різного ступеня розвитку фінансових ринків, враховуючи основні фактори впливу на них.

Виклад основного матеріалу дослідження. В інвестиціях звичайною практикою є поділ фінансових ринків на розвинені і розвиваючі головним чином з точки зору інвестиційних можливостей і ризиків. Немає конкретного визначення для розвиненої і розвиваючої економіки. Загалом, такі поняття, як розвинена економіка або розвинений ринок, як правило, належать до країн з відносно високими показниками економічного зростання і безпеки. Одними з найпоширеніших критеріїв для оцінки рівня розвитку країни є дохід на душу населення або валовий внутрішній продукт (ВВП), рівень індустріалізації, загальний рівень життя і розвиненість інфраструктури. Найбільш відомі на даний момент приклади розвинених країн – США, Канада й більшість країн Західної Європи, включаючи Англію і Францію [4; 11].

Зрозуміло, що існує різниця між розвиненими країнами і країнами, які розвиваються. Загалом, до країн з розвинутих ринком відносяться країни з ознаками розвиненого ринку, що відповідають стандартам розвиненого, а також ті, які володіють потенціалом отримати статус розвиненого ринку в майбутньому.

Розвиваючими зазвичай вважалися країни, у яких немає такого стабільного рівня економічної безпеки, індустріалізації та зростання економіки, як у розвинених країн. Тим не менше, зростає тенденція щодо країн, які розвиваються, оскільки вони перехоплюють ініціативу на міжнародній арені у розвинутого світу. За деякими напрямками країни, що розвиваються вже набрали чинності. Наприклад, при розрахунках у відповідність з паритетом купівельної спроможності (ПКС), при якому враховуються зміни курсів обміну валют, розвинені країни показали результат всього 43% від світового ВВП у 2015 р., який знизився з 54% 2004 року [8].

У довгостроковій перспективі інноваційні урядові реформи і підйоми в економічних моделях знаходяться серед основних чинників, що визначають зростання ринків, що розвиваються, зокрема, двох найбільших країн з економікою, що розвивається – Індії і Китаю. Згідно з прогнозами Міжнародного валютного фонду, на ринках, що розвиваються, до 2020 року очікується збільшення показників зростання ВВП до 5,3%, в той час, як прогнози для розвинених ринків дають цифру близько 1,9%. А згідно з прогнозами PricewaterhouseCoopers, до 2050 року Індія і Китай досягнуть цифри в 50% від світового ВВП. Цей зріст позначається на збільшенні ринкової капіталізації, яка підкреслює панівне становище ринків, що розвиваються, у світових інвестиційних процесах [7].

Безліч сценаріїв зростання, які колись переважали на розвинених ринках, ймовірно повторяться на інших ринках. У таких секторах, як інфраструктура, технології, автомобільна промисловість і охорона здоров'я є можливості для поліпшення і модернізації. Так як розвинені ринки перестали рости, інші ринки наздоганяють їх семимильними кроками і прагнуть не тільки з ними зрівнятися, але і захопити лідируючі позиції в промисловості. У будь-якому випадку, всюди є свої ризики.

Одночасно з пропозицією великих можливостей інвестиційної діяльності на ринках, що розвиваються, також присутні і підвищені ризики, порівняно з розвиненими ринками. Тому ці ринки перебувають у перехідному стані і, отже, їх нестабільна ситуація часто спостерігається (паніка, спекуляції, спонтанні реакції і різні види нестабільності). Тому, ми розглянемо деталі декількох основних ризиків:

1. Політичний ризик. Він відноситься до невизначеності щодо несприятливих політичних рішень. Розвинені ринки схилиються до вільної ринкової економіки з мінімальним втручанням з боку держави, в той час, як бізнес-процеси на ринках, що розвиваються, часто схильні до такого втручання. Інші політичні ризики відносяться до можливого підвищення податкових ставок, втрати державних дотацій, зміни ринкової політики, неможливості контролювати інфляцію і законів, пов'язаних з видобутком корисних копалин. Велика політична нестабільність також може призвести до громадянських воєн і закриття промислових підприємств, так як робітники або відмовляються виходити на роботу, або більше не мають такої можливості.

2. Ризик корпоративного управління. Жорстка структура корпоративного управління в рамках компанії взаємопов'язана з позитивним біржовим прибутком. У країнах з економікою, що розвивається, іноді більш слабкі системи корпоративного управління, де у керівництва або навіть уряду, більше

впливу в компанії, ніж у акціонерів. Крім того, коли у країн є обмеження на придбання контрольних пакетів акцій компаній, у керівництва немає такого ж рівня стимулу для забезпечення гарантій зайнятості працівників. До того ж, погана система контролю, слабкі методи бухгалтерського аудиту збільшують ймовірність банкрутства компаній. Незважаючи на те, що банкрутство притаманне будь-якій економіці, до аналогічних ризиків більше схильні країни, що не належать до розвинутого світу.

3. Ризик ліквідності. Ліквідність на ринках, що розвиваються в основному менша, ніж на розвинутих. Безліч компаній країн, що розвиваються мають меншу капіталізацію, ніж компанії розвинутих країн, і в багатьох випадках відсоткове співвідношення публічних акцій може сягати 10%. Більш низький рівень ліквідності відображається в підвищених брокерських комісіях і підвищеній невизначеності в цінах. Інвестори, які намагаються продавати акції на неліквідних ринках, стикаються з великими ризиками того, що їх ордери не будуть оплачені за своєю поточною вартістю, а операції будуть проходити тільки на несприятливому рівні. Неліквідні ринки не дозволяють інвесторам отримувати вигоду від швидких угод.

4. Валютний ризик. Зарубіжні інвестиції в цінні папери на ринках, що розвиваються, такі, як акції чи облігації зазвичай приносять дохід у місцевій валюті. В результаті, іноземним інвесторам буде необхідно змінювати місцеву валюту на ту, яка знаходиться в побуті в їх країні. Отже, зміни курсів валют можуть несприятливо позначитися на загальному доході від інвестицій [3].

Також є й інші ризики, пов'язані з інвестиційною діяльністю на ринках, що розвиваються. Наприклад, недавній спад економіки на ринках і фондових біржах був значною мірою пов'язаний з падінням товарних цін, так як зростання економіки багатьох країн залежить від експорту продукції. Навіть незважаючи на це, ринки в минулому впоралися з проблемами на місцевому та міжнародному рівнях, для чого їм довелося подолати кілька серйозних перешкод. З іншого боку, чим більший рівень ризику, тим більший прибуток, тому інвестиції в ринки, що розвиваються, стали звичайною практикою серед інвесторів, які прагнуть диверсифікувати свої портфелі, додавши ризик.

Сьогодні фахівці фінансового ринку розрізняють три ключові підходи до управління ризиками – активний, адаптивний і консервативний (рис. 1).

Рис. 1. Основні підходи до управління ризиками

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 9; 11; 12]

На ступінь ефективності управління фінансовими ризиками великий вплив справляє належне інформаційне забезпечення. До нього відноситься широкий спектр ділової інформації: статистичної, економічної, комерційної, фінансової, юридичної, технічної і т. д. Як показує практика, якісне і своєчасне інформаційне забезпечення та його ефективне використання зводять до мінімуму ймовірність шкоди і втрат при проведенні ризикових операцій.

Інститут управління фінансовими ризиками ґрунтується на певних принципах, головні з яких:

1. Усвідомлення прийняття ризиків. Фінансовий менеджмент підприємства може свідомо йти на ризик, якщо є впевненість в отриманні відповідного доходу від здійснення тієї чи іншої операції. Оскільки фінансовий ризик – явище об'єктивне, притаманне більшості господарських операцій, повністю виключити його з діяльності компанії є неможливим.

2. Керованість прийнятними ризиками. При формуванні умовного портфеля можливих фінансових ризиків компанії необхідно включати лише ті, які піддаються нейтралізації в процесі управління, незалежно від їх об'єктивної і суб'єктивної природи. Некеровані ризики, такі як, наприклад, форс-мажорні обставини, або ігноруються, або передаються зовнішньому страховику або партнерам по бізнесу.

3. Порівняння рівня прийнятих ризиків з рівнем прибутковості операцій. На думку фахівців, це основоположний принцип успішного фінансового менеджменту. Його суть полягає в тому, що організація в процесі здійснення своєї діяльності повинна приймати лише ті види фінансових ризиків, рівень яких компенсується адекватною величиною очікуваної прибутковості. В іншому випадку, операції, ризики яких не відповідають необхідному рівню прибутковості, повинні бути відкинута або їх умови переглянуті.

4. Порівнянність рівня прийнятих ризиків з можливими втратами підприємства. Даний принцип базується на відповідності частки капіталу, зарезервованої для покриття фінансового ризику, та можливого розміру фінансових втрат компанії в процесі проведення тієї чи іншої ризикової операції. Ігнорування цього принципу, настання ризикового випадку призведе до втрати певної частини активів, що забезпечують операційну або інвестиційну діяльність фірми. Як правило, досвідчені ризик-менеджери заздалегідь визначають розмір ризикового капіталу, що включає необхідні фонди і резерви. Ризиковий капітал буде служити критерієм прийняття тих видів фінансових ризиків, які не можуть бути передані контрагенту або страховій компанії.

5. Врахування фактора часу в управлінні ризиками. Цей принцип виходить з того, що чим довший період здійснення операції, тим ширший діапазон супутніх їй фінансових ризиків. Відповідно, можливостей забезпечувати їх нейтралізацію при великому часовому відрізку набагато менше. Якщо ж тривалості при виконанні угоди уникнути неможливо, підприємству необхідно включати в потрібну величину доходу не тільки суми, що адекватні ризикам, але і суми за ліквідність, тобто «заморожування» на певний термін вкладеного в нього капіталу.

6. Облік стратегії компанії в процесі управління ризиками. Для того, щоб бути ефективною, система управління фінансовими ризиками повинна базуватися на загальних принципах, критеріях і підходах, що відповідають обраній компанією стратегії розвитку. Це дозволяє зосередити зусилля на тих видах фінансових ризиків, які можуть при вдалому збігу обставин і вмільому управлінні ними принести компанії максимальну вигоду. Дуже важливо, щоб працівники підрозділів ризик-менеджменту розуміли загальну стратегію розвитку, систему управління ризиками і несли відповідальність за їх прийняття.

7. Врахування можливості передачі ризиків. Необхідно заздалегідь визначити, прийняття яких фінансових ризиків незрівнянно з можливостями компанії по нейтралізації їх негативних наслідків. Отже, включення їх у портфель ризиків припустиме лише в тому випадку, якщо можлива часткова або повна їх передача партнерам по бізнесу чи зовнішньому страховику. Крім того, при формуванні портфеля фінансових ризиків підприємства обов'язково потрібно враховувати критерії зовнішнього страхування.

Саме з урахуванням викладених вище принципів повинна формуватися політика управління фінансовими ризиками організації. Вона являє собою частину загальної стратегії компанії, що полягає в розробці системи заходів по нейтралізації можливих негативних наслідків ризиків, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності.

У справі управління фінансовими ризиками компанії головна роль належить внутрішнім механізмам їх нейтралізації. Вони являють собою певну систему методів мінімізації негативних наслідків, які обираються і здійснюються в рамках компанії. Внутрішні механізми нейтралізації охоплюють всі види допустимих фінансових ризиків підприємства.

Зазначена система передбачає використання ключових методів (табл. 1).

Аналіз вибірки компаній по галузях може дати інформацію про загальний вплив фінансових ризиків на компанію в залежності від галузі, але коректні висновки про вплив ризиків на стан окремої компанії можна отримати в результаті детального вивчення операційної, інвестиційної та фінансової діяльності конкретної організації. Всередині окремої компанії ведення бізнесу може змінюватись і, відповідно, вплив фінансових ризиків на діяльність буде різним.

Незважаючи на те, що українські компанії функціонують в єдиному макроекономічному середовищі, фактори фінансових ризиків мають різний вплив на діяльність кожної компанії, що є наслідком відмінностей, як в операційних схемах бізнесу, так і структурах фінансування. Наприклад, компанія експортує промислові товари, в значній мірі відчувається вплив інфляційних ризиків в процесі калькуляції виробничих витрат, хоча відпускні ціни, які формують виручку, залежать від світової кон'юнктури і повністю індиферентні вітчизняним інфляційним ризикам. Також можна навести

низку компаній, які працюють в цій же галузі, але в іншому регіоні, орієнтованих передусім на внутрішнього споживача. У таких компаніях інфляційним ризикам будуть піддаватися і витрати, і доходи. Фінансові ризики мають місце практично у всіх сегментах діяльності компаній.

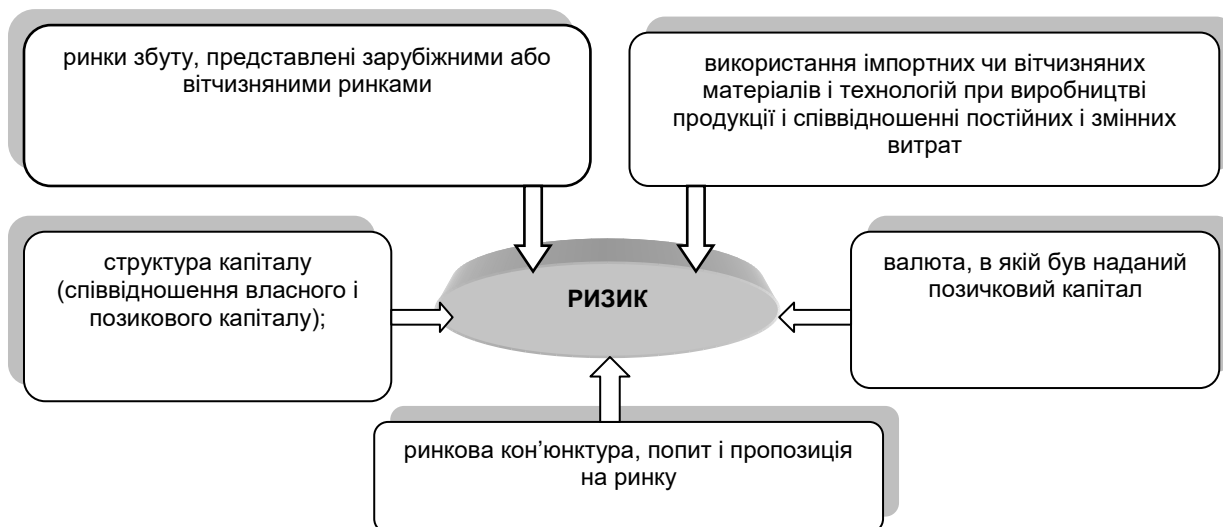
Таблиця 1

Методи нейтралізації фінансових ризиків

№ з/п	Назва методу	Характеристика методу
1	Уникнення ризику	Полягає в розробці таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. До них можна віднести, наприклад: відмова від здійснення фінансових операцій з підвищеним рівнем ризику, господарських стосунків з контрагентами, які систематично порушують контрактні зобов'язання.
2	Лімітування концентрації ризику	Це механізм для тих видів ризиків, які виходять за межі допустимого рівня, тобто по фінансових операціях, здійснюваних в зоні критичного ризику. Реалізується він шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів в процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності. Лімітування концентрації фінансових ризиків – один з найпоширеніших внутрішніх механізмів ризик-менеджменту, що реалізують фінансову ідеологію компанії в частині прийняття цих ризиків і не вимагають високих затрат.
3	Диверсифікація	Використовується для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних (специфічних) видів ризиків. Механізм спрямований, в першу чергу, на мінімізацію портфельних ризиків. Принцип його дії заснований на поділі ризиків, що перешкоджає їх концентрації. Однак слід зазначити, що механізм диверсифікації вибірково впливає на зниження негативних наслідків окремих фінансових ризиків, тому його використання носить обмежений характер
4	Розподіл ризиків	Ця схема базується на частковому трансферті (передачі) ризиків партнерам за окремими фінансовими операціями. При цьому їм передається та частина фінансових ризиків компанії, за якою вони мають більше можливостей нейтралізації їх негативних наслідків і мають ефективніші способи внутрішнього страхового захисту
5	Резервування	Такий механізм заснований на резервуванні підприємством частини фінансових ресурсів, що дозволяє долати негативні фінансові наслідки по тих фінансових операціях, за якими ці ризики не пов'язані з діями контрагентів. Основна форма цього напрямку нейтралізації фінансових ризиків – формування резервного (страхового) фонду підприємства.

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 9; 11; 12]

Практично завжди на доходи і витрати впливають фінансові ризики. Залежно від виду діяльності і масштабів бізнесу групи і види ризиків для кожної компанії або певної групи будуть різні. На формування того чи іншого виду ризику можуть впливати фактори, наведені на рис. 2.

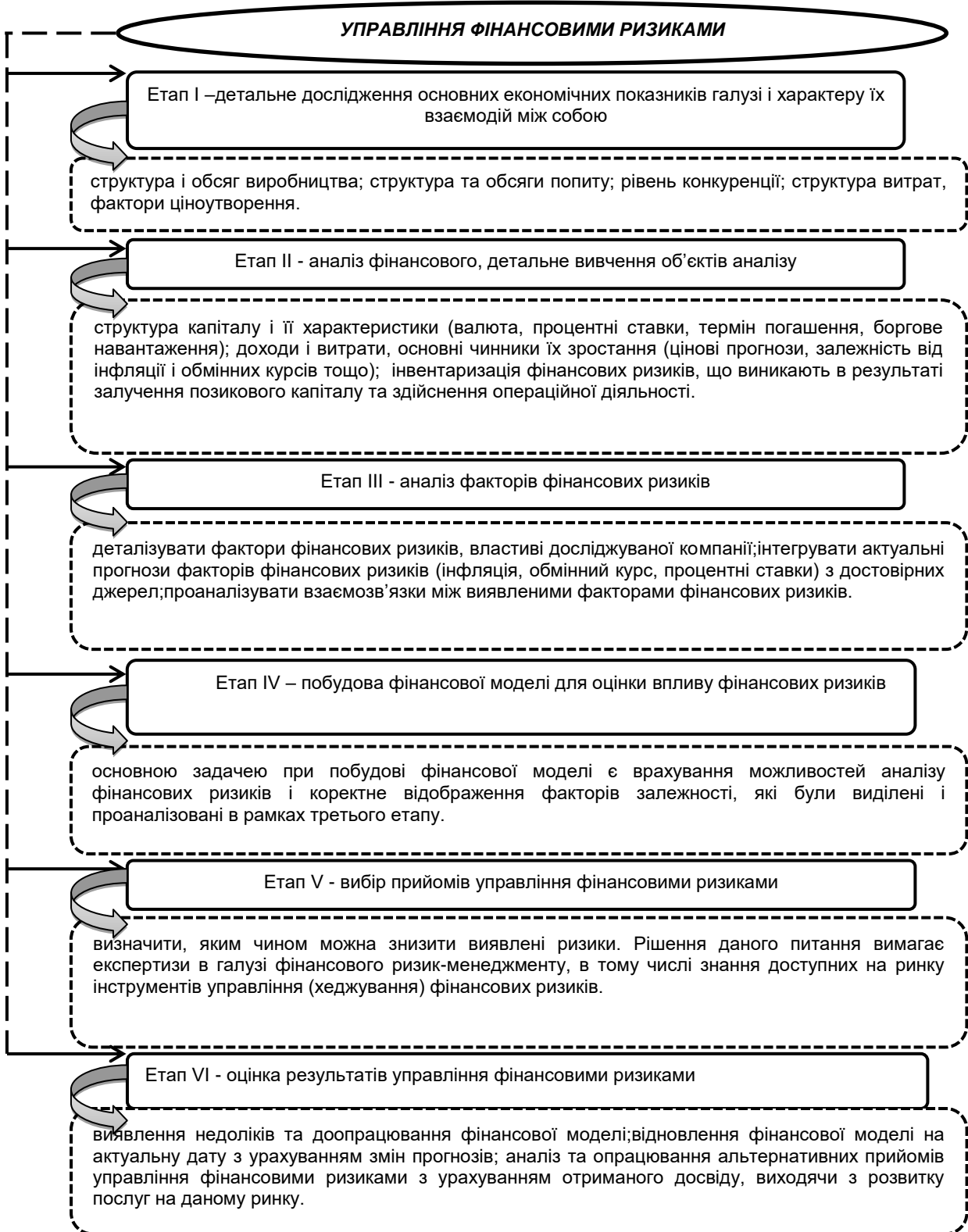

Рис. 2. Фактори впливу на формування ризику

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 9; 11; 12]

Ключовим елементом вдосконалення існуючих методів, спрямованих на ідентифікацію, є аналіз та управління фінансовими ризиками, формування спеціального алгоритму управління ризиками нейтралізуючого або знижуючого визначення недоліків, що відображає бізнес-середовище та економічні процеси компаній нефінансового сектора [1].

Беручи до уваги існуючі в науковій літературі дослідження, для більш ефективного аналізу та управління фінансовими ризиками кожної компанії реального сектора економіки пропонується використовувати наступний алгоритм, етапи якого представлені на рис. 3.

Рис. 3. Алгоритм аналізу та управління фінансовими ризиками

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 9; 11; 12]

Таким чином, управління фінансовими ризиками слід розглядати як процес, мета якого полягає в ідентифікації та здійсненні ефективних дій, що дозволяють зробити фінансовий ризик прийнятним.

Оцінка результатів управління фінансовими ризиками повинна дозволити визначити якість і ефективність процесу управління ризиками.

Управління фінансовими ризиками можна представити як процес альтернативного вибору та подання ідентифікованого ризику, який включає в себе:

- нейтралізацію ризикового фактора;
- зниження ризику настання несприятливої події;
- мінімізацію негативних варіантів розвитку подій у випадку настання ризикової події;
- передачу ризику чи його розподіл між кількома учасниками або суб'єктами бізнесу;
- прийняття ризику та затвердження заходів по усуненню наслідків його настання.

У процесі управління ризиком можуть бути виявлені нові групи ризиків, що також підлягають вивченню. Той або інший варіант управління ризиком (або комбінацію варіантів) приймають з урахуванням аналітичних оцінок, в які входить сума витрат, необхідна для управління або усунення ризику, а також оцінка можливого додаткового прибутку, що стає результатом прийняття даного варіанту управління ризиком.

Висновки з проведеного дослідження. Ризики різних видів взаємозалежні, і цей взаємозв'язок між ними простежується у всіх варіантах управління.

Важливим завданням є визначення того факту, чи є розглянутий ризик прийнятним. Для цього аналізується залишковий ризик – той ризик, який неможливо усунути застосуванням розглянутих варіантів управління. У тому випадку, якщо сумарний ризик визнаний прийнятним, то необхідно або скасовувати проект, або розглянути інші методи управління ним. Якщо ж прийнятний ризик можна розраховувати, необхідно виробити стратегію, що включає план відновлення, який буде використаний у разі розвитку ситуації за несприятливим сценарієм.

Якщо вартість подібних робіт по запобіганню різних видів ризиків обґрунтована, то їх розраховують у рамках діяльності компанії. Іншим чином розглядають можливість ліквідації високоризикованого проекту або виду діяльності. Зменшення ймовірності настання ризикової події шляхом мінімізації чи усунення причин, що ведуть до виникнення ризику.

При управлінні ризиком дуже важливо визначити черговість виконання тих чи інших завдань, що стосуються ризику, оскільки важливим є своєчасна ідентифікація нових ризиків, що з'являються іноді раптово в результаті слабо передбачуваних змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

Бібліографічний список

1. Білоус О.А. Ринок облігацій як сегмент фондового ринку / О.А. Білоус // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 123-128.
2. Кон'юнктура міжнародних фінансових ринків [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bookss.co.ua/book_konyunktura-mizhnarodnih-finansovih-rinkiv_817/
3. Красавина Л. М. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения / Л.М. Красавина. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 576 с.
4. Николишин І. Ю. Роль та значення фінансового ринку в фінансовій системі України / І. Ю. Николишин, Н. В. Зізяк // ХКТЕІ. – «Young Scientist». – 2014. – № 7. – С. 53-55.
5. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і перероб. / В. М. Опарін – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
6. Онікієнко О. В. Сутність фінансового ринку, його роль у фінансовій системі та перспективи розвитку / О. В. Онікієнко, С. О. Передерієва // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2014. – № 8. – С. 127-134.
7. Основні показники діяльності банків України / Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
8. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nfr.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
9. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. – 2-ге вид., випр. / Р. В. Пікус. – К. : Знання, 2011. – 598 с.
10. Савінова Ю. М. Особливості розвитку фінансового ринку України як основи функціонування системи фінансового посередництва / Ю. М. Савінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2042>.
11. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку / І. О. Школьник. – Суми: ВВП "Мрія-1" ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
12. Ellen H. Economic and financial climate change: a business economist's perspectives / H. Ellen // Business Economics. – 2009. – № 1. – С. 17-22.

References

1. Bilous, O. A. (2005), "Market of bonds as a segment of the stock market", *Finansy Ukrainy*, no. 2, pp. 123-128.
2. The state of affairs of the international financial markets, available at: http://bookss.co.ua/book_konyunktura-mizhnarodnih-finansovih-rinkiv_817/. (access date May 18, 2017).
3. Krasavina, L. M. (2005), *Mezhdunarodnyye valyutno-kreditnyye i finansovyie otnosheniya* [International monetary and financial relations], Finansi i statistika, Moscow, Russia, 576 p.
4. Nykolyshyn, I. Yu. and Ziziak N. V. (2014), "The role and significance of the financial market in the financial system of Ukraine", «*Young Scientist*», no.7, pp. 53-55.
5. Oparin, V. M. (2002), *Finansy (Zahalna teoriia)* [Finances (General theory)], KNEU, Kyiv, Ukraine, 240 p.
6. Onikiienko, O. V. and Pieriedierieva, S. O. (2014), "The essence of the financial market, its role in the financial system and prospects for development", *Visnyk Shkhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 8, pp. 127-134.
7. Basic indicators of activity of Ukrainian banks, available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798. (access date May 18, 2017).
8. State Commission for the Regulation of Financial Services Markets, available at: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>. (access date May 18, 2017).
9. Pikus, R. V. (2011), *Upravlinnia finansovymy ryzykamy* [Financial Risk Management], Znannia, Kyiv, Ukraine, 598 p.
10. Savinova, Yu. M. "Features of the development of the financial market of Ukraine as the basis of functioning financial intermediation system", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2042>. (access date May 18, 2017).
11. Shkolnyk, I. O. (2008), *Finansovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku* [Financial Market of Ukraine: Current Status and Development Strategy], VVP "Mriia-1" LTD, UABS NBU, Sumy, Ukraine, 348 p.
12. Ellen, Hughes-Cromwick, (2009), Economic and financial climate change: a business economist's perspectives, *Business Economics*, no. 1, pp. 17-22.

Кульчицька Н.Є., Гуменюк О.Г. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРИ РІЗНОМУ СТУПЕНІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Мета. Побудова алгоритму аналізу та управління ризиками за умов різного ступеня розвитку фінансових ринків, враховуючи основні фактори впливу на них.

Методика дослідження. Здійснене дослідження спирається на наукові концепції та теоретичні досягнення вітчизняних і закордонних вчених. У роботі використано загальнонаукові методи дослідження: системного аналізу — для вивчення й аналізу ризику та факторів, що впливають на рівень ризику; статистичний аналіз дав можливість оцінити ступень ризиковості організації; метод теоретичного узагальнення й порівняння використано для обґрунтування критеріїв і методів оцінки ефективності системи управління ризиками.

Особлива увага приділяється підходам та методам фундаментального і технічного аналізу, інструментарію трендового, статичного та динамічного аналізу, вмінню враховувати та управляти ризиками.

Результати. Розглянуто різницю між двома частинами світу в умовах економічного та інвестиційного середовища. Визначено поняття фінансового ризику та фактори, що впливають на його виникнення в умовах розвинутого ринку, а не ринку, що розвивається. Окреслено основні різновиди фінансового ризику; виокремлено три основні підходи до управління ризиками (активний, адаптивний, консервативний); сформовано алгоритм аналізу та управління ризиками, який ґрунтується на застосуванні спеціальних принципів управління в умовах нестабільного ринку.

Наукова новизна. Запропоновано алгоритм управління фінансовими ризиками, який є ітераційним і вимагає повторення, при якому трудомісткість процесу управління фінансовими ризиками компанії скорочується, що сприяє підвищенню його ефективності.

Практична значущість. Отримані результати дослідження сприяють ідентифікації факторів, що впливають на виникнення ризикових ситуацій у діяльності компаній та вдосконаленню методичного забезпечення оцінки фінансових ризиків, що виникають в умовах інноваційного розвитку української економіки.

Ключові слова: фінансові ризики, фінансовий ринок, управління ризиками, інвестиційна діяльність.

Kulchytska N.Ye., Humenyuk O.H. RISK MANAGEMENT CONCEPT WITH VARYING DEGREES OF FINANCIAL MARKETS

Purpose. The construction of an algorithm of analysis and risk management in conditions of varying degrees of financial markets, including the main factors influencing them.

Methodology of research. The study is based on scientific concepts and theoretical achievements of domestic and foreign scientists. In the work the general scientific methods of research are used: system analysis - for studying and analysis of risk and factors influencing the level of risk; statistical analysis made it possible to assess the degree of riskiness of the organization; the method of theoretical generalization and comparison is used to substantiate the criteria and methods for assessing the effectiveness of the risk management system.

There is a special interests to approaches and methods of fundamental and technical analysis tools trend, static and dynamic analysis, and the ability to consider and manage risks.

Findings. Considered the difference between the two parts of the world in terms of economic and investment environment. Defined the concept of financial risk and factors affecting its occurrence in a developed market rather than an emerging market. Outlined the main types of financial risk; singled out three main approaches to risk management (active, adaptive, conservative); formed algorithm analysis and risk management, which is based on the use of specific management principles in an unstable market.

Originality. The financial risk management algorithm is proposed, which is iterative and requires recurrence, in which the complexity of the process of management of financial risks of the company is reduced, which contributes to its efficiency.

Practical value. The obtained results of the research help to identify the factors influencing the occurrence of risk situations in the activities of companies and improvement of methodological support evaluation of financial risks that arise in terms of innovation development of Ukrainian economy.

Key words: financial risks, financial market, risk management, investment activity.

Кульчицкая Н.Е., Гуменюк О.Г. КОНЦЕПЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ РАЗНЫХ СТУПЕНЯХ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

Цель. Построение алгоритма анализа и управления рисками в условиях разной степени развития финансовых рынков, учитывая основные факторы влияния на них.

Методика исследования. Исследование опирается на научные концепции и теоретические достижения отечественных и зарубежных ученых. В работе использованы общенаучные методы исследования: системного анализа – для изучения и анализа риска и факторов, влияющих на уровень риска; статистический анализ позволил оценить степень рискованности организации; метод теоретического обобщения и сравнения использованы для обоснования критериев и методов оценки эффективности системы управления рисками.

Особое внимание уделяется подходам и методам фундаментального и технического анализа, инструментария трендового, статического и динамического анализа, умению учитывать и управлять рисками.

Результаты. Рассмотрена разница между двумя частями света в условиях экономической и инвестиционной среды. Определено понятие финансового риска и факторы, влияющие на его возникновение в условиях развитого рынка, а не развивающемся рынке. Определены основные разновидности финансового риска; выделены три основных подхода к управлению рисками (активный, адаптивный, консервативный), сформирован алгоритм анализа и управления рисками, основанный на применении специальных принципов управления в условиях нестабильного рынка.

Научная новизна. Предложен алгоритм управления финансовыми рисками, который является итерационным и требует повторения, при котором трудоемкость процесса управления финансовыми рисками компании сокращается, что способствует повышению его эффективности.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования способствуют идентификации факторов, влияющих на возникновение рискованных ситуаций в деятельности компаний и совершенствованию методического обеспечения оценки финансовых рисков, возникающих в условиях инновационного развития украинской экономики.

Ключевые слова: финансовые риски, финансовый рынок, управление рисками, инвестиционная деятельность.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 336.71+004.78+65.001.3

*Андрушків І.П.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансово-економічної
безпеки та банківського бізнесу,
Мушинський Б.М.*,
аспірант кафедри фінансово-економічної
безпеки та банківського бізнесу,
Львівський торговельно-економічний університет*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КЛІЄНТІВ: НОРМАТИВНІ ВИМОГИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. В умовах технологічного розвитку все гострішим постає питанням обробки, передачі та захисту персональних даних. Оскільки на сучасному етапі персональні дані використовуються всюди: і при розрахунках, і при реєстрації на сайтах, при листуванні, при отриманні банківських послуг та ін., саме тому потрібно розуміти права клієнтів та обов'язки осіб та організацій, які ці дані використовують.

Новим етапом у розвитку питань, які стосуються захисту персональних даних, стало «Загальне положення про захист персональних даних» Європейського союзу, прийняте 27 квітня 2016 року. Вимоги нового документу є неоднозначними та в дечому суперечливими, особливо зважаючи на вже існуючу законодавчу базу в кожній країні. Варто відмітити, що питання впровадження GDPR є актуальним на даний момент, тому усі дослідження та рекомендації не перевірені на практиці та можуть бути відкоректовані до 2018 року, коли документ вступить в дію.

Саме тому, виходячи з вище наведеного, ближче ознайомлення з локальними та міжнародними вимогами з питань захисту даних є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються захисту персональних даних, досліджувались у працях таких вчених, як: Dr. Detlev Gabel, Tim Hickman, Dr. Martin Munz, Moritz Hüscher, Roland Marko, Bertrand Liard, Daren Orzechowski, Viviane Reding, Bijal Vakil, Ruth Boardman, Ariane Mole та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме ознайомленню з локальними та міжнародними вимогами з питань захисту даних. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір на пряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз нормативної бази, яка регулює питання захисту персональних даних, наведення основних прикладів використання законодавства на українському ринку, виділення найпріоритетніших розділів нового положення ЄС із захисту персональних даних (GDPR) та окреслення рекомендацій по впровадженню GDPR у порівнянні з існуючою Директивою із захисту персональних даних ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України тема персональних даних не є новинкою, проте на практиці вимоги законодавства чи світових практик використовують лише великі корпорації, які знаходяться під постійним контролем регулюючих органів. Сьогодні ми маємо один з основних законів, який регулює дане питання – Закон України «Про захист персональних даних» [8], який набув чинності 1 січня 2011 року.

Враховуючи досвід функціонування системи захисту персональних даних в Україні, 3 липня 2013 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних» [7], який набув чинності 1 січня 2014 року. Цим Законом з метою забезпечення незалежності уповноваженого органу з питань захисту персональних даних, як того вимагає Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Також додатковою ланкою у процесі захисту персональних даних є Закон України «Про банки і банківську діяльність» [6], а саме Глава 10 «Банківська таємниця та конфіденційність інформації».

* *Наук. керівник - Андрушків І.П., канд. екон. наук, доцент*

Цим законом накладаються додаткові обмеження по розголошенню персональних даних, які стали доступні банку у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності та за згодою об'єктів персональних даних. Для банків також важливо виконувати вимоги материнських структур, якщо вони знаходяться в банківській групі. Часто такі вимоги є дещо жорсткішими, ніж локальні вимоги, у нашому випадку – Верховної Ради України.

У країнах Євросоюзу питаннями захисту персональних даних громадян дуже активно піклуються уже кілька років. Так, основним документом, який зобов'язував організації витримувати норми захисту та виконувати передбачені правила, була Директива Європейського Союзу з Захисту даних (95/46/EC), прийнята ще у далекому 1995 р. На зміну цій директиві прийшло Положення Європейського Союзу «Загальне положення про захист персональних даних» (2016/679), прийняте 27 квітня 2016 р., або скорочено – GDPR. Положення вступає в силу 25 травня 2018 року, що залишає обмаль часу для впровадження усіх його вимог [2].

GDPR містить кілька основних моментів, відмінностей від уже існуючої Директиви і тим самим робить жорсткіші умови роботи з персональними даними громадян Євросоюзу.

Першим відмінним фактором є те, що GDPR обов'язкова до виконання не лише організаціями, які є резидентами країн ЄС, але й іноземними компаніями, які використовують персональні дані громадян ЄС. Це в свою чергу спрощує вимоги через свою однорідність незалежно від територіальної приналежності компанії, але також несе в собі більші затрати на приведення роботи у відповідність до нових вимог. Влада ставить також жорстку умову у вигляді штрафу за порушення документу, рівного 20 млн. євро або 4% зведеного міжнародного доходу корпорації, в залежності від того, яка цифра буде більшою (тобто якщо фірма діє в Україні, але відноситься до групи компаній, які отримують доходи в Китаї, Індії, Європі і т.д. – штраф буде зі зведеної суми доходів по усіх ринках присутності).

Другим важливим моментом є створення Регулюючого органу у кожній країні ЄС, який буде відповідальний за імплементацію законодавства та моніторинг його виконання у своєму регіоні. Кожна компанія повинна звітуватися про виконання GDPR до відповідного регулюючого органу (Supervisory Authority), які будуть співпрацювати між собою у межах ЄС. Якщо компанія представлена у кількох країнах Євросоюзу – звітуватися необхідно до тієї SA, де представлена штаб-квартира Групи. Також буде створено Європейську раду з захисту персональних даних (EDPB), яка буде координувати роботу SAs. Винятком будуть дані, які стосуються питань національної безпеки та запобігання безробіттю – в цьому випадку дані будуть суб'єктом локальних нормативних вимог [3].

Вимоги щодо повідомлення клієнтів про їхні персональні дані залишаються і у GDPR, та є дещо розширеними. Такі повідомлення обов'язково повинні містити час обробки персональних даних та мету такої обробки. Автоматична обробка даних тепер є об'єктом для скарг, оскільки клієнти отримали змогу опротестувати рішення прийняті щодо них, базуючись на суто технічних алгоритмах. Також важливим моментом є вимога забезпечити можливість захисту персональних даних у момент розробки бізнес-процесу або програмного комплексу. Це дає змогу компаніям розробляти рішення, які вже матимуть в собі елементи або, як мінімум, можливість для повного впровадження принципів захисту персональних даних. Також зазначається, що по замовчуванню програмні ресурси повинні бути налаштовані на найвищий ступінь захисту персональних даних (highest by default).

Новою вимогою тепер також є Аналіз впливу на захист персональних даних (Data Protection Impact Assessments) [1]. Такий аналіз повинен проводитись у випадках, коли конкретні ризики мали вплив на права та свободи суб'єктів персональних даних. Аналіз ризиків та розробка заходів по їх мінімізації є обов'язковими, більше того ризики з найвищим ступенем впливу повинні попередньо узгоджуватись з органами захисту даних.

Згода на обробку персональних даних напевно одна з ключових вимог перед початком їх обробки. Активна згода на обробку повинна містити чітку мету збору даних та їх подальшої обробки. Контролери в подальшому повинні мати змогу довести наявність такої згоди або заборони на перший запит, також повинна бути можливість відкликання попередньо наданої згоди. Для неповнолітніх осіб така згода повинна бути надана батьками чи опікунами, відповідним чином нотаріально завірена.

Для забезпечення належного контролю та виконання Положення в кожній організації повинен бути призначений Офіцер з захисту персональних даних (Data protection officer). Вимоги до визначення Офіцерів:

- Обов'язково повинні бути визначені для усіх публічних органів, окрім судів, які діють згідно власних повноважень;
- Повинні бути визначені, якщо контролер або процесинг містить:
  - обробку операцій, які за своєю натурою, типом та/або метою, вимагають регулярного та систематичного моніторингу суб'єктів даних у великих об'ємах;
  - обробку у великому об'ємі особливих категорій (таких, як расова або етнічна приналежність, релігія чи етичні норми, політичні погляди, релігійні та філософські переконання, участь в професійних спілках, генетичні дані, біометричні дані для унікального розпізнавання фізичної особи, дані про здоров'я або дані, які стосуються сексуального життя особи чи сексуальної орієнтації) та персональних даних, які стосуються кримінальних зізнань та звинувачень [4].

Офіцер з захисту персональних даних (DPO) має схожі функції як Офіцер комплаєнсу, проте це різні позиції. DPO повинен володіти достатніми знаннями та навичками управління ІТ процесами, мати розуміння роботи внутрішніх інформаційних систем компанії та механізмів обробки ними даних, бути спеціалістом в сфері безпеки даних (включно з реакцією на кібер-атаки) та інших критичних для бізнесу процесах, які межують із зберіганням, обробкою та передачею персональних та інших вразливих даних. Комплекс навичок вимагає також охоплення юридичної частини захисту даних, включно зі знанням законодавчих актів щодо даного питання. Моніторинг за роботою DPOs буде в більшій мірі відповідальністю регулятора, аніж Ради Правління організації, яка найняла DPO. Призначення DPO у великих організаціях буде досить складним викликом для Правління та для самого фахівця. Існує безліч проблем, пов'язаних з людськими факторами та з підходом до управління, які організації та приватні компанії повинні будуть врахувати під час прийняття рішення щодо створення такої посади та призначення на неї відповідного фахівця. Додатково DPO повинен буде створити свою власну команду супроводу та також повинен відповідати за їхній професійний розвиток в подальшому, оскільки вони повинні бути незалежними від організації, яка їх найняла, бути «міні-регулятором» всередині організації. Європейський Союз видав окремим документом Керівництво для Офіцерів з захисту персональних даних (16/EN WP 243 від 12 грудня 2016) [2].

Наступним важливим моментом є порушення в безпеці персональних даних (data breaches). Згідно нових вимог – контролер буде нести юридичну відповідальність за вчасне повідомлення регулюючого органу. Звітування про порушення не є суб'єктом будь-яких винятків та повинне бути виконане в межах 72 годин від дати такого порушення. Фізичні особи також повинні бути повідомлені якщо таке порушення будь-яким чином негативно впливає на них. Під порушеннями розуміються будь-якого роду крадіжки персональних даних, витік персональних даних, інформація про можливу компрометацію даних та інші супутні та/чи подібні інциденти.

Тепер трішки детальніше про санкції, які можуть бути застосовані до контролера:

- Попередження в письмовій формі за невідповідність вимогам GDPR, якщо таке порушення є першим та неумисним;
- Регулярні періодичні аудиту з захисту даних;
- Штраф до 10 мільйонів євро або до 2% річного міжнародного обороту за поточний рік, залежно від того, яка сума буде більшою;
- Штраф до 20 мільйонів євро або до 4% річного міжнародного обороту за поточний рік, залежно від того, яка сума буде більшою [5].

Останнім і напевно найскладнішим у впровадженні правилом GDPR буде, так зване, «Право на видалення» (Right to erasure). Попереднє «право бути забутим» тепер замінено жорсткішим правом на видалення, яке визначає GDPR. По своїй суті це правило забезпечує суб'єктам персональних даних вимагати видалити персональні дані, які стосуються їх або будь-яким чином не відповідають вимогам законодавства, в тому числі, якщо порушують цілі використання, зазначені у Згоді, або у випадках, коли законні інтереси Контролера перетинаються з інтересами суб'єкта та його фундаментальними правами та свободами, забезпеченими законодавством з питань захисту персональних даних.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, можна сказати, що нові вимоги Євросоюзу в сфері захисту даних є значно жорсткіші і з точки зору самих вимог, і з точки зору відповідальності за їх порушення. На кінець 2016 року повне впровадження GDPR для компаній з кількістю клієнтів більше ніж 100 тисяч коштувало більше 90 тис. євро, залежно від рівня консалтингової компанії, де такі послуги замовлялися. Однозначно забезпечення комплаєнсу всім вимогам власноруч компаніям обходиться значно дешевше, проте на українському ринку фахівців за даною сферою є дуже мало і, відповідно, таке впровадження затягується в часі, що є критичним, оскільки повністю Положення вступає в силу вже в 2018 році. Відповідно, для компаній, які працюють з даними громадян Євросоюзу, потрібно вже мати детальний план проекту та визначені пріоритети, людей та ресурси для роботи в напрямку захисту персональних даних клієнтів.

Бібліографічний список

1. Boardman Ruth Guide to the General Data Protection Regulation / Ruth Boardman, James Mullock, Ariane Mole // Twobirds [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.twobirds.com/~media/pdfs/gdpr-pdfs/bird--bird--guide-to-the-general-data-protection-regulation.pdf?la=en>.
2. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data // Official Journal of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31995L0046>.
3. Guidelines on Data Protection Officers ('DPOs') № 16 / EN WP 243 // Official Site of European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-51/wp243_en_40855.pdf.

4. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) // Official Journal of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>.

5. Unlocking the EU General Data Protection Regulation: A practical handbook on the EU's new data protection law // White & Case LLP [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.whitecase.com/publications/article/unlocking-eu-general-data-protection-regulation-practical-handbook-eus-new-data>.

6. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних : Закон України № 383-18 від 03.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/383-18>.

8. Про захист персональних даних : Закон України № 2297-17 від 01.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

References

1. Boardman, Ruth, Mullock, James and Mole, Ariane (2016), "Guide to the General Data Protection Regulation", available at: <https://www.twobirds.com/~media/pdfs/gdpr-pdfs/bird--bird--guide-to-the-general-data-protection-regulation.pdf?la=en> (access date April 01, 2017).

2. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31995L0046> (access date April 01, 2017).

3. Guidelines on Data Protection Officers ('DPOs') № 16 / EN WP 243, available at: http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2016-51/wp243_en_40855.pdf (access date April 01, 2017).

4. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679> (access date April 01, 2017).

5. Unlocking the EU General Data Protection Regulation: A practical handbook on the EU's new data protection law (2016), available at: <https://www.whitecase.com/publications/article/unlocking-eu-general-data-protection-regulation-practical-handbook-eus-new-data> (access date April 01, 2017).

6. Verkhovna Rada Ukrainy (2000), *Pro banky i bankivsku diialnist* [On Banks and Banking], Zakon Ukrainy dated 07.12.2000 no. 2121-III, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (access date April 01, 2017).

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2013), *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia systemy zakhystu personalnykh danykh* [About changes to some normative acts of Ukraine concerning improvement of personal data protection system], Zakon Ukrainy dated 03.07.2013 no. 383-18, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/383-18> (access date April 01, 2017).

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Pro zakhyst personalnykh danykh* [About personal data protection], Zakon Ukrainy dated 01.06.2010 no. 2297-17, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (access date April 01, 2017).

Андрушків І.П., Мушинський Б.М. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ КЛІЄНТІВ: НОРМАТИВНІ ВИМОГИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мета - аналіз нормативної бази, яка регулює питання захисту персональних даних, наведення основних прикладів використання законодавства на українському ринку, виділення найпріоритетніших розділів нового положення ЄС із захисту персональних даних (GDPR) та окреслення рекомендацій по впровадженню GDPR у порівнянні з існуючою Директивою із захисту персональних даних ЄС.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для дослідження проблем при впровадженні вимог нового законодавства ЄС. Методи пізнання використані для обґрунтування важливості відповідності до вимог законодавства з питань захисту даних.

Результати. Висвітлено основні вимоги з питань захисту персональних даних в Україні, законодавчі акти, які регулюють цю сферу, та органи, які відповідають за контроль. Проаналізовано основні законодавчі вимоги Європейського Союзу у сфері захисту персональних даних. Виділено найважливіші відмінності у порівнянні з існуючим законодавством та новими вимогами. Досліджено Загальне положення про захист персональних даних та надано рекомендації по впровадженню найпріоритетніших напрямків, з детальним поясненням спірних

моментів. Визначено наслідки, які може мати невідповідність вимогам нового законодавства для компаній, що працюють з персональними даними користувачів ЄС.

Дослідження може бути використане як практичне керівництво із впровадження GDPR або приведення у відповідність до найкращих світових практик структуру та політику компанії у питаннях захисту персональних даних.

Представлено варіанти впровадження GDPR та надано експертну оцінку по організації роботи та проекту, який дозволить вчасно та в повній мірі впровадити законодавчі зміни.

Наукова новизна. Розроблено рекомендації по впровадженню сучасних підходів до захисту персональних даних. Набули подальшого розвитку пропозиції щодо приведення у відповідність до найкращих світових практик структури та політики компанії у питаннях захисту персональних даних.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути запропоновані для впровадження у діяльності банків та інших фінансових організацій, що сприятиме ефективному управлінню інформаційною безпекою.

Ключові слова: ризик-менеджмент, кібер-безпека, інформаційні системи, програмне забезпечення, витік даних, персональні дані, захист даних, чутливі дані, GDPR.

Andrushkiv I.P., Mushynskiy B.M. PERSONAL CUSTOMER'S DATA PROTECTION: NORMATIVE REQUIREMENTS IN UKRAINE AND EUROPEAN UNION

Purpose is to analyze a normative framework, which regulates area of personal data protection, present the main examples of legislation in use on Ukrainian market, stress up the top priority sections of a new EU General data protection regulation (GDPR), provide recommendations on GDPR implementation in comparison to existing EU Data protection Directive.

Methodology of research. The basis of the research work assigned as general (analysis, observation) and special methods of cognition. Methods of analysis and observation used to explore the problems during implementation of new legislation. Methods of cognition used for substantiation of importance to be comply with legislation in terms of data.

Findings. The research highlights the main requirements for personal data protection in Ukraine, legislation that regulates this area and supervisory bodies. Furthermore, research has detail analysis of the main legal requirements of the European Union in the field of personal data protection. Allocated the key differences, in comparison between the existing legislation and the new requirements. Analyzed General data protection regulation and provided recommendations on implementation of the highest priority areas, with a detail description of controversial moments. Also explained consequences that can have a non-compliance with the new legislation for companies which work with personal data of EU customers.

This research can be used as a practical guide for implementation of GDPR or align structure and policies in area of personal data protection to international best practice.

The research represents options of GDPR implementation and provides expert opinion on the organization of a workflow and project plan which allows completely implement the legislative changes in time.

Originality. The recommendations on introduction of modern approaches to the protection of personal data were developed. Were further developed proposals to conform to international best practice structure and policies in matters of personal data protection.

Practical value. Research results can be offered for introduction in activity of banks and other FIs, which will be instrumental in an effective management informative safety.

Key words: risk management, cyber security, information systems, software, data leakage, personal data, data protection, sensitive data, GDPR.

Андрюшків І.П., Мушинський Б.М. ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ КЛИЕНТОВ: НОРМАТИВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ УКРАИНЫ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Цель – анализ нормативной базы, которая регулирует вопрос защиты персональных данных, наведение основных примеров использования законодательства на украинском рынке, выделение приоритетных разделов нового положения ЕС по защите персональных данных (GDPR), предоставление рекомендаций по внедрению GDPR по сравнению с существующей Директивой по защите персональных данных ЕС.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования проблем при внедрении требований нового законодательства ЕС. Методы познания использованы для обоснования важности и соответствия требованиям законодательства в вопросах защиты данных.

Результаты. Освещено основные требования по защите персональных данных в Украине, законодательные акты, регулирующие эту сферу и органы, отвечающие за контроль. Проанализировано основные законодательные требования Европейского Союза в сфере защиты персональных данных. Выделены важнейшие различия по сравнению с существующим законодательством и новыми требованиями. Исследовано Общее положение о защите персональных данных и предоставлены рекомендации по внедрению приоритетных направлений, с подробным объяснением спорных моментов. Определены последствия, которые имеют несоответствие требованиям нового законодательства для компаний, работающих с персональными данными пользователей ЕС.

Данное исследование может быть использовано как практическое руководство по внедрению GDPR или приведения в соответствие с лучшими мировыми практиками структуру и политику компании в вопросах защиты персональных данных.

Представлены варианты внедрения GDPR и предоставлена экспертная оценка по организации работы и проекта который позволит своевременно и в полной мере внедрить законодательные изменения.

Научная новизна. Разработаны рекомендации по внедрению современных подходов к защите персональных данных. Получили дальнейшее развитие предложения по приведению в соответствие с лучшими мировыми практиками структуры и политики компании в вопросах защиты персональных данных.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть предложены для внедрения в деятельность банков и других финансовых организаций, которая будет способствовать эффективному управлению информационной безопасностью.

Ключевые слова: риск-менеджмент, кибер-безопасность, информационные системы, программное обеспечение, утечка данных, персональные данные, защита данных, чувствительные данные, GDPR.

УДК 336.71(477)

*Пахомова І.Г.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Фещенко М.С.,
Запорізький національний технічний університет*

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2014–2016 РОКІВ

Постановка проблеми. Банківський сектор країни є головною складовою економіки. Від ефективності й безперебійності функціонування кредитно-фінансового механізму залежить не лише своєчасне отримання коштів окремими господарськими одиницями, а й темпи економічного розвитку країни в цілому.

Актуальним є питання аналізу капіталу банків як складової системи фінансової стійкості банку, що в свою чергу забезпечує стабільність банківського сектору в цілому. Недостатність капіталу окремих банківських установ України в останні роки негативно вплинула на ліквідність усієї банківської системи. Проблеми банківської сфери є водночас проблемами фінансової безпеки держави. За таких обставин дослідження питання стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з капіталом банків, з його достатністю та управлінням капіталом в цілому досліджувалися зарубіжними і вітчизняними економістами та фахівцями у галузі банківської справи. А саме, вищезазначеним питанням приділяли увагу: М. Алексеєнко, А. Атаманцева, Д. Базилевич, І. Бланк, Н. Версаль, Е. Гілл, Ж. Довгань, О. Кириченко, О. Колодієв, Н. Кошеля, О. Лаврушин, А. Маршалл, А. Мороз, А. Пересада, Л. Примостка, Е. Рід, К. Рожкова, П. Роуз, М. Савлук, П. Семюельсон, Н. Тарасевич, Н. Ткачук, О. Чеберяко, В. Шелудько та інші.

Проте, не зважаючи на досить широкий спектр досліджень, слід зауважити, що всі вони направлені на розкриття теоретичних і загальних основ капіталу банку. Однак питання потребує глибокого аналізу, особливо в умовах нестабільної економіки країни.

Постановка завдання. Метою статті є розбір сучасних тенденцій розвитку банківського капіталу, аналіз його структури, достатності та визначення проблем, що пов'язані з нарощенням капітальної бази банків України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У банківській справі проблема формування банківського капіталу, його достатності та структури завжди мала важливе значення. З часом змінювалися не лише визначення та концепції банківського капіталу, але також і погляди на його роль в діяльності банку.

Фінансова криза викликала банківську систему України подолати несприятливі явища в економіці. Нестабільність, що виникла як наслідок кризи, спричинила ще більшу недовіру з боку людей до банків: вони зменшили депозитну базу усієї банківської системи. Мораторій НБУ на дострокове повернення депозитів ще більш негативно вплинув на стан. Сучасна системна криза в Україні, різке погіршення фінансово-економічних, соціально-політичних умов розвитку створюють безпрецедентні загрози для функціонування банківської системи. Головними проблемами банківської системи України упродовж останніх трьох років є згортання кредитування, суттєве погіршення якості кредитних портфельів, скорочення власного капіталу та збиткова діяльність. Скорочення економічної активності, торговельні дисбаланси спричинили девальвацію та прискорення інфляції в Україні до 43% річних в 2015 р. Ці події призвели до погіршення якості кредитних портфельів банківської системи, що зумовило необхідність очищення банківської системи, що почалося у 2014 році [1, с. 2].

3 весни 2014 року НБУ почав масштабну чистку банківського сектора. Станом на 01.01.2015 р. у Державному реєстрі банків зареєстровано 182 банки, з яких 163 банки мали банківську ліцензію та один – ліцензію санаційного банку. Кількість банків за участю іноземного капіталу, які діяли в Україні, збільшилася на два банки і становила 51 банк, з яких 19 банків – зі 100% іноземним капіталом. На січень 2016 року, з 182 зареєстрованих банків лише 117 були діючими, а 62 ліквідувались і три знаходились в тимчасовій адміністрації [1, с. 2].

2016 рік став поворотним для банківської системи - практично завершено очищення усього банківського сектору. Банки реалізують плани капіталізації, розроблені за результатами діагностичного обстеження. Завершуючи чистку балансів від проблемних активів, банки збільшили відрахування в резерви на покриття збитків за активними операціями у другому півріччі. Разом із резервуванням недіючих кредитів Приватбанку, це обумовило рекордний збиток банківського сектору - 159 млрд. грн. [2, с. 1].

Для того, щоб розкрити сучасний стан розвитку банківського капіталу в Україні, варто проаналізувати за останні 3 роки динаміку основних показників, які характеризують власний капітал, активи, зобов'язання банків та визначення рівня капіталізації банків (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України

Показники	2014	2015	2016
Кількість діючих банків, шт	163	117	96
Чисті активи, млн. грн.	1316852,870	1254385,443	1258643,603
Темп зростання, %	103,07	95,26	100,34
Власний капітал банків, млн. грн.	148062,606	94913,860	116434,377
Темп зростання, %	76,88	64,1	122,67
Зобов'язання банків, млн. грн.	1168655,263	1157656,583	1142209,255
Темп зростання, %	108,55	99,06	98,67

Джерело: складено авторами на основі [3]

Дані показники свідчать, що кількість банків скорочується, об'єм чистих активів у 2016 р. перестав зменшуватись, як і власний капітал, а зобов'язання у свою чергу тримаються на одному рівні, з мінімальною тенденцією зменшення.

Одним з ключових чинників коливання обсягу активів банківської системи в досліджуваному періоді виступала динаміка курсу національної валюти, поряд із виведенням частини комерційних банків з ринку, рухом клієнтських коштів та скороченням кредитних портфелів [4, с. 8].

Варто зауважити, що така пильна увага до проблеми капіталізації пояснюється й тим, що капітал вітчизняних банків з кожним днем все частіше не виконує покладені на нього функції: захисну, операційну та регулюючу.

Невиконання захисної функції спричиняє підвищення ймовірності того, що в разі виникнення кризових явищ банк не зможе самостійно вирішити свої проблеми, а також забезпечити повернення залучених коштів клієнтам. Порушення операційної функції стримує банк в проведенні заходів щодо розвитку власної ресурсної бази, інформаційного забезпечення діяльності, а також обмежує банк у формуванні довгострокових активів [5, с. 76].

Необхідність використання економічних показників та нормативів як інструменту регулювання полягає, по-перше, у тому, що вони з самого початку є основою для стабільного розвитку банківських установ. По-друге, в основі цих норм закладений іноземний та вітчизняний досвід, побудований на помилках та досягненнях попередніх поколінь банків [6].

Обсяги регулятивного і статутного капіталу банків України за 2014-2016 роки наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Показники регулювання достатнього обсягу капіталу банків України

Показники	2014	2015	2016
Регулятивний капітал, млн. грн.	188948,9	129 816,9	109653,6
- темп росту, %	92,18	68,7	84,47
Статутний капітал, млн. грн.	179207,512	212921,315	311744,823
- темп росту, %	97,41	118,81	146,41
Норматив достатності регулятивного капіталу, %	15,6	12,31	12,69

Джерело: складено авторами на основі [3]

Дані показники свідчать, що значення нормативу достатності регулятивного капіталу на кінець 2016 року становить 12,69%, за нормативом не менше 10%. Показник суттєво зменшився порівняно з 2014 роком, що є негативним явищем, оскільки свідчить про збільшення ризику неспроможності банківським установам здійснювати виплати за своїми зобов'язаннями та про неефективне використання свого капіталу банківськими установами. Статутний капітал з 2014 року збільшився на 132537,311 млн. грн. і складає на кінець 2016 року 311744,823 млн. грн., а регулятивний капітал з кожним роком стає все меншим, що є негативною тенденцією, оскільки він один із важливіших показників діяльності банків, який призначений для покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі діяльності, а також для забезпечення захисту вкладників, фінансової стійкості і стабільної діяльності банків.

Достатній рівень капіталу гарантує збереження коштів клієнта та вкладників. Проте за умов, що склалися в Україні, банківські установи мають проблему нарощення капітальної бази, що пов'язано із загальними проблемами у банківській сфері. Зростання номінального розміру регулятивного капіталу є позитивним явищем [7, с. 211].

У ситуації, коли зростанню активів банку перешкоджає гранично низький рівень достатності капіталу, банк, турбуючись про своє майбутнє, не може погоджуватись з цією ситуацією і зобов'язаний шукати джерела зростання капіталу, які можуть бути внутрішніми (прибуток) і зовнішніми (кошти акціонерів) [8, с. 122].

Внаслідок недостатнього обсягу власного капіталу та обмеженості ресурсної бази банків, її невідповідності потребам економічного зростання особливої актуальності набувають питання управління процесами капіталізації банківської системи України. Проблема полягає у недостатньому рівні капіталізації банківської системи, що негативно впливає на її надійність та стійкість, гальмує динамічний розвиток фінансово-кредитного та виробничого секторів.

Власний капітал банківських установ України на кінець 2016 року склав 116434,377 млн. грн., що суттєво менше, ніж на кінець 2014 року, та спостерігається збільшення від 2015 року. Структура власного капіталу банків України та динаміка за 2014-2016 роки наведена у табл. 3.

Таблиця 3

Структура власного капіталу банківських установ України, млн. грн.

Показники	2014	2015	2016	Відхилення 2016 р. від 2014 р.	
				млн. грн.	%
Статутний капітал	179207,512	212921,314	311744,823	+132537,31	173,96
Емісійні різниці	12542,42	21096,018	20297,945	+7755,53	161,83
Незарєєстрований статутний капітал	27732,283	11447,129	117427,192	+89694,91	423,43
Інший додатковий капітал	-	450,755	821,833	+821,833	-
Резервні та інші фонди банку	14225,96	12518,756	12304,809	-1921,15	86,50
Резерви переоцінки	15195,139	10898,162	23169,553	+7974,41	152,48
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-100840,707	-174418,277	-369331,78	-268491,07	366,25
Усього власного капіталу	148062,606	94913,859	116434,377	-31628,23	78,64

Джерело: складено авторами на основі [3]

Можна зазначити, що за аналізований період розмір власного капіталу і надалі продовжує бути меншим за статутний капітал, що пояснюється значними збитками банківської системи України. Суттєве збільшення незарєєстрованого статутного капіталу у 2016 році на 89694,91 млн. грн. зумовлено націоналізацією Приватбанку та резервуванням його недіючих кредитів. Цей фактор вплинув і на рекордний збиток банківського сектору, що відображено непокритим збитком на суму 369331,78 млн. грн. Усього власний капітал за 2 роки зменшився на 31628,23 млн. грн.

Станом на 1 січня 2017 року власний капітал по платоспроможним банкам України за НБУ склав 115265,555 млн. грн. Доречно буде проаналізувати власний капітал за банківськими групами, вже на основі нових критеріїв виділяють наступні 3 групи: банки з державною часткою; банки іноземних банківських груп; банки з приватним капіталом [9].

Власний капітал банків України за групами на 1 січня 2017 року наведено у табл. 4.

Дані показники свідчать, що найбільша частка статутного капіталу належить банкам іноземних банківських груп. Усі три групи мають непокритий збиток, але його більша частина належить до банків з державною часткою.

Таблиця 4

Структура власного капіталу банків України (за групами банків) станом на початок 2017 р.,
млн. грн.

Показники	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	Банки з приватним капіталом	Усього
Статутний капітал	130669,732	144737,385	20408,212	295815,329
Емісійні різниці	158,515	17510,437	2093,125	19762,378
Незарєєстрований статутний капітал	111591, 225	4967,916	868,051	117427,192
Інший додатковий капітал	- 1620,843	1951,78	116,391	447,328
Резервні та інші фонди банку	2308,89	6470,641	2795,468	11574,499
Резерви переоцінки	15142,18	5836,842	1952,143	22931,165
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-220797,194	- 125468,674	- 6426,467	- 352692,336
Усього власного капіталу	37452,306	56006,326	21806, 923	115265,555
Частка власного капіталу, %	32,49	48,59	18,92	100,00

Джерело: складено авторами на основі [3]

За загальними розрахунками, найбільша частка усього власного капіталу належить банкам іноземних банківських груп, що потребує уваги від НБУ. Тому що цей фактор може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

– НБУ завершує очищення банківського сектору (за останні 2 роки кількість банків скоротилась вдвічі);

– регулятивний капітал останні роки має тенденцію до зменшення та на кінець 2016 року склав 109653,6 млн. грн.;

– статутний капітал в свою чергу має тенденцію до збільшення за об'ємом і складає на кінець 2016 року 311744,823 млн. грн.;

– норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу становить 12,69%, за нормативом не менше 10%. Показник зменшився порівняно з 2014 роком, що свідчить про збільшення ризику неспроможності банківським установам здійснювати виплати за своїми зобов'язаннями;

– власний капітал банків зазнав за 3 роки суттєвих змін, на кінець 2016 року склав 116434,377 млн. грн. Розмір власного капіталу менший за статутний капітал, що пояснюється значними збитками банківської системи України; непокриті збитки у 2016 році стали рекордними і склали 369331,78 млн. грн.;

– найбільша частка усього власного капіталу належить банкам іноземних банківських груп, а саме 48,59%;

– у період економічного спаду капітал вже потрібен не для нарощування активних операцій, а виступає важливим джерелом підтримки платоспроможності банків.

Сьогодні процеси капіталізації відбуваються повільніше, ніж того потребують тенденції руху капіталу в глобальному масштабі. В умовах обмеження кількості зовнішніх джерел капіталізації банків особливу увагу необхідно приділяти розробленню внутрішніх інноваційних фінансових та організаційних інструментів, здатних задовольнити вимоги як власників банків, так і інвесторів. Серед цих інструментів доцільно виділити корпоративне управління у банківській сфері, зокрема ефективну дивідендну політику банків та врахування у системах банківського ризик-менеджменту специфічних ризиків розподілу прав власності та управління. Ці заходи в своїй основі спрямовані на підвищення ринкової капіталізації банківських установ через забезпечення прозорості управління організаційною структурою та фінансовими потоками.

Бібліографічний список

1. Корягіна Т.В. Причини та наслідки «очищення» банківської системи України в умовах кризи та економічної нестабільності / Корягіна Т.В., Сімон А.П., Телятник В.М. // Молодий вчений. – 2016. – № 12 (39) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/12/181.pdf>.

2. Огляд банківського сектору. Випуск 2. Лютий 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>.

3. Показники банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442#top.
4. НРА «Рюрік»: Аналітичний огляд банківської системи за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf.
5. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка : [учебник] / Л.Г. Батракова. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 308 с.
6. Владичин У.В. Функціональний аналіз іноземного банківництва / У.В. Владичин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – № 17.6. – С. 143-147.
7. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2006. – 600 с.
8. Федик М.В. Чинники впливу на розвиток вітчизняної банківської інфраструктури / М.В. Федик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : [зб. наук. праць]. – 2011. – Вип. 32. – С. 356-365.
9. Рішення Правління НБУ від 10.02.17 № 76-рш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43805377#top.

References

1. Koriahina, T.V., Simon, A.P. and Teliatnyk, V.M. (2016), "The causes and consequences of the "purification" of the banking system in Ukraine crisis and economic instability", *Molodyi vchenyi (Young Scientist)*, no. 12 (39), available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/181.pdf> (access date May 25, 2017).
2. *Ohliad bankivskoho sektoru* [Overview of the banking sector], available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516> (access date May 25, 2017).
3. *Pokaznyky bankivskoi systemy* [Indicators of banking system], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442#top (access date May 25, 2017).
4. NPA "Riurik": *Analitychnyi Ohliad bankivskoi systemy za 2016 rik* [National rating agency "Rurik": Analytical review of the banking system in 2016], available at: http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf (access date May 25, 2017).
5. Batrakova, L.G. (2000), *Ekonomicheskii analiz deiatelnosti kommercheskogo banka* [The Economic analysis activities of commercial banks], textbook, Izdatelskaia korporatsiia "Logos", Moscow, Russia, 308 p.
6. Vladychyn, U.V. (2007), "Functional analysis of foreign banking", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 17.6, pp. 143-147.
7. Herasymovych, A.M., Alekseienko, M.D. and Parasii-Verhunencko, I.M. (2006), *Analiz bankivskoi diialnosti* [Analysis Banking], KNEU, Kyiv, Ukraine, 600 p.
8. Fedyk, M.V. (2011), "Factors of influencing on the development of domestic banking infrastructure", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy : [zb. nauk. prats]*, Iss. 32, pp. 356-365.
9. *Rishennia Pravlinnia NBU vid 10.02.2017 no. 76-pw* [The decision of the National Bank of Ukraine dated 10.02.2017 no. 76-pw], available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43805377#top (access date May 25, 2017).

Пахомова І.Г., Феценко М.С. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2014-2016 РОКІВ

Мета – розбір сучасних тенденцій розвитку банківського капіталу, аналіз його структури, достатності та визначення проблем, що пов'язані з нарощенням капітальної бази банків України.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано методи: монографічний – при всебічному й глибокому вивченні процесів очищення банківського сектору України; емпіричний – при дослідженні явищ в економіці держави та наявного клімату для залучення капіталу; економіко-статистичний – при детальному розгляді показників діяльності банків України; теоретичного узагальнення - при опрацюванні вже зібраних даних; порівняння, який в синтезі з вищезазначеними методами, став підґрунтям для встановлення тенденцій змін рівня капіталізації банківського сектора України; табличний – для наочного зображення поданих даних; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто стан банківської системи України. Підведені результати очищення банківського сектору. Проаналізовано динаміку та структуру капіталу банків, встановлено вплив макроекономічних факторів на зміну рівня капіталізації банківських установ. Визначено існуючі проблеми та наведено пропозиції щодо їх вирішення.

Наукова новизна. Обґрунтовано тенденції розвитку банківського капіталу останніх років, його стан та сучасні проблеми капіталізації банків України. Запропоновано напрямки для розроблень, якому повинні приділити особливу увагу для того, щоб сприяти проросту капітальної бази.

Практична значущість. Отримані результати дослідження у формі пропозицій та рекомендацій можуть бути використані банківськими установами у встановленні політики діяльності банків та у виборі інструментів підвищення капіталізації.

Ключові слова: банк, банківський сектор, власний капітал, регулятивний капітал, статутний капітал, достатність капіталу, капіталізація.

Pakhomova I., Feshchenko M. ANALYSIS OF THE CAPITAL STRUCTURE OF BANKS OF UKRAINE FOR THE PERIOD 2014-2016

Purpose – the research of modern trends in the development of banking capital, analysis of its structure, sufficiency and problems identification, associated with the increase of the capital base of Ukrainian banks.

Methodology of research. During the research the following methods were used: monographic – in a comprehensive and in-depth study of the processes of clearing the banking sector in Ukraine; empirical – at a research of the phenomena in the state economy and the available climate for attracting capital; economy-statistical – in a detailed review of activity indicators of Ukrainian banks; theoretical generalization – when processing already collected data; comparing which in synthesis with above-mentioned methods became the basis for determining trends of capitalization level changes of the banking sector in Ukraine; tabular – for visual representation of the presented data; abstract-logical – for theoretical generalizations, establishment of the cause-effect relationships and forming of conclusions and proposals.

Findings. The state of the banking system of Ukraine was researched. The results of clearing the banking sector were summarized. The dynamics and structure of bank's capital were analyzed, the influence of macroeconomic factors on the level change of the banking institutions capitalization was made. The existing problems were identified and the suggestions for their solution were given.

Originality. The trends in the development of banking capital in recent years, its condition and current problems of capitalization of Ukrainian banks were concluded. The direction for development is proposed, which should be given special attention in order to contribute to the increase of the capital base.

Practical value. The obtained results of the study in the form of proposals and recommendations can be used by banking institutions in setting the policy of the banks activities and in choosing tools to increase capitalization.

Key words: bank, banking sector, equity, regulatory capital, authorized capital, capital adequacy, capitalization.

Пахомова И.Г., Фещенко Н.С. АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА БАНКОВ УКРАИНЫ ЗА ПЕРИОД 2014-2016 ГОДОВ

Цель – разбор современных тенденций развития банковского капитала, анализ его структуры, достаточности и определение проблем, связанных с наращиванием капитальной базы банков Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: монографический – при всестороннем и глубоком изучении процессов очистки банковского сектора Украины; эмпирический – при исследовании явлений в экономике государства и имеющегося климата для привлечения капитала; экономико-статистический – при детальном рассмотрении показателей деятельности банков Украины; теоретического обобщения – при обработке уже собранных данных; сравнения, который в синтезе с вышеупомянутыми методами, стал основой для установления тенденций изменения уровня капитализации банковского сектора Украина; табличный – для наглядного изображения представленных данных; абстрактно-логический – для теоретических обобщений, установления причинно-следственных связей, формирования выводов и предложений.

Результаты. Рассмотрено состояние банковской системы Украины. Подведены результаты очистки банковского сектора. Проанализирована динамика и структура капитала банков, установлено влияние макроэкономических факторов на изменение уровня капитализации банковских учреждений. Определены существующие проблемы и приведены предложения по их решению.

Научная новизна. Обоснованно тенденции развития банковского капитала последних лет, его состояние и современные проблемы капитализации банков Украины. Предложено направление для разработок, которому должны уделить особое внимание для того, чтобы способствовать приросту капитальной базы.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования в форме предложений и рекомендаций могут быть использованы банковскими учреждениями в установлении политики деятельности банков и в выборе инструментов повышения капитализации.

Ключевые слова: банк, банковский сектор, собственный капитал, регулятивный капитал, уставный капитал, достаточность капитала, капитализация.

УДК 336.71

Маринчак Л.Р.,
канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів,
Клим'юк Т.Я.,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

СТРЕС-ТЕСТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ

Постановка проблеми. Кризові явища в світовій економіці протягом останніх десятиліть підкреслили актуальність підтримки стійкості банківського сектору як важливої складової фінансової системи будь-якої країни. Значна увага при цьому відводиться системі стрес-тестування як інструментові ризик-менеджменту, що дозволяє оцінити очікувані втрати як окремих банків, так і банківської системи в цілому від впливу ймовірних несприятливих змін та шоків, викликаних кризовими явищами.

Події, що відбуваються в Україні починаючи з кінця 2013 року, і тривають дотепер, негативно відобразилися на банківському секторі. Зокрема, високі темпи інфляції, девальвація національної валюти, численні банкрутства банків призвели до зростання недовіри до банківської системи, що потребує негайного вирішення. Донедавна НБУ використовував стрес-тестування у своїй практиці нерегулярно, і отримані результати не оприлюднювалися, що не дає можливості банкам враховувати вплив тих чи інших факторів на свою діяльність та застосовувати відповідні антикризові заходи. Тому аналіз практичного досвіду застосування стрес-тестів іноземними банками з точки зору подолання кредитного та інших видів ризику, та можливість їх імплементації в Україні із врахуванням сучасних проблем вважаємо актуальним і вкрай важливим завданням дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти проведення стрес-тестування досліджувалися в наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких Ф. Банн, Н.Фотіаді, І.Андрієвська [1, с. 88–96], І.Гаврилін, П.Ковальов, І.Пашковська, Є.Самолов, Г.Біленька [2, с.187–193], Н.Верхуша, К.Д'яконов, І.Івасів [3, с. 75–85], С.Кузін, А.Максимова [3, с. 75–85], Л.Прийдун [4, с. 67–74] та інші. Значну увагу даному питанню приділяють також практики, а саме провідні фахівці Центральних банків різних країн та самі фінансово-кредитні установи, які зацікавлені у максимально позитивному результаті від проведення стрес-тестів та збереженні фінансової стійкості як самих банків, так і банківської системи загалом. Проте ця надзвичайно важлива науково-практична проблема залишає багато дискусійних моментів, котрі потребують подальшого дослідження і вирішення, зокрема: яка з існуючих моделей є найбільш прийнятною для застосування в Україні, які проблеми виникли в процесі стрес-тестування вітчизняних банків та які можливі шляхи їх подолання.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінка вибору підходів до стрес-тестування на основі порівняння зарубіжного досвіду різних країн та аналіз результатів проведених стрес-тестів вітчизняних банків в контексті зниження їх кредитного ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою стрес-тестування є оцінка конкретного банку або банківської системи в цілому щодо їхньої стійкості до виняткових, але ймовірних шоків. Стрес-тести мають прогнозний характер та визначають чутливість кредитного портфеля, банківської установи або усїєї системи до можливих негативних шоків. Важливим результатом проведення стрес-тестування є оцінка впливу наслідків таких шоків на фінансові показники та капітал банків, а також визначення відповідних заходів, які необхідно вжити для посилення фінансової стійкості банків та мінімізації кредитного ризику.

Федеральна Резервна Система США визначає програму стрес-тестування як інструмент кількісної оцінки прогнозного впливу стресових макроекономічних умов на капітал банківських установ. Ця програма має на меті інформування фінансових компаній та громадськості щодо потенційної зміни показників достатності капіталу фінансової установи у разі настання несприятливих економічних сценаріїв.

Національний банк України характеризує стрес-тестування (stresstesting) як метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, що наражає банк на ризик, та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, відсоткової ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями. Стрес-тести широко використовуються для оцінки кредитного ризику, ризику ліквідності, валютного ризику, ризику зміни відсоткової ставки та вартості активів банку [5].

Оцінку підходів до стрес-тестування, що використовуються провідними зарубіжними країнами, пропонуємо здійснити за допомогою даних, наведених у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів до стрес-тестування

Країна	США	ЄС	Великобританія
Період	2015	2014	2015
Програма	стрес-тести в рамках закону Додда-Френка	стрес-тести в усіх державах-членах ЄС	стрес-тестування банку Англії
Сфера застосування:			
"Знизу вгору"	не релевантно	- ЄСБН - розробка методології, - банки - тестування, - місцеві регулятори - підтримка та моніторинг	- банки - надання своїх прогнозів, - банк Англії – тестування на основі прогнозів + власні корективи
"Згори вниз"	наглядовий стрес-тест	не релевантно	збільшення ролі моделей стрес-тестів банку Англії
Критерії участі	- ХБК (холдингова компанія банку) із загальним обсягом консолідованих активів більше 50 млрд. дол. США; - небанківські фінансові компанії, призначені Наглядовим Комітетом з фінансової стабільності	вибірка банків з активами більше 50 % національного банківського сектора в кожній країні-члені ЄС	- всі банки, що регулюються Установою з пруденційного нагляду; - будівельні товариства із роздрібними депозитами більше 50 млрд. фунтів стерлінгів
Установи	31 ХБК	123 банківські групи із 22 країн	7 найбільших банків Великобританії і буді-вельних товариств
Рівень консолідації	холдингова компанія банку	банківська група	найвищий рівень кон-солідації в межах Ве-ликобританії
Джерела даних	- дані, зібрані ФРС; - галузеві дані від третіх сторін	дані, зібрані національними органами (регуляторами)	дані банків, дані банку Англії та аналітичні матеріали третіх сторін
Прогнозний період	9 кварталів (IV квартал 2014 року - IV квартал 2016 року)	3 роки (2014-2016)	5 років
Сценарії	- базовий; - несприятливий; - вкрай негативний	- базовий; - несприятливий	- базовий; - річний циклічний; - додатковий сценарій: оцінює ризики, які прямо не пов'язані з фінансовим циклом
Опис підходу до стрес-тестування	прогнозується баланс ХБК, активи, зважені на ризик, чистий прибуток і коефіцієнти достатності капіталу в умовах накладання стресових ситуацій	оцінюється вплив факторів ризику на платоспроможність банків шляхом розрахунку показників адекватності акціонерного капіталу пер-шого рівня	підхід ЄСБН (ЕВА) з певними коригуваннями: - припущення щодо статичності балансу (ЄСБН) у порівнянні з моделюванням зміни розміру та складу балансу (БА); - верхня межа доходів та нижня межа витрат (ЄСБН)у порівнянні з відсутністю таких обмежень (БА); - використання додаткових моделей і аналізу: стрес-тест БА використовує набір аналітичних інструментів на додаток до власних прогнозів банків-учасників
Оприлюднення результатів	детальне розкриття результатів по окремих банках (вимагається відповідно до закону Додда-Френка)	- розкриття агрегованих результатів на рівні країни (ЄСБН); - кожен місцевий регулятор оприлюднює результати по окремих банках	- повне розкриття агрегованих результатів (консолідованих по всьому банківському сектору); - розкриття лише показників достатності капіталу по окремих банках

Джерело: узагальнено на основі даних [6]

Отже, проаналізувавши дані, подані в таблиці 1, можна зробити висновок про те, що найбільш прийнятною для використання в Україні є Європейська модель проведення стрес-тестування, хоча є певні моменти, які визначені як неприйнятні для нашої країни. Наприклад, на відміну від ЄС, яке є інтеграційним об'єднанням держав, Україна є унітарною країною, тому на вищому рівні банківської системи у нас знаходиться НБУ (державний регулятор), який виконує ключову роль в організації та проведенні стрес-тестування. У ЄС нагляд здійснюється на двох рівнях: на рівні ЄСБН та на рівні місцевих регуляторів, у кожного з яких свої функції.

Проведення стрес-тестів та докапіталізація найбільших банків на основі їхніх результатів є однією з ключових умов співпраці України з МВФ. Метою стрес-тестування є оцінка ризиків та визначення спроможності банку протистояти потрясінням на фінансовому ринку. Найбільш поширеними об'єктами системи стрес-тестування в Україні є:

- різка зміна відсоткових ставок за внутрішніми чи зовнішніми запозиченнями, кредитами, цінними паперами тощо;

- суттєві коливання валютних курсів;

- кредитний ризик у кредитних портфелях;

- різкі зміни в обсягах і структурі капіталу фінансової установи, вартості застави при іпотеці;

- зниження ліквідності та можливість дефолту банку;

- ймовірність виникнення системного ризику на основі різкого зниження ліквідності чи втрати капіталу тощо [5].

Як базові фактори ризиків Національний банк рекомендує використовувати такі:

1) макроекономічні показники: стабільність економічної ситуації (економічний спад, радикальна зміна вектора розвитку економіки, дефолти першокласних компаній-позичальників тощо); значні коливання курсу національної валюти; відкритість і доступність міжбанківського ринку; рівень політичної та міжнародної стабільності; стійкість фінансових ринків, у т.ч. можливість протидіяти спекулятивним атакам; зміни відсоткових ставок, наприклад, LIBOR, облікової ставки тощо; можливість знецінення майна, яке надано в забезпечення за кредитними операціями банків (зокрема, через падіння цін на ринку нерухомості, кризи окремих галузей економіки тощо); волатильність цін на енергоресурси;

2) мікроекономічні показники: можливість доступу банку до зовнішніх джерел підтримання ліквідності; конкурентна позиція банку (визначена за методикою SWOT-аналізу як узагальнена оцінка).

Найчастіше для проведення стрес-тестів використовують такі методи: тести чутливості, тести сценаріїв і тести екстремальних величин.

Стрес-тестування вітчизняних банків здійснювалось у 2014 році та протягом 2015-2017 років. Якщо порівняти умови проведення, то в 2014 році дослідження проводили 9 аудиторських компаній, які оцінювали 34 банки (79 % активів банківського сектору) за базовим та песимістичним сценарієм, що на той час було продиктовано надзвичайними умовами та кризою в банківській системі України. Стрес-тестування протягом 2015-2017 років проводилось НБУ за базовим сценарієм, вибірка становила 60 банківських установ (97% активів банківського сектору), і головною відмінністю від попереднього дослідження було те, що НБУ, поряд із аналізом активів та кредитних портфелів, здійснював індивідуальне стрес-тестування великих позичальників, розмір позик яких перевищував 100 млн грн. За результатами стрес-тестів визначався прогноз капіталу для кожного банку на 3 роки та прогнозні потреби в капіталі, а кінцева мета діагностики – поступове приведення адекватності капіталу кожного банку до нормативних значень (0%-5%-7%-10%) і складання планів докапіталізації для банківських установ, котрим не вистачає капіталу. Основними моделями, що використовувались для діагностики, були: модель стрес-тестування великих позичальників банку, портфельна оцінка решти кредитів та балансова модель стрес-тесту, причому у кожній з них враховувались наступні макроекономічні показники:

- реальний та номінальний ВВП;

- рівень безробіття;

- індекс споживчих цін;

- відсоткова ставка (кредит/депозит);

- міжбанківський курс (UAH/USD);

- дефлятор ВВП.

Модель стрес-тестування вітчизняних банків можна зобразити наступним чином (рис. 1):

Щодо тестування великих позичальників на індивідуальній основі, то для кожного з них фінансові результати моделювались, базуючись на:

- даних фінансової звітності;

- базовому макроекономічному сценарію;

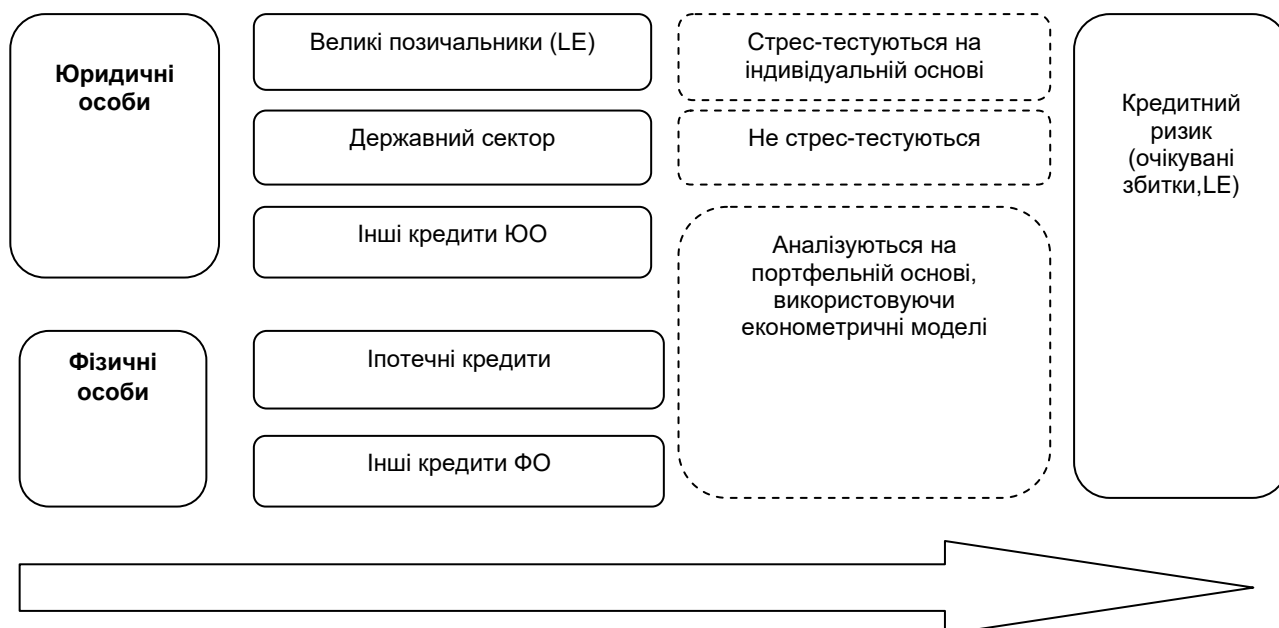
- даних банку, скорегованих результатами інспекції.

Згідно діючих на момент діагностики регуляцій, на ймовірність дефолту (*PD*) превалюючий вплив мала історична якість обслуговування боргу.

Кредитний ризик (*CR*) оцінювався для кожного великого позичальника індивідуально відповідно до його параметрів:

EAD_i – заборгованість під ризиком дефолту;

PD_i – оцінена ймовірність дефолту;
 LGD_i – оцінка рівня збитків після дефолту.

Рис. 1. Модель стрес-тестування вітчизняних банків

Джерело: складено автором на основі [6].

Базельська формула розрахунку кредитного ризику на рівні очікуваного збитку має наступний вигляд:

$$CRI = EAD_i \times PD_i \times LGD_i \quad (1)$$

На портфельній основі стрес-тестувались інші кредити юридичних осіб (окрім кредитів державного сектору та великих позичальників), іпотечні та інші кредити фізичних осіб. Міграції кредитів між портфелями працюючих та непрацюючих (NPL) кредитів оцінювались із використанням економетричної моделі, яка оцінює залежність якості кредитів від макроекономічних показників.

Балансова модель тестування використовувалась для оцінки потреб банку в капіталі, причому активи, зважені на ризик, коригувались на обмінний курс та прогнозу зміну кредитного ризику.

Всього в діагностиці 2015-2016 років взяло участь 60 банків, на які припадає 97% всіх активів системи (1 518 млрд. грн.). Перша десятка аналізованих банків – це 72% ринку, друга – 15%, третя – 4%, четверта – 3%, п'ята – 2% і шоста – 1% відповідно. Концентрація ринку активів станом на 1.01.2016 року становила: «ПриватБанк» – 19%, «Ощадбанк» – 13%, «Укрексімбанк» – 12%, інші банки – 56%.

Обсяг непрацюючих кредитів за результатами стрес-тестів виявився значно більшим, ніж за даними розрахунків самих банків, зокрема: по першій десятці протестованих банків він склав 55% від обсягу загальних кредитів за результатами стрес-тестування і тільки 29% - за даними розрахунків банків, по другій десятці банків – 44% і 27% відповідно, по третій – 52% і 17%. Отже, враховуючи статистику банкрутств вітчизняних банків за аналізований період через порушення нормативів фінансової стійкості, результати стрес-тестування можна вважати більш достовірними, а проведення діагностики – необхідним заходом нагляду за банківською діяльністю.

Загалом за результатами діагностики 2015-2016 років 34 банки потребували докапіталізації, 5 банків визнано неплатоспроможними, 21 банк не потребував докапіталізації. Станом на 11.04.2017 року банками внесено капіталу на суму 258 млрд грн, на 2017-2018 рр. заплановано внести ще 9 млрд грн [6].

За результатами проведеного стрес-тестування вітчизняних банків щодо кредитного ризику виявлено низку проблем, зокрема:

- висока концентрація кредитного портфеля на великих позичальниках, окремих галузях, регіонах, на кредитуванні в іноземній валюті;
- надання кредитів компаніям з незадовільним фінансовим станом;
- високий рівень концентрації на ризикових видах забезпечення (товари в обороті, майнові права);
- низька частка великих позичальників з фінансовою звітністю, підтвердженою зовнішнім аудитом;

- невикористання або обмежене використання в кредитному аналізі звіту про рух грошових коштів позичальників [7].

Крім цього, було виявлено факти подання недостовірної звітності позичальниками, здійснення високоризикових операцій із пов'язаними особами та невідповідність регуляторним вимогам.

Усі перелічені вище недоліки підвищують кредитний ризик банківської установи, тому потребують вжиття антикризових заходів для попередження та запобігання збитків від кредитної діяльності.

Також у процесі стрес-тестування було ідентифіковано «слабкі місця» банківського регулювання та удосконалення пруденційного нагляду. Для удосконалення існуючої системи НБУ розробив нове Положення про кредитні ризики (Постанова № 351 від 30.06.2016 р.), яке передбачає дотримання наступних вимог:

- 1) фокус на фінансовому стані позичальника;
- 2) виключення ризикових видів застави;
- 3) аналіз позичальників із врахуванням ризику Групи компаній, до якої він належить;
- 4) визначення непрацюючих кредитів гармонізовано із базельським поняттям NPL [8].

Таким чином, виконуючи умови нового Положення, банки зможуть значно підвищити рівень управління кредитним портфелем та знизити кредитний ризик як на рівні окремої позики, так і на портфельному рівні.

Крім цього, вважаємо за необхідне запровадження наступних заходів, які, на нашу думку, можуть вирішити проблему кредитного ризику банку:

- проведення регулярних стрес-тестів усіх банківських установ згідно розробленого графіка;
- реформування функції банківського нагляду в аспекті здійснення постійного контролю за дотримання банками усіх встановлених вимог, в тому числі щодо фінансової стійкості та ліквідності;
- проведення активної роботи із пов'язаними особами, зокрема щодо зменшення сум їхньої заборгованості;
- створення єдиного кредитного реєстру, що в свою чергу потребує відповідних змін у законодавстві в частині дозволу на оприлюднення інформації про позичальників.

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження системи стрес-тестування є важливим інструментом діагностики банків, що дозволяє визначити кредитний ризик та ризик дефолту і вжити відповідних заходів щодо попередження впливу кризових ситуацій та подолання їх наслідків. Результати проведення стрес-тестів вітчизняних банків дали позитивний результат, зокрема суттєву докапіталізацію банків, що підвищує фінансову стійкість як окремих банків, так і банківської системи загалом. Однак існуюча система діагностики не є досконалою, тому потребує внесення коректив, що відповідають сучасним реаліям, зокрема в частині законодавчої підтримки окремих питань.

Бібліографічний список

1. Андриевская И. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. Андриевская // Управление в кредитной организации. – 2007. – № 5. – С. 88–96.
2. Беленька Г. Стрес-тестування як метод оцінки стабільності банківської системи: етапи, методологія та світовий досвід / Г. Беленька // Вісник СНАУ. – 2008. – № 2. – С. 187–193.
3. Івасів І. Макроекономічне стрес-тестування банків: сутність, підходи та основні етапи / І. Івасів, А. Максимова // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 75–85.
4. Прийдун Л. Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування / Л. Прийдун // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 67–74.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. «Реформи у надгляді та запровадження макропруденційного регулювання в банківському секторі України» Матеріали навчального семінару НБУ, 19-20.04.2017 р. – Навчальний центр НБУ, м. Київ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48044116.
7. Житний П. Є. Світова практика стрес-тестування у банках України / П. Є. Житний, С.М. Шаповалова, Г. М. Карамішева // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – №1(30). – С. 67–72.
8. Постанова НБУ №351 від 30.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

References

1. Andriyevskaya, I. (2007), "Stress testing: a review of methodologies", *Upravleniye v kreditnoy organizatsii*, no. 5, pp. 88–96.
2. Bielenka, H. (2008), "Stress-testing as a method for assessing the stability of the banking system: stages, methodology and world experience", *Visnyk SNAU*, no. 2, pp. 187–193.

3. Ivasiv, I. (2011), "Macroeconomic stress testing of banks: essence, approaches and main stages", *Finansy, oblik i audyt*, no. 18, pp. 75–85.
4. Pryidun, L. (2011), "Stress testing of bank credit risk: general characteristics and peculiarities of practical application", *Visnyk TNEU*, no. 2, pp. 67–74.
5. Official website National bank of Ukraine, available at: <http://www.bank.gov.ua>. (access date May 12, 2017).
6. Reforms to oversee and introduce macro-prudential regulation in the banking sector of Ukraine, (2017), Training Center National bank of Ukraine, available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48044116. (access date May 12, 2017).
7. Zhytynyi, P. Ye., Shapovalova, S. M. and Karamysheva, H. M. (2011), "World practice of stress testing in banks of Ukraine", *Visnyk Ukrainської akademii bankivskoi spravy*, no. 1(30), pp. 67–72.
8. Decree National bank of Ukraine, (2016), no. 351, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>. (access date May 12, 2017).

Маринчак Л.Р., Клим'юк Т.Я. СТРЕС-ТЕСТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ

Мета. Оцінка вибору підходів до стрес-тестування на основі порівняння зарубіжного досвіду різних країн та аналіз результатів проведених стрес-тестів вітчизняних банків в контексті зниження їх кредитного ризику.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є критичний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців та статистичних матеріалів НБУ із використанням таких методів: структурно-логічного, порівняння, класифікації, табличного і графічного представлення результатів—для виявлення важливості системи стрес-тестування при здійсненні діагностики банків; для підтвердження позитивних результатів від проведення стрес-тестів вітчизняних банків; для визначення проблем існуючої системи діагностики банків та для обґрунтування внесення окремих коректив відповідно до сучасних реалій вітчизняної банківської системи.

Результати. Доведено, що впровадження системи стрес-тестування є важливим інструментом діагностики банків, що дозволяє визначити кредитний ризик та ризик дефолту і вжити відповідних заходів щодо попередження впливу кризових ситуацій та подолання їх наслідків. Підтверджено, що результати проведення стрес-тестів вітчизняних банків дали позитивний результат, зокрема суттєву докапіталізацію банків, що підвищує фінансову стійкість як окремих банків, так і банківської системи загалом. Окреслено проблеми існуючої системи діагностики банків та запропоновано внесення окремих коректив, що відповідають сучасним реаліям вітчизняної банківської системи.

Наукова новизна. Виявлено основні недоліки сучасної системи стрес-тестування за останніми результатами проведеної діагностики вітчизняних банків та запропоновано шляхи їх удосконалення, зокрема в частині створення єдиного кредитного реєстру.

Практична значущість. Застосування системи стрес-тестування вітчизняними банками дозволить значно підвищити рівень управління кредитним портфелем та знизити кредитний ризик як на рівні окремої позики, так і на портфельному рівні.

Ключові слова: стрес-тест, кредитний ризик, портфельний аналіз, капітал.

Marynchak L.R., Klymiuk T.Ya. STRESS TESTS AS AN INSTRUMENT FOR DIAGNOSTIC OF THE BANK'S CREDIT RISK

Purpose. The purpose of this study is to assess the choice of approaches to stress testing on the basis of comparison of foreign experience of different countries and to analyze the results of stress tests conducted by domestic banks in the context of reducing their credit risk.

Research Methodology. The theoretical basis of the research is a critical analysis of scientific works of domestic and foreign scientists and statistical materials of the NBU using the following methods: structural-logical, method of comparison, classification method, tabular and graphical method – to reveal the importance of stress testing systems in diagnosing banks; for confirmation of positive results from stress tests of domestic banks; to determine the problems of the existing system of diagnostics of banks and to substantiate the introduction of individual adjustments in accordance with the current realities of the domestic banking system.

Findings. It is proved that the implementation of stress testing system is an important instrument for diagnosing banks, which allows to determine the credit risk and risk of default and take appropriate measures to prevent the impact of crisis situations and overcome their consequences. It is confirmed that the results of the stress tests of domestic banks gave a positive result, in particular, significant capital upgrading of banks, which increases the financial stability of both individual banks and the banking system as a whole. The problems of the existing system of diagnostics of banks are outlined and the introduction of separate corrections, which correspond to modern realities of the domestic banking system, is proposed.

Originality. The main disadvantages of the modern system of stress testing according to the latest results of the diagnostics of domestic banks were revealed, and ways of their improvement were suggested, in particular, in terms of creating a single credit register.

Practical value. The usage of the system of stress testing by domestic banks will significantly improve the level of credit portfolio management and reduce the credit risk at the level of an individual loan as well as the level of the loan portfolio.

Key words: stress test, credit risk, portfolio analysis, capital.

Маринчак Л.Р., Клымюк Т.Я. СТРЕСС-ТЕСТЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ДИАГНОСТИКИ КРЕДИТНОГО РИСКА БАНКОВ

Цель. Целью исследования является оценка выбора подходов к стресс-тестированию на основе сравнения зарубежного опыта различных стран и анализ результатов проведенных стресс-тестов отечественных банков в контексте снижения их кредитного риска.

Методика исследования. Теоретической основой исследования является критический анализ научных работ отечественных и зарубежных ученых и статистических материалов НБУ с использованием следующих методов: структурно-логического, сравнения, классификации, табличного и графического представления результатов – для выявления важности системы стресс-тестирования при осуществлении диагностики банков; для подтверждения положительных результатов от проведения стресс-тестов отечественных банков; для определения проблем существующей системы диагностики банков и для обоснования внесения отдельных корректив в соответствии с современными реалиями отечественной банковской системы.

Результаты. Доказано, что внедрение системы стресс-тестирования является важным инструментом диагностики банков, позволяет определить кредитный риск и риск дефолта и принять соответствующие меры по предупреждению воздействия кризисных ситуаций и преодоления их последствий. Подтверждено, что результаты проведения стресс-тестов отечественных банков дали положительный результат, в частности существенную докапитализацию банков, повышает финансовую устойчивость как отдельных банков, так и банковской системы в целом. Обозначены проблемы существующей системы диагностики банков и предложено внесение отдельных корректив, соответствующих современным реалиям отечественной банковской системы.

Научная новизна. Выявлены основные недостатки современной системы стресс-тестирования по последним результатам проведенной диагностики отечественных банков и предложены пути их усовершенствования, в частности создания единого кредитного реестра.

Практическая значимость. Применение системы стресс-тестирования отечественными банками позволит значительно повысить уровень управления кредитным портфелем и снизить кредитный риск как на уровне отдельной ссуды, так и на портфельном уровне.

Ключевые слова: стресс-тест, кредитный риск, портфельный анализ, капитал.

УДК 658.0:336

*Жихарцева О.О.,
здобувач кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Львівський торговельно-економічний університет*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНТЕГРОВАНІХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМАХ

Постановка проблеми. На сучасному етапі, коли у ввітчизняній економіці інтеграційні процеси стають все більш значимими, великі інтегровані корпоративні системи відіграють визначальну роль у забезпеченні стійкого економічного зростання та підвищенні ефективності виробництва.

Враховуючи масштаби діяльності інтегрованих корпоративних систем та складність їх діяльності, зазначимо, що успішність таких структур залежить від організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності, який охоплює сукупність економічних та організаційних важелів та методів, за допомогою яких здійснюється управління виробничими, фінансово-економічними процесами та відносинами з метою ефективного впливу на кінцеві результати діяльності інтегрованих корпоративних систем.

Як наслідок вище зазначеного, зростає актуальність формування дієвого організаційно-економічного механізму, який би сприяв вирішенню однієї з найважливіших проблем сучасного господарювання – підвищення конкурентоспроможності українських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах, досліджувались у працях таких вчених, як: Л. І. Абалкін [1], П. М. Куліков [2], Г. А. Іващенко, С. В. Мочерний [3], П. В. Осипов [4], Т. В. Полозова, Ю. В. Овсюченко [5], Л. А. Сиволап [6], Ю. М. Уманців [7], І. А. Фесенко [8] та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме необхідності формування дієвого організаційно-економічного механізму, який би сприяв вирішенню однієї з найважливіших проблем сучасного господарювання, а саме: підвищення конкурентоспроможності українських підприємств. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сутності та необхідності організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах та обґрунтування доцільності формування дієвого організаційно-економічного механізму, який би сприяв підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість формування організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах обумовлює детальне обґрунтування поняття «організаційно-економічний механізм».

До визначення сутності організаційно-економічного механізму вчені не мають єдиної точки зору, тому ця проблема своєї актуальності не втратила й на сьогодні потребує дослідження та узагальнення.

У табл. 1 нами наведено визначення даного поняття окремими вченими та дослідниками (табл. 1).

Таблиця 1
Визначення поняття «Організаційно-економічний механізм» у трактуванні окремих окремими вченими та дослідниками

Автор	Визначення поняття «Організаційно-економічний механізм»	Джерело
Абалкін Л.І.	основу «організаційно-економічного механізму» складають організаційно-економічні відносини, що формують у процесі оптимізації суспільної праці, відносин обміну діяльністю і відносин управління	1
Осипов Ю.М.	система організації суспільного господарства, як суспільна система господарських суб'єктів з притаманними їм механізмами господарювання та притаманними всій системі господарськими суспільними інститутами, регулюючими діяльність господарських суб'єктів	4
Мочерний В.С.	система основних форм, методів, важелів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного виробництва, а також формування потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів і соціальних груп	3
Куліков П.М.	система організаційних та економічних форм і методів ведення господарства, що спонукає до підвищення ефективності функціонування виробничих систем та спрямована на свідоме використання економічних законів і досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами підприємницької діяльності	2

Джерело: складено на основі [1-4]

Отже, розглянувши визначення та трактування поняття «організаційно-економічний механізм» окремими вченими та дослідниками, можемо зробити висновок стосовно того, що в основному автори розуміють його як систему інструментів для регулювання процесу діяльності суб'єктів господарювання та досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами підприємницької діяльності.

Дослідження трактування категорії «організаційно-економічний механізм управління ефективністю господарської діяльності» дає нам можливість виділити дві основні його складові, а саме: організаційну та економічну.

Опираючись на думку І. А. Фесенко [8], можемо зробити висновок стосовно того, що економічна складова організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем відповідає за фінансове забезпечення та здійснює контроль і оцінку ефективності діяльності, а організаційна складова включає організацію економічних цілей, обґрунтування методів організації і регулювання діяльності, впровадження прогресивних форм організації праці та ефективної системи мотивації діяльності.

Отже, організаційна та економічна складові організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем доповнюють одна одну та утворюють комплексний організаційно-економічний механізм управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем.

Виходячи з аналізу трактування організаційно-економічного механізму та розгляду його складових, метою організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем є створення умов для досягнення цілей, які ставить перед собою суб'єкт господарювання за допомогою економічних методів.

Важливе значення для розкриття сутності організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем становлять його ознаки, а саме: елементна, функціональна та процесна [5].

Відповідно до позиції Т. В. Полозової [5], до переліку зазначених вище ознак організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих

корпоративних систем доцільно було б додати нормативно-правову ознаку, згідно якої організаційно-економічний механізм розкривається через права власності та методи регулювання цих прав у різних зацікавлених осіб, які поряд із рівнями управління створюють окрему систему рівнів власності.

Своєю чергою варто зазначити, що функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем проявляється в сукупності економічних важелів та методів. В результаті їх органічної дії відбувається формування економічних відносин, забезпечуються інтереси зацікавлених сторін, їх корпоративні права і, як наслідок, формуються оптимальні бізнес-процеси, які враховують умови зовнішнього-економічного середовища.

Отже, до важелів організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем належать організаційні, до яких відносять кадрове забезпечення, інформаційне забезпечення, захист інформації, організаційно-правову форму та структуру управління, та економічні: амортизаційна політика, політика ціноутворення, система оподаткування, кредитування та страхування.

Варто зазначити, що поєднання організаційних та економічних важелів дає можливість вибору правильного рішення для оптимізації витрат та покращення діяльності суб'єкта господарювання та виступає визначальним чинником його ефективної діяльності.

Що стосується методів організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем, то до основних відносяться також економічні та організаційні.

Економічні методи організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем – це методи, які реалізують матеріальні інтереси у виробничих процесах чи будь-якій іншій діяльності із використанням товарно-грошових відносин.

Організаційні методи організаційно-економічного механізму управління інтегрованих корпоративних систем представляють собою комплекс способів і прийомів впливу на працівників, які ґрунтуються на використанні організаційних відносин та адміністративній владі керівництва.

Своєю чергою зазначимо, що до методів організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем відносять законодавчу та нормативну базу і методичне забезпечення діяльності суб'єкта господарювання.

Використання зазначених методів організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем забезпечує дотримання правових норм та повноважень, а від правильності їх застосування залежить ефективність функціонування суб'єкта господарювання.

Розглянувши складові організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем, його ознаки, важелі та методи, можемо сформулювати і його завдання, до яких, на нашу думку, слід віднести наступні:

- формулювання відповідно до вимог часу стратегічних цілей інтегрованих корпоративних систем;
- окреслення шляхів та критеріїв досягнення стратегічних цілей;
- виявлення ключових факторів, від яких залежить результативність господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем;
- прогнозування результативності та ефективності господарської діяльності учасників інтегрованих корпоративних систем;
- аналіз зовнішньоекономічного середовища інтегрованих корпоративних систем;
- оцінка наявних ресурсів інтегрованих корпоративних систем;
- виявлення факторів ризику;
- здійснення пошуку й обґрунтування нових цілей розвитку інтегрованих корпоративних систем з урахуванням їх пріоритетності.

Дедалі більшого значення для формування дієвого та ефективного організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарською діяльністю в інтегрованих корпоративних системах в умовах світової фінансової кризи набуває стратегічний аналіз зовнішнього середовища.

Це пов'язано з тим, що стан і напрям розвитку зовнішнього середовища певною мірою визначають можливості інтегрованих корпоративних систем щодо локалізації кризи та виходу з неї. Слід зазначити, що зовнішнє середовище є джерелом, що забезпечує інтегровані корпоративні системи ресурсами, які необхідні для підтримки його внутрішнього потенціалу.

Оскільки формування дієвого організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарською діяльністю в інтегрованих корпоративних системах залежить від впливу зовнішнього оточуючого середовища, тому необхідність дослідження факторів зовнішнього середовища має важливе значення.

Отже, аналіз зовнішнього середовища інтегрованих корпоративних систем є важливим чинником для формування дієвого та ефективного організаційно-економічного механізму управління

ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах з метою їх ефективного функціонування в сучасних умовах, що потребує аналізу складових компонентів макросередовища інтегрованих корпоративних систем.

Оцінка складових компонентів макросередовища інтегрованих корпоративних систем, встановлення зв'язків між ними дозволить виявити сильні та слабкі сторони інтегрованих корпоративних систем, оцінити можливості і загрози, а також активізувати їх діяльність й підвищити ефективність та сформувати дієвий та ефективний організаційно-економічний механізм управління ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах з метою їх ефективного функціонування в сучасних умовах.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, оскільки головною метою створення інтегрованих корпоративних систем є отримання більш високих фінансових результатів від спільної діяльності її членів порівняно з результатами їх діяльності за рамками інтегрованого об'єднання, а основним фінансовим результатом їх діяльності є прибуток, тому питанням, які стосуються організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах та напрямам його вдосконалення, слід приділяти більше уваги та постійно працювати над його вдосконаленням.

У підсумку зазначимо, що формування організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарською діяльністю інтегрованих корпоративних систем є складним процесом і потребує врахування всіх його складових, елементів, методів та законів розвитку.

Формування дієвого організаційно-економічного механізму сприятиме вирішенню однієї з найважливіших проблем сучасного господарювання – підвищення конкурентоспроможності українських підприємств.

Бібліографічний список

1. Абалкин Л.И. Курс переходной экономики / Л.И. Абалкин. – М. : Финстатинформ, 1997. – 416 с.
2. Куліков П.М. Економіко-математичне моделювання фінансового стану підприємства : [навчальний посібник] / П.М. Куліков, Г.А. Іващенко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 178 с.
3. Мочерний С.В. Економічна теорія : [посібник] / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2001. – 656 с.
4. Осипов П.В. Інтегральний виробничий потенціал харчової промисловості : [навч. посіб.] / П.В. Осипов. – Одеса : Автограф, 2004. – 289 с.
5. Полозова Т.В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості / Т.В. Полозова, Ю.В. Овсученко // Вісник МСУ. Економічні науки. – 2005. – № 1-2. – Том VIII. – С. 63-65.
6. Сиволап Л.А. Можливості імплементації в Україні зарубіжного досвіду функціонування фінансово-промислових груп / Л.А. Сиволап // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Випуск 2(12). – Том 1. – С. 79-80.
7. Уманців Ю. Інституціоналізація фінансово-промислових груп в Україні / Ю. Уманців // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 7. – С. 33-39.
8. Фесенко І.А. Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом вугледобувних підприємств / І.А. Фесенко // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 138-142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45451>.

References

1. Abalkin, L.I. (1997), *Kurs perekhodnoy ekonomiki* [Course of transitional economy], Finstatinform, Moscow, Russia, 416 p.
2. Kulikov, P.M. (2009), *Ekonomiko-matematychne modeliuвання finansovoho stanu pidpriemstva* [Economic-mathematical design of the financial state of enterprise], tutorial, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine, 178 p.
3. Mochernyi, S.V. (2001), *Ekonomichna teoriia* [Economic theory], Akademiia, Kyiv, Ukraine, 656 p.
4. Osypov, P.V. (2004), *Intehralnyi vyrobnychy potentsial kharchovoi promyslovosti* [The integrated production potential of food industry], tutorial, Avtohrad, Odesa, Ukraine, 289 p.
5. Polozova, T.V. and Ovsuchenko, Yu.V. (2005), "Essence organizationally economic to the mechanism of functioning of enterprises of industry", *Visnyk MSU. Ekonomichni nauky*, no. 1-2, Volume VIII, pp. 63-65.
6. Syvolap, L.A. (2015), "Possibilities of implementation in Ukraine of foreign experience of the financial-industrial groups", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, Issue 2(12), Volume 1, pp. 79-80.
7. Umantsiv, Yu. (2014), "Institutionalization of financial and industrial groups in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 7, pp. 33-39.

8. Fesenko, I.A. (2010), "Organizational-economic mechanism of resource potential of coal mining enterprises", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1, pp. 138-142, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua> (access date May 03, 2017).

Жихарцева О.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНТЕГРОВАНІХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМАХ

Мета - аналіз сутності та необхідності організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності в інтегрованих корпоративних системах та обґрунтування доцільності формування дієвого організаційно-економічного механізму, який би сприяв підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств.

Методика дослідження. В основу досліджень покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Зокрема, методи аналізу і спостереження використані для дослідження та обґрунтування доцільності розробки та реалізації дієвого організаційно-економічного механізму; методи пізнання використані для аналізу етапів розробки організаційно-економічного механізму.

Результати. Виявлено, що питання, які стосуються необхідності формування дієвого організаційно-економічного механізму, який би сприяв підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств, набувають особливої актуальності на сучасному етапі.

Встановлено, що у науковій літературі єдиного підходу щодо визначення сутності організаційно-економічного механізму вчені не мають, тому ця проблема своєї актуальності не втратила й на сьогодні потребує дослідження та узагальнення.

Встановлено, що функціонування організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарської діяльності інтегрованих корпоративних систем проявляється в сукупності економічних важелів та методів.

Обґрунтовано, що дедалі більшого значення для формування дієвого та ефективного організаційно-економічного механізму управління ефективністю господарською діяльністю в інтегрованих корпоративних системах в умовах світової фінансової кризи набуває стратегічний аналіз зовнішнього середовища.

Зроблено висновок, що формування дієвого організаційно-економічного механізму сприятиме вирішенню однієї з найважливіших проблем сучасного господарювання – підвищення конкурентоспроможності українських підприємств.

Наукова новизна. Обґрунтовано доцільність формування дієвого організаційно-економічного механізму, який би сприяв підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі методичних рекомендацій можуть бути використані підприємствами для розробки та реалізації дієвого організаційно-економічного механізму.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, інтегрована корпоративна система, макросередовище, економічні відносини.

Zhykhartseva O.O. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR EFFICIENCY MANAGEMENT OF ECONOMIC ACTIVITIES IN THE INTEGRATED CORPORATE SYSTEMS

Purpose - analysis of essence and necessity organizationally economic to the mechanism of management of economic activity in the computer-integrated corporate systems and ground of expedience of forming effective efficiency organizationally economic to the mechanism which would be instrumental in the increase of competitiveness of the Ukrainian enterprises.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for research and ground of expedience of development and realization effective organizationally economic to the mechanism. The methods of cognition are used for the analysis of design times organizationally economic to the mechanism.

Findings. It is well-proven that questions, which touch the necessity of forming effective organizationally economic, acquire the special actuality a mechanism which would be instrumental in the increase of competitiveness of the Ukrainian enterprises on the modern stage.

It is well-proven that in scientific literature of the unique approach in relation to determination of essence organizational and economic mechanism scientists do not have, that is why this problem of the actuality did not lose and for today needs research and generalization.

It is marked that functioning organizationally economic shows up the mechanism of management of economic activity of the computer-integrated corporate systems efficiency in the aggregate of economic instruments and methods.

Grounded, that all greater value for forming effective and effective organizationally economic to the mechanism of management efficiency in the computer-integrated corporate systems in the conditions of world financial crisis the strategic analysis of external environment acquires economic activity.

A conclusion is done, that forming effective organizationally economic will be instrumental in a mechanism to the decision of one of major problems of modern menage – increase of competitiveness of the Ukrainian enterprises.

Originality consists in the ground of expedience of forming effective organizationally economic to the mechanism which would be instrumental in the increase of competitiveness of the Ukrainian enterprises.

Practical value consists in that the substantive provisions of this research in form methodical recommendations can be used enterprises for development and realization effective organizationally economic to the mechanism.

Key words: organizational and economic mechanism, integrated corporate system, macroenvironment, economic relations.

Жихарцева О.О. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ИНТЕГРИРОВАННЫХ КОРПОРАТИВНЫХ СИСТЕМАХ

Цель - анализ сущности и необходимости организационно-экономического механизма управления эффективностью хозяйственной деятельности в интегрированных корпоративных системах и обоснования целесообразности формирования действенного организационно-экономического механизма, который бы способствовал повышению конкурентоспособности украинских предприятий.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные, методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для исследования и обоснования целесообразности разработки и реализации действенного организационно-экономического механизма. Методы познания использованы для анализа этапов разработки организационно-экономического механизма.

Результаты. Выявлено, что вопросы, которые касаются необходимости формирования действенного организационно-экономического механизма, который бы способствовал повышению конкурентоспособности украинских предприятий, приобретают особенной актуальности на современном этапе.

Установлено, что в научной литературе единственного подхода относительно определения сущности организационно-экономического механизма ученые не имеют, поэтому эта проблема своей актуальности не потеряла и на сегодня нуждается в исследовании и обобщении.

Установлено, что функционирование организационно-экономического механизма управления эффективностью хозяйственной деятельности интегрированных корпоративных систем проявляется в совокупности экономических рычагов и методов.

Обосновано, что все большего значения для формирования действенного и эффективного организационно-экономического механизма управления эффективностью хозяйственной деятельностью в интегрированных корпоративных системах в условиях мирового финансового кризиса приобретает стратегический анализ внешней среды.

Сделан вывод, что формирование действенного организационно-экономического механизма будет способствовать решению одной из важнейших проблем современного ведения хозяйства – повышения конкурентоспособности украинских предприятий.

Научная новизна заключается в обосновании целесообразности формирования действенного организационно-экономического механизма, который бы способствовал повышению конкурентоспособности украинских предприятий.

Практическая значимость заключается в том, что основные положения данного исследования в форме методических рекомендаций могут быть использованы предприятиями для разработки и реализации действенного организационно-экономического механизма.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, интегрированная корпоративная система, макросреда, экономические отношения.

АВТОРИ НОМЕРА

Андрушків Ірина Петрівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, **Мушинський Богдан Михайлович**, аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, *Львівський торговельно-економічний університет*;

E-mail: iraan@ukr.net

Бабовал Надія Ростиславівна, здобувач, *Тернопільський національний економічний університет*;

E-mail: ukrdia@bigmir.net

Баланюк Іван Федорович, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, **Матковський Петро Єгорович**, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника";

E-mail: ifbalaniuk@gmail.com

Балахонова Олеся Василівна, д-р екон. наук, доцент, *Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна»*, **Захарченко Наталія Вячеславівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та моделювання ринкових відносин, *Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*;

E-mail: nvzakharchenko777@gmail.com

Берлоус Марія Володимирівна, асистент кафедри менеджменту і адміністрування, *Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*;

E-mail: maasher@i.ua

Волощук Катерина Богданівна, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, *Подільський державний аграрно-технічний університет*

E-mail: kbvol@ukr.net

Гевко Роман Богданович, д-р техн. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, **Дзядикевич Юрій Володимирович**, д-р техн. наук, професор, **Малевич Назар Юрійович**, аспірант кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, *Тернопільський національний економічний університет*;

E-mail: 281042@ukr.net

Гривківська Оксана Василівна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки, обліку та аудиту, ПВНЗ «Європейський університет», **Сахно Андрій Анатолійович**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, *Вінницький фінансово-економічний університет*;

E-mail: grivkiv@mail.ru, sackno@rambler.ru

Жихарцева Олена Олександрівна, здобувач кафедри економічної теорії, *Львівська комерційна академія*;

E-mail: iraan@ukr.net

Капітанець Світлана Володимирівна, канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем організації боротьби з митними правопорушеннями, *Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ*;

E-mail: sv.kapitanets@gmail.com

Коробкова Олена Миколаївна, старший викладач кафедри комерційного забезпечення транспортних процесів, *Одеський національний морський університет*;

E-mail: nechaeva1603@gmail.com

Красностанова Наталія Едуардівна, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту організацій, **Горголюк Яна Юріївна**, старший викладач кафедри менеджменту організацій, *Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*;

E-mail: nated414@gmail.com, yana_tkachenko2010@i.ua

Кульчицька Надія Євстахівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін, **Гуменюк Оксана Геннадіївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін *Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва та бізнесу, Тернопільський національний економічний університет*;

E-mail: nadinekulch@ukr.net

Кундеус Олександр Миколайович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку у виробничій сфері, **Зарудна Наталія Ярославівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку у виробничій сфері, *Тернопільський національний економічний університет*

E-mail: o.kundeus@tneu.edu.ua; zarudna@bigmir.net

Лаврук Віталій Валерійович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування, *Подільський державний аграрно-технічний університет*;

E-mail: 7Live777@mail.ru

Левченко Наталія Михайлівна, д-р. держ. упр., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування, **Помулева Валентина Миколаївна**, старший викладач кафедри обліку і оподаткування, **Боровських Оксана Володимирівна**, *Запорізький національний технічний університет*;

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Лупак Руслан Любомирович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки, *Львівський торговельно-економічний університет*;

E-mail: economist_555@ukr.net

Макаренко Інна Олександрівна, канд. екон. наук, докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування; **Пластун Олексій Леонідович**, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри міжнародної економіки, Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету;

E-mail: o.plastun@gmail.com

Маринчак Лілія Романівна, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, **Клим'юк Тарас Ярославович**, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;

E-mail: lmarynchak@yahoo.com

Мостіпака Олена Василівна, директор Компанії «Юрконсалтинг», м. Тернопіль;

E-mail: mostipaka_olena@ukr.net

Мушеник Ірина Миколаївна, канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій, **Бурлаков Олександр Сергійович**, канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет;

E-mail: mushenik77@ukr.net ; alexburl1982@gmail.com

Орлик Оксана Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет;

E-mail: orox@ukr.net

Панченко Ольга Михайлівна, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, **Гура Інна Миколаївна**, Запорізький національний технічний університет;

E-mail: bona7fide@list.ru

Пахомова Ірина Георгіївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування; **Фещенко Микола Сергійович**, Запорізький національний технічний університет;

E-mail: nickfk17@gmail.com

Петришин Людмила Петрівна, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування, Львівський національний аграрний університет;

E-mail: l.p.petrushun@mail.ru

Сава Андрій Петрович, канд. екон. наук, с.н.с., докторант, ННЦ «Інститут аграрної економіки»;

E-mail: andriy_sava@ukr.net

Свиноус Іван Вікторович, д-р екон. наук, професор, **Гаврик Олеся Юріївна**, канд. екон. наук, асистент кафедри обліку і оподаткування, **Хом'як Наталія Василівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Білоцерківський національний аграрний університет;

E-mail: isvinous@ukr.net

Станкевич Ірина Володимирівна, канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри менеджменту та маркетингу, Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова;

E-mail: arnika@ukr.net

Степанова Ірина Вадимівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

E-mail: irvastep@i.ua

Туржанський Віталій Анатолійович, канд. екон. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем організації митного контролю, Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ; **Хома Дмитро Михайлович**, канд. екон. наук., доцент, завідувач кафедри обліку, аудиту та фінансів, ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»;

E-mail: turzansky81@gmail.com, dmitriy_khoma@ukr.net

Федоришина Лариса Миколаївна, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»;

E-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

Юркевич Галина Йосафатівна, канд. псих. наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва та бізнесу, Тернопільський національний економічний університет;

E-mail: vasylo2003@ukr.net

АВТОРЫ НОМЕРА

Андрушків Ірина Петрівна, канд. экон. наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, **Мушинський Богдан Михайлович**, аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет;

E-mail: iraan@ukr.net

Бабовал Надежда Ростиславовна, соискатель, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: ukrdia@bigmir.net

Баланюк Иван Федорович, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой учета и аудита, **Матковский Петр Егорович**, канд. экон. наук, доцент кафедры учета и аудита, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника";

E-mail: ifbalaniuk@gmail.com

Балахонова Олеся Васильевна, д-р экон. наук, доцент, Винницкий социально-экономический институт Университета «Украина», **Захарченко Наталья Вячеславовна**, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и моделирования рыночных отношений, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова;

E-mail: nvzakharchenko777@gmail.com

Берлоус Мария Владимировна, ассистент кафедры менеджмента и администрирования, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа;

E-mail: maasher@i.ua

Волощук Екатерина Богдановна, д-р экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Подольский государственный аграрно-технический университет;

E-mail: kbvol@ukr.net

Гевко Роман Богданович, д-р техн. наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента биоресурсов и природопользования, **Дзядикевич Юрий Владимирович**, д-р техн. наук, профессор, **Малевиц Назар Юрьевич**, аспирант кафедры менеджмента биоресурсов и природопользования, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: 281042@ukr.net

Гривкивская Оксана Васильевна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры экономики, учета и аудита, ЧВУЗ «Европейский университет», **Сахно Андрей Анатолиевич**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, Винницкий финансово-экономический университет;

E-mail: grivkiv@mail.ru, sackno@rambler.ru

Жихарцева Елена Александровна, соискатель кафедры экономической теории, Львовская коммерческая академия;

E-mail: iraan@ukr.net

Капитанец Светлана Владимировна, канд. пед. наук., доцент, старший научный сотрудник отдела исследования проблем организации борьбы с таможенными нарушениями, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УГФСУ;

E-mail: sv.kapitanets@gmail.com

Коробкова Елена Николаевна, старший преподаватель кафедры коммерческого обеспечения транспортных процессов, Одесский национальный морской университет;

E-mail: nechaeva1603@gmail.com

Красностановая Наталья Эдуардовна, канд. экон. наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента организаций, **Горголюк Яна Юрьевна**, старший преподаватель кафедры менеджмента организаций, Одесский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины;

E-mail: nated414@gmail.com; yana_tkachenko2010@i.ua

Кульчицкая Надежда Евстаховна, канд. экон. наук, доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин, **Гуменюк Оксана Геннадиевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин Чертковского учебно-научного института предпринимательства и бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: nadinekulch@ukr.net

Кундеус Александр Михайлович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета в производственной сфере, **Зарудная Наталия Ярославовна**, канд. экон. наук, доцент кафедры учета в производственной сфере, Тернопольский национальный экономический университет

E-mail: o.kundeus@tneu.edu.ua; zarudna@bigmir.net

Лаврук Виталий Валерьевич, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Подольский государственный аграрно-технический университет;

E-mail: 7Live777@mail.ru

Левченко Наталья Михайловна, д-р. гос. упр., профессор, заведующая кафедрой учета и налогообложения, **Помулева Валентина Николаевна**, старший преподаватель кафедры учета и налогообложения, **Боровских Оксана Владимировна**, Запорожский национальный технический университет;

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Лупак Руслан Любомирович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики, Львовский торгово-экономический университет;

E-mail: economist_555@ukr.net

Макаренко Инна Александровна, канд. экон. наук, докторант кафедры финансов, банковского дела и страхования; **Пластун Алексей Леонидович**, д-р экон. наук, доцент, профессор кафедры международной экономики, Учебно-научный институт бизнес-технологий «УАБС» Сумского государственного университета;

E-mail: o.plastun@gmail.com

Маринчак Лилия Романовна, канд. экон. наук, доцент кафедры финансов, **Климюк Тарас Ярославович**, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

E-mail: lmarynchak@yahoo.com

Мостипака Елена Васильевна, директор Компании «Юрконсалтинг», г. Тернополь;

E-mail: mostipaka_olena@ukr.net

Мушеник Ирина Николаевна, канд. экон. наук, доцент кафедры информационных технологий; **Бурлаков Александр Сергеевич**, канд. экон. наук, доцент кафедры информационных технологий, Подольский государственный аграрно-технический университет;

E-mail: mushenik77@ukr.net ; alexburl1982@gmail.com

Орлик Оксана Владимировна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и информационных технологий, Одесский национальный экономический университет;

E-mail: orox@ukr.net

Панченко Ольга Михайловна, канд. экон. наук, доцент кафедры учета и налогообложения, **Гура Инна Николаевна**, Запорожский национальный технический университет;

E-mail: bona7fide@list.ru

Пахомова Ирина Георгиевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования; **Фещенко Николай Сергеевич**, Запорожский национальный технический университет;

E-mail: nickfk17@gmail.com

Петришин Людмила Петровна, канд. экон. наук, доцент, заведующая кафедрой учета и налогообложения, Львовский национальный аграрный университет;

E-mail: l.p.petrushun@mail.ru

Сава Андрей Петрович, канд. экон. наук, с.н.с., докторант, ННЦ «Институт аграрной экономики»

E-mail: andriy_sava@ukr.net

Свиноус Иван Викторович, д-р экон. наук, профессор, **Гаврик Олеся Юрьевна**, канд. экон. наук, ассистент кафедры учета и налогообложения, **Хомяк Наталия Васильевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры учета и налогообложения, Белоцерковский национальный аграрный университет;

E-mail: isvinous@ukr.net

Станкевич Ирина Владимировна, канд. экон. наук, доцент, докторант кафедры менеджмента и маркетинга, Одесская национальная академия связи им. А.С. Попова;

E-mail: arnika@ukr.net

Степанова Ирина Вадимовна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, ГВУЗ «Херсонский государственный аграрный университет»;

E-mail: irvastep@i.ua

Туржанский Виталий Анатольевич, канд. экон. наук, доцент, старший научный сотрудник отдела исследования проблем организации таможенного контроля, Научно-исследовательский центр таможенного дела Научно-исследовательского института фискальной политики УГФСУ; **Хома Дмитрий Михайлович**, канд. экон. наук, доцент, заведующий кафедрой учета, аудита и финансов, ЧВУЗ «Университет экономики и предпринимательства»;

E-mail: turzansky81@gmail.com, dmitriy_khoma@ukr.net

Федоришина Лариса Николаевна, канд. экон. наук, доцент, заведующая кафедрой экономики предприятия и менеджмента, ЧВУЗ «Университет экономики и предпринимательства»;

E-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

Юркевич Галина Йосафатовна, канд. псих. наук, доцент, доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин Чертковского учебно-научного института предпринимательства и бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет;

E-mail: vasylo2003@ukr.net

AUTHORS OF THE NUMBER

Andrushkiv Iryna Petrivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of financial and economical safety and bank business*, **Mushynskiy Bohdan Mykhailovych**, *postgraduate student at the department of financial and economical safety and bank business, Lviv Trade and Economic University;*

E-mail: iraan@ukr.net

Baboval Nadiia Rostyslavivna, *postgraduate student, Ternopil National Economic University;*

E-mail: ukrdia@bigmir.net

Balakhonova Olesia Vasylivna, *dr. econ. sc., assoc. prof., Education and research institute of information and social technologies of I.I. Mechnikov Odessa National University*, **Zakharchenko Nataliia Viacheslavivna**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department economy and design of market relations, Vinnitsa Institute of the University of Ukraine;*

E-mail: nvzakharchenko777@gmail.com

Balaniuk Ivan Fedorovych, *dr. econ. sc., prof., head at the department of accounting and auditing*, **Matkovskiy Petro Yehorovych**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of accounting and auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;*

E-mail: ifbalaniuk@gmail.com

Berlous Mariia Volodymyrivna, *assistant at the department of management and administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;*

E-mail: maasher@i.ua

Fedoryshyna Larisa Mykolaivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., head at the department of economy of enterprise and management, University of Economics and Entrepreneurship;*

E-mail: larisa.fedorishina@gmail.com

Hevko Roman Bohdanovych, *dr. techn. sc., professor, head at the department of management of bioresources and nature*, **Dziadykevych Yurii Volodymyrovych**, *dr. techn. sc., professor*, **Malevych Nazar Yuriiovych**, *graduate student at the department of management of bioresources and nature, Ternopil National Economic University;*

E-mail: 281042@ukr.net

Hryvkivska Oksana Vasylivna, *dr. econ. sc., prof., head at the department of economics accounting and audit, European University*, **Sakhno Andrii Anatoliyovych**, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of finance, Vinnitsa Finance and Economics University;*

E-mail: grivkiv@mail.ru, sackno@rambler.ru

Kapitanets Svitlana Volodymyrivna, *cand. ped. sc., assoc. prof., senior research fellow at the Research Department of Research of the problems for the organization of the fight against customs offenses, Research Center of Customs Affairs of Research Institute Fiscal Policy of USFSU;*

E-mail: sv.kapitanets@gmail.com

Korobkova Olena Mykolaivna, *senior lecturer at the department maritime commerce, Odessa National Maritime University;*

E-mail: nechaeva1603@gmail.com

Krasnostanova Natalia Eduardivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., head at the department of management of organizations*, **Horholiuk Yana Yuriiivna**, *senior lecturer of department of management of organizations, Odessa Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine;*

E-mail: nated414@gmail.com, yana_tkachenko2010@i.ua

Kulchytska Nadiia Yevstakhivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of fundamental and of special disciplines*, **Humeniuk Oksana Hennadiivna**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of fundamental and of special disciplines of Chortkivskiy Institute of Entrepreneurship and Business, Ternopil National Economic University;*

E-mail: nadinekulch@ukr.net

Kundeus Oleksandr Mykhailovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of accounting in the industrial sphere*, **Zarudna Nataliia Yaroslavivna**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of accounting in the industrial sphere, Ternopil National Economic University;*

E-mail: o.kundeus@tneu.edu.ua; zarudna@bigmir.net

Lavruk Vitalii Valeriiovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of finance, banking and insurance, State Agrarian and Engineering University in Podillia;*

E-mail: 7Live777@mail.ru

Levchenko Nataliia Mykhailivna, *dr. state management, assoc. prof., head at the department of accounting and taxation*, **Pomulieva Valentyna Mykolaivna**, *senior lecturer at the department of accounting and taxation*, **Borovskych Oksana Volodymyrivna**, *Zaporizhia National Technical University;*

E-mail: Levchenkon65@gmail.com

Lupak Ruslan Lybomurovuch, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of Economy, Lviv University of Trade and Economics;*

E-mail: economist_555@ukr.net

Makarenko Inna Oleksandrivna, *cand. econ. sc., doctoral student at the department of finances, banking and insurance*; **Plastun Oleksii Leonidovych**, *dr. econ. sc., assoc. prof., professor at the department of international economy, Educational-scientific institute of business-technologies of «UAB» of the Sumy State University*;
E-mail: o.plastun@gmail.com

Marynychak Liliia Romanivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of finance, Klymiuk Taras Yaroslavovych*, *Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*;
E-mail: lmarynychak@yahoo.com

Mostipaka Olena Vasylivna, *manager of Company «Jurconsulting», Ternopil*;
E-mail: mostipaka_olena@ukr.net

Mushenik Iryna Mykolaivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of Information technology*; **Burlakov Oleksandr Serhiiovych**, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of Information technology, State Agrarian and Engineering University in Podilla*;
E-mail: mushenik77@ukr.net ; alexburl1982@gmail.com

Orlyk Oksana Volodymyrivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of economic cybernetics and information technologies, Odessa National Economic University*;
E-mail: orox@ukr.net

Pahomova Iryna Heorgiivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of finances, banking and insurance*; **Feszchenko Mykola Serhiiovych**, *Zaporozhia National Technical University*;
E-mail: nickfk17@gmail.com

Panchenko Olha Mykhailivna, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of accounting and taxation, Hura Inna Mykolaivna*, *Zaporozhia National Technical University*;
E-mail: bona7fide@list.ru

Petryshyn Luydmyla Petrivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., head at the department of accounting and taxation, Lviv National Agrarian University*;
E-mail: l.p.petrushun@mail.ru

Sava Andriy Petrovych, *cand. econ. sc., senior reseach fellow, doctoral student, NSC «Institute of agrarian economics»*;
E-mail: andriy_sava@ukr.net

Stankevych Iryna Voldymyriivna, *cand. econ. sc., assoc. prof., doctoral student at the department management and marketing, O.S. Popov Odessa National Academy of Telecommunications*;
E-mail: arnika@ukr.net

Stepanova Irina Vadimovna, *cand. econ. sc., assoc. prof., associate professor at the department of economy of enterprise, State higher educational establishment «Kherson State agrarian university»*;
E-mail: irvastep@i.ua

Svynous Ivan Viktorovych, *dr. econ. sc., prof., Havryk Olesia Yuriivna*, *cand. econ. sc., assistant at the department of accounting and taxation, Khomiak Nataliia Vasylivna*, *cand. econ. sc., assistant professor at the department of accounting and taxation, Bila Tserkva National Agrarian University*;
E-mail: isvinous@ukr.net

Turzhanskyi Viitalii Anatoliiovych, *cand. econ. sc., assoc. prof., senior research fellow at the department of Research of the problems for the organization of customs control, Research Center of Customs Affair of Research Institute Fiscal Policy of USFSU*; **Khoma Dmytro Myhcailovych**, *cand. econ. sc., assoc. prof., head at the department of accounting, audit and finances, University of Economics and Entrepreneurship*;
E-mail: turzansky81@gmail.com, dmitriy_khoma@ukr.net

Voloshchuk Kateryna Bohdanivna, *dr. econ. sc., prof., head at the department of economics, business, trade and exchange activities, State Agrarian and Engineering University in Podilla*;
E-mail: kbvol@ukr.net

Yurkevych Halyna Yosafativna, *cand. psych. sc., assoc. prof., associate professor at the department of fundamental and of special disciplines of Chortkivskyi Institute of Entrepreneurship and Business, Ternopil National Economic University*;
E-mail: vasyenko2003@ukr.net

Zhykhartseva Olena Oleksandrivna, *postgraduate student at the department of economic theory, Lviv Academy of Commerce*;
E-mail: iraan@ukr.net